TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

TARAMA SÖZLÜĞÜ

I

A-B

TARAMA SÖZLÜĞÜ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI—SAYI: 212

05

XIII. YÜZYILDAN BERİ TÜRKİYE TÜRKÇESİYLE
YAZILMIŞ KİTAPLARDAN TOPLANAN
TANIKLARİYLE

TARAMA SÖZLÜĞÜ

Sevortyan

I

A—B

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA, 1963

ÖNSÖZ

Bu kitap, XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan ve bugün kullanılmıyan, ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğüdür.

1943-1957 arasında **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü** adı altında yayımlanan dört kitap da bu nitelikte idi. Ancak bu dört kitaptan herbiri sadece 30-50 eserin tarama verimlerini içine alan ayrı ayrı sözlüklerdi. Birinde bulunmıyan bir sözcüğü ötekinde aramak gerekiyordu. Kimi zaman da aynı sözcük, bu kitapların hepsinde, ayrı ayrı anlamları belirtmek için tekrarlanmış bulunuyordu. Bu dört kitapta 160 eserin taramaları vardı.

Daha geniş taramaların verimleri beklenmeden böyle 30-50 eserlik taramaların ayrı ayrı sözlükler halinde yayımlanması, bir gereksinmeyi kısa zamanda karşılamak düşüncesinden doğmuştu. **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü**'nün birinci kitabının önsözünde şöyle deniliyordu :

Böyle birçok ciltlerde alfabenin bütün harflerinden kelimeler bulunması, esere başvuracak olanlar için bir güçlük doğuracaksa da, işin arkası alınıncaya kadar ortaya hiçbir şey çıkarılmamasından ve uzun seneler böyle bir sözlükten mahrum kalınmasından ise, bu muvakkat güçlüğe katlanmanın daha uygun olacağına şüphe yoktur.

İşte şimdi meydana getirilen eserle, o dört kitap birleştirilerek yukarıda sözü geçen güçlük ortadan kaldırılmakta, ayrıca bu kitaplarda bulunan eksikler tamamlanmaktadır.

Geliştirilen yönler şunlardır :

a) **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü**'nün dört kitabında 160 eserin taramaları bulunduğunu söylemiştik. Bu eserde onlara 67 eserin daha taramaları katılmıştır.

b) Madde başı olan bütün sözlerin eski harflerle nasıl yazılmış olduğu tanıklarda gösterilmiştir.

c) Madde başı olan sözlerde ', *ñ*, *h* işaretleri kullanılmıştır.

ç) Her tanıkta, kaynağın sahife numarası verilmiştir.

d) **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü**'nün dört kitabında ekler de, sözcükler arasında madde başı yapılmıştı. Bu eserde ekler ayrı bir ciltte toplanacaktır.

* *
*

Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü'nün dört kitabı gibi bu eseri de -tarama fişlerinden faydalanarak- Türk Dil Kurumu'nun Derleme-Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy ile Kurum uzmanlarından Dehri Dilçin meydana getirmişlerdir.

T.D.K.

KİTABIN DÜZENLENMESİNDE TUTULAN YOLLAR

1 — Madde başı olan her söz en az bir tanığa dayanır. Tanıksız madde yoktur.

2 — Madde başı olan söz, tanık içinde hangi anlamla kullanılmışsa kitaba o anlam geçirilmiştir. Sözün başka anlamları bulunduğu bilinse dahi, onlara tanık olacak metin kitaba alınmamışsa böyle anlamlar gösterllmemiştir.

3 — Her tanığın sonunda, hangi eserden alınmış olduğu kısaltmalarla gösterilmiştir. Bu kısaltmalar aşağıdaki sahifelerde görülecektir.

4 — Her tanığın hangi yüzyıl eserinden alındığı kısaltmalardan sonra Romen rakamlarıyle belirtilmiştir.

5 — Romen rakamlarından sonraki sayılar, kaynak eserin sahife numaralarıdır. 3,4,5 numaralı notlardaki bilgiler bir arada ve parantez içinde şöylece verilmektedir: (Muham. XV. 198). Bu, üstteki tanığın XV. yüzyılda yazılan Muhammediye adlı eserin 198 inci sahifesinden alındığını gösterir.

6 — Bazı eserlerde sahife numarası değil yaprak (varak) numarası vardır. O zaman, Romen rakamından sonra yazılan yaprak sayısına çizgi ile bağlanan 1 veya 2 rakamı da eklenmiştir: (Deş. XVI. 114-1) ve (Deş. XVI. 232-2) gibi ki 114 inci yaprağın birinci sahifesi ve 232 inci yaprağın ikinci sahifesi demektir.

7 — Taranan bazı eserler birkaç ciltdir. Bunların sahife numaralarından önce, bir virgülle ayrılarak cilt numarası gösterilmiştir : (Bab. XVI. 2, 189) gibi ki ikinci cildin 189 uncu sahifesi demektir.

8 — Tanıklar en eskilerinden başlanarak yenilerine doğru sıra ile dizilmiştir.

9 — Tanıklarda birkaç imlâ ile geçen sözcüklerin bir şekli esas olarak madde başı yapılmış ve öteki şekiller bunun yanına parantez ( ) içinde yazılmış ve değişik imlâlı bütün şekillerin tanıkları bu maddede toplanmıştır :

bednus, (bedinus, tebnus)... gibi.

Bununla birlikte parantez içindeki şekiller de sözlükte kendi yerlerini almışlar, karşılarına → işaretiyle toplu bulundukları madde başına bakılması işaret edilmiştir :

bidnus : → **bednus.**

tebnus : → **bednus....** gibi.

10 — Tek tük bazı sözcüklerde görülen ekler, sözlüğün özel cildine alınmış, ayrıca bu eklerle yapılan sözcükler de sözlüğe geçirilmiştir. "acılaca" gibi.

11 — Bir kelimenin birbiriyle ilgili birkaç anlamı varsa, kelime madde başı olarak bir defa yazılmış ve anlamlar 1., 2.... numaralariyle gösterilmiştir. Her numara içinde o anlama uygun tanıklar konulmuştur.

12 — Bir kelimenin birbiriyle ilgisi açık olmıyan birden çok anlamı varsa o kelime her anlam için ayrı ayrı madde başı olarak tekrarlanmış ve bunların yanına parantez içinde (I), (II), rakamları yazılmıştır.

13 — Arapça ve Farsçadan Türkçeye lûgat kitaplarından alınan tanıklarda Arapça kelimelerden sonra (Ar.), Farsça kelimelerden sonra (Fa.) işaretleri konulmuştur.

14 — Manzum tanıklardan kolayca ayırdedilebilmesi için mensur tanıkların başına § işareti konulmuştur.

SÖZLÜĞÜN İMLÂSI

Bu sözlükteki imlânın ana hatları, İmlâ Kılavuzu'ndaki kurallardır. Başlıcaları şunlardır :

● Sözcük sonlarında bulunan eski harflerin, b,c,d si burada p,ç,t ile gösterilmiştir. Yalnız lûgat kitaplarının Arapça ve Farsça olan madde başlarında ve dilimizde yaygın olmıyan sözcüklerde harfin aslı değiştirilmemiştir.

● Sert sessiz harflerle biten sözcüklere bitişik eklerin ilk harfleri c,d,g ise bunlar da ç,t,k ile yazılmıştır. Ancak madde başı olarak alınan sözcüklerde harfler asıllarında olduğu gibi bırakılmıştır.

● Farsça ve Arapça terkiplerin yazılışında, vezin için bazı işaretler konulmasında da İmlâ Kılavuzu'nun "Eski metinlerin yazılışı özellikleri" başlığı altında koyduğu kurallar göz önünde bulundurulmuştur.

● "oldu", "gördü", "yurdu" gibi sözcükler, çok vakıt eskiden yazıldıkları "oldı", "gördi", "yurdı" şekillerinde değil, söylenişlerine göre yazılmışlardır.

● Metinlerdeki sözcükler, bir zaruret olmadıkça, daha ziyade bugünkü telâffuza yakın bir imlâ ile sözlüğe geçirilmiştir. Bununla beraber metin içinde birkaç şekliyle geçen sözcüklerin madde başlarında bütün şekilleri gösterilmiştir. Özelliği telâffuz ayrılığından ibaret olan sözcüklerin sesleri, olduğu gibi yazılmıştır: Kemük (kemik), büre (pire) demür (demir).... gibi.

BU KİTAPTAKİ TANIKLARIN KAYNAKLARI

Aşağıda, bu kitaptaki tanıkların kaynakları olan 227 eser hakkında kısa bilgiler veriyoruz. Eserler, adlarına göre alfabe sırasına konulmuştur. Eser adlarının altında, parantez içinde, bunların kısaltmaları ve meydana getirildikleri yüzyıl yazılıdır.

Yüzyılları sırasiyle bu eserlerin ikinci bir listesi de daha sonra verilmiştir.

آبدالنامه
ABDALNAME
(Ab. Na. XVI.)

XVI. yüzyıl Hurufî, Bâtınî şairlerinden Muhyeddin Abdal'ın hece vezniyle yazılmış divanıdır. İçinde 203 parça manzume vardır. Edebiyat öğretmenlerinden Sadettin Nüzhet Ergun, özel kitapları arasında bulunan nüshayı taramıştır.

عجايب المخلوقات
ACAYİBÜ'l-MAHLÛKAT
(Ac. XV.)

Envarü'l-Âşıkîn müellifi Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın Arapçadan dilimize çevirdiği bir eserdir. Yer, gök ve denizlerdeki garabetlerden bahseder. Aralarında hurafe mahiyetinde şeyler de vardır. Murat Molla kitaplığının Saliha Hatun bölümünde 115 numara ile kayıtlı bulunan 63 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اعجب العجائب
A'CEBÜ'l-ACAİB
(Ac. A. XV.)

II. Murat çağı bilginlerinden olup Edirne'de müderris iken ölen Manyas'lı Mahmud'un eseridir. Türlü kitaplardan toplanmış dine, hekimliğe âit

bir takım bahislerle bâzı olayları içinde toplıyan bu eserin, Hekimoğlu Ali Paşa kitaplığında 522 numara ile kayıtlı bulunan 84 yapraklı yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Murat Uraz'dır.

عدنی دیوانی
ADNİ DİVANI
(Adni. XV.)

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'nın divanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 1962 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Halit Fahri Ozansoy'dur.

احمد پاشا دیوانی
AHMET PAŞA DİVANI
(Ah. Pş. XV.)

Divan edebiyatının başta gelen şairlerinden Bursa'lı Ahmet Paşa'nın divanıdır. Süleymaniye kitaplığının Reisü'l-Küttap Mustafa Ef. bölümünde 959 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

اختریٔ کبیر
(Ah. XVI.)

Afyon Karahısar'lı Mustafa Ahteri'nin 1545 (952) te düzenlediği Arapçadan Türkçeye sözlüktür. Arapça kelimeleri karşılamak için kullanılan Türkçe sözler bakımından oldukça önemlidir. Bir çok yazma nüshaları da bulunan bu eser defalarca basılmıştır. 1905 (1323) yılında İstanbul'da Arif Ef. matbaasında basılan nüsha taranmış, gerektikçe başka basımlarına da bakılmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından İshak Refet Işıtman'dır.

اقربادین ترجمهسی
AKRABADİN TERCÜMESİ
(Akr. XV.)

14 yıl Amasya Dârü'ş-Şifa'sı hekimliğinde bulunmuş olan Amasya'lı Sabuncuoğlu Şerefüddin'in 1446 (850) yılında Farsçadan çevirdiği hekimlik kitabıdır. İlaçların bileşiminden ve yapılışından bahseden bu eserin Farsça aslı Harizmşahi'nindir. Çevirinin 1676 (1085) yılında Siyavuş bin Abdullah tarafından yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3536 numara ile kayıtlı bulunan 557 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اقصی الارب
AKSE'l-İREB
(Aks. XVII - XVIII.)

XII. yüzyılda yaşamış olan büyük Türk bilgini Zemahşeri'nin Mukaddimetü'l-Edeb adıyle yazdığı Arapçadan Farsçaya sözlüğün Aydın'lı İshak Hocası Ahmet Ef. tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Çevirmen ilk tahsilini memleketinde yapmış ve Şirvan'da tahsilini bitirdikten sonra Bursa'da yerleşerek müderrislikle meşgul olmuş ve 1708 (1120) yılında orada ölmüştür. Kendisinin el yazısı olan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3180 numara ile kayıtlı bulunan 1096 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından İshak Refet Işıtman'dır.

ALÂEDDİN KAYGUSUZ DİVANI
(Alâ. XVI.)

Melâmî şeyhlerinden Vize'li Alâeddin Kaygusuz'un divanıdır. Şairin, Yunus tarzında kuvvetli şiirleri vardır. Hece vezniyle yazdıkları, aruzla yazdıkla-

rından daha samimi ve güzeldir. Bunlar Abdülbaki Gölpınarlı tarafından toplanıp 1932 yılında yayımlanmıştır. Tarama bu kitaptan yapılmıştır. Tarıyan Üsküdar kitaplığı müdürü Remzi Akyürek'tir.

عالی دیوانی
ÂLİ DİVANI
(Âli. XVI.)

Cidde Mutasarrıfı iken 1599 (1008) yılında ölen Gelibolu'lu Mustafa Âli'nin 1584 (992) te düzenlenen divanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 651 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır, Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عناصر اربعه
ANASIR-I ERBAA
(Anasır. XV.)

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı sanılan Boyacıoğlu'nun manzum eseridir. İnsanın anasır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş) den yaratıldığını ve bu dört maddenin vasıflarını anlatır. 223 beyit olan bu mesnevinin Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عنتر نامه
ANTERNAME
(Anter. XIV.)

VII. yüzyılda yaşıyan ünlü Arap şair ve kahramanlarından Anter bin Şeddad'ın sonsuz aşk macerasını ve bazı Arap kabilelerine ve İran ve Rum ordularına karşı yaptığı başarılı çetin savaşları anlatan Arapça eserin çevirisidir. Dil ve üslûbuna göre XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzurum'lu Yusuf oğlu Mustafa Darir tarafından yapıldığı kuvvetle sanılan bu çevirinin Topkapı Sarayında Enderun kitaplı-

ğının III Ahmet bölümünde 3114 numara ile kayıtlı bulunan 868 sahifeli ikinci cildi taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ÂŞIK DİVANI
(Âk. XVII.)

Sadettin Nüzhet Ergun'un 1932 yılında yayımladığı bu kitapta Âşık'ın koşmaları, semaileri, türküleri, varsağıları vardır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Refet Bengü'dür.

عاشق پاشا زاده تاریخی
ÂŞIK PAŞAZADE TARİHİ
(Âş. XVI.)

Asıl adı Tevarih-i Âl-i Osman olan ve Âşık Paşazade Derviş Ahmet Âşıkî bin Yahya tarafından yer yer manzumelerle de süslenerek meydana getirilen bu eser Osmanlı saltanatının kuruluşundan II Bayezit çağının yarısına kadar olan zamanı kapsamaktadır. Bu kitabın Tarih-i Osmani Encümenince 1916 (1332) de yayımlanan nüshasını Türk Dil Kurumu uzmanlarından Şakir Ülkütaşır; Alman müsteşrıklarından Prof. Fricdrich Guise tarafından 1929 da Leipzig'de yayımlanan nüshasını da Avni Aktuç taramıştır.

عشقی دیوانی
AŞKİ DİVANI
(Aşki. XVI.)

1551 (958) de İstanbul'da ölen Üsküdar'lı Selim Beyoğlu Ali Aşki'nin divanıdır. Millet kitaplığının Ali Emiri -manzum eserler bölümünde 397 numara ile kayıtlı bulunan 300 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عطائی دیوانی
ATAİ DİVANI
(Atai. XVII.)

1634 (1044) yılında İstanbul'da ölen şair Nev'izade Atai'nin divanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 1772

numara ile kayıtlı bulunan 75 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

آتالر سوزی
ATALAR SÖZÜ
(Ata. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser, Fatih kitaplığında 3443 numara ile kayıtlı bulunan Mevlâna Şemseddin'in hekimliğe ait Teshil adlı yazma kitabının sonuna eklenmiş olarak 1934 te bulunmuştur. Toplıyan belli değildir. İçinde 699 ata sözü vardır. Kurumumuz bu önemli eserin tıpkıbasımını, Velet İzbudak'ın açıklamalarıyle birlikte 1936 da yayımlamıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

بابوس الواسط
BABUSÜ'l-VÂSIT
(Bab. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden olup, 1555 (963) te ölen Musa Merkez Ef. oğlu Mehmet Ef. nin iki cilt üzerine düzenlediği Arapçadan Türkçeye sözlüktür. Eser, meşhur Kamus esas tutularak meydana getirilmiştir. İstanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Üsküdar'da Selimağa kitaplığında 1224, 1225 numaralarla kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

باقی دیوانی
BAKİ DİVANI
(Baki. XVI.)

Divan edebiyatının en büyük üstatlarından olan Baki'nin 1844 (1260) te litoğrafya ile basılmış olan divanıdır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

بطال غازی
BATTAL GAZİ
(Battal. XVIII.)

815 (200) yılında Malatya'da doğduğu söylenen Battal Gazi (Ca'fer) nin Bizanslılara karşı yaptığı savaşları

anlatan manzum dâstandır. Yazan Darende'li Kâtipzade Bakayi'dir. Yazar, 7000 beyti bulan bu eserini 1769 (1183) da bitirerek Sadrazam Silahdar Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Menkıbenin mensuru XIX. ortalarından beri İstanbul'da birkaç defa basılmış ise de, manzumu basılmamıştır. Sözlüğümüz için, Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin, özel kitapları arasında bulunan nesihle yazılmış harekeli nüshayı taramıştır.

بشارتنامه
BEŞARETNAME
(Beş. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Refiî'nin Hurufîliği telkin maksadıyle kaleme aldığı eserdir. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 960 numara ile kayıtlı bulunan 110 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

برهان قاطع ترجمه‌سی
BÜRHAN-I KATI'
TERCÜMESİ
(Bürh. XVIII-XIX.)

Tebriz'li Hüseyin bin Halef'in Farsçadan Farsçaya yazdığı Bürhan-ı Katı' adlı sözlüğün Mütercim Asım tarafından Tibyan-ı Nâfi' der-Terceme-i Bürhan-ı Katı' adıyle yapılan Türkçe çevirisidir. Farsça kelimeler için gösterilen Türkçe karşılıklar bakımından zengin bir dil hazinesidir. Asım, bu eserini, Kamus'tan daha önce ve 6 yılda tercüme ederek III Selim'e sunmuş ve hükümdardan mükâfat görmüştür. Bu değerli çeviri İstanbul'da birkaç defa basılmıştır. 1835 (1251) basımı taranmıştır. Tarıyan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

جاماسبنامه
CAMASBNAME
(Cam. XV.)

Abdi adlı bir zatın 1429 (833) yılında Farsçadan dilimize çevirerek II Murad'a sunduğu bu manzum eser, Danyâl'in oğlu Camasb'ın hayalî ıklimlerde hayalî yaratıklar arasında geçen macerasını anlatır. Eserin Ankara Genel kitaplığında 3086 numara ile kayıtlı bulunan 216 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kitaplıklar Genel Müdürü Hasan Fehmi Turgal'dır. Aynı eser, yine XV. yüzyıl şairlerinden Ahmed Dâi tarafından da dilimize çevrilmiştir. Bu manzum çevirinin 1952 yılında Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, şairin manzum, mensur bazı eserlerinden alınan örnek parçalarla birlikte, tıpkı basım olarak yayımlanan 8 sahifeden ibaret eksik nüshasını Dehri Dilçin taramıştır. Bu çeviriden alınan tanıklar da (Cam. D.) kısaltmasiyle sözlüğümüze alınmıştır.

جامع الفارس
CÂMİÜ'l-FARİS
(Cam. Fa. XVII.)

Adı bilinemiyen bir zat tarafından I Ahmet adına düzenlenen Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Eserin "esma, efâl, masadır, esma-i şühur, kavaid-i şi'riyye" olmak üzere beş bölüm üzerine düzenlendiği önsözde bildirilmekte ise de, "kavaid-i şi'riyye" bölümü görülmemektedir. Bu sözlüğün Ankara Genel kitaplığında 1687 numara ile kayıtlı bulunan 277 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan bu kitaplığın müdür muavini Remzi Akyürek'tir.

جامع الفرس
CÂMİÜ'l-FÜRS
(Caf. XVI.)

İnegöl'lü Mustafa bin Mehmet bin Yusuf'un Farsçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eser üç bölüm üzerine düzenlenmiştir. Birinci bölüm isimlerden, ikinci bölüm mastarlardan, üçüncü bölüm de Farsça kurallardan bahsetmektedir. İstanbul'lu Abdürrahman adlı bir zat tarafından 1563 (971) te Bağdat'ta yazılan ve şimdi Köprülü kitaplığında 1540 numara ile kayıtlı bulunan 216 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan İstanbul Lisesi edebiyat öğretmeni Tahir Nejat Gencan'dır.

جامع النصايح
CÂMİÜ'n-NASAYİH
(Câm. Na. XVI.)

1533(940) yılında ölen büyük Türk bilgini Kemâl Paşazade Ahmet Şemseddin (İbni Kemâl)in öğüt verici küçük hikâyelerden meydana getirdiği eserdir. Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 1781 numara ile kayıtlı bulunan 114 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جم ديوانى
CEM DİVANI
(Cem. XV.)

XV. yüzyılda Anadolu Türkçesiyle yazan Divan şairleri arasında özel bir yeri bulunan şahzade Cem'in divanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığının Yıldız bölümü kitapları arasında 128 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Atıf Tüzüner'dir.

جواهر الاخبار
CEVAHİRÜ'l-AHBAR
(Cev. Ah. XV-XVI.)

XV - XVI yüzyıl sofi ve bilginlerinden Antakya'lı Şeyh İsa oğlu Şeyh Kasım'ın din ve ahlâk bilgileri veren eseridir. Müellif bu eserini, Antakya'da bulun-

duğu sıralarda 1496 (902) yılında 32 bölüm üzerine Arapça olarak yazmış; Antakya'dan Bursa'ya göçtükten sonra da (Manevî bir işaretle) Türkçeye çevirmiştir. Bu değerli çevirinin Radoscuk'lu Hüseyin bin Hacı tarafından 1701 (1113) de yazılan ve Nuruosmaniye kitaplığında 2357 numara ile kayıtlı bulunan 900 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جواهر الاصداف
CEVAHİRÜ'l-ESDAF
(Cev. Es. XV.)

1392 (795) den 1439 (843) yılına kadar Kastamonu'da beylik süren Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in buyruğu üzerine, oğlu İbrahim Bey için, adı bilinmiyen bir zat tarafından meydana getirilmiş Türkçe Kur'an tefsiridir. Bu tefsirin Nuruosmaniye kitaplığında 278 numara ile kayıtlı bulunan birinci cildi taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

جواهر الكلمات
CEVAHİRÜ'l-KELİMAT
(Cev. Ke. XVII.)

Şemsi adlı bir zatın Arapçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. 1666 (1077) da istinsah edilen ve şimdi Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 182 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

جهانما
CİHANNÜMA
(Cihan. XVII.)

Değerli bilgin Kâtip Çelebi (Hacı Halife)nin 1654 (1065) te kaleme aldığı Asya coğrafyasıdır. 1723 (1145) yılında İbrahim Müteferrika'nın himmetiyle basılmış olan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جنان الجنان
CİNANÜ'l-CENAN
(Cinan. XV.)

XV. yüzyıl bilginlerinden Müfessir Hacı Ivazoğlu Mehmet adlı bir zatın va'z ve nasihat konusunda kaleme aldığı eserdir. Eserin 1493 (899) yılında İlyas bin Resûl tarafından nesihle ve harekeli olarak yazılan ve şimdi Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan 160 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جنان الجناس
CİNANÜ'l-CİNAS
(Cinas. XVI.)

Akhısar'lı Münşi Mehmet Bedrüddin'in 1584 (992) yılında yazdığı Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bir adı da "Ravzatü'l-Cinas" olan bu eser, daha çok Farsça cinaslı kelimeleri içinde toplamıştır. Süleymaniye kitaplığının Şehit Ali Paşa bölümünde 2617 numara ile kayıtlı bulunan 170 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Atıf Tüzüner'dir.

چنکنامه
ÇENGNAME
(Çeng. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi'nin, Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi adına kaleme aldığı manzum eserdir. Bu güzel mesnevinin Burdur kitaplığında bulunan 106 sahifeli nüshası Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, şairin, manzum, mensur bazı eserlerinden alınan parçalar arasında, divanı ile birlikte 1952 yılında tıpkı basım olarak yayımlanmıştır. Tarama işi bu baskı üzerinden yapılmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

داعی دیوانی
DÂÎ DİVANI
(Dâi. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi'nin divanıdır. Bu divanın Burdur kitaplığında bulunan 144 sahifeli nüshası Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından 1952 yılında tıpkı basım olarak yayımlanmıştır. Tarama bu baskı üzerinden yapılmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Nurettin Koç'tur.

DÂSTAN-I AHMET HARAMİ
(Dah. XIV.)

Dil bakımından değerli manzum bir hikâyedir. Müellifi belli değildir. XIV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eserin biricik yazma nüshasını, Çankırı'lı Talat Onay bir önsöz ekliyerek 1933 te Çankırı'da bastırmıştır. Basılı nüsha taranmıştır. Tarıyan Süleyman Himran'dır.

دده قورقود کتابی
DEDE KORKUT KİTABI
(Dede. XIV.)

Halk edebiyatının güzel bir örneği olan bu önemli eser, Oğuzname'den alınmış hikâyelerdir. Tarama işi, önce Kurum uzmanlarından Şakir Ülkütaşır tarafından Dresden kitaplığındaki nüshasının fotoğrafisinden yapılmış; sonra da eserin Vatikan'da bulunan başka bir nüshası, Dresden nüshasıyle karşılaştırılmak yolıyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili asistanı Dr. Muharrem Ergin tarafından taranmıştır. İlk taramanın kısaltması (Dede), ikinci taramanın kısaltması (Dede. E.) olarak gösterilmiştir.

دقايق الحقايق
DEKAYIKU'l-HAKAYIK
(Deka. XVI.)

1533 (940) te ölen büyük Türk bilgini Kemâl Paşazade Ahmet Şemsüddin' (İbni Kemal)nin, Farsça bazı kelimelerin benzerleri ve anlamdaşları arasındaki kök ve yapı farklarını ve anlam inceliklerini gereği gibi irdeleyen çok önemli bir eserdir. Kitaplıklarda bir çok nüshalarına rastlanır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 3104 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

دليل العباد
DELİLÜ'l-İBAD
(Delil. XV.)

Mehmet bin Sinanüddin adlı bir zatın 1481 (886) yılında manzum-mensur olarak kaleme aldığı dinî bir eserdir. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 179 numara ile kayıtlı bulunan 350 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

ديوان تورکئ بسيط
DİVAN-I TÜRKİ-İ BASİT
(D.B. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Edirne'li Nazmi Mehmet Beyin 45-50 bin beyitlik divanındaki münacat, na't, kaside, mersiye ve gazelleri arasına öz Türkçeyle yazıp serpiştirdiği ve "Türkî-i Başit" adını verdiği manzumelerdir. Profesör Fuat Köprülü tarafından toplanıp "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türki-i Basit" adı altında 1928 yılında Devlet matbaasında bastırılmış olan bu parçalar taranırken, divanın İstanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 1636

numara ile kayıtlı bulunan aslı da göz önünde bulundurulmuştur. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

دستور نامهٔ انوری
DÜSTURNAME-İ ENVERİ
(Enveri. XV.)

Enveri adlı bir zat tarafından Nizamü't-Tevarih'ten Türkçeye çevrilerek Fatih'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'ya sunulan manzum tarih kitabıdır. Selçuklulardan, Hârizm-şahlardan, Moğullardan, Aydınoğullarından ve Osmanlılardan bahseder. Bu eserin Paris Milli kütüphanesindeki nüshasından Prof. Mükrimin Halil Yınanç eliyle istinsah edilen kısmı Türk Tarih Encümeni külliyatının 15 numaralı kitabı olarak 1928 yılında Devlet matbaasında basılmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

Eserin basılmamış olan kısmını da, İzmir genel kitaplığında 22/401 numara ile kayıtlı bulunan nüshadan Mahmut Nedim Bozkurt taramıştır. Bu kısımdan alınanların kısaltması (Enveri. B.) olarak gösterilmiştir.

ابا مسلمنامه
EBAMÜSLİMNAME
(Müslim. XV.)

Horasan'lı Ebamüslim'in Abbasî hanedanı için Emevilerle yapmış olduğu savaşları obartarak anlatan mensur bir eserdir. Yazarın adı belli değildir. Yazıldığı çağın XV. yüzyıl olduğu sanılmaktadır. Ebamüslimname;Hamzaname, Battal Gazi ve benzeri cenk kitapları gibi, savaş meydanlarında tek nefer kalıncaya kadar çarpışmak ve hiç bir surettle düşmandan yüz

çevirmemek gerektiğini aşılayan bir kahramanlık dâstanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında bulunan 9 cilt ile Millet kitaplığının Ali Emiri bölümündeki 19 cilt taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ادویهٔ مفرده
EDVİYE-İ MÜFREDE
(Edviye. XIV.)

XIV. yüzyılda yetişen Türk hekimlerinden Gerede'li İshak bin Murad'ın 1389 (792) da Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey adına yazdığı hekimliğe dair eserdir. Birinci bölümü bitkilerden, ikinci bölümü ameliyattan bahseder. Dil bakımından büyük bir önemi olan bu eserin Topkapı müzesi Revan köşkü kitapları arasında 1963 numara ile kayıtlı bulunan 170 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Amasya Tarihi müellifi Hüsamettin Yasar'dır.

انفس الجواهر
ENFESÜ'l-CEVAHİR
(Enfes. XIV-XV.)

1429 (833) yılında memleketinde ölen değerli bilgin İznık'lı Musa bin Hacı Hüseyn'in yaptığı "Tefsir-i Hâzini" çevirisidir. Bu eserin Bursa'da Ulucami kitaplığında 63-397, 64-398) numaralarla kayıtlı bulunan 2 ciltlik nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzünerdir.

انیس العارفین
ENİSÜ'l-ÂRİFÎN
(Ârifîn. XVI.)

XVI. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Azmi Pîr Mehmet bin Pîr Ahmed'in 1566 (994) yılında Farsçadan Türkçeye çevirerek II Selim'e sunduğu mensur-manzum eserdir. Farsça aslı olan (Ahlak-ı Muhsini) adlı kitap değerli bilgin ve şair Hüseyin Vâiz

(Hüseyin Kâşifi) tarafından 1484 (900) te Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Mirza Muhsin adına kaleme alınmıştır. Enisü'l-Ârifîn'in İstanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. 1602 (1011) yılında Mehmet bin Yusuf kalemiyle yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Şehit Ali Paşa bölümünde 1531 numara ile kayıtlı bulunan 411 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

انيس الغزاة
ENİSÜ'l-GUZAT
(Enis. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Hüseyin Fütuhi tarafından yazılan manzum fetihnamedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 (933) da yaptığı Macaristan seferini anlatır. Ayasofya kitaplığında 3785 numara ile kayıtlı bulunan 128 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Bayezit Genel kitaplığı Müdürü Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

انوارالعاشقين
ENVARÜ'l-ÂŞIKÎN
(Envar. XV.)

XV. yüzyıl sofi ve bilginlerinden Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın; büyük kardeşi (Muhammediye sahibi) Yazıcı oğlu Mehmet Ef.'nin Meğarîbü'z-Zaman adlı Arapça eserinden de faydalanmak suretiyle meydana getirdiği din, ahlak ve tasavvuftan bahseden mensür eserdir. Her bakımdan büyük bir önem taşıyan ve birkaç defa basılmış olan bu eserin 1888 (1306) yılında Matbaa-i Osmaniye'de basılan 459 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan İstanbul Erkek Lisesi türkçe öğretmeni Mitat Sadullah Sander'dir.

ERZURUM'lu EMRAH
(Emrah. XIX.)

Anadolu'nun birçok yerlerinde yıllarca saz çalıp dolaştıktan sonra Niksar'da ölen Emrah, oldukça tahsil görmüş değerli bir halk şairidir. Prof. Fuat Köprülü'nün 1929 yılında basılan "XIX uncu asır saz şairlerinden Erzurum'lu Emrah" adlı kitabındaki şiirleri taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Refet Avni Aras'tır.

اشرف اوغلی دیوانی
EŞREFOĞLU DİVANI
(Eşrefoğlu. XV.)

1469 (874) yılında memleketinde ölen değerli bilgin ve sofi İznik'li Eşrefoğlu Abdullah (Eşref Rumî)ın aruz ve hece vezinleriyle yazmış olduğu ilâhileri içinde toplıyan divanıdır. Bu divanın 1887 (1305) de Muhip matbaasında basılan 59 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Cenap Muhittin Kozanoğlu'dur.

التحفة السنية
ET-TUHFETÜ's-SENİYYE
(Deş. XVI.)

Amasya'lı Deşişî Mehmet Ef.'nin 1580 (988) yılında Mısır Beylerbeyi Hasan Paşa adına düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Asıl adı "Et-Tuhfetü's-Seniyye ilâ Hazreti'l-Haseniyye olan bu sözlüğün, Süleymaniye kitaplığının Damat İbrahim Paşa bölümünde 118 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

اولیا چلبی سیاحتنامه‌سی
EVLİYA ÇELEBİ
SEYAHATNAMESİ
(Ev. XVII.)

İstanbul'da doğup büyümüş olan Evliya Çelebi, orduda hizmet, yurt içinde ve dışında memuriyet gibi vesilelerle Anadolu, Suriye, Irak, Mısır, İran,

Macaristan, Lehistan, Almanya, Felemenk, Danimarka, İsveç, Rusya ve Kırım'a seyahat etmiş ve gezdiği yerleri birçok bakımlardan inceliyerek eserinde faydalı bilgiler vermiştir. XVII. yüzyılın yabancı sözlerle dolu nesir ve nazım dili arasında Evliya Çelebi'nin üslûbu oldukça tabiî ve dili hayli sadedir. Bu Seyahatname, her biri 500-1000 sahifeli on cilt olarak basılmıştır. Basım işi 1898 (1314) de başlamış, 1938 de bitmiştir. Tarama, basılmış kitap üzerinden yapılmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فاتح قانوننامه‌سی
FATİH KANUNNAMESİ
(Fatih. Ka. XV.)

Fatih Sultan Mehmed'in buyruğu üzerine Tevkiî Leys-zade Mehmet bin Mustafa tarafından, herkesin anlıyabileceği sade bir dille kaleme alınan 22 sahifelik kanunnamedir. Aslı Viyana imparatorluk kitaplığında bulunan bu Kanunnamenin Mehmet Arif Bey himmetiyle 1911 (1330) yılında Ahmet İhsan Matbaasında basılan kopyesi taranmıştır. Tarıyan Nuri Gökçe'dir.

فضائل مکه ومدینه و بیت المقدس
FAZAİL-İ MEKKE VE MEDİNE VE BEYTÜ'l-MAKDİS
(Faz. XV.)

XV. yüzyıl bilginlerinden Mehmet Yemenî adlı bir zat tarafından 1452 (856) yılında yazılan eserdir. Bir adı da Tuhfetü'-l-Âşıkîn olan bu eser, Mekke'deki Mescid-i Haram, Medine'deki Mescid-i Nebevî ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın faziletlerini âyetler, hadisler ve hikâyelerle anlatmaktadır. Dil bakımından pek değerli alan bu

eserin Ayasofya kitaplığında 3341 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Amasya Tarihi müellifi Hüsumettin Yasar'dır.

فاضل کلیاتی
FAZIL KÜLLİYATI
(Fazıl. XVIII-XIX.)

Enderundan yetişmiş olan Hüseyin Fazıl Bey, Divan şiirinin son şairlerindendir. XVIII. yüzyılın ortalarında doğmuş, 1810 (1225) da İstanbulda ölmüştür. 1842 (1258) de Mısır'da Bulak matbaasında basılmış olan Divanı ile Süleymaniye kitaplığının Bağdat'lı Vehbi Ef. bölümünde 1618 numara ile kayıtlı bulunan yazma Hubanname, Zenanname, Çengiyanname adlı mesnevileri taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فضیلتنامه
FAZİLETNAME
(Fazilet. XVI.)

Hafız oğlu Mehmet Yemini adlı bir zatın 1519 (925) yılında, Hazreti Muhammed'in ve Hazreti Ali'nin üstün vasıflarını, özel olarak Hazreti Ali'nin kerametlerini bazı hikâyelerle kaynaştırarak kaleme aldığı bir mesnevidir. Bu eseriyle iyi bir şair olduğunu gösteren Yemini hakkında, eldeki kaynaklarda hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Faziletname'nin, Has köy'lü Derviş Hüseyin kalemiyle aslından istinsah edilen 358 sahifeli nüshası Mağnisa Lisesi. tarih öğretmeni İbrahim Gökçen'in özel kitapları arasındadır. Tarıyan İbrahim Gökçendir.

فرج بعد الشدة
FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE
(Ferec. XV.)

Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, hayatta çekilen sıkıntı ve karşılaşılan güçlüklerden sonra ferahlığa kavuşmanın da mümkün olduğunu anlatmak düşüncesiyle kaleme alınmış kırk hikâyedir. IX. X. yüzyıllarda Arap yazarları tarafından (Ferec Ba'de'ş-Şidde) adı altında yazılmış eserler vardır. Bunlardan bazıları yine (Ferec Ba'de'ş-Şidde) ve (Câmiü'l-Hikâyat)... gibi adlarla dilimize çevrilmiştir. Tokat'lı Molla Lutfi (Sarı Lutfi) tarafından çevirildiği sanılan bu eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 5777/-432 numara ile kayıtlı bulunan 546 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

فرهنکنامهٔ سعدی ترجمهسی
FERHENGNAME-İ SA'Dİ TERCÜMESİ
(Ferh. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Gülşehri (Kırşehir'li Hoca Mesud) nin, Şiraz'lı Şeyh Sa'di'nin Bustan'ından seçerek dilimize çevirdiği manzum bir eserdir. Dil bakımından pek büyük bir önem taşımaktadır. Kilisli Rifat Bilge'nin, Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 300 numara ile kayıtlı bulunan nüshadan kopya ettiği ve çıkıntılar eklediği bu eser 1924 te Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فرشته اوغلی لغتی
FERİŞTEOĞLU LÛGATI
(Fer. XIV.)

1394 (797) yılında memleketinde ölen Tire'li Ferişteoğlu Abdüllatif (İbni Ferişte, İbni Melek)in 1392 (795) de yazdığı kabul olunan Arapçadan Türk-

çeye manzum sözlüktür. Müellif, yirmi sekiz bölüm üzerine düzenlediği bu eserini, torunu Abdürrahman'ın lûgat öğrenmesini kolaylaştırmak düşüncesiyle yazmıştır. Bu manzum sözlüğün kitaplıklarda yazma nüshaları vardır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1276 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فتحنامهٔ بودین
FETİHNAME-İ BUDIN
(Budın. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Pirijdine (Piriştine)li Bahari'nin, Türk Orduları tarafından Budın şehrinin alınışını anlatan manzum eseridir. Bahari bu eserini Budın'ın feth itarihi olan 1526 (932) yılında yazmış ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. 31 sahife olan bu küçük fakat değerli eserin, Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 5345 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فغانی دیوانی
FİGANİ DİVANI
(Figani. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Trabzon'lu Figani'nin divançesidir. İstanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 2500 numara ile kayıtlı bulunan 10 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فضولی کلیاتی
FUZULİ KÜLLİYATI
(Fuzuli. XVI.)

Türk şiirinin en büyük üstatlarından olan Fuzuli'nin külliyatıdır. İçinde kasideler, gazeller, terci-i bentler, musammatlar, kıtalar, şikâyetname, Beng ü Bade, Leyla ve Mecnun dâs-

tanı vardır. 1913 (1329) te İstanbul'da basılmış olan külliyat taramaya esas olmuş, gerektikçe başka nüshalara ve Kurumumuz uzmanlarından Dehri Dilçin'in özel kitapları arasında bulunan yazma nüshaya da baş vurulmuştur. Tarıyanlar Sadettin Nüzhet Ergun ve İhsan Giray'dır.

فتوح الشام ترجمه‌سی
FÜTUHÜ'ş-ŞAM TERCÜMESİ
(Fütuh. XIV.)

Suriye'nin müslümanlar tarafından fethini anlatan bu eser, Arap tarihçilerinden Mehmet bin Ömer Vâkıdî'nin "Fütuhü'ş-Şam" adlı kitabının Erzurum'lu Mustafa Darir bin Yusuf tarafından yapılan çevirisidir. Darir, çeviri işini 1388-1392 (790-795) yılları arasında Mısır'da bitirmiş ve eserini, 1392 (795) de Haleb'e gittiği zaman, Halep hükümdarı Melik Çulpan'a sunmuştur. Fütuhü'ş-Şam çevirisinin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Fatih kitaplığında 4286 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

غريبنامه
GARİBNAME
(Ga. XIV.)

Âşık Paşa'nın tasavvufla ilgili manzum eseridir. Dil bakımından bir hazine olan bu eserin Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1752 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

GEDAİ
(Ged. XIX.)

Sadettin Nüzhet Ergun tarafından (Beşiktaşlı Gedai) adıyle yayımlanan bu eser değerli saz şâirimizin aruz ve heceyle yazdığı şiirleri içine almış bulunmaktadır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Refet Bengü'dür.

كنج لآل
GENC-İ LEÂL
(Genc. XVII.)

Gencî Pîr Mehmet adlı bir zat tarafından 1631 (1041) de yazılan manzum sözlüktür. Eser iki bölümdür. Birinci bölüm Arapçadan Türkçeye, ikinci bölüm Farsçadan Türkçeyedir. Yahya bin Yakup adlı bir hattat kalemiyle 1638 (1048) yılında yazılmış olan bu nüsha kitapçı Raif Yelkenci'de bulunmaktadır. Tarıyan Kurumumuz Uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

گلستان ترجمه‌سی
GÜLİSTAN TERCÜMESİ
(Güls. XV.)

İran'ın ünlü şairi Şeyh Sa'di'nin Gülistan adlı meşhur kitabının Manyas'lı Mahmut tarafından 1429 (833) yılında yapılan çevirisidir. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 1648 numara ile kayıtlı bulunan 79 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

گلشنی دیوانی
GÜLŞENİ DİVANI
(Gülşeni. XVI.)

Halvetî tarikatının Gülşenî kolunu kuran Diyarbakır'lı İbrahim Gülşeni'nin divanıdır. Bu büyük sofi ve bilgin' bir müddet İran ve Azerbaycan'ı dolaştıktan sonra Mısır'a giderek orada yerleşmiş, 1533 (940) yılında orada ölmüştür. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 154 sahifeli divanı taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

گلشن راز ترجمه‌سی
GÜLŞEN-İ RAZ
TERCÜMESİ
(G. Ra. XV.)

Şeyh Mahmut Şebüsterî'nin, Farsça olarak yazdığı manzum tasavvufî eserin Şeyh Elvan Şirazî adlı bir zat tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Açık bir dille yapılmış olan bu çeviri

II Murad'a sunulmuştur. Eserin, Türkiyat Enstitüsü kitaplığının yazmaları arasında 24 numara ile kayıtlı bulunan 232 sahifeli nüshası taranmış, gerektikçe İstanbul kitaplıklarındaki başka nüshalara da bakılmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

كلزار تنورى
GÜLZAR-I TENNURİ
(Tennuri. XV.)

1482 (887) de Kayseri'de ölen sofi şair Amasya'lı Tennuri İbrahim Ef. nin, Muhammediyye tarzında kaleme aldığı dinî manzum eserdir. Yazma nüshaları Nuruosmaniye ve Esat Ef. kitaplıklarındadır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حديقة السعدا
HADİKATÜ's-SÜADA
(Hadika. XVI.)

Hüseyin Vâız'ın Farsça "Ravzatü'ş-Şüheda" adlı eserini göz önünde bulundurarak, Fuzuli'nin yarı çeviri, yarı telif niteliğinde kaleme aldığı mensur eserdir. Yer yer şiirlerle de süslenmiştir. Kitap, Kerbelâ fâciasını anlatır, Bir dafa İstanbul'da basılmıştır. Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 195 numara ile kayıtlı bulunan 368 sahifeli yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

حديقة السعدا
HADİKATÜ's-SÜADA
(Raufi. XVI.)

Hüseyin Vâız'ın "Ravzatü'ş-Şüheda" adlı ünlü eserinin Fuzuli'den sonra Burdur'lu Mahmut Raufi tarafından yapılan çevirisidir. Raufi, aslında bulunup, Fuzuli'nin almadığı parçaları da almıştır. Bir adı da "Kerbelâname" olan bu eserin 1573 (981) te çevirmen tarafından yazılan ve şimdi Millet

kitaplığının tarih bölümünde 232 numara ile kayıtlı bulunan 609 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حافظ شرحی
HAFIZ ŞERHİ
(Ha. Ş. XVI.)

Ünlü İran şairi Hafız Şirazî'nin divanının Bosna'lı Sûdi tarafından yapılan Türkçe şerhidir. Eser, Mısır'da Bulak matbaasında üç cilt olarak basılmıştır. Tarıyan Velet İzbudak'tır.

حالتی دیوانی
HÂLETİ DİVANI
(Hâleti. XVII.)

Divan şairleri arasında daha çok rubaileriyle ün almış olan Azmizade Mustafa Hâleti'nin divanıdır. 1630 (1041) yılında İstanbul'da ölen bu değerli bilgin şairin divanının İstanbul kitaplıklarında çeşitli nüshaları vardır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 2703 numara ile kayıtlı bulunan 621 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خلق شاعرلری
HALK ŞAİRLERİ
(Hal. Şa. XVIII - XX.)

Sadettin Nüzhet Ergun tarafından 1926 da yayımlanan bu kitapta XVIII-XX. yüzyılları arasında yaşamış 19 halk şairinin şiirleri vardır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Meliha Sanver'dir.

خمسهٔ عطائی
HAMSE-İ ATAİ
(Atai. Ha. XVII.)

XVII. yüzyıl şairlerinden Nev'izade Atai'nin Nefhatü'l-Ezhar, Sohbetü'l-Ebkâr, Hefthân, Sâkiname (Âlemnüma) adlarıyle kaleme aldığı dört mesneviyi içinde toplıyan 491 sahifeli manzum eserdir. Şairin görülebilen Hamse'lerinin hemen hepsi bu dört

mesneviden ibaret olduğu için, beşinci mesneviyi yazmağa muvaffak olamadığı sanılır. Eserin Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1002 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حمزه نامه
HAMZANAME
(Hamza. XIV-XV.)

Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in amcası Hamza'ya ve oğullarına isnad olunan efsane halinde bir takım savaşları ve bu savaşlarda gösterilen kahramanlıkları anlatan mensur eserdir. Müellifi, XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden şair Ahmedi'nin kardeşi olup, bu muhteşem eseri meydana getirmesi dolayısiyle (Hamzavi) diye ün kazandığı kuvvetle sanılan zattır. Bu kahramanlık dâstanı; Yeniçeri ocaklarında okunarak, savaş meydanlarında tek er kalıncıya kadar çarpışmak ve hiç bir suretle düşmandan yüz çevirmemek gerektiğini iyice aşılamak için o çağın diliyle ve güzel bir üslûp ile yazılmıştır. Her cildi 80-120 sahife arasında olarak 72 cilt üzerine düzenlenen bu büyük eserin İstanbul Üniversitesi kitaplığında 1142/1-1142/19 numaralarla kayıtlı bulunan 18 cildi taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خیالی دیوانی
HAYALİ DİVANI
(Hayali. XVI.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın mukarreplerinden olup 1556 (964) yılında Edirne'de ölen Vardar Yenice'li Hayali Mehmet Bey'in divanıdır. Murat Molla kitaplığında 442 numara ile kayıtlı bulunan 167 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

حياة الحيوان ترجمهسی
HAYATÜ'l-HAYVAN TERCÜMESİ
(Hay. XV.)

Mehmet Bin Süleyman adlı bir zatın 1427 (831) yılında Arapçadan çevirdiği bu eser hayvanların hayatı hakkında bilgi vermektedir. Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2565 numara ile kayıtlı bulunan 211 sahifeli yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خزائن السعادات
HAZAİNÜ's SAÂDÂT
(Hazain. XV.)

XV. yüzyıl içerisinde yaşadığı sanılan değerli Türk bilginlerinden Mehmet oğlu Eşref'in, okuyanların kolaylıkla anlıyabilmelerini sağlamak için o çağın konuşma diliyle kaleme aldığı hekimlik üzerine bir eserdir. Dil bakımından büyük bir önem taşıyan bu kitabın İne Hoca oğlu Ali adlı bir zat tarafından 1460 (864) yılında 72 yaprak halinde yazılmış olan (bugün için) biricik nüshası Topkapı Sarayı kitaplığı III. Ahmet bölümünde 557 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin, İstanbul Üniversitesi tıp tarihi ve deontoloji doçenti Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu tarafından yeni yazıya çevrilen metniyle birlikte Türk Tarih Kurumunca 1961 yılında yayımlanan tıpkıbasımı taranmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

HENGÂMİ
(Hengâmi. XIX.)

Halk şairlerinden Bektaşi Hengâmi'nin hayatı ve eserleri hakkında Sadettin Nüzhet Ergun'un yayımladığı 53 sahifeli eserdir. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

حکمتنامه
HİKMETNAME
(Hikmet. XV.)

Antep'li İbrahim bin Bâli'nin, hilkatten, tabiatten, peygamberler tarihinden ve uzun müddet gezip dolaştığı memleketlerin tarih ve coğrafyasından kısa kısa; doğup büyüdüğü Antep ile Mısır tarihinden nisbeten daha geniş bahseden manzum eseridir. Müellif, 13,000 beyti bulan bu güzel mesnevisini 1487 (893) yılında memleketinde bitirmiştir. İstanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 3290 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خورشید و فرحشاد
HURŞİD ü FERAHŞAD
(Hurş. XIV.)

XIV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyanlı Şeyhoğlu Mustafa Cemali'nin manzum eseridir. İran Şahı Siyavuş'un kızı Hurşid ile Mağrıp Sultanının oğlu Ferahşad arasında geçen aşk macerasını anlatır. Bu mesnevinin Süleymaniye kitaplığının Hamidiye bölümünde 550 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Amasya Tarihi müellifi Hüsamettin Yasar'dır.

حسن و عشق
HÜSN ü AŞK
(Hüs. Aşk. XVIII.)

1757 (1171) de İstanbul'da doğan ve Galata Mevlevihanesi şeyhi iken 1798 (1213) yılında ölen Şeyh Galip Esat Dede'nin Leylâ ve Mecnun tarzında kaleme aldığı tasavvufî manzum eserdir. Şairin, 26 yaşında meydana getirdiği bu içli eser, divaniyle birlikte 1837 (1252) de Mısır'da Bulak matbaasında basılmakla beraber sonradan

İstanbul'da divanından ayrı olarak da basılmıştır. Taranan Bulak basımıdır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حسن و دل
HÜSN ü DİL
(Hüs. Dil. XVI.)

XV. yüzyıl İran şairlerinden Nisabur'lu Fettahi'nin, Meşrık Padişahı Aşk'ın kızı Hüsn ile Mağrıp sultanı Akl'ın oğlu Dil arasında geçen aşk macerasını ve bu yüzden iki hükümdar arasında vuku bulan çarpışmalardan sonra uzlaşıp barıştıklarını anlatan eserinin Bursa'lı Lâmii Çelebi tarafından yapılan manzum çevirisidir. Lâmii, Yavuz Sultan Selim'e sunduğu eserinin mensur ön sözünde özet olarak "Osmanlı ülkesinde yaşıyan bilginler halâ eserlerini Arapça ve Farsça yazıyorlar. Dili Türkçe olan bu devlet, öbür devletlerden nasıl üstün ise, Türk Dilinin de öbür dillerden daha üstün durumda olması gerekir. Bundan dolayı Osmanlı yazarları Türkçeye önem vermelidirler" diyor.

Hüsn ü Dil çevirisinin 1564 (972) te ta'lik ile yazılan ve Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 5396 numara ile kayıtlı bulunan 231 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عشق نامه
IŞKNAME
(Işk. XIV.)

XIV. yüzyılda yaşıyan Mehmet adlı bir şairin 1398 (800) yılında kaleme alarak Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunduğu manzum hikâyedir. 8702 beyti bulan bu güzel mesnevi Hüma ile Ferruh arasında

geçen sevişme olaylarını anlatır. Tarama işi; eserin, Paris Millî kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 604 numara ile kayıtlı bulunan biricik nüshasının fotoğrafı üzerinden yapılmıştır. Tarıyan Doç. Sedit Yüksel'dir.

ابراهيم بك كلياتى
İBRAHİM BEY KÜLLİYATI
(İbrahim. XV.)

XV. yüzyılda yaşadığı kabul olunan İbrahim Bey adlı değerli bir şairin manzumelerini içinde toplıyan külliyattır. Külliyat iki bölümdür. Birinci bölüm, münacat, na'ṭ, Mevlâna hakkında medhiye ve Gencname adlı uzunca bir mesnevi ile Mevlâna'nın Mesnevi'sinden nazmen çevirilmiş 14 parça hikâyeyi içine almış bulunuyor. İkinci bölüm Musammatlar, gazeller ve rubailerdir. Külliyatın XV. yüzyıl içerisinde ta'lik ile ve harekeli olarak yazılmış olan 153 yapraklı biricik nüshası Selim Ağa kitaplığının Kemankeş bölümünde 250 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarıyan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

اخلاص تفسيرى
İHLÂS TEFSİRİ
(İhlâs. XIV.)

Ankara'lı Mustafa bin Mehmet adlı bir zatın, 1361 (763) yılında ölen Denizli hükümdarı Murat Arslan bin İnanç Bey adına meydana getirdiği tefsirdir. Güzel bir dil ve üslûpla yazılmış olan bu tefsirin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 910 numara ile kayıtlı bulunan 323 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

ارشاد المريد الى المراد
İRŞADÜ'l-MÜRİD
İLE'l-MURAD
(İrşad. XV.)

Afyon Karahısar'lı Şeyh Kasım bin Mahmud'un 1421 (825) yılında meydana getirerek II Murad'a sunduğu Mirsadü'l-İbad mine'l-Mebde-i ve'l-Maad çevirisidir. Esrin aslı. XIII. yüzyılın büyük sofilerinden Necmüddin Dâye tarafından Farsça olarak Sivas'ta yazılmış, Selçuk Hükümdarı Alâüddin Keykubad'a sunulmuştur. Ahlak ve tasavvuftan, memleket idaresinden, cemiyet hayatından bahseder. Çevirinin, İstanbul kitaplıklarında çeşitli nüshaları vardır. 1427 (831) yılında istinsah olunup şimdi Fatih kitaplığında 2576 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış; gerektikçe Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümündeki 2235 numaralı nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اسکندر کتابی
İSKENDER KİTABI
(İs. H. XIV-XV.)

Ahmedi'nin kardeşi olup Hamzaname'nin müellifi olduğu cihetle Hamzavî samıyla tanılan zatın eseri olduğu sanılmaktadır. Konu bakımından Ahmedi'nin İskendername'sinden ibaret ise de bu mensur eserin daha ziyade halk için yazıldığı anlaşılmaktadır. Gerek anlatıştaki kuvvet ve canlılık, gerekse kelime ve tabirleri bakımından pek değerli olan bu eserin, Türk Dil Kurumu kitaplığında 3421/6066 numara ile kayıtlı bulunan 882 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Velet İzbudak'tır.

اسکندرنامه
İSKENDERNAME
(İs. XIV-XV.)

Şair Ahmedi'nin 1389 (792) yılında kaleme aldığı manzum eserdir. Bu pek ünlü mesnevide Filip'in oğlu İskender'in hayatı, seferleri anlatılmış, sonra Hazreti Muhammed'in zuhuru, hayat ve gazaları, halifeler devri yazılmış, bundan sonra da Osmanlı tarihine geçilmiş ve nihayet yine İskender'den bahsedilmiştir. Eserin, 1459 (864) yılında Edirne'de Ataullah bin Abdullah tarafından yazılan ve şimdi Konya müzesinde 141-97 numara ile kayıtlı bulunan 615 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

عزت ملا دیوانی
İZZET MOLLA DİVANI
(Molla. XIX.)

1829 (1245) yılında sürgün olarak bulunduğu Sivas'ta ölen Değerli şair Keçecizade İzzet Molla'nın iki divanı vardır. 1825 (1241) yılına kadar yazdığı şiirleri "Bahar-ı Efkâr", bu tarihten 1829 (1245) yılına kadar yazdıklarını da "Hazan-i Âsar" adları altında toplamıştır. 1839 (1255) da Mısır'da Bulak matbaasında basılan 466 sahifeli "Bahar-ı Efkâr" taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قابوسنامه ترجمهسی
KABUSNAME
TERCÜMESİ
(Kab. XV.)

Mercimek Ahmet tarafından Farsça'dan dilimize çevrilen bu mensur eser, Kabus'un, torunu Kûhistan hükümdarı Keykâvus'un oğlu Geylan Şah'a verdiği öğütlerdir. 44 bölüm olan bu kitabın her bölümünde ayrı bir konuyla ilgili öğütler vardır: Yatmak, dinlenmek, yiyip içmek, hamama gir-

mek, çevgân oynamak, mal artırmak, oğul ve kız terbiye etmek, ilim istemek usûl ve âdabı gibi. Dil ve üslûp bakımından büyük bir değer taşıyan eserin Ankara genel kitaplığında 1011-61 numara ile kayıtlı bulunan 478 sahifeli yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan Kitaplıklar Müdürü Hasan Fehmi Turgal'dır.

قاضی برهان الدین دیوانی
KADI BÜRHANETTİN DİVANI
(Kadı. XIV.)

Bilgin bir hükümdar olan Kadı Burhanettin'in bu divanı dil bakımından çok zengin ve özelliklerle doludur. 1394 (796) te Halil bin Ahmet tarafından yazılan biricik nüshası Biritiş müzesinde bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu, 608 sahife olan bu eserin fotoğrafisini aldırmış ve bir kitap halinde yayımlamıştır. Tarama fotoğrafi üzerinden yapılmıştır. Tarıyan İstanbul Üniversitesi metin şerhi profesörü Doktor Ali Nihat Tarlan'dır.

قاموس عثمانی
KAMUS-I OSMANİ
(Kam. Os. XIX.)

Mehmet Salâhi'nin 1895 (1313) te basılan Arapça, Farsça ve başka dillerden Türkçeye sözlüğüdür. İzahlardaki Türkçe kelimeler bakımından taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Mehmet Oğuz'dur.

قاموس ترجمه‌سی
KAMUS TERCÜMESİ
(Kam. XVIII-XIX.)

XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden Mecdüddin Firuzâbadi'nin telif ettiği meşhur Arapça Kamus'un Antep'li Ahmet Asım tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Asım'a "Mütercim" lâkabını kazandırmış bulunan bu eser, en büyük ve en sağlam dil kaynaklarımız-

dan biridir. İncelemelerinin derinliği ve doğruluğu bakımından olduğu kadar Arapça kelimeleri karşılamak ve açıklamak için kullandığı öz Türkçe kelimeler bakımından da gayet değerli bir dil hazinesi olan bu çeviriyi Asım beş yılda başarıp II Mahmud'a sunmuş ve hükümdar bu eseri beğenerek Mütercim'i mükâfatlandırmıştır. Kamus çevirisi Mısır'da ve İstanbul'da birkaç defa üç cilt olarak, bir defa da İstanbul'da dört cilt halinde basılmıştır. Tarama üç cilt olarak basılmış olan nüshalar üzerinden yapılmıştır. Birinci cildi tarıyan Maarif Matbaası musahhihi Avni Aktuç, ikinci ve üçüncü ciltleri tarıyan Velet İzbudak'tır.

قانونناميهٔ آل عثمان
KANUNNAME-İ ÂL-İ OSMAN
(Kanun. Os. XVI.)

Prof. Dr. E. Kraelitz ve Dr. P. Wittek'in ön sözleriyle ve Almanca çevirisi ile birlikte 1921 de yayımlanan kanunnamedir. Metin üç kısma ayrılmıştır. İlk sahifede Fatih Sultan Mehmet Kanunnamesi diye yazılı ise de buna II. Bayezit ve I. Selim zamanlarında çıkan kanunların da eklendiği anlaşılmaktadır. Tarıyan Nuri Gökçe'dir.

قانون الادب ترجمهسی
KANUNÜ'l- EDEB TERCÜMESİ
(Kadeb. XVIII.)

Eserin aslı olan Kanunü'l-Edeb fi Zabt-ı Kelimati'l Arab, XV. yüzyılda yaşadığı sanılan Ebülfazl Hubeyşü't-Tiflisî'nin Arapçadan Farsçaya düzenlediği sözlüktür. Bu eserin 1456 (861) da Mustafa bin Şemsüddin adlı

bir zat tarafından yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Vehbi Ef. bölümünde 1968 numara ile kayıtlı bulunan nüshasını, 1787 (1202) yılında ölen Müstakımzade Süleyman Sadüddin Ef. "Terceme-i Kanunü'l-Edeb" adıyle Türkçeye çevirmiş ve çevirinin başlama tarihi olan 1769 (1183)u ebced hesabıyle belirtmek üzere de eserine السنة ثلاثه Elsine-i Selâse diye ikinci bir ad vermiştir. Büyük kıtada 2186 sahifeyi bulan çevirinin Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3182 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzünerdir.

KARACAOĞLAN
(Kara. XVII.)

Anadolu'nun güneyinden çıkmış ve Adana, Antep, Maraş, Urfa, Halep, Şam taraflarında dolaşarak güzel şiirler söylemiş olan bu değerli halk şairinin eserleri birçok kimseler tarafından toplanmış ve yayımlanmıştır. Bunlar arasında Sadettin Nüzhet Ergun'un 1933 de yayımladığı "Karaca oğlan" adlı kitap taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Meliha Sanver'dir.

KÂTİBİ
(Kâtibi. XVII.)

IV. Murat zamanında yaşıyan Kâtibi, XVII. yüzyılın ilk yarısındaki saz şairlerinin ileri gelenlerindendir. Sadettin Nüshet'in yayımladığı şiirleri taranmıştır. Tarıyan Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni Nürettin'dir.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA
(Kayıkçı. XVII.)

XVII. yüzyılın ilk yarısında büyük bir ün kazanan bu şair IV. Murad'ın ordu saz şairlerindendir. Sade dili, tabiî üslûbiyle halk şiirinin pek güzel örneklerini vermiştir. Prof. Fuad Köprülü'nün 1930 da yayımladığı "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi" adlı broşür taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Behice Köprülü'dür.

كليله و دمنه
KELİLE VE DİMNE
(Kel. XIV.)

Aslı, Hind filozofu Bidpay tarafından Sanskritçe olarak yazılmış olan bu eser, ibret verici hikâyelerden ve maceralardan ibarettir. Olaylar hayvanlar arasında geçmektedir. "Kelile" ve Dimne" birinci bölümdeki hikâyelerin kahramanlarından iki çakalın adıdır. Bu kitap önce İran hükümdarı Nuşirevan'ın buyruğuyle Pehleviceye, daha sonra Arapçaya, Arapçasından da bir çok dillere çevrilmiştir. XIV. yüzyılın değerli bilgin ve şairlerinden Hoca Mesut Gülşehri de Aydınoğlu Umur Bey, 1309-1347 (709-748), adına bu eseri Türkçeye çevirmiştir. Dil bakımından büyük bir önem taşıyan bu çeviri iki önsöz, bir zeyl ve 16 bölüme ayrılmış yüz kadar hikâyeden ibarettir. İsmail bin Kılağuz tarafından 1489 (895) yılında Enez'de güzel nesihle ve harekeli olarak yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1897 numara ile kayıtlı bulunan 464 sahifeli biricik nüshasının fotoğrafisi taranmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

كمال امى ديوانى
KEMÂL ÜMMİ DİVANI
(K. Ü. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden karaman'lı Kemâl Ummi'nin divanıdır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 53 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden İhsan Mahvi Balgır'dır.

قصص انبيا
KISAS-I ENBİYA
(Enb. XIV.)

Aydınoğlu Mehmet Bey adına Arapçadan çevrilmiş olan bu önemli eser, XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin sade ve güzel bir örneğidir. Çeviren belli değildir. Kitabın konusu, yaradılış öncesi, yaradılış ve peygamberlerin menkıbeleridir. Eserin, Türk Dil Kurumu kitaplığında 1776/6037 numara ile kayıtlı bulunan 950 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Kemâl Edip Kürkçoğlu'dur.

كتاب بحريه
KİTAB-I BAHRİYE
(K. B. XVI.)

Büyük Türk denizcisi Pîrî Reis'in denizciliğe, coğrafyaya, birçok deniz ve memleketlere dair değerli bilgiler veren bu eseri 1935 te Türk Tarih Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Tarıyan Müverrih Ahmet Refik Altınay'dır.

كتاب كزيده
KİTAB-I GÜZİDE
(Güzide. XV.)

Bu kitabın aslı XI. yüzyıl içerisinde Doğuda yetişen büyük Türk bilginlerinden İmam Serahsî (Ebu Nasr bin Tahir bin Mehmet) tarafından Türk Ulusunun din bilgisini geliştirmek, genişletmek amacıyla Türkmen-Kıpçak ağzıyle (الفا بلغى ibaretince) yazıl-

mıştır. XV. yüzyılda yaşadığı sanılan Mehmet bin Bâli adlı bir bilgin bu eseri (... fasih ve ruşen Türkiye dönderem) diyerek yaşadığı çağın Ana dolu ağzına çevirmiştir. Her bakımdan büyük önem taşıyan bu çevirinin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Millet kitaplığının Ali Emiri-şer'iye bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 177 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قوچی بك رساله‌سی
KOÇU BEY RİSALESİ
(Koçu. XVII.)

Enderundan yetişmiş ve IV. Murad'ın musahipliğinde bulunmuş değerli idareci ve ileri görüşlü siyaset adamlarımızdan Göriçe'li Koçu (Mustafa) Bey'in, ordunun ve devlet işlerinin düzene konulması maksadıyle 1631 (1041) de Kaleme alıp IV. Murad'a sunduğu tasarıdır. Zamanına göre sade bir dille ve külfetsizce yazılmış olan bu tasarı, önce Avrupa'da, sonra da iki defa İstanbul'da basılmıştır. 1885 (1303) te İstanbul'da Ebüzziya matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قدوسی دیوانی
KUDDUSİ DİVANI
(Kuddusi. XIX.)

Kaadirî Tarikatı şeyhlerinden Bor'lu Mer'aşîzade Ahmet Kuddusi'nin sofiyane şiirlerinden meydana gelmiş olan divandır. Şair 1769 (1183) da doğmuş, 1848 (1265) yılında ölmüştür. Divanı iki defa basılmıştır. 1874 (1291) te basılan taş basması nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

KULOĞLU
(Kuloğlu. XVII.)

Bu halk şairinin şiirlerini Sadettin Nüshet Ergun "Kuloğlu" adını verdiği kitapta toplamıştır. Tarıyan Kabataş Lisesi Türkçe öğretmenlerinden Nurettin'dir.

لامعی دیوانی
LÂMİİ DİVANI
(Lâmii. XVI.)

XVI. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Bursa'lı Lâmii Mahmut Çelebi'nin divanıdır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 671 numara ile kayıtlı bulunan 226 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Süleymaniye kitaplığı Müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

لیلا و مجنون
LEYLÂ VE MECNUN
(Ley. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Karıştıran'lı Süleyman Bey oğlu Bihişti Ahmet Sinan Çelebi'nin Hamse'sini teşkil eden beş mesneviden biridir. Bu güzel eserin İstanbul Üniversitesi kitaplığının edebiyat bölümünde 216 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Abdülbaki Fevzi'dir.

لیلا و مجنون
LEYLÂ VE MECNUN
(Lârendi. XVI.)

Lârende' (Karaman)li Hamdi'nin 1543 (950) te yazıp o yıllarda Karaman Valisi bulunan Şahzade Selim'e sunduğu manzum eserdir. Şairin, (Hayretname, Tahayyürname) gibi adlar da verdiği bu mesnevinin Fatih kitaplığında 3740 numara ile kayıtlı bulunan 375 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

لغت نعمة الله
LÜGAT-İ Nİ'METULLAH
(Ni'meti. XVI.)

1561 (969) de İstanbul'da ölen Nakşibendî şeyhlerinden Sofya'lı Ni'metullah Ef. nin 1540 (947) yılında düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür.

Bu eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 6075 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmış, gerektikçe 451 numara ile kayıtlı başka bir nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Kurumumuz uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

لغت شهنامه
LÛGAT-İ ŞEHNAME
(Lû. Şeh. XVIII.)

Bağdat'lı Ömer oğlu Abdülkadir adlı bir zatın 1721 (1133) yılında Şehname kelimeleri üzerine düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bu eserin Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 61 numara ile kayıtlı bulunan 96 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

معارفنامه
MAÂRİFNAME
(Maârif. XV.)

1486 (891) yılında İstanbul'da ölen Hızır Bey oğlu Sinan Paşa'nın ahlâk ve nasihate dair eseridir. Çağının oldukça sade bir üslûbiyle yazılmış olan bu eserin, Afyon Karahısar'lı Abdullah oğlu Ca'fer adlı bir zat tarafından 1570 (978) de yazılan ve Süleymaniye kitaplığının Lala İsmail bölümünde 212 numara ile kayıtlı bulunan 295 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

منطق الطير
MANTIKU't-TAYR
(Man. Tayr. XIV.)

Gülşehrî'nin 1317 (717) yılında meydana getirdiği 4408 beyitten ibaret mesnevidir. Dilimiz bakımından büyük önemi bulunan bu eserin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Bunlardan, kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan nüsha, Agâh Sırrı Levend'in önsöziyle birlikte tıpkı basım olarak

1957'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır. Tarama bu baskıdan yapılmıştır. Tarıyan Dr. Müjgân Cumbur'dur.

مجمع اللطائف
MECMAÜ'l-LETAİF
(Letaif. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin güldürücü ve öğütleyici küçük küçük hikâyeleri bir arada toplamak suretiyle meydana getirdiği mensur-manzum eserdir. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 870 numara ile kayıtlı bulunan 93 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ملحمهٔ شمسیه
MELHAME-İ ŞEMSİYYE
(Melhame. XIV-XV.)

XV. yüzyılın değerli bilgin ve sofilerinden Yazıcıoğlu Mehmet ve Ahmet Bîcan'ın babaları Yazıcı Salâhüddin Ef.'nin 1408 (811) yılında Farsçadan çevirdiği manzum eserdir. Yıldızlardan ve havanın günlük olaylarından bahseden bu eserin 1576 (984) da Ferruhi adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Nuruosmaniye kitaplığında 2809 numara ile kayıtlı bulunan 173 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslandır.

مناظم الجواهر
MENAZIMÜ'l-CEVAHİR
(Men. Cev. XVII.)

Tire'li Mustafa Hâki'nin 1632 (1042) de yazdığı Türkçe - Arapça - Farsça manzum sözlüktür. Eserin Bayezit kitaplığında 6901 numara ile kayıtlı bulunan 67 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مناظر العوالم
MENAZIRÜ'l-AVALİM
(Men. Av. XVI.)

XVI. yüzyıl sonlarında yetişen tarihçi ve bilginlerimizden Trabzon'lu Âşık Mehmet bin Hafız Ömer'in 1597 (1006) de kaleme aldığı eserdir. Rumeli ve Anadolu şehirlerine dair bilgi verir. Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 616 numara ile kayıtlı bulunan 690 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Ragıp Paşa kitaplığı Müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

مسیحی دیوانی
MESİHİ DİVANI
(Mesihi. XV.)

1512 (918) de ölen Mesihi'nin divanıdır. Bu divanın bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 899 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan İstanbul Erkek Öğretmen Okulu edebiyat öğretmeni Sedat Öksal'dır.

مواهب الخلاق
فی مراتب الاخلاق
MEVAHİBÜ'l-HALLAK
Fİ
MERATİBİ'l-AHLAK
(Mevahib. XVI.)

Uzun yıllar Kanuni Sultan Süleyman'ın Nişancılık hizmetinde bulunduğu için (Koca Nişancı) sanıyle tanılan Tosya'lı Celâlzade Nişani Mustafa Çelebi'nin 1556 (964) yılında kaleme alarak Kanuni'ye sunduğu siyaset ve ahlâktan bahseden mensur eserdir. 55 bölüm üzerine düzenlenmiştir. Eserin Nuruosmaniye kitaplığında 2629 numara ile kayıtlı bulunan nesihle yazılmış 726 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مولد
MEVLİD
(Mevlid. XV.)

Süleyman Çelebi'nin bu ünlü eserinin Ayasofya kitaplığında 3485 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مفتاح الجنة
MİFTAHÜ'l-CENNE
(Cennet. XV.)

XV. yüzyıl şair ve bilginlerinden Ahmet Dâi'nin Arapçadan dilimize çevirdiği bu eser, İslâmın şartlarından, bazı ay ve günlerde yapılan ibadetlerin faziletlerinden, cennetin ni'metlerinden, cehennemin korkunç azabından bahsetmektedir. Eserin, bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin, özel kitapları arasında bulunan 488 sahifeli nüshayı taramıştır.

مفتاح اللغة
MİFTAHÜ'l-LÛGA
(Miftah. XV.)

Amasya'lı Şeyh Mahmut bin İbrahim'in II Bayezit adına düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bu sözlük, bir önsöz ve iki bölüm üzerine düzenlenmiştir. Önsöz, Fars dilinin kurallarından bahseder. Birinci bölüm mastarlar, ikinci bölüm de isimlerdir. Eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 6157 numara ile kayıtlı bulunan 146 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

محنتكشان
MİHNETKEŞAN
(Mihnet. XIX.)

Keçecizade İzzet Molla'nın manzum eseridir. 1822 (1238) yılında Keşan'a sürülen ve orada bir yıl kalan şairin duyuş ve hatıralarını kapsar. 1879 (1296) da Ceride-i Havadis matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مهری دیوانی
MİHRİ DİVANI
(Mihri. XV.)

XV. yüzyılda yaşamış olan kadın şairimiz Mihri'nin, İstanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 3203 numara ile kayıtlı bulunan mecmua içerisindeki 86 yapraklı divanı taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Ali Sedat'tır.

مهر و مشتری
MİHR ü MÜŞTERİ
(Mih. XV.)

1520 (927) yılında Sofya'da ölen Amasya'lı şair Münir İbrahim Çelebi'nin 1486 (891) da Farsçadan Türkçeye çevirdiği manzum hikâyedir. Istahr Padişahının oğlu Mihr ile vezirinin kızı Müşteri arasında geçen aşk macerasını anlatır. Eserin 5120 beyit olan Farsça aslı 1381 (783) de ölen Tebriz'li Şeyh Assar'ındır. Aslı da, çevirisi de bazı kitaplıklarda vardır. Çevirinin, Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1185 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مهر و مشتری
MİHR ü MÜŞTERİ
(Mîri. XVI.)

1599 (1008) yılında İstanbul'da ölen Nakibü'l-Eşref Kiçi Mîr-zade Mîri Yahya'nın Farsçadan Türkçeye çevirerek III Murad'a sunduğu manzum hikâyedir. Mîri'den başka iki şairimiz tarafından da dilimize çevrilmiş olan Mihr ü Müşteri'nin 5120 beyitli Farsça aslı 1381 (783) de ölen Tebriz'li Şeyh Assar'ındır. Istahr Padişahının oğlu Mihr ile vezirinin kızı Müşteri arasında geçen aşk macerasını anlatır. Çevirinin İstanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 3520 numara ile kayıtlı bulunan, Mîri'nin el yazısı 344 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

محمدیه
MUHAMMEDİYYE
(Muham. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve sofilerinden Gelibolu'lu yazıcıoğlu Mehmet Ef.'nin 1449 (853) da yazdığı tasavvufî manzum eserdir. İstanbul'da birkaç defa

basılmıştır. Girit'li Ali bin Mehmet tarafından 1751 (1165) yılında müellif nüshasından istinsah edilen ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1491 numara ile kayıtlı bulunan 560 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

محبی دیوانی
MUHİBBİ DİVANI
(Muhibbi. XVI.)

Muhibbi, Kanuni Sultan Süleyman'ın manzumelerinde kullandığı mahlastır. Divan basılıdır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nadi'dir.

مجربنامه
MÜCERREBNAME
(M. Na. XV.)

XV. yüzyılda yetişen değerli bilgin ve hekimlerimizden Amasya'lı Sabuncu oğlu Şerefüddin bin Ali'nin 1468 (873) de yazdığı hekimliğe dair eserdir. İstanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Ayasofya kitaplığında 3729 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Zahir Hasırcıoğlu'dur.

مفردات ابن بیطار ترجمه‌سی
MÜFREDAT-I İBNİ BAYTAR TERCÜMESİ
(M. Bay. XIV.)

1248 (646) yılında ölen ve İbni Baytar sanıyle anılan ünlü hekim Zıyaüddin Abdullah bin Ahmed'in birtakım ilaçların hangi hastalıklar için faydalı olduklarını anlatan Arapça eserinin çevirisidir. Umur Bey'in isteği üzerine yapılmış olan bu değerli çevirinin kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. 1495 (901) yılında yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3635 numara ile kayıtlı bulunan 940 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

منبه الراقدين
MÜNEBBİHÜ'r-RÂKIDÎN
(Müneb. XIV-XV.)

XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden 1429 (833) da memleketinde ölen İznıklı Hacı Hüseyin oğlu Musa'nın, insanların yedi azasiyle işliyebileceği iyilik ve kötülükleri irdeleyen değerli eseridir. Nuruosmaniye kitaplığında 2611 numara ile kayıtlı bulunan 312 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Kıvamettin Burslan'dır.

منشأت و مکتوبات کانی
MÜNŞEAT VE MEKTUBAT-I KÂNİ
(Kâni. XVII-XVIII.)

1791 (1206) yılında İstanbul'da ölen Tokat'lı Ebubekir Kâni'nin mensur yazılarıyle bazı dostlarına yazdığı mektupları içinde toplıyan mecmuadır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 396 numara ile kayıtlı bulunan 488 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

منتهی
MÜNTEHA
(Münteha. XV.)

Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın bu, dinî, tasavvufî mensur eserinin İstanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 3324 numara ile kayıtlı bulunan 198 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

منتخب اللغة
MÜNTEHABÜ'l-LÛGA
(Müntehab. XVII.)

Arapçadan Türkçeye düzenlenmiş küçük bir sözlüktür. Müellifi bilinmiyen bu sözlüğün XVII. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılmaktadır. Nuruosmaniye kitaplığında 4885 numara ile kayıtlı bulunan 218 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

منتخب الشفا
MÜNTEHABÜ'ş-ŞİFA
(Mü. Şi. XIV.)

Anadolu'da yetişen büyük Türk bilginlerinden, Konya'da doğmuş, Aydın' da yerleşmiş olan Hacı Paşa' (Celâlüddin Hızız) nın hekimliğe âit eseridir. Müellif bir ara hastalanmış ve kendisini tedavi etmek maksadıyle hekimlik tahsil etmiştir. Müntehabü'ş-Şifa'yı, yine kendisinin Arapça olarak yazdığı "Şifaü'l-Eskam adlı büyük kitaptan özetleyip Türkçeye çevirerek Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunmuştur. Yaşadığı çağın Anadolu Türkçesi için değerli bir kaynaktır. Topkapı Sarayı kitaplığında 545 numara ile kayıtlı bulunan 540 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

مزکی النفوس
MÜZEKKİ'n-NÜFUS
(Müz. XV.)

Hacı Bayram Veli'nin damadı olup Kaadirî tarikatının Eşrefiyye kolunu kuran İznıklı Eşrefoğlu Abdullah' (Eşref Rumi, şeyh Abdullah Rumi)ın nefsi terbiye etme yollarını öğreten mensur eseridir. Birkaç defa basılmış olan bu önemli eserin Konya Âsar-ı Atika müzesi kitapları arasında 5471 numara ile kayıtlı bulunan 494 sahifeli yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

نابی دیوانی
NABİ DİVANI
(Nabi. XVII-XVIII.)

Ünlü şairimiz Urfa'lı Nabi'nin divanıdır. 1875 (1292) yılında İstanbul'da Yahya Ef. matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Mesut Saydam'dır.

نعیما تاریخی
NAİMA TARİHİ
(Naima. XVII-XVIII)

Osmanlı tarihleri arasında hükümlerinin doğruluğu, kaynaklarının sağlamlığı bakımından güvenilir olan bu eser dil yönünden de önemlidir. 1591 (1000) ile 1659 (1070) yılları arasında geçen olayları anlatır. İstanbul'da altı cilt halinde basılmış olan nüsha taranmıştır. Tarıyan Devlet Matbaası musahhihi Avni Aktuç'tur.

نصایح الملوك
NASAYİHÜ'l-MÜLÛK
(Nasayih. XVII.)

1639 (1049) yılında İstanbul'da ölen sofi ve bilginlerimizden Sivas'lı Abdülmecit Şeyhi'nin, I Ahmed'in buyruğu üzerine, 57 eserden seçerek meydana getirdiği dinden, ahlaktan ve memleket idaresinden bahseden eserdir. Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1613 numara ile kayıtlı bulunan 286 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نظم الجواهر
NAZMÜ'l-CEVAHİR
(Naz. Cev. XVIII.)

Bâbıâli hocası ve Mümezyyizü'ş-Şuara Antep'li Hasan Ayni'nin Arapça-Farsça - Türkçe manzum sözlüğüdür. Eserin adı, ebcet hesabıyle te'lif tarihi olan 1821 (1236)yı göstermektedir. Sözlüğün 13 beyitlik her sahifesi ayrı bir kıtadır. Eser 100 sahife, yâni 1300 beyittir. İçinde 5000 kavramın Arapçası, Farsçası, Türkçesi birbirinin karşılığı olarak verilmiştir. Şair eserini önce Dürrü'n-Nızam adıyle yazmıştır. Bu ad ebcet hesabiyle te'lif tarihi olan 1811 (1226) yı bildirmektedir. Bundan on yıl sonra meydana getirdiği Nazmü'l-Cevahir, Dürrü'n-

Nızam'ın bazı yerleri değiştirilmiş şeklidir. Dürrü'n-Nızam'ın güzel bir nüshası, İstanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde eski 2816-65, yeni 5493 numara ile kayıtlıdır. Yazma bir nüshası da Türk Dil Kurumu Derleme - Tarama kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy'un özel kitapları arasındadır. Aksoy Nazmü'l-Cevahir ve Dürrü'n-Nızam üzerine birer inceleme yayımlamıştır. Hasan Ayni 1837 (1253) de İstanbul'da ölmüştür. Nazmü'l-Cevahir 1826 (1241) da müellifin nezareti altında bastırılmıştır. Tarama basılı nüsha üzerinden yapılmıştır. Tarıyan Ömer Asım Aksoy'dur.

نظم اللآل

NAZMÜ'l-LEÂL
(Naz. Le. XVII.)

Mütercim Asım'ın altı göbek öncesi dedesi Antep'li (Çarpın köylü) Şeyh Ahmed'in yazdığı Arapça-Türkçe manzum sözlüktür. Eserin adı, ebcet hesabıyle, te'lif tarihi olan 1641 (1051)i gösterir. Müellif Antep'te ölmüştür. Nazmü'l-Leâl, 1515 (921) te yazılmış, Farsça-Türkçe bir sözlük olan Şahidi Tuhfesin'e, nazire olarak meydana getirilmiştir. Eserin bir nüshası Çorum Genel kitaplığında 1880/2 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu Derleme-Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy'da da biri tam, biri eksik iki nüsha vardır. Aksoy bu eser üzerinde inceleme yayımlamış ve kendisinde bulunan tam nüshayı taramıştır.

ندیم دیوانی
NEDİM DİVANI
(Nedim. XVIII.)

Değerli şairimiz Nedim'in, Halil Nihat Boztepe tarafından yayımlanan divanı taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Mesut Saydam'dır.

نسیمی دیوانی
NESİMİ DİVANI
(Nesimi. XIV.)

Ünlü Sofi şair Nesimi'nin divanıdır. Divanın basılmış nüshaları eksik olduğundan Bayezit kitaplığında 3353 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmeni Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

نگارستان ترجمهسی
NİGÂRİSTAN TERCÜMESİ
(Nigâ. Ter. XVII.)

İçinde ibret verici hikâyeler bulunan Nigâristan, büyük Türk bilgini Şeyhülislâm Kemâl Paşazade' (İbni Kemâl)nin Farsça olarak yazdığı bir eserdir. Bu eseri, 1643 (1053) yılında ölen Şeyhülislâm Yahya Ef. I Ahmed'in isteği üzerine Türkçeye çevirmiştir. Bu güzel çevirinin Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 373 numara ile kayıtlı bulunan 307 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نهانی دیوانی
NİHANİ DİVANI
(Nihani. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Kastamonu'lu Nihani'nin divanıdır. Şair bazı illerde kadılık hizmetinde bulunmuştur. Divanın 1551 (959) de Recep bin Hoca Mehmet kalemiyle yazılan ve şimdi Millet kitaplığının Ali Emirî bölümünde 473 numara ile kayıtlı bulunan 102 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نیازی دیوانی
NİYAZİ DİVANI
(Niyazi. XVII.)

XVII. yüzyılın bilgin ve sofi şairlerinden Malatya'lı olup, Mısır'da tahsil eden ve Halvetiyye tarikatının Mısrıyye şubesini kurmuş olan Şeyh Niyazi (Niyazi-i Mısrî) nin divanıdır. Şair, 1693 (1094) te sürgün olarak bulunduğu Limni'de ölmüştür. Din ve tasavvuf konularında, bir kısmı basılı olmak üzere, 13 kadar eseri vardır. Divanın, İstanbul Üniversitesi kitaplığında 352 numara ile kayıtlı bulunan 107 sahifeli nüshası taranmış, gerektikçe basma ve başka yazma nüshalara da bakılmıştır. Tarıyan Zahir Hasırcıoğlu'dur.

نظامی دیوانی
NİZAMİ DİVANI
(Nizami. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Karaman'lı Veliyüddin oğlu Nizamî'nin divanıdır. Henüz 18-20 yaş arasında bulunduğu bir çağda Fatih Sultan Mehmed'in daveti üzerine Karaman'dan İstanbul'a giderken yolda öldüğü söylenen şairin Millet kitaplığının Ali Emirî-manzum eserler bölümünde 451 numara ile kayıtlı bulunan Divanı taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نخبهٔ وهبی
NUHBE-İ VEHBİ
(Nuhbe. XVIII-XIX.)
و شرحی
VE ŞERHİ
(Nuhbe. Ş. XVIII-XIX.)

Maraş'lı Sünbül-zade Vehbi'nin "Nuhbe-i Vehbi" adlı Arapçadan Türkçeye manzum sözlüğü ve ona, –Kırkağaç'lı olup sonradan Manisa'nın Yayaköyüne göç etmiş olan– Ahmet Reşit Ef. tarafından yazılan şerhtir. Basılmış olan nüsha taranmıştır. Metinden tanık alındığı zaman kısaltma (Nuhbe) olarak, şerhten tanık alındığı zaman (Nuhbe. Ş) olarak gösterilmiştir. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نخبة التحفه
NUHBETÜ't-TUHFE
(Nuh. Tuh. XVII.)

XVII. yüzyıl bilginlerinden Ahmet bin Ali bin Ahmet adlı bir zatın 1649 (1059) yılında Farsçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eserin 1687 (1099) de Abdullah Lutfi bin Abdullah kalemiyle yazılan ve Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3283 numara ile kayıtlı bulunan 448 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atif Tüzüner'dir.

عثمانلی قانوننامه‌لری
OSMANLI KANUNNAMELERİ
(Os. Kanun. XVII.)

Tevkiî Abdürrahman Ef. tarafından 1676 (1087) yılında yazılan ve İstanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 906 numara ile kayıtlı bulunan kanunnamedir. Bu kanunnamenin Millî Tetebbu'ler mecmuası III sayısında yayımlanan kopyesi taranmıştır. Tarıyan Nuri Gökçe'dir.

پندنامه گواهی
PENDNAME-İ GÜVAHİ
(Güvahi. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Geyve'li Güvahî Mehmet bin Abdullah'ın 1525 (933) yılında yazdığı, ata sözleriyle öğüt ve ders veren manzum eserdir. Bu pek değerli mesnevide sık sık kullanılan ata sözleri mümkün olduğu kadar aslı bozulmadan vezne sokulmağa çalışılmıştır. Pentname'nin İstanbul ve Ankara kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 3760 numara ile kayıtlı bulunan 121 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

PİR SULTAN ABDAL
(P.S.A. XVI-XVII.)

Kitap, bu bektaşı-kızılbaş şairin hep hece vezniyle yazılmış olan 105 nefesini toplamıştır. Yeni harflerle basılmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

راحة الارواح
RAHATÜ'l-ERVAH
(Rahat. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden Burdur'lu Şeyh Mahmut Raufi bin Âmâ Vâiz Murad'ın İslâm ahlâkından ve dinin âdap ve erkânından bahseden mensur kitabıdır. Müellif, "Melâzü'l-Müttakîn" adlı eserinin ön sözünde kitabını 1566 (974) yılında yazdığını söylüyor. Buna göre Rahatü'l-Ervah'ın bu tarihten sonra yazılmış olması gerekir. Eserin, Millet kitaplığının Reşit Ef. bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 573 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روضة الاخبار ترجمه‌سی
RAVZATÜ'l-AHBAR
TERCÜMESİ
((Rav. Ah. XVI.)

1571 (979) yılında kadı olarak bulundoğu Üsküp'te ölen, Meşâirü'-ş-Şuara sahibi Bursa'lı Âşık Mehmet Çelebi'nin Arapçadan dilimize çevirerek II Selim'e sunduğu terbiye ve ahlâk kitabıdır. Eserin Arapça aslı, 1533 (940) te İstanbul'da ölen Amasya'lı Hatib Kasım oğlu Muhyeddin Mehmet Ef.'nin, Zemahşeri'nin "Rebiü'l-Ebrar" adlı eserini kısaltarak (Ravzatü'l-Ahbar) adıyle meydana getirdiği eserdir. Çevirinin 1652 (1063) yılında Mustafa Bevvap kalemiyle yazılan ve şimdi İstanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 1548 nu-

mara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmış, gerektikçe Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 747 numara ile kayıtlı bulunan nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روضة الانوار
RAVZATÜ'l-ENVAR
(Ravza. XV.)

Değerli bilgin ve şairlerimizden İznik'li Ahmet Hayali'nin ahlak ve tasavvuftan bahseden manzum eseridir. Şair bu mesneviyi 1449 (853) yılında yazmış ve Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Ravzatü'l-Envar'ın biricik nüshası, Fatih Sultan Mehmed'in vakfı olarak Fatih kitaplığında 2633 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روانی دیوانی
REVANİ DİVANI
(Revani. XVI.)

1523 (930) yılında İstanbul'da ölen şair ve asker Edirne'li Revani İlyas Çelebi'nin divanıdır. Şairin ölümünden bir yıl önce Kayseri'li Şeyh İbrahim oğlu Derviş Mustafa kalemiyle yazılan ve Millet kitaplığının Ali Emiri-manzum eserler bölümünde 178 numara ile kayıtlı bulunan 198 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روحی دیوانی
RUHİ DİVANI
(Ruhi. XVI.)

XVI. yüzyılın ünlü şairi Bağdat'lı Ruhî'nin divanıdır. 1870 (1287) te basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Salahattin'dir.

روشنی دیوانی
RUŞENİ DİVANI
(Ruşeni. XV.)

Aydın'lı Dede Ömer Ruşeni'nin divanıdır. Ruşeni, Halveti Tarikati Pîri Seyyit Yahya'nın halifesidir. 1486 (892) da Tebriz'de ölmüştür. Ruşeni'-

nin tasavvufî gazellerinden ve ilâhilerinden başka "Miskinname" ve "Çobanname" adlı mesnevilerini de içine alan bu divanın İstanbul Üniversitesi kitaplığında 795 numara ile kayıtlı bulunan 314 sahifeli nüshası taranmış, gerekçe aynı kitaplıktaki başka nüshalara da bakılmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Abdülbaki Fevzi'dir.

سعادتنامه
SAADETNAME
(Saadet. XV-XVI.)

İran'lı Hüseyin Vâiz'ın Kerbelâ Fâciasını anlatan "Ravzatü'ş-Şüheda" adlı eserinin çevirisidir. Çeviren 1505 (911) te İstanbul'da ölen Balıkesir'li Câmi Mehmet Muhyeddin'dir. Saadetname'nin Nuruosmaniye kitaplığında 3938 numara ile kayıtlı bulunan 436 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Haydar Paşa Lisesi edebiyat öğretmeni Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

سعادتنامه
SAADETNAME
(Saa. Pend. XVI.)

XVI. yüzyıl şair ve bilginlerinden Pirizren'li Şem'i'nin III Murad'ın yakınlarından Zeyrek Ağa adına Feridüddin Attar'ın Pendname'si üzerine yaptığı Türkçe şerhtir. Eserin Kılıç Ali Paşa kitaplığında 793 numara ile kayıtlı bulunan 127 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ساعتنامه
SAATNAME
(Saat. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser Hibetullah bin İbrahim bin İsmail adlı bir bilgin tarafından va'z kitabı olarak yazılmıştır. Eserin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır.

Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1378 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan bu kitaplık müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

ثابت ديوانى
SABİT DİVANI
(Sabit. XVII-XVIII.)

Şairin kaside ve gazellerinden başka küçük mesnevilerini de içinde toplayan ve İstanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 2901 numara ile kayıtlı bulunan divanı taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سلاطينناميه
SALÂTİNNAME
(Salâtin. XV.)

Bergama'lı Sarıca Kemâl'in 1489 (895) yılında kaleme aldığı 3600 beyitli manzum Osmanlı tarihidir. Bir adı da "Tevarih-i Âl-i Osman" olan bu eserin İstanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 331 namara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

صاريجه كمال ديوانى
SARICA KEMÂL DİVANI
(Sarıca. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Bergama'lı Sarıca Kemal'in divanıdır. Bu bilgin şair, Fatih'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'nın Edirne Hasköy'ünde yaptırdığı medresenin müderrisliğinde bulunmuştur. Divanın İstanbul Üniversitesi kitaplığında 759 numara ile kayıtlı bulunan 50 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

سلامان وابسال ترجمه‌سى
SELÂMAN ve EBSÂL TERCÜMESİ
(Selâman. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin Farsçadan dilimize çevirdiği manzum eserdir. Eserin Farsça aslı Molla Câmi'nindir. Bu güzel mesnevi, Yunan Hükümdarlarından birinin oğlu Selâman ile süt ninesi Ebsâl arasında geçen ve

Ebsâl'in ölümü ile neticelenen garip aşk macerasını anlatmaktadır. Çevirinin İstanbul Üniversitesi kitaplığında 3088 numara ile kayıtlı bulunan 166 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سلیمنامه
SELİMNAME
(Selim. XVI.)

Yavuz Sultan Selim'in Sır kâtibi Amasya'lı Keşfi Mehmet Çelebi'nin, kendisinin de katıldığı İran ve Mısır seferlerini, yer yer manzumelerle de süsliyerek canlı bir şekilde anlatan kitabıdır. Müellif, asıl adı "Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad" olan bu eserini 1514 (920) yılında yazmağa başlamış, 1520 (927) de bitirmiş, ayrıca bir de özet yapmıştır. Eserin Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2147 numara ile kayıtlı bulunan 276 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سید وهبی دیوانی
SEYYİT VEHBİ DİVANI
(S. Vehbi. XVIII.)

1736 (1149) yılında İstanbul'da ölen değerli şairlerimizden Seyyit Hüseyin Vehbi'nin divanıdır. Bu divanın, hattat Baharizade Mehmet Sait tarafından ta'lik ile yazılan ve İstanbul Üniversitesi kitaplığının Yıldız bölümünde 5506 numara ile kayıtlı bulunan 398 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

صحاح العجمی فی اللغة
SIHAHÜ'l-ACEMÎ FÎ'l-LÛGA
(Sıh. Ac. XV.)

Ankara'lı Yusuf oğlu Pîr Mehmed'in 1472 (877) yılında Farsçadan Arapça ve Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eserin Ayasofya kitaplığında 4697 numara ile kayıtlı bulunan 214 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Atıf Tüzüner'dir.

سر الاسرار و مطلع الانوار
SIRRÜ'l-ESRAR ve MATLAÜ'l-ENVAR
(Sır. XVI.)

Hurufî şairlerden İstanbul'lu Mürekkepçi Enveri'nin eseridir. 1000 beyitlik 150 manzume ile bunların sonlarına eklenmiş öz Türkçe nesirlerdir. Bu nesirlerde telâffuz ve âhenk bakımından birbirine yakın olan kelimeler bir araya getirilmeğe çalışılmıştır. Bu sebeple ifade ve anlam bazan zaif kalmıştır. Selim Ağa kitaplığının Kemankeş bölümünde bulunan nesihle yazılmış 167 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

سیر ضریر
SİYER-İ DARİR
(Si. Da. XIV.)

Erzurum'lu Mustafa Darir bin Yusuf'un 1388 (790) yılında Mısır Hükümdarı Berkuk adına, Ebü'l-Hasanü'l-Bekrî ile Abdülmelik bin Hişam'ın Siyer kitaplarından, birbirini tamamlar şekilde seçerek dilimize çevirdiği mensur Siyer-i Nebevî'dir. Bu değerli eserin, Süleymaniye kitaplığının Çelebi Abdullah Ef. bölümünde 251 numara ile kayıtlı bulunan 5 cilt halinde 1622 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan bu kitaplık müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

صولاق زاده تاریخی
SOLAKZADE TARİHİ
(Solak. XVII.)

1657 (1068) de ölen Mehmet Hemdemi Çelebi'nin Osmanlı saltanatının kuruluşundan 1644 (1054) yılına kadar geçen olayları anlatan eseridir. Vaktiyle İstanbul'da basılmış olan bu eserin Nuruosmaniye kitaplığında 3137 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

سلطان ولد دیوانی
SULTAN VELET DİVANI
(Velet. XVIII-XIV.)

Mevlâna Celâlüddin Rumi'nin oğlu olup, Anadolu Türkçesinin yazılı şiir dilindeki ilk örneklerini veren Sultan Veled'in eseridir. Velet İzbudak'la Kilisli Rifat Bilge tarafından 1925 (1341) te İstanbul'da bastırılmıştır. Tarıyan Velet İzbudak'tır.

سورنامه
SÛRNAME
(Sûr. XVIII)

III Ahmed'in, oğulları için 1719 (1132) yılında tertip ettiği tantanalı sünnet düğününü tasvir maksadıyle Seyyit Vehbi tarafından kaleme alınan eserdir. Vaktiyle, taş basması olarak eksik bir halde basılmış olan bu eserin, ta'lık yazı üstatlarından Mehmet Nazif Ef. kalemiyle 1754 (1168) de yazılan ve şimdi İstanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 1607 numara ile kayıtlı bulunan 271 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سهیل و نوبهار
SÜHEYL ü NEVBAHAR
(Süh. XIV.)

Ferhengname-i Sa'di çevirisi ile XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin şiir dilindeki ilk güzel örneklerini vermiş olan Gülşehri' (Kırşehir'li Hoca Mesut) nin Farsçadan çevirdiği manzum hikâyedir. Çin hükümdarının kızı Nevbar'a, bir nakkaşın yaptığı resimden âşık olan Yemen hükümdarının oğlu Süheyl'in, Nakkaş ile birlikte Çin'e seyahatını ve birçok maceradan sonra sevdiğine kavuşmasını anlatır. Bu çeviri dil bakımından gayet zengin ve önemlidir. Eserin biricik yazma nüshası Berlin Kitaplığında bulunuyordu.

Bu nüsha 1925 te Prof. Mortman tarafından Berlin'de bastırılmıştır. Bundan bir yıl sonra Çankırı'da minyatürlü bir nüsha daha bulunmuştur. Tarama, şimdi Kurum uzmanlarından Dehri Dilçin'in elinde bulunan bu nüsha üzerinden yapılmış, gerektikçe basılı nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

شاه و گدا
ŞAH ü GEDA
(Ş. G. XVI.)

Şair Taşlıca'lı Yahya Bey'in mesnevisidir. Konya Âsarı Atika Müzesi kitapları arasında 2335 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

شامل اللغة
ŞÂMİLÜ'l-LÛGA
(Şâmil. XVI.)

1540 (947) yılında memleketinde ölen değerli bilgin Afyon Karahısar'lı Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in 1505 (911) te büyük bir himmetle düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Eser başlıca iki bölüme ayrılmıştır: Birinci bölüm isimler, ikinci bölüm mastarlardır. İkinci bölümde manzum, mensur Farsça gramer kuralları gösterilmiş, çekim örnekleri de verilmiştir. Büyük bir özenle ortaya konulmuş olan bu değerli eserin, Afyon Karahısar Memleket kitaplığında 589 numara ile kayıtlı bulunan 673 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

شهنامه ترجمه‌سی
ŞEHNAME TERCÜMESİ
(Şeh. Ş. XVI.)

İran şairi Firdevsi'nin ünlü Şehname'sinin Diyarbakır'lı şerifi tarafından yapılan manzum çevirisidir. Şerifi, elli sekiz bin beyit olan bu çeviriyi Mısır Hükümdarı Kansu Gavri'ye sunduğu zaman her beyit için bir dinar atıyyeye nail olmuştur. Bu değerli mesnevinin Süleymaniye kitaplığının Damat İbrahim Paşa bölümünde 983 numara ile kayıtlı bulunan 1172 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شرف الانسان
ŞEREFÜ'l-İNSAN
(Şeref. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman adına kaleme aldığı eserdir. İnsanların yaradılışta hayvanlardan üstün olduklarını belirtmek için yazılmıştır. Lâmii'nin oğlu Derviş Mehmet tarafından 1537 (944) de Bursa'da yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3999 numara ile kayıtlı bulunan 439 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شرعیه سجلری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. A. XVI.)

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı İmparatorluğunun son çağlarına kadar devam eden ve bugünkü hukuk mahkemeleri yerinde olan Şer'iyye mahkemelerinin gördüğü davalara ait tutanaklarla hüccet, berat, ferman... suretleri ve mahkemece el konulan miras eşyasının yazıldığı ana defterler, kütüklerdir. Bunlardan:

Ankara Şer'iyye mahkemesince tutulan XVI. yüzyıla ait defterlerden Ankara Etnoğrafya müzesinde 1-5

numaralarla kayıtlı 5 defter taranmıştır. Tarıyan Ankara Etnoğrafya müzesi dahiliye müdürü Halit Ongan'dır.

شرعیه سجلاری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. B. XV-XVI.)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye Sicillerinden Bursa Şer'iyye mahkemesince tutulan XV., XVI. yüzyıllara ait defterlerden Bursa müzesinde 1-12 numaralarla kayıtlı 12 defter taranmıştır. Tarıyan Ankara Etnoğrafya Müzesi dahiliye müdürlüğünden emekli Halit Ongan'dır.

شرعیه سجلاری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. E. XVI.)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye sicillerinden Edirne Şer'iyye mahkemesince 1545 (952) yılından sonra tutulan defterlerden şimdi Topkapı Sarayı müzesinde 479 numara ile kayıtlı 2 numaralı defter taranmış, öbür defterlerden de faydalanılmıştır. Tarıyan ressam Murtaza Elker'dir.

شرعیه سجلاری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. K. XV-XVI.)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye Sicillerinden Kayseri Şer'iyye mahkemesince tutulan XV., XVI. yüzyıllara âit defterlerden Ankara Etnoğrafya müzesinde 1-8 numaralarla kayıtlı 8 defter taranmıştır. Tarıyan Halit Ongan'dır.

شواهد النبوة ترجمه‌سی
ŞEVAHİDÜ'n-NÜBÜVVE TERCÜMESİ
(Şevahid. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin 1509 (915) yılında II Bayezit adına Farsçadan dilimize çevirdiği ve birçok ilâveler yaptığı eserdir. Eserin Farsça aslı Molla Câmi'nindir. Hazreti Muhammed'in hak peygamber olduğuna tanık olarak gösterilen tarihe geçmiş olaylarla bazı

islâm büyüklerinin olağanüstü hallerini anlatır. 1876 (1293) da Matbaa-i Âmire'de basılmış olan bu çevirinin Fatih kitaplığında 4276 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شیخ غالب دیوانی
ŞEYH GALİP DİVANI
(Ş. Galip. XVIII.)

Divan Edebiyatının ünlü şairlerinden Galata Mevlevihanesi Postnişini Şeyh Galip Esat Dede'nin 1836 (1252) yılında Mısır'da Bulak matbaasında basılan divanıdır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شیخی دیوانی
ŞEYHİ DİVANI
(Şeyhi. XV.)

XV. yüzyıl şairlerimizden Germiyan'lı Şeyhi Yusuf Sinan'ın divanıdır. Millet kitaplığının divan bölümünde 238 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış ve Kurumumuzca bu nüshanın tıpkıbasımı da yayımlanmıştır. Tarıyan Prof. Ali Nihat Tarlan'dır.

تاج الادب
TACÜ'l-EDEB
(T. E. XV.)

Amasya'lı Ali Alâüddin bin Hüseyn'in 1453 (857) yılında yazdığı ahlak ve âdaptan bahseden eserdir. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 89 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan bu kitaplık işyarlarından Süut Yavsı'dır.

تعریفنامهٔ استانبول
TA'RİFNAME-İ
İSTANBÜL
(Tar. İs. XVI.)

Tezkire-i Şuara sahibi Kastamonu'lu Lâtifi'nin eseridir. Müellif, 1582 (990) de bir seyahatı sırasında bindiği geminin batmasıyla ölmüştür. Tarifnamenin Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2272 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Ragıp Paşa kitaplığı Müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

تاریخ آل عثمان
TARİH-İ ÂL-İ OSMAN
(Hadidi. XVI.)

Firecik'li Hadidi'nin 1523 (930) yılında yazdığı manzum Osmanlı tarihidir. Hadidi, yaşadığı çağdan önceki olayları Âşık Paşazade tarihinden almış, yaşadığı çağı ise gördüğü, bildiği, duyduğu gibi yazmıştır. Eserin, Bayezit Kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 152 /3444 numara ile kayıtlı bulunan 933 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تاریخ آل سلجوق ترجمه‌سی
TARİH-İ ÂL-İ SELÇUK TERCÜMESİ
(Ta. Sel. XV.)

İran, Kerman ve Anadolu Selçukluları hakkında Farsça olarak yazılmış olan tarih kitabının yazıcıoğlu Ali adlı bir zat tarafından 1436 (840) da yapılan çevirisidir. Çevirmen bu eserini II Murad'a sunmuştur. Topkapı Sarayı kitaplığının Enderun bölümünde 1436 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تاریخ ابن کثیر ترجمه‌سی
TARİH-İ İBNİ KESİR TERCÜMESİ
(Kesir. XV.)

XIV. yüzyılda Şam'lı İmadüddin İsmail bin Ömer'in Arapça olarak yazdığı tarih kitabının 1438 (842) de Hızır bin Celâlüddin tarafından Türkçeye yapılan çevirisidir. Dil bakımından pek önemli olan bu eserin Süleymaniye kitaplığında 896 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

تاریخ شاهی
TARİH-İ ŞAHİ
(Ta. Şahi. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden İbrahim adlı bir zat tarafından 1572 (980) de yazılmış tarih kitabıdır. Asıl adı (Tevarih-i Şahi fi'l-Ehadisi'l-İlâhi) olan

bu değerli eser, yaradılıştan Hud Peygamberin Tanrı tarafından Âd kavmine gönderildiği zamana kadar geçen olayları anlatmaktadır. Eserin, Süleymaniye kitaplığının Hamidiye bölümünde 306 numara ile kayıtlı bulunan 127 yapraklı birinci cildi taranmıştır. Tarıyan Kıvamettin Burslan'dır.

تضرعنامه
TAZARRU'NAME
(Tazarru. XV.)

1480 (891) yılında ölen Hızır Beyoğlu Sinan Paşa'nın Tanrı'ya yakarışlarını ve Peygamber'le bazı din ulularını öğüşlerini içine alan mensur-manzum eserdir. Vaktıyle Ebuzziya külliyatı arasında "Tazarruat-ı Sinan Paşa" adıyle birkaç forması basılmıştır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında 1818 numara ile kayıtlı bulunan 318 sahifeli yazma nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تبارك تفسیری
TEBAREKE TEFSİRİ
(Tebareke. XIV.)

Ankara'lı Mustafa bin Mehmet adlı bir zatın Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa adına 1330 (731) yılında açık bir Türkçeyle yazdığı tefsirdir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 45 numara ile kayıtlı bulunan 135 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-İ EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Ar. XV.)

997 (387) yılında ölen Semerkant'lı Ebülleys Nasır bin İbrahim'in yazdığı Arapça Kur'an tefsirinin çevirisidir. Çeviren 1450 (854) de ölen ünlü Türk Bilgini İbni Arapşah Ahmed'dir. Çevirinin İstanbul kitaplıklarından bazı-

larında nüshaları vardır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 73 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-İ EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Mu. XIV-XV.)

1429 (833) yılında memleketinde ölen değefli bilginlerimizden İznık'lı Musa bin Hacı Hüseyn'in çevirisidir. Eserin Arapça aslı 997 (387) de ölen Semerkant'lı Ebülleys Nasır bin İbrahim'indir. Sade bir dille yapılmış olan bu önemli çevirinin, Topkapı Sarayı kitaplığının Revan köşkü bölümünde 118 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Kıvamettin Burslan'dır

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-İ EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Dâi. XV.)

XV. yüzyıl şair ve bilginlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi tarafından yapılan çeviridir. Eserin Arapça aslı 997 (387) de ölen Semerkant'lı Ebülleys Nasır bin İbrahim'indir. Çevirinin Nuruosmaniye kitaplığında 138-191 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

ترجمان
TERCEMAN
(Terceman. XV.)

XVI. yüzyılın dil ve din bilginlerinden Ankara'lı Pîr Mehmet bin Yusuf tarafından 1551 (959)* yılında 28 bölüm üzerine 3 cilt olarak düzenlenen Arapçadan Türkçeye sözlüktür. Sözlüğün Ali Paşa kitaplığında 2604 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

* (Bu tarih eserdeki "... قد وقع الفراغ في وقت الظهر من اليوم العاشر من شهر شوال تاريخ سنة تسع وخمسين و تسعمائه" ibaresine dayanmaktadır. Osmanlı Müellifleri, müellifin ölüm yılını 1461 (866) olarak gösteriyorsa da bunun da neye dayandığı bilinmemektedir.)

ترجمان بداية
TERCEMAN-I BİDAYE
(Ter. Kurt. XVI.)

1588 (996) yılında ölen bilgin ve sofilerimizden Kurt Dede sanıyle tanılan Tatar Pazarcık'lı Şeyh Mehmet bin Ömer Ef.'nin eseridir. Başta (Bidaye) olmak üzere (Fıkh-ı Ekber, Vikaye, Hidaye...) gibi temel din kitaplarından faydalanılarak meydana getirilmiş olan bu çevirinin İstanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Fatih kitaplığında 1532 numara ile kayıtlı bulunan 549 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تسهيل
TESHİL
(Teshil. XIV.)

Ünlü bilgin ve hekimlerimizden Konya'lı Hacı Paşa (Celâlüddin Hızır)nın hekimliğe dair yazdığı eserlerdendir. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 2490 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış, gerektikçe Süleymaniye kitaplığındaki nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تواريخ آل عثمان
TEVARİH-İ ÂL-İ OSMAN
(T. Oruç. XV.)

Kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar olan Osmanlı tarihidir. Müellifi Oruç Bey'dir. Eser, 1925 yılında Hanover'de basılmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

تذكرة الاولیا ترجمهسی
TEZKİRETÜ'l-EVLİYA TERCÜMESİ
(Tez. Ba. XV.)

İran'ın ünlü bilgin ve sofilerinden 1239 (637) yılında ölen Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserinin çevirisidir. Çevirmeni bilinmeyen bu değerli eserin XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılmaktadır. 16 zatın hal tercümesinden bahseden ve 215 sahife olan bu çeviri Bayezit kitaplığında 3286 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarıyan İstanbul Lisesi Türkçe öğretmeni Tahir Nejat Gencan'dır.

تذكرة الاولیا ترجمهسی
TEZKİRETÜ'l-EVLİYA TERCÜMESİ
(Tez. Lâ. XV.)

Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserinin çevirisidir. Çeviren belli değildir. Dil ve üslûp bakımından XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu çevirinin Derviş Mehmet adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 2031 numara ile kayıtlı bulunan 807 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Haydar Paşa Lisesi edebiyat öğretmeni Etem Kutsan'dır.

تذكرة الاولیا ترجمهسی
TEZKİRETÜ'l-EVLİYA TERCÜMESİ
(Tez. Ün. XV.)

Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserinin çevirisidir. Çeviren belli değildir. 1527 (934) yılında Mehmet bin Şeyh Ali adlı bir zat tarafından yazılan ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 177 numara ile kayıtlı bulunan 269 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Hasan Ortekin'dir.

تبرمسبوك ترجمه‌سی
TİBR-İ MESBÛK TERCÜMESİ
(Tibr. XVI.)

1571 (979) de kadılık göreviyle bulunduğu Üsküp'te ölen Bursa'lı Âşık Mehmet Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman adında Farsçadan çevirdiği eserdir. (Dökme altun) gibi güzel öğütleri içinde toplıyan bu olgun eserin (Et-tibrü'l-mesbûk fi Nasayihi'-l Mülûk) adındaki Farsça aslı XI. yüzyılda yaşıyan eşsiz bilgin İmam Gazali tarafından İran Selçuklularından Melikşah'ın oğlu Sultan Mehmet için yazılmıştır.

Çağının oldukça arı dili ve güzel üslûbiyle yapılmış olan çevirinin, Süleymaniye kitaplığının Lala İsmail bölümünde 254 numara ile kayıtlı bulunan 232 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفهٔ عاصم
TUHFE-İ ASIM
(Asım. XVIII.-XIX.)

Antep'li Mütercim Ahmet Asım'ın Arapçadan Türkçeye manzum sözlüğüdür. 1839 (1234) da Mısır'da Bulak matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفهٔ وهبی
TUHFE-İ VEHBİ
(Tuhfe. XVIII-XIX.)
و شرحی
ve ŞERHİ
(Tuhfe. Ş. XVIII-XIX.)

Maraş'lı Sünbülzade Vehbi'nin Tuhfe-i Vehbi adlı Farsçadan Türkçeye manzum sözlüğü ve ona Elbistan'lı Seyyit Ahmet Hayati tarafından yazılan şerhtir. Basılmış olan nüsha taranmıştır. Metinden tanık alındığı zaman kısaltma (Tuhfe) olarak, şerhten tanık alındığı zaman (Tuhfe. Ş) olarak gösterilmiştir. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفة الكبار فی اسفار البحار
TUHFETÜ'l-KİBAR Fİ ESFARİ'l-BİHAR
(Tuh. Ki. XVII.)

Değerli Bilgin Kâtip Çelebi'nin denizciliğe dair eseridir. İbrahim Müteferrika tarafından 1728 (1141) de basılmış olan küçük kıtada 149 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفة اللطائف
TUHFETÜ'l-LETAİF
(Tuh. Le. XV.)

XV. yüzyıl bilginlerinden Abdülcebbar oğlu Ahmet adlı bir zatın eseridir. Konusu ahlâk ve mev'ızadır. 1493 (899) te İlyas bin Resûl tarafından yazılan ve şimdi Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan küçük kıtada 394 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

TÜRK SAZ ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ
(Saz. XVI-XIX.)

Prof. Fuat Köprülü tarafından iki cilt halinde 1940 ta yayımlanmış olan bu değerli kitapta XVI.yüzyıldan bugüne kadar yurdumuzda yetişen saz şairlerinden pek çoğunun şiirleri toplanmış bulunmaktadır. Bu eserden taranan kelime ve tanıklar hangi şaire âit ise "Saz" kısaltmasının yanına o şairin adı ve yaşadığı yüzyıl yazılmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Şükrü Kurgan'dır.

اعجوبة الغرائب
U'CÛBETÜ'l-GARAİB
(Uc. Gar. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Malkara'lı Bahaüddin'in, 1423 (827) yılında müderris olarak bulunduğu Ayasluğ'da kaleme aldığı Arapça ve Farsçadan Türkçeye 400 beyitlik manzum sözlüktür. Asıl adı (U'cûbetü'l-Garaib fi Nazmi'l-Cevahiri'l-Acaib)-tir. Bu küçük sözlüğün bazı kitaplık-

larda nüshaları vardır. Bayezit kitaplığında 948 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

وحدتنامه
VAHDETNAME
(Vahdet. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve sofilerinden Afyun Karahısar'lı Abdürrahim Ef. nin 1460 (865) da yazdığı tasavvufî manzum eserdir. İstanbul Üniversitesi kitaplığının edebiyat bölümünde 808 numara ile kayıtlı bulunan 170 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan Süleymaniye kitaplığı Müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

واصف ديوانى
VASIF DİVANI
(Vasıf. XIX.)

1824 (1240) yılında ölen Enderunlu Vasıf Osman Bey'in divanıdır. 1841 (1257) de Takvim-i Vakayi matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarıyan Devlet Matbaası musahhihlerinden Avni Aktuç'tur.

ولايتنامهٔ حاجى بكتاش
VELÂYETNAME-İ HACI BEKTAŞ
(Bektaş. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser, Halep'te Sultan Baba tekyesinde adı bilinmiyen bir derviş tarafından yazılmıştır. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere, Haci Bektaş Veli'nin ve halifelerinden bazılarının hal tercümelerinden ve kerametlerinden bahsetmektedir. 1844 (1260) te İstanbul'da Hüseyin Tevfik adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Muhtar Dağlı'nın özel kitapları arasında bulunan 465 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Başvekâlet Arşiv dairesi memurlarından Murtaza Dede'dir.

ویسه و رامین
VEYSE ve RAMİN
(Veyse. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin, Kanunî Sultan Süleyman'ın buyruğu üzerine Farsçadan dilimize çevirdiği manzum eserdir. Farsça aslı Cürcan'lı Fahrüddin'in olan bu güzel mesnevi, İran Şahının Kızı Veyse ile Turan Hakanının oğlu Ramin arasında geçen aşk macerasını anlatır. Çevirinin 1532 (939) de hattat Yahya bin Bâli kalemiyle yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2853 numara ile kayıtlı bulunan 207 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

یادکار ابن شریف
YADİGÂR-I İBNİ ŞERİF
(Yadigâr. XIV.)

XIV. yüzyıl hekimlerinden Ali Çelebi bin Şerif'in Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey adına yazdığı hekimliğe dair eserdir. Âşir Ef. kitaplığında 734 numara ile kayıtlı bulunan 768 yaprakplı nüsha taranmış, gerektikçe İstanbul Üniversitesi kitaplığında 989 numara ile kayıtlı bulunan nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

یحی بك دیوانی
YAHYA BEY DİVANI
(Yahya Bey. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Dokakinzade Yahya Bey'in divanıdır. Bu divanın, Millet kitaplığının Ali Emirî bölümünde 516 ve 517 numaralarla kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. 517 numaralı nüsha taranmış, gerektikçe 516 numaralı nüshaya da bakılmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

يونس امره ديوانى
YUNUS EMRE DİVANI
(Yunus. XIII-XIV.)

İçli duygularında, lirizminde, tasavvufî, ahlâkî telakkilerinde öz Türkçe kelimelerle çok sade ve samimî bir dil kullanmış olan bu heyecanlı derviş şairin divanı ve "Risaletü'n-Nushiye"si Abdülbaki Gölpınarlı'nın birçok nüshalardan faydalanmak suretiyle meydana getirdiği nüsha taranmıştır. Tarıyan Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Şeyd. XIII.)

XIII. yüzyıl şairlerinden Şeyyat Hamza'nın manzum eseridir. Batı Türk edebiyatının ilk ürünlerindendir. O çağın, derli toplu olarak bize kadar gelebilen bu biricik yadigârı Dehri Dilçin tarafından basıma hazırlanmış, Kurumumuzca da tıpkıbasımıyle birlikte 1946 yılında yayımlanmıştır. Tarıyan Dehri Dilçin'dir.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Da. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzurum'lu Darir'in mensur eseridir. Dil bakımından büyük önemi olan bu kitabın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 862 numara ile kayıtlı bulunan 53 sahifeli yazma nüshası taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Süreyya Kula'dır.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Hamdi. XV.)

1508 (914) de Göynük'te ölen Akşemsüddinoğlu Ahmet Hamdi'nin 1491 (897) yılında yazdığı manzum eserdir. İstanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 3812 numara ile kayıtlı bulunan 179 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Mehmet Boğaç'tır.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Şems. XVI.)

Büyük Türk bilgini Kemâl Paşazade Ahmet Şemsüddin Ef.' (İbni Kemâl)-nin 7777 beyit olarak kaleme alıp II Bayezid'e sunduğu manzum hikâyedir. Konusu Kur'andan alınmış olduğu için, müellif mümkün olduğu kadar bu çerçeveden dışarı çıkmamağa çalışmıştır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1171 numara ile kayıtlı bulunan 407 sahifeli nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

يوز حديث ترجمەسى
YÜZ HADİS TERCÜMESİ
(Yüz. Ha. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzurum'-lu Yusuf oğlu Mustafa Darir'in eseridir. Darir, Peygamberin özlü sözlerini gereğince anlatabilmek için eserine yer yer dinî ve ahlâkî hikâyeler de katmıştır. Bu eserin, Millet kitaplığının Ali Emiri-Şer'iyye bölümünde 1154/133 numara ile kayıtlı bulunan 140 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarıyan bu kitaplık işyarlarından Süut Yavsı'dır.

زادالعباد ترجمەسى
ZADÜ'l-İBAD TERCÜMESİ
(Zad. XVI.)

"İhya-i Ülûm, Fazail-i A'mâl, Zehret'ür-Rıyaz, Tenbihü'l-Gafilîn, Şir-a'tü'l-İslâm, Sema' Risalesi, Münyetü'l-Fukaha, Acayibü'l-Mahlukat, Mealîmü't-Tenzil, Keşşaf..." gibi temel din ve tasavvuf kitaplarından seçerek meydana getirilmiş olan Arapça Zadü'l-İbad adlı eserin çevirisidir. Arapça Aslının ne zaman ve kim tarafından yazıldığı bilinemediği gibi çevirmenin de kim olduğu bilin-

memektedir. Çevirinin, bazı bakımlardan, XVI. yüzyıl ürünlerinden olduğunu kabul etmek mümkündür. Fatih kitaplığında 2580 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ذاتی کلیاتی
ZATİ KÜLLİYATI
(Zati. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Balıkesir'li Zati'nin kaside, gazel ve kıt'alarıyle mensur ve manzum lâtifelerini, Şem'ü Pervane'sini içinde toplıyan külliyatıdır. Murat Molla kitaplığında 443 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarıyan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

زهرالکمام ترجمهسی
ZEHRÜ'l-KİMAM
TERCÜMESİ
(Zehr. XVI.)

Koca Nişancı sanıyle tanılan Tosya'lı Celâlzade Nişani Mustafa Çelebi'nin 1560 (968) yılında, kendi zevkına göre bazı değişiklikler yapmak suretiyle Arapçadan Türkçeye çevirerek II Selim'e sunduğu mensur-manzum eserdir. Konusu Hazreti Yusuf kıssasıdır. Asıl adı (Cevahirü'l-Ahbar fi Hasaili'l-Ahyar) olan çevirinin Nuruosmaniye kitaplığında 2356 numara ile kayıtlı bulunan 345 sahifeli nüshası taranmıştır. Tarıyan Kilisli Rifat Bilge'dir.

BU KİTABIN KAYNAĞI OLAN 227 ESERİN YAZILDIĞI YÜZYILLAR SIRASİYLE ADLARI VE KISALTMALARI

XIII. Yuz. Şeyd.	Yusuf ve Zeliha
XIII - XIV. Velet.	Sultan Velet Divanı
XIII - XIV. Yunus.	Yunus Emre Divanı
XIV. Anter.	Antername
XIV. Dah.	Dâstan-ı Ahmet Harami
XIV. Dede.	Dede Korkut Kitabı
XIV. Edviye.	Edviye-i Müfrede
XIV. Enb.	Kısas-ı Enbiya
XIV. Fer.	Ferişteoğlu Lûgati
XIV. Ferh.	Ferhengname-i Sa'di Tercümesi
XIV. Fütuh.	Fütuhü'ş-Şam Tercümesi
XIV. Ga.	Garibname
XIV. Hurş.	Hurşid ü Ferahşad
XIV. Işk.	Işkname
XIV. İhlâs.	İhlâs Tefsiri
XIV. Kadı.	Kadı Bürhanettin Divanı
XIV. Kel.	Kelile ve Dimne
XIV. Man. Tayr.	Mantıku't-Tayr
XIV. M. Bay.	Müfredat-ı İbni Baytar Tercümesi
XIV. Mü. Şi.	Müntehabü'ş-Şifa
XIV. Nesimi.	Nesimi Divanı
XIV. Si. Da.	Siyer-i Darir
XIV. Süh.	Süheyl ü Nevbahar
XIV. Tebareke.	Tebareke Tefsiri
XIV. Teshil.	Teshil
XIV. Yadigâr.	Yadigâr-ı İbni Şerif
XIV. Yuz. Da.	Yusuf ve Zeliha

XIV. Yüz. H.	Yüz Hadis Tercümesi
XIV - XV. Enfes.	Enfesü'l-Cevahir
XIV - XV. Hamza.	Hamzaname
XIV - XV. İs.	İskendername
XIV - XV. İs. H.	İskender Kitabı
XIV - XV. Leys. Mu.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi
XIV - XV. Melhame.	Melhame-i Şemsiyye
XIV - XV. Müneb.	Münebbihü'r-Râkıdîn
XV. Ac.	Acayibü'l-Mahlûkat
XV. Ac. A.	A'cebü'l-Acaib
XV. Adni.	Adni Divanı
XV. Ah. Pş.	Ahmet Paşa Divanı
XV. Akr.	Akrabadin Tercümesi
XV. Anasır.	Anasır-ı Erbaa
XV. Ata.	Atalar Sözü
XV. Bektaş.	Velâyetname-i Hacı Bektaş
XV. Beş.	Beşaretname
XV. Cam.	Camasbname
XV. Cem.	Cem Divanı
XV. Cennet.	Miftahü'l - Cenne
XV. Cev. Es.	Cevahirü'l-Esdaf
XV. Cinan.	Cinanü'l-Cenan
XV. Çeng.	Çengname
XV. Dâi.	Dâi Divanı
XV. Delil.	Delilü'l-İbad
XV. Envar.	Envarü'l-Âşıkîn
XV. Enveri.	Düsturname-i Enveri
XV. Eşrefoğlu.	Eşrefoğlu Divanı
XV. Fatih. Ka.	Fatih Kanunnamesi
XV. Faz.	Fazail-i Mekke ve Medine ve Beytü'l-Makdis
XV. Ferec.	Ferec Ba'de'ş-Şidde
XV. G. Ra.	Gülşen-i Raz Tercümesi
XV. Güls.	Gülistan Tercümesi
XV. Güzide.	Kitab-ı Güzide
XV. Hay.	Hayatü'l-Hayvan Tercümesi

XV.	Hazain.	Hazainü's-Saâdat
XV.	Hikmet.	Hikmetname
XV.	İbrahim.	İbrahim Bey Külliyatı
XV.	İrşad.	İrşadü'l-Mürid ile'l-Murad
XV.	Kab.	Kabusname Tercümesi
XV.	Kesir.	Tarih-i İbni Kesir Tercümesi
XV.	K. Ü.	Kemâl Ümmi Divanı
XV.	Ley.	Leylâ ve Mecnun
XV.	Leys. Ar.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi
XV.	Leys. Dâi.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi
XV.	Maârif.	Maârifname
XV.	Mesihi.	Mesihi Divanı
XV.	Mevlid.	Mevlid
XV.	Miftah.	Miftahü'l-Lûga
XV.	Mih.	Mihr ü Müşteri
XV.	Mihri.	Mihri Divanı
XV.	M. Na.	Mücerrebname
XV.	Muham.	Muhammediyye
XV.	Münteha.	Münteha
XV.	Müslim.	Ebamüslimname
XV.	Müz.	Müzekki'n-Nüfus
XV.	Nizami.	Nizami Divanı
XV.	Ravza.	Ravzatü'l-Envar
XV.	Ruşeni.	Ruşeni Divanı
XV.	Saat.	Saatname
XV.	Salâtin.	Salâtinname
XV.	Sarıca.	Sarıca Kemâl Divanı
XV.	Sıh. Ac.	Sıhahü'l-Acemî fi'l-Lûga
XV.	Şeyhi.	Şeyhi Divanı
XV.	Ta. Sel.	Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi
XV.	Tazarru.	Tazarru'name
XV.	T.E.	Tacü'l-Edeb
XV.	Tennuri.	Gülzar-ı Tennuri
XV.	Terceman.	Terceman
XV.	Tez. Ba.	Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi
XV.	Tez. Lâ.	Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi

XV.	Tez. Ün.	Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi
XV.	T. Oruç.	Tevarih-i Âl-i Osman
XV.	Tuh. Le.	Tuhfetü'l-Letaif
XV.	Uc. Gar.	U'cûbetü'l-Garaib
XV.	Vahdet.	Vahdetname
XV.	Yuz. Hamdi.	Yusuf ve Zeliha
XV - XVI.	Cev. Ah.	Cevahirü'l-Ahbar
XV - XVI.	Saadet.	Saadetname
XV - XVI.	Sic. B.	Şer'iyye Sicilleri
XV - XVI.	Sic. K.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Ab. Na.	Abdalname
XVI.	Ah.	Ahteri-i Kebir
XVI.	Alâ.	Alâeddin Kaygusuz Divanı
XVI.	Âli.	Âli Divanı
XVI.	Ârifîn.	Enisü'l-Ârifîn
XVI.	Âş.	Âşık Paşazade Tarihi
XVI.	Aşki.	Aşki Divanı
XVI.	Bab.	Babusü'l-Vâsıt
XVI.	Baki.	Baki Divanı
XVI.	Budın.	Fetihname-i Budın
XVI.	Caf.	Câmiü'l-Fürs
XVI.	Câm. Na.	Câmiü'n-Nasayih
XVI.	Cinas.	Cinanü'l-Cinas
XVI.	D. B.	Divan-ı Türki-i Basit
XVI.	Deka.	Dekayıku'l-Hakayık
XVI.	Deş.	Et-Tuhfetü's-Seniyye
XVI.	Enis.	Enisü'l-Guzat
XVI.	Fazilet.	Faziletname
XVI.	Figani.	Figani Divanı
XVI.	Fuzuli.	Fuzuli Külliyatı
XVI.	Gülşeni.	Gülşeni Divanı
XVI.	Güvahi.	Pendname-i Güvahi
XVI.	Hadidi.	Tarih-i Âl-i Osman
XVI.	Hadika.	Hadikatü's-Süada
XVI.	Ha. Ş.	Hafız Şerhi
XVI.	Hayali.	Hayali Divanı

XVI.	Hüs. Dil.	Hüsn ü Dil
XVI.	Kanun. Os.	Kanunname-i Âl-i Osman
XVI.	K. B.	Kitab-ı Bahriye
XVI.	Lâmii.	Lâmii Divanı
XVI.	Lârendi.	Leylâ ve Mecnun
XVI.	Letaif.	Mecmaü'l-Letaif
XVI.	Men. Av.	Menazırü'l-Avalim
XVI.	Mevahib.	Mevahibü'l-Hallak fi Meratıbı'l-Ahlak
XVI.	Mîri.	Mihr ü Müşteri
XVI.	Muhibbi.	Muhibbi Divanı
XVI.	Nihani.	Nihani Divanı
XVI.	Ni'meti.	Lûgat-i Ni'metullah
XVI.	Rahat.	Rahatü'l-Ervah
XVI.	Raufi.	Hadikatü's-Süada
XVI.	Rav. Ah.	Ravzatü'l-Ahbar Tercümesi
XVI.	Revani.	Revani Divanı
XVI.	Ruhi.	Ruhi Divanı
XVI.	Saa. Pend.	Saadetname
XVI.	Selâman.	Selâman ve Ebsâl Tercümesi
XVI.	Selim.	Selimname
XVI.	Sır.	Sırrü'l-Esrar ve Matlaü'l-Envar
XVI.	Sic. A.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Sic. E.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Şâmil.	Şâmilü'l-Lûga
XVI.	Şeh. Ş.	Şehname Tercümesi
XVI.	Şeref.	Şerefü'l-İnsan
XVI.	Şevahid.	Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi
XVI.	Ş. G.	Şah ü Geda
XVI.	Tar. İs.	Tarifname-i İstanbul
XVI.	Ta. Şahi.	Tarih-i Şahi
XVI.	Ter. Kurt.	Terceman-ı Bidayı
XVI.	Tibr.	Tibr-i Mesbûk Tercümesi
XVI.	Veyse.	Veyse ve Ramin
XVI.	Yahya Bey.	Yahya Bey Divanı
XVI.	Yuz. Şems.	Yusuf ve Zeliha
XVI.	Zad.	Zadü'l-İbad Tercümesi

XVI.	Zati.	Zati Külliyatı
XVI.	Zehr.	Zehrü'l-Kimam Tercümesi
XVI - XVII.	P.S.A.	Pir Sultan Abdal
XVI - XIX.	Saz.	Türk Saz Şairleri Antolojisi
XVII.	Ak.	Âşık Divanı
XVII.	Atai.	Atai Divanı
XVII.	Atai. Ha.	Hamse-i Atai
XVII.	Cam. Fa.	Camiü'l-Faris
XVII.	Cev. Ke.	Cevahirü'l-Kelimat
XVII.	Cihan.	Cihannüma
XVII.	Ev.	Evliya Çelebi Seyahatnamesi
XVII.	Genc.	Genc-i Leâl
XVII.	Hâleti.	Hâleti Divanı
XVII.	Kara.	Karacaoğlan
XVII.	Kâtibî.	Kâtibi
XVII.	Kayıkçı.	Kayıkçı Kul Mustafa
XVII.	Koçu.	Koçu Bey Risalesi
XVII.	Kuloğlu.	Kuloğlu
XVII.	Men. Cev.	Menazımü'l-Cevahir
XVII.	Müntehab.	Müntehabü'l-Lûga
XVII.	Nasayih.	Nasayihü'l-Mülûk
XVII.	Naz. Le.	Nazmü'l-Leâl
XVII.	Nigâ. Ter.	Nigâristan Tercümesi
XVII.	Niyazi.	Niyazi Divanı
XVII.	Nuh. Tuh.	Nuhbetü't-Tuhfe
XVII.	Os. Kanun.	Osmanlı Kanunnameleri
XVII.	Solak.	Solakzade Tarihi
XVII.	Tuh. Ki.	Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar
XVII - XVIII.	Aks.	Akse'l-İreb
XVII - XVIII.	Kâni.	Münşeat ve Mektubat-ı Kâni
XVII - XVIII.	Nabi.	Nabi Divanı
XVII - XVIII.	Naima.	Naima Tarihi
XVII - XVIII.	Sabit.	Sabit Divanı
XVIII.	Battal.	Battal Gazi
XVIII.	Hüs. Aşk.	Hüsn ü Aşk
XVIII.	Kadeb.	Kanunu'l-Edeb

XVIII.	Lû. Şeh.	Lûgat-i Şehname
XVIII.	Naz. Cev.	Nazmü'l-Cevahir
XVIII.	Nedim.	Nedim Divanı
XVIII.	Sûr.	Sûrname
XVIII.	S. Vehbi.	Seyyit Vehbi Divanı
XVIII.	Ş. Galip.	Şeyh Galip Divanı
XVIII - XIX.	Asım.	Tuhfe-i Asım
XVIII - XIX.	Bürh.	Bürhan-ı Katı' Tercümesi
XVIII - XIX.	Fazıl.	Fazıl Külliyatı
XVIII - XIX.	Hal. Şa.	Halk Şairleri
XVIII - XIX.	Kam.	Kamus Tercümesi
XVIII - XIX.	Nuhbe.	Nuhbe-i Vehbi
XVIII - XIX.	Tuhfe.	Tuhfe-i Vehbi
XIX.	Emrah.	Erzurum'lu Emrah
XIX.	Ged.	Gedai
XIX.	Hengâmi.	Hengâmi
XIX.	Kam. Os.	Kamus-ı Osmani
XIX.	Kuddusi.	Kuddusi Divanı
XIX.	Mihnet.	Mihnetkeşan
XIX.	Molla.	İzzet Molla Divanı
XIX.	Vasıf.	Vasıf Divanı

A

aba : 1. Ana.

§ ... Vefat eden kahveci Mehmet bin Hızır'ın sağiyre Hatice'ye abası اباسی Zeynep bint Hacı Mustafa vasiy olup...
(Sic. A. XVI. 6, 206)

2. Nine, anneanne.

§ Hasan ile Hüseyn'in ataları Aliye'l-Murtaza ve anaları Fatımate'z-Zehra, dedeleri Muhammede'l-Mustafa ve abaları ابالری Hadicete'l-Kübra'dır. *(Şevahid. XVI. 192)*

abalak : → **apalak.**

abartmak : Mübalâğa ve i'zam etmek.

§ A'ves اعوس [*Ar.*] : Nesneyi abardı abardı ابردی ابردی vasfeden kimse. *(Bab. XVI. 1, 122)*

abbak : → **appak.**

abdal : Kalender, derviş.

Kaza ile bir abdal آبدال ol arada
Tururdu yoğ iken fikri orada *(Mih. XV. 40)*

Çâr-darb abdal olanlar görmemiştir hasılı
Böyle giysu böyle müjğân böyle gözler böyle kaş
(Âli. XVI. 103)

abdest vermek : İyice darılmak, haşlamak.

Sipihr-i cehûle verüp abdest وروب آبدست
Biraz eyledim ol gece Hak-perest *(Mihnet. XIX. 114)*

abıca : Amca.

§ El-müstaimmü المستعم [*Ar.*] : Bir kimesneyi abıca آبجه tutunucu ve ... *(Terceman. XVI. 14 - 2)*

§ Dubâ'a ضباعة [*Ar.*] : Peygamberin abıcası olan Zübeyr'in kızının adıdır. *(Terceman. XVI. 22 - 2)*

abrık : Birbiri üstüne eğilmiş, yığılmış.

§ El-akâs العكص [*Ar.*] : ... Ve dabbenin a'za ve endamı pek dernekli, biri biri üzere bingeşmiş, abrık آبرق olmak hâletine denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 386)*

abrıl : Nisan.

§ ...Sene seb'a ve semânin ve tis'a mie *(987 - 1579)* muharreminin yirmi dördünde vâki' abrıl ابريل evvelinden beri vâcip olan resm-i ganemleri cem'ü tahsil... *(Sic. E. XVI. 15, 180-1)*

abşak : → **apşak.**

abu : Hayret ve korku ünlemi; â, ây, aman!

Ola bir taze-zeban ü hoş-gû
Demeye bir iki sözde abu آبو *(Fazıl. XVIII - XIX. 8)*

Sen verirsin fit bütün gün kaynanan mekkâreye
Söylemez mi ya görümcen eltine abu seni *(Molla. XIX. 382)*

abuk, (apuk) : Avurdu şişirip parmakla vurarak ses çıkarmak.

§ Zebgar زبغر [*Fa.*] : Zort vermek ki avurdu şişirip parmakla vurup sadâ çıkarmaktır. Zanbalak ve apuk اپوق dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 315)*

§ Ziger زيكر [*Fa.*] Abuk ابوق mânasınadır ki ağız ile zort vermektir. *(Bürh. XVIII - XIX 330)*

ac dirilmek : Aç yaşamak.

Ölünce tok dirilme ac diril اج ديرل var
Ki ac dirilmededür آج ديريلمەدر her ne kim var *(Ruşeni. XV.68)*

acebe kalmak : Hayrette kalmak, şaşa kalmak.

Şöyle bezedi anı nidem sana
Acebe kaldı عجبه قالدى gören battı tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 29)*

acı dil : Dedi kodu; acı söz.

Hasta oldum bu acı dillerden اج دللردن
Def'içün bu gümanı illerden *(Yuz. Hamdi. XV. 139 - 1)*

acı dil vermek : Acı söz söylemek.

§ Acı diller دللر آجی ağduk cevaplar verüp ويروب tururun.
(Anter. XIV. 2, 410)

§ Âmir geldi, beni bağlayıp çuvala koydu aldı gitti. Ol vakıt kendime geldim ki beni çuvaldan çıkardı, acı dil verdi آجی ديل ويردی yaraladı, yere ısmarladı. *(Ferec XV. 404)*

§ Şekz شكز [*Ar.*] : Acı dil verüp آجی ديل ويروب âharı incitmek.
(Bab. XVI. 2, 112)

Acı dil verdiniz katı yüz ile
Demirler döğdünüz sovuk söz ile *(Şeh. Ş. XVI. 110)*

acığ : → **acık.**

acığan : Çok acıyan.

§ Sûzâk سوزاك [*Fa.*] : Göyündürme dedikleri meşhur çıban. Gayette acığan اجيغان olur. Arapça hurka derler.
(Deş. XVI. 200 - 2)

§ Sûzâk سوزاك [*Fa.*] : Gayette acığan آجغن cerahat ve sancusu çok yara. *(Caf. XVI. 90 - 2)*

acığını almak, (acığını çıkarmak) : İntikamını almak.

§ Fazlullah haramilerden on kişiyi yere bıraktı. Âkıbet Fazlullah'ı tuttular... Harami başı eyitti : Şimdi öldürmezem, yaranlarım acığın آجيغين bundan çıkarsam چقارسم gerektir didi.
(Ferec. XV. 24)

Tatlı tatlı öptü karşımda lebini câm-ı mey
Bilmezem sâki ben andan nice alam acığım آلم آجغم
(Revani. XVI. 100)

acığını çıkarmak : → **acığını almak.**

acığı tutmak : Öfkelenmek.

§ Bu mahalde Oğuz erenleri bir bir yetti, görelim hanım kimler yetti : Acığı tutanda آجغی طوتانده kara taşı kül eyliyen, kara

bıyığın yedi yerde ensesinden düğen Kazan kardaşı Karagüne çapar yetti. *(Dede. XIV. 76)*

§ ...karıcık anamı getirmişiz bizimdir sana vermeziz... böyle digeç karaçuk çobanın acığı tuttu اجنی طوتدی tudakları tepserdi. Çoban eydür mire dini yok akılsız kâfir...
(Dede. E. XIV. 58)

acığ olmak : Mustaribolmak, canı acımak.

§ Bunlar keyd kıldılar iymana gelenlere acığ olup اجیغ اولوب gerü döneler. *(Leys. Ar. XV. 379)*

acık, (acığ , açuk) : Acı, dert, ıstırap.

§ Gel imdi elcüğezimi bağla, olmasun can acığında آجغنده talabıyam. *(Tuh. Le. XV. 314)*

§ Can acığı آجنی katı olur, susar, dil söylemez kim su dileye.
(Tuh. Le. XV. 215)

Cümleten can ü cenane rihleti derdi anın
Şöyle acık اجق kodu kim ol tâ dem-i haşre sürer
(D. B. XVI. 20)

Sayru olduk acılar çekmekle ah ol yârdan
Kalmadı ol acığ آجغ ile hiç ağızda dadımız *(D. B. XVI. 92)*

§ Fâci' فاجع [*Ar.*] : Acık اجق veren mevt. *(Bab. XVI. 1, 260)*

§ Fücu' فجوع [*Ar.*] : Katı acık verici mevttir. *(Bab. XVI. 1, 260)*

Yeniçeri piyade anlar atlu
Kaçar can acığıyle آجغیله hali yatlu *(Hadidi. XVI. 421)*

Bin acığ ile can vereyin her nefes ana
Ey lâ'l-i dost kılmaz isem sana can feda *(Aşki. XVI. 107)*

Dilbere harcetmeğe destimde yok dünyacığım
Ol sebepten dostlar çoktur ciğerde acığım آجغم
(Aşki. XVI. 213)

ol açukdur آچقدر ki çıkmaz dahi dilden
Bu sözler ol sebeple geldi dilden *(Güvahi. XVI. 24)*

acık etmek : Istırap vermek, elem ve keder içinde bırakmak.

§ Ben anların bir ulusun öldürsem bir acık itsem آجق اتسم gerek idi. *(Anter. XIV. 2, 260)*

acıla, (acla, açla) : Aç iken.

§ Eğer bir avrat kırk günedek arı olduktan sonra açla آچله eri yanına gelmezden öndin her gün üç dirhem içse...
(M. Bay. XIV. 134 - 1)

§ Eğer acıla آجله bir miskal yiyeler cima' şehvetin getirir.
(Edviye. XIV. 14)

§ Açla اچله hamama girmek aruk eyler. *(Teshil. XIV- XV. 15)*

§ ... Köpüğü alınmış balla yoğuralar, her gün acla اجله yedi direm yiye. *(Hazain. XV. 12 - 1)*

§ Alile açla اچله veresin anca bir nice gün yiye.
(M. Na. XV. 19)

§ Râık رائق [*Ar.*] : Hâlis nesne ve acıla yinen.
(Bab. XVI. 2, 336)

acılaca : Aç olarak, aç acına.

§ Rayyık ریق [*Ar.*] : Nesne yimeyüp acılaca آجلهجه duran erdir. *(Bab. XVI. 2, 337)*

acılık : Istırap, meşakkat, acı.

Rûzgâr etti belâ mevcini çeşmimde ıyan
Acılıklar آجیلقلر çeker ol kimse ki derya-dil olur
(Hayali. XVI. 8)

acımak : Eziyet görmek, canı yanmak.

§ Leşker-i düşmandan acımış اجیمش olalar ve gönüllerinde ana kin dutmuş olalar. *(Ta. Sel. XV.)*

acı marul : Hindiba.

§ Hindiba هندبا [*Ar.*] : Kara kıvrık ve acı marul آجی مارول ve güneyik otu. *(Bab. XVI. 2, 60)*

acın : Aç olarak, açlıkla, açlıktan.

Kişi olan âdem acın آجن öldü çok
Ki miskinler aşiyle olmadı tok *(Ferh. XIV. 9)*

§ Pes Dakyanus buyurdu kim ol mağara ağzın yaptılar ve eyitti : İmdi kon kim acın آجن ve susuzun anda kırılsınlar. *(Enb. XIV. 879)*

Kut bulmadın ger acın ölesin
Yeğdürür andan ki hain olasın *(İs. XIV - XV. 88)*

Toyunca yidiler ol tut ağacın
Çü dokla sayru yeğ ölmekten acın آجن
(Çeng. Dâi. XV. 230)

Meseldir çok yimeğin imtilâsı
Acın ölmekten artıktır belâsı *(Çeng. Dai. XV. 231)*

acır : → **acur.**

acırak : Acımsı, acımtırak.

§ Süci ... kekre olmaya kim kabız eylemeye, sevda eylemeye acırak آجرق gibi ola, illâ ağız beyene tadını.
(Hazain XV. 34 - 1)

acırmak, (acurmak) : 1. Acıktırmak.

§ ... Kaadir değil midir kim senin karnın acırmaya اجرميه, sen tecrid ve tevekkül ehliyim dirsin.
(Tez. Lâ. XV. 744 - 1)

§ Sıddiklar cemâatı nefsleriniz acuruñ اجورك uçmak konukluğu içün. *(Müneb. XV. 138 - 2)*

§ Her kimse kim karnın acursa اجرسه anun fikri azîm olur, gönlü dahi zeyrek olur. *(Müneb. XV. 105 - 2)*

2. Uyar, bağlı halde bulundurmak.

§ Şol kimseler kim bu esrara muttali' olmazlar, gerektir anlara kim Resûlullah buyurduğuna ve ashab ve evliya kavline tasdık edüp nefsin acura اجره tâ bu menfaat ü fazilet, ki zikrolundu, ve dahi olunusar, mecmu'u ana hasıl ola.
(Müneb. XV. 105 - 1)

acışıklık : Acıma hali, ıstırap, ağrı.

§ El-karşa' القرشع [*Ar.*] : Gazap ve hüzün, yahut sâir ârıza sebebiyle insanın sadrında ve boğazında tahaddüs eden acışıklığa آجشقلغه ve yanıklığa denir ki ıztırap verir.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 643)

acışmak : Ağrımak, acıyı kendi organı üzerinde duymak.

§ Es-sümle السملة [*Ar.*] : Acılığın şiddetinden gözden sıkıntiyle acışarak آجشرق cereyan eden göz yaşına denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 250)

Acıtgan, (acıtkan) : Çok acıtan, çok ıstırap veren.

§ Sûzâ ve Sûzâk سوزا و سوزاك [*Ar.*] : Sıyga-i mübalâğa-i fâildir, acıtgan آجتغن demek olur. *(Caf. XVI. 90 - 2)*

§ Sûzâ سوزا [*Fa.*] : ... Gayette sancısı çok ve acıtgan اجتغان yara... *(Deş. XVI. 16 - 2)*

§ Sûzâ سوزا [*Fa.*] : ... Ziyade yakıcı mânasına ve acitkan اجتقن ve sancısı çok yara. *(Ni'meti. XVI. 156 - 2)*

acıtkan : → acıtgan.

acıtmak : İncitmek.

Acıtdı آجتدی beni acı sözün tünd nigâhın
Vey nahl-i melâhat ne belâ berk ü berin var
(Fuzuli. XVI. 144)

acıya koymak : Istıraba sokmak, zahmet vermek.

§ Atan seni işbu dağ tepesine çıkarduğu sâat elcüğezin bağlayup boğazlağucuğunu bıçağ ile kesdüğü, katı acıya koyduğu آجیا قیدغی... *(Tuh. Le. XV. 310)*

acı yavşan : Veronika denen bitki, pelin.

§ Efsenitin ki acı yavşan آجی یوشان derler...
(Mü. Şi. XIV - XV. 83)

ac itmek : Ac bırakmak.

Sâilin ehl-i kerem ac itmez آج ایتمز
Bir kapuya dahi mühtac etmez *(Ârifin. XVI. 64)*

acmak, (açmak (1)) : Acıkmak.

Ya'kup Nebi bunalır karnı acar آجر
Oğlanların okudu râzı açar *(Yuz. Şeyd. XIII. 64)*

Siz andan hem doyarsız hem açarsız آچارسز
Siz andan hem yatursuz hem durursuz *(Velet. XIII - XIV. 16)*

§ Kaçan kim karnun aca آجا ya susayasın.
(Yüz. Ha. XIV. 5)

Canı yokturur kurtarır suda can
Değildir susayan ü karnı acan اجان *(Süh. XIV. 195)*

Geyiğin budun astıdı terkiye
Ki karnı yine acıcağaz آجیجغز yiye *(Süh. XIV. 189)*

Zehi kaygulu yattı ol her gece
Ki ayruk aşın gözete çün aca آجا *(Ferh. XIV. 54)*

§ Acmış اجمش arslan gibi anrar. *(Fütuh. XIV. 501)*

§ Ol bir ulu kuştur kim ana Simurg derler, pes ol dağda olur idi ve kuşları dutuben yir idi. Bir gün karnı acdı اجدی ve kuş dahi bulmadı kim yiye. Pes dağdan indi ve ol kavimden bir oğlan kaptı. *(Enb. XIV.)*

Acıcak آججق Leyli idi ni'met ana
Susasa Leyli idi şerbet ana *(Ga. XIV. 80)*

§ Saâdet ol kişinin kim ramazan ayında bağrı susaya karnı aca oruç dutmaktan. *(Cennet. XV. 195)*

§ Altı sâatten dahi ilk vericek sayrunun gine karnı acar آجر.
(Teshil, XIV - XV. 129)

§ Nâgâh bir gün kise boşala, karnı aca اجه, anca muvafık gıdâ göre amma birisin almağa kisede nesne bulmaya.
(Hazain. XV. 45 - 2)

§ İştiha dedikleri kuvvet, kim ol depreşicek karnım acdı اجد dirler. *(Hazain. XV. 58 - 2)*

Boynun eğen yetim başiyçün
Karnı acdukca آجدوقجه gözü yaşiyçün
(İbrahim. XV. 5 - 1)

§ ... Hal ana yetişti kim vezirin karnı acdı آجدی, şikâyete başladı. *(Ferec. XV. 60)*

ac tutmak : Ac bırakmak.

§ ...Sen kiminsin deyü süâl olundukta, Mağnisa'dan Hacı Hamza nam kimesnenin abd-i memlûki idim, beni ac آج ve çıplak tutar طوتر idi, ol ecilden ibak eyledim diyüp... *(Sic. A. XVI. 2, 509)*

acuk : Açık.

Gözün acuk آجوق iken yaraklan özün
Ki sinde karınca yiyiser gözün *(Ferh. XIV. 80)*

acur, (acır) : Hıyar gibi ve hıyardan büyük sert bir meyvadır.

§ Hıyarze خیارزه [*Fa.*] : Şûşe hıyar mânasınadır ki Arabide şeârir derler söbüke gibi bir nevi uzun hıyardır, bazı yerde bir zirâ kadar olur, Türkçe acur عجور ve acır آجر dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 258)*

acurmak : → **acırmak.**

aça gör : Açmağa bak.

Mühr-i Kur'andır aça gör اچاکور bunları *(Beş. XV. 107)*

açı : Acı, dert, keder, tasa.

Türş eylemeğe yüzün zamane
Dehr açıları آچلری yeter bahane *(Ley. XV. 193)*

açık : Serbes, lâübali.

Kim dir sana ki bir çamura var bulaşık ol
Ne kesret ile zâhide ne pek de açık آچیق ol
(Vasıf. XIX. 45)

açık dillü : Kekelemeden söyliyen, düzgün konuşan.

§ Fasih فصیح [*Ar.*] : Açık dillü دیللو آچیق ve ruşen sözlü. *(Ah. XVI. 765)*

§ Fasih فصیح [*Ar.*] : Açık dillü دللو آچق. *(Müntehab. XVII. 722)*

açıklamak : Meydana çıkarmak, açık hale getirmek.

§ Engiḫten انکیختن [*Fa.*]: Depretmek ve koparmak ve oynatmak ve yükseltmek ve yukarı çekmek ve ırak etmek ve açıklamak ve zahir ve aşikâr eylemek. *(Bürh. XVIII - XIX. 82)*

§ Perde ber-giriften پرده برگرفتن [*Fa.*]: Zahir ve aşikâr eylemektir ki açıklamak آچقلمق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 150)*

açıklık : Fesahat, fasihlik.

§ Fesâhatün فصاحة [*Ar.*] : Dilde olan açıklık آچقلق ve revanlık. *(Bab. XVI. 2, 264)*

açık yir : Feza, boşluk.

§ Feza فضا [*Ar.*] : Açık yir آچق یر. *(Müntehab. XVII. 72 - 2)*

açıla açıl : Çekilin, varda, savulun.

§ Berd berd برد برد [*Fa.*]: Berda-berd muhaffefidir ki kerr ü fer ve hay ü hûy-i çavuşandır ki savula savul ve bir tarafa ve uzak ol ve çekil ve alarga ve açıla açıl آچله آچل mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 108)*

açılmadıcak : 1. Açılmamış mini mini. 2. Açılmadıkça.

Tazece goncadır açılmadıcak آچلمدجق
Yüzü gül serv-kaamet olsa gerek *(Revani. XVI. 85)*

açılmak (I) : 1. Zahir olmak, nümayan olmak, aşikâr olmak.

§ Bana hiç nesne açılmadı آچیلمادی kim akıl katında makbul endişe kılıp eyittim... *(Kel. XIV. 12 - 2)*

Cemâl ile Celâl andan açıldı آچیلدی
Eyü yavuz kamu andan seçildi *(Tennuri. XV. 69)*

2. Ortadan kaybolmak, görünmez olmak.

Çün akşam erişüben gün tulundu
Kamu dağlar başı yavu kılındı
Göğün yüzüne yıldızlar saçıldı
Tana yakın yine bir bir açıldı *(Dah. XIV. 42)*

açılmak (II) : Fetholunmak.

Tatlı sözle açılur آچلور hasn-ı hasîn
Devirir dağı kelâm-ı şirin
(Atai. Ha. XVII. 75)

açılmış : Açıklanmış, şerhedilmiş.

Açılmışa آچلمشه ; müşerrah مشرح [*Ar.*], aydınlıdır : münevver [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 47)

açınmak : Açılmak, görünmek.

Zülfünde neçün düştü gönül çine mi dersin
Ol çine erişmeyene açına آچينه mı dersin
(Kadı. XIV. 515)

§ Ve dahi bir vâcip bu ki nehyede kimseyi açınmağa آچنمغا komaya, münkerden nehy vâciptir.
(Müneb. XV. 111 - 1)

açışmak : Beraber açmak, müşavere etmek.

Ey yâr bahil ile sakın kâr danışma
Nâkesle işin ardın önün var açışma آچشمه
(Letaif. XVI. 61)

açku : 1. Açacak, parlatacak şey; cilâ.

Rûzgârın işleri vardır katı
Uğrayıcak durgurur yüğrük atı
Eyüler gönlüne ol açkudurur آچقودورر
Yatlulara arturur ol hasreti *(Kel. XIV. 90 - 1)*

2. Anahtar.

Her neye olsa devayem daneyem
Her kapu açkusuna آچقوسنه dendaneyem
(Ruşeni. XV. 168)

Sıhhati sensin yine her hastanın
Açıcısı açkusu her bestenin *(Ruşeni. XV. 121)*

açla : → acıla.

açmak (I) : → **acmak.**

açmak (II) : Parlatmak, perdahlamak.

§ Cendere جندره [*Fa.*] : Her nesneyi silmek ve açmak اچمق ve yokamak ve kirini gidermek. *(Ni'meti. XVI. 235)*

§ Efruḫte افروخته [*Fa.*] : Yalınlanmış, pası açılmış آچیلمش. *(Lû. Şeh. XVIII. 4 - 1)*

§ El-a'ves الاعوس [*Ar.*] : Gözgü açıcı آچیجی ki âyine ve emsâline cilâ veren kimsedir. *(Kdeb. XVIII. 578 - 1)*

açmak (III) : 1. Fethetmek, zaptetmek.

§ Şehirler açdım آچدم, çeriler sıdım; çün ölüm geldi, ölümle çıkışamadım. *(Tebareke. XIV. 30 - 2)*

§ Bular açduğı آچدوغی illere ayağı uzatıp gitmegil. *(Fütuh. XIV. 64)*

§ Kaçan Yûşa' bin Nun Şam yerin açdı اچد ve ana melik oldu. Pes Beni-İsraile Şam yerin üleştürdü. *(Enb. XIV. 523)*

Dünyayı bana uyanlar açısar آچسر
Yohsa ayruğu kılıçtan geçiser
(Man. Tayr. XIV. 7)

§ Ol Bedahşan illerin açasın آچەسین .
(Bektaş. XV. 54)

§ Cihan memleketlerini benim ecdadım ve ammilerim kılıçla açmışlardır آچمشلردر. *(Ta. Sel. XV. 58)*

§ Orhan Gazi ile atası birleşip iller açmağa آچمغه başladılar. *(T. Oruç. XV. 12)*

Şah-ı-tab' anınla fetheyler belâğat mülkünü
Kişver-i dil açıcı آچیجی bir tığ-ı cevherdâr şi'r
(Zati. XVI. 227)

Hezar kal'ası ile hezar şehri ile
Budin Vilâyetin açdı آچدی o gaziler hanı
(Yahya Bey. XVI - 14)

Dahi sonra durmaz açar اچر ol ili
Şimdi meşhur eylemiştir ol yolu *(K. B. XVI. 82)*

§ Osman Han Gazi Orhan-ı serefrazı şecâatte tasavvurundan ziyade müşahede idicek vilâyet açmak اچماق ile iştihar bulmak içün ol şehriyârı sipah-ı nusret-şiâra serdâr idüp... *(Solak. XVII. 7 - 2)*

2. Uzağa sürmek.

§ Ba'dehu mezkûr rüzgâr gemiyi denize açar آچار. *(K. B. XVI. 239)*

3. Yaymak.

§ Garptan şarka islâm dinin açıcılardır آچیجیلردر. *(T. Oruç. XV. 4)*

4. Açığa vurmak, meydana koymak.

§ Kâfirler çok günah işlediği ile rızkın kesmezem ve ayıpların açmazam آچمازام. *(Cennet. XV. 8)*

açmak (IV) : Aşmak.

Ehl-i beytin pes aluben kaçtılar
Koyup ilin dağ ü orman açdılar آچدیلر *(Enveri. XV. 45)*

açmaz komak : Olduğu gibi terketmek, yüzüstü bırakmak.

§ Evrak-ı bîmenfaatten gayri nesne bulmayup açmaz kodular آچماز قودیلر deyü efvah-ı Dımışk'ta mezkûr ve meşhurdur. *(Men. Av. XVI. 22)*

Ethem'in baktığın görüp o peri
Gayri açmaz kodu اچماز قودی çekildi geri *(Sâbit. XVII - XVIII. 231 - 2)*

açmazlanmak : Açılmak istememek.

Açmazlanurdu اچمزلنوردی meclis-i gülşende gonca liyk
Şebnem güç ile koydu anın ağzına şarap *(Mesihi XV. 37)*

açuk : (I) → acık.

açuk : (II) : 1. Açık.

Ger açuğ ise آچوغسه basiretin bah
Gör sende Hak'ı vü gitme ırah *(Nesimi. XIV - 2 - 1)*

§ Uruz başı açuk اچوق yalın ayak kâfirlerün yanınça tutsak gitdi. *(Dede. E. XIV. 47)*

§ Üstü açuk آچوق ola. *(Mü. Şi. XIV - XV. 6)*

§ Birehne برهنه *[Fa.]* : Açuk آچوق. *(Şamil. XVI. 220)*

2. Güler yüzlü, şen.

Ne igen açuk ne igen tünd ola
Ne igen zeyrek ne igen künd ola *(Ruşeni. XV. 20)*

§ ... On ikincisi : Bunların arasında açuk اچوق oturmak, kaş karak çatup oturmamak gerektir. *(Tuh. Le. XV. 387)*

açuk boyamak : Bir işi açıkça yapmak.

Efendilerde çoktur böyle işler
Kimi açuk boyar آچق بویر kim gizli işler
(Güvahi. XVI. 23)

açuk gönüllü : Saf kalbli, temiz yürekli.

§ Sana bir uzun boylu, ince belli, semiz ucalı, gökcek yüzlü, şirin sözlü, handân lebli, açuk gönüllü آچوق کوکللی bir cariye gerek. *(Ferec XV. 223)*

açukluk : Saffet.

§ Eğer sana lûtfile ve açukluğ ile اچقلغلا bakarsa bilgil kim ol mürsel peygamberdir, anın sözün gey anlagıl.
(Enb. XIV. 658)

adaḫlu, (adaklu) : Nişanlı, yavuklu.

§ Bakdı gördi bu otağ Banı Çiçek otağıyimiş ki Beyregün bişik kertme nişanlusı adaḫlusıyidi ادخلوسیدی.
(Dede. E. XIV. 76)

§ Adaklusından اداقلوسندن ergenlik bir kırmızı kaftan geldi.
(Dede. E. XIV. 89)

§ Şimdi seni benim adaklum آداقلوم idüpdürürler.
(Ta. Sel. XV. 16)

Adalya : Antalya.

§ Fülfaz ki Adalya'da ادلیه‌ده küleğüz derler hârr u râtiptir.
(Mü. Şi. XIV - XV. 105)

adam : İnsan, adam.

Haznedâr eydür gördüm ben ayık
Bir kuş indi bu kula gökten bayık
Söyledi adam آدام diliyle eyle bil
Gör bahanı Tanrıya sen secde kıl
(Yuz. Şeyd. XIII. 28)

adamak (I), (adımak) : Ad vermek, tesmiye etmek.

§ Pes Tanrı Taâlâ eyitti : Yâ Musa senin sözün ile ben buları yarlığadım ve lâkin bulara fâsık deyü adıduğuñdan اددغکدن sonra, pes kendözüm and içtim kim Şam yerine girmeği bulara haram kıldık. *(Enb. XIV. 504)*

İkisine dahi Hak Arş dedi
Bir ad ile ol ikisin adadı آدادی *(G. Ra. XV. 34)*

adamak (II) : Vadetmek.

§ Tevki-i hümayun geldi kim rişvet vermekle mal adamağ ile ادمغله kimseye mansıp vermeyeler. *(Kesir. XV. 4, 153)*

adamcıl : Adama saldıran (hayvan).

§ (Bir kuzu hakkında) ol kadar büyüdü... Gide gide adamcıl olup bu kadar çoban öldürdü..., Bundan böyle bu, adamcıl oldu, biz dağda gezemezüz. *(Müslim. XV. 1, 52)*

§ Bunu işiten şahlar ne derler bak, Haccac'ın yaylağında bir kuzu adamcıl آدم جیل olmuş, bu kadar asker kırdırıp hakkından gelememiş, yazık. *(Müslim. XV. 1, 54)*

Hamle etmek : Savl [*Ar.*] ü âdemcil آدمجل deve oldu: saûl صؤل [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 37)

§ Es-saele الصألة [*Ar.*] : Deve adamcıl آدمجل olmak mânasınadır.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 262)

§ El-mesâle المصاله [*Ar.*] : Bir kimsenin üzerine yürüyüş edip saldırmak mânasınadır, adamcıl deve gibi.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 265)

adamcıllanmak : Adam gibi görünmek, adamlık taslamak.

§ İstıkbas استقباس [*Ar.*] : Zelil kişi ululanıp adamcıllanmak آدم جل لنمق .
(Bab. XVI. 1, 121)

adamlık : Olgunluk, erginlik.

§ Çün ömür otuz bire vara, temam adamlık آدملق kararına turmuş ola.
(Hazain. XV. 70 - 2)

adam (âdem) tonuna girmek : İnsan kıyafetine girmek, insan kılığı almak.

§ ... Tekye önünde kondu, silkinip adam tonuna girdi آدم طونه كيردى .
(Bektaş XV. 98)

§ Horasan erenleriyle maan yer yüzüne inip âdem tonuna girdiler آدم طونه كيرديلر .
(Bektaş. XV. 28)

adanlu :... adını takınmış, adlı.

Var idi meclis-i şehte bilâşek
Hakîm adanlu آدنلو yetmiş kişiyedek
(Şeh. Ş. XVI. 972)

adanmak : Ad almak, ad takınmak.

§ Biz ne meliklik adın adanalum آدانلوم. *(Fütuh. XIV. 5)*
Adanur آدنر ol âlem içre alp adın
Ol bilir niceydüğün alplık tadın
(Ga. XIV. 280)

§ Yâni hiç bilir misin ki kimse bu adı adandı ادندى .
(İhlâs. XIV. 99)

§ Tanrı Taâlâ bu adı sakladı ki hiç bu adı adanmadı ادانمادى .
(İhlâs. XIV. 98)

§ Bahadırlık adın adandı آدندی. *(Anter. XIV. 2, 506)*

İşbu beş gün ömrüne aldanmagıl
Olmaz adı kendine adanmagıl آدنمغل *(İs. H. XIV-XV. 157)*

Bir ulu adlu adanur اداز beğ kişi
İşbu yıl ola helâk bite işi *(Melhame. XV. 127 - 1)*

adanmış vakıt : Muayyen zaman.

§ İllâ kim Te'hir ider adanmış vakta آدنمش وقته değin ki takdir idüptür. *(Cev. Es. XV. 155)*

ad bağlamak : Ad olarak almak.

Ben bu Gülşehri adın ادین çün bağladım بغلدم
Kendözüme vü gönüller tağladım *(Man. Tayr. XIV. 177)*

ad çıkarmak : Ün salmak, şöhret kazanmak.

§ Anlar iki bahadır kişilerdi, Arap içinde ad çıkarmışlardı آدچقرمشلردی. *(İhlâs. XIV. 27)*

Benim Şah-ı Çin'den çü yoktur udum
Yanar oda girem çıkaram adım آدم چقارم *(Süh. XIV. 176)*

§ Çok dürüşe ve düşman ile uğraşa, eğer kurtulubilir ise ad çıkara آد چقارا eğer can kurtarımazsa bâri anın erliği, hamiyyeti ve uyanıklığı halk dilinde ayıplu olmaya, uruşu öldü deyü söyleneler. *(Kel. XIV. 35 - 1)*

Âdem (Adam) oğlanı : Âdem oğlu, insan.

§ Hiç bir sebep yoktur ki Âdem oğlanına آدم اوغلانه yakınrak ve ana mülâzımrak ve insanın... *(Yadigâr. XIV. 32)*

§ Âdem oğlanı آدم اوغلانی kaçan yoksul ola, Çalab'a yalvarır. *(Tebareke. XIV. 23 - 1)*

§ Dahi âyet içinde...yâni Âdem oğlanı اغلنی ادم ve Âdem Peygamber ivecen yaratıldı. *(Ebn. XIV. 108)*

Adam oğlanı اغلانی ادم hiç dek oturmaya
Belâ darta iyliği götürmeye *(Süh. XIV. 327)*

§ Bu Âdem oğlanı ivecektir, şol hayır dua kılmakta nice iverse, şerle dua kılmakta dahi eyle ivecektir.
(Enfes. XV. 583)

§ Cima' bir sebeptir Âdem oğlanlarınıñ آدم اوغلنلرينك vücudu kesilmemek için. *(Hazain. XV. 43 - 2)*

§ Ey Âdem oğlanları, Allahü Taâlâ size helâl kılduğun siz kendözünüze haram kılman. *(Leys. Ar. XV. 414)*

§ Ve dahi ol heybetli ferişte gökten aşağa çağırıp eydür ki ey Âdem oğlanları Tanrı ibadetine kaaim olun.
(Saat. XV. 19)

§ Bu Âdem oğlanlarının helâklığı ekser karın ucundandır.
(Müz. XV. 308)

§ Hak Taâlâ bu Âdem oğlanlarının canlarını kabz ider.
(Leys. Mu. XV. 211 - 1)

§ Her amel kim Âdem oğlanı işler... *(Rahat. XVI. 14)*

§ Yılanın ağzına vurdu azuların döktü, akrebe vurdu boğunların kesti, tâ kim Âdem oğlanın ادم اوغلنن incitmeyeler.
(Ta. Şahi. XVI. 121 - 2)

§ Merdüm مردم [*Fa.*] : Âdem oğlanı آدم اوغلانی ve göz bebeği.
(Nuh. Tuh. XVII. 191 - 1)

§ Beşer بشر [*Ar.*] : Âdem oğlanı آدم اوغلی.
(Müntehab. XVII. 14 - 2)

§ Nâs ناس [*Ar.*] : Âdem oğlanı.
(Müntehab. XVII. 99 - 1)

ad eri : İyi adla şöhretli.

Ad erisin آد اريسن bu gün muammada
Camehâbındürür şeref hulli *(Lâmii. XVI. 108)*

ad eylemek : Ad vermek, adlandırmak.

Toprağ ile suyu bünyad eyledi
Ana Âdem demeği ad eyledi آد ايلدی *(Yunus. XIII - XIV. 1)*

adı bellü : Meşhur, ma'ruf.

Geldi on adı bellü آدی بللو er aldılar doksan kişi
Gittiler kâfire karşı eldedir sinanları *(Battal. XVIII. 45)*

adımak : →adamak (I).

adım kalgımak : Adım atmaya yeltenmek, ayağa kalkmaya çalışmak.

Bâd ile ezhar ki kalkar düşer
Sanki adım kalgır آدم قالغر idi tazeler *(Atai. Ha. XVII. 24)*

adımlamak : Yürümek.

§ Andan Âdem'e bir asâ indürdü, eyitti : Ya Âdem, adımlagıl ادملغل. Pes adımladı ادملد, şoluk sâat Hint yerine erdi.
(Enb. XIV. 170)

§ Bir kimse ahşam yemeğin yise münasip oldur ki kırk adım yer adımlaya ادملیه. *(Rav. Ah. XVI. 311)*

adım yerde : Adım başına.

Adım yerde آدم یرده bir akar hûp çeşme
ki verir her birisi nur çeşme *(Mih. XV. 254)*

adına ne düşerse : Şanına ne yakışırsa.

Ne sığarsa canına etsin bana hâl-i lebin
İşlesin tîr-i müjen her ne düşerse adına نه دوشرسه آدنه
(Âli. XVI. 172)

ad issi : Ünlü, meşhur.

Bazgûne [*Fa.*] : aksi; şaşı : kâj [*Fa.*], tinûs ü jaj [*Fa.*] ü saz [*Fa.*]:

Çalgı; pervaz [*Fa.*] : uçmak u nefs issi, ad issi آد ایسی : benâm بنام [*Fa.*]
(Genç XVII. 38)

ad itmek : Ad bırakmak.

Ne var ger sen dahi bir ad ideydüñ آد ادیدوك
Sühan mülkinde nev-bünyâd ideydün
(Selim. XVI. 18)

ad kazanmak : Ün almak.

§ Sağım ala baktığımda kartaşım Kara Güneyi gördüm : Baş kesüptür, kan döküptür, cündi aluptur, ad kazanuptur اد قزنوبدر .
(Dede. XIV. 64)

adlamak : Ad vermek, adlandırmak.

Bunca dürlü hâsıyet kim sadladuk
Değmesin bir künyet ile adladuk ادلدق
(Man. Tayr. XIV. 163)

adlanmak : Şöhret kazanmak, nam almak.

Yardan adlandı آدلندی zatımız
Gurbet elde kıymatımız *(Emrah. XIX. 19)*

adlu : Meşhur, ünlü.

§ Nice adlu آدلو beyler düşman leşkerinden düşürdü.
(Güls. XV. 10 - 2)

§ Nâmver نامور *[Fa.]* : Adlu آدلو meşhur. *(Sıh. Ac. XV. 27 - 2)*

§ Beni - İsrail kavmi içinde bir padişah var idi, adı Bersam idi. Yüz yetmiş bin bellü adlu ادلو padişahlar ana hizmet kılurlar idi. *(Müneb. XV. 36 - 2)*

§ Nâmver نامور *[Fa.]* : Adlu آدلو. *(Şamil. XVI. 132)*

admak : Basmak, (adım) atmak.

Ağu içmedin lokmasın kim yudar
Belâ çekmedin adımın kim adar آدر *(Süh. XIV. 143)*

Rivayette gelür her kim önürdü Cüm'a'ya akdâm
Adarsa آدرسه anda da öndin ediser ol yere ıkdâm
(Muham. XV. 504)

Anul yürürdü katı gidemezdi
Zaif idi adımın adamazdı آدەمزدی *(Fazilet. XVI. 215)*

§ Her nefes ki verir alır, bir adımdır adup آدوب menzil-i kabre yakın gelir. *(Tibr. XVI. 47)*

ad san : Şöhret, nam.

§ Pes padişahlara lâyık değildir kim hüner ve kifayet islerin, ataları ve kendileri bilinmez ve adı sanı آدی سانی yoktur deyip aşağa komak. *(Kel. XIV. 29 - 2)*

Çün murad-ı hilkati hâsıl ede
Ad u sanı آد صانی eksile kendü gide *(Vahdet. XV. 38 - 2)*

Fidi kılmak gerektir cismi canı
Yele vermek gerektir adı sanı آدی صانی *(Muham. XV. 459)*

Harap et yık makamını değiş aduñı samıñı آدوکٔ صانکٔ
Sana bir göz açıla kim göresin şah ü sultanı
(Eşrefoğlu. XV. 8)

İbrahim'i kul eyledi evvel çü lûtfile
Âhir cefalar etmek ad u sana آد و صانه key değil
(İbrahim. XV. 142 - 2)

§ Efna' افناء [*Ar.*] : Kankı kabileden idüği bilinmeyen girindi ve adı sanı şöhret bulmamış erâzil-i nâs. *(Bab. XVI. 2, 14)*

§ Türk nişana san der. Nam ü nişan deyecek yerde ad u san; nişan et deyecek yerde san et der. *(Deka. XVI. 119 - 2)*

Kalup müşkilde dîme nirecüktür
Adı vü sanı ile Firecük'tür *(Hadidi. XVI. 91)*

§ Nâmus ناموس [*Fa.*] : Gayret ve ad san آد صان ve râzdâr ve hâne-i sayyat. *(Ni'meti. XVI. 598)*

§ Sâmân سامان [*Fa.*] : Ad san آد صان. *(Şamil. XVI. 201)*

Deminde erlik ad u san آد و صان içündür
Ne gam erkek koyun kurban içündür
(Güvahi. XVI. 63)

§ Nâmus ناموس [*Fa.*] : Fariside ad ve san mânasına isti'mal olunur. *(Nuh. Tuh. XVI. 94 - 1)*

Ad ile sandan geçüp iki cihandan geçüp *(Kuddusi. XIX. 129)*

adsız (adsuz) : **1.** Şerefsiz, kötü tanınmış.

§ Ad kişi (adlı kişi) adından korktukca adsız آدسز Tanrıdan korkmaz. *(Ata. XV. 20)*

2. Şöhretten düşmüş, unutulmuş olan.

Ad ile bitirir imiş er işi
Yok hisabına imiş adsız ادسز kişi *(Man. Tayr. XIV. 85)*

Adlı kişi : nâbedir [*Ar.*], adsız kişidir ḫâmil خامل [*Ar.*]
(Uc. Gar. XV. 21)

3. Nâmert.

§ Nâmerd نامرد [*Fa.*]: Ma'ruf adsız آدسز ve erliksiz mânasına.
(Caf. XVI. 163 - 1)

adsızlık : Şöhretsizlik.

§ Ḫumûl خمول [*Ar.*] : Adsızlık آدسزلق . *(Müntehab. XVII. 35-1)*

adsuz : → **adsız.**

ad urmak, (ad vurmak) : Ad vermek, ad koymak.

Yusuf ider nite urduñ اوردڭ bu adı آدي
Maksudun et üşbu işin ne idi *(Yuz. Şeyd. XIII. 75)*

İki yanın şehr yaptı yavlak ulu
Harman ad vurdu اد وردي ana hoş hulu
(Yuz. Şeyd. XIII. 100)

§ Çünkü Adnan'ın bir oğlu doğdu adını ادنى Maâd urdu اوردى.
(Si. Da. XIV. 53)

Açıp yüzünü gördü buldu murat
Ol aya muvafık Süheyl urdu ad اورد اد *(Süh. XIV. 25)*

Kalanına sâbitat ad urdular آد اوردلر
Sekizinci gökte bunlar durdular *(Man. Tayr. XIV. 190)*

Ger esbap olmaya bünyad urulmaz
Hem oğlan doğmayınca ad urulmaz آد اورلز *(Muham. XV. 560)*

Kevn içinde fi'l çoktur gördüler
Adın anın akl-ı fa'âl urdular *(Vahdet. XV. 29 - 1)*

§ Nâmzed نامزد [*Fa.*] : Ad urdu آداوردى yâni nişan kodu.
(Şamil. XVI. 106)

Çü Hüsrevlik nişanın tiz ururlar
Adını ادينى Hüsrev'in Perviz ururlar اوررلر
(Deka. XVI. 79 - 1)

§ Nâmzed نامزد [*Fa.*] : Nişan kodu, mâna-yi terkibi ad urdu. *(Nuh. Tuh. XVII. 5 - 2)*

ad urunmak : Ad takınmak.

Yiğit yiğli uydu bana çevredin
Urundum اورندم harami vü uğru adın ادن *(Süh. XIV. 278)*

ad vurmak : → **ad urmak.**

ad yavuzluğu : Ad kötülüğü, bednamlık.

§ Kâfirler çokluktur, bir ad yavuzluğun آد یاوزلوغن ideriz, didi. *(Müslim. XV. 34, 23)*

ağ (I), (ak) : 1. Ak, berrak.

Gin ü aydın rûşen idi ol kuyu
Ağ آغ idi, tatlı idi anın suyu *(Kel. XIV. 38)*

Ağ inciden bezendi her yöresi *(Dah. XIV. 90)*

§ Ağ اغ sakallu baban yiri uçmak olsun. *(Dede. E. XIV. 122)*

Gülüne nergisinden töktü jâle
Boyadı ağ gülün yaşıla ala *(Ruşeni. XV. 38)*

§ Buğdayın iyisi oldur ki ne kızıl ola ne ağ ola, sarı ola. *(Hazain. XV. 30 - 1)*

§ Sinden kopucak yüzüm ağ mı ola ya kara mı ola. *(Cennet. XV. 135)*

Ecel çün sana akrebdir gözün ağ ü karasından *(Delil. XV.)*

§ Türk : Hata ve Huten ve Kıpçak memleketinin halkına derler ki ağ yüzlü ve kara gözlü olur. *(Miftah. XV. 66)*

Karadan ağı آغی fark etmez bu remzin bilmeyen dehrin
Ki niçün ki neharı leyl ü geh leyli nehar eyler *(Fuzuli. XVI. 62)*

Ali'den gayrı yok kimse arada
Ağda آغده vü karada Ali'dir Ali *(Ab. Na. XVI. 4)*

§ Ağ آغ karadan seçildi. *(Sır. XVI. 65 - 2)*

§ Hargeleci Hasan bin Abdullah yedinde siyah, alnı ve kuyruğu ağca اغجه yava inek, yava emini olan Şa'ban'a teslim olunup... *(Sic. A. XVI. 2, 1473)*

Sen yaylanın güzelisin
Yanakların ağ elma mı *(Kara. XVII. 241)*

Kuloğlu dostların yüzü ağ olsun
Düşman olanların bağrı dağ olsun *(Kuloğlu. XVII. 36)*

Bakmazız biz yüzünün karasına ağyarın
Bir tebaşir ile rûy-i siyehin ağ ederiz
(Sabit XVII - XVIII. 127)

Ağ alnıma karaları bağlayım
Her gün böyle ciğerimi dağlayım *(Saz. Derdi çok. XX. 766)*

2. Temiz, halis, değerli.

§ Mezbura doksan beş ak اق altuna bir çift camus verdim. *(Sic. A. XVI. 7, 279)*

ağ (II) : Donun ortasındaki parça.

§ En-nekab النقب *[Ar.]* : Hatunlar giydikleri libastır, uçkur yeri diküp don gibi giyerler, ağsız آغسز. *(Kdeb. XVIII. 185 - 2)*

ağ (III), (ağ kurdu) : Ağ ören böcek, tırtıl.

§ Bidre بدره *[Fa.]* : Ağ kurdu آغ قوردی ve ağaç kurdu. *(Ni'meti. XVI. 161)*

§ Şüyb شیب *[Fa.]* : Ağ kurdu. *(Ni'meti. XVI. 449)*

§ El-mesrufe المسروفه *[Ar.]* : Ağ آغ dedikleri böcek ve kurt yediği ağaç. *(Terceman. XVI. 2, 359-2)*

§ Rivençe رونچه *[Fa.]* : Ağ kurdu آغ قوردی ve ağaç kurdu. *(Şamil. XVI. 444)*

ağa : 1. Ağabey, büyük oğul, büyük erkek kardeş.

§ Han Uruz'un ağası آغاسی Bayındır Hanın güyegisi. *(Dede. XIV. 20)*

§ Aka آقا [*Fa.*] : Der-zeban-ı Hârezm mahdum-ı büzürg mânasına. Nitekim Türkide ağa آغا derler. *(Ni'meti. XVI. 71)*

§ Aka آقا [*Fa.*] : Hârezm lisanında mahdum-ı büzürg, mânasınadır. Nitekim Türkide ağa derler. *(Deş. XVI. 5 - 2)*

§ Aka آقا [*Fa.*] : Hârezm lisanında mahdum-ı büzürg, Türkide ağa اغا dirler. *(Nuh. Tuh. XVII. 4-1)*

2. Baba, ata.

§ Oğlu Uruz'a bu iş hoş gelmedi. Babasına çağırıp söyler, görelim hanım ne söyler : Ünüm anla menim sözüm dinle ağam Kazan, sağına baktın kas kas güldün...
(Dede. XIV. 64)

3. Efendi, büyük, âmir.

§ Zira kullukçu aç olsa ağasını آغاسنی şikâyet ile bednam eder. *(Kab. XV. 214)*

Benim sen padişahımsın hem ağam آغم
Kanadın yünü başımda otağam *(Şeh. Ş. XVI. 100)*

§ Sâlâr سالار [*Fa.*] : Ağa اغا. *(Şamil. XVI. 453)*

ağac : → **ağaç.**

ağaç (I), (ağac) : Sopa, değnek.

Genince hikâyetlerini diye
Eğer dimeye her gün ağaç اغاج yiye *(Süh XIV. 244)*

§ Ev îssi hazır elinde bir ağaç dutup dururdu, revan ağaç آغاج ile bir döğerdi, çün bir kaç döğdü ... *(Kel. XIV. 13 - 1)*

Zira hayvan sürülür ağaç ile
Sürmeyince yürümez doğru yola *(Ga. XIV. 262)*

Şeriatte eğer hamr içse bir kul
Ana seksen ağaç اغج had kodular yol *(Tennuri. XV. 129)*

§ Ol mürdarı içmek ile dünyada seksen ağaç اغج haddi kendülere vâcip eylerler. *(Cinan. XV. 99)*

Ağaç elinde azm-i rah etti
Tarlasını görücek ah etti *(Şeyhi. XV. 68)*

§ Süci içene seksen ağaç آغج ur. *(Tuh. Le. XV. 389)*

Ağacum آغجم ile uruben düşmanın
Öldüredim kanda ki vardır senin *(Ruşeni XV. 89)*

§ Eğer sağ olursam sana yüz ağaç اغج urayim.
(Cev. Ah. XV. 100)

§ Buyurdu Halid'i çarmıha çektiler iki yüz ağaç آغاج urdular.
(Ferec. XV. 473)

§ Eğer biregü hamr içse, türk veya şehirli olsa, kadı ta'zir ura, iki ağaca اغاجه bir akça cürm alına. *(Fatih. Ka. XV. 21)*

§ Eğer eyü olursam yüz ağaç urayım. *(Münteha. XV. 45)*

§ Şah-ı Horasan hâcibine buyurdu ki hâdimi taşra çıkara ve yüz ağaç اغج vura. *(Câm. Na. XVI. 44)*

§ ... Ol zalimin destinde ağacı اغاجی var idi, sayyadın başına çaldı, cerahat eriştirdi. *(Mevahib. XVI. 469)*

ağaç (II) : 1. Bir kilometre kadar olan bir uzunluk (ölçüsü).

§ Üç ağaç اغاج yol, yâni üç ferseng.. (Ferseng : Eski bir ölçüdür. Üç mil ıraklıktır ki 1200 adımdır. Aşağı yukarı bir kilometrelik bir yoldur. Muarrebi fersahtır. - Ferhengi Ziya)
(Fütuh. XIV. 152)

§ Kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler. *(Dede. XIV.)*

Çıkar karşılamağa Rüstem'i ol
Ağır hengâme bir nice ağaç اغج yol *(Şeh. Ş. XVI. 560)*

2. 68 santim uzunluğunda ağaçtan yapılmış arşın.

§ ... Paşa Hazreti içün yüz altmış beş ağaç اغاج altunlu kemha alıverdi. *(Sic. B. XV. 5, 19)*

§ Otuz beş ağaç çuka. *(Sic. B. XV. 9, 120)*

§ Zimmi Murad'ın ağac اغاج arşunu nâkıs ve Balkat'lı Hacı'nın dahi nâkıs. *(Sic. A. XVI. 1172)*

§ Mezburun zimmetinde yirmi üç ağaç aba bahası hakkım vardır. *(Sic. A. XVI. 4, 324)*

§ ... Mezburda dört ağaç çukam var deyü talep ittikte... *(Sic. A. XVI. 3, 521)*

§ ... Bundan evvel mezbur benden birer altun hisabı üzere yedi ağaç اغاج çuka almış idi, halâ semenin talep iderim, diyicek mezbur Mehmet fil-vâki' ben bundan bu mıktar çuka aldım, lâkin bahasın kesmedik deyü cevap verip ... *(Sic. A. XVI. 17, 361)*

ağaç delegen, (ağaç delen) : Ağaç kakan denilen kuş.

§ Şol ağaç delegen دلکن اغاج kuş Süleyman Peygambere geldi, eyitti... *(İhlâs. XIV. 271)*

§ Acelân عجلان *[Ar.]* : Ağaç delegen دلکن آغاج denilen kuştur. *(Bab. XVI. 2, 523)*

§ Hûl حول *[Fa.]* Ağaç delen دلن اغاج dedikleri kuşa derler. *(Deş. XVI. 218 - 2)*

ağaç delen: → **ağaç delegen.**

ağaç karası : Çürük ceviz ağacı kökündeki siyah yapışkan madde.

§ Âb-ı bün آب بن *[Fa.]* : ... Edviye cümlesindendir ve andan mürekkep düzerler. Bazılar ana ağaç karası tâbir idüp... *(Bürk. XVIII-XIX. 24)*

§ Âb-ı bün آب بن *[Fa.]*: Arabide fevadü'l-hükkâm denilen zamk gibi bir şeydir ki ekserya köhne ve içi boş ceviz ağaçlarının köklerinde bulunur. Türkçede ağaç karası قره‌سی آغاج tâbir olunur. *(Kam. Os. XIX. 2, 28)*

ağaç kavunu : Turunç.

§ Turunç Parisice ağaç kavununa قاونته آغج derler, Arapça utrunc derler. Türkice turunç dedükleri nârencdir. *(Yadigâr. XIV. 52 - 2)*

ağaç köpüğü : Ağaç zamkı.

§ Zünc زنج *[Fa.]*: Ağaç köpüğü اغاج کوپکی samgü'ş-şecer mânasına. *(Deş. XVI. 52 - 1)*

§ Zünc زنج *[Fa.]* : Ağaç köpüğü اغاج کوپکی ki zamgü'ş-şecer mânasına ve püs dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 370)*

ağaçlamak : Sopa ile dövmek.

§ Pes kaçan ol ikiyi yalan duttular ve ağaçlayıp آغاچليب zindana bıraktılar. *(Enb. XIV. 934)*

ağaçlanmak : Sopa ile dövülmek, dayak yemek.

§ Süfûf, kim attan düşen yahut ağaçlanmış آغجلنمش kişiye faide eyler... *(M. Na. XV. 20)*

ağaç pusu : → **ağaç püsü.**

ağaç püsü, (ağaç pusu, pus, püs) : Bazı ağaç ve bitkilerin gövdesinden sızan zamk, ağaç balı.

§ ...Bir dikenlüce otun püsüdür پوسيدر künlüğe benzer. *(M. Bay. XIV. 37)*

§ Emrut ağacı püsü öyken ağrısına kursasına yâni başına nâfi'dir. *(Mü. Şi. XIV - XV. 114 - 2)*

§ Kâfur ağaç püsüdür آغاچ پوسدر. *(Hay. XV.)*

§ Eş-şecer الشجر *[Ar.]* : Şeceretü'n-nabak derler ki kabarcıkları olur. İçinde püs پس gibi nesnecik olur, çiğdik derler. *(Ah. XVI. 535)*

Şilm شلم *[Fa.]* : Püs, keş *[Fa.]* : koltuk içi, din : kîş *[Fa.]* *(Genç. XVII. 69)*

§ Samg صمغ *[Fa.]* : Püs پس-ki ağaçtan sızar çıkar. *(Cam. Fa. XVII. 45 - 1)*

§ Jed ژد *[Fa.]*: Mutlak samg mânasınadır ki ağaç pusudur آغاچ پوصيدر. *(Bürh. XVIII - XIX. 330)*

§ Kevec كوج *[Fa.]* : Samg mânasınadır ki eşcar ve nebâtat pusudur. *(Bürh. XVIII - XIX. 503)*

§ Şilm شلم *[Fa.]* : Mutlak samg mânasınadır ki ağaç pusudur. *(Bürh. XVIII - XIX. 398)*

§ Es-sa'rur الصعرور *[Ar.]*: Ağaçlardan seyelân eden pusların müncemit olanına denir... Alâ-kavlin mutlaka zamka denir ki ağaç pusu آغاچ پوصی tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 935)*

ağa kadın : Büyük kadın, hanımefendi.

§ Ağaçe آغاچه *[Fa.]* : Kadıncık demektir, ağa kadın اغا قادن demektir, bânu mânasına. Bibi dahi derler.

(Deş.XVI. 299 - 2)

ağardıca: Ağarırken.

§ Sabah namazını kılmada isfâr yâni ağardıca اغردیجه kılmak müstahabdır. *(Ter. Kurt. XVI. 37)*

ağayıl : Ağıl, koyun ağılı, koyun sürüsü.

§ Kara koçum güdende ılkıçım mısın, ağayılum اغایلم güdende çobanum mısın?

(Dede. E. XIV. 269)

§ Ağayıldan اغایلدن tümen koyun gider ise menüm gider.

(Dede. E. XIV. 32)

§ Ağayılda آغاییلده ağca koyun bundan geçti. *(Dede. XIV. 71)*

ağban iv : Büyük çadır, otak.

§ Kara yerin üstüne ağban ivin اغ بان ایون diktirmişti.

(Dede. XIV. 35)

ağca, (ağcam) : 1. Beyaz, beyazca.

§ Ağayıla ağca آغجه koyun bundan geçti. *(Dede. XIV. 71)*

§ Ağcam اغجم yüzlü anamı sızlatdun ola kardaş.

(Dede. E. XIV. 223)

§ Toprak buynuzlu, kuyruğu ağca اغجه iki buynuzu arasında...

(Sic. A. XVI. 6, 1162)

2. Atın alnından burnuna doğru inen beyazlık, akıtma.

§ ...Bundan akdem bir toru, alnında ağcası اغجه‌سی olup iki kıç ayakları sekili kısrak. *(Sic. A. XVI. 2, 1510)*

ağcam : → **ağca.**

ağcarak : Aka, beyaza çalar, az beyaz.

§ Kûr kendüm کور کندم *[Fa.]*: Sığır mantarı dedikleri. Ağcarak اغجه‌رق saruluğa mâil topraktan zâhir olur. *(Deş. XVI. 237 - 1)*

ağdarmak: → **ağtarmak.**

ağdık: → **ağduk.**

ağdırmak, (ağdurmak): 1. Kaldırmak, yukarı çıkarmak, yükseltmek.

§ Ol kişi bu yavruyu dişiyle aldı yuvasına ağdurdu آغدردی.
(Yüz. Ha. XIV. 8)

§ Kaçan güneşin kamusu ol denizden çıksa, ferişte cümle dirgenürler ve güneşi çark üzre ağdırırlar اغدررلر.
(Enb. XIV. 35)

§ Ol ağaç üstüne üzüm çubukları ağdurdılar آغدردیلر.
(Tebareke. XIV. 6 - 2)

§ ... Şöyle kim bir ağır taşı çok meşakkat götürmeyince yerden omuza ağdurmağa اغدرمغه yaramaz. *(Kel. XIV. 26 - 2)*

§ Azâp ferişteleri rahmet ferişlelerine derler ki bunun canını göğe siz mi terakki edersiz yohsa biz mi ağduralım.
(Leys. Ar. XV. 674)

§ İsa Peygamber dua kıldı eyitti: İlâhi bizi ol dağ üstüne ağdır آغدیر. Gördük kim dağ üstüne ağmışlar.
(Cennet. XV. 158)

§ Mü'minin canı çıkarılsa iki ferişte ana hazır gelirler, anı göğe ağdırırlar آغدررلر. *(Müz. XV. 148)*

Göğe lûtfun sehabın ağdurursun اغدررسن
Yere rahmet matarın yağdurursun *(Anasır. XV. 400)*

§ ... Var ol pîri çek sudan çıkar, tahte ağdır آغدیر.
(Ferec. XV. 396)

§ Müreccih مرجح [*Ar.*]: Bir yanını ağdırıcı آغدرجی ve galip edici.
(Bab. XVI. 1, 422)

§ İ'livlâ' اعلولاء [*Ar.*]: Gayetle yüce olmak ve kimseyi yüce yere ağdırmak اغدرمق ve yüceltmek. *(Bab. XVI. 1, 13)*

§ Süleyman Peygamber Aleyhisselâm yele buyurdu, tahtını havaya ağdırup آغدروب bir şehre indirdi.
(Câm. Na. XVI. 25)

Bir zaman bülbül gibi efganın ağdır آغدر göklere
Şol kadar kıl nâleyi kim gülsitan etsin seni
(Niyazi. XVII. 101)

2. Aştırmak, bindirmek.

§ Yunda eşek ağdırup آغدرب katır tasnif itmeği ol eyledi.
(Ta. Şahi. XVI. 116 - 1)

ağduk, (ağdık) : Karışık, bozuk, kusurlu, fena, ters, aksak.

Çü suret güdesin mâni bozulur
Kolaysız okunur ağduk آغدوق yazılur *(Hurş. XIV. 5)*

Bu endişe kırar fikrim kanadın
Ki ağduk اغدق eyledi işim onadın *(Işk. XIV. 32 - 1)*

§ Şol kadar gazap itti, ağduk baktı kim ödü sıdayazdı.
(Anter. XIV. 2, 328)

Kendözüme belli kılmışven cefa
İşim ağduk اغدق düştü, tedbirim hata *(Kel. XIV. 61 - 2)*

§ Eğer melikin işinde bir hata ve ağduk اغدق görse, bir görklü ibaret ile ve bir tatlı keleci ile anı uyarırdı.
(Kel. XIV. 124 - 1)

Su yatlusu olur ki taş bitürür
Söz ağduğı آغدوغی vardır ki baş yitürür *(Süh. XIV. 238)*

Genezce şeşer düğüm onat kişi
Çıkar ağduğuñ اغدوغك güce görse dişi *(Süh. XIV. 171)*

§ Pes ol yiğit eyitti : Ey kırgıllar siz hoş söylediniz ve hem söylemeğe benden haklısınız yaşınız ululuğundan ötürü, amma gerekli sözü koyup ağduk اغدق söylediniz.
(Enb. XIV. 322)

§ İmdi ey oğul sözü her yerde onat söyle, ağduk söyleme ki onat söz hem söyliyene faidesi var ve hem işidenin canına can bağışlar ve ağduk اغدق söz, söyliyene dahi ziyan eder.
(Kab. XIV. 84)

§ Yüzü çirkin ve avazı ağduk اغدق. *(Anter. XIV. 2, 453)*

§ Acı diller, ağduk اغدق cevaplar verip tururun.
(Anter. XIV. 2, 410)

§ Karı bir ağduk آغدوق avaz ile çağırdı. *(Anter. XIV. 2, 404)*

Ey diriga hocanın ağduk اغدق düşü *(Beş. XV. 90)*

§ Sultan, Amâre'ye eyitti : Kadı senincün şefâat ederdi, sen ağduk اغدق anladın. *(Kesir. XV. 3, 189)*

§ Nefesin katı almak dahi bir hastalıktır kim nefes yoluna balgam gelir nefesin ağduk اغدق alır. *(Hazain. XV. 14 - 2)*

§ Uyku arasında ansızda ağdık اغدق döner, bağırsak bir eleme uğrar, sakınmak gerek. *(Hazain. XV. 64 - 1)*

§ Nasrı Seyyar etti : Bu nâbekârlar ne ağduk اغدق vakıtta geldiler. *(Müslim. XV. 5, 118)*

§ Yâ Tanrı Resûlü, görürsün beni kim suretim çirkin, tenimin râyıhası ağduk اغدق aslum dahi asl-ı şerif değil.
(Müneb. XV. 143 - 1)

§ Nükr نكر [*Ar.*] : Münker, müstakbeh olan ağduk iş.
(Bab. XVI. 2, 98)

§ Muslih مصلح [*Ar.*] : Ağdukları اغدقلرى onarıcı kimse.
(Bab. XVI. 2, 423)

Görür kim Rüstem'in bakışı ağduk
Ki doğrulmuş gelür anın içün ok *(Şeh. Ş. XVI 723)*

Didiler yâ Ali ağdık اغدق iş ittin
Savaş içre kerem yoluna gittin *(Fazilet..XVI. 274)*

ağdukluk : Terslik, aksilik, kusurluluk, eksiklik.

Beri gel âlemin sürgil muradın
Ko ağduklığı اغدقليغ dut işin onadın *(Işk. XIV. 301 - 2)*

§ Özdeksüz budak istemek ağdukluk آغدقلق nişanıdır.
(Kab. XV. 288)

§ Anın dili ağdukluğuna اغدقلغنه baktın, diline bakmasan gönlü doğruluğuna baksan yeğ idi. *(Tez. Ba. XV. 78)*

ağdurmak : → **ağdırmak.**

ağdurulmak : Yukarı çıkarılmak.

§ Dahi yerden göğe ne çıktığın bilir ... ve bu canlardan ki çıkıcak göğe ağdurulur اغدرلور ... *(Leys. Mu. XV. 361 - 1)*

ağı : İpekli kumaş.

Bağışladı altun kızıl u ağı اغی
Sanasın yerinde komadı dağı *(Süh. XIV. 25)*

Çün ulaldı oğul evermek gerek
Ağı atlas, at, katır vermek gerek *(Ga. XIV. 301)*

ağı karası : iyisi kötüsü, her çeşidi.

§ Bilâd ve kurâsı ahalisi ağı karası آغی قراسی ile emn ü eman döşeğinde fâriğü'l-bâl idiler. *(Mevahib. XVI. 220)*

ağıl, (ay ağılı, ay ve gün ağılı, göneş ağılı) : Ayın ve güneşin çevresinde bazen görülen beyaz halka, hâle.

§ Eğer bugün ma'rifet ayı izzet ağılınuñ آغلنوك dairesinden taşra gelecek olursa. *(İrşad. XV. 76)*

§ ... Ve kalbden ruha bir perde yetişir ki ol perde vasıtasiyle ruhun nûraniyyeti hicap altında kalır, şol ağıl آغل gibi kim ayın çevresin dutar. *(İrşad. XV. 150)*

O hat içinde olan yanağ ü yüz
Ay ağılında آی اغیلنده ol resme ki yıldız *(G. Ra. XV. 176)*

§ Hâle هاله [*Ar.*] : Arabidir, harmen-i mah derler, ayın etrafında ağıllıktır, ay ağılı آی آغلی derler. *(Miftah. XV. 142)*

§ Şadverd شادورد [*Fa.*] : Ay ve gün ağılı آغل آی و کون. *(Ni'meti. XVI. 418)*

§ Serdî سردی [*Fa.*] : Sarılık ve güneş ağılı آغیل کونش. *(Ni'meti. XVI. 354)*

§ Hâle هاله [*Fa.*] : Ay ağılı. *(Ni'meti. XVI. 629)*

§ Harmen خرمن [*Fa.*] : Ay ve gün ağılı آغیل آی و کون. *(Caf. XVI. 52 - 1)*

§ Hâle هاله [*Fa.*] : Ay ağılı آی آغیل. *(Şamil. XVI. 531)*

§ Hâle هاله [*Fa.*] : Ay ağılı. *(Caf. XVI. 55 - 1)*

§ Dâr دار [*Ar.*] : Yurt ve ay ağılı. *(Bab. XVI. 2, 44)*

§ Şadverd شادورد [*Fa.*] : Ay ağılı, hâle mânasına. *(Cinas. XVI. 76. 1)*

§ Şapûzed شاپوزد [*Fa.*] : Ay ağılı. *(Cam. Fa. XVII. 19 - 1)*

§ Ḫırmen خرمن [*Fa.*] : Ay ve gün ağılı آیْ و کون آغیل. *(Nuh. Tuh. XVII. 152 - 2)*

§ Hâle هاله [*Ar.*] : Ay ağılı. *(Müntehab. XVII. 106 - 2)*

§ Şahverd شاهورد [*Fa.*] : Ay ağılı آی آغیل ki Arabide hâle denir. *(Lû. Şeh. XVIII. 49 - 2)*

§ Hâle هاله [*Fa.*] : Ay ağılıdır آی آغیل در ki ayın bazı gece etrafında halka gibi görünen beyazlıktır; âdeta yağmura delâlet eder. *(Bürh. XVIII - XIX. 617)*

§ Şadverd شادورد [*Fa.*] : Ay ağılı mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 379)*

§ Ḫargâh-ı kamer خرگاه قمر [*Fa.*] : Hâledir ki ay ağılı tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 239)*

§ Hâle هاله [*Ar.*] : Kamerin etrafında bazen halka gibi peyda olan nuranî daire ki Türkçede ay ağılı آی آغیل tâbir ederler. *(Kam. Os. XIX. 4, 639)*

ağıllanmak, (ağullanmak) : Ayın etrafı çevrilmek, ay harmanlanmak, hâlelenmek.

Sebzede ağıllanıcak اغلنجق ay yüzü
Değmeye bir arpa bu harman değil *(Şeyhi. XV, 122)*

Gün ağıllansa اغللنسا bu ay ey şehsüvar
Tâcire vardır meşakkat bîşümar *(Melhame. XV. 20 - 1)*

Ay ağıllansa nedir gör ey reşit
Ey saâdet güneşi, aslı sait *(Melhame. XV. 21 - 1)*

Ay ağullanur آغوللانور bulutlar yüğrüşür
Bahr-i Rumda cümle emvac çağrışur *(K. B. XVI. 61)*

§ Ed-dâre الداره [*Ar.*] : Hâledir ki kurs etrafını dâirdir, ağıllandı آغللندی dinür. *(Kdeb. XVIII. 474 - 2)*

§ Tahcir تحجیر [*Ar.*] : Lûgatte ay ağıllanmak آغیللامق yâni ayın etrafı ince bulut ile hâle şekli peyda etmek. *(Kam. Os. XIX. 3, 37)*

ağıllık : (Ayı çevreleyen) beyazlık.

§ Hâle هاله [*Ar.*] : Arabidir, harmen-i mah derler, ayın etrafında ağıllıkdır آغلق در, ay ağılı derler. *(Miftah. XV. 142)*

ağın : 1. Hasis, pinti.

§ Zumuḫk زمخك [*Fa.*] : Kesmük ve ağın آغن ve nâkes kişi ki aslâ in'am ve ihsan eylemez, hayırsız ola. *(Ni'meti. XVI. 357)*

2. Zorba, haydut.

Çiger derya idi ol günde sakin
Ve liykin çıkageldi iki ağın آغن . *(Güvahi. XVI. 46)*

Ağınla اغنله başa uslu nice çıkar
Meseldir acemiden am korkar
(Güvahi. XVI. 47)

ağır (I) : 1. Sert, keskin.

§ Yiğit ol avrat ile işrete meşgul oldu, avrat bulara ağır آغر suciler ölçtü kim ikisi dakı esriyip yattılar. *(Kel. XIV. 18-1)*

2. Çok, külliyetli, kalabalık.

Karışıp anda iki ağır آغیر çeri
At ayağı ditretir idi yeri *(Enveri. XV. 36)*

§ Leşker cem'edip ağır çeri ile Hemedan'a yürüdü. *(Ta. Sel. XV. 102)*

§ Bir dağ eteğinde bir ağır çeriye düş geldi. *(Müslim. XV. 6, 4)*

§ Gördü kim bir ağır اغر çeri hazır geldi, kamusu savaş âlâtın giymiş. *(Tez. Ba. XV. 34)*

§ Derhâl ağır leşkerle durdular sahraya çıktılar. *(Ferec. XV. 17)*

§ Bağdat'tan buçuk ferseng yer gitmişlerdi, gördüler kim Musul'dan ağır kervan geldi. *(Ferec. XV. 41)*

§ Ketâib كتائب [*Ar.*] : Ok ki ta'lim-hane okudur ve ağır اغر leşker. *(Bab. XVI. 2, 104)*

Geceyi gündüze katıp Feridun
Ağır leşker ile sürer dün ü gün *(Şeh. Ş. XVI. 45)*

3. Zahmetli, çetin.

Çıkardı şu tonları ki giydidi
Çeviklik ile çün işe küydüdü
Kayırmayıp ağır اغر yola kaydıdı
Nite ana keykirdemek kayd idi *(Süh. XIV. 137)*

ağır (II), (ağır basan, ağır basma, ağır basmak, ağırlık(II)): Kâbus.

§ Yiğirmi birinci bap : Ağır basma آغر بصمه ve tatar kurdu ve göbek zahmeti sebebinde ve ilâcındadır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 59)*

§ Berḫafc برخفج [*Fa.*] : Kâbus mânasına ağırlık آغیرلق ki uykuda basar. *(Miftah. XV. 56)*

§ Berḫafc برخفج [*Fa.*]: Ağır basmak آغر بصمق .*(Sıh. Ac. XV. 12-1)*

§ Sügâce سكاجه [*Fa.*] : Ağır basmak اغر بصمق kâbus mânasına. *(Ni'meti. XV. 388)*

§ Sügâce سكاجه [*Fa.*] : Ağır basan آغیر باصان div. *(Şamil. XVI. 462)*

§ Kâbus كابوس [*Fa.*] Ağır آغیر ki basar aslı Arabidir. *(Cinas. XVI. 12)*

§ Neydül نیدل [*Fa.*] : Ağırlık اغرلق ki adamı uykuda basar, kâbus mânasına. *(Deş. XVI. 224 - 2)*

Dediler kâbus كابوس [*Ar.*] : ağır basmak آغیر باصمق uyumaktır : hübuğ [*Ar.*] *(Asım. XVII - XIX. 38)*

§ Berfencek برفنجك [*Fa.*] : Uykuda ârız olan ağırlık ki ağır basma آغر بصمه tâbir olunur. Arabide kâbus denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 110)

§ Ḫuftek خفتك [*Fa.*] : Ağır basmak آغر بصمق ki kâbus dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 247)*

ağır basan : → **ağır (II).**

ağır basma : → **ağır (II).**

ağır basmak : → **ağır (II).**

ağır baş : 1. Ağır başlı.

İçildi kamusu açıldı gönül
Çok ağır baş اغر باش esridi oldu yenül *(Süh. XIV. 133)*

2. Temkin.

Ulu devlet yüce himmet ağır baş اغر باش
Öğüş ni'met katı heybet uzun yaş *(Çeng. Dâi. XV. 171)*

ağır düşmek : Ağırlaşmak.

§ Kaçan kim bedeni ağır düşe اغر دوشه kan aldıra. Eğer miydesi dolu olup bedeni dahi ağır düşerse kim, bile, miydesinde balgam var, kan dahi aldıra, hem kusa.
(Hazain. XV. 18 - 1)

ağır gönüllü : Korkak.

§ Ḫar-dil خردل [*Fa.*] : Ağır gönüllü اغر كوكللى olan kimesne...
(Deş. XVI. 218 - 2)

ağırı : 1. Ağırlığınca.

Vardır anda nice sumaki sütun
Kıymeti oldu ağırı آغرى altun *(Ş. G. XVI. 36)*

Ağırı آغرى altun değer hakkaa ki ol Yusuf-cemâl
Eylesem aşkıyle anın nola dünyadan ferağ
(Atai. XVII. 41)

2. Ağırlığı.

§ Rummane رمانه [*Ar.*] : Kapan denilen büyük terazinin bir kefesi taşı ve tartusu ve taşının ağırı اغری ve ana urulan denk. *(Bab. XVI. 2, 201)*

ağırılmak : (Boru yüksek sesle) çalınmak.

§ Gümbür gümbür davullar çalındı, altun tuç borılar ağırıldı اغرلدی. *(Dede. E. XIV. 271)*

ağırın : Ağırlığında olanı, ağırlığındakini.

§ Üç arpa ağırın آغرین yılan sokmuş kişiye içürseler... *(Ac. A. XV. 58)*

ağırınca : Ağırlığınca.

§ Ve helilenin ağırınca آغرنجه katalar. *(Mü. Şi. XIV-XV. 66)*

Bu zevk saldı Zeliha-yı lâleye bir şevk
Ki lâ'l ü müşk döküp verdi ağırınca آغرنجه baha
(Fuzuli. XVI. 11)

ağırlamak : Tazim, tevkir etmek, hürmet ve itibar göstermek.

Görklü hil'at giydirin halk tanlayu
Getürün anı bana ağırlayu آغرلیو *(Yuz. Şeyd. XIII. 50)*

§ Şunun bigi padişah kim seni ağırladı ve aziz ve hürmetli ve muhteşem kıldı. *(Kel. XIV. 8 - 1)*

Kaçan ağırlayasın اغرلیاسن sen kerimi
Keremler artıra sana kul ola *(Kel. XIV. 41 - 1)*

Selâmını aldı çü verdi selâm
Ağırladı اغرلادی çün hizmet oldu temam *(Süh. XIV. 257)*

§ Atanızı, ananızı ağırlañ آغیرلاك eğer kâfirse dahi. *(Cennet. XV. 322)*

§ ... Her kim bir âlimi ağırlasa آغرلسه beni ağırlamış gibi olur. *(Cennet. XVI.)*

§ Ben Muhammed ümmetini üç dürlü adım ile ağırladım, keramet verdim; kaçan ol adlarımı okuyup... *(Cennet. XV. 8)*

Söğüldü iç yağından yağ bağırlar
Sunar sağrak birbirin ağırlar اغرلر

(Çeng. Dâi. XV. 248)

§ ... Atlarına yem ve kendilerine yemek verip ağırlayup اغرليوب ikram ile gönderesiz. *(Sic. B. XV. 8, 120)*

§ Bu raiyyetin kocalarına hürmet et ağırla اغرله, kiçilerine rahm et esirge. *(Ta. Şahi. XVI. 42 - 2)*

Ağyar önünde za'f ile can verdiğim bu kim
İssin ağırlayan اغرليان itine üstühan verir

(Yahya Bey. XVI. 147)

§ Raiyyetin kocaların ağırlagıl اغرلغل, uşakların esirgegil.

(Tuh. Le. XV. 378)

§ Şol kimseler ki konukların şarap ile ve gayri fısk ile ağırlasa اغرلسه Tanrı Taâlâ kıyamette katı azap ider. *(Saat. XVI. 21)*

Çeküp âleme sufra-i Hâtem'i
Niamla ağırlar اغرلر bütün âlemi

(Atai. Ha. XVII. 46)

ağırlanmak : 1. Tazim, tevkir olunmak, hürmet ve itibar görmek.

§ Ey oğlum hikmeti ve ilmi ağırlagıl kim ağırlanasın.

(Enb. XIV. 741)

§ Ayak altındaki ağırlanıcak آغرلنجق başı baştan kestirir.

(Sir. XVI. 26 - 1)

2. Ağırlaşmak, üzerine ağırlık çökmek.

§ Çün serverlerin başları tolu içmekten ağırlandı آغرلندی.

(Ta. Sel. XV. 383)

§ Fernâs فرناس [*Fa.*] : Imızganmış yâni uyhusu gelmiş ağırlanmış اغرلنمش kimesne. *(Deş. XVI. 158 - 1)*

Ağırlandı اغرلندی yer ol bâr-ı girandan
Gücendi yer götüren öküz andan *(Şeh. Ş. XVI. 80)*

ağırlık (I) : 1. Ağır, kıymetli.

Senin oğlun diridir sanma ölü
Şimdi oğlun sultandurur bellü
Değnemiştir oğlun ulu devlete
Batılmıştır ol ağırlık اغرلق ni'mete

(Yuz. Şeyd. XIII. 82)

2. İtibar, kıymet, değer.

§ Her kim belüsüzlüğe ve aşağa kalmağa razı ola, şol enar yaprağı gibi niceme çok dölenür ise dahi fazl ve mürüvvet ehli katında anın kadri ve ağırlığı آغیرلغی yoktur.

(Kel. XIV. 26 - 1)

3. Vekar, temkin.

§ Şimdi sana lâzımdır ki anı helâk eylemek azmini bozasın ve düşmanlar gülüşmeğinden ve gammazlar sevişmeğinden anı saklamağı vâcip göresin. Tâ kim senin ağırlığıña آغیرلغکه ve dölekliğine lâyık anın suçun . . . *(Kel. XIV. 162 - 2)*

4. Mehri muaccel.

§ Şîr-baha شیربها [*Fa.*] : Kıza verilen ağırlık اغرلق ve cihaz.

(Ni'meti. XVI. 441)

§ Mezbur Abdürrahman tezevvüc ittiği zamanda aldığı hatunun ammisine yüz akça ağırlık اغرلق verdim.

(Sic. A. XVI. 5, 774)

§ Mezburun kızı benim zevcem olup mezbura ağırlık اغرلق iki yüz akça vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 4, 72)*

§ Bundan akdem mezburun kızı Ayni benim namzedim olup bin akça ağırlık vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 2, 309)*

§ Dest-peyman دستپیمان [*Fa.*]: Türkide, damat tarafından hatun tarafına ağırlık اغیرلق namiyle irsal olunan hediye.

(Aks. XVII - XVIII. 108 - 2)

Avratın mehrine ağırlığına آغرلغنه dendi : Sıdak صداق [*Ar.*]

(Nuhbe. XVIII - XIX. 207)

§ Sıdak صداق [*Ar.*] : Zevce-i menkûhanın mehr-i müecceline ve ağırlık آغرلق tâbir olunan mehr-i muacceline denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX)

5. Ev eşyası.

§ Büne بنه [*Fa.*] : Esbap ve ağırlık آغرلق ve tecemmülât-ı haneye denir ki esasü'l-beyt tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 129)

6. Karşılık, bedel.

§ ... ve Temürbaş nam kimesneye vakfın suyundan bir lüle su verip ağırlık آغرلق almışlar. *(Sic. B. XV. 8, 45)*

§ Şadırvan ayağın sarraf Hacı Muslihuddin'e verip vakıf için bin beş yüz akça ağırlık اغرلق aldılar. *(Sic. B. XV. 8, 135)*

ağırlık (II) : → **ağır (II).**

ağırlık bulmak : Hürmet görmek.

Yusuf eder iki gezdir geldiniz
Delim hürmetler, ağırlık buldıñız آغرلق بولديكز
(Yuz. Şeyd. XIII. 80)

ağırlık etmek: Hürmet etmek, izaz, ikramda bulunmak, ağırlamak.

§ Taş Oğuz biglerine ağırlık idüp ايدوب اغرلق toyladı.
(Dede. E. XIV. 294)

ağırlıklu : Muhterem, mûteber, değerli, şayanı hürmet.

§ .. Bağanın katına vardılar ve eyittiler : Esenlemeğe geldik, esen kalgıl ey ağırlıklu اغرلقلو dost ve ey muvafık yâr.
(Kel. XIV. 50 - 2)

§ Bana eylediği hoşnutluklarını anarven, endişe ve gönül darlığı bana galip olur kim yâranların ağırluklısı ve kavmin azizrağı idi. *(Kel. XIV. 61 - 2)*

§ Her giz berhurdar olmasın ol avrat kim erini kendi aziz canından bin gez ağırlıklu اغرلقلو saymaya.
(Kel. XIV. 114 - 1)

§ Maâzallah kim bu âdem ola, değildir, illâ bir ağırlıklu اغرلغلو feriştehdürür. *(Enb. XIV. 250)*

ağırmak : Anırmak, haykırmak.

Fiğan ü zari kıldı, çok çığırdı
Eşek gibi kulak dikti ağırdı اغردی *(Işk. XIV. 175 - 1)*

§ Şol kadar oldu kim yanında eşek ağırurdı آغروردی işitmez oldu. *(Kesir. XV. 236 - 2)*

§ Şîr-i jiyan شیرژیان [*Fa.*] : Ağıran اغرن arslan. *(Ni'meti. XVI. 441)*

§ Merkep kıvam bulup zevk idüp bir püşte üzerine çıkar ki ağıra آغره. *(Letaif. XVI. 88)*

Pes ayağ üstüne turup çağırdı
Himarın andı har gibi ağırdı آغردی *(Güvahi. XVI. 99)*

ağırşak : 1. İplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak.

§ Bâdrise بادریسه[*Fa.*]: Çakır dikeni ve ağırşak اغرشق ve pırlağuç ki oğlancıklar lu'bundandır. *(Deş. XVI. 302 - 1)*

§ Bedise بدیسه[*Fa.*]: Ağırşak آغرشق ki karılar iplik eğirecek iğe geçirirler ve çadır direğinin tepesine geçirdikleri tablaya dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 106)*

2. Diz kapağı, aşık kemiği.

§ Mehmet bin Hızır nam kimesne değirmende benim sol dizimde keser ile vurup dizimin ağırşağı اغرشغی uvanıp bana küllî hayf olmuştur... *(Sic. A. XVI. 3, 218)*

ağırşaklanmak : Yumrulanıp kabarmak.

§ El-müsevvik المسوك [*Ar.*] : Yumrarmış ve ağırşaklanmış آغرشقلنمش kız memesi. *(Terceman. XVI. 26 - 1)*

§ Et-tefellük التفلك [*Ar.*] Genç kızın memeleri ağırşaklanmak. *(Terceman. XVI. 148 - 2)*

§ En-nuhud النهود [*Ar.*] : Taze kız memesi turunç gibi tümüp ağırşaklanmak آغرشقلنمق. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 701)*

§ Kâ'b كعب [*Ar.*] : ... ve kızın memesi ağırşaklanmak آغیرشاقلانمق yumrulanmak gibi mânaları lisanımızda mûteber ve müstamel değildir. *(Kam. Os. XIX. 4, 253)*

ağırtmak : 1. Anırtmak.

§ Müslümanlar şol eşeği neye ağırdırlar آغردرلر ve sığır gibi nice bir bağırtırlar. *(Letaif. XVI. 29)*

2. (Boruyu, anırtır gibi) çalmak.

§ Zurna ve borular ağırtdılar اغرتدلر şazlık ittiler. *(Anter. XIV. 2, 272)*

§ Anlar dahı çeri dirüp borı ağırdup اغردب Kazan'a karşu geldiler. *(Dede. E. XIV. 301)*

ağıtçı : Ölü için ücretle ağlıyan (kadın).

§ Mûşger موشكر [*Fa.*] Nevhager mânasınadır ki Arapların nebbâha ve neddâbe ıtlak eyledikleri karıdır. Cenaze önünde ve karıların aralığında meyyitin evsafını zikr ü tâdat ederek a'lâ savt ile girye idüp karılar dahi ana mütabaat ile girye ve zari ederler. Türkide .ağıtçı آغتجی tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 576)*

§ Er-ressaye الرثایه [*Ar.*] : Meyyit üzere nevha idici karıya denir ki ağıtçı آغتجی tâbir olunur, Arabistan türesindendir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 820)*

ağıtmak : Savurmak.

Şahin pençe urdu tüyüm ağıttı
Kanadıma bir ok vurdu berk benim *(Saz. Kara. XVII. 302)*

ağız (I) : Sınır, uç, hudut.

§ Uruz Koca iki dizinin üstüne çöktü, eydür : Ağam, sası dinlü Gürcistan ağzında آغزنده otursun, ordun üstüne kimi korsun? *(Dede. XIV. 20)*

ağız (II) : Defa.

Ahmed'in adı kerametle diriltir ölüyü
Sehvedip adın anın sen bir ağız اغز yâdedicek *(Ah. Pş. XV. 4)*

ağız (III) : → **ağuz.**

ağız (IV) : → **añız (II).**

ağız bir etmek, (ağız bir eylemek) : Söz birliği yapmak.

Gelin ağız bir eyleñ آغز بر ايلك el üşürün
Bu murg-ı vahşiyi dâme düşürün *(Yuz. Şems. XVI. 328)*

Ağız bir idüp آغز بر ايدوب söylemek âsan idi yâre
Zahmımla gelüp olsa eğer hançeri yek-dil *(Baki XVI. 160)*

§ İki yüz bin kâfir kaleme gelüp nefîr-i âm niyyeti üzere ağız bir idüp آغز بر ايدوب ehl-i islâmı... *(Solak. XVII. 24 - 1)*

ağız bir eylemek : → **ağız bir etmek.**

ağız biriktirmek : Söz birliği yapmak, bir rey üzerinde toplanmak, ittifak etmek.

§ .. Çok kişiler düşmanlardan ve hiyanetlerden, kim benden korku ve keykirde içinde idi, kamusu ağız biriktirüp اغز بركدرب benim kanıma tanıklık veriserlerdir. *(Kel. XVI. 65- 1)*

ağız bucağı : Avurt.

Ağız bucağı : آغز بوجاغی lünc لنج [*Fa.*] : ü bucak : künc [*Fa.*] ü arı : münç [*Fa.*]

Gencûr [*Fa.*] : hazine, bişi : lâleng [*Fa.*] ü heme [*Fa.*] : hep *(Genç. XVII. 66)*

ağız çakmak : Hoşa gidecek söz söylemek.

Meclis-i meyde ağız çaktı آغز چاقدی yarandırdı beni
Fülk-i sahbâ ile yâr ağza yamandırdı beni *(Vasıf. XIX. 352)*

ağız eğmek : Minnet etmek, yalvarmak.

Âftaba bir dahi nur içün eğmezdi ağız اغز اكزدی
Mihr-i cûdundan eğer bir gez edeydi cer hilâl *(Mesihi. XV. 5)*

ağız etmek : Ağız yapmak, oyalıyacak söz söylemek.

Sâbir olan bana dildade deyip ağzetti آغز ایتدی
Çevresinde oyalanı oyalandırdı beni *(Vasıf. XIX. 353)*

ağız koklamak : Ağız aramak.

Kimi der ki dün ağzını kokladım آغزینی قوقلادم
Bakayım ne dermiş deyü yokladım *(Mihnet. XIX. 8)*

ağızlara düşmek : Dile düşmek, herkes tarafından duyulup bilinmek.

§ Çün bu söz ağızlara düştü آغزلره دوشدی ve kamu canavarlar işitti. *(Kel. XIV. 76 - 2)*

ağızlık (I) : Dokumacılıkta çözgünün açılıp kapandığı yer, mekik atılacak yer.

§ Dehâne دهانه [*Fa.*] : Ağızlık آغزلق ki cüllahlar ıstılahındandır. *(Ni'meti. XVI. 308)*

ağızlık (II) : Başlangıç.

Aşk evveli gerçi kim safadır
Gayette veli sonu belâdır
Ağızlığı آغزلغی bâde gibi şekker
Dürdi veli zehr-i mara benzer *(Ley. XVI. 66)*

ağızlık (III) : At geminde ağıza yanlamasına giren demir.

§ Eş-şekime الشکیمه [*Ar.*] : Gemden atın ağzına arkuru giren timüre denir ki gem damağı dedikleri çatal timür anda olur ve suluk ve iki taraflı dizgin ana geçirilir, Türkide ağızlık اغزلق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3,492)*

ağız olmak : Ağız ağrısına tutulmak.

§ Ağız olmak اغز اولق, ana kula' قلاع derler, üç dürlü olur. Biri kızıldır, biri akdır, biri karadır... Ak olursa ilaç oldur kim bal ile sileler, lisanısevr döğüp sıkalar, suyun bal ile ağzına dürteler.. *(Hazain. XV. 14 - 2)*

ağız otu : **1.** Ağız ağrısı için kullanılan ilâç.

§ Ağıza döktükleri daruya vecur وجور [*Ar.*] : derler ki ağız otu اغز اوتی tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 239 - 2)*

Eğer ağız otu matlûp ise efvah-ı âlemde
Münasip olmaz illâ sebze-i hatt-ı leb-i mahbup
(Sabit. XVII - XVIII. 92)

Kınne [*Ar.*] : kasnı, ağız otudur اغز اوتیدر : vecur وجور [*Ar.*] ü hem neşuğ نشوغ [*Ar.*]
(Asim. XVIII - XIX. 38)

2. Tüfeğin ağzına konulan barut.

Tarf-ı lebinde sebze-i hat sanma Sabitâ
Ol müşk suda ağız otudur اغز اوتیدر tüfengine
(Sabit. XVIII - XVIII. 168)

ağız tüfeği : → **ağız tüfengi.**

ağız tüfengi, (ağız tüfeği) : Bir çeşit eski tüfek.

§ Ağız tüfengi آغز توفنکی ile mesmum fındıklar atarlar ki nereye tokunsa helâk eder. *(Cihan. XVII. 136)*

Harf atup eyleme halka âzar
Urma ağız tüfeğiyle اغز تفکیله her bâr *(Atai. Ha. XVII. 106)*

ağız üşürmek : Ağız birliği etmek.

Durun şah hazretinedek gidelim
Ağız üşürelim اغز اوشورالم el bir idelim *(Hurş. XIV. 71)*

ağız yarı : Ağız suyu, salya.

Yedi oğlan getürdüm, aydan arı
Yüzü güldür, şekerdür ağzı yarı *(Dah. XIV. 41)*

§ Kan galip olmak alâmetleri : Ağız yarı اغز یاری tatlu olmak.
(Teshil. XIV - XV. 4)

§ Bu illetin alâmeti : Dil katı süst olmaktır ve ağız yarı اغز یاری akmaktır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 97)*

Şeyh ağzı yarınuñ اغزی یارنك bir pâresin
Attı kuyuya bilür çün çaresin *(Vahdet. XV. 221 - 1)*

Lüab [*Ar.*] : ağız köpüğüdür, rudap رضاب [*Ar.*] : ağız yarı
(Uc. Gar. XV. 17)

§ Befc بفج [*Fa.*] : Ağız yarı اغز یاری . *(Sıh. Ac. XV. 12 - 1)*

Ağzı yarın اغزی یارین başıma sürdü heman *(Bektaş. XV. 65)*

§ Eğer hurilerin biri denize ağzı yarın tüküreydi, suyu tatlı olaydı. *(Cev. Ah. XV. 247)*

§ El-eryaku الارياق [*Ar.*] : Ağız yarına اغز يارينه yâni türkrüğe derler. *(Terceman. XVI. 53 - 1)*

Ağzı yarı nola verse leb-i canâne safa
Katra-i jâle verir gonca-i handane safa *(Aşki. XVI. 104)*

§ Lezh لزح [*Ar.*] : Ağız yarını akıtmak. *(Bab. XVI. 2, 420)*

§ Cülâb جولاب [*Fa.*] : Ağız yarı اغزياری. *(Cam. Fa. XVII. 7-1)*

§ Er-rudab الرضاب [*Ar.*] Ağız yarı, salyar dahi derler. *(Kdeb. XVIII. 215 - 1)*

ağ kurdu : → **ağ (III).**

ağlağan : Çok ağlıyan, sık sık ağlıyan.

§ Giryan كريان [*Fa.*] : Sıyga-i mübâlağadır, ağlağan اغلغان demek olur ve ziyade ağlayıcı mânasına. *(Caf. XVI. 137 - 2)*

§ Giryan كريان [*Fa.*] : Ağlağan demektir, Giristen lâfzından sıyga-i mubalâğa-i fâildir. *(Deş. XVI. 276 - 1)*

§ Giryan كريان [*Fa.*] : Sıfat-ı müşebbehedir ağlağan اغلاغان ve ağlayarak mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 521)*

ağlamak : Ağsamak, bir tarafa ağmak, aksaklık göstermek.

§ Yük bacından ağlamaz اغلمز. *(Ata. XV. 21)*

ağlamaklar : Ağlamalar.

Sora Allah nedir bu ağlamaklar اغلمقلر
İşidende yürekler dağlamaklar *(Muham. XV. 372)*

ağlamasımak : → **ağlamsımak.**

ağlamış yüzlü : Ekşi suratlı.

§ Kişi ağlamış yüzlü اغلمش يوزلو olmak eyü olmaz. *(Maarif. XV. 197)*

ağlamsımak, (ağlamasımak, ağlamsınmak, ağlasımak) : Ağlar gibi yapmak, ağlar hale gelmek.

Dedi ağlamsıyürek اغلمسيورك yermürürek
Ne katlansın, nice döysün bu yürek *(Hurş. XIV. 45)*

§ Kur'an okuyucak ağlaya, ağlamazsa ağlasıya اغلسیه.
(Cev. Ah. XV. 128)

§ Ey halâyık, ağlamak günü elde iken ağlaşın, eğer ağlayumazsanız bâri ağlamsınuñ اغلمسنوك, yüzünüz gözünüz dürün kendözünüzü bir melâlete bırağın. *(Müneb. XV. 8 - 1)*

Geh ağlamsındı اغلمسندی vü gâh ah kıldı
Ruhu şem'i gibi yandı yakıldı *(Yuz. Şems. XVI. 339)*

§ Âdemîler ağlaşın, eğer ağlayumazsanız ağlamsınuñ اغلمسنوك.
(Rahet. XVI. 500)

§ 'Abr عبر [*Ar.*] : Suyu geçmek ve ağlamasımak اغلمەسی‌مق.
(Bab. XVI. 1, 66)

§ El-ichâş الاجهاش [*Ar.*] : Ağlamsıyarak اغلامسیەرق bir kimseye koşup sığınmak mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 318)*

ağlamsınmak :→ ağlamsımak.

ağlanmak : İçin için ağlamak.

Gözleri yaş ile dolmuş ağlanur اغلنر
Kendü kendüye turuben söylenür *(Tazarru. XV. 199)*

ağlara urmak : Ağlar görünmek.

Yetişti silerek şaha gözünü
Yalandan ağlara urdu اغلره اوردی özünü *(Mih. XV. 216)*

ağlasımak :→ ağlamsımak.

ağlaş : Ağlaşma, ağlayış.

§ Sordu ki bu ağlaş اغلش nedir? *(Cev. Ah. XV. 299)*

ağlaşdırmak : Birçok kimseyi birden ağlatmak.

§ Nâyiha نایحه [*Az.*] : Avâze ile sağu sağup halkı ağlaşdıran اغلشدیرن avrat. *(Bab. XVI. I, 339)*

ağlık, (aklık) : 1. Aklık, beyazlık.

§ Nitekim karalık ve ağlık آغلق âdemin teninde tabâyi'den cem' olur. *(Kab. XV. 3 449)*

Çimeninde ıstar görmüş yağlık var
Kızlarında bir başkaca ağlık اغلق var *(Saz.Dadaloğlu.XIX. 571)*

2. Üstübeç, kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün.

§ İsfidac اسفيداج [*Fa.*] : Avratlar yüzlerine sürerler aklık اقلق derler. *(Ni'meti. XVI. 396)*

§ İsfidac اسفيداج [*Fa.*]: İsfidab muarrebidir, âmme üstübeç derler maruftur; zenan düzgünlerindendir, nakkaşlar dahi kullanır. Türkide aklık اقلق tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 64)*

§ Baruk باروق [*Fa.*] : Türkide üstübeç tâbir ederler, maruftur, ağlık اغلق dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 96)*

ağmak :. 1. Çıkmak, yükselmek.

Göğe ağarsın اغارسن canım ger olasın sen benim
Aç elini ver malın kim dutasın Tanrıyı
(Velet. XIII - XIV. 34)

§ Ol mertebeyi ve menzili oldu olaldan ve bir gezden bulmadılar, belkim azın azın dürüşmek ve ayak ayak ağmak اغمق ve cehdlık kılmak ile ol dereceyi buldular. *(Kel. XIV. 27 - 1)*

§ Şahin pervaza ağdı اغدى gözlediler.... *(Dede. XIV. 138)*

§ Peygamber Aleyhisselâm eyitti : Ol gece kim Mi'rac'a ağdım اغدم Cebrail beni anda iletti. *(Enb. XIV. 36)*

Cazılık tahtine çün kim ağaram اغرم
Ayı gökten indirüben sağaram
(Man. Tayr. XIV. 241)

Ki görmüştü düşte yine Nevbahar
Doğan olubenin havaya ağar اغار *(Süh. XIV. 61)*

§ Ol dağ üzerine ağdılar اغديلر . *(Si. Da. XIV. 670 - 2)*

§ Amma ol başta ki benvenlik ola çare değildir ki anın duası kabûl ola, nefesi göğe ağa اغا. *(İhlâs. XIV. 109)*

§ Ol burç üstüne ağan اغان kavmin bir nicesini tanıdı.
(Fütuh. XIV.)

Nice kuş kim felek üstüne ağa
Anı takdir bırağur yerde ağa *(Işk. XIV. 100 - 2)*

§ ... Kaynadı köpüklendi, buğu yukarı ağdı اغدی.
(Tebareke. XIV. 46 - 2)

Derviş tulunur doğar her lâhza göğe ağar اغر
Ben diyem doğru haber canıma kıyan gelsin
(Eşrefoğlu. XV. 18)

§ Bir acayip toz zuhur eyledi şöyle ki zemin üzerinden dürüm dürüm ebr-i siyah misal havaya ağdı.
(Müslim. XV. 10, 43)

§ Tevrat dokuz levh idi, üçü göğe ağdı.
(Cennet. XV. 399)

Göğe tozdan bulut yerden ağardı اغردی
Yedi deryaya hep toprak yağardı
(Çeng. Dâi. XV. 254)

Ey gehi yerde, gehi gökte, gehi Arş'a ağan
Ey gehi şah ü gehi hâce, gehi bende gönül *(K. Ü. XV. 21)*

§ Hicran tütünü başına ağdı اغدی. *(İrşad. XV. 86)*

El uzattı nerdübanı tuttu ol
Ağdı اغد dâr üstüne buldu doğru yol
(Vahdet. XV. 106 - 2)

Çün gamam-ı siyeh göğe ağdı
Yere yağmur yerine gam yağdı *(Yuz. Hamdi. XV. 49 - 1)*

§ Sultanım, acebdir ki bu suyu şol taşların üzerine saçtığınızda buğu çıkar tütün gibi göğe ağar didi.
(Bektaş. XV. 322)

On iki ay kim dulunur hem doğar
İncelir geh çokalır iner, ağar اغار *(Melhame. XV. 162 - 2)*

Sa'd anın reşk ederdi bahtine
Subh-dem gün bigi ağdı tahtine *(İbrahim. XV. 24 - 2)*

§ Dokuzuncu bu ki, gökler kapısı anın üzerine yapılur hasenâtı götürülmez, dahi kırk gün duası kabûl olup göğe ağmaz. *(Müneb. XV. 177 - 2)*

§ Bunların ibadeti nur olur göklere ağar اغر. *(Saat. XV. 52)*

§ Râbia namazlağusun hava üzre bıraktı muâllak, eyitti: Yâ Hasan gel namaz kılalım... Hasan'ın ol makamı yoğudu kim anda ağa اغا pes dınmadı. *(Tez. Ba. XV. 98)*

§ Senden sonra minbere kim ağa ve söz kim söyleye. *(Tez. Lâ. XV. 44 - 2)*

§ İt ünü göğe ağmaz اغمز. *(Ata. XV. 40)*

Bu gökler Arş ile gerçi dönerler
Gehi ağarlar u gâhi inerler *(G. Ra. XV. 34)*

Ağdı başına havası zülfünün
Ol havadan serv urur her dem sema' *(Ah. Pş. XV. 86)*

Velinin oğlu gönlünden toğandır
Sen anı sanma tahtına ağandır اغندر *(Tennuri. XV. 59)*

§ Tesevvür تسور [*Ar.*]: Divar başına ağmak اغمق ve divardan beri sarkmak. *(Bab. XVI. 1, 28)*

Ağup اغوب zülfü gibi başına sevda
Bulandı su gib' oldu gönlü şeydâ *(Yuz. Şems. XVI. 114)*

Şu denlü ateş ağmıştı اغمشدی havaya
Kaçacak yer bulunmazdı semaya *(Enis. XVI. 33 - 2)*

Havaya bâd-ı ahımdan şu denlü tozlar ağmiş kim
Yedi kat yer kalup altı, dokuz eflâk on olmuş *(Zati. XVI.275)*

Uruldu Hayder içün anda minber
Kaçan kim minbere ağdı اغدی o server *(Fazilet. XVI. 73)*

§ Âsman-pâye nerdübanlar urup ol kule-i sema - sâye üzre ağdılar اغديلر. *(Hüs. Dil. XVI. 128)*

Rif'at istersen ol gubar gönül
Göğe ağmaz اغمز şu kim gubar almaz
(Nihani. XVI. 44)

§ Gönlü gayet daraldı, kaygu başına ağdı اغدى.
(Ta. Şahi. XVI. 107 - 1)

Çü gördüm her yanadan bağlıdır râh
Kemendim birle ağdım اغدم çarha ey mah
(Veyse. XVI. 136 - 2)

Bulut gibi gubar ağdı havaya
Ki kandan yağdı bâran ol ovaya *(Lârendi. XVI. 165)*

§ El-'uruc العروج *[Ar.]* : Göğe ağmak اغمق. *(Kdeb. XVII. 302-2)*

Başların dikti rumha anların
Göklere ağdı topu serdarın *(Atai. Ha. XVII. 53)*

§ Sa'de صعده *[Ar.]* : Yukarı ağmak. *(Müntehab XVII. 56 -2)*

Bulut olup göğe ağdım matar olup yere yağdım
Gehi güneş olup doğdum zemin ü âsman içre
(Niyazi. XVII. 81)

Ala bulut gibi göğe ağarım
Sulu sepken olur yere yağarım *(Kara. XVII. 2)*

Otuz günde bir mah bedr olur doğar
Ah etsem tütünüm göklere ağar *(Kâtibi. XVII. 39)*

2. Aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek.

Hattın nazar-ı âşıka elbette girandır
Kıldan ağar اغار ey şuh terazu-yi mahabbet
(Nedim XVIII. 137)

§ Er-ruchan الرجحان *[Ar.]* : Terazinin bir gözünde olan mevzun taraf diğerinden ziyade olmağla ağır gelip aşağıya meyleylemek mânasınadır ki ağmak اغمق tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 468)

§ Pisûden پیسودن *[Fa.]* : Bir tarafa ağmak ve meyletmek ve yamanmak mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 168)*

ağnağan : Çok yuvarlanan.

§ Mimrağa مرغه [*Ar.*] : Ağnağan اغنغن tavar ve ağnayacak yer. *(Bab. XVI. 1, 330)*

ağnak : Hayvanların yatıp yuvarlandıkları yer.

§ Bir kişi ki âşıktır aşkı zâil olmak dilese eğer dişiye âşıksa dişi katır ağnağında ağnasun, eğer erkeğe âşıksa erkek katır ağnağında اغنغنده ağnasun. *(Hay. XV. 31)*

§ Merağa مراغه [*Ar.*] : Tavar ağnağı اغنغی ve ağnamaklık. *(Bab. XVI. 2, 304)*

ağnamak : 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak.

Yere düştü vü toprağa ağnadı اغنادی
Topalan dutar gibi çok çağnadı *(Süh. XIV. 158)*

§ Benim inimde bin kızıl altun var idi ve kim koduğun bilmezdim, ve liykin anın üstünde ağnar idim اغنردم gönül şadılığın ve can rahatın ve tabı' semrinmeğin anınla artırırdım. *(Kel. XIV. 86)*

§ Yeyürek karnı toydu çağnadı
Yuvalandı vü birez ağnadı *(Şeyhi XV. 68 - 1)*

§ Keklik, kaçan tohumu tutmasa toprağa ağnar اغنر yeleği dibine toprak kürür de tohum tutar. *(Hay. XV. 52)*

§ İblis aleyhillâne Melekülmevtten bu cevabı işidicek kendüyi kerrat ile yere urup ağnaya اغنیا. *(Delil. XV. 145 - 1)*

Sanırsın cilve yatıp ağnamağı اغناغی
Çabalayıp çığırıp çağnamağı *(Ruşeni. XV. 71)*

§ Telabbut تلبط [*Ar.*] : Yatıp toprağa ağnamak. *(Bab. XVI. 1, 213)*

§ Galtiden غلتیدن [*Fa.*] : Yuvalanmak ve tavar ağnamak. *(Ni'meti. XVI. 29)*

§ Et-temerruğ التمرغ [*Ar.*] : Tavar ağnamak ve yuvarlanmak. *(Ah. XVI. 215)*

§ El-mütelabbıtu المتلبط [*Ar.*] : Kendüyi yere bırağup dahi toprağa ağnayıcı اغنيجى tavar. *(Terceman. XVI. 2, 249 - 2)*

§ Galtiden غلتيدن [*Fa.*] : Ağnamak ve yuvalanmak. *(Caf. XVI. 192 - 1)*

§ Temerruğ تمرغ [*Ar.*] : Ağnamak اغنمق. *(Müntehab. XVII. 21 - 2)*

§ Baḫçîriden بخچيريدن [*Fa.*]: Ağnamak اغنامق ve iniş aşağı yuvalanmak. *(Nuh. Tuh. XVII. 214 - 2)*

§ Et-telabbut التلبط [*Ar.*] ... ve yatıp beri öte ağnamak اغنمق mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 510)*

§ Merg مرغ [*Fa.*] : ... Ve Arabide dabbeler mer'ada gereği gibi otlayıp istîfa-yi haz eyledikten sonra yatup yuvarlanmalarına denir ki Türkide ağnamak اغنمق tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 563)*

2. Bolluk içinde rahat yaşamak.

§ Seni mağrur eylemesin ya Muhammed ağnadığı اغندوغى yâni ni'met içinde batıp turdukları şunların ki kâfir oldular. *(Cev. Es. XV. 116)*

ağnatmak : Debelendirmek.

§ Et-temrîğ التمريغ [*Ar.*] Eşeği toprağa ağnatmak اغناتمق ve yuvarlamak. *(Terceman. XVI. 211 - 1)*

§ Et-tedkil التدكيل [*Ar.*] : Toprağa beleyip ağnatmak اغنتمق. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 211)*

ağrı : Acı, ıstırap, dert, illet.

Avrat eder Ya'kup ağrısı اغريسى katı
Beşir eder Yusuf'tan geldi biti *(Yuz. Şeyd. XIII. 91)*

Gördü hakîm Zeliha gönlünü dar
Bildi tabip kim içinde aşkı var
Tabip eder ağrısı اغرسي bunun katı
İçinde bilmez hali nedir niyyeti *(Yuz. Şeyd. XVIII. 30)*

§ Senin ayrılığın ağrısından sonra, oğlum ölümü ağrısına sataştım, pes musibetim ulaldı. *(Enb. XIV. 533)*

§ Derd [*Fa.*] : Ağrı اغری. *(Şamil. XVI. 94)*

Kilindir [*Fa.*] : bülbüle, top taşı : gülle [*Fa.*], baş : ser [*Fa.*], kelle [*Fa.*] :

Kafa; düzd [*Fa.*] : uğru, derd درد [*Fa.*] : ağrı اغری, böğürtlen dirre [*Fa.*], savaş : rez [*Fa.*] *(Genç. XVII. 48)*

ağrık (I) : Ağrılı, ağrıyan.

§ İstifaf استفاف [*Ar.*] : Ağrık اغریق göze ot ekmek. *(Bab. XVI. 2, 285)*

ağrık (II), (ağruk) : Ağırlık, eşya, ev eşyası.

Eyitti Nakaşa buyur tizrek
Çeriye baş olsun nitekim gerek
Ne ağruk اغرق ki vardır kamusun alıp
Katı ihtiyat eyleyip, sak olup
Gönülsün Yemen yoluna küyerek
Bize ol edinsin demirden yürek *(Süh. XIV. 133)*

§ Pes cemi' ağrığı Isfahan'a naklolundu, anı makam edindi. *(Kesir. XV. 3, 4)*

§ Bulara eyittim: Siz ağrığı اغریغی, haymeyi alın gidin, ben bir iki gün Bağdat şehrinde teferrüclenem. *(Ferec. XV. 28)*

§ Büne بنه [*Fa.*] : Raht, ağrık اغرق mânasına. *(Cinas. XVI. 73)*

§ Raḫt رخت [*Fa.*] : Ağrık. *(Şamil. XVI. 610)*

§ Büngâh بنکاه [*Fa.*] : Kabile ağrık yeri, yâni tevabi' ve levâhık ve oba. *(Şamil. XVI. 404)*

§ Bâr u büne باروبنه [*Fa.*] : Ağruk. *(Şamil. XVI. 389)*

Ger sipahi isen ağruk اغرق ne boğaz ağruğudur
Ester istersen eğer illet-i hırmandur hem *(Âli. XVI. 27)*

§ Büne بنه [*Fa.*] : Raht ve ağrık اغرق yâni yük yap.
(Ni'meti. XVI. 184)

§ Bâr u büngâh بارو بنگاه [*Fa.*] : Yük yap ki ağruk اغرق dirler.
(Nuh. Tuh. XVII. 173 - 2)

ağrıklı : Acıyan, ıstırap veren.

§ El-irre الاره [*Ar.*] : Dabbenin sırtında olan yağır ve cıdav yerine denir ve ilâç ve deva olunacak ağrıklı اغرقلی yere denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 759)

ağruk : → ağrık (II).

ağruk çekmek : Ağır basmak, ağır halde bulunmak.

§ Tesakkul تثقل [*Ar.*] : Ağruk çekmektir اغرق چکمکدر.
(Bab. XVI. 1, 383)

ağsak : Aksak, topal.

§ ... Ağsak اغسق suretinde oldum. *(Anter. XIV. 2, 694)*

Bu kez öne geçer ol ağsak keçi
Ardına düşer anın ulu kiçi *(Ruşeni XV. 122)*

§ ... Ve ağsak اغساق olanlar oturmakta temam dölenüp oturımaz ki... *(Leys. Ar. XV. 111)*

§ Müslümanlar sayrular ile ... ve ağsaklar ile اغصقلریله taam yimekten ictinap kıldılar. *(Leys. Mu. XV. 69 - 2)*

§ Zinhar ihtiraz kıl cehdeyle kim kimsenin san'atına, ya sûretine, ya teninde bir âzasına bu ağsakdur اغسقدر, ya kolaktur, ya şaşı gözlüdür... *(Müneb. XV. 76 - 1)*

§ ... Biri ağsaktır اغسقدر ki ağsaklığı mübeyyen ola.
(Cev. Ah. XV. 710)

§ El-a'rec الاعرج [*Ar.*] : Ayağı ağsak kişi.
(Terceman. XVI. 94)

§ Leng لنك [*Fa.*] : Ağsak, a'rec mânasına.
(Cinas. XVI. 63 - 2)

Kaçan olur ki bir ağsak karınca
O pencâh ü hezar yıl yol varınca *(Fazilet. XVI. 199)*

§ .. Orta boylu ve iki yüzlerinde eser-i cerhi olup ağsak اغساق ayaklı, siyah.... *(Sic. A. XVI. 7, 537)*

§ Leng لنك [*Fa.*] : Ağsak اغسق. *(Ni'meti. XVI. 564)*

§ A'rec اعرج [*Ar.*] : Ağsak. *(Müntehab. XVII. 3 - 2)*

§ A'rec اعرج [*Ar.*], leng لنك [*Fa.*] : Ağsak.
(Aks. XVII - XVIII. 164 - 1)

Dediler ağsaka اغسقه : a'rec اعرج [*Ar.*], hem eşel [*Ar.*] oldu çolak
(Asım. XVIII - XIX. 51)

§ Leng لنك [*Fa.*] : ağsak ve topal mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 548)

§ El-a'rec الاعرج [*Ar.*] : Topal ve ağsak olan kişiye denir.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 422)

ağsaklık : Aksaklık.

§ Ol kişinin atının ağsaklığı اغصاقلغی gidüp... *(Rahat. XVI. 43)*

§ ... Bir ayağında bir mıktar ağsaması olup lâkin bu ağsaklığı اغساقلغی âhar nesneden olmayıp na'ldendir.
(Sic. A. XVI. 2, 396)

ağsamak, (aḫsamak) : Aksamak, topallamak.

§ Yavu kulunanın bulmazdın ve ayacuğu aḫsayanına اخسيانه timar etmezdin ve otlu yerlere iletmezdin. *(Kesir. XV. 4, 352)*

§ Lengiden لنكيدن [*Fa.*] : Ağsamak اغسمق. *(Şamil. XVI. 283)*

§ Lengiden لنكيدن [*Fa.*] : Ağsamak اغسمق. *(Caf. XVI. 195 - 1)*

§ Bunların ardınca bir kişi var, atı ağsar اغصار.
(Rahat. XVI. 43)

§ ... Bir ayağında bir mıktar ağsaması اغسمسی olup lâkin bu ağsaklık .. *(Sic. A. XVI. 2, 396)*

§ Makalet deminde gâh ağsadı اغسدی gâh sekti.
(Hüsn. Dil. XVI. 72)

§ Lengiden لنكيدن [*Fa.*] : Ağsamak. *(Ni'meti. XVI. 35)*

§ Süm efkenden سم افكندن [*Fa.*] : Ağsamak اغسمق ve topallamaktan kinayedir. *(Bürh. XVIII - XIX. 363)*

ağsırık : Aksırık.

§ Üşnûse اشنوسه [*Fa.*] : Atse yâni ağsırık اغسرق. *(Ni'meti. XVI. 104)*

§ Üşnûse اشنوسه [*Fa.*] : Atse yâni ağsırık. *(Deş. XVI. 301 - 1)*

§ Şenûse [*Fa.*] : Ağsırık اغسرق. *(Şamil. XVI. 234)*

§ Setuser ستوسر [*Fa.*] : Ağsırık اغسريق ve atse mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 342)*

ağsırmak: → aḫsırmak.

ağsurmak: → aḫsırmak.

ağşam: → aḫşam.

ağta : Ağda.

§ Kestane, aş inciri, Ayaş üzümü, ağta اغطه helvası herne olursa olsun... *(Sic. A. XVI. 3, 1151)*

ağu ağacı : Zakkum ağacı.

Nite vere hurma ağu ağacı اغو اغاجي *(Ferh. XIV. 16)*

§ Ḫarzehre خرزهره [*Fa.*] : Ağu ağacı اغو اغاجى ve eşek turpu ve karga düvleği. *(Ni'meti. XVI. 263)*

§ Diraḫt-i zehr-bâr درخت زهربار [*Fa.*] Ağu ağacı dedikleri meşhur ağaç ki kızıl çiçekli olur çay kenarlarında ve sulu yerlerde olur. *(Deş. XVI. 104 - 2)*

§ Ḫarzehre خرزهره [*Fa.*] : Ağu ağacı. *(Şamil. XVI. 225)*

§ Ḫarzehre خرزهره [*Fa.*]: Bir şecerdir, yaprağı söğüt yaprağına şebih ve andan büyücek ve enli olur ve çiçeği hoş-manzar, kırmızı ve beyaz olur. Yaprağını put-perestler bazı amel zımnında isti'mal ederler ve hayvanatı kaatildir, Arabide ol şecere semmü'l-himar ve Türkide ağu ağacı اغو اغاجى denir, zakkum ağacının gayridir. *(Bürh. XVIII - XIX. 239)*

§ Habn حبن [Fa.] : Harzehredir ki ağu ağacıdır. Arabide semmü'l-himar سم الحمار denir. Bu diyarlarda zakkum ağacı deyü meşhurdur. Hakikatte zakkum ağacı değildir, zira zakkum ağacının bir nev'inin kaddi kamet-i insan kadar ve varakı nar varakından a'raz ve etrafı destereye şebih ve çiçeği.....
(Bürh. XVIII - XIX. 228)

§ Ed-difla الدفلى [*Ar.*]: Bir cins meraretli nebat, yâni şecer ismidir ki Fariside ana harzehre denir, Türkide ağu ağacı اغو اغاجی dedikleridir ki halk ana zakkum ağacı derler, çiçeği hoş-manzar ve kırmızı ve bazı sarı ve siyah ve yıldırayıcı olur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 210)

§ Zakkum زقوم [*Ar.*] .... Acılığından dolayı Türkçede ağu ağacı آغو آغاجی derler. *(Kam. Os. XIX. 3, 473)*

ağu kunduz : Aksırdıcı bir ot.

§ Kündüs کندس [*Fa.*]: Bir ottur ağu kunduz اغو قندز dirler etıbbâ katında meşhurdur. *(Deş. XVI. 159 - 2)*

ağu kurdu : Panbul kurdu, kuduz böceği.

§ Gâvüne کاونه [*Fa.*] : Alaca kanatlı bir böcektir, semumdandır. Türkide panbul kurdu ve başmakçı ve kuduz böceği ve ağu kurdu اغو قوردی dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 469)*

ağul : Ağıl.

§ Eğer kurdun başını koyun ağuluna اغولنه gömseler koyunlar helâk ola. *(M. Bay. XIV. 82)*

ağullanmak: → **ağıllanmak.**

ağustos gülü : Yabani gül.

§ Nesteren نسترن [*Fa.*] : Ağustos gülü اغستوس کل, yabani gül; beyazına yabani ak gül, sarısına yabani sarı gül denilir.
(Kam. Os. XIX. 580)

ağuz, (ağız (III)) : Doğuran hayvanın ilk sütü.

Kim sana ol yola kılağuzun
Sen benim südüm iç ki ağuzun اغوزن *(Velet. XIII - XIV 50)*

§ Ağuz اغوز sut gibidir. *(Mü. Şi. XIV - XV. 26)*

§ Dehize دهیزه [*Fa.*] : Süt ağuzı اغوزی. *(Ni'meti. XVI. 308)*

§ İltiba' التباء [*Ar.*]: Köşek ağız emmek ve memeden ağız اغز sıkmak. *(Bab. XVI. 1, 16)*

§ Dehize دهیزه [*Fa.*] : Süt ağuzu. *(Caf. XVI. 61 - 1)*

§ Füle فله [*Fa.*] : Ağuz اغز ki her dişi doğurucak evvellerinde emceklerinden gelür. *(Caf. XVI. 47 - 2)*

§ Pele پله [*Fa.*] : Ağuz اغز ve libâ mânasınadır ki yeni toğurmuş koyun ve keçi südünden çalınır. *(Bürh. XVIII - XIX. 159)*

ağzı açık, (ağzı açuk) : İlâç olarak kullanılan bir bitki tohumu. Hindistan'da yetişir. Zambak şeklinde, sarımsı güzel kokulu çiçeği vardır.

§ Fâğıre فاغره [*Fa.*] Ağzı açuk اغزی اچوق dedikleri meşhur dârudur ki edviyedendir. Vilâyet-i Hint'ten gelir nohut gibidir ve bir yanı yarucuk danecikleri içinde değirmice siyahça habbeleri olur. *(Deş. XVI. 342 - 1)*

§ Fâğıre فاغره [*Fa.*] : Itır envaından ağzı açık اغزی آچق tâbir olunan dane ismidir. *(Bürh. XVIII - XIX. 434)*

ağzı açuk: → **ağzı açık.**

ağzı bozuk : Ne çeşit gem vurulsa zaptedilemiyen (at).

§ Bed-ligâm بدلگام [*Fa.*] : Ol attır ki ne gûne gem takılsa asla biriyle zaptolunmamağla anınçün mahsus ağır gem düzerler. Atçılar beyninde ol ata ağzı bozuk اغزی بوزوق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII. 105)*

ağzı çelikli : Çenesi kuvvetli, düzgün söz söyliyebilen.

§ Hazır olduklarında sipah kethudayerlerinden bir ağzı çelikli herif اغزی چلکلی ayak üzere durup...
(Naima. XVII - XVIII. 6, 82)

ağzı kutlu: Ağzından hep hayırlı söz çıkan, hep iyi şey söyliyen.

§ Bir ağzı kutluya اغزی قوتلویه şeş gele. *(Tazarru. XV. 167)*

ağzına çalmak : Ağzına vurmak.

Bihamdillâh değil erbab-ı dilden hâli hod Basra
Niçün ağzına çalmazlar اغزینه چالمزلر o leng ü dûn nâdanın
(Ruhi. XVI. 57)

ağzının kaşığı : 1. Bir kimsenin yerli yersiz ağzına aldığı ve kendisinden şöyle böyle bahsettiği (kişi).

2. Bir kimsenin yapabileceği, lâyıkı; bir kimseye yakışan, uygun gelen, denk olan.

Ne mansıb ü ne câh ü ne samân ü ne devlet
Ağzıñ kaşığı اغزك قاشیغی sanma beni eyleme sıklet
(Fazıl. XVIII - XIX. 22)

ağzını poryaza açmak : → **ağzını yele açmak.**

ağzını yele açmak, (ağzını poryaza açmak) : Ağzını havaya açmak, eli boşa çıkmak, mahrum kalmak.

Kovan gibi her kim güvüden kaça
Azık tükedip yele ağzın aça یله اغزن اچه *(Süh. XIV. 202)*

Hemin gölge kovan irdikte yaza
Kışın ağzını açar poryaza اغزینی آچر پوریازه
(Güvahi. XVI. 75)

ağzı(nın) tadını vermek : Ağzının payını vermek, haddini bildirmek.

§ ... Yâni, tâvus-ı şirin-beyan tûti-i şekker-dehan gibi hakîm-i Hindistan'a ağzı tadını verdi اغزی طادینی ویردی ...
(Şeref. XVI. 398)

§ Ağızlarınuñ dadını verüp اغزلرنوك دادینی ویروب taarruz-ı beni-Âdemden dillerin keseler. *(Şeref. XVI. 241)*

Ağzı dadın verseñ اغزی دادن ویرسك ağyara cevab-ı telh ile
Padişah-ı mülk-i behcetsin ne var dâd eylesen
(Atayi. XVII. 57)

aha : İşte.

§ İnek اينك [*Fa.*] : "in" musaggarıdır ki, ziyade karip olan şeye işaret olur. Türkide aha آها ve işte tâbir olunur.

(Bürh. XVIII - XIX. 89)

ahar : Eskiden kullanılan kâğıt cilâsı.

Safha-i çehre-i âşıkta gerek eşk-i niyaz
Her çürük kâğıda ahar اهار sezavâr olmaz

(Sabit. XVII - XVIII. 12)

§ Ahar اهار [*Fa.*] : Kâğıda ve esvap üzere sürülen nesneye ki, nişasta ve yumurtadan yaparlar, kâğıda ve esvaba kuvvet verdiği için ahar اهار dediler. *(Bürh. XVIII - XIX. 44)*

aḫasını : Nasıl akacağını.

Yürek damarından gözü neşteri kan alur
Bir seyl oluben ol damar aḫasını اخاسنی bilmez

(Kadı. XIV. 11)

ahd bağlamak : Söz vermek, ahdetmek.

§ Bir gün Sadık kendi dostları birle oturmuştu, pes bular eyittiler : Gelin bugün kavl idelim ve ahd bağlayalım عهد بغليم kim, bizlerden kankımız yarın kıyamet gününde kurtulur ise geri kalanımıza şefâat kılsın. *(Tez. Ba. XV. 8)*

aḫı, (aḫu) : Bir kimsenin sevdiği, en yakını.

Etti üş geldi Yusuf'tan bir kohu
Dirimiş haberin bildirem aḫu آخو *(Yuz. Şeyd. XIII. 91)*

Gülendam geldi eydür, hey, dur, aḫı
Harami'ye neler ettim, gör aḫı *(Dah. XIV. 108)*
(Kocası hakkında)

Dedi ol haste kim ben hâk-i bed-ruz
Senin atanven aḫı اخی ey ciğer-sûz *(Lârendi. XVI. 102)*
(Oğlu hakkında)

aḫıcı : Akıcı, seyyal.

Sâyil سايل [*Ar.*] : Aḫıcı اخيجی nite ki seyyal [*Ar.*]

(Uc. Gar. XV. 42)

aḫılık : Cömertlik.

§ Es-semahatü السماحة [*Ar.*] : Cömertlik ve aḫılık اخيلق etmek.
(Terceman. XVI. 408 - 2)

aḫırmak : Tükürmek, tükrük atmak.

§ Tüs تس [*Fa.*] : .. ve bir kimse üzerine tükürmek ve tükrük atmak mânasınadır ki aḫırmak اخرمق tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 183)

§ El-ḫuşu' الخشوع [*Ar.*] ... Ve balgam tükürmek mânasınadır ki Türkide aḫırmak اخرمق tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 566)

aḫıtmak : Akıtmak.

Acep mi gözlerimden yaş yerine,
Aḫıdam اخيدم hasretinle seyl-i sürh-âb
(Gülşeni. XVI. 8)

Hasret yaşın aḫıdup اخيدوب hicrinden ol perinin
Vaslın umup nidem çün bitmez o kuru yaştan
(Gülşeni. XVI. 103)

aḫiret oğlu : Evlâtlık.

§ Hasan Efendi bin Şa'ban hizmetinde olup aḫiret oğlu اخرت اوغل olan Mahmut Çelebi bin Satı müvâcehesinde tav'an ıkrar-ı sahih-i şer'i idüp ... *(Sic. A. XVI. 4, 1079)*

aḫmak : Akmak.

Seyl aparıp rakibi her dem yitirmek içün
Yârin mahallesinde ey gözümün yaşı aḫ آخ
(Ruşeni. XV. 235)

Kan oldu ciğer gözümden aḫdı اخدى
Derdin dahi gitmedi ciğerden *(İbrahim. XV. 134 - 1)*

Eğer lûtfu zülâli aḫmayaydı اخييدى
Nite kahri cihanı yahmayaydı *(Hikmet. XV. 2)*

aḫsamak : → ağsamak.

aḫsırmak, (ağsırmak, ağsurmak, aḫsurmak) : Aksırmak.

§ Âdem ağsurdı اغسردی gözün açtı cihanın ginliğin gördü. *(İhlâs. XIV 115)*

Çünkim Âdem ağsurup verdi nefes
Şükredüp el-hamdü-lillâh dedi pes *(Muham. XV. 53)*

§ Ol âhın buharı Âdem'in dimağına ağdı derhal ağsırdı آغسردی. *(İrşad. XV. 87)*

§ Namaz kılacakları zamanda aḫsurdı اخسردی ayıldı diri oldu. *(Kesir. XV. 3. 140)*

§ Ağsırsalar اغسرسالر yerhamük - Allah diye. *(Cennet. XV. 310)* Vaktî ki can dimağına girdiyse aḫsurup آخسرب elhamdü-lillah dedi. *(Delil. XV. 33 - 1)*

§ Bir gün Ehren uyukladı, Ferruhrûz ak toprağı ana yıylattı, Ehren uyandı ol kadar aḫsırdı اخسردی kim can cehenneme ısmarladı. *(Ferec. XV. 98)*

§ Aḫsıracak اخسرەجق olursa ümittir ki ol marazdan halâs bula. *(Akr. XV. 418)*

§ Eğer bir kimesne ağsırsa اغسرسه ... *(Ter. Kurt. XVI. 50)*

§ Kaçan biriniz agsırsa ... *(Rav. Ah. XVI. 243)*

§ Şünûşe شنوشه [*Fa.*] : Aḫsurmak آخسرمق mânasına. *(Caf. XVI. 102 - 1)*

§ Süfliden سفليدن [*Fa.*] : Ağsırmak آغسرمق ve öksürmek. *(Caf. XVI. 192 - 1)*

§ Bazılar eder : Arslan aḫsurdu, kedi burnundan çıktı. *(Ac. XVI. 54)*

§ Zefrefiden زفرفيدن [*Fa.*] : Ağsırır اغسرر gibi olmak. *(Ni'meti. XVI. 24)*

§ Ol âhın buharı Âdem'in dımağına ağdı fil-hâl aḫsırdı اخسردی. *(Ta. Şahi. XVI. 51 - 2)*

§ Farz-ı kifâyenin biri dahi ağsırana اغسرنه yerhamük-Allah demektir *(Nasayih. XVII. 165)*

aḫsurmak : → **aḫsırmak.**

aḫşam, (ağşam) : Akşam.

Yeni suph u yeni aḫşam اخشم yeni hal
Yeni devran, yeni dem, yeni visal
(Yunus. XIII-XIV. 28)

§ Amma namaz beş olmak, irte, öyle, ikindü, aḫşam ve yatsu namazıdır. *(Si. Da. XIV. 32)*

§ Karanu aḫşam اخشام olanda. *(Dede. XIV. 22)*

§ Aḫşam olunca kâfir esridi. *(Fütuh. XIV. 221)*

§ Sabah aḫşam اخشم eğer bir barmak yiyeler nâfi' ola. *(Mü. Şi. XIV-XV. 244)*

§ Dokuz sâat uyursa yaz gecelerin temam uyumuş olur, aḫşamdan اخشمدن irteye. *(Hazain. XV. 40 - 2)*

§ Aḫşam اخشام vaktında dervaze-i şehirden taşra çıkup... *(Bektaş. XV. 189)*

§ Oğlancuklarınızı aḫşam vaktında oynamağa koman. *(Ferec. XV. 387)*

§ ... Aḫşam اخشم namazın kılıp eve geldiler. *(Leys. Mu. XV. 438 - 2)*

§ Gel seni aḫşamdan اخشمدن içeri koyayım. *(Sic. B. XV. 5, 59)*

§ Deve güder, aḫşam اخشام eve gelicek âdeme karışmaz. *(Tez. Lâ. XV. 27 - 1)*

§ Şol ücret alıcı rencbere benzer ki tanladan aḫşama değin آخشامدکن iş issinin sözün tutar. *(Zâd. XV. 32)*

§ Râbia, nâgâh aḫşam اخشم olurdu eydürdü : Ey nefs, bir gecen dahi kalmıştır, âhir gecendir. *(Cinan. XV. 43)*

Gün inip aḫşama az kaldı çün rûz
Belürdü bir kara bulut gibi toz *(Mih. XV. 226)*

§ Tesbih idin deyü tanda ve aḫşamda. *(Cev. Es. XV. 21)*

Gider evli evine şâm oluncak
Garip anda kalır aḫşam oluncak

(Çeng. Dâi. XV. 260)

§ Kaçan kim aḫşam namazı vaktı olsa ve mü'minler abdest alıp aḫşam namazın kılsalar ... *(Delil. XV. 48)*

§ ... Eyitti ki, ağşama آغشامه yakın Tahte'l-kal'ada bir dânişmentle çekişip göksünde bıçağla urdum.

(Sic. B. XV. 5, 221)

§ Bir kimse aḫşam yemeğin yise münasip oldur ki kırk adım yer adımlaya. *(Rav. Ah. XVI. 311)*

§ Mezbur Mehmet dün gece aḫşam اخشام namazından çıktıktan sonra yoluma gelip ... *(Sic. A. XVI. 3, 706)*

§ Ben mülk bağımızdan aḫşam اخشم namazından evvel gelip şehre... *(Sic. K. XVI. 5, 149)*

Bu ak libas ile nevrûz-i âlem olmuşsun
Rakıb-i rû-siyeh ardınca benzer aḫşama

(Yahya Bey. XVI. 201)

§ Aḫşamdan öndünrek hâb haram geldi.

(Saat. Pend. XVI. 110)

§ Şâm شام [*Fa.*] : Aḫşam اخشام vaktı... *(Deş. XVI. 233 - 1)*

Garip aḫşama karşı zâr ü sergerdan olur gayet
Perişan olduğu oldur gönül hep zülfüne karşı

(Baki XVI. 198)

§ Aḫşamadak اخشامدق biri birimizle göreştik, ne ol beni bastı ve ne ben anı bastım. *(Rahat. XVI. 35)*

§ Ağşam اغشم zamanında karye halkı gelip benim evim üzerinde içlerinden biri beni bıçak ile belimde urup mecruh eyledi.

(Sic. A. XVI. 6, 430)

§ Mezkûr Hasan'ın evine ağşam اغشام namazı vaktında tavar eri varıp... *(Sic. K. XVI. 4, 99)*

Mesâ مساء [*Ar.*] : aḫşam, sabâ [*Ar.*] : meşrık yelidir
(Cev. Ke. XVII. 96)

aḫşamdır oldu : Farkına varılmadan akşam oldu (?), akşam olması üzerine (?).

§ Gün aḫşamdır oldu اخشامدر اولدی yatacak yer ettiler.
(Müslim. XV. 5, 12)

aḫşamın : Akşamlayın, akşam vaktı.

§ Vardı aḫşamın اخشمن kim yuvasını aça akçasını bula...
(Yüz. Ha. XIV. 182)

§ Bir kişinin kız kardaşı ölmüş, varmış aḫşamın اخشامن göme komuş, gerü gelmişler. *(Yüz. Ha. XIV. 182)*

aḫşamlamak : Geceyi geçirmek.

§ Yarın gece gelesin bizim ile aḫşamlayasın اخشاملیه‌سن.
(Saadet. XV - XVI. 71 - 2)

Ki bişirdüp nice ni'metler elvan
Bile aḫşamlar اخشاملر idi çokluğ insan
(Güvahi. XVI. 13)

Bizde aḫşamlasa اخشاملسه bir şep doğsa gönlümden o bedr
(Zati. XVI. 93)

aḫtarılmak : → **aktarılmak.**

aḫtarmak : → **aktarmak.**

aḫu : → **aḫı.**

ak : → **ağ (I).**

akağan : Çok akan.

§ El-a'meş الاعمش [*Ar.*] : Gözünün yaşı akağan آقه غان ve görmesi zaif kişi. *(Terceman. XVI. 98 - 1)*

ak alaca : Beyazla karışık renkli.

§ El-ebrasu الابرص [*Ar.*] : Gövdesi ak alaca اق الاجه olan kişi.
(Terceman. XVI. 4 - 2)

akarca su, (akar su) : 1. Akan su, ma-i cari.

§ Bınar suyu galizdir akar sudan آقرصودن. *(Hazain. XV. 32-2)*

§ Ol kilisenin önünde her ne yeri bir miktar kazarlarsa tatlı su çıkar, hem akarca su آقرجه صو da vardır. *(K. B. XVI. 294)*

§ Ol kilise deniz kenarında bir yüce yerde vâki' olmuştur, Santa Marko derler. Mezkûr kilisenin lodos, tarafında bir akarsu آقرصو da vardır. *(K. B. XVI. 264)*

§ İ'tikad-ı nisvana i'timat, akar suya آقرصویه istinattır. *(Mevahib. XVI. 602)*

2. Beşuş, güler yüzlü.

§ Ol kızıl filori, adamın yüzün akar su آقارصو eder. *(Aş. XVI. 105)*

akarmak : Ağarmak.

Umarım ki akara اقره kara yüzüm *(Bektaş. XV. 440)*

akar su : → **akarca su.**

akartmak : Ağartmak.

Akardır اقردر sakalı kızartır gözü
Karartır gönülü sarartır yüzü *(Süh. XIV. 274)*

ak asma : Meyvası dibâgatte kullanılan bir nevi sarmaşık.

§ Ḫusrevdâru خسرو دارو [*Fa.*]: İsm-i havlincandır ki maruf devayî köktür. Türkide kulunc otu ve eğri kestane ve karagat dahi derler ve inde'l-ba'z haşeb-i havlincandır ki Nuşirevan'a nisbet edip Hüsrevî dâru dediler; zira anın asrında zuhura geldi ve bir kavilde husrevdâru, sefid-tâk ismidir ki Arabide kermetü'l-beyza ve Türkide ak asma آق اصمه ve evren gülü dedikleri nebattır. *(Bürh. XVIII - XIX. 244)*

ak biti : İyi amel defteri, hüsnühal kâğıdı, berat.

Sağ elimize yarın ak biti آق بیتی ver *(K. Ü. XV. 10)*

akca (I) : Ak su, katarakt.

§ Gözünde akca اقجه belirmek çoğ ağlamaktan olur kim kabağı kızarır, kirpiği dökülür. *(Hazain. XV. 15 - 1)*

akca (II) : → **akça.**

akcılrak : Akçılımsı.

§ Asbah اصبح [*Ar.*] : Kızılsağı veya kırkılrak akcılrak اق جیلرق olan kara renkli nesne. *(Bab. XVI. 2, 400)*

§ Âfir عافر [*Ar.*] : Levni akcılrak آق جلرق olan nesne. *(Bab. XVI. 2, 65)*

akça, (akca (II)) : Para.

Geceye değin bir ırgat bel deper
Gece bir akca اقچه alıp yüz yer öper *(Man. Tayr. XIV. 212)*

Sanevber serv ile bazar iderler
Şükûfe akçalar اقچەلر îsar iderler *(Çeng. Dâi. XV. 192)*

§ Kişi akçasın آقچەسین neye vereceğin ve kangısın koyup kangısın alacağın bilmez. *(Tar. Is. XVI. 7)*

akça ağaç : Kayın ağacı.

§ Büşcir بشجیر [*Fa.*] : Bir şecerdir, begayet sulp olmağla andan yay düzerler... Bu şeceri çitlenbik ağacının kûhî kısmiyle tefsir ederler ve bazıları akça ağaç آقچه اغاج ile, ki pamuk ağacı dedikleridir, hâlâ İstanbulda Boğaziçi'de Hünkâr iskelesi nam mesirede bir danesi meşhudumuz olmuştur ve ekser ehl-i lûgat kayın ağaciyle beyan ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 120)*

akça asıya vermek : Faizle para vermek.

§ Baş aşağa, ayakları yukarı, yüzü üstüne sürünü sürünü mahşer yerine gelip cehenneme gidenler, şol akçasın asıya verenlerdir اقچەسن اصیا ویرنلردر. *(Müz. XV. 178)*

akça assısı : Para geliri, faiz.

Onuncusu ribâdır kim yemektir akça assısın آقچه اصی سن *(Muham. XV. 424)*

§ ... Eğer akça assısından اقچه اصی سنداً verirlerse alırdı ve eğer vermezlerse ayak derin alırdı. *(Tez. Ün. XVI. 30 - 2)*

akça assıya almak : Faizle para almak.

§ Zaruretle borç edinme ve nesne dutuya koma ve akça assıya alma آلمه آصی یه آقچه. *(Kab. XV. 189)*

akça kaldırmak : (Avuç dolusu) para toplamak.

Olup sebzeden pençesi jâle-gîr
Acep akça kaldırdı اقچه قالدردی mihr-i münir
(Atai. Ha. XVII. 59)

akça kavak : Bir cins kavak (?) söğüt.

§ Safsâf صفصاف [*Fr.*] : Akca kavak آقچه قواق. *(Cinas. XVI. 47 - 1)*

§ Sipidar سپیدار [*Fa.*] : akça kavak اقچه قواق. *(Deş. XVI. 112-1)*

§ Sipidpûş سپیدپوش [*Fa.*] : akça kavak. *(Deş. XVI. 169 - 1)*

§ Sipidkâr سپیدکار [*Fa.*] : Akça kavak. *(Şamil. XVI. 123)*

akça kesmek : Para basmak, sikke darbetmek.

§ ... Kubat bin Tursun ikrar idip eyitti ki : Dölengeç deresinde kalp akça kestim اقچه کسدم didi, Yaya Veli nam kimesne ile didi. *(Sic. B. XV. 5, 202)*

ak çakır : Ak doğan.

§ Bâz باز [*Fa.*]... bâz-ı sefid deseler murat ak çakırdır اق چاقردر ki Türkide ana koygun derler. *(Deş. XVI. 128 - 1)*

akça sayılmış kul : Para ile satın alınmış köle.

Hayf ki dünyanın olup nâibi
Akça sayılmış kul اقچه صایلمش قول idi âkıli *(Atai. Ha. XVII. 9)*

akçıl : Beyazımtırak.

§ Sifid-fâm سفید فام [*Fa.*]: Akçıl اقچل derler, sipid-bâm mânasına. *(Ni'meti. XVI. 396)*

§ Udme ادمه [*Ar.*] : İnsanda olan buğday enlülük ve devede akçıllık ve karasağılık, ya katı aklık. *(Bab. XVI. 2, 118)*

§ § Şehbâ شهباء [*Ar.*] : Kül rengine yakın akçıl آقجيل renk. *(Kam. Os. XIX. 4, 75)*

akdarılmak : → **aktarılmak.**

akdarmak : → **aktarmak.**

akdurmak : Akıtmak.

§ Eğer sen kendinden akarsan akma, eğer cemi'-i eşyaya kaadir olan Allah akdururса اقدررسه ol Allahtan dilerüz kim seni akıta. *(Kesir. XV. 1, 16 - 1)*

ak gece : Mutlu gece.

Demişler ak gece آق كيجه kara gece
Bu da kalmaya böyle gele geçe *(Güvahi. XVI. 29)*

ak ḫardal : Tere tohumu.

§ Ḫardal خردل [*Fa.*] : Ma'ruf tohumdur.. ve Farisi nev'i tohm-ı sependandır ki Arabide habbü'r-reşat ve Türkide tere tohumu ve ak ḫardal آق خردل dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 238)*

akıl gitmek : Bayılmak.

§ ... Eğer ol damardan yüreğe sevda varırsa akıl gitmek عقل كتمك, gaşy, cünun getirir. *(Hazain. XV. 62 - 2)*

akılsız : Baygın, bîhuş.

§ Halifeyi ditremek tuttu aklı şaştı yere düştü, akılsız عقلسز yattı, üç güne değin başın kaldırmadı. *(Tez. Lâ. XV. 16 - 1)*

akın çapmak, (akın eylemek, akın saldırmak, akın salmak) : Akın etmek, hücum etmek, üzerine yürümek, baskın yapmak.

§ Kanlı kâfir iline akın çapayım اقين چپايم baş keseyim, kan dökeyim. *(Dede. XIV. 89)*

§ Akki nahyesine akın saldırıp اقن صالدرب vardılar gaanim ve salim olup geldiler. *(Kesir. XV. 4, 22)*

§ Bir cemâat gördüm ellerinde yalın kılıç kana bulaşmış, etrafa yüğürürler kanda kâfir bulurlarsa öldürürler, kimin esir iderler. Meğer bunlar mü'min imiş, kâfire akın eylemişler آقين ايلمشلر. *(Ferec. XV. 378)*

§ Hacı İl Bey... ol tarafa akın salup صالوب آقين ganimet-i bîhisap elde ederdi. *(Solak. XVII. 16 - 1)*

Ceyş-i müjgânı anın mülk-i dile saldı akın صالدى آقين
Tutulursun nigehi okuna pek vurma sakın
(Vasıf. XIX. 25)

akın eylemek : → **akın çapmak.**

akın saldırmak : → **akın çapmak.**

akın salmak : → **akın çapmak.**

akışmak : Sel gibi akmak tehacüm etmek, üşüşmek.

Yağıdan ürken il geldi akıştı اقشدى
Ev ile bark ile şehre yakıştı *(Hurş. XIV. 59)*

§ Pes kancaru kim işaret kılur çekürge kamu ol araya akışıp اقشب varır. *(Enb. XIV. 401)*

akıtma : Dökme.

§ Evvel akıtma آقتمه hindû demürden bir zırh asmışlar. *(İs. H. XIV - XV. 75)*

akıtmak : Celbetmek, akın akın çekmek.

§ Merhum Sultan Çelebi, Rumili'nin ekser beylerini ve dilâverlerini yanına akıttı آقتدى. *(Letaif. XV. 4)*

ak kök : Menekşe kökü, susam kökü.

§ Ak kök اق كوك kim benefşe dibi derler, sûsen dibidir. *(Yadigâr. XIV. 99 - 1)*

ak kuyruk : Kanatları siyah ve kuyruğu ak olan güvercin.

§ Meh-düm مهدم [*Fa.*] : Bir yırtıcı kuştur, kuyruğu beyaz olmağla bu isimle müsemma oldu. Kanatlarından ok yeleği ederler. Bu kuşu gücügen ile tefsir ettiler ve bir nevi güvercine de derler, kanatları bütün siyah ve kuyruğu ak olur, kuşçular beyninde ak kuyruk آق قويرق ve gümüş kuyruk tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 578)*

akla siñmek : Akla yatmak.

Bu sözler Sâve Şaha geldi gey hoş
Dedi akluma siñdi عقلومه سکدی sözlerin hoş *(Şeh. Ş.XVI.1019)*

aklı bulanmak : Aklı karışmak, zihni darma dağınık olmak.

Üftadesi oldum bir padişahın
Yüzünü gördükçe aklım bulanır *(Kâtibi. XVII. 74)*

aklı ırılmak : Aklı gitmek, bayılmak.

Bilisi şaştı vü aklı ırıldı عقل ایرلدی
Kamu beğleri yanına derildi *(Fazilet. XVI. 125)*

aklık : → ağlık.

aklı şaşmak : Düşünemez hale gelmek, muhakemesini kaybetmek.

§ Halifeyi ditremek tuttu, aklı şaştı عقل شاشدی yere düştü akılsız yattı, üç güne değin başın kaldırmadı.
(Tez. Lâ. XV. 16 - 1)

akma ḫançer : Yüzü oluklu hançer.

Akma ḫançer آقه خنجر sokuluydu belinde
(P. S. Ab. XVI - XVII. 26)

akmak : 1. Meyletmek.

Sahi bir kişidir uçmağa bakmaz
Ki tac ü hülleye, huriye akmaz اقز
(Yunus. XIII - XIV. 34)

Çü bağ içine ansızın baktı ol
Süheyl'i görüp aşkına akdı اقدی ol *(Süh. XIV. 82)*

Dil-i Osman Gazi gayre akmaz آقز
Meseldir ay gören yılduza bakmaz *(Hadidi. XVI. 39)*

2. Akın etmek, istilâ etmek, hücum etmek.

Aşk nefs iline aktı اقدی ne buldu ise yaktı
Kibir kalesin yıktı, anca çok savaş oldu
(Yunus. XIII - XIV. 151)

Müddailer mülkine akıseriz آقیسرز
Kanda kim büthane var yıkıseriz *(Man. Tayr. XIV. 7)*

§ Dahi şol kavme kim bunlar sınur beklerler kim kâfir müslümana akmasun. *(Tuh. Le. XV. 335)*

§ Bu kovduğumuz küffarlar tuğlar üzere akup آقوب bizi bastılar. *(Ev. XVII. 23)*

3. Sıyrılıp çıkmak.

Berk-i bîdi bağda âb-ı revan üzre görüp
Dediler akmış آقش gılâfından bu tığ-ı zer-nişan
(Baki. XVI. 44)

4. Akın akın gitmek.

Delil olmaz mı ana bu keramet
Akar ayağına ehl-i vilâyet *(Saadet. XV. XVI. 5 - 2)*

5. Koşmak.

§ Deviden دویدن *[Fa.]* Yelmek ve seğirtmek ve akmak اقق. *(Ni'meti. XVI. 21)*

ak mantar : Beyaz küçük bir çeşit mantar.

§ Karhan قرحان *[Fa.]* : Yunanide mantarın ak ve küçük nev'ine denir Türkide göbelek ve ak mantar اق منتار ve yelli mantar tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 454)*

akma olmak : Kapılıvermek, uyuvermek.

§ Kem' کع *[Ar.]* : Her şeye uyan, akma olan اقه اولن recül. *(Bab. XVI. 2, 264)*

ak ot : Haşhaşın bir çeşidi.

§ Ḫaşḫaş خشخاش *[Fa.]*: Bu isimle ma'ruf nebattır, birkaç kısımdır... ve zebedî kısmı yaprağı ve tohumu ve semeri aklıkta köpüğe müşabih olur. Türkide bazılar ak ot آق اوت derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 245)*

ak sarmaşık : Evren gülü, bin kulaç ve ak asma da denilen, sarmaşık.

§ Faşra فاشرا *[Fa.]*: Süryanide bir nebat ismidir ki sarmaşık gibi etrafında olan eşçar ve nebatata sarılır. Ve Türkide evren gülü ve ak asma ve ak sarmaşık آق صارماشیق ve bin kulaç ve hüsnüyusuf ve köküne semüz kabak tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 434)*

aksıma : Sekir veren ekşi şerbet.

§ Meviz-âb موزآب [*Fa.*]: Aksıma اقسمه yâni ekşi şerbet ki sekir verir. *(Caf. XVI. 157 - 2)*

ak sunkur : Doğan cinsinden bir kuş.

§ Aksunkur اقسنقر [*Fa.*]: Bir nevi şikârî kuştur, avam mutlak nev'ine sunkur derler, iki nevi olur, ak ve kara. Ak nev'ine ak sunkur صونقور آق derler. Salâtin-i Türkistan anınla şikâr ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 40)*

aktan karadan : Müspet, menfi, ne türlü olursa olsun.

Söze çekti pes anı her aradan
Cevap işitmedi aktan karadan اقدن قردن *(Lârendi. XVI. 161)*

Sordum gerdeninden zülf-i siyahın
Bir cevap vermedi aktan karadan *(Nedim. XVII.)*

aktarılmak, (aḫtarılmak, akdarılmak) : 1. Düşürülmek, başkası tarafından yıkılmak.

§ Kâfir yere aḫtarıldı اخترلدى. *(Fütuh. XIV. 51)*

§ Başı gövdesinden ayrılıp aḫtarıldı اخترلدى. *(Enfes. XV. 194)*

§ Ne od kalmış söyünmedik, ne kazan, çölmek kaldı aḫtarılmaduk اخترلدق, ne.... *(Leys. Mu. XV. 151 - 1)*

§ Erenlerin câzibe-i velâyeti müşahedesi anı mağlup kılıp aktarıldı اقترلدى ayruk gitmedi. *(Bektaş. XV. 198)*

2. Kendi kendine yıkılmak, devrilmek.

§ Atdan yire indi, atasınun elin öpdi, Kazan daḫı aḫtarıldı اخترلدى yire indi. *(Dede. E. XIV. 290)*

Sen benim oynum nite götürmedin
Aktarılduñ اقترلدوك atta berk oturmadın
(Man. Tayr. XIV. 81)

§ Pes tokuna, yanları yire aktarılup, yiyin andan ve yidirün. *(Cev. Es. XV. 38)*

§ Ve dağlar aktarıla اقترله zerre zerre olup. *(Cev. Es. XV. 7)*

§ Ben katına varınca gördüm ki ol kâfirin başı gövdesinden ayrılup aḫtarıldı اختارلدى. *(Leys. Ar. XV. 477)*

Göksü gürlerdi köpüğü saçılır
Yüzlüğün kaldırdı yüzü açılır
.....
Dir ki bu kal'ayı bir gün ya alam
Almaz isem ya şehit olup ölem
Bunu dirken döndü nâgâh bir firek
Urdu ok ile alın, hatmoldu ceng
Aktarılup اقتاريلوب ol dem ol kûh-i giran
Getirip ol dem şahadet verdi can *(Enveri. XV. 70)*

§ Dağı pâre pâre eyledi ve Musa aktarıldı uğunup. *(Cev. Es. XV. 222)*

§ Gemi aḫtarılup اختريلوب ol kavm gark oldular. *(Leys. Ar. XV. 707)*

§ Evlerinde olan çanaklardan bir çanak aktarılmadı اقترلدى ve su ile dolu olan bardaklarından biri düşmedi. *(Zehr. XVI. 68)*

3. Yüz çevirmek, başka tarafa dönmek.

§ ... Dedi ki: Yâ kavm, ne kavmsiz ki ben sizi bilmezem, gönlüm sizden akdar.ldı اقدرلدى. *(Leys. Ar. XV. 702)*

aktarışmak: Birbirini yıkmak.

§ Bu minvâl üzre nice kerre uruşma ve turuşma, ve aktarışma اقترشمه ve kovuşma olup ... *(Selim. XVI. 193)*

aktarmak, (akdarmak, aḫtarmak, ağdarmak): 1. Yere sermek, devirmek, altetmek, yenmek.

Ey nice arslanları alur akdarur اقدرر ölüm
Azrail pençesine bir yohsulca döyemez
(Yunus. XIII - XIV. 380)

§ Kayser'i tahtından yere aḫtarır اختر. *(Fütuh. XIV. 18)*

Bular her biri baş eline alıp
Yağı görücek üstüne at salıp

Depinip at aḫtarmağ اختارماغ u yıkmak er
Bulara olup idi kemter hüner *(Süh. XIV. 278)*

§ Beli baş kesti, kan döktü, adam aḫtardı اختردی dediler.
(Dede. XIV. 39)

§ ... Sügüleri dağlar ağdarur اغدرر. *(Anter. XIV. 2, 420)*

§ Ben anın bahadırlar aktarduğun آقتردوغن gördüm.
(Anter. XIV. 2, 245)

§ Ne hoş dedi ol hatun kişi oğluna çünkü pil tenlü kablan aktarıcı اقتارجی gördü..... *(Güls. XV. 60 - 2)*

§ Ali Radiyallahü anh bir gün Kâfirle cenk ederken bu kâfiri atından aktardı اقتردی. *(Müz. XV. 287)*

§ Merd-efken مردافکن [*Fa.*] : Er akdarıcı آقداریجی bahadır.
(Miftah. XV. 131)

§ Andan gerü her kişi ki eyü savaş ede ve er aḫtara آختره yahut yaralaya ya dutsaklık getire. *(Kab. XV. 415)*

§ Odların söyündürdü, çölmeklerin başı aşağa aḫtardı.
(Leys. Mu. XV. 146 - 2)

§ ...Odların söyündürdü, çömleklerin başı aşağa aḫtardı اختاردی.
(Leys. Ar. XV. 239)

§ Azusu ile ulu ağaçları dibinden kesüp aktarırdı آقاردی.
(Leys. Ar. XV. 18)

§ Hâtem gazâya vardı kâfirle cengeyledi, bir kâfir Hâtem'i akdardı اقدردی aşağa bastı. *(Tez. Lâ. XV. 432-2)*

§ Yapça yapça akdar آقدر elinden halâs it, senden Tanrıya şikâyet itmeyem. *(Saat. XV. 104)*

§ ... ol arada bir çürük ağaç var imiş can acısıyle cüllah ana dolaştı, ağaç dibiyle eline geldi. At dahi ürktü birkaç çadırı direğiyle yıkıp götürdü aktardı آقاردی. *(Ferec. XV. 208)*

§ Azusıyle ulu ağaçları dibinden kesip aktarırdı اقتردی dişlerinden katı avaz işitilirdi. *(Leys. Mu. XV. 11 - 2)*

§ Dilersen kavmin üzerlerine iki dağları aktarayım اقترايم.
(Zehr. XVI. 66)

§ Şîr-efken شير افكن [*Fa.*] : Aslan aktarıcı اقتاريجى bahadır ve pehlevan. *(Deş. XVI. 269 - 2)*

§ Merd-efken مردافكن [*Fa.*] : Er akdarıcı اقدرجى.
(Ni'meti. XVI. 577)

§ Merd-evjen مرداوژن [*Fa.*] : Er akdarıcı اقدرجى bahadır, şeci' mânasına. *(Caf. XVI. 155 - 2)*

§ Ol leşker-i bîkerane hamle edip nice mübariz akdarup اقدرب.
(Raufi. XVI. 477)

§ Tekfür'ün alemini aktarıp tekfür'ün başını kesip göndere diktiler. *(Rahat. XVI. 40)*

§ Merd-efken مرد افكن [*Fa.*]: Er akdarıcı اقداريجى.
(Şamil. XVI. 511)

§ Merd-evjen مرد اوژن [*Fa.*] : Mert aktarıcı اقتاريجى ve yıkıcı dimektir. *(Nuh. Tuh. XVII. 145 - 1)*

§ Bizim ağa dahi anlardan iki adam aḫdardı آخداردى.
(Ev. XVIII. 272)

Kakıdı Şem'un ü Şemmas dediler Sünbat'a var
Depti hamle kıldı Sünbat hem tığ-ı bürran ile
Cu'de'yi aḫtardı آختاردى attan, girdi oğlu Cu'de'nin
Atasın boşladı, cenge durdu Süleyman ile
(Battal. XVIII. 33)

§ El-'arek العرك [*Ar.*] : Cenkte bir kimse uğraştığı kimseyi akdarır آقدارر bahadır olmak. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 103)*

2. Altını üstüne getirmek.

Kim anınla toprağ u taş aḫtara اختره
Gizli genci işbu halka göstere *(Ga. XIV. 2, 95)*

§ . . Bir veli geldi, kendüye velâyet gösterip anın gönlün akdarup آقدروب derviş eyledi. *(Bektaş. XV. 234)*

§ El-hırasetü الحراثة [*Ar.*]: Ekin ekmek için yer akdarmak آقدارمق.
(Terceman. XVI. 264 - 1)

ak tavşan : Ada tavşanı.

§ El-vebr الوبر [*Ar.*] ... ve kediye şebih bir canavar ismidir. Türkide ak tavşan آق طوشان ve ada tavşanı tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 138)

al (I) : Hile.

Anı bir al ile Harami almış
Temam bir yıl anın ile dirilmiş *(Dah. XIV. 95)*

Yüzü gökcek, sözü gerçek, işi al آل *(Hurş. XIV. 14)*

Aç gözünü dünyaya bir kıl nazar
Mekr ü al ile dolu eyle hazer *(Cam. XV. 65)*

Eşrefoğlu Rumî sen de âhir toprak olısarsın
Toprak olmadın toprak ol aldanma bunun alına آلنه
(Eşrefoğlu. XV. 33)

Ola beşinci, bahadırlık işi
Al ile آلیله basmaya anı her kişi
(İbrahim. XV. 29 - 2)

Sakın ey âkıl aldanma bu dünya mekr ü alına
Çıkarır kişiyi yoldan kılur her dem melâlette
(Delil. XV. 41)

§ Budur ağladuğum ki ebna-yi dehrin işi mekr ile al ve imtihandır. *(Kesir. XV. 3, 40)*

İki yüzlü kılıçsın mekr ü ala آله
Ne gizlersin sügü sığmaz çuvala
(Çeng. Dâi. XV. 222)

Rûbehliğ ile kıldı pelengi esir-i dâm
Bu çarh-ı dimne hal idüben mekr ü al آل hayf
(Lâmii. XVI. 50)

Ki aslanlar gelür al آل ile sayde
Göcen düştüğü yok güç ile kayde *(Güvahi. XVI. 54)*

Hep sınadım Osmanlı'nın alını
Bulamadım her giz gönlüm alanı *(Saz. Köroğlu. XVI. 60)*

Bize bu gayret değil midir er iken adımız
Pîrezen dünyanın ey dil alına aldanayuz *(Aşki. XVI.)*

(Buradaki "al", renk anlamı ile de kullanılmıştır.)

Al ile آليله gönlün almağ içün cümle âlemin
Giymiş zarâfet ile o gonca dehanım al
(Yahya Bey. XVI. 139)

§ Nîreng نيرنك [*Fa.*] : Hiyle ve al ال. *(Nuh. Tuh. XVII. 125-2)*

Varup idem bu dem Battal'a alı آلى ben
Avare ideyim bugün Battal'ı ben *(Battal. XVIII. 307)*

al (II) : Serab.

§ Serab سراب [*Fa.*] : Lûgat-i müşterekedir, ol ki bâdiyelerde öğle vaktında su bigi görünür, çorak yerlere güneş tokunmadın zâhir olur, al ال dahi derler. *(Miftah. XV. 97)*

ala (I) : Elâ.

Şol ala آله gözden ey gönül sakın üş sana direm
Uyhuda sanma sen anı uyhusu yoktur al eder
(Nesimi XIV. 32 - 1)

Gözlerindir ey nigârin hüsn içinde alalar آلهلر
Nice bir sihr ile can ü akl ü gönül alalar *(Kadı. XIV. 8)*

Kazılmaz levh-i hatırdan hatın sevdası ey meh-rû
Yazılmışta yoyulmuş yok ala gözlüm meseldir bu
(Yahya Bey. XVI. 178)

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Seni görmiyeli göresim geldi *(Kara. XVII. 32)*

Hep gözleri alalara آلالره yağmalatup çaptırdı aşk
(Kuddusi. XIX. 93)

ala (II) : Alaca, karışık renk.

İşi efgan u işi nâle olmuş
Ciğer kanıyle tonu ala آله olmuş *(Işk. XIV. 53 - 2)*

§ Ol kavm gerü İsa'ya geldiler, bir anadan doğmuş gözsüzle bir teni ala آلا tuta geldiler. *(Leys. Ar. XV. 174)*

Kanı hâcenin lâleden haymesi
Kanı hâcenin aladan آلەدن geymesi *(Muham. XV. 354)*

§ Adam alası آلآسی içinde, tavar alası taşında. *(Ata. XV. 4)*

§ Sayru oldu idi, gövdesi ala الا oldu, sonra key oldu gövdesinin alası gitti, illâ yağrını altında aya denlü yer ak kaldı. *(Yüz. Ha. XVI. 84)*

§ Sütûce ستوجه [*Fa.*] : Ala doğan. *(Caf. XVI. 88 - 2)*

§ Et-tadli' التضليع [*Ar.*] : Giyesinin alasını آلاسنی iyegü gibi eylemek. *(Terceman. XVI. 187 - 2)*

Bir ala آلە köpeği var bil anun sen
Değer çak sencileyin on telişmen *(Güvahi. XVI. 84)*

§ .. Hasan nâm kimesne gasbettiği ala الە öküzü buldum. *(Sic. A. XVI. 1, 27)*

§ İrden اردن [*Fa.*] : Aluç yemişi ve ala آلا tavşancıl. *(Ni'meti. XVI. 97)*

§ Bir ala آلە inek, bir sakar inek, iki ... *(Sic. K. XVI. 4, 168)*

§ Sütûce ستوجه [*Fa.*] : Ala آلا doğan. *(Şamil. XVI. 461)*

alabanda vermek : Göz dağı vermek, bir adamı kuru gürültü ile korkutmak.

§ Ed-demdeme الدمدمه [*Ar.*] : ... ve bir adama hışım ve gazapla kömürdenerek söz söylemek ve alabanda vermek آلابانده ویرمك mânâsınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 453)*

alaca : 1. karışık renkli.

§ ... Kurbünde bir alaca الجه öküz kaçıp giderken duttum. *(Sic. K. XV. 2, 94)*

§ Yüz altmış akçaya bir alaca آلجه yunt almış imiş. *(Sic. B. XV. 7, 86)*

§ Bir zaman yine hava turu ola, bir zaman yine busarık ola, bir zaman arada hava sovuk ola, bunların arasında alaca آلجه bulut çoğ ola. *(Hazain. XV. 29 - 1)*

§ Dellala verip bey' itmek istedikleri o alaca الاجه selânik keçesi benim idi. *(Sic. A. XVI. 2, 1594)*

Hem alaca آلجه : mülemma' ملمع [*Ar.*], nakışlıdır : musanna' [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 54)*

2. Çubuklu kumaş.

§ On beş bez mendil, bir balkı yaşmak, bir alaca آلجه ton. *(Sic. K. XV. 2, 228)*

§ Kuşak 90, üç alaca الجه 20, iki atlas 19. *(Sic. B. XV. 6, 103)*

§ Mezburun zimmetinde yedi bin akça karz-ı şer'îden, bin dört yüz akça alaca الجه bahasından cem'an ... *(Sic. A. XVI. 3, 851)*

§ ... Benim on sekiz pâre sofum ve anın bir alaca الاجه ve iki dülbent ve bir çuka ferace .. *(Sic. A. XVI. 2, 250)*

§ Bürd برد [*Ar.*] : Alaca آلجه. *(Müntehab. XVII. 14-2)*

3. İki yüzlü, münafık.

§ Aranuzda alaca الجه bulunmasın. *(Fütuh. XIV. 452)*

§ Ve illâ İzmiroğlu sebebiyle ol halkın ekserinin alacalığı آلاجه‌لغی eksik değildi ve hem oğlu sebebiyle o halkın ekseri alacaydı. *(Âş. XVI. 107)*

4. Karışık renk, nakış.

§ El-mahfid المحفد [*Ar.*] : Nakş-i câme, libasın alacası آلاجه‌سی. *(Kdeb. XVIII. 374 - 2)*

alaca ibik : →**ibik.**

alaca karga, (ala karga) : Saksağan.

§ Zağ-pine زاغ پینه [*Fa.*] Alaca karga الاجه قارغه. *(Deş. XVI. 329 - 1)*

Ki ala kargada آله قرغده alımım olsun
Ger alımaz isem ölümüm olsun *(Güvahi. XVI. 17)*

alacalık : Hilekârlık, iki yüzlülük.

§ Ve illâ İzmiroğlu sebebiyle ol halkın ekserinin alacalığı آلاجه‌لغی eksik değildi ve hem oğlu sebebiyle o halkın ekseri alacaydı. *(Âş. XVI. 107)*

alaca serçe : İspinoz kuşu.

§ Zig زیك [*Fa.*] : Dört mânası var. 3 - Bir hakirü'l-cüsse ve rumadîyü'l-levn kuştur, kanatlarının altı kırmızı ve avazesi gayette hazin olur. Bunu bazıları alaca serçe سرچه آلاجه ile, ki ispinos dedikleridir, ve bazılar kız kuşu ile, tefsir ettiler. *(Bürh. XVIII - XIX. 330)*

alaca sığırcık : → **ala sığırcık.**

ala cehre : Sarı renk vermek için kullanılan bir kök, cehri.

§ Berdağ برداغ [*Fa.*] : İsm-i isperektir ki ala cehre • جهره آلا tâbir olunan nebattır, sarı boyalarda dahildir. *(Bürh. XVIII - XIX. 108)*

§ Zerir زریر [*Fa.*] : Dört mânâsı var... 2 - İsperek ismidir ki zerdeçûbe yaprağıdır. Anınla sarı boyarlar. Türkide ala cehre • جهره آلا denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 319)*

alacık : → **alacuk.**

alacuk, (alacık, alaçık, alaçuk) : göçebe çadırı.

Güneşte hâsıyet vardır mukarrer
Kılur yoksul alacuğın آلاجوغن münevver
(Işk. XIV. 35 - 1)

§ Kisra bin Hürmüz bir gün şikâre çıktı, leşkerden ayru düştü, yağmur oldu, bir karıcuğun alacuğuna الجنه geldi. *(Hay. XV. 31)*

§ Kuyu üzerine cem'oldular, sahtiyandan alacuklar الجقلر kurup oturdular. *(Leys. Ar. XV. 476)*

§ Küyan كیان [*Fa.*] : Arapların keçeden alaçuğı الاچوغی. *(Miftah. XV. 128)*

§ Çadırlar ve alaçuklar الچوقلر kılıverdi kim göçüp konduğunuz vakıtlarda ... *(Enfes. XV. 556)*

§ Sahtiyandan alacuklar الجوتلر kurup oturdular.
(Enfes. XV. 192)

§ Ne kazan, çölmek kaldı ahtarılmadık, ne çadır ne alacık آلاجق kalmış. *(Leys. Mu. XV. 151 - 1)*

§ Neser نسر [*Fa.*] : Sayeban ve alaçık الاچق ki yaylakta ve kışlakta kurulur. *(Cinas. XVI. 41 - 2)*

§ Kâje كاژه [*Fa.*] : Gümele ve alaçuk آلاچق ve alçacık yapılmış ev. *(Şamil. XVI. 484)*

§ Mezbur ... mülk bağım içinde olan alaçığımı آلاچغمی ben hazır değil iken yıktı, taaddi etti. *(Sic. K. XVI. 5, 248)*

§ Neser نسر [*Ar.*] : Sâyeban ve alaçuk آلاچق.
(Caf. XVI. 165 - 1)

Kalur dört beş yüz alacuğ-ı آلاجوغ Türkman
Tavar u oğul u kız bile yeksan *(Hadidi. XVI. 31)*

§ El-ḫâlife الخالفه [*Aar.*] : ... Ve dahi ḫâlife hayme ve alaçık آلاچق direklerinden bir direğin ismidir.
(Terceman XVI. 306)

§ Külbe كلبه [*Fa.*] : Attar dükkanının kaburcağı ve kiçirek höcre ve alacuk الاجق ve ...
(Ni'meti. XVI. 546)

Iraktan seyredüben beğ sarayın
Dime alacuğum آلاجغم oda urayın *(Güvahi. XVI. 74)*

§ Nesrem نسرم [*Fa.*] : Ol yer ki güneş az dokuna veya hiç dokunmaya, ve alacuk آلاجق. *(Deş. XVI. 238 - 1)*

Alaçık آلاچیق : kâje كاژه [*Fa.*], keşef [*Fa.*] : yatık, keşi : Yassı ip; zep [*Fa.*] : hız ü beğ emri : küşad [*Fa.*]
(Genç. XVII. 69)

§ ... Beri tarafa geçenler selâmetle alacukların آلاجقلرن ve derim obaların kurup esbabların kurutmağa başladılar.
(Ev. XVII. 7 - 501)

§ Neser نسر [*Fa.*]: Alacık آلاجق ki dağ başında çöp ve haşâkten iderler. *(Nuh. Tuh. XVII. 80 - 1)*

§ Bâran-giriz باران گریز [*Fa.*] : Alacuk الاجق ki yağmurdan kaçup girerler. *(Cam. Fa. XVIII. 32 - 2)*

§ El kifa' الكفاء [*Ar.*] :... Şol perdeye denir ki, arap çadırlarının ense taraflarının yukarısından aşağısına kadar çekilir. Alâ-kavlin şol şukkaya denir ki alaçık آلاچق tâbir olunan kıl çadırın ense tarafına çekerler. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 48)*

§ Çeper چپر [*Fa.*] : Saz ve alef makûlesi nesnelerden yapılmış hane-i muhtasardır. Huğ ve kulübe ve alaçık آلاچق ve salaç gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 215)*

§ Kûme کومه [*Fa.*] : Bekçi kulübesi ve avcı gömeltesi ve sahranişin alaçuğu آلاچنی ve salaç gibi muhtasar meskene denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 508)*

İki direkli çadir : fâze [*Ar.*], ḫıbâ خبا [*Ar.*] dır : alaçık آلاچق. *(Asım. XVIII - XIX. 36)*

alaçık : → **alacuk.**

alaçuk : → **alacuk.**

aladu, (alıdu) : Acele.

§ Tiz Yuhanna kaleye çıktı, aladuyile الادویله. *(Fütuh. XIV. 317)*

§ Şol işi bitirmez deyip ta'n ettikleri yeğdir, alıduyle الدیله tiz başardı deyip öğdüklerinden. *(Kab. XV. 89)*

ala götürmek : Alıp götürmek.

Otuz bedre altun dahi getürür
Ki her bedre bir kul ala götürür اله کوتررر *(Süh. XIV. 58)*

ala karga : → **alaca karga.**

alak bulak : Allak bullak, karmakarışık.

§ Gönül ol seyirlerde şuğullerden alak bulaktır الاق بولاقدر. *(Enfes. XV. 26)*

§ Şûr-âşûb شور آشوب [*Fa.*] : Karış muruş alak bulak آلاق بولاق. *(Şamil. XVI. 473)*

alak bulak kılmak : Darmadağın etmek. birbirine katmak, allak bullak etmek.

Ne kuzu, kim aç kurt nice kim kulak,
Tutup koyunu kılur alak bulak الق بولق *(Süh. XIV. 165)*

ala kuru : Yarı kuru.

§ Hift هفت [*Fa.*] : Yaş nesnenin beribenzer kurumuşuna denir ki ala kuru آلا قورى tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 626)*

ala kuş : Tavus kuşu.

§ Fisa فيسا [*Fa.*] : Tavus kuşuna denir. Hindistana mahsustur. Bu diyarlara da getirirler. Türkler Tanrı kuşu ve ala kuş آلا قوش ve gelin kuşu derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 451)*

alalık : Alacalık, karışık, bulanık görmek hastalığı.

§... Ve uyuza ve göz alalığına آلالغنه ursalar faide ede.
(M. Bay. XIV. 154)

alalmak : Renkten renge girmek, alı al, moru mor olmak, bozulmak, alacalanmak.

§ ... Kara gözlü kâfir kızın men aluram, dahi senin yüzüne men gelmezem, ağladuğuna sebep ne?... Kazan bey alaldı آلالدى, oğlunun yüzüne baktı, çağırıp söyler ...
(Dede. XIV. 64)

alan : Açık, düz yer, meydan.

§ Alañ الاك alçak hava yirden gelen argış.
(Dede. E. XIV 95)

§ Atın sıçradıp bir alan آلان yere çıkıp turdu.
(Müslim. XV. 6, 201)

§ Celva جلوى [*Ar.*] : Geniş alâñı آلاكى olan cephe.
(Bab. XVI. 1, 584)

§ Ebhâs ابحاث [*Ar.*] : Ma'denler ve büyük alanlar آلانلر ve mesâil. *(Bab. XVI. 2, 364)*

§ El-küsbe الكثيبه [*Ar.*] : Dağlar aralığında olan çukurca oturaklı yere denir ki alañ آلاك tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 245)

Dumanlıdır Aladağın alanı
Ortasında sarı çiçek sarvanı *(Saz. Dadaloğlu. XIX. 570)*

alan talan eylemek : Altüst etmek, karmakarışık hale sokmak.

Bir Moğolçin gözlü kâfir gönlümün Bağdad'ını
Yıktı yaktı cevr ilen alan ü talan eyledi آلان وتالان ایلدی
(Hayali. XVI. 19)

alar : Onlar.

Gök ata oldu yer ana bulardan doğdu dört erkân
Alardan آلردن doğdu üç oğlan ki tâ andan doğa esbat
(Muham. XV. 524)

alardu bakmak : → **aları aları bakmak.**

aları aları bakmak, (alaru alaru bakmak, alardu bakmak) : Dikkatli dikketli, sert sert bakmak.

§ Ömer Arfece'nin yüzüne aları aları baktı الارى الارى باقدى.
(Fütuh. XIV. 114)

§ Bir zaman alaru alaru baktı الرو الرو باقدى. *(Fütuh. XIV. 271)*

İki oğluna baktı kıya kıya
Alardu bakar آلاردو باقر kimse kim kakıya *(Süh. XIV. 136)*

§ ... Kükremiş arslan gibi sağına soluna aları aları bakıp ... آلارى آلارى باقوب *(Hamza. XIV. 10, 8)*

§ Bu gez kâfir pehlivanları bîhuzur olup yer yer gümreştiler, Şehlâsek'e aları aları bakıştılar. *(Müslim. XV. 35, 52)*

§ Mülhidin oğlu bir gün orman kenarından geçerken ormandan bir su sığırı çıkıp oğlanı görücek durur ve yüzüne aları aları nazar kılıp ... آلارى آلارى *(Letaif. XVI. 73)*

§ Vaktâki bir şahıs göresin senin üzerine aları aları nazar kılur. الارى الارى *(Letaif. XVI. 73)*

alar sabah : Şafak sökmeden evvelki yalancı aydınlık, fecr-i kâzip.

§ Alar sabah آلار صباح Dirse Han yerinden örü turdu.
(Dede. XIV. 12)

alar tan : Alar sabah, alaca sabah.

§ Alar tangıla آلار طانكله yerimden turduğum senin için,
(Dede. XIV. 74)

alaru alaru bakmak : → **aları aları bakmak.**

ala sığırcık, (alaca sığırcık) : Çekirgeyi kıran bir çeşit sığırcık kuşu.

§ Kâḫûl كاخول [*Fa.*] : Ala sığırcık الا صغرجق ki çekirge ile harp edip helâk eyler. *(Deş. XVI. 222 - 1)*

§ Basterk باسترك [*Fa.*] Alaca sığırcık الاجه صغرجق ki çegirge ile ceng eder. *(Deş. XVI. 189 - 1)*

alasıya : Parası peşin verilip karşılığı olan mal ileride alınmak üzere.

§ El-mükliü المكلئ [*Ar.*] : Ve bir kimesneye birkaç aydan sonra buğday alasıya آلاسيه veya arpa alasıya آلاسييه akça veri koyucu kimesneye derler. *(Terceman. XVI. 3, 122)*

alaşa : Sert başlı, huysuz, haşarı (at).

§ Serkeş سركش [*Fa.*] : ... üns ve ülfeti batıy olan kimesneden kinaye olur. Ve alaşa الاشه ve müteassıp ata dahi ıtlak ederler. *(Bürh. XVIII - XIX.)*

§ Lebâşun لباشن [*Fa.*] : Levâşe mânasınadır ki nalbantlar yavaşa tâbir ettikleri âlettir, alaşa آلاشه tavar burnuna geçirilir. *(Bürh. XVIII - XIX. 543)*

ala tenlü : Abraş.

§ Kelbî eyitti : Kaçan İsa, anadan gözsüz doğmuşu ve ala tenlüyi الاتنلوي onardı ve ölüyü diri kıldı. *(Enb. XIV. 829)*

§ El-ebras الابرص [*Ar.*] : Ala tenlü آلاتنلو kimse ki baras dedikleri marazdan olur. *(Ah. XVI. 5)*

ala tutmak : Alıkoymak.

§ Elümden gelende ala tutmadım. Gönlüm benim elimde değül. Eğer gönül kendüsi birincesin ala tutarsa آلا طوتارسه onu benden tutmagıl. *(Tuh. Le. XV. 364)*

alav : Alev, ateş.

§ Nefsinin alavı الاو söyündü, kibr ü ucbu oturmağa başladı. *(Hazain. XV. 70 - 2)*

§ Gıdâ yiyip üzerine su içmek ... eğer içmezse mi'desinin odundan gıdâ göyner, su alavın الاون söyündürür.
(Hazain. XV. 33- 1)

Çıkaldan hüsnünün illerde çavı
Yakuptur âlemi aşkın alavı علوی *(Yuz. Şems. XVI. 126)*

§ El-iltihab الالتهاب [*Ar.*] : Kor yalını peydâ olmak alavdır آلاودر ki galatında alev علو dinür.
(Kdeb. XVIII. 227 - 2)

alay bağlamak : Asker saf saf olmak, harp safı niszamına girmek.

§ Çadırın diktirdi, alay bağladı آلای بغلدی turdu. *(Dede.XIV.144)*

Taşraya çıkıp alay bağladılar الای باغلادیلر
Cümle kâfir yüreğin dağladılar *(Enveri. XV. 36)*

Kurudan Paşa çün alay bağladı آلای باغلادی
Anda kâfirler yüreğin dağladı *(Enveri. XV. 48)*

§ Mücâdele ve mükaatele içün karşı varup alay bağlayup الای بغلیوب turdular. *(Saadet. XV - XVI. 41 - 1)*

§ Saf ber-saf alaylar bağlandı الایلر باغلندی heman ki mukabil oldular. *(Aş. XVI. 78)*

alay düzmek : Alay tertibetmek, askeri saf saf dizmek.

Pes Ahad Subaşıya hükmeyledi
Sen alay düz آلای دوز yürü deyü söyledi
Üç bin erle çıktı ol düzdü alay آلای دوزدی *(Enveri. XV. 23)*

alay göstermek : Nümayiş yapmak, merasim yapmak, geçit resmi yapmak.

§ Şam valisi Küçük Ahmet Paşa gelip alay gösterdi آلای کوسترددی.
(Naima. XVII - XVIII. 3, 6)

alaz alaz : Alaca bulaca.

Alaz alaz olmuş dağların karı
Gayet güzel olsa yiğidin yarı
O da sevdiğine nâzınan gider *(Kara. XVII. 173)*

alazlama : Yılancık hastalığı.

§ Humre حمره [*Ar.*] : Yılancık denilen illet. İşbu illete alazlama آلازلامه da derler. *(Kam. Os. XIX. 3, 281)*

albağ : Ferace.

Lây-i âl ü sebzden itmiş o bağ
Gonca eğnine ahcer ü albağ الباغ *(Miri. XVI. 269)*

alçağırmak : Alçalmak, alçaklaşmak.

§ Ol döşekler Hak Taâlâ kudreti birle şol deve çöker gibi alçağırur الچغرر mü'min çıkıcak geri kalkar. *(Leys. Mu. XV. 356 - 2)*

alçağrak : **1.** Küçücek, aşağı dereceli.

§ Kenareng كنارنك [*Fa.*] : Etraf-ı memlekette olan alçağrak الچاغرق beyler ki bir memlekete hükmederler. Zamanlarında âli-cah padişahlara itâat ederler. *(Deş. XV. 208 - 2)*

2. Münhat, basık.

§ ḫamîle خميله [*Ar.*] : Şol alçağrak الچغرق durucu olan, ot biteği olan kalınca yer. *(Bab. XVI. 1, 182)*

alçağrıtmak : Alçaltmak, hafifletmek.

§ Şol kimseler kim avazların alçağrıdur الچغردر anul anul söyler Resûl katında, anlar kim ... *(Leys. Ar. XV. 502)*

§ Dahi çağırı söylemegil, avazını alçağrıdı الچغردى söylegil. *(Leys. Mu. XV. 139 - 1)*

§ Şol kimseler kim avazların alçağrıdur الچغردر anul söyler Resûl katında. *(Leys, Mu. XV. 316-1)*

alçak : Mütevazi, yavaş, sakin.

Çünkü topraktır kişinin aslı pes alçak الچق gerek
Sırrı varsa kıla ihfâ çınramaya hem-çü tas
(Muham. XV. 53)

Çağıdır alçağ الچغ edersen kelâmın
Ki il içre yüce ola makamın *(Şeh. Ş. XVI. 595)*

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Alçak الچاق. *(Şamil. XVI. 215)*

alçak asıllu : Soysuz.

§ Furûmâye فرومایه [*Fa.*] : Alçak asıllu الچق اصللو.
(Şamil. XVI. 237)

alçak hallü: Uyıuk.

§ Zîr-dest زیردست [*Fa.*] : Raiyyet ve alçak hallü الچق حاللو.
(Sıh. Ac. XV. 10 - 1)

alçaklamak : Tahkir etmek.

Bizi alçakladı الچقلدی anı ulular
Ne diye işitip beyler, ulular *(Şeh. Ş. XVI. 61)*

alçaklık : Tevazu, alçak gönüllülük.

Aşaklık üzre durur yer ile göğ
Öğersen cümleden alçaklığı الچقلغی öğ
(Yunus XIII - XIV. 14)

§ Tanrı bulara buyurdu kim, ana alçaklığ ile الچقلغلا ve istiğfar getirip ve rükû' ve sücut birle gireler.
(Enb. XIV. 516)

§ .. Yüzün kendi mukarreplerine tuttu, eyitti : Hünerli ve mürüvvetli kişi niçeme kim alçaklık آلچقلق ve bilmezlik menzilinde ola ve düşmanı çok ola, kendi akıl ve hüneri ile kendözün belirtir. *(Kel. XIV. 29 - 1)*

Bes alçaklıkda آلچقلقده irdi kadre iren
Hilâl olmuştur evvel bedre iren *(İbrahim. XV. 65 - 1)*

§ Ve fakirlik verdi kim alçaklık آلچقلق makamın tutavuz.
(Saat. XV. 2)

§ Tevazu' ve alçaklık الچلق içinde misli yoğudu.
(Tez. Lâ. XV. 131 - 2)

Din yolun miskinliğ ile vardılar
Tanrıya alçaklığ ile irdiler *(Anasır. XV. 409)*

§ Hasan'ın şol kadar alçaklığı الچاقلغی var idi kim her kişiyi kim baksa ol kişiyi kendünden yeğ görürdü.
(Tez. Ba. XV. 54)

§ El-ıḫbat الاخبات [*Ar.*] : Alçaklık الچاقلق göstermek.
(Terceman. XVI. 29 - 1)

§ Furûtenî فروتنی [*Fa.*] : Alçaklık الچاقلق yâni tevazu'.
(Şamil. XVI. 481)

alçaklık etmek : Tevazu göstermek

Gel alçaklık idüp ادوب الچقلق gözle zebunu
Çakala yalvarır kurdun zebunu *(Işk. XIV. 132 - 2)*

alçak od : Hafif ateş.

§ Ve biraz za'feran ol sarmısağın üzerine koyasın. Alçak od ile الچق اوديله kıvama getiresin. Şerbeti üç dirhemdir.
(M. Na. XV. 12 - 1)

§ Süciden dönmüş sirke katasın ve alçak od ile bişüresin, tâ kim kıvama gele. *(M. Na. XV.)*

alçak olmak : Mütevazi olmak, alçak gönüllü olmak.

§ Ve dahi tevazu' eylemek yâni alçak olmak آلچاق اولق.
(Cennet. XIV. 41)

alçı : Aşığın dört yüzünden birinin adı. [Göbek şeklinde çukur olan tarafına "çik", bunun arkasına, yani, tümsek tarafına "tök", üzeri S şeklinde oyuk olan tarafına "kıt", bunun karşısındaki düzce tarafına "alçı" denir.]

§ Pük پك [*Fa.*] : Altı mânası var . . . Hâmis : Topuk kemiğinin, ki aşık tâbir olunur, bir tarafına derler. Kumarbazlar ol aşıkla kumar oynarlar, her tarafının ism-i mahsusu vardır ve başkaca hükümleri vardır; Türkide bir tarafına alçı الچی ve bir tarafına kıt, ve bir tarafına çik ve bir tarafına tök derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 158)

aldağan : Çok aldatan.

§ Mesel : Kelerden aldağandur الدغندر. *(Hay. XV. 119)*

§ Nefs, kişii bunun gibide aldağan الدغن olur.
(Maarif. XV. 78)

aldağuc : → **aldağuç.**

aldağuculuk : Aldatıcılık.

§ Bu aldamak sözleri, bu aldağuculuğı الدغجلغى kimden ta'lim ettin dedi. *(Fütuh. XIV. 365)*

aldağuç, (aldağuc) : Aldatıcı.

İyman aldaguçları آلداغوچلرى çok vardurur bu yolda
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriyi kırası
(Yunus. XIII - XIV. 168)

Katından anın hâli hiç olmadı
Gey aldağuç آلداغوچ imiş anı bilmedi
Apansızda bir tan kapı açtı
Kızın bir gece aluben kaçtı *(Süh. XIV. 284)*

Çünki bi'dim aldağuçtur bu gönül
Beni eyler, kendi olmuş nefse kul *(Ca. XIV. 551)*

Cihanın işi uçtan uca güçtür
Bezer kendüzünü bir aldağuçtur الدغچ در *(Işk. XIV. 94 - 1)*

Hem attırmagıl aldağuca الدغوج ayak *(Ferh. XIV. 21)*

§ Nefs zebun olmuş, aldagucluğu الدغجلغى geçmiş.
(Tuh. Le. XV. 353)

§ Gürbüz گربز [*Fa.*] : Aldağuc الدغج. *(Ni'meti. XVI. 542)*

§ Gürbüz [*Fa.*] ol kimse ki tarrâr ola, aldağuç, hudda' mânasına.
(Deş. XVI. 115 - 2)

aldamak : Aldatmak, kandırmak, oyun etmek.

Ömrüm beni sen aldaduñ آلدادك ah nideyim ömrüm seni
Beni deprenemez kodun ah nideyim ömrüm seni
(Yunus. XIII - XIV. 128)

Yolum uğradı vü gördüm göz ile
Etmenüz kim bizi aldar آلدار söz ile *(Ga. XIV. 438)*

§ Aldayuben آلدايوبن er tutmak avrat işidir. *(Dede. XIV. 150)*

§ Mekrin âkıbeti yavuzdur ve aldamağıñ آلدامغك hâtimeti ve sonu yatlıdır. *(Kel. XIV. 57 - 2)*

§ Eyitti : Yâ mel'un, bu ne iş idi bana işledin ve beni aldaduñ الددك. *(Enb. XIV. 55)*

Yavlak ağyar ola yâri aldayan آلدين
Yohsa er olmaya eri aldayan *(Man. Tayr. XIV. 231)*

Bir aldağuçtur aldar آلدار âdemi ol
Suya bıraksa gark eder gemi ol *(Işk. XIV. 323 - 1)*

§ Âkıbet Süheyl anı tatlı sözle aldadı, alıp kalesine geldi. *(Kesir. XV. 2, 11)*

§ ...Ve aldamazlar illâ nefislerini aldarlar. *(Cev. Es. XV. 7)*

§ Ve bu âlemde üns duta, dâim anı şöyle aldayup آلدايوب meşgûl ederler. *(İrşad. XV. 99)*

§ Firib فريب [*Fa.*] : Aldamak الدامق ve aldayıcı. *(Seh. Ac. XV. 7 - 2)*

§ Firib فريب [*Fa.*] : Aldamak آلدامق. *(Miftah. XV. 113)*

§ ... Çağrışırlar ki dünya bizi aldadı. *(Saat. XV. 80)*

Lâ'l-i nâbından muradım istedim, söğdün bana
Aldadım الدم aldım muradım yâni aldanmaz mısın *(Nizami. XV. 40)*

Nice bir bûse verem deyü Cem'i aldayasın الدايەسن *(Cem. XV. 159)*

Bu nasihattir fakire baya hem *(Melhame. XV. 169 - 2)*
Çün geçer aldanmaya aldaya الدايه hem

§ Süleyman ana didi ki beni bu mal ile aldayup benden kurtulmağa bununla medet mi telep idersin. *(Leys. Mu. XV. 99 - 1)*

Görüne ma'ni yüzü çünkü bu İbrahim'e
Aldamaya آلدميه gönlünü şu'bede-i kıyl ü kaal *(İbrahim. XV. 124 - 1)*

§ Ol peri-çehreyi hastalık bahanesine bir ay aldadım. *(Ferec. XV. 185)*

§ Kırk yıl bu resme nefsin aldayu aldayu gece ve gündüz ibadet eyledi. *(Cinan. XV. 43)*

§ ...Yâni ol aldamağuñ الدامغوك vebâli âkıbet kendülere irişür ki... *(Leys. Ar. XV. 31)*

Aldamasun seni nevruz-ı cihan
Peyrev olmuştur baharına hazan *(Tazarru. XV. 157)*

§ Amma günahkârları münafıkları bulucak ol mukallitleri biz aldadık آلدادق derler. *(Müz. XV. 4)*

Şular kim aşkıle hem-reng oluptur
Oları aldayamaz nakş-i hane *(Eşrefoğlu. XV. 21)*

§ Dünyadan sakın, seni aldayup bir belâya bırakmasun. *(Tez. Lâ. XV. 424 - 2)*

§ Gaşş غش [*Ar.*] : Kimseyi aldamak istemek. *(Bab. XVI. 2, 169)*

§ .... Ve zen-i dünya gibi erenler aldamakta mekkâre ola. *(Tar. İs. XVI. 34)*

§ Firib فريب [*Fa.*] : Aldayış, Firibiden lâfzından ism-i mastardır ve aldamak, mastar, mânasına da gelür. *(Deş. XVI. 32 - 2)*

§ Firibiden فريبيدن [*Fa.*] : Aldamak. *(Caf. XVI. 195 1-)*

§ Çeşmâ-rûy چشمارروی [*Fa.*] : Düzgünlü suret, yâni çirkin surettir ki düzmekle güzel görünür, anunla âdem aldarlar. *(Ni'meti. XVI. 230)*

Seni aldar الدر rû-yi zîbalar ile
Tu'me-i şirin ü helvalar ile *(Zehr. XVI. 160)*

§ Tıfl oğlan aldar الدار gibi gâh gâh melâike secde itmekle, gâh uçmağ ile aldarlardı. *(Ta. Şahi. XVI. 51 - 2)*

§ Firiften فريفتن [*Fa.*] : Aldamak آلدمق. *(Şamil. XVI. 281)*

§ Ceng aldamadır الدامەدر. *(Rav. Ah. XVI. 102)*

Al idüben aldar imiş آلدريمش zâl-i dünya çohları
Al ile andan irişmez kimse anın fendine
(Gülşeni. XVI. 107)

Seni aldamasun helva-yi rengin
Şarab-ı şevki cana şerbet eyle *(Sır. XVI. 30 - 2)*

§ Ed-de'el الدأل [*Ar.*] : Aldamak hud'a gibi ve ahdin sımak. *(Ah. XVI. 372)*

§ Ve her nesne ki insanı iğtiyâl ede, yâni aldaya الدايه ve ihlâk ede, ol nesne gûldür. *(Men. Av. XVI. 35)*

Gönlün alınca gülersin yüzüne âşıkların
Gördüğün aldarmışsın böyle bilmezdim seni
(Yuz. Şems. XVI. 269)

Seni bir suret-i ziba ile aldar آلدر amma
Âkıbet sana ne yüz göstere dünya göresin *(Baki XVI. 188)*

Hezaran dil döküp bu çeng ü kanun
Güzeller aldamağa oldu kanun *(Enis. XVI. 25 - 2)*

§ El-ihtiyâl الاحتيال [*Ar.*] : Hiyle kılmak ve aldamak آلدامق.
(Terceman. XVI. 22 - 2)

§ İğtirar الاغترار [*Ar.*] : Aldamak الدمق. *(Müntehab. XVII. 4-2)*

Bendine düşmüştü anın nice mert
Aldamadık komadı âlemde fert *(Atai. Ha. XVII. 114)*

Sokranıp, aldadı : الدادى menkid [*Fa.*] ü firift فرفت [*Fa.*]
Bulanıp, karıştı : miâşüft [*Fa.*] ü şift [*Fa*]
(Genc. XVII. 83)

§ Zağ-gir زاغ كير [*Fa.*] : Hilekâr ve aldayıcı.
(Aks. XVII - XVIII. 89 - 1)

§ Ne söyledi ise söyleyip melâîni aldayup الدايوب.
(Naima. XVII - XVIII. 3, 282)

Bir ayak berberi kıyafet ile
Halkı aldar yürürdü sanat ile *(Sabit XVII - XVIII. 230)*

Rast kerden[*Fa.*]: doğru kılmak: tesviye[*Ar.*], takvim[*Ar.*] imiş
Söylemek: güften [*Fa.*] : kinaye [*Ar.*], aldamak آلدامق : gabn
غبن-[*Ar.*] ü firip فريب [*Fa.*]
(Naz. Cev. XVIII. 32)

Gelip bir derdmendi aldayıp mekr etme tek kâfir
Dilersen âdem öldür, yara kes, kan iç, cigerhar ol
(Nedim. XVIII. 159)

Uyan gafletten ey gafil seni aldamasun dünya
Yakanı al elinden kim seni sana eder rüsvâ
(Niyazi. XVIII. 10)

Aldamak oldu: firibîden فريبيدن [*Fa.*] ki gabn غبن [*Ar.*] anın gibi
(Tuhfe. XVIII - XIX. 319)

§ Firibîden فريبيدن [*Fa.*] : Aldamak آلدامق ve hud'a ve mekr ve fent mânasınadır ve aldamak ve inhida' mânasına gelir.
(Bürh. XVIII - XIX. 444)

Mey-i alı ver sakıyâ bîdireng
Şu gam kâfirin aldayup eyle renk *(Mihnet. XIX. 73)*

aldamak söz : Aldatıcı söz.

§ Bu aldamak sözleri الدەمق سوزلرى bu aldaguculuğu kimden ta'lim ettin dedi. *(Fütuh. XIV. 365)*

aldangan : Çabuk aldanan, daima aldanan.

§ El-eblehü الابله [*Ar.*]: Aldangan آلدانغان kişi ve kaykusu az kişi.
(Terceman. XVI. 7 - 2)

aldanguç : Aldanma vasıtası; oyalıyan, aldatıcı şey.

Bu dünya âşıklara bir aldanguç الدنغج olurmuş
Bu yalan aldangucun terkin urayın canım
(Eşrefoğlu. XV. 30)

Pes cihan böyle bir aldanguç iken الدنغجكن
Aldanan ana değil mi nâdan *(D. B. XVI. 9)*

aldaşmak : Birbirini aldatmak.

§ Eğer sulh etmekte seninle aldaşmak الدشمق ederlerse.
(Enfes. XV. 221)

§ El-muḫâda'a المخادعه [*Ar.*] : Aldaşmak آلداشمق.
(Terceman. XVI. 307 - 2)

§ Pes bu hüküm böyle vardı tâ ana değin kim buların içinde aldaşmak ve mekr zâhir oldu. *(Enb. XVI. 576)*

§ Muḫâda'a مخادعه [*Ar.*] : Aldaşmak الداشمق.
(Müntehab. XVII. 87 - 2)

Teğabün تغابن [*Ar.*] : oldu aldaşmak, teavün [*Ar.*] : yardım edişmek
(Cev. Ke. XVII. 38)

Be-yekdiğer be-firiften بیکدیکر بفر یفتن [*Fa.*], teğabün تغابن [*Ar.*] : aldaşmak الداشمق
(Naz. Cev. XVIII. 22)

aldaşmak etmek : Birisi başkasını aldatmak.

§ Yâ Muhammed, eğer sulh etmekte seninle aldaşmak ederlerse الداشمق ایدرلرسه Allahü Taâlâ sana kâfidir nusret vermekte.
(Leys. Ar. XV. 496)

aldaya düşmek : Aldanmak, hileye kapılmak.

§ Amma, çünki fursat bulasın ve zaferle düşmanı bastın, ardınca aldaya düşüp آلدیه دشب tizcek kova gitme. *(Kab. XV. 416)*

aldayıcı : Aldatıcı.

§ Ey oğul cehdeyle ki kimseyi aldayıcılardan آلدیجی لردن olmayasın. *(Kab. XV. 196)*

§ Kerdkâr کردکار [*Fa.*] : Yaldaklanup aldayıcı الدایجی kimesne.
(Deş. XVI. 119 - 1)

§ Dil-firib دلفریب [*Fa.*] : Gönül aldayıcı.
(Nuh. Tuh. XVII. 21 - 2)

Aldayıcıdır : آلدایجی در Kallâş قلاش [*Ar.*], ahdini bozan : gaddar [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 48)

Aldayıcıya آلدایجی یه dendi : firibâ فریبا [*Fa.*]
(Tuhfe. XVIII - XIX. 380)

aldayış : Aldatış.

§ Firib فریب [*Fa.*] : Aldayış الدایش. Firibîden lâfzından ism-i mastardır. *(Deş. XVI. 32 - 2)*

aldırmak, (aldurmak) : Kaptırmak.

§ Azgın dinlı kâfirlere bir oğul aldurdunsa الدردکسه degil mana.
(Dede. XIV. 14)

Aldırayım آلدرایم deyü Dâra'dan diyar
Kıldı kulluğunu şahın ihtiyar *(İş. XIV - XV. 64)*

§ Yusuf'un pirahenin berk-i gül gibi hûnin edüp sübâa aldırdık آلدردق demeğe ittifak kıldılar. *(Hadika. XVI. 18)*

§ Keffe-i kefinde olan nukûd-ı mevcudun kimin aldurur آلدورر ve kimin çaldurur. *(Tar. Is. XVI. 3)*

Remmale varın görsün yitik ele girer mi
Mest-i mey-i aşk oldum, nakd-i dili aldırdım آلدردم
(Zati. XVI. 401)

aldurmak : → **aldırmak.**

al etmek, (al eylemek) : Hile etmek.

Yunus aşka eyledi al آل ایلدی Yunus kamı aşka halâl
Kon varın etsin pâyimâl göremesin ayrıldığın
(Yunus. XIII - XIV. 140)

§ Namerd tayın al eylemiş ایلمش آل .
(Dede. E. XIV. 300)

Dediğini ver tizcek kızı al
Çevik kişidir olmasın ede al آل ایده *(Süh. XIV. 205)*

Yâr bizüm ile yine gör ki ne al eyledi آل ایلدی
Tâ ki yaşum kan ola yanağın al eyledi *(Kadı. XIV. 9)*

Canım almak dilersen eyleme al آل ایلمه
Al hâcet değüldür al ey dost *(Cem. XV. 26)*

Kim ana diler ise al eyleye آل ایلیه
Gerü kendözün aldaya neyleye *(Muham. XV. 238)*

§ Frenk anın az halk ile durduğundan korktu. Bususu vardır, al eyler آل ایلر deyü vehm ile sındılar, kaçtılar.
(Kesir. XV. 3, 159)

Resulün âlisin çok eyleme al آل ایلمه
Ko özrü bu kitabı eline al *(Şeh. Ş. XVI. 12)*

§ El-keydü الکید *[Ar.]*: Bir kimse bir kimseye al etmek آل ایتمك ve mekr ve hiyle etmek. *(Terceman. XVI. 201)*

Şu kim cihanda sana al eylemek ister
Tenini âhir özü kanı birle eyler al *(Hayali. XVI. 14)*

§ Nireng نیرنك [*Fa.*] : Hiyle ve cazuyî ve al etmek آل اتمك ve efsun. *(Ni'meti. XVI. 612)*

Al idüben آل ایدوبن aldar imiş zâl-i dünya çohları
Al ile andan irişmez kimse anın fendine
(Gülşeni. XVI. 107)

Er isen avrata inanma ahi
Avrat al itti آل ایتدی enbiyaya dahi *(Tibr. XVI. 208)*

Seni baştan çıkarır al eyler آل ایلر
Ser-i zülfü gibi pâmâl eyler *(Atai. Ha. XVII. 136)*

al eylemek : → **al etmek.**

algasamak : Korkutmak, tethiş etmek.

§ Ve savaştığın kişiyi algasadım آلغسدیم deyü bühtan etme ki barışmadığından boynunda mazleme kalmasın. *(Kab. XV. 140)*

al geçmek : Hile yapmak.

Yazalım mektubu arzedelim hal
Ki tâ anlar bize geçmeyeler al آل کجمیالر *(Fazilet. XVI. 121)*

algım salgım : → **ılgım salgım.**

algış etmek : → **alkış etmek.**

algış olunmak : Alkışlanmak.

§ ... Lâkin sâir vüzera gibi algış olunmayup ... الغش اولنمایوب *(Sûr. XVIII. 31)*

al gitmek, (alı gitmek) : Götürmek, alıp gitmek.

§ Kendüyi cehenneme atar, nefsine gıdâ al gider الکدر. *(Müz. XV. 314)*

§ Anlar uçmaktan geldiler ve üş bizi gine uçmağa alı giderler الکدرلر. *(Müz. XV. 222)*

algun : Aklı alınmış, meczup.

Bakmazlar dertliye algundur deyü
Hakikat bahrine dalgundur deyü *(Saz. Dertli. XIX. 650)*

alıcı, (alıcı kuş) : Avını kaçırmıyan, avcı.

Alıcı آلیجی şahine benzer Âl-i Osman beyleri
Dest-i kudret salsa bir ıklime alur ol yeri
(Yahya Bey. XVI. 20)

İdüp sâkıyâ bezmi pür-velvele
Yine alıcı آلیجی çakırın al ele *(Atai. Ha. XVII. 38)*

Alıcı kuş آلیجی قوش gibi ebna-yi zaman
Almak ister ne eyü der ne yaman *(Nabi. XVII - XVIII)*

§ En-nesr النسر *[Ar.]* : ... Bazılar ukabı karakuş ile ve nesri tavşancıl ve yılancıl dedikleriyle beyan eylediler ve akbaba dedikleri bundan alıcı آلیجی olmıyan battal nevidir dediler.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 121)

alıcı kuş : → **alıcı.**

alı gelmek : Alıp gelmek, getirmek

§ Âmilim dahi şimdiye değin ne alı geldiyse آلی گلدیسه gerü heman ol alına. *(Sic. B. XV. 7, 137)*

alı gitmek : → **al gitmek.**

alık (I) : 1. Geysi, giyecek.

Sırtlarımız görmez oldu alığı آلیغی
Ayaklarımız unuttu gön geliği
(Hal. Şa. Deli İbrahim XIX - XX. 48)

2. Eyer altına konan ter bezi.

§ El-kurtan القرطان *[Ar.]* : Eyer altına kodukları âlete, yâni şol kalın alıktır آلیقدر ki davar arkasına korlar, dahi üzerine kaltak korlar, dahi binerler. *(Terceman. XVI. 2, 152 - 1)*

alık (II) : Gidiş tarzı.

Ki yad beyler neceme adl kılur
Alığın آلیغن anlayınca il yıkılur *(Hurş. XIV. 82)*

Alır ola cihanın alığını آلیغنی
Bilir ola zamanın kılığını *(Hurş. XIV. 82)*

alıl : Alın.

§ Çıkarup uçmağa koyalar, alıllarında آلرنده bir satır yazılı ola. Yazılmış ki bular Hak Taâlânın azadlularıdır.
(Leys. Ar. XV. 769)

alım, (alum) : Alacak, hak.

Alımum آلوم vardır bu mülkte alayım
Ba'dezan yanınca yoldaş olayım *(Ga. XIV. 554)*

§ Bugün bunlardan alumumuz آلوموز almak gerektir.
(Anter. XIV. 2, 235)

§ Osman Gazi aydur : Senin bu pazar ehlinde alumuñmu آلومکی var ki akça alursun? *(Âş. XV. 19)*

§ Benim Şehriyar nam Ermeni üzerinde boğası bahasından bin elli akça alımum الوم var... *(Sic. B. XV. 3, 387)*

§ ... Bir gün alımın المین isteyü bir borçlusuna vardı.
(Tez. Ba. XV. 72)

§ ... Bu meblağın dokuz bin altı yüz akçası ba'zı nakıd ve ba'zı il üzerinde alım آلیم imiş. *(Sic. B. XV. 8, 168)*

§ Alım الم birle borç ödenmez. *(Ata. XV. 6)*

§ Mezbur Kaabil'de yüz yirmi akça alumum الوم vardı...
(Sic. K. XVI. 4, 87)

§ İntaz انطاظ [*Ar.*] : Borçlusuna yapışıp alımını آلمی almayınca koyuvermemek. *(Bab. XVI. 1, 229)*

§ Bir kişide alımım الم var anı önerin, tâ kim gele bana borcunu teslim eyleye. *(Rahat. XVI. 108)*

§ Tâvân تاوان [*Fa.*] : Alım آلم ve ödek ve cürm ve cinayet ve suç. *(Şamil. XVI. 407)*
Ki ala kargada alımım آلیم olsun
Ger alımaz isem ölümüm olsun *(Güvahi. XVI. 17)*

alımamak : Alamamak, kapamamak, tutamamak, kavrıyamamak, zaptedememek.

§ Kazan şahini saldı, alımadı آلیمادی. *(Dede. XIV. 138)*

Ki ala kargada alımım olsun
Ger alımaz الیماز isem ölümüm olsun *(Güvahi. XVI. 17)*

alımlı, (alımlu) : Alacaklı.

§ Ol borçlu kişi alımlu آلملو katında eminlerden olsa ...
(Leys. Ar. XV. 153)

§ Varasın biregüden ödünç alasın, ol bir arzuyı geçiresin, ol lezzet dahi geçe, alımlu الملو sana tekazâ kıla, senin dahi vereceğin olmaya, halk içinde bunca mezellet sana vâkı' ola.
(Müneb. XV. 114 - 2)

§ Her sabah nefs bir alımlu آبلو gibi gelir, berk boğazına yapışır, tez bana öyünümü ver, yoksa ... *(Müz. XV. 314)*

§ İleri zamanda alımlunuñ الیملونك vaktı yetişse malın dilerdi, borclu nesnecük verirdi, borç issi biraz dahi mühlet verirdi.
(Cev. Es. XV. 78)

Alımlu آلیملو çün bu sözleri işitti
Begayet güldü san kim işi bitti *(Güvahi. XVI. 91)*

§ Vâmḫah واخواه [*Fa.*] : Alımlu آلیملو. *(Caf. XVI. 172 - 1)*

§ Vâmḫâh واخواه [*Fa.*] : Alımlı آلیملی. *(Nuh. Tuh. XVII. 198 - 2)*

Vâm dih [*Fa.*] ü vâm dâr وامدار [*Fa.*] : alımlu آلیملو, borçlu : Yâni garim [*Ar.*] ü ödek garamet ü tâvan [*Fa.*]
(Men. Cev. XVII. 53)

§ Garim غریم [*Ar.*] : Borçlu ve alımlu الملو ikisi birbirine garim.
(Müntehab. XVII. 69 - 1)

alımlu : → **alımlı.**

alım satım : → **alı satı.**

alım satım etmek : → **alı satı etmek.**

alın bağı : Kadınların alınlarına bağladıkları altın veya gümüşlü süs bağı.

§ Dört küpe, alın bağı الن باغی, saç bağı, altunlu kadife kaftan...
(Sic. K. XV. 1, 377)

§ Murassa' ısabe, alın bağı, boğmak. *(Sic. K. XV. 2, 483)*

§ Bir kasba 400, bir alın bağı الن بنی 100 ...
(Sic. K. XVI. 3, 15)

alındırmak : Müteessir etmek.

Sahn-ı çemende bülbül-i zarı alındırır الندرر
Bâd-i nesim bir gül-i ra'na salındırır *(Sabit. XVII - XVIII.)*

alınmak : 1. Meclûbolmak, tutulmak, kapılmak.

§ Senin dostluğuna yavlak alınmışven آلنمشون ve senin doğruluğun benimle dostluk eylemek içinde güman ve şüphetten geçmiştir. *(Kel. XIV. 83)*

Al yanağın alına al edeli alındı الندی dil
Ol sebeptendür ki dem dâim gözümden cûş eder
(Cem. XV. 53)

Olduk nereye vardık ise aşka giriftar
Alındı الندی gönül bir sanem-i mâh-likaye *(Ruhi. XVI. 81)*

Alındı لندی آaşkına dil, kaldı fikr-i bîhasıl
Sipahi gibi ki timarını ederler has *(Baki. XVI. 138)*

Nazar-ı pâk ile bakınca ana
Ol peri çehreye alındı geda *(Ş. G. XVI. 44)*

2. Endişe duymak.

Kapısında kûsü çalınmaz mıdı
Kamu düşman andan alınmaz آلنماز mıdı *(Süh. XIV. 223)*

alıp verişme : Sevgi alış verişi, muaşaka.

Göz uciyle alıp alıp verişme الب ورشمه
Arada tercüman idi girişme *(Veyse. XVI. 86 - 2)*

alır göz : → **alur göz.**

alı satı, (alım satım) : Alışveriş, ticaret.

§ Bey'a بیعه [*Ar.*] : Nasranîler kilisesi ve alı satı kılığı.
(Bab. XVI. 1, 141)

§ Kâsid کاسد [*Ar.*] : Alı satı صاتی آلی kem olan bazar.
(Bab. XVI. 1, 470)

§ Hanc خنج [*Fa.*] : Alım satım صاتیم آلیم assısı.
(Şamil. XVI. 425)

alı satı etmek, (alım satım etmek, alı satı eylemek, alı satı eyleşmek): Alışveriş yapmak.

§ Tâcir تاجر [*Ar.*] : Alı satı eden ايدن صاتى آلى bezirgân. *(Bab. XVI. 2, 21)*

§ Teserruk تسرق [*Ar.*] : Bir yerde halk alı satı etmek, bazarlanmak. *(Bab. XVI. 2, 329)*

§ Nefislerinizi cennete satup Allah ile alı satı eyleşdüğüñüze آلى صاتى ايلشدكوكزه sevinişünüz. *(Rahat. XVI. 30)*

§ Hiç bir kimesne kapusını açup dahi çıkup benüm ile alı satı eylemedi الى صاتى ايلمدى. *(Rahat. XVI. 128)*

§ Bundan akdem mezburlar ile nice zaman buğday verip akça alıp hayli alım satım itmiş ايتمش الم صاتم idik. *(Sic. A. XVI. 4, 266)*

§ Urmûn ارمون [*Fa.*] : Sifte ki alım ve satım etmekte آلم و صاتم ايتمكده isti'mâl olunur. *(Ni'meti. XVI. 102)*

alı satı eylemek : → **alı satı etmek.**

alı satı eyleşmek : → **alı satı etmek.**

alışık : Alacak.

§ El-garim الغريم [*Ar.*] : Ve dahi garim il üzerinde alışığı آلشنى olan kimseye derler. *(Terceman. XVI. 2, 107-2)*

§ Ed-dımar الضمار [*Ar.*] : Alınması umulmayan alışık آليشيق. *(Terceman. XVI. 2, 29 - 1)*

alışıklık : Ünsiyet, ülfet, hüsn-i muaşeret.

§ Ey kar ile oda barışıklık ve alışıklık الشقلق veren Tanrı, yukarı salih kulların arasına alışıklık ve barışıklık vergil. *(Enb. XIV. 22)*

alışmak (I) : Karşılıklı alıp vermek, hep birden almak.

§ Verişmeğe alışmağa الشماغه geldik dediler. *(Dede. XIV. 91)*

Buradan Hak yoluna dürüşelüm
Verelüm baş ya baş alışalum آلشالوم *(Salâtin. XV. 222)*

§ İki kassap et satar, birinin eti semiz, sinek üşmüş, kimse almaz; birinin eti arık, üşüp alışurlar آلیشورلر. İki kassap peygamber misalidir. Peygamber semiz et satar kimse almaz, Şeytan arık et satar, alışurlar. *(Ferec. XV. 439)*

§ Neye cem'edersin bunca mali, çün senden sonra alışsalar آلشسلر gerek. *(Maarif. XV. 174)*

alışmak (II) : Alevlenip tutuşmak.

§ Eğer bu zerk ü riyanın ateşi deftere ve kitaba alışup الشوب yakıp yandırmazsa... *(Ha. Ş. XVI. 1, 376)*

alkış : Medih, sitayiş, dua.

Ne rahat gözetir ne assı, güvenç
Ne alkış القیش tevakku' eder, ne ilenç *(Süh. XIV. 231)*

Atadan böyle midir bana alkış القش
Ki hasret oduna yanam yaz u kış *(Işk. XIV. 270 - 1)*

§ Ola kim bir ağzı dualınun alkışıyle القشیله Tanrı bize bir batman ayâl vire didi. *(Dede. XIV. 14)*

§ Anlarun tâhir nefesleründen bir alkış القش alam. *(Cev. Es. XV. 3)*

Sana şol yarıcın Yaradan olsun dediğim ben hep
Sana benden benim çok sevdiğim yindek yeter alkış *(D. B. XVI. 97)*

§ Dua ehlinin nâlişi, raiyyet dervişin alkışı القشی bu padişah hakkında müstecap ve makbûl olsun. *(Ta. Şahi. XVI. 102 - 1)*

§ Âferin [*Fa.*] : Alkış آلقیش. *(Şamil. XVI. 192)*

Eyü ad içün eder cünbüşünü
Alur ata vü ana alkışını آلقشینی *(Güvahi. XVI. 97)*

Dua دعاء [*Ar.*] : Alkış القش, çağırmak hem : nidâdır [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 97)*

alkış etmek (algış etmek, alkış eylemek, alkış kılmak) : Alkışlamak, övmek; tazim etmek, dua etmek.

Alkış idüben القش ايدو بن gider iline
Yusuf çeri bindirir ol yoluna *(Yuz. Şeyd. XIII. 77)*

§ Dimne vardı arslana selam verdi ve dua kılıp alkışlar etti آلقشلر ايتدى. *(Kel. XIV. 28)*

§ Bunca gez cemâat arasında ana çok senâ ve alkış etmişven آلقيش ايتمشون. *(Kel. XIV. 43)*

Ki her kim yiye vü lezzet bula ol
Musannif canına alkış kıla القش قلا ol *(Işk. XIV. 296 - 2)*

Hezaran dürlü ana alkış etti
Esenledi kızını durdu gitti *(Dah. XIV. 53)*

§ ... Çok alkış itti آلقش ايتدى.
(Anter. XIV. 2, 41)

§ ... Alemdar, karı evine geldi dua ve alkış eylemeğe آلقش ايلمكه yüz yere kodu dua etti ... Urviyye eyitti : Ol işi Tanrı içün ittim, senâ içün itmedim.
(Ferec. XV, 417)

§ Sîmurg kızı sabah derya kenarında kodu, ben gelince teferrüç eyle her gün seni indireyim didi. Kız alkış itti آلقش ايتدى.
(Ferec. XV. 443)

Dükeli millet üş her dürlü dilden
Sana algış iderler القش ادرلر can ü dilden
(Çeng. Dâi. XV. 177)

Cihan serverleri yüz yere korlar
Dua algış iderler القش ادرلر medh okurlar
(Çeng. Dâi. XV. 173)

§ ... Çavuşan alkış edüp القش ايدوب taht üzere karar eyledi.
(Müslim. XV. 10, 56)

Edüp alkış آلقش ايدوب o yerin hâs u âmı
Gelüp râm oldular şaha temamı *(Salâtin. XV. 67)*

§ Fakir kendüye alkış eylediği vakıt lutfeyle bana alkış eyleme القشْ ایلمه deyüp.. *(Rahat. XVI. 95)*

Gönül düşnam-ı dilberden şu denlü hazzeder her dem
Kamu halk-ı cihan gûya ederler ana alkışlar
(Zati. XVI. 170)

Alkış edici آلقش ایدجی dâi : داعی [*Ar.*], pek gidici hem : sâi [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 55 - 1)

alkış eylemek: → **alkış etmek.**

alkış kazanmak : Takdir kazanmak.

§ Iktitab اقتتاب [*Ar.*] : Alkış kazanmak آلقش قزنمق.
(Bab. XVI. 1, 68)

alkış kılmak : → **alkış etmek.**

alkış vermek : Alkışlamak, övmek, dua etmek.

Çün taamdan bunlar fariğ oldular
Kamusu Yusuf'a alkış verdiler القش ویردیلر
(Yuz. Şeyd. XIII. 76)

§ ... Çok öğdü, alkış verdi القش وردی.
(Yüz. Ha. XIV. 229)

§ Berzaveyh, bu kitabı ol ulular önünde okudu, kamusu hayran kaldılar ve Berzaveyhe çok alkış verdiler. *(Kel. XIV. 6 - 2)*

§ Muhammed Resûlullah bir gün ile bir dünde üç yüz kez bir avuç ümmetine alkış virürdü القش وررد. *(Tuh. Le. XV. 332)*

§ Itram اطرام [*Ar.*] Kimseye güzel senâ edüp alkış vermek.
(Bab. XVI. 1, 12)

alma : Elma.

§ Eğer müshil içenin gönlü dönerse ayva ya alma آله...
(Mü. Şi. XIV - XV. 15)

§ Alma آلا, ekşisi bârit ve yâbistir, tatlusu bârit ve râtıptur.
(Teshil. XIV - XV. 74)

§ Tatlı üzüm, tatlı incir, tatlı alma آله suyu şekerle iyidir.
(Hazain. XV. 19 - 2)

§ Karanfili döğerler, tatlı alma آلە suyıyle içirirler.
(Hazain. XV. 16 - 1)

Bana ne alma vü emrut ü kayısı kayısı
Sana üzüm kayısı bana da özüm kayısı *(Ruşeni. XV. 281)*

§ Sevdüğün bağından sepet ile şeftalü gelicek, almadan آلمادن alma derler ise, armuttan yana el uzatur dedirme.
(Sır. XVI. 58 - 1)

§ Sîb سیب [*Fa.*] : Alma آلە. *(Şamil. XVI. 460)*

Ala gözler kara kaştan üstedir
Yanakları alma gibi kırmızı *(Kara, XVII. 60)*

almacık : Uyluk kemiğinin yuvarlak başı.

§ El-'azele العزلە [*Ar.*] : Tavarın almacığı الماجنی üzere olan omaca kemiğine denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 285)*

almak : 1. Basmak, galebe etmek, istilâ etmek, kaplamak.

§ ... Ta kuruyunca kendi ayruk işe meşgul oldu, eri uyku aldı آلدی bir it geldi ol sısama ağız değirdi. *(Kel. XIV. 86)*

Avratın aşkı eri almış idi
Gerçi Şat'tan bu yana kalmış idi *(Man. Tayr. XIV. 21)*

§ Dil gamnâk, dide nemnâk şehir dervazesine çıktı, bir yerde oturdu, halini ağladı, uyku aldı آلدی düş gördü.
(Ferec. XV. 316)

§ Nuh Peygamber Aleyhisselâm zamanında su aldı dünyayı.
(Saat. XV. 55)

Dil hanesin aldı الدی zulmet-i gam
Bîşem'ü şarab ü rûy-i canan *(Lâmii. XVI. 47)*

§ Bir gece arup tururdum beni uyku aldı الدی.
(Tez. Ün. XVI. 2 - 1)

Etti canâne firakı beni candan bîzar
Bilmezem ah beni ala mı آلدی âlâm-ı firak
(D. B. XVI. 121)

§ Gûy-i zemini çevgân-ı kudret ile alursuz آلورسز.

(Nigâ. Ter. XVII. 59 - 1)

Geceyedek hem anda ceng ettiler
Birbirini alamayup آلامايوب gittiler *(Battal. XVIII. 355)*

2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek.

§ ... Tavşan eyitti : Benim ile bir tavşan veribimişler idi, yolda bir arslan güç ile aldı آلدی, eyittim kim : Melik gıdasın almağıl. Sözüm işitmedi, çok cefa eyledi ve eyitti : Bu, benim avım yeridir ve bunu almağa آلمغه ben hakliven.

(Kel. XIV. 38)

Bîşe-i himmette şikâr almağa آلمغه
Reh-rev olan kişi gazanfer gerek *(Ruşeni. XV. 304)*

3. Gereken şeyi kendine mal etmek.

Eğer âşık isen al آل bu sözümden
Kamu sermayeyi var eyle taraş *(Eşrefoğlu. XV. 59)*

almak vermek : Mücadele, mukatele etmek, savaşmak.

§ Bu iki tâife Furat kenarında mukabil olup bazar-ı kârzârda bir zaman aldılar verdiler آلديلر ويردیلر.

(Saadet. XV-XVI. 152 - 1)

almazlanmak : Almaktan çekinmek.

§ Naib-i saltanat şehirde olmaduğundan anın hatırı içün almazlanup المزلنب za'f ızhar etti, mübaşeret etmedi.

(Kesir. XV. 4, 127)

§ İstanbul tekfürü, Emir Süleyman oğlunu almazlandı آلمازلاندی.

(Âş. XVI. 86)

alnı çakal : Alnı sakar.

§ ... İşbu al, alnı çakal الني چقال iki kıç ayakları sekili at benim idi. *(Sic. A. XVI. 2, 8)*

alnı depeli : Alnı perçemli.

§ Alnı depeli الني دپل iki kıçları sekili, enenmiş, sarı ile doru mâbeyninde renkli atı... *(Sic. K. XVI. 7, 29)*

alnuk Gafil, sersem, meczup.

Demezven ki çevikvenin gürbüzem
Zaif ü kavi, alnuğ النوغ u âcizem *(Süh. XIV. 143)*

alnukluk : Âcizlik.

Yanına salmagıl uğru harami
Ki alnukluk آلنقلق nişanıdır temamı *(Hurş. XIV. 83)*

alp : Kahraman, babayiğit, bahadır, pehlevan.

Ara yerde var idi bir subaşı
İgen alp آلپ yavlak bahadır kişi
(Süh. XIV. 163)

Özü alp, eli açuk u ilmi çok
Ne kim var yavuzluk biri anda yok *(Süh. XIV. 11)*

§ Yürekli ve bahadırları korkak kılur ve yüreksiz korkakları alp ve hamleci kılur. *(Kel. XIV. 46 - 2)*

§ Alp الپ ere korḫu virmek ayıb olur.
(Dede. E. XIV. 176)

Kılıç oldu alp elinde sügü yok
Sügü işin işleyimez kılıç, ok *(Ga. XIV.)*

Ara yerden gönül alpını آلپین aldı
Haka ol can ilinden elçi saldı *(Tennuri. XV. 229)*

§ Ulularının adına Aydoğmuş Alp dirler, bunlar Oğuz Ata isimleridir ve hem alp demek Oğuz dilince pehlivan demektir.
(Bektaş. XV. 355)

§ Tiv تیو [*Fa.*] : Tâkat ve tüvanâ ve alp yâni bahadır ve şeci' mânasına. *(Caf. XVI. 36 - 2)*

§ Hasan Alp آلپ yarar yiğit idi, gayet bahadır er idi.
(Âş. XVI. 7)

§ Alp آلپ : Lûgat-i Türkmanda pehlevan ve şeci' mânasınadır.
(Deş. XVI. 27 - 2)

§ Alp آلپ : Lûgat-i Türkmanidir, pehlevan mânasına.
(Ni'meti. XVI. 73)

alp eren : Yiğit, bahadır.

§ ... Ağ sakallı baban adı nedir? Alp eren, adın yaşurmak aybolur; adın nedir yiğit değil mana, dedi. *(Dede. XIV. 136)*

Çün çalındı kûs ü surna vü boru
Alp eren ارن آلپ birbir'ne depti ilerü
(Is. H. XIV-XV. 502)

§ Ayağın berk basmak alp erenlerüñ ارنلروك آلپ işidür.
(Sır. XVI. 11 - 2)

alplık : 1. Serkeşlik.

§ İbni-Abbas ol cühûda lânet okudu eyitti kim : Tanrı Taâlâ Seni depelesin, Tanrıya yavlak alplık آلپلق kıldın ve Tanrının iki muti' kulu üzerine ulu yalan söyledin. *(Enb. XIV.)*

2. Kahramanlık.

§ Çîregî چيرەكى [*Fa.*] : Alplık آلپلق. *(Şamil. XVI. 250)*

alplık etmek : Cesaret göstermek.

§ Melik bilir kim her giz hiyanet kişi anın önünde söze alplık edemez آلپلق ايدەمز. *(Kel. XIV. 66 - 2)*

alşaḫ : Alçak.

Özünü alşaḫ الشخ gören serdar bolur
Enelhak dâvi kılan berdar bolur *(Kadı. XIV. 598)*

al tamga : Tuğra, tuğra basılmış ferman.

§ Al tamga آلتمغا : Zeban-ı Hârezm'de nişan-ı padişah ve baç ve haraç mânasına. *(Ni'meti. XVI. 73)*

§ Bursa hükûmetini dahi al tamga آل تمغا ile ol şahzade-i cüvanbahta sipariş eyledi. *(Solak. XVII. 48 - 1)*

altcı, (altcu) : Birden çok karısı olan kimsenin ilk karısı.

§ Dünya ile âhiret biri birinin zıddı. Bu ikinin misli altcu التجو ile kuma gibidir. Vaktî ki birin hoşnut kılasın elbette birin kakıdırsın. *(Müneb. XV. 244 - 2)*

§ Vesni وسنی [*Fa.*] : Kuma ve altcı آلتجی. *(Şamil. XVI. 258)*

§ Benanec بنانج [*Fa.*] : Altcı ve kuma ve iki avratlı. *(Şamil. XVI. 80)*

§ Vesni وسنی [*Fa.*] : İki avrat ki bir kimsene nikâhı altında ola, Türkide evvelkisine altcı derler, sonuncuya kuma derler... *(Deş. XVI. 383 - 2)*

§ Benanec بنانج [*Fa.*] : Şol iki avrat ki bir kişinin nikâhında ola, Türkide evvelkine altcı, sonrağına kuma derler. *(Deş. XVI.)*

§ Vesni وسنی [*Fa.*] : Kuma ve altcı التجی. *(Caf. XVI. 173 - 2)*

§ Adarretü'l-mer'etü اضرتالمرأة [*Ar.*] derler, hatunun zevci bir hatun dahi tezevvüç etse, ve Türkide evvelki hatuna altcı ve sonraki hatuna kuma tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 380 - 1)*

§ Benağ بناغ [*Fa.*] : ... Bir zevc taht-ı nikâhında olan ezvac-ı müteaddidenin her birine denir. Türkide ortak ve kuma tâbir olunur. Asıl Türkler evvelkisine altcı التجی, ikinci ve üçüncüsüne kuma derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 126)*

§ Âmusni آموسنی [*Fa.*] : Bir zevc taht-ı nikâhında olan ezvac-ı müteaddideden her birine, âharine nispetle, âmusni denir. Türkide kuma ve ortak ve bazı diyarda evvelkisine altcı آلتجی, ikincisine kuma tâbir ederler. *(Bürh. XVIII-XIX. 43)*

altcu : → **altcı.**

altın : Alt, alttaki.

§ Ubûdiyyet mücahede makamında değirmenin altın آلتین taşı gibidir, sâbit olmaktır. *(İhlâs. XIV. 160)*

§ Dudaklarım şişti, şöyle kim üstün dudağım burnumu ve altın التن dudağım eneğimi eritti. *(Enb. XIV. 235)*

altın yan : Alt yan, alt taraf, aşağı taraf.

§ Ol asânın başı iki budağ idi çevgân gibi eğilmişti, altın yanında یانده آلتین dişler var idi. *(Leys. Ar. XV. 17)*

§ Bir kişi buldular ücrete tuttular ki Medine yoluna buları delâlet kıla ... Aldı buları Mekke'nin altın yanından gitti. *(Leys. Ar. XV. 523)*

§ Kayurma ki tahkik Tanrı eyledi altın yanından آلتن یانکدەغی kuru çayı âb-ı revan. *(Cev. Es. XV. 3)*

§ Aldı buları Mekke'nin altın yanından آلتن یاننده gitti. *(Enfes. XV. 254)*

§ Şîb [*Fa.*] : İniş ve aşağa ve alt, yâni bir nesnenin altın yanı آلتین یانی. *(Sıh. Ac. XV. 7 - 1)*

altun baş : Eskiden kadınların başlarına giydikleri altın dizili veya altın işlemeli taç.

§ ... Bunda benim bir limonî firencî kaftanım ve bir altun başım التون باشم vardır, talep iderim diyicek, mezbur Ahmet, zikrolunan altun başı التون باشی ve kaftanı kızım Hundi'ye hibe ve temlik etmiştin, diyicek.. *(Sic. A. XVI. 2, 1439)*

altunlamak : Altınla işlemek, yaldızlamak.

Kındırmağa di : tergib [*Ar.*], altunlamağa آلتونلمغه : tezhib تذهیب [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 57)*

altunlu : Altın işlemeli.

§ ... İki dülbent ve iki altunlu التونلو takya ... *(Sic. B. XV. 4, 454)*

§ ... Yüz altmış beş ağaç altunlu التونلو kemha alıverdi. *(Sic. B. XV. 5, 19)*

§ ... Bundan akdem mezburda rehin on iki sahan ve bir altunlu التونلو kaftan ve bir halı ... *(Sic. A. XVI. 1, 884)*

Kapmış altunlular آلتونلولر giyip gülşen
Hüsn topunu çarh-ı atlastan *(Miri. XVI. 150)*

Okuycu cem'edüp gönderdiler tiz
Bile bir nice altunlu التونلو ağır biz *(Hadidi. XVI. 48)*

altun tas: Kadınların bir vakıtlar başlarına giydikleri altın süslü taç.

O seri üzre ki altun tası آلتون طاسی
İşte baştan çıkaran hep nâsi *(Fazıl. XVIII - XIX. 22)*

alu : 1. Âciz.

§ Savaştın şol vaktın sakınmak gerek kim ölüm anın mukabilinde ola. Bihamdillâh biz ol kadar alu آلو değiliz kim savaştan geri duravuz. *(Kel. XIV. 99 - 1)*

Şunun bigi iken sinekten alu الو
Bugün oldun üş buncılayın ulu *(Ferh. XIV. 73)*

Ol ohtun olasın aziz ü ulu
Ki sen kendözünü göresin alu آلو *(Ferh. XIV. 45)*

İbadette alu الو tâatte gey süst
Cinayette çevük cürm içre gey cüst *(Çeng. Dâi. XV. 164)*

Gâh olurdu ol mübarek karnına bağlardı taş
Tâ yürek salınmayup olmaya açlıktan alu آلو
(Muham. XV. 121)

§ Sana dürlü dürlü in'am ihsan kılup enva-ı lûtuf eden kimseden rağbetin ayruğa döndürüp bir itten dahi alu olmayasın, zira bir kelp önüne sünüçek bırağana bunca tevazu' eder. *(Müneb. XV. 6 - 1)*

§ Düşmanı sen kendinden yeğin gör alu çıkarasa taliin. *(Ata. XV. 10)*

Demiş fazl ehli hasma dolu bakgıl
Sen anı alu görme ulu bakgıl *(Hikmet. XV. 552)*

§ Gönlün ululuğu gözün aluluğundandır. *(Sır. XVI. 59 - 1)*

Yeğin gör düşmanı senden hemişe
Alu آلو çıkarsa devlettir irişe *(Güvahi. XVI. 58)*

2. Aşağı, geri, değersiz.

Zelha eder usluyam sensin delü
Âşık olan delü m'ey usdan alu آلو *(Yuz. Şeyd. XIII. 23)*

Aslına ol hiç tekye kılmaya
Halkı kendözünden alu آلو bilmeye *(Ga. XIV. 29)*

Zahir içinde bular senden ulu
Batın içinde bular senden alu *(Ga. XIV. 192)*

Köşede oturucak ulu ola
Köşesinden çıkıcak alu آلو ola *(Man. Tayr. XIV. 170)*

Eğerçi kamudan ulu değildir
Veli kimesneden alu آلو değildir *(Işk. XIV. 283 - 1)*

Her kişi ki anadan olmay'ulu
Atadan sultan ise olur alu *(İs. XIV - XV. 75)*

İçi asgar âlemin taşı ulu
İçi ekber âdemin taşı alu *(Vahdet. XV. 42 - 1)*

§ Surette, mânide ol sana muti' olanlar senden alu آلو değüller, belkim senden artuk. *(Tuh. Le. XV. 379)*

Budurur üçüncü kim yohsul ıyâl-bend idi ol
Tâat ile ulu idi gerçi kadr' idi alu *(Muham. XV. 406)*

Başa bundan ulu olmaya kaygu
Ki göre kendüden aluyı آلوبي ulu *(Hikmet. XV. 352)*

§ Çün Hak Taalâ bildi kim varlık yokluktan yeğdir... Ve gökçeklik çirkinlikten yeğdir. Eğerçi kim bunlar birbirinden yeğli aluludur آلولودر. *(Kab. XV. 17)*

3. Ahmak, aptal, sersem.

Aluluğuñdan آلولوغكدن uyarsın aluya
Kaçıp yağmurdan uğrarsın toluya *(G. Ra. XV. 203)*

Eşiğinde zelil oldu ulular
İrişti sa'de alular آلولر delüler *(Şeh. Ş. XVI. 155)*

aluca : Daha âciz.

Sen üş özrsüz eylemezsin hüner
Öğünme ey avrattan aluca الوجه er *(Ferh. XIV. 83)*

alu kalmak : Geri kalmak, aşağı kalmak.

Kişi kim yağısından alu kala الوقله
Dün içinde baskın edici ola *(Süh. XIV. 168)*

Çalıştan kaçar isem er olmayam
Ölem, kimseden ben alu kalmayam الوقالمم *(Süh. XIV. 289)*

Gemiler veribid' içi toptolu
Erenler ki, kalmazdı erden alu *(Süh. XIV. 245)*

aluklamak : Hayvanın sırtına çul, palan, semer gibi şeyleri koymak.

§ Tosun, yük götürmediğin andan bildim, aluklamadın الوقلامدن tersledi. *(Ata. XV. 31)*

alum : → **alım.**

alup vermek : Bir işin türlü yönlerini heyecan içinde düşünmek.

§ Bu taraftan Mervan Dımışk şehrinde oturup alup vermede آلوب ويرمده idi. *(Müslim. XV. 1, 110)*

alur göz, (alır göz) : Dikkatli bakış, alıcı göz.

Aşk bazarında kıldım can metâını mezat
Bakmaz alur göz آلور كوز ile ol çeşmi şehlâ kimseye
(Yahya Bey. XVI. 201)

Eyle bazar-ı cihana bir alır gözle آلير كوزله nazar
(Nabi. XVII - XVIII. 6)

Alur göz ile آلور كوزيله bak kölesi olduğum güzel
(Sûr. XVIII. 174)

amaç : Hedef, nişangâh.

Kaşlarun ya'dur gözün oklar atar
Gönlüm ol oklar için oldu amaç آماج *(Velet. XIII - XIV. 14)*

§ Üş beni belâ okuna nişan kıldın ve fitnelere amaç اماج kıldın. *(Enb. XIV. 325)*

§ Er-remâyâ الرمايا [*Ar.*] : Türkçe puta derler, hedef ve amaç آماج. *(Kdeb. XVIII. 77 - 2)*

§ Hedef هدف [*Ar.*] : Ok, veya kurşun atılınca urmak için dikilen amaç, nişangâh. Maddiyat ve mâneviyatta kullanılır. *(Kam. Os. XIX. 4, 641)*

amanlu : Aman dileyip andlaşma yapan.

§ Ahdî [*Fa.*] : Amanlu امانلو server. *(Şamil. XVI. 630)*

aman verlik : Fidye-i necat, can kurtarma akçası.

§ Bu âdemler gelip karındaşım Süleyman'ı tutup gece ile döğüp aman verlik ویرلك امان içün yirmi beş guruşum alıp gittiler. *(Sic. K. XVI. 8, 181)*

ambul : → **anbal.**

amele getürmek : Yapmak, başarmak.

§ Ey mü'min, dilin ile lâilâhe-illâllah Muhammedün resulûllah de, şer' kılıcından, esirlikten, haraç vermekten kurtul; gönül ile kirtin kahırdan kurtul, amele getür کتر عمله hışımdan kurtul. *(Tuh. Le. XV. 212)*

§ Kirtündükleri lâilâhe-illâllah'ı gövdeleriyle amele getürmeyince hışmım kılıcın kınına katmazın. *(Tuh. Le. XV. 212)*

§ Bu kitapta yazılanı amele getürme ile عمله کتورمیله bi-inayetillâh her işleri âsan olup... *(K. B. XVI. 6)*

ameli azmak : İşi ters gitmek.

§ Amelüñ mi azdı ازدی عملکمی, fi'lüñ mi döñdi? *(Dede.E.XIV. 83)*

ana (I) : 1. Ona.

Çekip üzdü çılbırını ansızın
Çapındı vü yetti aña آکا gensizin *(Süh. XIV. 246)*

§ O beğ eyitti : Siz cemâatın gönlü neye dölendi, aña i'tikadınız nicedir, dedi. *(Si. Da. XIV. 47 - 2)*

Hanedan-ı Mustafa'yı sevmeyen mel'unlara
Ohuram bîhadd ü gayet aña آکا lânet daima
(Nesimi. XIV. 113 - 1)

§ Senin aña اکا birez benzerliğin var. *(Anter. XIV. 2, 407)*

§ Avrat kısmının ekseri erinden bir güzel er görse lâbüt ana انا meyleder. *(Hamza. XIV. 19, 13)*

§ ... Aña اکا sakal başı gösterip cebe satmak ister. *(Hamza. XIV. 16, 11)*

Tanrı adın her kim ilte diline
Bu hikâyet aña اکه yavlak biline *(Man. Tayr. XIV. 22)*

§ Pes Abdülmuttalip aña eyitti : Bizim anın ile savaşımız yok ve kuvvetimiz dahi yok kim aña karşı duravuz.

(Enb. XIV. 941)

Çün geldi aşk mülkini ana sımarladum
Tedbir-i memleket hele kaldı beray-ı aşk *(Kadı. XIV. 2)*

§ Ve dahi bu ismi vefk-ı muhammesle resmedüp bilesinde götürse hiç bir iş aña müşkil olmaya.

(Leys. Dâi. XV. 6 - 2)

§ Kankı taş pektir, başın aña ursun. *(Müslim. XV. 15, 110)*

§ Kendisine nice ziyan iderse aña اکا dahi ancılayın ziyan eyler.

(Hazain. XV. 9 - 1)

§ Kız kendözünü bezedi, aña hot bezenmek ne hacet idi.

(Ferec. XV. 36)

§ Şöyle ki hayâl aña bir münasip nakş bağlamıştı, buğur, hayâl tasarrufu vâsıtası aradan götrülüp... *(İrşad. XV. 298)*

Benim olsun deyü tenha bu mahbup
Bu aña çokmar ura ol buna çûp *(Hikmet. XV. 409)*

Mest olup âhir-i şa'ban'da yatam şöyle harap
Añadek آکادك kim şeb-i iyd-i ramazan olsa gerek

(Sarıca. XV. 23)

Oturup sardı altun teller aña اکا
Baba miskin bolay ki işin ona *(Salâtin. XV. 197)*

Geliser bin temam saf saf melekler
Getüriser aña dürlü belekler *(Muham. XV. 530)*

Gördü tedbir etmedi assı aña
Bildi takdir emridir önden sona *(Bektaş. XV. 48)*

§ Biregünün öğüş tavarı olsa aña bay mı dirsiz?

(Güzide. XV. 99)

Nücum ehli aña derler ki sofi
Nücumu bulmaya asla husufi *(Ruşeni. XV. 22)*

§ Mansur aña destur verdi i'zaz ü ikram birle geri gönderdi.

(Tez. Ba. XV. 6)

§ Mal benimdir, âmilin değildir, aña اکا göre amel idip emr-i şerifime imtisâl idesiz. *(Sic. B. XV. 8, 14)*

§ Ol kimdir kim benim kapım kaktı, aña اکا kapı açmadım. *(Cennet. XV. 50)*

§ Kişi âşık olucak bir çöp çıldurdusu aña saz olur. *(Maarif. XV. 88)*

Mesnevi kim vahdete âyinedir
Aña bah kim bilesin ayı nedir *(İbrahim. XV. 21 - 2)*

Buyur şimdi nedir tedbir-i ma'kul
Olavuz can ü dilden aña meşgûl *(Enis. XVI. 35 - 2)*

Cihan şimdengerü tuttu aña yüz
Heman dirilelim anlar ilen uz *(Fazilet. XVI. 136)*

Canâ kaçan ki derler ise ârızın gülü
Benzer şu bağa kim aña اکا yağmur yağa seher *(Hayali. XVI. 5)*

Şu denlü ettim aña اکا lûtf u ihsan
Ki haddin bilmeğe âcizdir insan *(Câm. Na. XVI. 69)*

Gerçi tutulmuş çalaca kız değil
Kızlar aña اک ا öykünemez biz değil *(Atai. Ha. XVI. 115)*

Âdemîden çünkü yüz döndüre baht
Aña ne tac assı ider ü ne taht *(Aş. XVI. 43)*

Şefâatte bilürven müctebadur
Ümidimiz kamu yarın añadur اکادر *(Güvahi. XVI. 4)*

Tevekkül eyle gönülden gelince başa belâ
Ne hükm olursa kazadan gerektir aña rıza *(Ruhi. XVI. 35)*

Budur var ise cennet dir görenler
Ki çıkmak istemez aña اک ا girenler *(Hüs. Dil. XVI. 18)*

Añadek kim şarab-ı aşk-ı dilber
Alup sabrını şahın kıldı muztar *(Veyse. XVI. 56 - 1)*

§ Ve dahi aña beğdeş yoktur. *(Ter. Kurt. XVI. 3)*

§ Benim bezeğimle bezeyeyim, aña yakın olun dedi. *(Ta. Şahi. XVI. 61 - 1)*

§ 'Ar'ar عرعر [*Ar.*] : Yabani servi ağacı ki aña anduz ağacı derler. *(Bab. XVI. 1, 67)*

§ Eblehin işini düzme ve aña muavenet eyleme, aña iş ve hizmet buyur. *(Saa. Pend. XVI. 82)*

Çıkardılar heman yokluk pelâsın
Giyürdüler aña varlık libasın *(Şevahid. XVI. 5)*

Onmasın ana kasteden ya Rap! *(Ş. G. XVI. 22)*

§ Anun şevkından eriyüp giden gönlümle aña münacat eyleyem. *(Rahat. XVI. 194)*

Ol ki yolsuz iş idüp yol bilmeye
Yoldaş olma aña Nazmi sen sen ol *(D. B. XVI. 137)*

Çünkü biz âbı kemahi bilmezüz
Aña niçün azm-i rahî kılmazuz *(Selâman. XVI. 4)*

Hazırım tığında canâ aşkıle can vermeğe
Kimde var ise ciğer gelsin beri meydan aña *(Nihani. XVI. 20)*

Düzüptür al cibinlik arus-ı duhter-i rez
Dizerse aña gümüş pulların acep mi habap *(Atai. XVII. 5)*

Hizmete can verirdi aña melek
Atı oynağı olmuş idi felek *(Hâleti. XVII. 9)*

§ Küçük yelken sekiz yüz zira' bezden olur aña اکا borda, yâni furtuna yelkeni derler. *(Tuh. Ki. XVII. 140)*

Reşk ider aña çeşme-i hurşit
Cûş-i hikmetle çağdır gönlüm *(Ş. Galip. XVIII. 214)*

§ Dehre دهره [*Fa.*] : İki yüzlü kılıçtır ki Türkide aña meç denir. *(Lû. Şeh. XVIII. 32 - 2)*

§ El-menâcib المناجب [*Ar.*] : Puta ki aña ok atarlar. *(Kdeb. XVIII. 207 - 1)*

2. Onu.

Kâfir olur her k'aña inkâr eder *(Mihri. XV. 89)*

Donattı şehr-i İstanbul'u ol dem
Kamu kâfir eder aña آکا temaşa *(Battal. XVIII. 217)*

3. Onun için, ondan dolayı.

Sen şehe her kim ki candan bendedir azâddır
Men sana kulum ezelden gönlüm aña آکا şaddır
(Ruşeni. XV. 242)

4. Onun hakkında.

Her ne ki der âşık-ı şuride-hal
Dinle anı, etme aña kıyl ü kaal *(Ruşeni. XV. 95)*

5. Onca, ona göre.

Hak'ın yoktur işinde hiç illet
Ki birdir aña آکا yetmiş iki millet *(Ruşeni. XV. 42)*

6. Onun, onun olsun, ona fedadır.

Her ki senin kandalığın der bana
Çakmacuğum kavlucuğum hep aña آکا *(Ruşeni. XV. 90)*
(Bir çoban Allah'a söylüyor.)

7. Oraya.

§ Aña اکا irüben kondılar.. *(Dede. E. XIV. 202)*

ana (II) : Re'sülmâl, sermaye.

§ Mezburun zimmetinde vakf-ı mezburdan beş altun anası آناسی ve altı aylık ribhi var, hâlâ talep iderim.
(Sic. A. XVI. 1, 543)

ana atası : Annenin babası olan dede.

§ Cedd جد [*Ar.*] : Ata ve ana atası انه اتسی , ana dede derler.
(Bab. XVI. 2, 454)

añadak : O zamana kadar.

§ Tâ añadak kim اکادنکم sabah oldu. *(Rahat. XVI. 454)*

anadan toğmuş : Anadan doğma.

§ Ol kavm gerü İsa'ya geldiler bir anadan toğmuş آنەدن طوغمش gözsüzle bir teni ala tuta geldiler. *(Leys. Ar. XV. 174)*

analık : Üvey ana.

Ebnası ile akd-i uhuvvet eder midi
Şeytanın olmasa zen-i dünya analığı آنالغی
(Sabit. XVII - XVIII. 177)

añarı : → **añaru.**

añarlak : Az öte, az ileri.

Donlarım al gönleğimi at beri
Çıkayım sudan añarlak آکارلق git geri *(Cam. XV. 73)*

añaru, (añarı) : Öte, ileriye doğru, o bir taraf.

Süheyl'e dedi imdi dur gel beri
Yaşınma vü oturmagıl añaru آکارو *(Süh. XIV. 302)*

§ Bana aşikâre oldu kim bunların makamları dakı kendilerin ve nefslerin dileğinden añaru آکارو geçmemiş.
(Kel. XIV. 12 - 2)

§ Niçün otlağın añarı آکاری yanında kondunuz.
(Anter. XIV. 2, 403)

Yönin añaru اکارو, sağrısın erine döndürür.
(Dede. E. XIV. 9)

Ol hükümden añaru kul geçemez
Hiç kimesne anda ağzın açamaz *(Ga. XIV. 333)*

Ye'cûc ü Me'cûc sedden añaru آکارو
Kaldılar her giz geçemezler berü *(İs. XIV - XV. 277)*

§ İnsan-ı kâmilin hüma-yı himmet-i rûhaniyyesinde bir mertebe yoktur ki andan añaru آکارو geçmeye. *(Tazarru. XV. 32)*

§ ... ol vakıt azâp irişür, ol vakıtlarından ne bir sâat añarı اکری olur ve ne bir sâat beri olur. *(Leys. Ar. XV. 721)*

§ Ve dahi haberde gelmiştir ki Sırattan añaru sahralar vardır.
(Delil. XV. 168)

Ara yerde Sava Paşa dir berü
Dirler iş olsun, berü ya añaru *(Enveri. XV. 106)*

Olardan añaru آکارو var bir yakın yer
Çoğ olur ol mahalde neml ile mur *(Hikmet. XV. 91)*

Gönderip anı anaru sürdü at
Dedi bu gez işimiz oldu onat *(Cam. XV. 95)*

§ Azrail, bana: Añaru bak yâ Resulallah dedi. Baktum, gene berü bak dedi. *(Cinan. XV. 91)*

Ki İfrikıyyeden ol añarıdır
Bu İfrikıyye dediğim beridir *(Ga. Ra. XV. 72)*

§ Zünnûn der ki, futa tutundum, suya girdim, bile añaru geçtim. *(Hay. XV. 137)*

§ Ey kanaat, beni bay eyle ki senden añaru اکارو ni'met yoktur. *(Güls. XV. 32 - 1)*

§ Birez añaru gidicek bu çulhanın konşusu bir hoca vardı. Depti katırını ileri yürüdü. *(Müz. XV. 50)*

§ Padişah içeri girdi. Dutsakların biri çağırdı eyitti kim: Añaru yürü, iğimi örekemi sakın. *(Ferec. XV. 65)*

§ Ol ağaçlardan añaru آکارو geçmeğe kaadir olmaduk. *(Şevahid. XVI. 212)*

Getür getür bize sâki şarab-ı lâ'lini sun
Gider añarı آکاری mey-i pür-humarı neyleyelim *(Aşki. XVI. 212)*

Gidüp Bahr-i Muhit'ten añaruya اکروبه
Ayak basmadılar ayruk beriye *(Fazilet. XVI. 193)*

§ Pes her kim terk-i can ü ser itmez, bu makamdan añaru gitmez. *(Hüs. Dil. XVI. 29)*

Şu kes kim göstere devlet ana rû
Olur âlâm-ı fakr andan añaru *(D. B. XVI. 167)*

§ Öteden berü geldiler, buradan añaru vardılar. *(Sır. XVI. 42 - 2)*

Semerkant'tan añaru Türk ü Tatar
Ana Turan derler bilgil ey yar *(Şeh. Ş. XVI. 61)*

§ Hereke'den añaru kâfiri gördü kim leşker gelir hısarı bıraktı. *(Aş. XVI. 93)*

Âşık isen ey din eri
Gezme yabanda serseri
Añarı آکاری gitme gel beri
Nur-ı hidayet bendedir *(Ab. Na. XVI. 111)*

añaru berü : Şöyle böyle. (Olumsuz fiil ile birlikte kullanıldığından "şöyle böyle" ile karşılanmıştır. Olumlu fiil ile kullanılsaydı "gereği gibi" ile karşılanmak gerekirdi.)

Aşkın senin ey dilber ancarudan ancaru
Sevmek gibi sevmezler seni añaru berü آکارو برو *(Kadı.XIV.)*

añarudan berüden : İleriden geriden.

Sınur düşman añarudan berüden اکاروڈن برودن
Kaçar bir kişi kalmaz ol çeriden *(Salâtin. XV. 49)*

añarurak : Daha ileri.

§ Çün birez añarurak vardı. *(Fütuh. XIV. 12)*

§ Taşı oturduğu yerde tutunmaya, birez ol aradan añarurak اکارورق gitmek gerek. *(Tuh. Le. XV. 247)*

Birez añarurak آکارورق yürüdü Rüstem
Dolaştı bir iki bîşe o daygam *(Güvahi. XVI. 66)*

añaru yan : İleri taraf, öte yan.

§ Ol gördüğün avrat dünyadır, kimseye el vermez, ol çepeller anın tuzaklarıdır, añaru yanında آکارو یاننده otlayan Deccal eşeğidir. *(Ferec. XV. 384)*

anası anası : Anneannesi.

§ Mezkûre Fatma'nın anası anası اناسی اناسی Benefşe bint Abdullah şöyle ıkrar idip eyitti ki...
(Sic. B. XV. 3, 359)

Anatol : Anadolu.

Anatol'uñ اناطولك kaçup dâim esiri
Girüp ol şehre alınmazdı biri *(Hadidi. XVI. 291)*

anbal, (ambul) : Sulamayı kolaylaştırmak üzere, toprağın durumuna göre yapılan parça parça düz yer.

§ Bir anbal انبل bağın otuz bir karıhı imaret bağdır ve bu imarete muttasıl harabedir. *(Sic. K. XV. 1, 234)*

§ Kaya değirmeninde sekiz sehimde bir sehim bir anbal انبل bağ... *(Sic. K. XV. 2, 551)*

§ Sülüs şaraphane 250, köşkte bir ambul امبول bağ 600, ve Niğde yolu üstünde hıssa bağ... *(Sic. K. XV. 3, 27)*

anca, (ancağ, ancak, onca) : O kadar, öyle.

Bunlar eydür sattuk ancaya آنجیه size
On dokuz yarmak pulu vergil bize *(Yuz. Şeyd. XIII. 15)*

Yazuklarımız dartıla anca انجه perdeler yırtıla
Bilmediğin günahların anda sana iyan ola
(Yunus. XIII - XIV. 62)

Yunus imdi sen bir nice eksikliğin yüz bin onca اونجه
Kur'ağaca yol sorunca teferrüçle yoluna geç
(Yunus. XIII - XIV. 75)

Külli âlem bir işarettir heman
Yüzbin anca mülkü var gizli nihan *(Ga. XIV. 12)*

§ Senin doğruluğun benimle dostluk eylemek içinde güman ve şüphetten geçmiştir ve benden yanadan yüzbin ancadır آنجه‌در.
(Kel. XIV. 83-1)

Anca آنجه ağlar görmez olur gözleri *(Yüz. Da. XIV. 14)*

Onca اونجه kıldı âh ile zâr ü fiğan *(Yüz. Da. XIV. 99)*

Ben sen ayı göreli erdim kemale anca ki
Hüsnünü vasf etmek içün oldu zihnim Enveri
(Kadı. XIV. 4)

Verin etmek anca ki az olmasın
İgen dahi acıkuben ölmesin *(Süh. XIV. 244)*

Anca yazuk çok bula benden soran
Kim yazuktan bilmeye beni gören
(Man. Tayr. XIV. 208)

Ne kim medhettiler bin ancadır انجادر bu
Yüzü gökçek ve liykin kendi bed-hû *(Işk. XIV. 301 - 1)*

Bu duadır bunların tâatleri
Ancağ انجغ erür güçleri, takatleri *(Ga. XIV. 251)*

Giyah idin gül ile bile bittin
Çemen bülbülleriyle anca öttün *(G. Ra. XV. 12)*

§ Tarik-ı irşadda anca nesne vardır kim harf ü savta sığmaz. *(Müz. XV. 338)*

§ Arslanın açlığa, susuzluğa sabrı çoktur. Hiç canavar anca sabredemez. *(Hay. XV. 5)*

§ Nâgâh bir gün kise boşala, karnı aca, anca muvafık gıdâ göre amma almağa kisede nesne bulmaya. *(Hazain. XV. 45 - 2)*

Anca انجه dârât ile bu mah-ı aziz
Kendüyi etti hizmetine keniz *(Yuz. Hamdi. XV. 112 - 1)*

Anca söz dedi bu resme ol fuzûl
Oldu andan tûtinin canı melûl *(Vahdet. XV. 64 - 2)*

§ Şeyban'ın sarayına geldiler, ziyneti bin anca gördüler. *(Müslim. XV. 6, 13)*

Sen edersin helâk anca karınca
Evinden bir dükânına varınca *(Ruşeni. XV. 46)*

§ Zindanbân eyitti : Bizimle ol; bizimle oldukca hizmetin ideyim. Eyittim : Kereminden yüz bin ancadır انجەدر amma gönlümden bir nesne geçer. *(Ferec. XV. 272)*

Gamzen okları kaçan irişe canıma deyü
Bu Nizami gözetir anca انجه ki canına geçer *(Nizami. XV. 20)*

Anca انجه yavuzluk ola kim bu cihan
Döndere yüzün su gibi aka kan *(Melhame. XV. 10 3 - 1)*

§ Bu asıl kadıların anca bunun gibi ef'âlleri olur. *(Maarif. XV. 185)*

Dünya bir avrattır uyman siz siz olun hay ana
Anca erden arta kalmıştır erenler ol çepel *(D. B. XVI. 136)*

§ Anca bin kâfiri helâk ve nice binini esir eyleyüp...
(Rahat. XVI. 40)

Arzetti güneş yüzünü ol mah
Yüz ancağ انجغ ola tebârek-Allah *(Lâmii. XVI. 47)*

Gark-ı hunab-ı dil etti dide-i giryan beni
Anca kan döktü ki bundan duttu âhir kan beni
(Fuzuli. XVI. 199)

Garime tuş gelmemişsin anca آنجه
Yimedin bir yavuz elden tabanca *(Şeh. Ş. XVI. 290)*

Günde on bin gez bana cevreden ol dildârdır
Kangı birin eydeyin ah anca انجه derdim vardır
(Zati. XVI. 115)

Eğerçi nev-reside goncadır ol
Nice vasfeylesem yüz ancadır ol *(Veyse. XVI. 31 - 1)*

Gündüzün anca انجا kim ederlerdi cûş
Düşte olurlard' adû cengine duş *(Budin. XVI. 10)*

Görmedik bir senin gibi fettan
Sevmişiz dilberin biz ancasını آنجسنی *(Revani. XVI. 181)*

Bay olayın deyü anca انجه fikr sen
Kendözüne fakrı bilgil fahr sen *(Aş. XVI. 52)*

Anca yıllar bunca günah işledim
Ne amel işleyim ben şimden gerü *(Saz. Sırrı. XVIII. 429)*

ancacık : Ancak o zaman, o müddetçe, onun kadar.

Çün ısmet ile ola meveddet
Ancacık آنجه جق uzun olur mahabbet *(Leys. XV.)*

ancağ : → **anca.**

ancak : → **anca.**

ancak ola : → **ancak olur.**

ancak olur, (ancak ola) : Ancak bu kadar, böyle olur.

§ İsfendiyar baş salıp, yalan ise ancak olur آنجق اولور deyip etti.
(Müslim. XV. 34, 78)

§ Ayyar ise ancak olur deyip tahsin eylediler.
(Müslim. XV. 34, 80)

Canıma geçti benim ancak olur firkat ise
Padişahım beni öldür ne kadar zahmet ise
(Yahya Bey. XVI. 190)

Kişilik ancak olur آنجق اولور ne hoş ettin
Yidin tuzunu tuzluğun uşattın *(Yuz. Şems. XVI. 296)*

§ Cevabında: Şeytanlık ise ancak ola آنجق اولا dir.
(Letaif. XVI. 14)

§ Husûsan etrafında handak bir mertebe amîk idi ki ancak olur. Lâkin içinde olan . . . *(Solak. XVII. 405 - 1)*

ancalar: Niceler, niceleri, birçokları, o gibiler.

Ancalarñ آنجلارك gürz uvattı kellesin
Nicenin salık dağıttı zellesin *(İs. H. XIV - XV. 130)*

Can verirsem ben senin sevgünle sevdüğüm eğer
Ancalar آنجهلر sus olalar gönüllerinden öleler
(D. B. XVI. 86)

Eğerçi suretin âdem özün div
Azıdup ancaları انجلاری eyledin riv *(Fazilet. XVI. 91)*

ancaru: O kadar.

Aşkın senin ey dilber ancarudan ancaru انجارو
Sevmek gibi sevmezler seni anaru berü *(Kadı. XIV.)*

ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle.

Andan özge Hazrete kimdir yakın
Ancılayın انجلين izzete kimdir yakın *(Si. Da. XIV, 89)*

§ Ol karındaşım dahi otuz yaşında vefat etti, ol dahi ancılayın hal üzre gitti. *(Cennet. XV. 128)*

§ Hak Taâlâ rahmeti ancılayın انجلين ma'dut değil.
(Enfes. XV. 8)

Bu dünya varlığı şol düşe benzer
Ki tâbiri düş olmaz ancılayın *(K. Ü. XV. 83)*

§ Kendisine nice ziyan iderse ana dahi ancılayın آنجلین ziyan eyler. *(Hazain. XV. 9 - 1)*

§ Ve çırak gitse yine karanuluk gelür; bular dahi ancılayındır. *(Leys. Ar. XV. 3)*

Kemâl eyle zer ü simin meye sarf
Ki yoktur ancılayın انجلین hiç masraf *(Sarıca. XV. 21)*

§ Hazreti Ömer, hilâfette bir dirlik dirildi ki kimesne ancılayın dirilmedi. *(Tazarru. XV. 279)*

Kâmil oldur ki mevte kaadir olur
Ancılayın انجلاین kimesne nâdir olur
(Yuz. Hamdi. XV. 102)

§ Bu rızkı dahi ancılayın انجلین sanup korktu. Bunu iyman ehline has kıldı. *(Leys. Dâi. XV. 55 - 1)*

§ Çünan چنان [*Fa.*] : Ancılayın آنجلین. *(Sıh. Ac. XV. 54 - 1)*

§ Sabredin, ancılayın kişi şimdi gele dedi. *(Tez. Lâ. XV. 103 - 1)*

§ Andan ırak gidin ... biz dahi ancılayın bed-baht olmayalım didiler. *(Tez. Ba. XV. 74)*

§ Ancılayın olalar kim bir kimesne konşusundan veya bir dostundan bir altun, ya bir akça almaya illâ meğer assiyle. *(Cev. Ah. XV. 48)*

§ ... Destur oldu içeri girdi; Zeyn, bir makam gördü kim ancılayın makam gördüğü yoktur. *(Ferec. XV. 137)*

§ İkinci kapı ancılayın آنجیلاین namaz kılanlarındır, vuzu'larını ve kıldıkları namazın rükünlerini tekmil edeler. *(Delil. XV. 163)*

§ ... Yâni nice ki andan yiğrenürsüz ancılayın mesâviden dahi yiğrenin. *(Cev. Es. XV. 241)*

Evsafı anın beyana gelmez
Bir ancılayın cihana gelmez *(Saadet. XV - XVI. 83 - 1)*

§ Çünan چنان [*Fa.*] : Eyle ve ancılayın انجلین.
(Ni'meti. XVI. 248)

§ Hem-çünan همچنان [*Fa.*] : Ancılayın demektir.
(Deş. XVI. 383 - 2)

§ Hemânest همانست [*Fa.*] : Ancılayın انجلاین.
(Nuh. Tuh. XVII. 34 - 2)

§ Kezalik كذالك [*Ar.*] : Gine ancılayın. *(Müntehab. XVII. 79-1)*

§ Yok yok ya biz seni ancılayın can pazarına gönderip zâyi' mi etmek için hükûmet veririz. *(Naima. XVII-XVIII. 3, 58)*

§ Kemâ كماء [*Ar.*] : Ancılayın, anın gibi ki demektir.
(Kdeb. XVIII. 32 - 1)

§ Çünan چنان [*Fa.*] : Öyle ve ancılayın mânasınadır.
(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 124)

§ Çünan چنان [*Fa.*] : Öylece ve anın gibi ve ancılayın mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 225)*

Riyâ şirk-i hafidir ancılayın آنجلاین
Bu yolda sâlike husran olunmaz *(Kuddusi. XIX. 66)*

and : Yemin, ahit, söz verme.

Kardaşları çünkü gördüler anı
Ettiler Yehuda'ya andıñ اندك kanı *(Yuz. Şeyd. XIII. 6)*

§ Kaplan bu faslı temam işitti, pes arslanın anası katına vardı ve andan inamlık ve ahit ve and آند istedi kim ne kim kaplan ana der ise gizli duta. *(Kel. XIV. 62)*

§ Able başiyçün, ki benim katımda ol andlaruñ آندلرك ulusudur.
(Anter. XIV. 2, 223)

Kim senin şerrinden eyledim anı
Kim inandırdın anduña اندوكه beni
(Man. Tayr. XIV. 231)

§ Hak Taâlâ ol anduñuzdan اندكزدن ötürü size and اند kefaretlerin beyan kıldı ki... *(Leys. Mu. XV. 402 - 2)*

§ İki gündür taâmımızı beğenmemeğe sebep nedir? Şahzade eyitti: Andluyum آندلویم dilimle dimezem, divit kalem getirin yazayım. *(Ferec. XV. 442)*

§ Yehud ile bizim andumuz اندمز vardır, andumuz اندومز sınmış ola. *(Leys. Mu. XV. 35 - 2)*

§ Gerçeklerin gerçek andlarına آندلرینه inanmadın. *(Sır. XVI. 155 - 2)*

§ Sevkend سوکند [*Fa.*] : And اند, yemin mânasına. *(Cinas. XVI. 58 - 1)*

§ Sevkend سوکند [*Fa.*] : And اند. *(Şamil. XVI. 457)*

§ Şeytanın andına اندنه, kelecisine inandılar. *(Ta. Şahi. XVI. 57 - 2)*

Sevkend سوکند [*Fa.*] : And آند ü pâ-müzd [*Fa.*] : ayak deri, kiri : müzd [*Fa.*]

Yan : nezd [*Fa.*] : ü müşteri : müzd [*Fa.*] bûs [*Fa.*] : öp, hamûş [*Fa.*] : epsem *(Genç. XVII. 49)*

Kısm [*Ar.*] : ülüş, and'a آنده : kasem قسم [*Ar.*], et : lahm [*Ae.*], etlidir : lahîm [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 92)*

§ Half حلف [*Ar.*] : And اند. *(Müntehab. XVII 31 - 1)*

Kefile dindi : bâbizan [*Fa.*]ü zâmin [*Ar.*], deyn [*Ar.*] ü tâvan [*Fa.*] : borç

Yemin [*Ar.*], sevkend سوکند [*Fa.*] : and اند olmuş, güvah [*Fa.*] ü şahid ü makna' [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 79)*

§ Same سامه [*Fa.*] : Dört mânası var, biri ahd ve yemin ve and اند mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 336)*

anda : 1. Orada.

Zindan ehlin kamusun âzat kılur
Korlar anda اند Yusuf'u yalnız kalur *(Yuz. Şeyd. XIII. 41)*

Âlem düşman olur ise beni dosttan ırımıya
Dost kandayısa ben anda اندا düşmanlar ayırımıya
(Yunus XIII - XIV. 72)

§ Şenzebe ol arayı beğendi, anda آنده mulâzım oldu.
(Kel. XIV. 24)

Meğer sultan kızı, ol hûp dilâram
Gece gündüz kılurdu anda âram *(Dah. XIV. 28)*

§ Her vakıt kim Râbia anda انده olurdu, meclis germ olurdu.
(Tez. Ba. XV. 39)

§ Anı anda çaldı, bunu bunda çaldı; hele yiğirmi beşin düşürdü, on beşi kaçıp gittiler. *(Müslim. XV. 1, 228)*

§ Anda satın aldığı bahçelerin yemişin dirip devşirdikten sonra... *(Sic. B. XV. 4, 130)*

Anda olmuştu meğer üç Türk esir
Anları işitti, komadı emir *(Enveri. XV. 27)*

§ Bana bir halvet yer veresin gece anda olam, kimse benim üzerime gelmeye. *(Cennet. XV. 12)*

§ Anda koyun, deve otaravuz. *(Enfes. XV. 408)*

Bugün bunda yiyen az, anda yir çok
Aç olan bunda anda oliser tok *(Ruşeni XV. 36)*

Gider evli evine şâm oluncak
Garip anda انده kalır ahşam oluncak *(Çeng. Dâi. XV. 260)*

§ ... Bir ulu âlim ya bir dünya beğçüğezi medhede anda hot yere göğe sığmazsın. *(Müneb. XV. 7 - 2)*

Güneşi sorar isen ger kandadur
Burc-i Sertan kandasa ol andadur *(Melhame. XV. 98 - 1)*

§ Meryem dahi oğlunu götürüp bir mağaraya iltti, kırk günde nifasından arılınca anda durdu. *(Leys. Mu. XV. 4 - 1)*

Her kimin gözün açmaz ise bu nur
Bunda vü anda ol kişidir kör *(İbrahim. XV. 3 - 1)*

Bu kemâl'i sorana ey nâme
Eylegil anda bîniheye selâm *(Sarıca. XV. 30)*

Benim uçmakta yoldaşım ola ol
Benümle anda koldaşım ola ol *(Muham. XV. 289)*

§ Anda bir görklü yer gördü ki gayet hûp çemenler ve...
(Leys. Ar. XV. 151)

§ Ey nefs, bunda birkaç gün zahmet gör, anda آنده dibelik rahat bulgıl. *(Tuh. Le. XV. 219)*

§ Yılda bir kerre anda cem' olup kurbanlar eyleyüp, çıraklar uyandırup... *(Bektaş. XV. 123)*

§ Duhter buyurdu köşkü düzdüler, bezmi anda kurdular.
(Ferec. XV. 352)

§ Beyt : Ol haneye derler ki anda gecelene.
(Ter. Kurt. XVI. 190)

§ Deyr-i menat دیر منات [*Fa.*]: Bir keşişliktir ki üç yüz altmış peygamberin suretleri anda yazılmıştır.
(Ni'meti. XVI. 309)

§ Merkum Hacı Hüseyn'in çiftliğin sahib-i arz ma'rifetiyle ve anda آنده olan evlerini tevabi' ve levâhıkı ve hududu ile...
(Sic. A. XVI. 4, 23)

§ Bertayil برطایل [*Fa.*] : Bir cezirenin adıdır Hindistan'da... Deniz sığırı anda yatur, nefes verdikçe ol ara rûşen olur.
(Caf. XVI. 18 - 1)

Yahut beni vilâyet-i Hind'e revane kıl
Tâ kim elimden anda dahi kan kaşana tığ
(Hayali. XVI. 9)

§ Her kimse ki anda hazır idi, taşra gitsün dedi.
(Şevahid. XVI. 35)

Ülül-emre olan âsi cihanda
Cezasını bulur bunda vü anda انده *(Güvahi. XVI. 8)*

Uruldu Hayder içün anda minber
Kaçan kim minbere ağdı o server *(Fazilet. XVI. 73)*

Anda oldum bir çulfanın çırağı
Çıkrığım kırıldı masra sararken *(Saz. Kâmil. XVIII. 390)*

2. Onda, o hususta, o mevzuda.

§ Eyü gıdâ, bir nesne ol kim anda devaiyyet mânası olmaya, tereler ve yemişler gibi... *(Yadigâr. XIV. 4 - 1)*

§ Ana ilac itmek için tıp ilmidir kim anda bunca kitaplar düzmüşlerdir. *(Hazain. XV. 4 - 1)*

§ Acem erenleri anda demişlerdir... *(Müz. XV. 17)*

§ ... Ya ben ölem ol kişiden intikam almadın gidem, ya ol öle benim hakkım anda kala. *(Cennet. XV. 46)*

Hâleti pâmâl-i gamdır ummanuz anda hüner
Nesne hasıl eylemez zira ayaklanmış türap
(Hâleti. XVII. 178)

3. Oraya.

Andan sonra bunlar dahi gelür konar
Yusuf eder sen dahi tur anda انده var *(Yuz. Şeyd. XIII. 71)*

§ Bunu re'y gördüm ki suret değiştirip anda varam ve oğlanı uğurlayıp bunda getirem. *(Si. Da. XIV. 65)*

§ Kanlu Oğuz illerinde dirnek var imiş, anda انده vardum. *(Dede. E. XIV. 257)*

Kamu beğler gelür anda erişür
Düğün içün yarak edüp dürüşür *(Dah. XIV. 54)*

§ Peygamber Aleyhisselâm eyitti : Ol gece kim Mi'raca ağdım, Cebrail beni anda iletti. *(Enb. XIV. 36)*

§ Râbia namazlağusun hava üzre bıraktı muâllak, eyitti : Yâ Hasan gel namaz kılalım... Hasan'ın ol makamı yoğudu kim anda انده ağa, pes dınmadı. *(Tez. Ba. XV. 98)*

§ Serhengler bir gezden seğirdişip anda gittiler. *(Müslim. XV. 1, 11)*

§ Mezkûr Mehmet anda انده varıcak teftiş idip göresiz. *(Sic. B. XV. 7, 48)*

Didi ben anda varam od yağdıram
Çün ağır gürzüm yukarı kaldıram *(Enveri. XV. 63)*

Tıraş et tahtasını sinenin var
Yazıla tâ kim anda her ne kim var *(Ruşeni. XV. 20)*

Kime kim sohbet-i halvet gerektir
Varırlar anda اندە kim halvetlürektir *(Çeng. Dâi. XV. 238)*

Gözü ucu ne yere irse hemin
Anda اندە آ basardı ayağın ey emin *(Melhame. XV. 7 - 1)*

Anda ancak bu üçü sâkin olur
Gayriler anda اندە آ ırak ilden gelür *(Muham. XV. 25)*

§ Hazır ol, tedarük gör, bundan göçevüz, erenler bize Konya şehrin yurt verdiler, anda gidevüz, didi. *(Bektaş. XV. 410)*

§ Ya'kup Bedre'nin miharını eline aldı vatanına gitti. Anda اندە varıcak buyurdu od yaktılar Bedre'yi ol oda saldılar. *(Ferec. XV. 86)*

§ ... Ben evinin içine girmedim ve anda اندە varmadım. *(Sic. A. XVI. 3, 141)*

§ Ne kadar er varsa anda اندە آ gönderin, bize gelsin dediler. *(Aş. XVI. 55)*

§ Halkın ölüsü dirisine yüklenüp anda gider. *(Tar. İs. XVI. 47)*

§ Her gâh ki Yemen'e gitsem anda konardım. *(Şevahid. XVI. 65)*

Veli nitmek gerek çün böyle huyu
Ya toprağı çeker anda ya suyu *(Yuz. Şems. XVI. 131)*

Gül çağıdır ey serv-sehi gülşene meylet
Tâ seyredüp anda اندە varalım bir sen ü bir ben *(Gülşeni. XVI. 53)*

§ ... Yerlerin yedlerinde ibka ettirip üzerlerine arz haracı vaz'eylemiş olsa, yahut anları andan giderüp âhar kâfirleri anda اندە getürüp iskân eyleyüp... *(Os. Kanun. XVII. 55)*

4. O zaman.

Çü görmeyesin kim sana kavm uyar
Ganimet olur anda اندە kaçmak i (ey) yâr *(Ferh. XIV. 23)*

.....

Ruşeni'ye ver dileğün ey Gani
Anda ki kala yalınız bir nefes
Anda آندە ir sen ol ana feryad-res *(Ruşeni. XV. 129)*
Kademinde açıldı çün güller
Medh-hân oldu anda bülbüller *(Yuz. Hamdi. XV. 61 - 1)*

andağı : Oradaki, o yerdeki, ondaki.

§ Huzeyfe, Beni-Gurab'ı azırganıp kardaşını andağı آنداغی mâlin nehbine ve gaaretine göndermiştir. *(Anter. XIV. 2, 267)*

Andağınuñ آندغینك yüzleri vildan idi
Yüzleri gülden dahi handan idi *(Muham. XV. 29)*

Kakar idin başıma ayranımı
Gördün ola andağı اندەغی seyranımı *(Ruşeni. XV. 128)*

§ Andağı اندغی menâsıbından niçe ziyadeler ola. *(Güls. XV. 19-2)*

Bir türk-i şûh ü şengin gitmez hevası baştan
Sevdaya düşeli dil andağı göz ü kaştan *(Gülşeni. XVI. 102)*

Görse Rıdvan andağı آندەغی can suretin
Unuturdu huri gılman suretin *(Şeref. XVI. 185)*

Gel noldu Medâyin gör sıdkıle nazar eyle
Âyine-i ibrettir bil andağı her eyvan *(Nigâ. Ter. XVII. 72 - 1)*

andak : 1. Hemen, o anda, derhal.

Sözün işiden kulak kendüden gitti andak اندق
Cümle gönüller mutlak saddak dedi bürhana *(Yunus. XIII - XIV. 22)*

§ Pes Nuh ile anın arasına bir mevç girdi ve Ken'an andak gark oldu. *(Enb. XIV. 88)*

§ ... Eline bir kise girdi, anın içinde ağu var idi, pes anı dahı otlara kattı ve ol kıza verdi, yediği sâat can verdi, andak öldü. *(Kel. XIV. 71)*

§ Biregü eydürse ramazan orucu farîza değül. Ol mel'un şundak kâfir olur. Anı andak اندق öldürene kan düşmez.
(Tuh. Le. XV. 347)

§ Lâin eydür: Tanrı buyurdu. Avrat andak اندق gözü yaşını sildi, eydür: El-hükmü-lillâh. *(Tuh. Le. XV. 313)*

Kimdir ki bu güzellik ile sen güzeli ah
Gördüğü gibi sevmeye gönül verip andak اندق *(D. B. XVI. 16)*

Çeng yanınca ne çağ alsa eline yâr def
Yâr elinden eyler andak çenge uyup zâr def
(D. B. XVI. 113)

2. O kadar.

Emr kıldı kazdılar handak revan
Kestiler baş döktüler andak اندق revan *(Muham. XV. 179)*

andan: 1. Ondan.

§ Gönlünü andan آندا artuğa yağmaladasın ...
(Tebareke. XIV. 11 - 1)

Yârinin çün rengi soldu âkıbet
Âşıkı andan اندن kesildi âkıbet
(Man. Tayr. XIV. 22)

§ Ben varayım, andan haber alabilesi olursam bellü bilin kim gerü gelmezem. *(İhlâs. XIV. 276)*

§ Her kankı gıdâyı gönlü dilerse andan آندن doyunca yiye, ayruğuna mukayyet olmaya. *(Hazain. XV. 31 - 2)*

§ ... Yâni nice ki andan yiğrenürsüz ancılayın mesâviden dahi yiğrenün. *(Cev. Es. XV. 241)*

§ Şahzade eyitti: Simurg gelicek andan bir gözengi talep eyle, yüzünü anda gör. *(Ferec. XV. 443)*

Şükrünü bunun kaçan ettük ki biz
Dahi andan nesneler isteyeyüz *(Tazarru. XV. 173)*

§ Hak Taâlânın kullarına şefkatı, ata oğluna ne ise andan dahi şefkatlüraktır. *(Cennet. XV. 7)*

§ Şükr ü sipas ol Tanrıya kim andan artuk Tanrı yoktur. *(Güzide. XV. 1)*

§ ... Ve andan gayri ba'zı girift olacak akça ve gümüş vâkı' oldukta... *(Sic. B. XV. 8, 14)*

§ Andan ırak gidin, ayağı tozu üstünüze konmasın didiler. *(Tez. Ba. XV. 74)*

§ Müşrikler bir araya gelip Muhammed ölür andan halâs oluruz deyü seviniştiler. *(Rahat. XVI. 321)*

Kûyünde nigâr etti gözüm yaşını ırmak
Şol resme ki mümkün değil andan اندن anı ırmak
(D. B. XVI. 116)

Gönül birdir ikilik gelmez andan
İkilik gelse iylik gelmez andan *(Yuz. Şems. XVI. 154)*

Acı sözü k'ide kişi mükerrer
Bile doğmuş karındaş andan ürker *(Câm. Na. XVI. 21)*

Asker içre o idi çavuş-ı çav
Andan اندن ifşa olunurdu söz ü sav *(Budin. XVI. 27)*

§ Derya ortasında bir dağ gördü ki andan اندن yüksek dağ yoğudu. *(Mevahib. XVI. 442)*

Tatlı tatlı öptü karşımda lebini câm-ı mey
Bilmezem sâki ben andan nice alam acığım
(Revani. XVI. 100)

Andan آندن özge kimse Hakkı baş göziyle görmedi
(Kuddusi. XIX. 215)

2. Ona.

§ Hiç kâre heme kâre هیچ کاره همه کاره [*Fa.*] : Ol kimesnedir ki asla sa'yinden faide görmez ki Türkide andan آندن yeler onmaz tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 130 - 1)

§ ... Ve dahi bir kimesne bir kimesneyi lisanen âzar etse ki Türkide andan kakımak tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 77 - 1)

§ Sıfat-ı müşebbehenin fi'l-i muzari'den iştikakının tarikı budur ki muzari'den muzaraat harfini hazfedip andan bedel gâhi fakat elif ve gâhi elif ve nun verirler. *(Aks. XVII- XVIII.)*

§ Bir iş için bir cemaat cem'olurlar ki Türkide andan imece tâbir olunur. *(Aks. XVII-XVIII. 103 - 2)*

3. Sonra, ondan sonra.

Yazdurgıl Yusuf sûretin nakkaşa
Senin sûretin dahi bile paşa
Andan اندن oku saraya gelsün anı
Ol sarayda yazılmış görsün seni *(Yuz. Şeyd. XIII. 32)*

Dosttan bana haber geldi durayım andan varayım
Kurbanlığa bu canımı vereyim andan varayım
(Yunus. XIII - XIV. 206)

§ İmdi men varayım, elin ayağın bağlayayım, andan اندن siz gelesiz didi. *(Dede. E. XIV. 266)*

Eydür âhir çün hisabı verdiniz
Uçmağa andan gelüben girdiniz *(Man. Tayr. XIV. 60)*

§ Evine girdi, silâhın çözdü oturdu; andan evdeşine eyitti: Taâm getirin, yiyelim dedi. *(Si. Da. XIV. 334 - 2)*

Şu sûsen ki hoş biter ü düzülür
Dili çıkar andan başı üzülür *(Süh. XIV. 238)*

§ Sen dahi kulluğunda bîmisl ol, andan bizden yana yören. *(İhlâs. XIV. 257)*

§ Uykudan uyanıp filhal su içmek yaramazdır sakınmak gerek kim bir dem geçe, andan اندن içeler. *(Hazain. XV. 33 - 2)*

Kazâ takdir idüp Hak buyruğunu
Yilisin kesti andan اندن kuyruğunu *(Çeng. Dâi. XV. 257)*

§ ... Ol bîçareyi ol kadar döğdü kim aklı gelip gine zâil oldu, andan gine tabuta koyup asakodu. *(Ferec. XV. 12)*

§ Gönleğim çıkar andan اندا boğazla beni. Olmasun gönleğim kana bulaşa, anam anı göre ödü sıda. *(Tuh. Le. XV. 314)*

§ Evvel sarardı, andan kızardı, andan karardı...

(Leys. Ar. XV. 428)

§ Kaçan birbirinize uğrasanız evvel selâm verin, andan keleci edin. *(Cennet. XV. 322)*

§ Erenlerin teberrükün size çirkli getirmeğe revâ görmedim, anın içün yudum, kuruttum andan getirdim, dedi.

(Bektaş. XV. 176)

§ Siz elbette halden hale dönersiz... Andan اندن kehl olmağa andan kırgıl olmağa ve andan pîr olmağa ve pîrlikten fertut olmağa, andan bunamağa, andan ölüm şerbetin içip âhirete gitmeğe... *(Leys. Mu. XV. 455 - 1)*

§ Tedebbür merkebine süvar olup maksud-ı İlâhi meydanında cevelân ura, ol bulanık dahi dibine çöke, andan anı re'-yi savap ile anulcak akıl bardağına koya.

(Müneb. XV. 266 - 1)

Baş koyup yoluna andan adım atam dir isem
Ben dahi âlem içinde adım âdem dimeyem

(Nizami. XV. 38)

§ Pes cümle hizmetkârları, emr idüp giderler; andan kendi elin balçiğa urur ol yeri endaze kılur, ölçer...

(İrşad. XV. 63)

§ Bu kelâmı işitip canı şad ü hurrem ola, andan çevre baka, gözü perdesin götüreler. *(Saat. XV. 1902)*

Önürdü şeyhe i'lâm eylediler
Pes andan izz ü ikram eylediler *(Hadidi. XVI. 39)*

Değürdü evvelâ şahın selâmın
Pes andan armağanın ü peyâmın *(Yuz. Şems. XVI. 132)*

Göreyin bir dahi o dildarı
Andan ölürsem öleyim bâri *(Ş. G. XVI. 112)*

§ ... Taceddinoğlu Mihaloğlunu öldürdü, andan اندن gördü kim hal ayruksı oldu, atını koyup yayan olup kaçtı.

(Aş. XVI. 60)

Tanış ehline evvel andan آندن iş it
Talep kıl hikmeti Lokman'dan işit *(Güvahi. XVI. 35)*

4. Ondan ötürü.

Her nefes hu can bağışlar âdeme
Âdem andan can gibidir âleme *(Ruşeni. XV. 172)*

Al idüben aldar imiş zâl-i dünya çohları
Al ile andan irişmez kimse anın fendine
(Güvahi. XVI. 107)

Ne sevdadır başımda bilemezem
Ki andan aklı başa diremezem *(Gülşeni. XVI. 47)*

5. Oradan.

Yusuf andan اندن dahi göçer ü gider
Aris şehrine irer bir gün nider *(Yuz. Şeyd. XIII. 20)*

Rüstem andan اندن yüz belâ ile iner
Kal'a üstünden yer üstüne konar *(Man. Tayr. XIV. 80)*

§ İşitici kuvvet gelir kulağın deliği ağzındağı emcek başı gibi yumruya gelir, kulağın kalanına andan yayılır.
(Hazain. XV. 53 - 1)

§ Cebrail'in bir makamı vardır ki andan bir kadem anaru geçmeğe tâkatı yoktur. *(Tazarru. XV. 32)*

§ Andan kalkıp gittiler bir mergızara yettiler, anda bir bağ gördüler. *(Ferec. XV. 16)*

Koz ağacından ana tabut ider
Ana koydu dönüben andan gider *(Enveri. XV. 67)*

§ ... Mezbur zimmi Yeniçeri şeklinde olup ben Yeniçeriyin, ben seni alayın deyü bir hiyle ile mezbure Fati'yi evine iledip yedi sekiz gün andan اندن salıvermeyip...
(Sic. A. XVI. 3, 178)

Devşirüp kâr ü bârı Ken'an'dan
Cânib-i Mısr'a göçtüler andan *(Yuz. Hamdi. XVI. 175 - 1)*

§ .. Anları andan اندن giderüp âhar kâfirleri anda getürüp iskân eyleyüp... *(Os. Kanun. XVII. 55)*

6. Onunla.

Güğül bağladı andan ol şükûfe
Kim andan اندن toptoludur Yezd ü Kûfe
(Çeng. Dâi. XV. 231)

andan bundan : Şuradan buradan.

§ Andan bundan اندن بوندن ağaçlar cem'eyledi bir çâr-divar üzeri örtülü, için arıttı girdi oturdu. *(Ferec. XV. 163)*

andan gerü, (andan girü) : Ondan sonra.

§ Andan gerü آندن كرو genünce gel, sen padişahın, padişah senün. *(Tuh. Le. XV. 257)*

§ ... Her kim idecek olursa tutup hakkından gele ve andan gerü اندن كرو her kim uğrulayın gümüş ve eski akça alıp giderse ... *(Sic. B. XV. 3, 53 - 2)*

§ Andan girü آندن كرو bilmiş ol kim namaz kılmak ve oruç dutmak. *(Kab. XV. 24)*

§ Öldürür sizi, andan gerü اندن كرو dirildür sizi. *(Cev. Es. XV. 11)*

§ Giderken sağ yanımdan avaz işittim ki eydürdü: Yâ Muhammed ivme, sana haberim var. Geçtim, ana cevap vermeğe meyletmedim. Andan girü اندن كيرو solumdan avaz geldi: İvmeğil yâ Muhammed deyü... *(Leys. Ar. XV. 742)*

§ Bâz باز [*Fa.*] : ... Türkide andan girü آندن كيرو ve yine ve bir dahi ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 96)*

andan girü : → **andan gerü.**

andan ötürü : Ondan dolayı.

§ Çalk koyun yatmak yaramazdır, andan ötürü اندن اوتری kim dımağ fazlalarının... *(Yadigâr. XIV. 13 - 1)*

§ Andan ötürü varurun kim şefâat eyleyem. *(Yüz. Ha. XIV. 146)*

§ İnnema انما [*Ar.*] : Andan ötürü, yâni ol sebepten. *(Kdeb. XVIII. 71 - 1)*

andık : → **anduk.**

andını yere komak : Yeminini yerine getirmemek.

§ Tahlil تحليل [*Ar.*] : Kişi andını yere komak اندنی یره قومق ve kefaret-i yemin etmek. *(Bab. XVI. 2, 383)*

andın sıdırmak : Yeminini bozdurmak.

§ El-ihnas الاحناث [*Ar.*] : Andın sıdırmak اندین صیدیرمق. *(Terceman. XVI. 55 - 2)*

andın sımak : Yeminini bozmak.

§ Et-tehannüs التحنث [*Ar.*] : Andın sımak آندین صیمق. *(Ah. XVI. 167)*

añdırıcı, (añdurucı) : Yadigâr.

§ Yadgâr یادکار [*Fa.*] : Añdurucı آکدورجی ve teberrük. *(Miftah. XV. 145)*

§ Yadgâr یادکار [*Fa.*] : Añdurucı اکدرجی. *(Sıh. Ac. XV. 28 - 1)*

§ Yadgâr یادکار [*Fa.*] : Teberrük mânasına ve añdırıcı اکدیرجی. *(Deş. XVI. 126 - 2)*

§ Yadgâr یادکار [*Fa.*] : Teberrük ve añdırıcı اکدرجی. *(Ni'meti. XVI. 640)*

añdırmak, (añdurmak) : Hatırlatmak.

§ Beş vakıtta geldim sana ölümün añdırsam اکدرسم gerek idi. *(Cinan. XV. 76)*

§ Geçmiş menüm günümi ne añdurursın اکدررسن. *(Dede. E. XIV. 54)*

§ Ola kim menüm geçmiş günümi añdurtmayasın اکدرتمیه‌سن didi. *(Dede. E. XIV. 246)*

§ Râbia eyitti : Çün hâli ol bilir, ne añdırmak اکدرمق gerek. *(Tez. Ba. XV. 108)*

§ Dahi zikreyle añdır اکدر ol günü ki her ümmetin içinden kendü nefslerinden gerü anların üzerine bir tanuk turguravuz. *(Leys. Ar. XV. 730)*

§ Et-tezkir التذكير [*Ar.*] : Añdırmak اكدرمق. *(Ah. XVI. 173)*

Gamınla añdurırın اكدوررين halka Kays ü Kûhken'i
Ölülere katup ağlamalı değil mi beni *(Hâleti. XVII. 478)*

Ad vermeğe di : tesmiye [*Ar.*], añdurmağa اكدرمغه di tezkire تذكيره [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVIII. 77)

§ Et-tezkir التذكير [*Ar.*] : Bir adama bir nesneyi añdırmak اكدرمق ve hatırına getirmek mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX, 1,868)*

andız : → **anduz.**

and içe görmek : Muttasıl yemin etmek.

§ ... Ol bîçare gafil and içe gördü آند ايچه كوردى assı kılmadı, pes çeke çevürü anı kadıya iletti... *(Kel. XIV. 56)*

and içirmek : Yemin ettirmek.

§ Tahlif تحليف [*Ar.*] : Yemin ettirmek ki Türkçede and içirmek آند ايچيرمك tâbir olunur. *(Kam. Os. XIX. 3, 45)*

and içişmek : Birlikte and içmek, karşılıklı sözleşip yemin etmek, ahitleşmek.

§ Memleketin kalan beyleri and içiştiler. *(Ta. Sel. XV.)*

§ El-muhalefetü المخالفة [*Ar.*] : And içişmek اند ايچيشمك.
(Terceman. XVI. 2, 295)

and içmek, (ant içmek) : Yemin etmek.

Gider iken kamusu tanıştılar
Öldürelim deyüben and içtiler آند ايجديلر *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

§ Ebrehe mel'un ol arada and içti kim اند ايچديكم evime girmeyim tâ ki... *(Si. Da. XIV. 108 - 2)*

Melik-zade aldı eline kement
Sanasın uyumamağa içti and *(Süh. XIV. 114)*

§ İmdi bana and iç آند ايچ ki tâ ki bu sırrı kimseye söylemeyesin.
(Anter. XIV. 2, 54)

§ Tanrıya and içerse آند ايچرسه dahi anun nefesi sönmesün deyü...
(Yüz. Ha. XIV. 84)

§ Bu remz-i rumûz sizin hamâkat idüp and içtiğiñizden آند ایچدیککزدن vâkiʿ olup bu evren gelüp bunda zuhûr buldu. *(Bektaş. XV. 283)*

§ Nitekim bir kişi and içer ayruk ödünç virmeyem deyü, viresiye virmeyem deyü tutu almayınca. *(Cev. Es. XV. 59)*

And içti didi ki hâşa ki ben
Tahte geçem var iken ey şah sen *(Enveri. XV. 35)*

§ Benim adıma yalan and içe ben ol kişiyi oda yakam. *(Cennet. XV. 447)*

§ Kendi zâtına and içmiştir ki... *(Enfes. XV. 8)*

Çün kasemdür cümle Kur'an başına
İns ü cin and içer ey can başına *(Ruşeni. XV. 281)*

§ And içelüm انداچلم bunu inanduralım, ziyan etmeyevüz deyü. *(Hay. XV. 78)*

§ Ve gerektir ki yalan ve gerçek yere and içeğen اند ایچه کن olmıyalar ki Resulullah Aleyhisselâm buyurur: Hak Celle ve Alâ kıyamet gününde dört taifeye hışmeder, evvelâ beyʿ ü şirada and içeğeu kimseye... *(T. E. XV. 50)*

§ Ferruhruz, Ferruhnaz'a Tersâ dinince yetmiş dürlü and verdi sırrı kimseye dimeyesin deyü; çün kız bu andları içdi آندلری ایچدی, hâlini ve vâkıasını temam şerheyledi. *(Ferec. XV. 104)*

§ Abdullah bin Revâha and içti ki güyeğüsü Beşir bin Nu'man'a söylemeye ve anun evine girmeye. *(Leys. Ar. XV. 121)*

İbrahim'i sıdkile kul ettin
İnanmaz olursan içem andı آندی ایچم *(İbrahim. XV. 134 - 2)*

§ Uveymir didi ki yâ Resulallah ben Allah'a and içerüm ki آند اچرمکه... *(Leys. Mu. XV. 56 - 1)*

§ Ve dahi yalan and içmek اند اچملك bir nesne üzerine kim işlemedim diye, hal budur ki işlemiş ola, ya işledim diyü and içe işlememiş ola. *(Müneb. XV. 291 - 2)*

§ And içti kim ayruk dünya içinde gülmeyem.
(Tez. Ba. XV. 38)

§ Sevkend ḫurden سوكند خوردن [*Fa.*] : And içmek اند اچمك .
(Ni'meti. XVI. 25)

§ Gamus غموس [*Ar.*] : Yalanduğun bilürken yalan yere içilen anddır. *(Bab. XVI. 143)*

§ Cebele eyitti kim : And içtim ve bu karaları giydim. Bunları eğnümden çıkarmayam, tâ sizi Şam'dan çıkarmayınca.
(Şevahid. XVI. 30)

Kazıyye böyledir bilin efendi
Eğer buyurasız içerüz andı ایچارز آندی *(Güvahi. XVI. 22)*

§ Bir herifi, şarap içer deyü kadıya götürürler. Kadı ider : Bire gerçek midir . . . Hâşâ sultanım dir. Kadı ider : Bire and içer misin اند ایچرمسن ? Vallahi içerim billahi içerim dir.
(Letaif. XVI. 64)

Bizim dünyada ayş ü nuşumuz mevkuf-ı lûtfundur
Ki sensiz içmemekçün bade-i gülgûne and içtik
(Ruhi. XVI. 279)

§ And içmişti ömründe hergiz gülmeye. *(Rahat. XVI. 244)*

Zatiyâ ger and içersem ağrımaz başım benim
Çeşme-i Hayvan leb-i canânesiz semdir bana
(Zati. XVI. 66)

§ Sevkend ḫurden سوكند خوردن [*Fa.*] : And içmek ایچمك اند.
(Şamil. XVI. 324)

§ Ol sebepten Kelâm-ı Kadim'de üçünü mahall-i kasem idüp and içti اند اچدی . *(Ta. Şahi. XVI. 41 - 1)*

Halfdir حلفدر [*Ar.*] : And içmek, oldu zahir ü ruşen : Nebuğ [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 38)

andlamak : And içirmek, yemin ettirmek.

§ Ve lâkin arada varan gelen bendim ve halkı andlayan آندلين .
(Kab. XV. 181)

andlaşmak : Karşılıklı yemin etmek, ahitleşmek.

§ Beni-Kurayza, Evs kabilesi birle andlaşmışlardı اندلشمشلردی. *(Leys. Mu. XV. 154 - 1)*

§ El-ihtilâf الاحتلاف [*Ar.*] : Andlaşmak آندلشمق ve and içişmek. *(Terceman. XVI. 3, 306)*

§ Çünkim hısar yıkıldı andlaşup اندلشوب ahitleştik kim bizi kırmayacak oldular, hısarı verip taşra çıktık. *(Aş. XVI. 36)*

§ Mukaseme مقاسمه [*Ar.*] : Yemin, kasem içişmek, andlaşmak آندلاشمق. *(Kam. Os. XIX. 4, 520)*

and olmak : Söz verilmek, yemin edilmek.

Unuttun mu, aramızda and oldu *(Saz. Mecnuni. XVIII. 373)*

and saklamak : Yeminine riayet etmek.

§ Tahille تحله [*Ar.*] : And saklamak آند صقلمق. *(Müntehab. XV. 18 - 1)*

anduḫ : → **anduk.**

anduk, (andık, anduḫ) : Sırtlan.

Dabğ ضبغ [*Ar.*] nedir diğil : anduḫ اندخ üveys ü evs [*Ar.*] nedir : kurt *(Uc. Gar. XV. 48)*

§ Sırcan سرجان [*Fa.*] : Anduk اندوق edalu bir zişt canavardır ki ekser Anadolu'da olur, makberlerden mürdeyi çıkarır. *(Şamil. XVI. 202)*

§ El-ḫâmi'a الخامعه [*Ar.*] : Andık آندق dedikleri canavar. *(Terceman. XVI. 309)*

§ El-ezell الازل [*Ar.*] : Kurtla anduktan اندوقدن doğan hayvan. *(Ah. XVI. 41)*

§ Sırcan سرجان [*Fa.*] : Andık اندق derler bir habis canavardır ki Anadolu vilâyetinde olur. Ekser adam ölüsün mekaabirden çıkarır yer. *(Deş. XVI. 267 - 2)*

§ Keftar کفتار [*Fa.*] : Sırtlan ... Türkler anduk اندق derler. *(Deş. XVI. 119 - 1)*

añdurmak : → **añdırmak.**

añdurucu : → **añdırıcı.**

anduz, (andız) : Kökü ilâç olarak kullanılan bir bitki, raziyane.

§ Rasen ki Türkçe anduz اندز derler, göğüs agrısına ve öyken ağrısına faide eder. *(Yadigâr. XIV. 58 - 1)*

§ Döğülmüş ve elenmiş anduz اندوز iki direm, karanfil on direm.. *(Yadigâr. XIV. 87 - 2)*

§ Rasen kim anduz اندز dirler, zerdeçup ile beraber döğülmüş, ikisi kadar şeker suyiyle içireler. *(Hazain. XV. 16 - 2)*

§ Yancuğunda sırımdan, kavdan ve çakmaktan ve anduzdan ve at gözüne koyacak ottan bulunur olsa anı ağa edeler. *(Ta. Sel. XV. 31)*

§ Serv سرو [*Fa.*] : Ma'ruf ağaç ve anduz اندوز ağacı. Sıhah-ı Acem sahibi, ra'nın fethasiyle ardıç ve andız, sükûniyle meşhur ağaçtır demiş. *(Deş. XVI. 290 - 2)*

§ Rahen راهن [*Fa.*] : Kızılcık ağacı ve andız اندز. *(Deş. XVI. 261 - 2)*

§ Rasen راسن [*Fa.*] : Anduz آندوز. *(Şamil. XVI. 200)*

§ El-antarun الانطرون [*Ar.*] : Andız اندیز otu ki rasen dahi derler. *(Ah. XVI. 102)*

§ Rasen راسن [*Fa.*]: Türkide andız اندز derler. Kökünün rayihası lâtif ve levni humret ile yeşil beyninde ve çiçeği göğe mail ve daneleri asbur tohumuna şebih ve bir miktar arîz ve ta'mı hiddetli olur. Müstamel olan köküdür... Bilcümle kabarcıklara ve soğuktan hâdis olan illetlere ve haşerat sokmasına nâfi'dir. *(Bürh. XVIII - XIX. 294)*

§ Zencebil-i şamî زنجبیل شامی [*Fa.*] : İsm-i rasendir ki fil-gûş nevindendir. Türkide andız tâbir olunan nebattır. Ve inde'l-ba'z andızın köküne zencebil-i şamî denir. Murabbâsı bürûdetten hâdise emraza nâfi'dir. *(Bürh. XVIII - XIX. 323)*

§ El-kanes القنس [*Ar.*] :... Bir hoş-bû nebat ismidir ki Fariside rasen denir. Türkide andız اندز tâbir ederler. Cemi-i âlâm ve evcâ-ı bârideye ve mâlihulya ve veca-ı zahr ve mefâsıla nâfi' ve câli ve müferrih ve müleyyin ve kalb ve mideyi mukavvi ve asel ile lâûku suâl ve üsr-i nefesi müzil ve gayz ve halecan-ı hatırı ve afat ve hevamı mub'it ve dâfi'dir.

(Kam. XVIII - XIX. 2, 279)

anduz ağacı : Yabani servi.

§ 'Ar'ar عرعر [*Ar.*] : Yabani servi ağacı ki ana anduz ağacı اندوز اغاجی derler. *(Bab. XVI. 1, 67)*

§ Serv سرو [*Fa.*] : Ma'ruf ve anduz ağacı اندوز اغاجی.

(Caf. XVI. 80 - 1)

and vermek : Yemin teklif etmek, yemin ettirmek.

Hiç eğrilik kılmadık bunda size
And içeriz and virürseñiz آند ویرورساکز bize

(Yuz. Şeyd. XIII. 77)

§ Dânişment eyitti : Ben nâib-i kaadıyem, şeriat ahkâmını bilirem sana and verürem آند ویرورم sabah oldukta taallül itmeyesin. *(Ferec. XV. 287)*

§ ...ere and vereler اند ویرەلر avrata kadı ta'zir ura.

(Fatih. Ka. XV. 20)

anı : Onu.

Ol hoca gördü anı آنی fikre düşer
Yusuf'un elin ayağın tiz şişer *(Yuz. Şeyd. XIII. 17)*

§ Dâhis bukağulu dururdu, anı bunun gibi savaşa getirmezlerdi.

(Anter. XIV. 2, 239)

Ne kuş kim çeviklikte oranı yok
Simurgu eliktireler, anı yok *(Süh. XIV. 199)*

§ Anı آنی okuyanı tamudan kurtara, uçmağa givire.

(Tebareke. XIV. 4 - 1)

Çün açar burka' ki şeyh anı göre
Eydesin kim şeyhi oda yandıra

(Man. Tayr. XIV. 25)

§ Hindistan içinde bir kitap var; dileriz kim anı انی ele getiresin. İmdi yaraklangıl kim varasın, anca hiyleler birle anı ele getiresin. *(Kel. XIV. 3 - 2)*

§ Şol kâfirler putların sevdikleri kadar, ki anı koyup ayruğa tapmazlar... *(Leys. Dâi. XV. 62 - 2)*

§ Pes her günahı ki sen anı işledin, gerek ulu, gerek kiçi. *(Zâd. XV. 9)*

§ Kendözün araya, her nenin gibi hıltlar sezerse bedeninde anı آنی gidermek ardınca ola. *(Hazain. XV. 23 - 2)*

§ Mezkûr Yusuf anı meclis-i şer'a ihzar idip... *(Sic. B. XV. 4, 14)*

§ Gecede gündüzde anı tenzih ve takdis edip anılarlar. *(Leys. Mu. XV. 23 - 1)*

§ Çevre yana bakup giderken anı انی gördü ki bir kimesne kendüye el salup çağırdı. *(Bektaş. XV. 184)*

§ ... Bu ismi bir kâğıda yaza dahi anı suya koya. *(Cev. Ah. XV. 16)*

Anı bildim ki Mifrak idi kaptım
İzim azıttım ayruk yola saptım *(Fazilet. XV. 81)*

§ Kız anı eyle sevdi kim vasfa gelmez. *(Ferec. XV. 201)*

Anı bulmağın tarikın Ruşeni
Söylesin, sen gûş tut dinle anı *(Ruşeni. XV. 160)*

Nefs kim düşmanların ulusudur
Anı basmak pehlivanlar husudur *(Vahdet. XV. 51 - 2)*

Göndere ana mühürlü bir biti
Yâ İlâhî bize de anı biti *(Muham. XV. 402)*

Her bereket kim kodu eşyada Hak
Anı sebep eyledi dünyada Hak *(Ah. Pş. XV. 2)*

Fakir eyledi halk içinde anı
Ana ta'neder oldu dost düşmanı *(Eşrefoğlu. XV. 6)*

§ Gözler anı آنی gördüğü yok, kulaklar anı işittiği yok. *(Cennet. XV. 196)*

§ Korkun ol Allahü Taâlâdan, anı birlen. *(Enfes. XV. 39)*

Gerek her gâh anı başıra kakmak
Kazık girmez yere olmasa tokmak *(Güvahi. XVI. 88)*

§ Anı anda çaldı, bunu bunda çaldı; hele yiğirmi beşin düşürdü, on beşi kaçıp gittiler. *(Müslim. XVI. 1, 228)*

§ Sen anı آڭ dünyada görmedin, bunda dahi göresi değilsin. *(Tez. Ün. XVI. 10 - 1)*

§ Şehit ol kişidir kim anı آڭ müşrikler katletmiş ola. *(Ter. Kurt. XVI. 73)*

Böyle deyüp ivdi anı آڭ dirmeğe
Başladı her birine aş yermeğe *(Selâman. XVI. 72)*

Anı bil kim bu derde derman yok
Döne mi ardına atılmış ok *(Miri. XVI. 254)*

§ Ne ekerseniz anı biçersiz. *(Mevahib. XVI. 441)*

Heman dem gaaip oldu anı gördüm
Birez dem aradım yeldim yüğürdüm *(Fazilet. XVI. 182)*

Anı nice şebih ideyin dest-i cûduna
Kim reşhasıdurur kefinin lücce-i bihar *(Figani. XVI. 4)*

Şevk'nla cûşa gelmeden ağzı köpüklenür
Seyreyleyen sanur leb-i deryada anı kef *(Ruhi. XVI. 7)*

§ Yaramaz nefsin kulağını bur ve anı zebun eyle. *(Saa. Pend. XVI. 23)*

Felekte ya meleğe benzetir yahut güneşe
Demir-kır atının üstünde her gören anı *(Yahya Bey. XVI. 14)*

Aşka saldım ben beni pend almayup bir dosttan
Hiç düşmen eylemez anı ki ettim ben bana *(Fuzuli. XVI. 122)*

Be Nazmi erlik eyle dünyadan geç
Erenler anı sevmez bir çepeldir *(D. B. XVI. 84)*

§ Ahşamadak biri birimizle göreştik, ne ol beni bastı ve ne ben anı bastım. *(Rahat. XVI. 35)*

§ ... Ne miktar resm ta'yin iderlerse sipahi anı آنی alır.
(Os. Kanun. XVII. 84)

Bakma ya Rab sevad-ı defterime
Anı ur ateşe benim yerime *(Haleti. XVII. 7)*

§ Anın hakkıyçün ki anı uyhu ve ımızganmak ahzetmez.
(Nigâ. Ter. XVII. 16 - 1)

§ Bir cavk kuşlar geldiler ve anı şevk ile yediler.
(Nigâ. Ter. XVII. 171 - 1)

Yeşil sancaklar yalabır
Anı gören can talabır *(Kuloğlu. XVII. 44)*

Danesi çekti bu diyara anı آنی
Kabrinin ola çevre yanı behişit *(Galip. XVIII. 260)*

anık : Mevcut, hazır.

Çü Şiraz u Kirman ilinden yana
Çıka bir çeri kim adet yok ana
Beğ ü padişahlar anıklarınuñ انق لارنوك
Ola hali müşkil kamu varınun *(Camas. D. XV. 151)*

añıl : → **añul.**

añıl añıl : → **añul añul.**

añılca : Yavaşça.

§ El-cersü الجرس [*Ar.*] : Gizlice ve añılca اكلجه ses ...
(Terceman. XVI. 293 - 2)

añılcacık : Yavaşça, yavaşçacık.

§ El-inbaku الانباق [*Ar.*]: Bir kimesne añılcacık اكيلجاجق osurmak.
(Terceman. XVI. 130)

añılcağaz, (añulcağız) : Yavaşçacık.

Çıkardılar añılacağaz اكلجاغز bağdan
Nite kim çekerler kılı yağdan *(Süh. XIV. 93)*

Ger añulcağız اكلجغز gönlümü alasın
Yeğ andan ki yüz gez çeri salasın *(Ferh. XIV. 24)*

añılcak : → **añulcak.**

añılluk : → **añulluk.**

añılmak : Hatıra getirilmek, söz konusu olmak.

§ Râh-ı mahabbette menzil sorulmaz ve meslek-i vuslette âşık yorulmaz, ticaret-i aşkta sûd ü ziyan añılmaz اكلمز ve delili rıza-yı dost olan yanılmaz. *(Hüs. Dil. XVI. 65)*

añılmış : Adı, sözü geçmiş olan.

Güç yetdüğüdür : makdur [*Ar.*], añılmışa آكلمشه di : mezkûr مذكور [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 60)

añılur : Meşhur, ünlü.

§ Meşhur مشهور [*Ar.*] : Katı belli kimse ve nesne ve añılur اكلور çavlı recül. *(Bab. XVI. 2, 88)*

añıl yel : Mülâyim esen rüzgâr.

Fırtına : âzubbe [*Ar.*], deniz : bahr [*Ar.*] hem
Tımm [*Ar.*] u yemm [*Ar.*] ü nevfel [*Ar.*], añıl yel اكل يل : ruḫa' رخاء [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 3)

anıñ, (anuñ) : 1. Onun.

Diler idim Tanrıdan seni görem
Şimdi anıñdır انكدر bana lutf u kerem
(Yuz. Şeyd. XIII. 22)

§ Anıñ sen ser-i mûyine hata irgüremezsin.
(Si. Da. XIV. 224 - 1)

Şeytanı lâine uyma zinhar
Anıñ آنك sözünü işitme ey yâr *(Nesimi. XIV 1, 2)*

§ Ve ola ki anuñ انوك buharı dımağa çıka...
(Yadigâr. XIV. 28 - 1)

§ Atam gönlüme, anam hatırıma gelip anıñ içün ağlarım.
(Hamza. XIV. 4, 21)

§ Hiç anuñ آنك yavuz işin bilmezin, evet dünle çıkardı.
(Yüz. Ha. XIV. 182)

§ Ben anuñ bahadırlar aktardığın gördüm.
(Anter. XIV. 2 - 245)

§ ...Ve kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nızam-ı âlem için katletmek münasiptir, ekser ulema dahi tecviz etmiştir; anıñla انكله âmil olalar. *(Kanun. Os. XV. 27)*

§ Emir-i ahur altına çakırcı başı, anuñ انوك altına çaşnigir başı, anuñ altına sâir bölük ağaları ... oturur idi.
(Kanun. Os. XV. 12)

§ ...Ve başı anuñ buharına dutalar ve başı anuñla yuyalar.
(Akr. XV. 447)

§ Anuñ انك dileğinsüz bir çöp deprenmez.
(Leys. Mu. XV. 397 - 1)

§ Her gün durmayıp artırır âmâlini, anuñ gibi kişi mümkün değildir bayımaz. *(Maarif. XV. 225)*

§ Ve eğer bunu sehv ile hata ile didilerse Hak Taâlâyi arılarlarsa ki hâşâ anuñ انونك bigi mukaddes, münezzeh padişah ...
(Müneb. XV. 26 - 2)

§ Ben dahi anuñ انوك zimmetini kefâletten ibrâ ettim.
(Sic. B. XV. 4, 10)

§ Anuñ انوك aydınında oturmak revâ değildir didi.
(Tez. Lâ. XV. 537 - 2)

§ Anuñ انوك mübarek kaşı nice idi. *(Tez. Ba. XV. 23)*

§ ... Nüfeyl bin Habib arkuru çıkıp anuñla انكله mukaatele kıldı. *(Leys. Mu. XV. 480 - 1)*

Kim uyarır çerağını anıñ انك
Kim teferrüç eder ki bağın anıñ *(Yuz. Hamdi. XV. 143 - 1)*

Salâvat edeni çün kim görürler
Bana anuñ selâmın irgürürler *(Muham. XV. 258)*

§ Resûl Aleyhisselâm bizim içün bir doğru hat çizdi ve anuñ iki yanına arkuru uvak hatlar çizdi. *(Leys. Ar. XV. 22)*

Karaman ile şahın cengi çoktur
Anuñla dün ü gün âhengi çoktur *(Salâtin. XV. 57)*

Mihrab deyü yüz uruben ederim sücud
Gördükçe anıñ izlerini hâk-i râhda *(Sarıca. XV. 37)*

§ Bir sohbete bünyad uruldu kim anıñ انك gibi sohbeti halife ne görmüş ve ne işitmiştir. *(Ferec. XV. 6)*

§ Anıñ آنك gibi padişahın kapısın koyup senin gibi bey kapısına mı varayın. *(Cennet. XV. 65)*

Anuñ انك tesbihini tekrar ederler
Anun birliğine ıkrar ederler *(Çeng. Dâi. XV. 159)*

§ Ol buğday anuñ انك içine dökülmüş, şöyle ki bir azim çeç olmuş. *(Bektaş. XV. 196)*

Kaal ağaçtır kim anıñ آنك yemişi hâl
Muma benzer birisi ol biri bal *(İbrahim. XV. 28 - 1)*

Bir veziri var idi Bermek anıñ
kığırır, kastı kızı vermek anıñ *(Enveri. XV. 74)*

§ Anıñ آنك eli altında yedi yüz kişi varıdı. *(Zâd. XV. 10)*

Kime kim Çalap vermedi bayımaz
Anıñdır anıñ vergi hep çoğ ü az *(D. B. XVI. 229)*

§ Anuñ آنك eteğine yapışıp berk dutgıl. *(Tez. Ün. XVI. 5 - 2)*

§ Nebiz-i temer ol suya derler ki anuñ آنك içine datlu olsun diyü hurmalar koyalar. *(Ter. Kurt. XVI. 30)*

§ ... Müfettiş benim için tamga dükkânında bile otursun dimiş, anuñ انرك için bile görüp gözetirim.. *(Sic. A. XVI. 1, 412)*

§ Ve anuñ işaretinsüz Dil bir iş itmez. *(Hüs. Dil. XVI. 537)*

Göründü bir bağa nâgeh tururak
Anuñ انرك üstüne bindi yalvarurak *(Güvahi. XVI. 31)*

Duta nâzük tenin arkunluk ile
İne çâh içine anuñla bile *(Yuz. Şems. XVI. 178)*

§ İki dilkü anuñ dâiresinde dolanurlardı. *(Şevahid. XVI. 137)*

§ ... Benim avratım Paşa-Melek anıñ انك kızı idi. *(Sic. K. XVI. 4, 214)*

§ Bizim yerde hot anıñ gibi karpuz olmaz. *(Letaif. XVI. 16)*

Rezme bindikçe şitab ü feth anıñla hem-inân
Bezme indikçe vekar ü hilm anıñla hem-nişin
(Ruhi. XVI. 6)

Aldı Behzad anıñ heman bileğin
Düştü pâyine eyledi dileğin *(Miri. XVI. 87)*

Bendine düşmüştü anıñ nice mert
Aldamadık komadı âlemde fert *(Atai. Ha. XVII. 114)*

Sarkarsa adû çâh-ı zenahdanına canâ
Başın aşağa ide anıñ انك Hazreti Mevlâ
(Hâleti. XVII. 165)

Bu meseldir gül içinde biter hâr
Anın için garip bülbül eder zar *(Kâtibi. XVII. 25)*

§ Kemâ كا [*Ar.*] : Ancılayın, anıñ gibi ki demektir.
(Kdeb. XVIII. 32 - 1)

2. Onun için.

Şarap anın انن dimişlerdir şaraba
Ki hayr iltür getirir çok şer âba *(Işk. XIV. 106 - 1)*

Anın lâ'li zülâlinden çün içti Çeşme-i Hayvan
Hızır'dan pes anın آنين içti ledünnî ilmini Musa
(Muham. XV. 211)

Hızr, İlyas anın آنن buldu hayatı
Kim irgüre cihana tayyibâtı *(Muham. XV. 262)*

Bu gez ede dördüncüsü hastadum
İbadetten anındı آنيندى dem-bestedüm *(Muham. XV. 361)*

Meğer Eşrefoğlu Rumi yine kendüden varuptur
Halka bir ünü kaluptur pes anıñdır آنكدر işbu gavga
(Eşrefoğlu. XV. 12)

Anındır آنيندر dilkü zirek, kurt âmî
Ki gözler kurt kuyruk, dilkü dâmı *(Şeref. XVI. 183)*

anıñ dirisi olmak : Onun sayesinde yaşamak.

Âşık-ı dil-hastalar anıñ dirisidir آنك درسيدر müdâm
Can Memi derler ana âşıkların canânıdır
(Yahya Bey. XVI. 113)

anın mı : Onun için mi?

Anın mı آنڭی geldim ol ata belinden
Ki ata tahtını alam elinden *(Hurş. XIV. 75)*

añırgan : Kuvvetle haykıran.

§ Jiyan ژیان [*Fa.*] : Yırtıcı canavarların sıfatıdır. Kağan ve añırgan اکرغان demektir. Şir-i jiyan ve bebr-i jiyan derler. *(Ni'meti. XVI. 362)*

añış (I) : Kovandan peteği kesip almağa mahsus bıçak.

§ El-mişvar المشوار [*Ar.*] : Koğandan gömeci kesip balını sağacak âlete denir ki añış آکیش tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 926)*

añış (II) : Hatırlanan şey.

§ El-ḫâtır الخاطر [*Ar.*] : Kalbe gelüp anılan şey, añış آکش demektir. *(Kdeb. XVIII. 462 - 1)*

añıt, (ankıt, ankut) : Bir çeşit su kuşu.

Havale kıldı anın üstüne çağ
Kızıl añıda اکیده döndü ol kara zağ *(Işk. XIV. 164 - 1)*

§ Ruḫam رخام [*Fa.*] : Mermer ve añıt آکت dedikleri kuş. *(Miftah. XV. 87)*

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añıt آکد. *(Sıh. Ac. XV. 7 - 1)*

§ Peygamber Aleyhisselâma bişmiş añıt getirdiler. *(Hay. XV. 192)*

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añıt dedikleri kuş ki sürḫabî de derler. *(Deş. XVI. 31 - 2)*

§ Surḫab سرخاب [*Fa.*] : Ankıt انقد ve añıt اکد dedikleri kuş. *(Caf. XVI. 89 - 2)*

§ Ruḫam رخام [*Fa.*] : Mermer ve añıt اکت dedükleri kuş. *(Caf. XVI. 146 - 1)*

§ Gûmen کومن [*Fa.*] Üği kuşu ve añıt اکت dedikleri kuş. *(Ni'meti. XVI. 557)*

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añıt اکد. *(Şamil. XVI. 620)*

§ En-nehham النحام [*Ar.*]: Ankut انقود dedikleri kızıl kuşa derler. *(Terceman. XVI. 3, 217 - 2)*

Serçe : küncüşk [*Fa.*], ögeyik : fahte [*Fa.*], ördek : murgab Kırağı : Püşk [*Fa.*], hadım : ahte [*Fa.*], añıt آکیت : sürḫab سرخاب [*Fa.*] *(Genç. XVII. 63)*

§ Gûmen کومن [*Fa.*] : Ankıt انقد kuşu ve üğü kuşu. *(Cam. Fa. XVII. 75 - 2)*

§ Nuham نحام [*Ar.*], Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añıt اکیت dedikleri kuş. *(Aks. XVII - XVIII. 210 - 1)*

§ Nuham نحام [*Ar.*] : Ördeğe şebih bir kuş adıdır, murat, ankıt آنقط tâbir olunan kuştur. Cevheri nunun fethi ve hanın teşdidiyle takyit eylemekle vehmeylemiştir. *(Kam. XVIII - XIX. 3 - 564)*

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Sekiz mânası var... 3 - Ankıt آنقد dedikleri su kuşudur. *(Bürh. XVIII - XIX. 353)*

§ Çuğûk چغوك [*Fa.*] : Serçe kuşudur. Müeyyidü'l-fuzala sahibi sürḫab ile tefsir etmiş ki ankıt آنقط ve añit آکیت tâbir olunan su kuşudur. *(Bürh. XVIII - XIX. 221ñ)*

§ Şevat شوات [*Fa.*] : İsm-i sürhabdır, yâni su kuşlarından ankıt آنقط ve añit dedikleridir. *(Bürh. XVIII - XIX. 402)*

añız (I), (añuz) : Biçilen ekinin tarlada kalan dip kısmı.

Yem [*Ar.*]: deniz, mahsad محصد [*Ar.*]: añız آکز, beşere [*Ar.*] : beniz, verd [*Ar.*] : gül *(Fer. XIV. 14)*

§ Kâh-ı bün کاه بن [*Fa.*]: Ekin añuzı آکوزی ve añızlı آکزلی tarla. *(Miftah. XV. 117)*

§ Sipar سپار [*Fa.*] : Añız اکیز . *(Şamil. XVI. 123)*

Evün yarağına iv eyle kasd n
Ki añız آکیز basıcak bil kar bastın *(Güvahi. XVI. 75)*

§ El-hasid الحصيد [*Ar.*] : Biçilmiş ekin, cem'i hasâyid [*Ar.*] gelür ve tarlada kalan añıza اکیزه dahi hasâyid حصايد [*Ar.*] derler ve halk içinde söylenen sözlere hasâyidü'l-elsine derler. *(Ah. XVI. 303)*

§ El-hasidetü الحصيدة [*Ar.*] : Ve ekin biçildikten sonra yerde bâki kalan añız آکیز. *(Terceman. XVI. 271 - 2)*

§ Sibari سباری [*Fa.*]: Añız اکز yâni tereke biçildikten sonra yerine añız derler. *(Ni'meti. XVI. 394)*

Añız اکز : mahsad محصد [*Ar.*] : sipari سپاری [*Fa.*] dir, evet: ârî [*Fa.*], neam [*Ar.*] yâni *(Men. Cev. XVII. 15)*

§ Kâh-ı bün کاه بن [*Fa.*]: Añız ki tahıl biçildikten sonra yerinde kalan sapa derler. Ve mecaz-ı mürsel tarikınca ol tarlaya dahi derler. *(Cam. Fa. XVII. 74 - 1)*

§ Cill جل [*Ar.*] : Buğday biçildikten sonra yerde kalan sap ki añız tâbir olunur. *(Aks. XVII-XVIII. 145 - 1)*

§ Sifari سفاری [*Fa.*]: Buğday ve arpa añızıdır ki sâkı menzilindedir. *(Bürh. XVIII - XIX. 356)*

§ Ateş-i dihkan آتش دهقان [*Fa.*] : Ol ateştir ki ekinciler hububatı hasattan sonra añız آکز tâbir olunan has ü hâşake ururlar, tarlaya kuvvet olmak mülâhazasiyle. *(Bürh. XVIII - XIX. 30)*

Saman : tibn [*Ar.*] oldu, kesmük : ku'büre [*Ar.*] añız اکز imiş : kısra قصری [*Ar.*] *(Asım. XVIII - XIX. 27)*

§ El-kasare قصاره [*Ar.*] : Galle biçildikten sonra tarlada kalan sapına denir ki Türkide añız آکیز tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 82)*

añız (II), ağız (IV) : Yağız (at).

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añız اکز at ki yağız dahi derler ve añıt kuşu. *(Ni'meti. XVI. 409)*

§ Sürḫabî سرخابی [*Fa.*]: Añız اکز at ve añıt kuşu. *(Ni'meti. XVI. 410)*

§ Sebz سبز [*Fa.*] : Ağız اغز at, yağız dahi derler.
(Ni'meti. XVI. 376)

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añız at ki yağız at dahi derler.
(Deş. XVI. 31 - 2)

§ Sürḫab سرخاب [*Fa.*] : Añız at ki yağız dahi derler.
(Nuh. Tuh. XVII. 22 - 2)

ankıt : → **añıt.**

ankut : → **añıt.**

añlağan : Anlayışlı, zeki.

§ Şinasâ شناسا [*Fa.*] : Añlağan اكلغان, anlayıcı, zeki ve fehîm mânasına. *(Deş. XVI. 17)*

añlamaduk : Anlamaz, anlayışsız.

§ ... Siz añlamaduksız آكلمادقسز. *(Anter. XIV. 2, 614)*

añlamaḫ : Telâkki etmek.

Görmek ağızı noktasın nur-ı basar değil midir
Yanağını ay añlamaḫ اكلمخ hüsn-i nazar değil mıdır
(Kadı. XIV. 7)

añlamaklu : Anlayışlı.

§ Benim atam Kayser bilgili kişi idi, añlamaklu اكلمقلو er idi.
(Fütuh. XIV. 68)

§ Bir bilgili melik, bir añlamaklu sultan var idi.
(Fütuh. XIV. 9)

añlamayu bakmak: Sezdirmiyerek bakmak, göz uciyle tetkik etmek.

§ Eğer melik añlamayu bakar آكلميو بقر ise anın yüzünde şol hiyanetlik eserin ve düşmanlık suretin müşahede kıla kim dostlar bakışiyle düşmanlar bakışı arasından tefavüt yavlak belli olur. *(Kel. XIV. 44)*

añlanmak : Anlaşılmak, fehmolunmak, takdir olunmak.

§ Melikin sözünden şol añlanur آكلانور kim melikin gönlü Şenzebe'nin suçu yokluğuna tanıklık verir. *(Kel. XIV. 62 - 2)*

Müşteri iner ise gökten henüz
Ana añlanmaya اکلنمایه yerde bu rumûz
(Man. Tayr. XIV. 138)

§ Dilinin ucu göyündü, dili ağırrak oldu sözü igen añlanmazdı اکلنمازدی. *(Leys. Mu. XV. 12 - 1)*

§ Cima', kış faslında tabiatı süst eyler, sinirlere ziyan ider, baş ağrısın getirir; baki bundan añlanır اکلنر nitmek gerek. *(Hazain. XV. 24 - 2)*

Sözünden añlanur اکلنور çok ilm ü irfan
Müselseldir saçın zülfün perişan *(Çeng. Dâi. XV. 208)*

Karabuğdan'dan añlandı اکلندی hiyanet
İşitilmiş idi nev'an şenâat *(Hadidi. XVI. 349)*

Çün var idi mestlikte lâfım
Tâ añlana آکلنه sıdkım u hilâfım *(Fuzuli. XVI. 243)*

Şimdi añlanmaz آکلنمز hele bir hoşca kadr ü kıymeti
Seyr-i Sa'dabad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör
(Nedim. XVIII. 192)

añlanmaz olmak : Anlaşılmaz olmak.

Bir şey midir, vücudu mu vardır, ne nesnedir
Añlanmaz oldu اکلنمز اولدی gitti sadakat dedikleri
(Âli. XVI. 70)

anlar : Onlar.

§ Anları آنلری anmaduk söz çok olmasun deyü.
(Tebareke. XIV. 45 - 1)

§ Biz anları bilmezüz ne kavimdir, ya ne diyardan gelürler ki bilevüz. *(Si. Da. XIV. 58)*

§ Eğer biz anlardan çok değilmişsevüz basılduk idi.
(Anter. XIV. 2, 72)

§ İki hatun kişi bize konuk geldiler anlara yiyecek ilet.
(Ferec. XV. 20)

§ Ol pelid oğlu mel'unlara söyleyin, anlarıñ انلرك başlarına sovuk geçmiş. *(Hamza. XIV. 54, 136)*

§ Siz tanık olun ki ben anlaruñ آنلرك günahların yarlığadım. *(Zâd. XV. 20)*

§ Anlarıñ انلرك sözünü ma'kul görüp buyurdu çevre etraflara âdemler gönderüp... *(Bektaş. XV. 11)*

§ Dilin sıhhatin saklamakta iki ortağı var, anları آنلار bile saklamak gerek. *(Hazain. XV. 55 - 1)*

Anlaruñ zâtın bu dil şerhedemez
Merkep arıktır bu yola gidemez *(İbrahim. XV. 21 - 2)*

§ .. ve bir cem'iyyet-i âli ve bir mecma'-ı ahali olsa ehl-i divana âhardan âdem karışmasun. Evvela vüzera anlardan آنلردن sonra kazaskerler.. ... *(Kanun. Os. XV. 10)*

§ Anlar dühûl etmezsüzin kendüyi ef'âl-i kabîhadan pâk idip anlarıñ musahabetine lâyık kılmak gerektir. *(Delil. XV. 70)*

§ Ve anlarıñ nasibini anlara temam değüre. *(İrşad. XV. 453)*

Çün anlar gittiler bu asr içinde
Dürüdü iki kimse Mısr içinde *(Hikmet. XV. 556)*

§ Eğer anlara انلره uçmak ni'metleri verilirse bize anlardan artık verilir. *(Leys. Mu. XV. 423 - 1)*

Kanı bunda gelenler mülk benimdir diyenler
Şimdi gör nice anlar toprak uluben yatur *(Eşrefoğlu. XV. 44)*

§ Ol kişi kim süci içe, ya kovculuk ede, ya kavminden, hısımından kesile, anları hoş görmeye. *(Cennet. XV. 230)*

§ ... Anlara evleri önlerinde siyaset ettirin. *(Sic. B. XV. 5, 19)*

§ Şol kimseler kim avazların alçağratur, anul anul söyler Resûl katında; anlar انلر olardır kim... *(Leys. Ar. XV. 502)*

Değil anlar aba vü taca mühtac
Bu halk anları bilmez sayru ya ac *(Fazilet. XVI. 146)*

§ ... Gel var, su kenarına anlara انلره istimâlet eyle, bolayki... *(Aş. XVI. 58)*

Varayın getüreyin anları آنلری cüst
Değilem işde ben anın gibi süst *(Güvahi. XVI. 62)*

Şular kim oldu cennetle mübeşşer
Kesilsin anlara dil uzatan ser *(Enis. XVI. 7)*

Yeniçeri piyade anlar atlu
Kaçar can acığıyle hali yatlu *(Hadidi. XVI. 421)*

§ Dilemezem ki anlarun meşveretinsüz bir iş işlemeyem. *(Şevahid. XVI. 64)*

Anlar ki tecerrüt eteğin pâye çekerler
Himmet kademin târem-i mînaye çekerler *(Hayali. XVI. 45)*

Başların dikti rumha anlarıñ
Göklere ağdı topu serdarın *(Atai. Ha. XVII. 53)*

§ Âhar kâfirleri anda getürüp iskân eyleyüp yerleri anlara •انلر birer mıktar haraç ile vermiş olsa... *(Os. Kanun. XVII. 55)*

§ İki biraderi hapiste idi, bu aralıkta fursat bulup anlar dahi çıkup Fas'a gittiler. *(Tuh. Ki. XVII. 27)*

Bir bölük sunalar indiler bağa
Anlar sayesinde bağa nur yağa *(Saz. Emrah. XIX. 610)*

anlarcılayın : Onlar gibi.

§ Ol mürdar işten sakınanlar anlarcılayın انلرجلين helâk. olmayalar. *(Cinan. XV. 108)*

§ Hazer kıl şundan kim münafıklar sıfatın sıfatlanasın, anlarcılayın sen dahi derk-i esfele vâki' olup helâk olasın. *(Müneb. XV. 11 - 1)*

§ Anlarcılayın büyük günah olmaz. *(Ter. Kurt. XVI. 12)*

añlarlanmak : Anlar hale gelmek, anlar gibi görünmek.

§ Et-teakkul التعقل *[Ar.]* : Bilmek ve anlamak ve añlarlanmak. اكلرلنمق .

(Terceman. XVI. 122)

anlarsız : → **anlarsuz.**

anlarsuz, (anlarsız) : Onlar olmaksızın.

§ Dilin altında iki damar var gök gök ... Dil ol iki damar sebebiyle söyler, anlarsuz انلرسز savt eyler, illâ söz olmaz. *(Hazain. XV. 55 - 1)*

§ Ol üç kaaidenin evvelkisin kim sebeplerde kıldım, şol sebeplerde kıldım kim anlarsız آنلرسز sağlık ve beka-yı ömr olmağa çare yoktur. *(Hazain. XV. 20 - 1)*

anlaruñ : → anlarıñ.

anlaruñla : → anlarıñla.

añlarurak : En firasetli, en anlayışlı.

§ Âdemîlerin añlarurağı اكلرغ ve iş bilürüreği üçtür. *(Enb. XIV. 242)*

añluncak : Yavaşça.

§ Otururken tonun añluncak اكلنجق götüre. *(Tuh. Le. XV. 247)*

§ Esed'in ol mahalde ipi çözüldü, Esed añluncak اكلنجاق yere düştü. *(Müslim. XV. 1, 55)*

añmak : 1. Anlamak.

Mancınık atılsa el urur çana
Yâni bunlar taş atıldığın aña آكا
Çünkü taş atılsa kaçardı firenk *(Enveri. XV. 62)*

2. Hatırlamak.

§ Kaçan imam Kur'an okursa kıyamet günü bitiler okunduğun añmak آكق gerek. *(Cennet. XV. 263)*

§ Bunca ölümleri añdım اكدم gönlünüze bir korku gelmedi. *(Saat. XV. 75)*

§ Yâ Muhammed bu Mekke kâfirlerinin zahmetine sabr idip tarlıganma, añgıl اكغل ol bizim kulumuz Eyyub'un sabrını. *(Leys. Mu. XV. 210 - 2)*

§ Eğer şeytan sana Hak Taâlâ vasiyyetin unutturası olursa, ki anlarımla oturasın, kaçan ki añasın اكاسن añduktan sonra oturmagıl, turgıl gitgil. *(Leys. Ar. XV. 368)*

Kangı serve bakam çü boyun añam اگ
Nice boyun, kokam çü bûyun añam *(Yuz. Hamdi. XV. 38-2)*

§ Şol izzet tonun alup horluk gönleğin giyürücü ölümü añavuz اکاوز. *(Tuh. Le. XV. 178)*

§ Añ آلك şol hengâm-ı mihnet-irtisamı, ki gamın yisen gerektir. *(Saadet. XV - XVI. 17 - 1)*

Düzüp saflar kıla çün kârzârı
Kim añar اگر Rüstem ü İsfendiyarı *(Veyse. XVI. 15 - 1)*

Añalum اکالوم ol beğleri kim serteser
Hem müsülman idi ol hem dâdger *(Aş. XVI. 1)*

Beni añdı اکدی var ise görmeyicek bezminde
Yine def gibi yüzüm kızdı kulağım çınlar *(Hâleti. XVII. 249)*

3. Söz açmak, bahsetmek.

§ Her gâh kim ol yiğidin halinden añsam اکسم bana kakırdı, geç andan, safalık olsun dirdi amma ben bu işin gavrine yetişmek hevesin ittim. *(Ferec. XV. 390)*

annaç : Karşı.

Annacımdan gelen küçücük gelin
Bir sâat karşımda durabilin mi *(Kara. XVII. 37)*

Annaçta bir güzel gördüm
Perdelenmiş aya benzer *(Kara. XVII. 265)*

Bâd-ı saba selâm eyle yarime
Çıkıp annacımda gülüp durmasın *(Saz. Emrah. XIX. 600)*

añrağan : (Aslan, kaplan gibi hayvanlar hakkında) Haykıran, kükriyen.

§ Şiri-jiyan شیر ژیان [*Fa.*] Añrağan آکرغان ve gazabnâk aslan. *(Deş. XVI. 269 - 2)*

§ Şiri-jiyan شیر ژیان [*Fa.*]: Añrağan اکراغن ve gazapnâk arslan. *(Nuh. Tuh. XVII. 158 - 1)*

añramak, (ıñramak, añranmak, ıñranmak) : Homurtulu ses çıkarmak, haykırmak, kükremek.

§ Ol iki arslan pençelerin gererek kuyrukların yere urup añrarlardı اکرارلردی. *(Tebareke. XIV. 6 - 2)*

Yine Arslan gibi añraya اکرایه tura
Değil bin, yüz bine kendüyi ura *(Fütuh. XIV. 17)*

§ Acmış arslan gibi añrar. *(Fütuh. XIV. 501)*

§ Dere gibi kükredi, arslan gibi añradı اکرادی na'ra urup haykırdı. *(Dede. E. XIV. 147)*

Hem bahadır koptu bunlardan dilir
Añradı آکردی bu âlem içre hemçü şir *(Ga. XIV. 180 - 2)*

§ Arslan öküzü gördü, durugeldi añradı آکردی ve kuyruğun yere urdu. *(Kel. XIV. 53)*

Atı gövdesi hep bulaşmış kana
Kanın aslan içmişti kana kana
Yanın aluben yatıp añrar آکرر idi
Yavuz it gibi her dem ıñrar idi *(Süh. XIV. 264)*

§ Pehlevanlar arslanlar gibi añrarlardı آکررلردی. *(Anter. XIV. 2, 179)*

Aslan eydür añrayubanın اکریوبانن ana
Kim ne vaktıdır ki gelirsin bana *(Man. Tayr. XIV. 248)*

§ Kaçan ki Kamdan-ı Hanini bu haberi işidicek heyahey kakıdı, buştu, kanıkmış ejdehaleyin añradı اکردی sağına soluna gerindi ve sündü. *(İs. H. XIV - XV. 330)*

§ Ol canavar heman yerinden turugeldi, bir kerre añradı اکردی. *(Müslim. XV. 1, 128)*

§ Zağandiden زغندیدن [*Fa.*] : Yırtıcı canavar añramak آکرامق. *(Miftah. XV. 29)*

Yörüdü añrayıp gayet hışımnâk
Yerün pençeyle ceybin iderek çâk *(Mih. XV. 266)*

§ Mengiden منکیدن [*Fa.*] : Iñranmak اکرنمق dendiden mânasına. *(Caf. XVI. 195 - 2)*

§ Garran غران [*Fa.*] : Añrayıcı, yırtıcı canavarlar sıfatıdır şir-i garran. *(Deş. XVI. 270 - 2)*

§ Ol arslan eyle heybet ile añradı kim dağ pâre pâre olur sandım. *(Rahat. XVI. 10)*

§ Ez-zeirü الزئير [*Ar.*] : Arslan añramak آكرمق ve göğsün öttürmek. *(Terceman. XVI. 372 - 1)*

§ Gırrış غرش [*Fa.*] : Ilıramak اكرمق ism-i mastardır. *(Caf. XVI. 110 - 2)*

Bir arslan añrayurak اكريورق geldi yetti
Varip kaftanlarım üstüne yattı *(Fazilet. XVI. 181)*

Pes añradı آكرادى eşindi kuvvet ile
Gümürdendi begayet heybet ile *(Güvahi. XVI. 55)*

§ Zağandiden زغنديدن [*Fa.*] : Añramak اكرمق. *(Şamil. XVI. 323)*

Huften [*Fa.*] : Uyumak, âhten [*Fa.*] : öğrenmek, âşürden [*Fa.*] : yumak
Kaşliden [*Fa.*] : ıslanmak, guriden غريدن [*Fa.*] : ıñramak perhû اكرمق [*Fa.*] : kiler *(Genç. XVII. 55)*

§ Garran غران [*Fa.*] : Añrayıcı آكرايجى yırtıcı canavarlar. *(Nuh. Tuh. XVII. 150 - 2)*

§ Ze'r ve zeîr زأر و زئير [*Ar.*] : Arslan ıñramak. *(Aks. XVII - XVIII. 195)*

añranmak : → **añramak.**

añraşmak, (ıñraşmak) : Birlikte homurtulu ses çıkarmak, haykırışmak.

İki arslan kapuda añraşurlar
Biri birine karşu ıñraşurlar *(Dah. XIV. 97)*

Hânkahı içre añraşup اكراشوب yatan dervişlerin
Her birisi kulle-i aşkın kağan aslanıdır *(Aşki. XVI. 58)*

ansız (I), (ansuz (I)) : Onsuz, o olmadan.

Kirpiğin kaşınla zülfün manadur Ümmü'l-Kitap
Kim kabul olmaz salât ansız آنسز dimiştür Mustafa *(Nesimi. XIV. 8 - 2)*

Ammesi anı eyle sevdi temam
Ansız انسز etmezdi bir nefes âram *(Yuz. Hamdi. XV. 16 - 1)*

Uşatsın başımı çarh-ı bed-âyin
Ger ansız آنسز yastanursam gayri bâlin *(Mih. XV. 956)*

Kapardı gönlümü geh bir dilâram
Ki ansuz آنسز bir dem itmezdi dil âram *(Mih. XV. 7)*

Bana dûzahtır ansız kamu cennet
Anın gayrine çün bîgâne geldim *(Eşrefoğlu XV. 14)*

Altı gün hasta olup sonra ölür
Kıldı Paşa zâri çün ansuz آنسوز kalur *(Enveri. XV. 67)*

§ Kız, şahzadeyi eyle sevdi kim ansız âlemi görmezdi, bir sâat ansız آنسز olmazdı. *(Ferec. XV. 338)*

Bana derdin gerek dermansız ey meh
Çü bir dem olumazam ansız آنسز ey meh
(Gülşeni. XVI. 64)

Bir dem ben añsız آكسز olaman
Bu okunur her bar bana *(Alâ. XVI. 41)*

Bana mülk-i vücuttan ansız
Yeğ gelür oldu tengna-yi adem *(Ruhi. XVI. 74)*

§ Bir sâat ansuz انسوز sabre mecâl olmaz. *(Zehr. XVI. 51)*

añsız (II), (añsuz (II)) : Ansızın, birden bire, nâgehan.

§ Ve çünki añsuz آنسز düşer, tizcek yine zail olur.
(Mü. Şi. XIV - XV. 71)

§ Nâgâh ناكاه [*Fa.*] : Añsuz اكسوز. *(Sıh. Ac. XV. 77 - 1)*

§ Nâgâh ناكاه [*Fa.*] : Añsuz آكسوز. *(Şamil. XVI. 519)*

İşidüp uğru Rüstem adın añsuz
Başına sıçradı can genlü gensüz *(Güvahi. XVI. 67)*

Çekicek âdemin kürsisin añsuz آكسوز
Çekerler bil bu resme genlü gensüz *(Güvahi. XVI. 29)*

§ Nâgâh ناكاه [*Fa.*] : Añsız اكسز vakıtsız demektir.
(Ni'meti. XVI. 597)

§ Nâgehan ناكهان [*Fa.*] : Añsız اكسز demektir, nâgeh mânasına.
(Deş. XVI. 281 - 1)

añsızda: → **añsuzda.**

añsızdalık : Ansızın olmak hali.

§ El-mübağate المباغة [*Ar.*] : Añsızdalık آنسزده‌لق müfacee gibi. *(Ah. XVI. 925)*

añsızla : Ansızın, birden bire, o bulunmadığı halde, onsuz.

Yârin yanağı gönlüme düşer dahi zülfü
Her yerde ki añsızla آکسز له görem od ile tütün *(D.B.XVI.158)*

añsızlık : Ansızın olma hali.

§ El-'abtatü العبطة [*Ar.*]: Añsızlık اکسز لق füc'e gibi. *(Ah.XVI.643)*

ansuz (I) : → **ansız (I).**

añsuz (II) : → **añsız (II).**

añsuzda, (añsızda) : Ansızın.

Kinâgeh düşe ol ki temkin bula
Piyadeyken añsuzda اکسزده ferzin ola *(Ferh. XIV. 27)*

§ Peygamberün devesin şeşe dururken añsuzda اکسزده bir yanadın bir ok dokundu ol kul öldü. *(Yüz. Ha. XIV. 35)*

§ .. Üşbu ara kim yol kıranıdır añsuzda اکسزده yol kavminden zahmet görevüz. *(Kel. XIV. 67 - 2)*

Firak dününe subh ister iken añsuzda
Karanu oldu gözüme cihan u leyl ü nahar
(Işk. XIV. 137 - 2)

Kaçar iken nâgeh eteğin basar
Sürçer añsuzda اکسزده vü yediğin kusar
(Man. Tayr. XIV. 166)

§ Tağayyür-i tabiî genince olduğu için zamanla olur, añsızda اکسزده belürmez. *(Hazain. XV. 21 - 2)*

§ Gözü, añsuzda اکسزده aydınlık dokunucak hîre olur. *(Hazain. XV. 10 - 1)*

§ Ömür va'deye küymez añsızda آکسزده gelür. *(Cinan. XV. 28)*

Bu gez erdi añsuzda ol Mus'ab'ı öldüren
Kim adıydı Abdullah işi fesad-ı etemm *(Muham. XV. 191)*

Ne haddi var anun bu işi ede
Ura illerünü añsuzda اوکسوزده gide *(Salâtin. XV. 166)*

§ Nâgeh ناگه [*Fa.*] : Añsızda اکسزده. *(Ni'meti. XVI. 597)*

§ Nâgâh ناگاه [*Fa.*] : Añsızda اکسزده. *(Şamil. XVI. 243)*

añsuzdan : Ansızın, birden bire.

Bu gez añsuzdan اکسزدن güler Yusuf Nebi
Gülmedi ömründe hiç anın gibi *(Yuz. Şeyd. XIII. 6)*

§ Mehlâl'in böyle añsuzdan güldüğün görüp ayın bayın olup bir zaman hayran oldular. *(Müslim. XV. 31, 42)*

§ Yaramazlıktan ırağ ol ki yaramazlık gizli oda benzer ki añsuzdan اکسوزدن yakar. *(Câm. Na. XVI. 99)*

§ Añsuzdan آکسوزدن bir kaza irişip dahi helâk olmaz. *(Rahat. XVI. 78)*

añsuzın : Ansızın.

§ Çekdi añsuzın اکسوزین elinden aldı. *(Dede. E. XIV. 289)*

İrüp atasına añsuzın oğlan آکسوزین *(Ruşeni. XV. 66)*

ansuz olmak : Onsuz, o olmaksızın yaşamak.

Ol daye döymedi ansuz olmağa آنسوزاولمغه
Daye diler imdi hiyle kılmağa *(Yuz. Şeyd. XIII. 78)*

anuklamak : Hazırlamak.

§ ... Bular bu kelecide iken bir cariye içeri girdi, sabah oldu dahi birbirinizi görmek olmaz, firak vaktıdır. Şâpur dem-i sert urup mahzun taşra geldi. Kız zâri kılıp yüzün tırmaladı. Şâpur'u anukladı انقلادی bir gulâm Şâpur'u alıp hammama vardı. *(Ferec. XV. 288)*

añul, (añıl) : Yavaş, sakin, hafif.

Yaturdu kulun dün gece hastarak
Isıtma tutup hâşa sizden ırak
Şu demde ki yok idi ağzım tadı
Süheyl al çeriyi vü gitgil dedi

Biraz anladım yol bilirem yarı
Ben ardıradan yetem añul اکول yürü
Suçum bu ki dediğini işledim
Sözünü sımadım çeri başladım *(Süh. XIV. 169)*

§ Ve irtesi kim balgam nevbeti ola añul آکل duta, yavaş duta.
(Yadigâr. XIV. 112 - 2)

Gelürse sana hâkimin sözü saht
Añul اکل söyle mahkûma ey nik-baht
(Ferh. XIV. 44)

§ Añul اکل od ile gülü ya benefşeyi bozarınca kaynatmak gerek.
(Teshil. XIV - XV. 68)

§ Ve düşmanına sözü ki söylersin añul söyle, katı ve acı söyleme.
(Kab. XV. 267)

§ Aakil olan avratın añul اکول sözüne mağrur olmaya.
(Kesir. XV. 277 - 2)

§ Kaçan avazın götürüp katırak okusa müşrikler anı işitüp Kur'an'a söğerlerdi, eğer añul آکل okusa ardındağılar işitmezlerdi. *(Leys. Ar. XV. 778)*

§ Alâmet-i sıhhat oldur kim nefesini her âdem ne katı ala, ne añul آکل ne tiz tiz ala, ne geç geç. *(Hazain. XV. 56 - 1)*

§ Eğer añul okusa ardındağılar işitmezlerdi.
(Enfes. XV. 627)

Añul yürürdü katı gidemezdi
Zaif idi adımın adamazdı. *(Fazilet. XVI. 215)*

§ El-katat القطط [*Ar.*] : Ve yağmur ziyade añul آکل yağmak.
(Ah. XVI. 822)

§ ...Añul اکول tut yâ melek, evvel añul tutardın, didi. Cebrail: Tanrısına âsi olan añul tutulmaz didi.
(Ta. Şahi. XVI. 58 - 2)

añul añul, (añıl añıl) : Ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş, tedricen.

§ Bir sâat eğlendi tâ kim arslanın kuşluk hûnu vaktı geçti, andan añul añul اکل اکل arslana vardı. *(Kel. XIV. 37 - 2)*

Yürüdü bir iki gün añul añul
Ki nâgâh ana tuş oldu karavul *(Işk. XIV. 273 - 1)*

§ Bir kişi kim yemekten sonra uyumak isterse birezcik añul añul اکل اکل yürüye tâ taam mi'de ağzından aşağa ine. *(Yadigâr. XIV. 6 - 2)*

§ Denizden bir canavar çıktı ol kulu yuttu, beni añul añul deniz kıyısına götürdü. *(Yüz. Ha. XIV. 155)*

§ Affan duru geldi, añul añul vardı sanduk kapısın bağladı. *(Enb. XIV. 744)*

§ Andan Mermidi Zengi dahi altı yüz altmış er ile añul añul yürüdüler kim şephun kılalar. *(İs. H. XIV - XV. 834)*

§ Yüklü avratlar añıl añıl اکل اکل hareket eyliyeler. *(Teshil. XIV - XV. 21)*

§ Eline ayağına ol yağlardan dürteler, añul añul اکل اکل ovalar. *(Teshil. XIV - XV. 37)*

§ Ve ayakına ol yağlardan dürteler, añıl añıl اکل اکل ovalar. *(Mü. Şi. XIV - XV. 19 - 2)*

§ Didiler kim bu tedbirimizi añıl añıl اکل اکل söyleşelim. *(Leys. Mu. XV. 272 - 2)*

§ Añıl añıl آکل آکل yürüdüm, işitecek yere varınca. Çünkü Kur'an'ı işittim, kalbime rikkat hasıl oldu. *(Kesir. XV. 1, 344)*

§ ... Cem' oldular dediler kim bu tedbirimizi añul añul آکل آکل söyleşelim, katı katı söylemeyelim. *(Leys. Ar. XV. 443)*

§ Gıdâyı yiyicek uyutalar. Uyanıcak temam bedenin ovalar añul añul اکل اکل kendözüne gelince. *(Hazain. XV. 13 - 1)*

§ İbrahim, İsmail'i añul añul Mina'ya çıkardı. *(Tuh. Le. XV. 310)*

§ Yemeği añul añul yiyesin. *(Kab. XV. 115)*

§ Ve ol yumuşak yele buyurdu anı añıl añıl süzüp alıp giderdi. *(Leys. Mu. XV. 94 - 1)*

Böyle dedi ol tebessüm eyledi
Añul añul آکول آکول hoş tekellüm eyledi *(Mevlit. XV. 37)*

Añul añul yapışarak yürüdüm
Her kademde Allah Allah der idim *(Cam. XV. 67)*

§ Söyleyicek añul añul söyler, avazın çıkarmaz, tâ şoyle sanalar ki aclıktan susuzluktan şol hale gelmiştir, söylemeğe mecali kalmamıştır. *(Müneb. XV. 283 - 2)*

Añul añul alagör menzilini
Haramiden sakımgıl mahmilini *(Yuz. Şems. XVI. 21)*

§ El-irvadü الارواد *[Ar.]*: Yap yap yürümek ve añıl añıl gitmek. *(Terceman. XVI. 52)*

Bu Selm ü Tur añıl añıl آکیل آکیل yürürler
Bu halkın iltifatını görürler *(Şeh. Ş. XVI. 65)*

§ Ukaab geldi gördü çakal uyhuya varmış, fursat ganimettir deyüp añul añul çakalı süksününden tuttu. *(Câm. Na. XVI. 66)*

§ Niyuşiden نیوشیدن *[Fa.]*: Añıl añıl ağlamak. *(Nuh. Tuh. XVII. 223 - 2)*

añulcağız: → **anılcağaz.**

añulcak, (añılcak) : Yavaşça.

§ ... Kökiyle, yüklü avratı üç kerre añılcak اکلجق ursalar içindeki oğlanı düşüre. *(M. Bay. XIV. 17)*

§ Ol zağ sıçanı añulcak havadan aşağa indirdi. *(Kel. XIV. 84)*

§ Pes melik yakınlarından biregüye yüz duttu ve anulcak اکلجق ana eyitti kim : Nesne mi vâki' oldu kim melik fikir içindedir? *(Kel. XIV. 64)*

§ Hammamdan çıkarıcak kulaklarını añulcak آکولجق soralar. *(Hazain. XV. 10 - 1)*

§ Bir tamlam sirke bile katalar, panbuğ ile başına dürteler añulcak اکولجق. *(Hazain. XV. 15 - 1)*

Taşı añılcak اکلجق atar idi adû
Yok mecali oka kim göstere rû *(Enveri. XV. 21)*

§ Süleyman anı görüp aklı gitti, Azrail elini añılcak anın göksüne kodu. *(Leys. Mu. XV. 165 - 2)*

§ ... Şol vakıt ki sücüdi beni bindirmedi. Añulcak اکلجاق kulağına eyitti... *(Feza. XV. 199)*

§ Tedebbür merkebine süvar olup maksud-ı İlâhi meydanında cevelan ura, ol bulanık dahi dibine çöke, andan anı re'y-i savap eliyle añulcak akıl bardağına koya. *(Müneb. XV. 266 - 1)*

añuldan : Hafif hafif, yavaş yavaş.

§ ... Gücü yetmeyene, bal katalar, añuldan اکلدن kaynatalar tâ kim kıvama gele... *(Edviye. XIV. 31)*

añulluk, (añıllık) : Yavaşlık, teenni.

§ Dânelerin kaynadalar el ile ovalar añılluğile اکل لوغله tâ kim igen acı olmaya. *(Yadigâr. XIV. 54 - 1)*

§ ... Benim sabrım düşman helâkliğine ve kendi kavmimiz dirliğine sebep idi. Dakı düşmanı uzluk ve añulluk آکول لق birle dibinden koparmak tizrek olur, savaş ile dokuş ile koparmaktan. *(Kel. XIV. 122-1)*

§ Tedbir isleri düşmana müdara ve uzluk birle karşı dururlar ve anın şerrin ve karşılığını añulluk ve uzluk birle defeylerler. *(Kel. XIV. 50-1)*

§ Ağır başlılığı ve añullığı آکللنی âdet edin ki ağır başlılığıla ve annulluğula vakıttır ki şol işi bitirmez deyip ta'n ettikleri yeğdir aladu ile tiz başardı deyip öğdüklerinden. *(Kab. XV. 89)*

añulrak : Yavaşça.

§ Bu suya bir yar obruldu, düştü ve su ol vakıtta bir az añulrak اکولرق aktı. *(Kesir. XV. 4, 21)*

añulu : Anılır, namdar, meşhur.

Yusuf kul iken sultan oldu añulu آكلو
Tanrısı kıldı anı şöyle ulu *(Yuz. Şeyd. XIII. 60)*

anuñ : → anıñ.

anuñçün : Onun için.

Anuñçün آنوكچون halk-ı âlem indürür baş *(Ruşeni. XV. 44)*

Ruhün mihri havadar ider ey can
Anuñçün آنوكچون subh-dem ateş-feşandır *(Ruşeni. XV. 242)*

anuñdugın : Onun olduğunu.

Ko benliği sen imdi kim bolasın
Kamu varlık anuñdugın انكدوغن bilesin *(Tennuri. XV. 110)*

anuñ ucundan : Onun sebebiyle, o sebepten.

§ Bir dahi ol sözü söyleme ki anuñ ucundan آنك اجندن emeğin arta. *(Kab. XV. 47)*

anuñ üzere : Onun üstüne.

§ Anuñ üzere انك ازره bir kara kilim giyirüp uğrılayın melike viribidi. *(Enb. XIV. 704)*

añurdu gelmek : Ona doğru, ondan yana gelmek.

Dedi ol kal'a kim gördük yücelmiş
Su içinden gemi añurdu gelmiş آكردوكلمش *(Hurş. XIV. 28)*

añuz : → añız.

apalak : Tüyleri tam çıkmamış palaz.

§ Sıḫper سيخ پر *[Fa.]* : Ol kuş yavrusuna denir ki henüz kanatları bir hoşça zuhur eylemeyüp tiken tiken ola. Sarı tüy ve kızıl kanat ve apalak آپلاق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 374)*

apañsına : Apansızın.

§ Birisi apañsına آپ اكسنه katı sevinmek, ikinci katı Kakımak. *(Kab. XV. 159)*

apañsızda, (apañsuzda) : Birdenbire, ansızın.

Apañsuzda آپ اکسوزده ün koptu vü meş'ale
Deniz yüzü oldu dolu meş'ale *(Süh. XIV. 222)*

Bu düzgün ile yazıya çıktılar
Apañsızda آپ اکسزده çepçevreye baktılar *(Süh. XIV. 162)*

Bunu derler idi kim yâ Ukâşe
Apañsızda آپ اکسزده saâdet kondu başa *(Muham. XV. 242)*

apañsuzda : → **apañsızda.**

aparmaduḫ : Yağma edilmemiş, alınıp götürülmemiş.

Gözlerin can ü gönül mü koydular aparmaduḫ آپرمدخ
(Ruşeni. XV. 249)

aparmak : Götürmek, alıp götürmek.

Apardı آپاردی gönlümü bir çeşm-i mahmur
(Nesimi. XIV. 29 - 1)

Sarayı çü bağ içre yapardı ol
Bizim bağçadan servi apardı ol *(Süh. XIV.)*

Bunu duyuben ağladı zar zar
Gönüllerden apardı اپردی sabr u karar *(Süh. XIV. 65)*

§ Adaklusına aparuñ اپرك görsün. *(Dede. E. XIV. 94)*

Varuben ol hilâli koparayın
Anı şah hizmetine aparayın آپەراین *(Salâtin. XV. 196)*

Dirler idi gelseler islâm kamu
Hem Arap birle Acem kılsa gulû
Kal'a üstünden bizi koparmaya
Bir kişi bizden bular aparmaya آپرمیا *(Enveri. XV. 105)*

§ Bir südcü var idi, südüne su katardı; bir gün sel geldi koyununu apardı آپاردی. *(Maarif. XV. 76)*

Ey bâd-ı nesim Ruşeni'nin
Aydın eline apar selâmın *(Ruşeni. XV. 308)*

Görücek anı Rüstem durdu vardı
Hediyye bir nice tuhfe apardı آپاردی *(Şeh. Ş. XVI. 553)*

Senin atını kim ola apara آپاره
Nereye ilete kancaru vara *(Şeh. Ş. XVI. 262)*

Gönülden özge nem var vara benden
Apara اپارہ gizli râzım yâre benden *(Gülşeni. XVI. 92)*

§ ... Karşıya ubûr eder ve şu beyti terennüm eyler :

Minnet ile kokma gülü, al eline süseni
Geçme nâmert köprüsünden, ko aparsun آپارسون su seni
(Ev. XVII. 422)

§ Perdaḫten پرداختن [*Fa.*]: On altı mânası var... sâni, yukarı kaldırmak ve refetmek ve kucakta götürmek ve aparmak آپارمق mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 149)*

Bir yıl ağla sapma ebru fikrine söz bu imiş
Geçme nâmert köprüsünden ko aparsın آپارسن su seni
(Molla. XIX. 186)

apbak : → **appak.**

apılamak, (apulamak) : Okşamak, gönlünü hoş etmek.

Düriş yoksulu sakla vü apıla آپله
Ki derviş ile padişah yapıla *(Ferh. XIV. 7)*

Öğüş gussa yi vü çevirme yüzü
Apulayu gör آپولایوکر bir kişiyçün yüzü *(Ferh. XIV. 30)*

apışak : → **apşak.**

apışık : → **Apşak.**

apışmak : Apışlarını açmak.

Kanat büzülüp ağaca yapışur
Kalur ağaç butağında apışur اپشور *(Salâtin. XV. 191)*

§ Taşra çıktım gördüm bir pil gibi şîr apışmış آپشمش turur.
(Ferec. XV. 248)

§ El-feccü الفج [*Ar.*] : ... Bir kimesne iki ayağının arasını açıp apışmak اپشمق . *(Terceman. XVI. 2, 121 - 1)*

§ ... Iktidarı yok apıştı kaldı. *(Mevahib. XVI. 710)*

appak, (abbak, apbak) : Bembeyaz.

Beni-Adem bigi surette mutlak
Sakalı var kocalar gibi appak آپق *(Hikmet. XV. 228)*

§ Göresin, aldığın kulun benizi sarıdır, ya inci bigi abbak آبق bezemiştir ve dudağı tepsermiştir... *(Kab. XV. 209)*

Kara başımda benim bu düpdüz ağarmış saçım
Ana benzer dağ başı her çağ appak آپق kar ola
(D. B. XVI. 188)

§ Bin yıl dahi yandurunuldu tâ kim apbak آپق oldu.
(Rahat. XVI. 497)

§ Bir ak sof içine dolamışlar ki sütten appak اپق ve harirden yumuşak. *(Şevahid. XVI. 43)*

§ Şöyle ki kemükleri apbak اپق yıldurardı.
(Şevahid. XVI. 198)

apşak, (abşak, apışak, apışık) : Ayakları birbirine yakın ve bacakları açık olan.

§ Rahraha رحرحه *[Ar.]* : Geniş çanak ve katı genişlik ve apışıklık آپشق لق. *(Bab. XVI. 1, 197)*

§ El-fececü الفجج *[Ar.]* : ... Ve dahi fecec bir kimsenin ayaklarının ve uyluklarının arası gen olmak ve apışık آپشیق olmak.
(Terceman. XVI. 2, 121 - 1)

§ Fahac فحج *[Ar.]* : Adımı geniş olmak ki iki ökçeleri birbirine karip ve sâkları birbirine bait olmaktan ibarettir ki Türkide abşak آبشاق tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 292 - 2)*

§ El-ḫafencel الخفنجل *[Ar.]*... Ve apşak آپشق bed-endam, kabihü'l-heykel kimseye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 197)*

§ El-efcc الافج *[Ar.]* : Apışı ayrık kişiye denir ki apışak آپشاق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 428)*

§ El-fahac الفحج *[Ar.]* : Bir kimse, ayaklarının uçları karip ve ökçeleri bait olmak vechile apışak آپشاق olmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 428)*

apuk : → **abuk.**

apulamak : → **apılamak.**

apul apul : İki yana sallana sallana.

§ Andan Pehlevan-ı âlem apul apul آپول آپول gelüp sandalide Fâris'in yanında karar eyledi. *(Müslim. XV. 2, 81)*

apul apul yürümek : İki yana sallana sallana yürümek.

Teni oldu balık gibi pul pul
Çü yengeç gibi yürür apul apul اپول اپول *(Süh. XIV. 330)*

§ Turu geldi apul apul اپول اپول yürüdü. *(Dede. XIV. 91)*

apulayu görmek : Okşamayı âdet etmek.

Öğüş gussa yi vü çevirme yüzü
Apulayu gör آپولایوکر bir kişiyçün yüzü *(Ferh. XIV. 30)*

apur sapur : Darmadağın, tarumar, perişan.

§ Kaş kamaş قاش قاش *[Fa.]* : Apur sapur اپور صاپور mânasına, tartağan. *(Miftah. XV. 114)*

ara : 1. Mahal, mevki, mekan, yer.

Vezir varır getürür pes saraya
Kondurur bunları bir hoş araya آریا *(Yuz. Şeyd. XIII. 65)*

§ Yâ Seyyit bu ara nakam ağzıdır. *(Fütuh. XIV. 224)*

§ Şenzebe ol arayı آري beğendi anda mülâzım oldu. *(Kel. XIV. 24 - 1)*

Durak edüptüler bir sarp arayı
Oları kimse varmaya arayı *(Dah. XIV. 24)*

§ Ol kul bazara giderken gördü bir arada اراده bir dirnek var. *(Yüz. Ha. XIV. 11)*

Halâyık bu söze kıldı itâat
Ol araya ارایا inip kondu ferağat *(Işk. XIV. 30 - 1)*

§ Amma meşayih-i izam bu arada çok dürlü kavil idüptürler. *(Si. Da. XIV. 13)*

Söz öğüştür yedi yüz bin er alur
Ol aradan ارادن sürdü Hârezm'e gelür *(Enveri. XV. 13)*

Tefekkür eylegil halkı semada
Ki memduh olasın her bir arada *(G. Ra. XV. 33)*

§ İşbu arada اردە hayme kuralım ve od yakalım dedi.
(Güls. XV. 1, 37)

Bu gece mihmanım ol mah-ı cihan-âra idi
Pertev-i hüsniyle cennet olan ol ara آرا idi *(Cem. XV. 191)*

Her ne araya ki ol servi kadin sâye sala
Yüz sürer ol araya âb-ı revan yıllar ile *(Sarıca. XV. 34)*

Tanrıyı her arada hazır bile
Her şeye hoş veçhile nâzır bile *(Ruşeni. XV. 103)*

§ ... Yollarda kona göçe, dere ve derbent geçe bir gün bir mevzıa gelip ol arada oturak eylediler. *(Müslim. XV. 10, 12)*

Şol arada ki kolun boynuna arda dilber
Arz-ı hasretle yaşın kıl yine Tunca vü Meriç
(D. B. XVI. 66)

§ Bu araya ne mekân denir. Tercüman dedi kim: Bu araya Medinetü's-Selâm denir. *(Rahat. XVI. 3)*

Semayı kimse bilmezdi serâdan
Meğer ayağı bastığı aradan *(Enis. XVI. 31)*

Kaçan görmek dilese bir arayı ارای
Erişmeyince dinlenmezdi pâyi *(Lârendi. XVI. 232)*

Buyurdu ol arada kondu leşker
Ki otlana sulana anda atlar *(Şeh. Ş. XVI. 45)*

§ Bertayil برطایل [*Fa.*]: Bir cezirenin adıdır Hindistan'da... Deniz sığırı anda yatur, nefes verdikçe ol ara آرە rûşen olur.
(Caf. XVI. 18 - 1)

Esemezdi sabâ ol orada آرادە
Uçamazdı ukab o balâda *(Miri. XVI. 239)*

Hatarlu aralarda آرەلردە gey hazer kıl
Kaza zira ki gelmez tanışup bil *(Güvahi. XVI. 68)*

§ Ol beğ atlar getirtti atlandılar ol ikisi ol arayı ارای gezdiler Kara denizden Ak denize giden boğazda. *(Aş. XVI. 78)*

Ol arada şöyle ceng etti katı
Ol Hüseyn'in kalmadı hiç takatı *(Battal. XVIII. 12)*

2. Esna, sıra, vakıt.

§ ... Cerrah avratı anı şeşti ve kendözün anın yerine bağladı, anı daşra herifine viribidi. Bu arada اردە bu hal üzerine başmakçı uyanu geldi. *(Kel. XIV. 19 - 1)*

§ Eğer anı helâk kılmak arasında arslana ziyan ulaşası olursa zinhar ol işe el urmağıl. *(Kel. XIV. 38 - 2)*

Gördükçe yüzün olsa gözüm yaşı nola çok
Olur ziyade çok ara ارە fasl-ı bahar âb *(D. B. XVI. 53)*

3. İçinde, arasında.

Gam şebinde Bakıyâ besdir perişan dillere
Hânkah-ı aşk ara آرا dağım fitili şem-i cem'
(Baki. XVI. 140)

4. Orta, meydan.

Ahvalini bilelim anın belgülü
Götürelim aradan آرادن fitne kılu *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

Tuz etmek getirdin sen üş araya آرایە
Kerem ettin, eylik yavu varmaya *(Süh. XIV. 194)*

Arada gezdikleri oldur ki tâ
Ündeyeler halkı Hudâdan yana *(Ruşeni. XV. 122)*

§ ... Tezvire tâb verüp Yusuf'un pirahenin, hun-âlûd araya getirdiler. *(Hadika. XVI. 19)*

5. Bazen, vakıt vakıt, ara sıra.

§ Mustafa eydür: İlâhî senin buyruğun sınınca ben sürçeyim, ara kıyam ile, ara rukû' ile, ara dizin düşüp, ara yüzün sürünüp götürem. *(Tuh. Le. XV. 274)*

Firakından cefa çok çekmişem ben
Oluram ara آرە gamkin ara ارە müştak *(Dâi. XV. 122)*

Ey namazın kılmağa dürüşmeyen ulaştıru
Sana kim der kim namazın ara kılma ara kıl
(D. B. XVI. 137)

Yindek ol yârin değildir ah işi bir düzeye
Yakışır bana ara ارا benden kaçar yine ara
(D. B. XVI. 32)

Âşıka ara آره vefa ara cefadır kârı
Kime ettiyse cefa oldu vefasına seza *(Âli. XVI. 42)*

6. Aralık, mesafe.

Ol aradan ara ارا yüz olsa düpdüz
Göze ekmeğe bulunmaz idi toz *(Yuz. Şems. XVI. 150)*

aracı : Şefaatçi.

Kamu kalmışlara sensin yarıcı
Kamu azmışlara hem ol aracı آرجی *(Cam. XV. 75)*

aradan götürmek : Ortadan kaldırmak.

§ İndi bunun bigiyi aradan götürmek ارادن کتورمك yeğdir dediler. Âkıbet âlimler ittifakı ile şehit ettiler. *(Aş. XVI. 78)*

aradan götürülmek : Ortadan kaldırılmak.

§ Merasim-i ihsan ve insaniyyet aradan götürülmüş ارادن کتورلمش. *(Tar. İs. XVI. 54)*

arağan : Çok arayıcı.

§ Eflâtun dir: Kendü aybı olan bireğü aybın arağan آراغن olur. *(Maarif. XV. 158)*

aralamak : 1. Ayırdetmek, ayırmak.

§ Bizi anınla kılıç aralar آرالر. *(Müslim. XV)*

§ ... Oradan geçicek bir pınara uğrarsın, anda iki meh-rû avrat birbiriyle cengeder. Sana yalvaralar: Merdümlük eyle bizi arala آرالا birbirimizi öldürmeyelim. Mukayyet olma. *(Ferec. XV. 398)*

2. Terketmek, bırakmak, atlamak.

§ Kabusname'yi Türkiye tercüme ettim. Şöyle ki bir lâfzı aralayıp آرالیب geçmedim. *(Kab. XV. 2)*

3. Arasında görünmek, bulunmak, dolaşmak.

Gülgûn ruhu k'araladı آرلدی meydan-ı hüsnünü
Şebdiz-vâr korkum odur toz kopara hat *(Aşki. XVI. 183)*

Çünkü araladı ارالدی meydanı kalem vasfında
Arz-ı hâl eyler isem ben de bu arada olur
(S. Vehbi. XVIII. 148)

aralanmak : 1. (Zaman) Arası kesilmek, arası açılmak, araya fasıla girmek.

§ Eyittiler : Tanrı hakkıyçün hiç aralanmaz آرالنمز ki Yusuf'u anarsın. *(Cev. Es. XV. 327)*

2. Ayrılmak, uzaklaşmak.

Diyar-ı gurbette sefil, sergerdan
Ağlarım vatandan aralanınca *(Saz. Nihani. XX. 721)*

aralaşmak : Ayrılmak, uzaklaşmak.

§ Fatûriden فاتوريدن *[Fa.]* : Iraklaşmak ve aralaşmak آرالشمق ve bait olmak ve bir tarafa açılıp gitmek ve ürkmek ve nefret eylemek mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 433)*

aralıcak : Aralık, daracık aralık.

§ Kapıdan ıracuk turun, tâ kim kapı aralıcağından آرالجغندن bardağı taşra koyayın. *(Rahat. XVI. 113)*

aralık : 1. Yer, mahal.

§ Sultan Alâüddin dahi ol iki aralığı آرالغی anlara yurt verdi. *(T. Oruç. XV. 7)*

Ölücek ol bana sin içre yoldaş
Benüm ile ol aralıkda ارالقده koş baş *(Salâtin. XV. 36)*

2. Ara, esna, sıra.

§ İki biraderi hapiste idi, bu aralıkta fursat bulup anlar dahi çıkup Fas'a gittiler. *(Tuh. Ki. XVII. 27)*

3. Mühlet, vâde.

Sana benden aralık ارالیق ister isen
işte bir hafta eğer söyler isen *(Fazıl. XVIII - XIX. 6)*

4. Ara, beyn.

§ Beni-Fezâre ile Beni-Abs aralıkın ارالقین ıslah etti. *(Anter. XIV. 2, 5)*

Dostluk ol kadar gerekmez kim
Sızmaya aralıklarından آره‌لقلرندن su *(Ârifin. XVI. 210)*

aramak : Yoklamak, tedkik etmek.

§ Kendözün araya آرایه, her nenin gibi hıltlar sezerse bedeninde anı gidermek ardınca ola. *(Hazain. XV. 23 - 2)*

aran : Sal, tabut.

§ Serir سریر [*Ar.*]: Taht mânasına ve salaca ağacına dahi derler meyyit üzerinde olmayıcak, meyyit üzerinde olucak aran اران derler. *(Caf. XVI. 80 - 2)*

§ Serir سریر [*Fa.*] : ...ve meyyit götürdükleri sal ki üzerinde meyyit olmayıcak aran آران derler. *(Deş. XVI. 111 - 1)*

arap tavşanı : Tarla faresi.

§ En-nefka النفقه [*Ar.*] : Arap tavşanı عرب طوشانی ve tarla faresi dedikleri canavarın yuvalarında bir yuvanın ismidir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 60)*

araya gitmek : Telef, zayi olmak.

Gelicek hatt-ı ruhu sen de gidersin araya کیدرسن آریه
Hâl-i anber hele bal mumu yapıştır buraya
(Sûr. XVIII. 201)

ara yer : Ara.

§ İskender anlardan sordu : Niçün ara yerüñüzde ارا یروکوزده buyruk ayası yoktur? Ne hâkiminiz var, ne kadınız var. *(Fütuh. XIV. 163)*

§ Güvenc Abdal anın ayağı katına oturdukta perde-i hicabı ara yerden اره یردن götürmek kastın ettikte. *(Bektaş.XV.187)*

§ Gördüler bir kıf dolu su, ara yerlerinde اره یرلرنده gezdürdüler. *(Tuh. Le. XV. 254)*

§ İki ay temam ara yerden kesmedin ulaşturu oruç tutsa gerek. *(Tuh. Le. XV. 349)*

arayıcı it : Av köpeği.

Kohusunu ol ahunun ağyar duyunca
Def'i düşer arayıcı it آرییجی ایت gibi suyunca *(Aşki.XVI.263)*

arda komak : Asıvermek, iliştirivermek.

§ Şeyhin seccadesi kim omuzundaydı, bir ağaca arda kodu آرده قودی. *(Müz. XV. 453)*

arda koymak : Geride bırakmak.

Şevk ile bağrına basup koçup öpüp sevdiğin
Ehlini ardıña koyup اردیکه قویوب yâda yâr eyler ölüm
(Kuddusi. XIX. 125)

ardık : Artık, ziyade.

§ On yıldan ardıkdır اردق در ki şu çerikle alırım, ardıksa اردق سه da bilmezem deyicek zikrolunan çerik hak çeriğe ayar olundukta bir çerikte yüz yetmiş beş dirhem zevâyit bulunucak... *(Sic. K. XVI. 4, 203)*

ardılış yeri : (Atın) Üstüne binilen, yük atılan yeri.

§ El-kadafe القضفه [*Ar.*] : Atın ardılış آردلش yeri. *(Ah. XVI. 820)*

ardılmak : Üstüne atılmış olmak, dolanmış olmak.

§ El-mutlak المطلق [*Ar.*] : Şol davar ki yuları boynuna ardılup آردیلوب salıverilmiş ola. *(Ah. XVI. 997)*

ardına atmak : Terketmek, vazgeçmek, bırakmak.

Devlet ol k'i de bir bucakta makam
Ardına ata آردنه آته güft ü gûyü temam *(Tazarru. XV. 37)*

Çok dedim ardıña at آت آدیکه cümle sivâyi atmadın
(Kuddusi. XIX. 99)

ardın almak : Arkasını çevirmek, kuşatmak, ricat hattını kesmek.

§ Heman Bayezit Han dahi hazırdı kâfirin ardın aldı آردین الدی. *(Âş. XVI. 66)*

§ Heman ardın alup آردین آلوب kılıç üşürdüler. *(Solak. XVII. 78 - 2)*

§ Kemingâhda olan dilâverler ardın alup tekür-i gümrah ahvalinden âgâh olucak dönüp hısara doğru firar eylemek istedikte... *(Solak. XVII. 8 - 1)*

§ Gaziler bunların ardın alup kova gitti. *(Solak. XVII. 7 - 1)*

ardın ardın : Geri geri, arkaya doğru.

§ Tebliğ-i meram temam olduktan sonra kalkup ardın ardın آردين آردين gider. *(Cihan. XVII. 155)*

ardına söylemek : Arkasından söylemek.

§ Muğayebe مغايبه [*Ar.*] : Sözü ardına söylemek آردينه سيلمك. *(Müntehab. XVII. 93 - 2)*

ardına uymak : Ardına düşmek, peşinden koşmak.

§ Pes Hacer, İbrahim ardına uydu ايدو آردينه ve eyitti : Bizi kime koyup gidersin? *(Enb. XIV. 160)*

Ya nice ola Rüstem duyar ise
Duyuben ardumızca uyar ise آردو مزجه اويريسه
(Güvahi. XVI. 64)

ardın basmak : Peşini bırakmıyarak takibetmek, geriden vurmak.

§ Mehmet Bey Nigebolu'da çerisiyle ve hazır akıncısıyla kâfirin ardın basup بصوب آردين... *(Aş. XVI. 68)*

Halka-i cem'iyyete oldu revan
Bu dahi ardın basup بصوب آردين irdi heman
(Atai. Ha. XVII. 128)

ardınca : Arkasından.

Harami önce, ardınca Gülendam
Kılıç elde tutup gider o bed-nam *(Dah. XIV. 106)*

§ Eğer tatlu erüğü yiyüp ardınca اردنجه su içeler. *(Mü. Şi. XIV - ZV. 32)*

ardınca gitmek : Bir kimseye uymak.

§ Iktida' اقتداء [*Ar.*] : Kimesnenin ardınca gitmek اردنجه كتمك. *(Müntehab. XVII. 6 - 1)*

ardınca olmak : Hevesinde, sevdasında, peşinde, azminde olmak, izinde bulunmak, arkasını bırakmamak.

§ Pes her kim dünyadan dirlik kaderine kaani' olmaya, artuklağı nesne istemek ardınca ola اردنجه اوله... *(Kel. XIV. 47)*

§ Her kimin himmeti yindek taam ve kuvvet ardınca olur, anı yılkılar bölüğünden sayalar. *(Kel. XIV.)*

§ İşi bitirmek ardınca olalum آردنجه اولالوم. *(Anter. XIV. 2, 216)*

§ Ol âdem kim uykuda derlegendir, bilsin kim bedeni hılt doludur, balgamın gidermek ardınca olsun آردنجه اولسون.
(Hazain. XV. 41 - 1)

§ Kırk yük akmeşe-i Kâzrun bile viribidim harçlık içün. Eğer gelmelü isen becit gelmek ardınca ol آردنجه اول eğer anda teehhül idüp kalmalu olursan.... *(Ferec. XV. 295)*

§ ... Bu siyah-ı bed-hâl erimin sârbanıdır. Bir gün beni görmüş, sevda-yi aşk canıma düşmüş, ardınca olur آردنجه اولور beni bir gece halvet bulur, cebren ve kahren bu makama getirdi.
(Ferec. XV. 118)

Ne denlü şaşı isen dahi ey yâr
Dürüş bir görmek ardınc' ol آردنجه اول yürü var
(Ruşeni. XV. 55)

§ ... Her biri kendi nefsin halâs etmek ardınca ola.
(Lyes. Ar. XV. 229)

§ Dakyanus emreyledi ki nerede iyman ehli varsa ardınca olup dirşüreler katına cem'edeler. *(Leys. Ar. XV. 782)*

§ Bana vâcip oldu ki tizcek hâcetim bitirüp bu şehirden çıkmak ardınca olam. *(Leys. Ar. XV. 788)*

§ Gece gündüz dürüşe dünyasın artırmak ardınca ola.
(Cinan. XV. 50)

§ Şimdiden gerü hayır ameli ziyade etmek ardınca olayım.
(Cinan. XV. 6)

§ Oğul, er ol baş yar, amma çokluk turma yine gitmek ardınca ol آردنجه اول. *(Müslim. XV. 2, 7)*

§ Ve bu fâni sarayı ol bâki saraya değişmek ardınca ol kim eyü kişiler bu cihanda arslan gibidir. *(Kab. XV. 8)*

§ El-ıkfâ' الاقفاء [*Ar.*] : Ardınca olmak اردنجه اولق ve üyürtlemek ve ikram etmek. *(Ah. XVI. 9 81)*

§ Âhir-i kâr ihtiyar-ı firar edüp ser-i nekbetini belâ ile kurtarmak ardınca oldu. *(Solak. XVII. 46 - 1)*

§ El-ıkfâ' الاقفاء [*Ar.*] : Ardınca olmaktır ki bir şahsın ahvâlinde gaaibâne ıttılâa mâil olmak. *(Kdeb. XVIII. 139 - 2)*

ardından beri : Arkaya doğru.

§ Kayd قيد [*Ar.*] : Ayak bağlayacak tuşak ve bukağu ve kişinin ardından beri آردندن بری iki karıcasını bir yere getürüp sıkacak nesne. *(Bab. XVI. 2, 474)*

ardından varmak : Arkasından gitmek.

§ Ta'kib تعقيب [*Ar.*] : Ardından varmak آردندن وارمق. *(Müntehab. XVII. 20 - 2)*

ardını sürmek : → **ardın sürmek.**

ardın sürmek, (ardını sürmek, artların sürmek) : Peşini bırakmamak, takibetmek.

§ Gördü bir şahıs melikâne tonlar giymiş seğirdimle geçti, İshak şahsın ardını sürdü آردینی سوردی. *(Ferec. XV. 209)*

§ ... Yerimizi bekle, biz tiz geliriz didiler revan oldular... Mansur dahi artların sürdü آرتلرین سوردی. *(Ferec. XV. 229)*

§ Anca mü'minlerin küffar ardını sürüp اردنی سوروب nice insanı şehit ettiler. *(Rahat. XVI. 42)*

§ Dahi Osman Gazi ardın sürdü آردین سوردی tekfür vardı Ulubat'a düştü. *(Âş. XVI. 21)*

§ Ve niçe akabe ve derbent geçüp Dil'in ardın sürdü آردین سوردی. *(Hüs. Dil. XVI. 112)*

§ Küffarın bayrağını aldılar, dönüp gemilerine firar edicek ardın sürüp آردین سورب nice kâfir kırdılar. *(Tuh. Ki. XVII. 26)*

ardıra : Sonraya, arkaya.

§ El-muaḫḫaru المؤخر [*Ar.*] : Ardıra اردیرا konmuş. *(Terceman. XVI.)*

ardıradan, (ardıradın) : Arkadan, geriden.

Biraz anlarım yol bilirim yarı
Ben ardıradan اردیرادن yetem anul yürü *(Süh. XIV. 169)*
Gönülsün Yemen yoluna küyerek
Bize ol edinsin demirden yürek
Biz ardıradan اردیردن yel gibi yetevüz
Sımarla ki dutmaya gönlün yavuz *(Süh. XIV. 133)*
Bilimez idim anda sen nitesin
Küyerdim ki ardıradın آردیرادین yetesin *(Süh. XIV. 303)*

ardıradın : → **ardıradan.**

ardmak : Üstüne atmak, dolamak, asmak.

§ El-ihtidan الاحتضان [*Ar.*] : Elin boyununa ardup آردوب koçmak, i'tinak mânasına. *(Ah. XVI. 18)*

§ El-mudtabı' المضطبع [*Ar.*] : Ridasın sağ koltuğu altından çıkarıp omuzuna ardan اردان kişi. *(Ah. XVI. 994)*

Arda dilber gerden-i ağyare kol ol arada
Niçe bir idem yaşım ben misli Tunca vü Meriç
(D. B. XVI. 65)
Şol arada ki kolun boynuna arda dilber
Arz-ı hasretle yaşın kıl yine Tunca vü Meriç
(D. B. XVI. 66)

argac, (arkaç) : Dokumacılıkta bezin enine atılan iplik, pûd.

§ İşlerin tedbirin vakıt geçmekten ön, düzede ve mümkün iken bitire, şol cevherli kılıç zahmi ile düşmanın ömrü arışın ve argacın آرغاجین pâre pâre kıla. *(Kel. XIV. 41)*

§ İpek ile iplik karışık olsa, argacı ارغجی iplik, arışı ipek olsa haramdır; amma arışı iplik olsa helâldir. *(Cinan. XV. 144)*

§ ... Ciğerden dahi bir damar gelir, yürekten dahi bir damar gelir, üçü karışır şol ince bez argacı ارغاج direzisi gibi birbirine örülür. *(Hazain. XV. 54 - 2)*

§ Pûd پود [*Fa.*] : Argac ارغج. *(Sıh. Ac. XV. 17 - 1)*

§ Ve dahi argacı harir, arışı iplik olan ton dahi giymek revâdır. *(Müneb. XV. 292 - 2)*

§ Hasırcı bir delik tahta ile birkaç kazık ve bir deste saz getirdi. Sazı ip burdu arış bağladı, argac geçirdi, delik tahta kim taraktır, kaktı bir hasır tokudu. *(Ferec. XV. 531)*

§ ... Mezbur zimmiye yirmi dokuz çile kırk yaprak dört kat argaclu ارغاجلو sof işlemek içün iplik vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 4, 799)*

§ Pûd پود [*Fa.*] : Argac ارغج. *(Şamil. XVI. 585)*

§ Dirazi درازی [*Fa.*] : Türki dilinde argac dedikleridir. *(Deka. XVI. 116 - 1)*

§ Pûd پود [*Fa.*] : Argac mânasına. Her bez ki ve kumaş ki dokunur, arkuru attıklarına pûd derler, cüllahlar argac derler. *(Ni'meti. XVI. 185)*

§ El-luhme اللحمه [*Ar.*] :...Ve bez argacı ارغاجی. *(Ah. XVI. 893)*

§ Tenyîr تنیير [*Ar.*] : Libas kıyısına zencef etmek ve kumaşı iki cins argacla ارغجله tokumak. *(Bab. XVI. 2, 31)*

§ En-nîrü النير [*Ar.*] : Bezin arkaçına آرقچنه derler. *(Terceman. XVI. 3, 253 - 2)*

§ Dirazi درازی [*Fa.*] : Argac dedikleri. *(Nuh. Tuh. XVII. 208 - 2)*

Şend [*Fa.*] : kuş minkarı, pûd پود [*Fa.*] : argac, şinas [*Fa.*] : Anlamak; hav [*Fa.*] : sarmaşık, huşgî [*Fa.*] : kesad *(Genc. XVII. 70)*

§ Seda [*Ar.*] luhme لحمه [*Ar.*] mukabilidir ki târ ü pûd [*Fa.*] ki Türkide arış ve argac tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 175 - 2)*

Muttasıl [*Ar.*], peyveste [*Fa.*] : yanaşmıştır; argac ارغج : luhme لحمه [*Ar.*] pûd پود [*Fa.*]

Münfasıl [*Ar.*], vâhide [*Fa.*] : ayrılmış; arış : târ [*Fa.*] ü nesîc [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 40)*

§ En-nesîc النسيج [*Ar.*] : Fil-asl arıştır ki destgâha çeküp üzerine argac ارغج tokurlar. *(Kdeb. XVIII. 311 - 2)*

§ Pûd پود [*Fa.*]: Argac آرغاج mânasınadır ki çulhaların arz cihetine attıkları teldir, mukabili târdır ki arış tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 162)*

§ Târ تار [*Fa.*] : Arış demektir, argacın mukabili. *(Kam. Os. XIX. 3, 9)*

argın, (argun) : 1. Yorgunluk.

§ Bu dün benim kendi döşeğim üzere yatasın, tâ kim dinlenesin ve ol azaplar argunu ارغن senden gide. *(Enb. XIV. 923)*

2. Yorgun.

§ Dağlı taşlı yoldan gelüptürürsün, armışsın, çeriniz dahi argundur ارغوندر. *(Fütuh. XIV. 98)*

§ Ve ol ısısı günde susuz bağrı pişmiş gayet argun آرغن bîçare giderken nâgâh gözü bu reise tüş geldi. *(Kab. XV. 31)*

§ Mânde [*Fa.*] : Kalmış ve argın آرغين. *(Şamil. XVI. 648)*

argırmak : → argurmak.

argış : Kervancı, bezirgân, kervan.

§ Ayağı uzun şahbaz ata binen argış ارغيش. *(Dede. E. XIV. 95)*

argun : → argın.

argun argun : → arkun arkun.

argurmak, (argırmak) : 1. Yorulmak, zayıflamak.

§ Ten cevmertliği âbidlerindir kim Tanrı tâatinde argururlar ارغررلر. *(Güzide. XV. 65)*

2. Yormak, zayıflatmak.

Ol at kim seyrini kuştan aşurdu
Ecel geldiyse argırdı ارغردی düşürdü *(Çeng. Dâi. XV. 256)*

arḫa : Arka.

§ Bir karındaşı arḫasına ارخاسنه girdi, karındaşına söykelendi. *(Fütuh. XIV. 271)*

arḫun : → **arkun.**

arḫun ağacı : Çulhaların bezi dokudukça üzerine sardıkları ağaç, selmen.

§ Dese دسه *[Fa.]* : ... Ve bâzılar arḫun ağacına آرخون آغاجنه derler ki cüllahların âletlerindendir. *(Ni'meti. XVI. 110)*

arḫun arḫun : → **arkun arkun.**

arḫuncak : → **arkuncak.**

arı, (aru (I), arık (I)) : 1. Temiz, pak, saf.

Arı آری tonlar giydirir ol dem ana
Anı gören halk kamu batar tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 17)*

Kan olurdu arı آری su kâfirlere
Canları olur idi andan kara *(Velet. XIII - XIV. 74)*

Gördüm ol aydan arı hûp yüzünü *(Si. Da. XIV. 130-1)*

§ Allahı seven kişi gerektir ki işi Tanrıya lâyık ola ve gönlü arı ola. *(İhlâs. XIV. 57)*

Benim bâri aşağa vü yukaru
Akar sudan duru vü aydan aru آرو *(Hurş. XIV. 13)*

Anın ol aru آرو çâr ashabı içün
Dâhi Ashab-ı Kehf'in hâbı içün *(Işk. XIV. 325 - 2)*

§ Hakîmler eyitmişlerdir kim : Eyüler ve salihler arasında dostluk tiz berkişür, geç kesilür. Nitekim arı altun avadanlığı tiz doğrulur ve geç sıvur. *(Kel. XIV. 82)*

Yusuf'a arı nazar kılmış idi *(Yuz. Da. XIV. 15)*

§ Yeğrek oldur kim aru buğdaydan ala. *(Edviye. XIV. 5)*

Ne var hoş düzüldü ise suretin
Sen aldanma arı gerek siyretin *(Ferh. XIV. 74)*

§ Eyü gıdâ eyü aru آرو etmektir aru buğdaydan kim âfet yetişmiş olmaya. *(Yadigâr. XIV. 4 - 1)*

Sözü hûb, yüzü hoş, aslı arı اری
Bir içim su gibi idi ol duru *(Süh. XIV. 180)*

Girde : rağif [*Ar.*], arı آری: nazif نظیف [*Ar.*], doymak : şiba' [*Ar.*] ü mâ' [*Ar.*] : su *(Fer. XIV 13)*

§ Aydan arı, günden görklü. *(Dede. XIV. 43)*

Geldi kaz ortalarına key arı آری
Kim hemişe su içindedir yeri *(Man. Tayr. XIV. 69)*

Nitelikten berîdir künh-i zâtı
Havadisten arıdur آرید ور hem sıfatı *(Çeng. Dâi. XV. 157)*

Arıdır آریدر: tahir طاهر [*Ar.*], Arıdıcı : Tahur [*Ar.*] *(Uc. Gar. XV. 9)*

§ Arı ار buğday etmeği, genç erkek koyun eti...
(Hazain. XV. 8 - 2)

§ ... Zeyt yağıyle tılâ edesin arı yumduktan sonra üç gün tura. Eğer zahmetten eser kala; bir dahi amel edesin.
(M. Na. XV. 22)

§ Şol kimsene ki arı آری abdest alıp ezandan öndin cemâate gelse... *(Delil. XV. 43)*

Ucuz alur demâdem kız satar ol
Hem arı galleye toprak katar ol *(Hikmet. XV. 364)*

§ Tahir طاهر [*Ar.*] Arı آری. *(Müntehab. XV. 60 - 1)*

§ Zâhirin arı آری ve bâtının ma'mur... *(Tez. Lâ. XV. 19 - 1)*

§ Altı mut arı buğday borcum vardır. *(Sic. K. XV. 1, 22)*

§ Pâk پاك [*Fa.*] : Arı آری. *(Sıh. Ac. XV. 40 - 1)*

§ Hak Taâlâ pâktir, arıdır اردر kabûl kılmaz illâ şunları ki pâk, arı ola. *(Müneb. XV. 11 - 2)*

§ Avratların arıları arı erenlere lâyıktır ve arı erenler dahi arı avratlara lâyıktır. *(Leys. Mu. XV. 60 - 2)*

Levh-i Mahfuz ol ol arı gönül
Zâhir eyler gizli esrarı gönül *(İbrahim. XV. 53 - 1)*

§ Zinhar zinhar evlerinizi arı tutun, süprüntüyü çıkarın, evinize dütsü verin. *(Ferec. XV. 387)*

Muhabbet Hak içün olmak arıktır آریقدر
Hak içün olmasa sonu firaktır *(Âş. XVI. 235)*

Dili arı idi hem dini arı اری
İmaret kıldı devrinde diyarı *(Şeh. Ş. XVI. 7)*

Yeni bahçenin narısın
Kırmızı gülden arısın *(Saz. Köroğlu. XVI. 55)*

§ Pâk پاك [*Fa.*] : Arı ve mısmıl ve temiz. *(Ni'meti. XVI. 121)*

§ Sâdec ساده [*Ar.*] : Sâde lâfzının muarrebidir. Arı olan nesne ve gayri cinsle be-hem olmamış ve karışmamış..... *(Deş. XVI. 52 - 1)*

§ Bir arı yerde timarladı. *(Tez. Ün. XVI. 58 - 2)*

§ Ol aru ارو canın Hakka ısmarlamış. *(Tez. Ün. XVI. 200 - 2)*

§ Pâkize [*Fa.*] : Aru آرو. *(Şamil. XVI. 218)*

Biliriz kim dininiz hak din imiş
Yolunuz arı vü آریو hûb âyin imiş *(Fazilet. XVI. 150)*

Sürhize [*Fa.*]: kızamık, arı : pakize پاکیزه [*Fa.*], yavuz : tünd [*Fa.*] *(Genç. XVII. 66)*

§ Pakize پاکیزه [*Fa.*] : Arı, tahir mânasına. *(Cam. Fa. XVII. 84 - 1)*

Yaradan : Hallak [*Ar.*] u Yezdan [*Fa.*] dır, bulut : ebr[*Fa.*]ü tahâf [*Ar.*]
Sakınan : perhizkâr [*Fa.*] ü müttaki [*Ar.*] ; nâb ناب [*Fa.*] : arı آری : sâf صاف [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 87)*

2. Müberra, berî.

Padişah hem yarlığadı bunları
Dünyadan bunlar dahi çıktı arı آری *(Ga. XIV. 168)*

Bular özre başladılar her biri
Kim endişeden gönlünü dut arı اری *(Süh. XIV. 141)*

§ Gümandan ve şüphetten sözüm yavlak arıdır. *(Kel. XIV.)*

Hıtab-ı izzet erdi Kibriya'dan
Cenabı arı آری ol kibr ü riyâdan *(Muham. XV. 78)*

§ Hak Taâlâ pâktir, arıdır آریدر, münezzehdir şol nesnelerden kim ... *(Cennet. XV. 168)*

§ Hak Taâlâ yücedir, bu nesneden arudur اردر ki anlar vasfederler. *(Leys. Mu. XV. 213 - 2)*

Yâ Rap arı kıl riya vü şüpheden gönlümüzü *(K. Ü. XV. 46)*

§ Zat-ı pâki dünyadan âhirete arı آری gitti. *(Ev. XVII. 17)*

3. Güzel, parlak.

Yedi oğlan getürdüm, aydan arı
Yüzü güldür, şekerdür ağzı yarı *(Dah. XIV. 41)*

arıca, (aruca) : Pâk, temiz.

Ve eğer dilersen ki ardınca gelmeyeler, elin altındağıları arıca آرجه besle. *(Kab. XV. 101)*

§ Kaçan mü'min oruçla günahtan arı olucak heman noksan nefs arıcalığında آری جلغنده kalır, ol dahi fıtra ile temam olur. *(Cev. Ah. XV. 677)*

§ Doğucak göbeğini dört barmak yukarıdan kesip dibinden aruca آروجه yünle bağlamak gerek. *(Hazain. XV. 9 - 2)*

arıdı turmak : Devamlı olarak temizlemek.

§ Öykeni arıdı turmak اردطرمق gerek anın gibi galiz hılttan, arınmış kızıl üzüm yimek ile eyü kuru incir yimek ile. *(Hazain. XV. 56 - 1)*

arı dirilmak : Temiz yaşamak.

§ Kendi aslın gibi arı diril آردرل. *(Kab. XV. 7)*

arı dirlik : Temiz hayat.

Aliyyül - Murtaza'nın erliğiyçün
Sahaveti ol arı dirliğiyçün آری درلکی چون *(Anasır. XV. 402)*

arı dirliklü : Temiz yaşayışlı.

§ Kadı olan kişi müctehit gerek ve âlim ve zâhit ve arı dirliklü آری درلکلو ve müttaki gerek. *(Kab. XV. 298)*

arı etekli, (arı eteklü, aru etekli) : İffetli, namuslu.

§ Kaçan arı etekli آری اتکلی dirilür, ol biçare ki tâ yakasına değin gömülgene düşmüş ola. *(Güls. XV. 51 - 2)*

§ Pâk-dâmen پاك دامن [*Fa.*] ; Arı eteklü آری اتکلو. *(Sıh. Ac. XV. 52 - 2)*

§ Pâk-dâmen پاك دامن [*Fa.*] : Arı eteklü آری اتکلو. *(Şamil. XVI. 194)*

§ Pâk-dâmen پاك دامن [*Fa.*] : Aru etekli ارو اتکلی yâni zinadan berî olan kimesne. *(Deş. XVI. 245 - 1)*

§ Pâk - dâmen پاك دامن [*Fa.*] : Arı eteklü آری اتکلو ve arı nazarlu. *(Cam. Fa. XVIII. 66 - 1)*

arı eteklü : → arı etekli.

arı etmek, (arı eylemek, arı kılmak) : Temizlemek.

§ Pâkiden [*Fa.*] : Arı eylemek آری ایلمك. *(Şamil. XVI. 263)*

Dilimü sakla yâ Rap nâsezâdan
Bilümü arı kıl آر قل sehv ü hatâdan
(Yuz. Şems. XVI. 13)

§ Kendüyi Allah ile canına arı etmektir آری ایتمکدر ki..
(Ev. XVII - 499)

§ ...ve cemi' keniseleri ...arı etmeğe اری ایتمکه cidd ü ihtimam edip... *(Ev. XVII. 476)*

Tetahhür [*Ar.*] : arı olmaktır, di arı itmeğe : tathir تطهیر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 80 - 1)

arı ev : Beytülmukaddes.

§ Pes Harun oğlanları ol arı evüñ آر اوك kullukçusu oldular, kurban ve od işi buların oldu. *(Enb. XIV. 488)*

arı evi : Arı kovanı.

§ Bu mihnetin içinde kurtulmak endişesinde iken önünde gördü kim bir aru evi آرو او var, bir kesek ak bal gömeci var. *(Kel. XIV. 15 - 2)*

arı eylemek : → **arı etmek.**

arığ : → **arık (II).**

arıḫ kılmak : Zayıflatmak.

İsman [*Ar.*] : semüz itmekdürür, i'caf اعجاف [*Ar.*] : arıḫ kılmağa آرخ قیلمغه di *(Uc. Gar. XV. 46)*

arıḫlatmak : → **arıklatmak.**

arık : (I) → **arı.**

arık (II), (arığ, aruk) : Zaif, cılız.

Yusuf eder semiz sığır didiği
Ol aruklar آروقلر gerü anı yidiği *(Yuz. Şeyd. XIII. 49)*

Güneş ısısı, aç karnı, gövde aruk اروق
Başında ağır yük tabanı yaruk *(Süh. XIV. 264)*

§ Pes Mısır'ın ulu meliki bir acep düş gördü kim korktu ve ol eyleydi kim gördü yedi semiz sığır ve yedi aruk ارق sığır bir kuru çaydan çıkar. *(Enb. XIV. 257)*

Elümde ise dedi boyunduruk
Ne yük tartadum ne oladum aruk ارق *(Ferh. XIV. 47)*

§ Semüz koyun arık ارق toklu bayırda kalsa. *(Dede. XIV 30)*

§ . . . Eğer kurutsalar, yumuşak döğüp balla karıştırıp koz kadar dürtseler arık kişilere faide ede. *(M. Bay. XIV. 142)*

§ Yaş hava aruk آرق kişiye faide ede ve deriyi yumuşak ede. *(Yadigâr. XIV. 5 - 1)*

Kim aruk tavşan yiyince ol ulu
Bu semüz yağlıyı eylesin ölü *(Man. Tayr. XIV. 249)*

§ Yâ Zeyd, evlen kim, evlenmek berekettir, dedi; amma on dürlü avrat alma dedi. Evvel kasîrü'l-kaame yâni kısa boylu, ikinci saçı kısa, üçüncü arık ve ince. . . *(T. E. XV. 4)*

§ Irak yollardan aruk develere binip saçları dağuk, yüzleri tozlu topraklı... *(Faza. XV. 234)*

§ Teni arık اريق, benzi sarı, sünüğü zaif. *(Tez. Ba. XV. 182)*

§ ... Benzi sarı, teni arık ارق olup... *(Tez. Lâ. XV. 33 - 1)*

§ ... İki kassap, peygamberler misalidir. Peygamber semiz et satar kimse almaz, Şeytan arığ آريغ et satar üşüp alışurlar. *(Ferec. XV. 439)*

§ Yedi semüz öküze yedi arık ارق öküz, yedi kuru sünbüle yedi yaş sünbüleye yapışır. *(Envar. XV. 78)*

Arık ola hastalıktan her semiz
Sıtma, sevda, safra çoktur ey aziz *(Melhame. XV. 137 - 1)*

§ Avrat kim katı semiz ola südü galiz olur, katı aruk ارق olursa südü safralı olur. *(Hazain. XV. 11 - 1)*

Gördü yidi arık ارق sığır dahi şah
Ol yidiyi yidi bu yidi çü kâh *(Yuz. Hamdi. XV. 147)*

§ Aruk koyuna bacağından ürerler, şişer. *(Güls. XV. 70 - 1)*

§ Buğday terbiyette taksir olunursa ya uvak olur yahut arık ارق düşer. *(İrşad. XV. 101)*

Anların zâtın bu dil şerhedemez
Merkep arukdur آرقدر bu yola gidemez *(İbrahim. XV. 21 - 2)*

§ El-gassü الغث [*Ar.*] : Arık آريق et. *(Terceman. XVI. 2, 102)*

§ Nizar نزار [*Fa.*] : Arık ارق lâğar mânasına. *(Caf. XVI. 168 - 1)*

§ Dail [*Ar.*] : Rakik, yâni incedir ve şahis شحيث [*Ar.*], mehzûl مهزول [*Ar.*] : yâni arıktır. *(Men. Av. XVI. 32 - 1)*

§ ... Buzağılı siyah inek ve diğer siyah arık ارق inek... *(Sic. K. XVI. 7, 79)*

Çü hûşe huşk ola vü öküz arık
Ekin olmaya vü il ola kızlık *(Yuz. Şems. XVI. 373)*

§ Nizar نزار [*Fa.*] : İnce ve arık ارق. *(Ni'meti. XVI. 609)*

§ El-ahmeş الاحمش [*Ar.*] : Arık اريق inciklü ve ince nesne.
(Ah. XVI. 21)

Etine canına tolu güzeller koçmak olurdu
Hayali neylesün cür'et deminde kise arıktır
(Hayali. XVI. 69)

§ Lâğar لاغر [*Fa.*] : Aruk آروق. *(Şamil. XVI. 506)*

§ Lâğar لاغر [*Fa.*] : Arık mehzûl mânasına.
(Cinas. XVI. 49 - 2)

Biri bir uzun aruk آروق mile benzer
Biri yoğun mücessem file benzer *(Güvahi. XVI. 46)*

Hem nizar نزار [*Ar.*] ü lâğar لاغر [*Fa.*] ü a'cef اعجف [*Ar.*], nahif نحيف [*Ar.*] :

Arığa ارغه derler; uzun : atvel [*Ar.*], diraz [*Fa.*]
(Men. Cev. XVII. 22)

§ Kassap dükkânlarında muzâyaka müşahede olunursa, meselâ et az olsa, yahut arık آريق bulunsa...
(Os. Kanun. XVII. 5 - 5)

§ Nizar نزار [*Fa.*] : Arık ارق. *(Cam. Fa. XVII. 31 - 2)*

Nizar نزار [*Fa.*] : arık, şikâf [*Fa.*] : yarık, amame [*Ar.*] sarık boğaz : gelû [*Fa.*]
(Genç. XVII. 58)

§ Mehzûl مهزول [*Ar.*] : Arık. *(Müntehab. XVII. 98 - 1)*

§ Gass غث [*Ar.*], lâğar لاغر [*Fa.*] : Arık اريق.
(Aks. XVII - XVIII. 164 - 1)

Gördü askerde şeh-i nam-âver
Bir sipahi bir arık rahşe biner *(Sabit. XVII - XVIII. 63)*

Oldu camus [*Ar.*] u kelek [*Ar.*] : su sığırı; büz [*Fa.*] : keçi : ma'z [*Ar.*]
Yağlıdır : çerb [*Fa.*] ü semen [*Ar.*]; lâğar لاغر : [*Fa.*] arıktır
ارقدر : tırmus طرموث [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 39)

§ Nizar نزار [*Fa.*] : Arık ve lâğar ve mehzûl mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 591)

§ Ez-zeba' الذباء [*Ar.*] : Şol taze kıza denir ki mehzûle, yâni bedeni arık آرق ve çelimsiz ola. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 22)*

Kebş-i dili kurban idelim tekye-i aşka
Arık ارق semiz Allah kabul eyleye yahu
(Molla. XIX. 452)

§ İnhaf انحاف [*Ar.*] : Arıklatmak, arıklatılmak, zaif kılmak.... Arık, Türkçe zaif demektir. *(Kam. Os. XIX. 1, 467)*

arık (III) : → **ark.**

arıkaz : Zayifça.

§ Ed-daûle الضؤله [*Ar.*] : Arıkaz رقز gövdelü incerek kişi. *(Terceman. XVI. 2, 21)*

arı kılmak : → **arı etmek.**

arıklamak, (aruklamak) : Zayıflamak.

§ Gördüm kim bir gökçek yiğit, yüzünden nur tamar, ibadetten aruklamış ارقلمش. *(Yüz. Ha. XIV. 66)*

§ Gün açuk olucak semrür, bulut olsa aruklar ارقلر. *(Hay. XV. 37)*

§ Tevbe eyledi fesat işten döndü, Mâlik eydür: Bir zamandan sonra anı Mekke'de gördüm kim arıklamış ارقلمش ve rıyazata meşgul olmuş. *(Tez. Lâ. XV. 75 - 2)*

§ Ayakları şişti, teni arukladı ارقلدی tâat üstünde durmaktan. *(Güzide. XV. 113)*

§ Gördü kim arıklamış ارقلمش ve gözü çukura dönmüş. *(Tez. Lâ. XV. 37 - 2)*

§ Kimi yayak, kimi arucak deve üzerine yol çeküp arıklamış ارقلامش geleler. *(Leys. Ar. XV. 60)*

§ Lâğariden لاغريدن [*Fa.*] : Arıklamak آريقلامق. *(Şamil. XVI. 331)*

§ Şâzib شازب [*Ar.*] : Güzel nesne ve ince nesne ve arıklamış ارقلمش kimse ve sınmaşık odun. *(Bab. XVI. 2, 91)*

Şöyle arıklamışam آرقلمشم kim, bende
Kaldı sünükle deri, kalmadı et *(D. B. XVI. 59)*

§ Encûḥa انجوحه [*Fa.*] : Şol buruşuktur ki... Pirlikten ve hastalıktan ve arıklamakdan آرقلماقدن ve gayriden olsun...
(Deş. XVI. 300 - 1)

§ Rengi mütegayyir olmuştu, cismi arıklamışdı ارقلمشدی nûru gitmişti. *(Ta. Şahi. XVI. 68 - 1)*

§ El-cirşab الجرشاب [*Ar.*] : Hasta olduktan sonra arıklayup اریقلیوب gövdede çıban çıkmak. *(Ah. XVI. 254)*

Arıklamış kuru tabuta dönmüş
Belâ ocağına düşmüş göyünmüş *(Şeh. Ş. XVI. 556)*

§ El-ledis اللدیس [*Ar.*] : Tiz arıklayan آرقلاین dişi deve.
(Kdeb. XVIII. 601 - 1)

arıklatmak, (arıḫlatmak, aruklatmak) : Zayıflatmak.

§ Eğer kışın sırf keten bezi giyse arıklada ارقلده .
(M. Bay. XIV. 139)

§ İri ve yoğun bezden gönlek giymek ve katı döşekte yatmak ve bir günde ve bir gecede bir gez yimek gayet arıkladur آرقلدور . *(Yadigâr. XIV. 132 - 2)*

Tanrı rızasın bulayın der isen
Semridüben canı arıḫlat آرخلت teni *(Ruşeni. XV. 220)*

§ Sağlıkta perhiz bedeni arukladur ارقلدر meğer kim yaramaz gıdâlardan ola. *(Hazain. XV. 31 - 2)*

§ Binitlerin semrittiler, dinlerin arıklattılar ارقلتدلر .
(Müneb. XV. 116 - 1)

§ El-ihraf الاحراف [*Ar.*] : Davarı arıklatmak.
(Terceman. XVI. 24 - 1)

Dindi lâğar kerden لاغرکردن [*Fa.*] ü ıdmar اضمار [*Ar.*] : arıklatmağa آرقلتمغه

Tayy [*Ar.*] : dürmektir, neverdiden [*Fa.*] ; zebun : dâmir [*Ar.*], lekât [*Fa.*]
(Naz. Cev. XVIII. 35)

§ İnhaf انحاف [*Ar.*] : Arıklatmak اریقلاتمق arıklatılmak.
(Kam. Os. XIX. 1, 467)

arıklık : Zayıflık.

§ Lâğarî لاغرى [*Fa.*] arıklık ارقلق. *(Deş. XVI. 382 - 1)*

§ Zaiflikte ve arıklıkta benim bîçare tenim bir hilâl gibidir, ki barmakla gösterilir. *(Ha. Ş. XVI. 2, 257)*

§ Hels هلس [*Ar.*] : Arıklık ارقلق ve öyken marazı. *(Bab. XVI. 1, 157)*

§ Ed-dumr الضمر [*Ar.*] : Arıklık ارقلق. *(Ah. XVI. 608)*

Bu arıklık birle Nazmi tandurur olmak diri
Kim kaluptur ol sünüğe sarılı bir kat deri *(D. B. XVI. 193)*

§ Lâğarî لاغرى [*Fa.*] : Arıklık ارقلق. *(Şamil. XVI. 256)*

§ En-naḥs النخص [*Ar.*] : Pek arıklıktan اريقلقدن gövdenin derisi yiv yiv, buruş yarış olmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 403)*

§ Nehafet نحافت [*Ar.*] : Arıklık اريقلق, zaiflik, incelik, yufkalık. *(Kam. Os. XIX. 4, 575)*

arılamak : Temize çıkarmak.

§ Yusuf Aleyhisselâm dedi ki ben nefsimi berî kılmazam arılamazam آرى لزم ol kasddan ki benden geldi. *(Leys. Ar. XV. 642)*

§ ... Yâni kendü nefsinizi arılayup ارليب medhetmek etmen. *(Leys. Ar. XV. 15)*

§ Sübhaneke : Arıların ارلرن seni bid'at ehlinin bîhude sözlerinden. *(Zâd. XV. 74)*

§ Ve eğer bunu sehvile hatâ ile didilerse Hak Taâlâyi arılarlarsa, ki hâşâ anun bigi mukaddes münezzeh padişahtan bizden bunun gibi kabih fiiller getüre ve ya yarata. *(Müneb. XV. 11 - 2)*

§ Hak Taâlâ seni berî kılıp arıladı ارلدى ol sözden ki senin hakkında dediler. *(Leys. Mu. XV. 58 - 2)*

arılık, (aruluk) : 1. Temizlik.

§ Kaçan kim müttakiler bu dünyanın yaramaz işlerine nazar kılalar, âhiret yolun bezemek himmetlerin perkideler, tâ nefs arılığı ارلغی bunlara hasıl ola. *(Kel. XIV. 14 - 1)*

§ Namazı kulluk içün, abdesti arılık içün.
(Cennet. XV. 171)

§ Toprak aruluğun آرولغن bilmeğe hiyle oldur kim suyu güneşe karşı tutalar bakalar, eğer arasında nesne varsa, kim bir sâat kadarında turulmaya, toprak sâfi toprak değildir.
(Hazain. XV. 32 - 2)

§ Helâk ol müşrikleredir ki kelime-i tevhid birle kendülere arılık ارلق hasıl kılmadılar. *(Leys. Mu. XV. 241 - 1)*

§ Vîjegî ویژگی [*Fa.*] : Sâfilik ve arılık اریلق.
(Ni'meti. XVI. 628)

§ Et-tahare الطهاره [*Ar.*] : Pâklik ve arılık اریلق.
(Ah. XVI. 632)

Arılığa آریلغه [*Ar.*] : nezafet نظافت koyuluğa : kesafet [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 18)

§ En-neka' النقاء [*Ar.*] : Temizlik, aruluk ارولق nekaavet ve nezâfet gibi. *(Kdeb. XVIII. 102 - 2)*

2. Doğruluk, afiflik, züht, takva.

§ ...Avrat eyitti : Ey zalim dur kim Tanrının fazlını göresin kim benim arılığum آرلغوم ve yazuksuzluğum zâhir idi...
(Kel. XIV. 19 - 2)

§ Eğer arılık آریلق nedir derlerse cevap : Tâat ve ibadat, zühd ü takva ve doğruluktur. *(Ev. XVII. 499)*

3. Kadının hayızsız günleri.

§ Eğer her arılıkta آریلقده avratlar bir dirhem karanfil içseler yüklü ola. *(M. Bay. XIV. 5, 132)*

§ ... İbrahim atası Azer, bir gün evine geldi, gördü avratı hayızdan arınmış, pes arılık ارلق halinde anın ile yakınlık kıldı. *(Enb. XIV. 140)*

4. Kudsiyyet, münezzehlik, ismet.

§ Benüm arılukuma ارلقمه tanukluk veren oldur. *(Tuh. Le. XV. 163)*

§ Ve arılık آریلق yâni peygamberlik verdik. *(Cev. Es. XV. 2)*

§ El-kuds القدس [*Ar.*] : Arılık آریلق, temiz, pâk olmak mânasına. *(Kdeb. XVIII. 611 - 2)*

arılmak (I) : Zayıflamak, âciz kalmak.

Biri yolunda yorulmaz arılmaz آرلز
Bu yola pây-i akl ile varılmaz *(Yuz. Şems. XVI. 9)*

Yavuzluktan bu yorulmaz arılmaz
Ana eylük ile başa varılmaz *(Yuz. Şems. XVI. 337)*

arılmak (II) : Temizlenmek.

§ Meryem dahi oğlunu götürüp bir mağaraya iltti, kırk günde nifasından arılınca ارلنجا anda durdu. *(Leys. Mu. XV. 4 - 1)*

arımak : Yorulmak, zayıflamak.

Yar adın kazanam deyü arıdım آریدم
Yarim ağyare bu adı taha mı *(Kadı. XIV.)*

§ Et-ta'ibü التعب [*Ar.*] : Yorulmuş ve arımış ارمش kişi. *(Terceman. XVI. 189)*

arınmak : Temizlenmek.

§ Arınmış آرنمش sumak otuz direm, arpa kavudu ve kuru beksümat onar direm. *(Yadigâr. XIV. 89 - 2)*

§ Âdem dahi ma'sıyet balçığına düşse i'tikadına halel gelmeye, tevbe suyiyle arına. *(İhlâs. XIV. 172)*

Giy, iç, yi, bağışla, soyun, yun, arın ارن *(Ferh. XIV. 25)*

§ Anın işi hakikati güman ve şüphet tozundan arına.
(Kel. XIV. 70)

Şirketten arın, hırkanı gel vahdete bandır
(Nesimi. XIV. 34- 1)

§ ... Pes gördü honçe üstünde bir biryan olmuş balık kim pulu ve içinden dikeni arınmış.. *(Enb. XIV. 840)*

Yine bir kaynamağ ile arınur آرنور
Mis göyünür altun anda görünür *(Man. Tayr. XIV. 232)*

§ Ve eğer hammam hoş gelürse beden arındığına delâlet.
(Mü. Şi. XIV - XV. 16)

Can nedametten dilersen arına ارنه
Koyma bugünkü işini yarına *(İs. XIV - XV. 260)*

§ Gıdayı yiyicek uyutalar, uyanıcak temam bedenini ovalar anul anul kendözüne gelince. Andan sonra birez eğleyeler tâ midesi arına آرنه. *(Hazain. XV. 13 - 1)*

§ İmdi nefs sıfât-ı zemîmeden arınmayınca آرنمایینجه ve gönül diri olmayınca sıfât-ı hamîde birle bu mâna müyesser olmaz.
(İrşad. XV 386)

§ Recep ayı ten arınmak içün, şa'ban ayı gönül arınmak içündür, ramazan ayı can arınmak ارنمق içün. Tende necaset olsa su ile arınır ارنر. *(Cennet. XV. 172)*

§ Avrat oğlan doğurup çepellikten arındıktan sonra...
(Zâd. XV. 54)

§ Bir kesik sabun ile arınur. *(Tez. Lâ. XV. 61 - 2)*

§ Kış günüydü, katı sovuk idi, özründen arınup آرنوب dilerdi ki guslede. *(Leys. Mu. XV. 3 - 1)*

Yâr isten mâsivallah sevgisinden arınıñ آرنك *(Kü. Ü. XV. 64)*

§ Bir pınar dahi çıktı suyu sovuk, andan içti, içindeki illetler dahi arındı ارندی. *(Leys. Ar. XV. 347)*

§ Mürdar dünya muhabbetinden arınmış olsa ...
(Cinan. XV. 67)

Ger kadîmî dost gerekse ol Kadîm'i iste bul
Andan özgesinden arın var anın derdiyle dol
(Eşrefoğlu. XV. 47)

Arınur vesvese gönlünden anın
Çü buyruğuna yapıştı Huda'nın *(Tennuri. XV. 67)*

§ ... ve yaklaşman anlara tâ arınalar. *(Cev. Es. XV. 59)*

§ Cebrail Aleyhisselam her seher ol ırmağa girip arınur آرینور çıkar. *(Envar. XV. 20)*

Bu denize akmayan arınup pâk olmadı *(Sır. XVI. 100 - 1)*

§ Bir kesek sabunla arınur ارنر. *(Tez. Ün. XVI. 22 - 2)*

§ Pâkiden پاکیدن [*Fa.*] : Arınmak ارنمق. *(Şamil. XVI. 315)*

Arındı Çin ü Maçin ol yağıdan
Vilâyet yeğrek oldu bayağıdan *(Şeh. Ş. XVI. 92)*

§ Et-tetahhür التطهر [*Ar.*] : Arınmak ve pâk olmak.
(Terceman. XVI. 188)

Pâk olmuşa : mühezzeb [*Ar.*] : arınmışa آرنمشه : mutahher مطهر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 46 - 2)

§ Mühezzeb مهذب [*Ar.*] : Arınmış ارنمش.
(Müntehab. XVII. 98 - 1)

Kirlen güle güle kadınım haydi yun arın ارین
Hanım kadının oğlu yüzük gönderir yarın *(Vasıf. XIX. 50)*

arınmış yer : Arzı mukaddes.

§ Müfessirlerin ibareti muhtelif olmuştur kim arz-ı mukaddes yâni arınmış yer ارنمش یر kankısıdır. *(Enb. XIV. 489)*

arı olmak : Temizlenmek.

§ Kaçan mü'min oruçla günahtan arı olıcak آری اولیجق heman noksan, nefs arıcalığında kalır, ol dahi fıtra ile temam olur.
(Cev. Ah. XV. 697)

Tetahhür تطهر [*Ar.*] : Arı olmaktır آری اولمقدر di arı itmeğe: tathir [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 80)

arı sıfatlamak : Tenzih etmek.

§ Tesbih iderüz yâni arı sıfatlaruz آری صفتلرز senün hamdün ile. *(Cev. Es. XV. 12)*

arısız: → **arısuz.**

arısuz, (arısız) : Kirli, mülevves, pis, mürdar.

§ Asılsız ve arısuz ارسوز kişinin kulluğu ve öğütçülüğü ümit ve korku bünyadı üzerine olur. *(Kel. XIV. 41 - 2)*

Arı geldin ü hem arı gidegör
Ki ardır arısız اریسز gidesin bugur *(Ferh. XIV. 81)*

§ Altıncı yer içinde tamu ehlinin bitileri ve yavuz amelleri ve arısuz آرسز canları vardurur. *(Enb. XIV. 12)*

§ Günde beş gez kap kacağın yur, pes ol kap kacakta hiç arısuz آریسوز nesne kalmaz. *(Si. Da. XIV. 28)*

Ol dem ol bir katra sudur arısuz
Şundan olur görklü boy ü görklü yüz *(Ga. XIV. 239 - 2)*

§ Ma'zurlar arısuzlar آری‌سزلر gibi, hâizalar gibi eyidemeyelerdi. *(İhlâs. XIV. 154)*

Arısuz آرسز ton yuyucak arı olur *(Man. Tayr. XIV. 208)*

Arısız اریسز yere düştüğiyçün bayık
Ana ayşi yönü olımaz lâyik *(Süh. XIV. 298)*

§ Bayezit eyitti: Sen zâhiren arısuzsın آرسوزسین, ben bâtınen arısuzım ارسوزم. *(Tez. Lâ. XV. 258)*

§ Ol ırmakta kabın kacağın yur, pes ol kap kacakta arısız nesne kalmaz pâk olur. *(Cennet. XV. 2)*

§ Pelîd پلید *[Fa.]* : Arısız اریسز, habis. *(Şamil. XVI. 581)*

arış (I) : Dokumalarda tezgâha uzunlamasına gerilen iplik.

§ İşlerin tedbirin vakıt geçmekten ön düzede ve mümkün iken bitire, şol cevherli kılıç zahmi ile düşmanın ömrü arışın ارشین ve argacın pâre pâre kıla. *(Kel. XIV. 41)*

Cefa çekmek olur daim er işi
Cefasız culhalar sarar arışı *(Işk. XIV. 78 - 2)*

§ Fert فرت [*Fa.*] : Biz arışi ارشی . *(Sıh. Ac. XV. 10 - 2)*

§ Ve dahi argacı harir, arışı iplik olan ton dahi giymek revâdır. *(Müneb. XV. 292 - 2)*

§ İpek ile iplik karışık olsa, argacı, iplik arışı ipek olsa haramdır; amma arışı iplik olsa helâldir. *(Cinan. XV. 144)*

§ Altmış arış ارش boyları ve yedi arış arzları ola. *(Kesir. XV. 4, 374)*

§ Hasırcı, bir delik tahta ile birkaç kazık ve bir deste saz getirdi. Sazı ip burdu arış آرش bağladı, argaç geçirdi, delik tahta, kim taraktır, kaktı, bir hasır tokudu. *(Ferec. XV. 531)*

§ Târ تار [*Fa.*] : Depe, âdemin olsun ve gayrin olsun ve karanuluk... ve bez arışı ارشی ki argacın mukabilidir. *(Ni'meti. XVI 193)*

§ El-eşdiye الاسدیه [*Ar.*] : Bez arışına derler. *(Terceman. XVI. 71)*

§ Acem argaca târ, arışa ارشه pûddir. *(Deka. XVI. 116 - 1)*

§ Târ تار [*Fa.*] : .... ve arış ki bez çözenler anı çözerler. *(Caf. XVI. 30 - 2)*

§ Târ تار [*Fa.*] : Arış ارش . *(Şâmil. XVI. 589)*

Pîş [*Fa.*] : ileri, nişib [*Fa.*] : iniş, huşk [*Fa.*] : kuru, şitab [*Fa.*] : iviş

Sabr : şikib [*Fa.*] ü târ تار [*Fa.*] : arış ارش, âdet-i kavm : resm [*Ar.*] ü reh[*Fa.*] *(Genç. XVII. 60)*

§ Seda' سداء [*Ar.*] : Çile arışı. *(Müntehab. XVII. 48 - 1)*

§ En-niks النکث [*Ar.*] : Eski kilimlerin tekrar târ ve pûdun çözüp ayırmak. Târ تار [*Fa.*] : arış pûd [*Fa.*] : argaçtır. *(Kdeb. XVIII. 289 - 2)*

§ Târ تار [*Fa.*] : Til. Meselâ ebrişim tili ve pûd mukabili arış. *(Lû. Şeh. XVIII. 17 - 1)*

Muttasıl [*Ar.*], peyveste [*Fa.*]: yanaşmıştır, argaç: luhme [*Ar.*], pûd [*Fa.*]

Münfasıl [*Ar.*[, vâhide [*Fa.*] : ayrılmış, arış ارش târ [*Fa.*] ü nesic [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 40)*

§ Târ تار [*Fa.*] Altı mânası var.. sâni, argaç mukabili arıştır ki çulhaların bezin uzunluğuna attıkları teldir. *(Bürh. XVIII - XIX. 171)*

§ Es seda' السداء [*Ar.*]: luhme mukabilidir ki târ ü pûd ki Türkide arış ve argaç tâbir olunur. *(Aks. XVIII-XVIII. 47)*

§ Es-seda' السداء [*Ar.*] Sevbin arışına ارشنه denir ki argaç mukabilidir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 835)*

arış (II) : Arşın.

§ ... Bu bir ottur ki yerden yukarı bir arış ارش çıkar, mor çiçeği olur. *(M. Bay. XIV. 7)*

§ Bunların gibi kırk mübarizler kuvvet edip tuttular ol taşı yerinden yukarı yedi arış اريش güç ile kaldırdılar. *(İs. H. XIV - XV. 159)*

§ ... Anın uzunu yetmiş arıştır ارشدر ferişte arışiyle ارشيله. *(Leys. Mu. XV. 419 - 1)*

§ Nûh düzdüğü geminin uzunu üç yüz arışdı ارشدی ve eni otuz arışdı ve yücesi kırk arışdı. *(Leys. Ar. XV. 598)*

§ Belkıs tahtının uzunu seksen arışdı. *(Leys. Ar. XV. 155)*

§ Hak Taâlâ eydür, kim bana bir karış yakın gelse ben ana bir arış yakın olurum. *(İrşad. XV. 127)*

§ Boyluları yüz arışdı ve kısaları altmış arışdı. *(Enfes. XV. 122)*

Ki yüz seksen arışdır kadd ü kaamet
Boyu var ol devin gördü temamet *(Fazilet. XVI. 78)*

§ Ez-zira' الذراع [*Ar.*]: Arşun ki anınla bez ve gayri nesne ölçerler ve zira' yed mânasına da gelür ki kol uzunluğuna derler, arış gibi. *(Ah. XVI. 409)*

§ Areş ارش [*Fa.*]: Kulaç dediğimiz miktar-ı muayyene denir; iki kolları kanat gibi açıp iki canibe uzattıkta sağ elin parmakları ucundan sol elin parmakları ucuna gelince mümted olan miktardan ibarettir ve bazılar indinde elin orta parmağı ucundan dirseğe varınca miktardan ibarettir ve esahhı budur. Türkide kesr-i ra ile arış ارش dedikleri budur. Arabide zira' derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 35)*

arışlanmak : Bez dokunmak üzere iplik tezgâha çekilmek.

§ El-üsdiyy الاسدى [*Ar.*] : Sevbin arışına denir târ mânasına ve arışlanmış اريشلنمش beze denir.
(Kam. XVIII-XIX. 3, 835)

arışmak : Yarışmak, iddiaya girişmek.

§ Dağ ile arışan ارشن tavarından çıkar. *(Ata. XV. 36)*

arıtlamak : Ayıklamak, temizlemek

§ Eğer bir kişi özrü yoğuken tenahnüh eylese yâni boğaz arıtlasa ارتلاسه. *(Ter. Kurt. XVI. 50)*

arıtlanmak : Ayıklanmak, temizlenmek.

§ Hişâve خشاوه [*Fa.*] : Ekin içün taşı arıtlanmış آرتلنمش yer.
(Miftah. XV. 77)

arıtmak : 1. Temizlemek.

§ Gökten su indirdi tenini cenabetten arıdasın اردەسن.
(İhlâs. XIV. 178)

§ Yer yüzün buların mekri şirki ve küfrü çirkinden arıtdılar ارتدلر.
(Kel. XIV. 1)

Mü'mine mü'mindürür gözgü arıt آريت gel gözgünü
(Nesimi. XIV. 32 - 1)

Suya benzer yâni bu ilm arıdır
Kime gelse kandırır hem arıtır *(Ga. XIV. 391 - 2)*

§ ... Kaynatsa suyun içse miydesini arıda آرده.
(M. Bay. XIV. 5)

§ Yağla bademle bişirüp yiyicek eski öksürüğü giderür ve miydeyi arıdur اريدر. *(Edviye. XIV.)*

Mü'mini iymanla yâr idiserüz
Ka'be'yi bütlerden arıdısaruz آريديسرز
(Man. Tayr. XIV. 7)

§ Ve dahi Hak Taâlânın selâmı anın ehl-i beytine ve yâranlarına olsun ki arıttılar islâm yüzünden küfr ü dalâlet tozun ... Ve kendüleri arıttılar onun mürdarın. *(Müneb. XV. 1 - 2)*

§ Size, biz gökten su indürdük, hem kendi arıdır ve hem arıdıcıdur اريجيدر. *(Leys. Mu. XV. 76 - 2)*

§ Ve dahi eyitti: Zekât sahibini günahtan arıtıcıdır.
(Delil. XV. 60)

§ ... Miydeyi cümle hıltlardan arıdır اردر iştihayı açar.
(Hazain. XV. 23 - 2)

§ Eğer toprak veya gayri nesne karışmış olsa arıdalar اری دالر.
(Akr. XV. 27)

§ Arıt ارت evimi tavaf idenler içün ki gariplerdür.
(Cev. Es. XV. 36)

§ Evvel suyu ihtiyar eyledi dükeli nesneyi pâk eylemek içün, arıtmak içün. *(Cennet. XV. 168)*

Evvelâ sudur ki zâtı arıdur
Dahi neye değer ise arıdur *(Anasır. XV. 405)*

§ Sizin içün mahfice sucağız ılıttım, câiz olursa arkanızın çirkini arıdıvireyim اريديورم. *(Bektaş. XV. 170)*

Tanrı evin her biri kılup tavaf
Arıdup آردب yazuklarından oldu sâf *(Cam. XV. 98)*

§ Pes vâciptür her mü'mine ki gönlün arıdup Allahü Taalâ sevmediği sıfatlardan pâk ede. *(Cinan. XV. 67)*

Bilürem içimin murdarını ben
Ve liykin arıdamazam آردامازم anı ben *(Tazarru. XV. 88)*

§ Ve kendüyi yaramaz hulardan ve kabih sıfatlardan arıtmış ارتمش ola. *(Leys. Ar. XV. 12)*

§ Bu kitaba Müzekki'n-Nüfus deyü ad verildi, yâni nefsler arıdıcı denildi. *(Müz. XV. 45)*

§ Avrat katıma geldi, elim alıp evine iletti, çırağ uyardı, tonum arıttı, taâm yidirdi. *(Ferec. XV. 271)*

§ Biregü bir çayın taşın, kayasın, kumun, kayırın arıtsa ارتسه. *(Ta. Şahi. XVI. 85 - 2)*

Arıt ارت ey dil gönül evini candan
Çü dilber girüben arayasıdır *(Gülşeni. XVI. 15)*

§ Et-tathir التطهير *[Ar.]* : Arıtmak آريتمق ve pâklemek. *(Ah. XVI. 192)*

§ Faḫmiden فخميدن *[Fa.]* : Gövdeden kılı ve pamuktan çiğidi arıtmak ve pâk eylemek. *(Caf. XVI. 192 - 2)*

Gazi olan Tanrının ferraşıdır
Şirk çirkinden bu yeri arıdur *(Aş. XVI. 2)*

§ Ḫuşade خشاده *[Fa.]* : Ekin yerin hazırlayıp arıtmak آرتمق. *(Ni'meti. XVI. 280)*

§ Gam nakşını arıtma, zira dildar tığının yarasıdır. *(Ha. Ş. XVI. 72 - 2)*

§ Rum padişahının muradı Varsak vilâyetini arıtmaktı. *(Aş. XVI. 232)*

§ Şüst ü şûy[شست و شوی] *[Fa.]* : Şüsten ile şûyiden'den gelir. Birinin mânası yumak, birinin mânası arıtmak آرتمق. *(Deka. XVI. 7 - 1)*

Evliyanın gevherinden almazsan
Arıtup آری توب da kalb evini silmezsen *(P. S. Ab. XVI - XVII. 34)*

Mendilin yudum arıttım
Gülün dalında kuruttum *(Kara. XVII. 239)*

Merdüman [*Fa.*], nâs [*Ar.*] : kişiler; felak [*Ar.*] u bâm [*Fa.*] : sabah

Vije [*Fa.*], ihlâs [*Ar.*] : arıtmak آرتمق, turuluk : nâbî [*Fa.*], [*Ar.*]safa

(Naz. Cev. XVIII. 20)

§ Et-tathir التطهير [*Ar.*] : Taharettendir, temiz edüp arıtmak. *(Kdeb. XVIII. 525 - 1)*

2. Tenzih etmek, tebrie etmek, tezkiye etmek.

§ Tahkik kurtuldu her kim anı arıttı اريتدى. *(Cev. Es. XV. 342)*

§ Tezkiye تزكيه [*Ar.*] : Arıtmak ارتمق ve mal zekâtın vermek. *(Müntehab. XVII. 19 - 1)*

ârif düşmek : Ârif olmak, ârifce hareket etmek.

Sana bed söyleyene dınma ebed ârif düş
Sözün işitmeze ur Nazmi anın benden işit *(D. B. XVI. 59)*

ark, (arık (III)) : Su cedveli.

Bağçeyi baştan başa düzettiler
Arkların آرقلرن hoş dartuben uzattılar *(Ga. XIV. 161)*

§ (At) Arık آريق atlamaz, köprü geçmez. *(Hamza. XIV. 19, 84)*

Ziyad'ederler ol suyu dolu ark ارق
Kılur ol mülkünü uçtan uca gark *(Hikmet. XV. 141)*

§ Kırk beş bin dirhem akçaya aldığı ırmağın, kim adına Nehr-i Kerimî derler, arığını اريغنى temam ettiklerinden sonra su saldılar, ol sudan arık ارق ile getürüp Kubeybat Camiine akıttı. *(Kesir. XV. 4, 181)*

§ En-nâhir الناهر [*Ar.*] : Ve dahi bir yerde akarak yeri yarıp arık ارق edici suya derler, *(Terceman. XVI. 3, 252)*

§ Kanal قنال (Fransızcadan) : Su yolu, ark آرق. *(Kam. Os. XIX. 4, 221)*

arka : Zahîr, hâmi, yardımcı.

§ Elhak çerimin arkası ارقسى ve yardımı idi, düşmanlar gözünde diken idi. *(Kel. XIV. 60 - 1)*

§ Ez-zuherâ' الظهراء [*Ar.*] : Yâr ve muin ve arka آرقه mânasına. *(Kdeb. XVIII. 126 - 1)*

§ Es-sünûd السنود [*Ar.*] : Bir kimseyi kendine arka ve tayak addetmek. *(Kdeb. XVIII. 396 - 1)*

Bâlin gibi bir arka bul ardında siperlen
Çiğnetme sakın kendini mânende-i minder
(Sabit XVII - XVIII. 185)

arka bir etmek, (arka bir eylemek) : Birbirine muzaharet etmek.

§ Dediler ki biz dahi sizinle varalım, arka bir idelim آرقه بر ایدهلم oları aslıyle helâk edelim. *(Leys. Ar. XV. 239)*

§ Eğer arka bir ederseñiz ارقه برادرسکز Muhammed üzerine Tanrı anun yardımcısıdır. *(Cev. Es. XV. 293)*

Komağa âlem içre nâm u nişan
Arka bir eyleyüp ارقه بیر ایلیوب cemi-i sipah *(Selim. XVI. 114)*

arka bir eylemek : → **arka bir etmek.**

arka biriktirmek : Yardımcı toplamak, kuvvet peyda etmek.

§ Kaçan mekr issi zalimler arka birikdüre آرقه برکدوره ve bir gezden kastedeler, tiz zafer bulalar. *(Kel. XIV. 47 - 2)*

§ Eğer kamumuz el ele verip bu iş yarağı için arka birikdürmesevüz ارقه بر کدرمسوز deniz vekili bu işi âdet edinir. *(Kel. XIV. 52 - 1)*

arka bir olmak : Birbirine zahîr olmak.

§ ... Dedi ki bilin, âgâh olun ki kavm-i Arap birbiriyle arka bir olup ارقه بر اولوب cem' oldular. *(Leys. Ar. XV. 240)*

arkacı : Zahîr, yardımcı.

§ Âlemi yaratmak içinde vezire ve müşire ve yarıcıya ve arkacıya ارقاجیا muhtaç olmadı. *(Kel. XIV. 1, 1)*

§ Mal, re'yin ve bilinin saykalıdır ve kuvvetin arkacısıdır ارقاجیسیدر. *(Kel. XIV. 82 - 2)*

arkaç : → **argac.**

arka dönmek : Yüz çevirmek, dönüp kaçmak.

Didi ol İlyas Bey hâşa ki ben
Kâfire arkam dönem ارقم دونم sağ ü esen
Uruşalım saf çekelim turalım
Her ne takdir olsa Hak'tan görelim *(Enveri. XV. 34)*

arka dutmak : Yüklenmek.

Belâ yüküne arka dutma ارقه دتمه zinhar
İşini eyleme bu vechile zâr *(Salâtin. XV. 28)*

arka düğmeciği : Omurga çıkıntısı.

§ Üstuy استوی [*Fa.*] : mühre-i püşt mânasınadır ki arkanın iki tarafından gelen omurga kemiklerinin biri birine muttasıl olduğu mevzi'de olan yumru kemiktir, arka düğmeciği آرقه دوکمجکی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 65)*

arkalanıcı : Birisine dayanan, yardımına güvenen.

§ El-mültahid الملتحد [*Ar.*] : Arkalanıcı آرقه‌لنجی ve bir yere sığınıcı kimse. *(Ah. XVI. 1027)*

arkalanmak : 1. Kuvvetlenmek, kuvvet bulmak.

§ Elhasıl islâm arkalandı ارقه‌لاندی her nereye varsalar kâfir durmaz oldu. *(Âş. XVI. 50)*

§ Püşt yaften پشت یافتن [*Fa.*] : Arkalanmak آرقه‌لنق ki avn ve muzaharetle kuvvet bulmaktan kinayedir. *(Bürh. XIII - XIX. 158)*

2. İstinat etmek, dayanmak.

Çeriye baş gerek bende ayak yok
Bir arka arkalanmağa ارقه‌لانمغه tayak yok *(Işk. XIV. 272 - 2)*

Bâzu-yi şaha arkalanup ارقه‌لنوب sineler yarar
Meydana girse rezm edicek âşıkane tığ *(Lâmii. XVI. 40)*

§ İstinad استناد [*Ar.*] : Kimseye dayanmak ve söykenmek ve arkalanmak آرقه‌لنق. *(Bab. XVI. 1, 442)*

arkalaşmak : Birbirine arka olmak, yardımlaşmak.

Senin ile arkalaşuben ارقالشوبن ikinç
Elim Şah-ı Çin'den nite kala dinç *(Süh. XIV. 286)*

§ Müslim şah, hay nâbekârlar köy köpeği gibi arkalaşdıñız آرقالشديكز deyüp.. *(Müslim. XV. 10, 73)*

§ Tekâsüf تكاثف [*Ar.*] : Kimse ile yağrınlaşmak ve arkalaşmak آرقه‌لشمق. *(Bab. XVI. 1, 294)*

arkalu : Kuvvetli, yardımcıları çok olan.

§ Eğer bu eyliği bulara buyurasın ve bu mansıbı merhamet eyleyesin, senin gönlünü fariğ eyliyeler ve iş ucundan kim eylik ve dirlik bulalar, anın ile şadman ve arkalu ارقلو olalar. *(Kel. XIV. 158 - 2)*

arkaluc : Arkalık, hamal semeri.

§ Püşt-best پشت بست [*Fa.*] : Arkaluc ارقلوج. *(Ni'meti.XVI.180)*

§ Püşt-best پشت بست [*Fa.*] : Arkaluc ارقلوج. *(Şamil. XVI. 72)*

arka olmak : Zahîr olmak, destek olmak.

§ Yoldaş yoldaşa arka olur ارقه اولور biri düşerse biri kaldurur. *(Tazarru. XV. 167)*

Davet etsen dinine girse heman
Hem sana arka ola آرقه اوله ol pehlivan *(Battal. XVIII. 133)*

arkasına götürmek : Sırtına almak.

Arkasına götüre آرقه‌سينه كوتره bunlar günahın yüklenip
Sanki kantarlar ile kurşun götürdü nâtüvan
(Muham. XV. 399)

arkasın yepmek : Sırtını sığamak, okşamak.

Görelim yüzünü gözün öpelim
Soralım gönlün arkasın yepelim ارقه‌سين يپالم *(Şeh.Ş.XVI.75)*

arka vermek : Sırtını dayamak, arkasını vermek.

§ Bir dağa arka verüp ارقه ويروب tabur kurdu. *(Tuh. Ki. XVII. 32)*

Etmedi devlet-i cihanı penah
Feleğe arka vermedi آرقه ويرمدى ol mah *(Atai.Ha.XVII.6)*

ark dartmak : Ark açmak, cedvel açmak.

Bağçeyi baştan başa düzettiler
Arkların آرقلرن hoş dartuben دارتوبن uzattılar
(Ga. XIV. 161)

arkın : → **arkun.**

arkıncak : → **arkuncak.**

arkırı : → **arkuru.**

arkırı çıkmak : → **arkuru çıkmak.**

arkırı gelmek : → **arkuru gelmek.**

arkun, (arḫun, arkın) : Aheste, yavaş, ağır, sâkin.

Bul al gel bizi şehre ilet arkun ارقون
Vereyin özüne yiğirmi altun *(Işk. XIV. 278 - 1)*

§ Râhilesine bindi ki gele irte namazın kıla. Nâgâh bu kişi arkun vardı devesinin hıtâmın tuttu, didi ki : Yâ Resulallah...
(Müneb. XV. 174 - 2)

§ Oğlan kendüyi salıverdi, hükm-i İlâhi, anda bir ulu ağaç var imiş, eteği ana ilişir andan arkun ارقون sahraya düşer.
(Ferec. XV. 18)

§ Arkın آرقين meleyen de bulur, katı meleyen de kuzusun.
(Ata. XV. 12)

§ ... Ve eşkere okuma bir uğurdan namazında ve bir uğurdan arkun آرقون dahi okuma. *(Cev. Es. XV. 390)*

Su arkun akduğuna bakmağıl hor
Ki yolunda ne divar ü ne der kor *(Ravza. XV. 56)*

§ Gücü yettikçe arkun eyitmeğe kasteyleye.
(İrşad. XV. 242)

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Arkun آرقون ve dölek davar.
(Caf. XVI. 10 - 1)

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Arkun ve dölek. *(Şamil. XVI. 382)*

An ol Kahhar'ı kim irgürüben merg
Çiger arkun tutar illâ tutar berk *(Güvahi. XVI. 42)*

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Arḫun ارخون, nerm ve dölek olan. Vakur mânasına ve binüt vasfında dahi müsta'meldir.
(Deş. XVI. 299 - 1)

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Arḫun ارخون ve nerm ve dölek olan.
(Nuh. Tuh. XVII. 172 - 2)

§ Âheste آهسته [*Fa.*]: Arḫun ارخون, nerm. *(Lû.Şeh.XVIII.4 - 1)*

arkun arkun (argun argun, arḫun arḫun) : Yavaş yavaş, ağır ağır, hafif hafif, tedricen.

Bu te'sir ile oldur güneş işi
Ki arkun arkun oldurur yemişi *(Hurş. XIV. 36)*

Ferahşad'ın elini tuttu daye
İletti arkun arkun ارقون ارقون ol odaya *(Hurş. XIV. 41)*

Arkun arkun ارقن ارقن öğrenü durmak gerek
Bilmediğin bilene sormak gerek *(Ga. XIV. 383 - 2)*

§ Arkun arkun gittiler. *(Anter. XIV. 2, 228)*

Tavşan aslandan geri kalur idi
Arkun arkun ارقن ارقن korkudan gelür idi
(Man. Tayr. XIV. 251)

§ Arkun arkun ارقون ارقون izzet nikabın yüzünden giderirdi.
(İhlâs. XIV. 118)

Arkun arkun sordu aslını hâkim
Verdi ol dahi haber birin birin *(İbrahim. XV. 91 - 1)*

§ İki bulut arasından bir sofra indi, arkun arkun gelip İsa'nın önünde durdu. *(Kesir. XV. 139 - 1)*

§ Müsahhar ittük ana yeli, yürür anın emriyle arkun arkun nereye uğrarsa. *(Cev. Es. XV. 173)*

Alıp su arkun arkun katı gitti
Haber vermekliğe Behram'a yetti *(Mih. XV. 400)*

§ Arkun arkun karıştıralar şöyle kim kurs eylemeğe kaabil ola.
(Akr. XV. 29)

§ Su koydu, argun argun ارغون ارغون yumağa başladı.
(Müz. XVI.)

§ Arkun arkun göz yaşın akıttı, yürüdü. *(Müz. XVI. 288)*

Arkun arkun geldiğine ekseri
Ma'ni budur dahi düz yerden akar *(K. B. XVI. 34)*

Dahi her ne ki demişti Feridun
Kamusun der olara arḫun arḫun ارخون ارخون
(Şeh. Ş. XVI. 77)

Vedâ edip anasiyle Feridun
Düşüben yola gider arkun arkun آرقون ارقون *(Şeh. Ş. XVI. 43)*

§ Debub دبوب [*Ar.*] : Yapça yapça sirayet eden nesne ve arkun arkun آرقون آرقون hareket eden. *(Bab. XVI. 1, 85)*

§ Dücc دج [*Ar.*] : Yabca yabca yürümek ve arkun arkun gezmek. *(Bab. XVI. 2, 384)*

Çü Kays'ı gördüler bu resme meftun
Söze çektiler anı arḫun arḫun ارخون ارخون *(Lârendi. XVI. 67)*

§ Heyne هينه [*Ar.*] : Âdem avazı arkun arkun olmak.
(Müntehab. XVII. 108 - 1)

arkuncacık : Yavaşçacık, hafifçecik.

Murgı şah alur başını dizine
Su seper arkuncacık ارقونججق gül yüzüne *(Cam. XV. 99)*

arkuncak, (arkıncak, arḫuncak) : Yavaşça, hafifçe, sessizce.

§ ... Benim meselim şol ebleh uğruya kim biregünün damı üstüne uğruluk ile çıktı. Ev issi duydu, avratın uyandırdı, arkuncak ارقنجق eyitti kim : Ey avrat uğru geldi.
(Kel. XIV. 12 - 2)

§ Arkuncak ارقونجق eydür... *(Tebareke. XIV. 21 - 2)*

§ Ömer bitiği evvel arḫuncak ارخونجق okudu.
(Fütuh. XIV. 214)

§ ... Yolu leşkergâha uğradı, arkuncak آرقونجق geçmek diledi, ata kamçı urdu. *(Ferec. XV. 208)*

§ ... Avrat geri geldi küpe binip afsun okudu havaya kalktı, arkuncak bir yere indi. *(Ferec. XV. 153)*

Oku yayından arkuncak bıraktı
Önünde gömlüyimiş genc baktı *(İbrahim. XV. 45 - 2)*

§ Biraz kişilere uğradı ki satranç oynarlardı. Şeyh bunu gördü, arkıncak ارقنجق nat'ına yapıştı döndürdü. *(Kesir. XV. 4, 151)*

§ Debbe دبه [*Ar.*] : Arkuncak kımıldamaklık ve arkuncak olan kımıltı. *(Bab. XVI. 1, 185)*

§ Merze مرزه [*Ar.*] : Barmak uciyle arkuncak çimdimek ve elle urmak. *(Bab. XVI. 2, 303)*

arkunluğile : Yavaşça.

Duta nâzük tenin arkunluğile آرقونلغيله
İne çâh içine anunla bile *(Yuz. Şems. XVI. 178)*

arkurı : → **arkuru.**

arkuru, (arkurı, arkırı) : İğri, yan üstü, tersine, aykırı, yanlamasına, karşı, ters.

§ Kapu işiği üzerinde arkurı ارقورى bırakmışlardı. *(Dede. XIV. 73)*

Ol nebatta sernigûn durmuşd'örü
Hayvana geldiyse döndü arkuru ارقورو *(Ga. XIV. 329)*

§ Şeytani'l-lâin kendüyi bir sahra-nişin reisi şeklinde kılup eline kırk kızıl alup yelüp İskender şah leşkerine arkuru gitti *(İs. H. XIV. - XV. 583)*

§ İki ağaç bitmişti kökü arkurı dururdu. *(Tebareke. XV. 34 - 2)*

§ Subh ikidir ve biri dahi arkuru ارقورو agarır ana sulbh-ı sâdık dirler. *(Leys. Mu. XV. 462 - 1)*

§ Resûl Aleyhisselâm bizüm içün bir doğru hat çizdi ve anun iki yanına arkuru uvak hatlar çizdi. *(Leys. Ar. XV. 22)*

§ İlyas ve Seydi Ahmet nam kişilerin Mustafa nam yoldaşımla arkuru ارقورى yollarına varıp... *(Sic. B. XV. 5, 237)*

§ Ol Sırat dahi bir nesnedir... Arkuru cehennemin üzerine gerilmiştir. *(Müz. XV. 186)*

§ ... Taşra katı deri gibidir, ol iki katı arkuru ارقرو almıştır bir sebeple dağılmasın deyü. *(Hazain. XV. 59 - 1)*

§ Ahi Evren Sultan ileri vardı, arkırı ارقيرى yolun üzerine durup etti... *(Bektaş. XV. 237)*

§ Mel'un otuz bin erle Behram'ın arkuru yolun aldı. *(Müslim. XV.)*

§ Gemiler tâ kala' önüne varırlar, kenara arkırı ارقرى olup yatarlar. *(K. B. XVI. 151)*

§ Girive كريوه [*Fa.*] : Belen ki... bir arkırı dağdan ibarettir. *(Deş. XVI. 348 - 1)*

Gehi pâyine düşüp gâh eline
Gehi hoş arkuru ارقرو varup yoluna *(Veyse. XVI. 143 - 2)*

§ ... Fecr-i sâni, gök kenarında arkuru olan aklıktır. *(Ter. Kurt. XVI. 37)*

§ El-ḫıtab الخطاب [*Ar.*] : Devenin ve gayrinin uyluğuna urdukları arkırı ارقرى dağdır ki döğün Türkçesidir. *(Kdeb. XVIII. 683 - 1)*

§ El-i'tiraz الاعتراض [*Ar.*] : At yularına arkırı gelüp yedeğe gelmekten tehavvül eylemek. *(Kdeb. XVIII. 663 - 1)*

§ Eş-şihâk الشحاك [*Ar.*] : Anasını emmesin deyü oğlağın ağzına arkuru ارقورى bendettikleri ağaca denir ki esnek ve ağızlık denir. *(Kem. XVIII-XIX. 3, 96)*

arkuru arkuru : Birbirinin tersine, çaprazlama.

§ Üzerine arkuru arkuru ارقورى ارقورى odunlar koyup... *(Rahat. XVI. 404)*

arkuru çıkmak, (arkırı çıkmak) : Yolunu kesmek, karşısına çıkmak.

§ Pes Himyer meliklerinden bir melik kim ana Zu-Nefer derler idi, çerisin dartıp Ebrehe'ye arkuru çıkdı ارقرو چقد ve savaş kıldı, Ebrehe anın çerisin sıdı. *(Enb. XIV. 940)*

§ Çün ol buludu gördüler kim ol derelerinden arkuru çıktı ارقرو چقدی anlar sevindiler kim... bağçelerimize yağdırır. *(Leys. Mu. XV. 293 - 2)*

§ Ol deve kim kurban içün süre giderlerdi, anın boynuna bir nesne asarlardı emin olmağ içün ki kimse olara arkuru çıkup ارقرو چقوب ziyan değürmiyeler. *(Leys. Ar. XV. 292)*

§ Nüfeyl bin Habib arkuru çıkup Ebrehe ile mukaatele kıldı. *(Leys. Ar. XV. 745)*

§ ... Gerü seferine seyr idip gitti... Nufeyl bin Habib arkuru çıkup anınla mukaatele kıldı. *(Leys. Mu. XV. 480 - 1)*

§ ... Bunlar bu işi ettiler, yine şehirlerine dönüp gittiler. Kimse bunlara arkırı çıkmadı ارقری چقمدی. *(Kesir. XV. 2, 32)*

arkuru gelmek, (arkırı gelmek) : Karşı koymak, karşısına çıkmak, önüne gerilmek.

§ ... Zira hâli kalmış idi çeriden arkırı gelecek ارقری کلجك kimse yoğudu. *(Kesir. XV. 3, 235)*

§ Kastamonu hâkimi İsfendiyar'ın hemşire-zadesi Kara Yahya nâm bîhayâ fursat bulup güzergâh-ı Sultana arkuru geldi آرقوری کلدی. *(Solak. XVII. 44 - 2)*

§ İnegöl tekürü Karacahısar tekürü ile ittifak edüp Tomalıç belinde bunların önlerine arkuru gelüp mâbeynlerinde hayli kıtâl oldu. *(Solak. XVII. 51)*

§ İnbira' انبرآء [*Ar.*] : Arkuru gelmek ارقوری کلمك. *(Müntehab. XVII. 9 - 2)*

arkurusına : Yanlamasına, enine.

§ Ḫazmâ خذما [*Ar.*] : Arkurısına ارقری سنه delik kulaklı koyun.
(Bab. XVI. 1, 28)

arkurtmak : Gidişini değiştirmek, yürüyüşüne engel olup geri döndürmek, tahrif ve tebdil etmek.

§ Bu kitabı, dahi Hindular kitabın kamusun nüsha kıldı ve bir inam kişi Nuşinrevan'a viribidi ve hal suretin bildirdi Nuşinrevan yavlak şaz oldu ve diledi kim âfetlerinden nesne arkurtmadın ارقرتمدن tizrek ol kitabı hazrete ire.
(Kel. XIV. 5-2)

§ Dimne eyitti : Kankı kadıdır kim melikin temam aklından ve doğru adlinden yeğrek hükmeyliye; ne misal kim melik vere rûzgârın ana arkurtmak ارقرتمق üzerine hiç sözü olmaya ve çarhın anı döndürmeğe her giz mecali kalmaya.
(Kel. XIV. 65-2)

§ Gördüm sağ yanımdan arkurtdı آرقرتدی önüme geldi.
(Anter. XIV. 2, 227)

arkuru turmak : Göğüs germek, maruz olmak.

§ Gecede gündüzde dünya beğcüğezleri kapısına mülâzım olup dükeli belâlara arkuru turdular ارقور طردلر .
(Müneb. XV. 116-1)

§ İbadete taâlluku olan nesneden artuk süâl kılmak sû-i edeptir. Bununla Hak Taâlâ katında düşman tutulmağa müstahak olur. küfür katarına arkuru turur ارقرو طورر .
(Müneb. XV. 99-2)

arkuru varmak : Karşı koymak.

§ Kimse anlara arkuru varıp ارقرو وارب el sunmadılar.
(Enfes. XV. 173)

armak : Yorulmak, yorgun düşmek.

Nehr [*Ar.*] : ırmak, ayyi ʿ عی [*Ar.*] : armak آرمق, nakl [*Ar.*] : ayırmak, yıl : âm [*Ar*]
(Fer. XIV. 2)

Kakıdı çıbık aldı urdu bir kaç
Ki ardı اردی kendisi vü sındı ağaç *(Işk. XIV. 163 - 2)*

§ Cenkten eymenmez idi ve armaz idi ارمزدی.
(Anter. XIV. 2, 460)

§ Bir zerre bana armak ارمق ve tağayyür gelmedi.
(Enb. XIV. 213)

Didi ben sözüme yalan karmayam
Yüğürem otuz mil hiç armayam ارمایم *(Süh. XIV. 281)*

§ ... Göğercinler anın fermanın duttular ve hiyle birle duzağı kopardılar, götürüp kalktılar. Sayyat buların suyunca oldu, şol ümit ile kim aralar ارلر ve düşeler deyü. *(Kel. XIV. 78-2)*

§ Kaçan yol yürüyüp arsa ارسا asâya biner idi.
(Enb. XIV. 368)

Erdi bunlar şehr içinde kondular
Yavlak armışlar idi dinlendiler *(Ga. XIV. 71)*

§ Yâ Abdullah sen arupdurursun ارپدررسین. *(Fütuh. XIV. 214)*

§ Ve çok hareket edüp armaktan ارمقدن sonra ve ısıtma nöbeti vaktında on dört yaşından ilerü ve altmış yaşından sonra kan almaktan sakınalar. *(Mü. Şi. XIV - XV. 188)*

§ İ'tidalle uyusalar kuvvetleri kavi eyleye, armağı ارمغ gidere.
(Teshil. XIV - XV. 13)

Basılan ardınca çün basan vara
Atı yorula vü kendisi ara آره *(İs. XIV - XV 523)*

Büşr bir kaç lokma yir el-hamd ider
Dinlenir bir lahza armağı ارماغی gider
(Man. Tayr. XIV. 196)

§ Eğer bilseydin kim kiminle münacat kılursun, hiç tâat içinde armayaydıñ ارمایدك. *(Güzide. XV. 135)*

Ciğer başlu, yüzü sararmayınca
Talep yolunda gayet armayınca ارمینجه *(İbrahim. XV. 59 - 1)*

§ Bir yolcu bir kervansaraya irişti, armış ارمش, atı donmuş, uykusu gelmiş. *(Hazain. XV. 25 - 2)*

§ ... Sığır gibi yirler, ayu gibi kalkışurlar, it gibi uluşurlar, oynamaktan arıcak tonuz gibi horlaşurlar. *(Tuh. Le. XV. 338)*

Yürüyüben hem dahi armayasın آرمایسن
Hem susuzluk zahmetin görmeyesin *(Cam. XV. 39)*

§ Yarattuk gökleri ve yirleri ve bize irişmedi hiç armak ارمق ve âcizlik. *(Cev. Es. XV. 244)*

§ Bir gece arub dururdum اربدردم beni uyku aldı. *(Tez. Ün. XVI. 2 - 1)*

arnuğ, (arnuk) : 1. Yorgun, yorulmuş, bîtap.

Oturur iken anda hali yavuz
Ac u arnuğ آرنوغ u susuz u yalınuz *(Süh. XIV. 271)*

Kişi çün yiyesi yiye tok ola
Yaraşır ki uyku gözüne gele
O halde ki arnuğ u miskin gider
Gözü uyku, gönlü taâmı nider *(Süh. XIV. 184)*

2. Yorgunluk.

Çıka arnuğu ارنوغ yolun eğlenem ben
Pes andan tapun ile eğlenem ben *(Işk. XIV. 167 - 1)*

arnukluk : Yorgunluk.

§ Ve zeyt yağı ile duzu âdem gövdesine dürtücek arnukluğu ارنقلغی gider. *(Edviye. XIV. 24)*

§ Çok uruştun, ol arnukluğıla ارنقلغله yattın, karışık düşler gördün dedi. *(Fütuh. XIV. 285)*

arpa arpa : Zerre zerre, ufak ufak, ince ince.

Aradım bu cihanı arpa arpa آرپه آرپه
Ana erişti fikrim çala çarpa *(Hurş. XIV. 70)*

Arpa arpa ارپه ارپه yeri göğü bîhicap
Eyler iken gece vü gündüz hisap *(Man. Tayr. XIV. 197)*

Tahta reml ile cihanı bîhicap
Arpa arpa eyledim yüz kez hisap
(Man. Tayr. XIV. 136)

Arpa arpa gökler ahvalin bilir
Gerdişin bu hefte vü sâlin bilir *(İbrahim. XV. 24 - 1)*

Toğranır idi arpa arpa ارپه ارپه teni
Gözü görünce bir avuç samanı *(Şeyhi. XV. 63)*

arpa bilezik : Boğumları arpa biçiminde olan bilezik.

§ ... Rehin bir boyun cebesi ve bir arpa bilezik ارپه بلزك ve iki zencir... *(Sic. A. XVI. 4, 1205)*

arpacı : Falcı.

§ Senin resûllerin gayipten söyleyicilerdir, arpacılar آرپجلر ve suya bakıcılar ve müneccimler gibi. *(Enfes. XV. 104)*

arpalığı silinmek : (Atın) Azı dişi aşınmak.

§ Cevdân جودان [*Fa.*]: ... ve atların dişleri arasında olan siyahlığa dahi cevdân derler, arpa danesi şeklinde olur. Atların yaşlarını andan istidlâl ederler. Türkide arpalık tâbir olunur. Ol siyahlık zâil olduktan sonra yaşları malûm olmaz. Öylesi ata arpalığını silmiş آرپه‌لغنی سیلمش derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 208)

arpalık (I) : Hayvanın muayyen dişi.

Kocalıktan silinip arpalığı آرپه‌لغی nâgâmın
Kaldı ıstabl-ı riyazatta ne arpa ne saman
(Sabit. XVII - XVIII. 71)

§ Cevdân جودان [*Fa.*]: ... ve atların dişleri arasında olan siyahlığa dahi cevdân derler, arpa danesi şeklinde olur. Atların yaşlarını andan istidlâl ederler. Türkide arpalık آرپه‌لق tâbir olunur. Ol siyahlık zâil olduktan sonra yaşları malûm olmaz. Öylesi ata arpalığını silmiş derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 208)

arpalık (II) : Eskiden din ulularına maaş yerine verilen ayniyat veya para, ulûfe.

§ Ahmet Çavuş fevt olup zeâmeti mahlûl oldukta yirmi beş bin akçalık ber-vech-i arpalık آرپه‌لق emr-i şerifimle müşarünileyhe ve... *(Sic. A. XVI. 5, 1206)*

§ Kimin paşmaklık ve kimin arpalık آرپه‌لق ve kimin temlik ittürüp... *(Koçu. XVII. 34)*

§ El-hey' الهيء [*Ar.*] : Ot vermek. Yulaf, aleften galattır ve ulûfe aleftendir ki arpalık ارپه‌لق tâbirine hem-pâdır. *(Kdeb. XVIII. 179 - 2)*

arpa salmak : Arpa atarak fala bakmak.

§ Her yerde nice acuzeler olur ki arpa salmağile ارپه صلماغله muğayyebatı bilürler. *(Maarif. XV. 188)*

§ Ol kendülerin dostlarına, kim arpa salıcılar ارپه صالجلر ve suya bakıcılardır ve müneccimlerdir... *(Leys. Mu. XV. 191 - 1)*

arpa tutmak : (At) Arpalamak.

§ Bundan on bir ay mukaddem mezbur Ali'de arpa tutmuş ارپه طوتمش bir demir-kır, burnu üzerinde darbe yarası ve Arap dağları olan... bir at emanet vaz'etmiştim. *(Sic. A. XVI. 6, 544)*

ars : → **as(I).**

arslan havalı : Arslan tabiatlı.

§ Leysî ليثى [*Ar.*] : Arslan havalı آرسلان هوالى olan kimse. *(Bab. XVI. 2, 616)*

arta durmak : Artmakta devam etmek, gittikçe artmak.

§ ... Melikin her vakıt anın içün kaygusu arta durur ارتادرر. *(Kel. XIV. 62 - 2)*

§ Dimağın tabiatı serd ve terdir, tâlii Seretan'dır, ıldızı aydır, kuvveti ay bedr olunca arta turur ارته طرر çün ay eksilmeğe başlaya kuvveti yine eksilmeğe döner. *(Hazain. XV. 50 - 1)*

arta varmak : Gittikçe artmak.

Varurak ceng işi katı kabardı
Bu gavga eksik olmaz arta vardı آرته واردی *(Şeh. Ş. XVI. 50)*

artça : Geriden, arkadan.

Gerü kalur ağsayu ağsak keçi
Öne geçer her ne var ulu kiçi
Sürü eve kayıtıcak gör nider
Önce giden ol keçi artça اردجه gider *(Ruşeni. XV. 122)*

§ Peyrev پیرو [*Fa.*] : Ardca اردجه gidici. *(Sıh. Ac. XV. 61 - 2)*

§ Artça اردجه gelen kimesneye... *(Ter. Kurt. XVI. 20)*

§ Peyrev پیرو [*Fa.*] : Ardça اردجه giden kişi. *(Caf. XVI. 24 - 1)*

§ Peyrevan پیروان [*Fa.*] : Ardca gidiciler. *(Şamil. XVI. 398)*

§ El-müteaḫḫir المتأخر [*Ar.*] : Artça gelen ve gerü kalan kişi. *(Kdeb. XVIII. 472 - 2)*

§ El-abs الابس [*Ar.*] Gerüden gelmek ve artça yürümektir. *(Kdeb. XVIII. 287 - 2)*

artıcak : → **artucak.**

artık : → **artuk.**

artık eksik : Fazla noksan, yerli yersiz.

Artık eksik ارتق اکسك sözü ko hatm-i kelâm et epsem ol
Çekme gam ger olsa kadrin Ruhi'yâ eksilmede *(Ruhi. XVI. 83)*

artıklık : → **artukluk.**

artırışmak : Bir çok kimseler karşılıklı artırmak.

§ Veheb bin Münebbih eyitti : Kârvan Yusuf'u Mısıra ilettiler, bazara givürüp satıya arzeylendi, pes âdemler anın bahasın artırıştılar ارتر شدلر. *(Enb. XIV. 241)*

artların sürmek : → **ardın sürmek.**

artlaşmak : Ata binenin ardına binmek.

Ya kılsa dâvi artlaşan ارتلاشن şulardan
Ki binmiştir ata erken eyerden *(Tennuri. XV. 227)*

§ Bir gün Emirü'l-mü'minîn Ali bile bir tavara artlaşdum ارتلشدم.
(Leys. Mu. XV. 262 - 2)

§ İrtidaf ارتداف [*Ar.*]: Ata binmiş kimsenin ardına binüp bingeşmek ve artlaşmak اردلشمق. *(Bab. XVI. 2, 284)*

§ Redefan ردفان [*Ar.*] : Davar ardına artlaşmak ve bingeşmeklik.
(Bab. XVI. 2, 509)

artmak : Yüklemek.

§ Bir kişi bir kişiye emanet artsa اردسه ol kişi ol emanet üzre olmak gerektir. *(Saat. XV. 6)*

artucağ : → **artucak.**

artucak, (artucağ, artıcak) : Fazlaca, ziyadece.

§ Bular şöyle zannettiler ki hemişeğî uyhularından birez artucak ارتجق uyudular. *(Leys. Ar. XV. 787)*

§ Ol uydukları kavmin taâmları artucağından ارتوجاغندن olara dahi nasip iriser.
(Leys. Mu. XV. 62 - 2)

§ Şöyle zannettiler kim hemişegî uykularından birez artucak ارتوجق uyudular. *(Enfes. XV. 638)*

§ Tâ kim dünyada birezcük artucak yaşayam.
(Rahat. XVI. 348)

§ Eyittim : Hurmayı artucağ آرتوجغ isterim.
(Şevahid. XVI. 255)

Mine'r-Rahîm [*Ar.*] ü zi-Perverdigâr [*Fa.*]: Tanrı'dan Füzunter فزونتر [*Fa.*] : artıcak ارتجق efdal: افضل [*Ar.*], reca : niyaz [*Fa.*] ü emel [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 96)

artuğ : → **artuk.**

artuğırak : → **artuğrak.**

artuğ olmak : Artmak, çoğalmak.

Ah eder artar anın aşkı odu
Artuğ olur ارتوغ اولور ağlamağı feryadı
(Yuz. Şeyd. XIII. 23)

artuğracık : Fazlaca, birez fazla.

§ Bîşterek بيشترك [*Fa.*]: Artuğracık آرتوغراجق. *(Şamil. XVI. 165)*

artuğrak, (artuğırak, artuḫrağ, artukrak) : Daha fazla, çokça.

§ Bu fakirler fakiri ... niyaz elin bu sûreye uzattı ki dükeli sûrelerden sevabı artuğraktır ارتغراقدر. *(İhlâs. XIV. 293)*

Artuḫrağ ارتخرغ oldu aşk odu diler ki kef kıla
Ol oda varlığını kamusun alef kıla *(Kadı. XIV. 12)*

§ Şekerin ya balın artuğrak ارتغرق katalar.
(Teshil. XIV - XV. 32 - 1)

§ Meselâ, mizacı Zühre lezzetlerine artuğırak ارتغرق düşerse geymekte, yimekte, cima'da, altunda, incide, fahr hevesi, hırsı, tamaı, gayreti artuğırak düşer. *(Hazain. XV. 49 - 2)*

§ ... Kankısı kuvvetli bulunursa, ol menide anın eseri artuğrak ارتوغرق zâhir olur. *(Hazain. XV. 7 - 2)*

§ Tâ kim halka artukrak ارتقرق menfaat hasıl ola.
(Akr. XV. 8)

§ Sarhoşun lâtifesinin şerri artuğrak olur. *(Kab. XV. 136)*

§ ...ve şunlar ki iyman getürdüler, artuğraktır Tanrı sevmekte.
(Cev. Es. XV. 41.)

§ Anın içün ki cem'iyyet her birinde artuğırak آرتغرق olur öndünkinden. *(İrşad. XV. 39)*

§ Bîşter [*Fa.*] : Ziyaderak ve artuğırak آرتوغرق.
(Şamil. XVI. 401)

artuḫlağu : → **artuklağu.**

artuḫrağ : → **artuğrak.**

artuk, (artuğ, artık) : 1. Başka, gayri, mâada.

Bir kızım var gidermez dilinden seni
Senden artuk ارتق hiç beğenmez kimseni
(Yuz. Şeyd. XIII. 24)

Sekiz uçmak hûrisi bezenüp gelür ise
Senin sevginden artuk ارتوق gönlüm kabul etmeye
(Yunus. XIII - XIV. 71)

Gerek kimse hiç üstüme girmeye
Yüzüm senden artuk ارتوق kişi görmeye *(Süh. XIV. 196)*

§ Benim bir ulu maslahatım vardır ki elbette padişahtan artığa آرتنا dimek olmaz. *(Anter. XIV. 2, 190)*

§ Yel buların altından girüp buları götürdü, ve başların gövdesinden ayırıp bunduk taşı gibi attı, hatta kim Helecan'dan artuğu ارتغ cümle helâk oldu. *(Enb. XIV. 122)*

§ Sakın olmasın ki anı unutasın, gönlünü andan artuğa ارتنا bağlayasın. *(İhlâs. XIV. 40)*

§ ... Söyleyenin ol sözde şol anın eylikleri ve in'amı hakkın ödemekten ve öğütleşmek hakkın yerine getirmekten artuk ارتق hiç faidesi olmaya. *(Kel. XIV. 39)*

§ Gönlünü andan artuğa آرتوغه yağmaladasın.
(Tebareke. XIV. 11 - 1)

Benden artuk müşteri yoktur bana *(Yuz. Da. XIV. 14.)*

Haktan artuk nesneye tapmadılar
Duttular doğru yolu sapmadılar *(Ga. XIV. 26)*

§ Anın kilidinin miftahı mürsel peygamberlerin eli idi, artuk kimesneler açmağa kaadir değillerdi. *(Si. Da. XIV. 38)*

Değme zer-endûde zerdir dimeye
Hak'tan artuk nesne vardır dimeye
(Man. Tayr. XIV. 159)

Bu mezahir gerçi bîhat çokturur
Zâhir olan andan artuk yokturur *(İs. XIV - XV.)*

§ Çaresiz işde sabırdan artık ارتق ne çare ola. *(Ferec. XV. 73)*

§ Tevbemi Kâ'be-i Şerifeden artık yerde kabûl eylemedin. *(Envar. XV. 46)*

Sizden artık bizi kimdir yoklaya
Üzerim halk basuben ayaklaya *(Bektaş. XV. 440)*

§ Ol ne benven ve ne artık. *(Tez. Lâ. 304 - 1)*

§ Benden artuk ارتق bunları kimse bilmez. *(Tez.Lâ.XV.24 - 1)*

Kûşe-í hatırdan ol miskin feramuş olmasun
Senden artuk ارتق i'tibar etmez kişi çendan ana *(Dâi. XV. 144)*

§ Bir Tanrı benim. Benden artuk Ma'bud yoktur. *(Müneb. XV. 71 - 1)*

§ Ma'bud'unuz ol Allah'dır, andan artuk Ma'bud yoktur. *(Leys. Mu. XV. 18 - 1)*

§ Tanrı oldur ki andan artık ارتق Tanrı yoktur. - *(Cev. Es. XV. 135)*

Tâatım yokturur günahım çok
Senden artuk veli penahım yok *(İbrahim. XV. 2 - 2)*

§ Şükr ü sipas ol Tanrıya kim andan artuk Tanrı yoktur. *(Güzide. XV. 1)*

Çek bu yolda Hak'tan artuğa آرتوغا kalem
Özüne ur aşk dağından rakam *(Vahdet. XV. 71 - 1)*

Haktan artuk kimseden Ümmi Kemal umma vefa *(K. Ü. XV. 93)*

§ Senden artuk ibadet edecek Tanrı yoktur. *(Hay. XV. 203)*

§ Eydesin ki ben tanukluk verürem andan artuk Ma'bud yoktur. *(Leys. Ar. XV. 691)*

Gamzen ucundan bıçağa düşmedük can kalmadı
Derdine ölmekten artuk çünkü derman kalmadı *(Sarıca. XV. 40)*

§ Günahların Hak Taâlâdan artuk kimse bilmeye. *(Cennet. XV. 244)*

§ ... Ancak heykeli ve sındıyı buldum, artık ارتق nesne bulmadım. *(Sic. K. XVI. 4, 215)*

§ Ve eğer uçmakta dahi hak sözden artuk söz söylenirse... *(Tez. Ün. XVI. 5 - 1)*

§ Cüz [*Fa.*] : gayr mânasına ve ayruk ve artuk آرتق. *(Şamil. XVI. 416)*

Sen o mahın kaşlarından artığa ارتنه baş eğmedin *(Zati. XVI. 440)*

§ Eşk ü ahından gayri hemdemi ve Nazar ü Hayâl'den artuk mahremi yoğudu. *(Hüs. Dil. XVI. 177)*

Celîsim yok gamin odundan artuk
Enîsim yok anun dûdundan artuk *(Yuz. Şems. XVI. 117)*

§ Büstük بستك [*Fa.*] : Bir dağdır ki anda göğercinden artuk nesne olmaz. *(Ni'meti. XVI. 177)*

Birdir Allah andan artık ارتق yok İlâh
Hem Muhammed hak resûl bîiştibah *(Enis. XVI.)*

Buseyi eksik eylemez cânan
Bundan artık bana dahi ne gerek *(Baki. XVI. 152)*

§ Diğer دكر [*Fa.*] : ... Muhaverat-ı Türkiyyede, makamına göre bir dahi ve gerü ve başka ve artık ارتق lâfızlariyle edâ olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 278)*

2. Fazla, ziyade.

Mişelüm olup idi en ulusu
Artuğ idi ارتوغدى kamudan aklı usu *(Yuz. Şeyd. XIII. 62)*

§ Nasibinden artuğun آرتوغن yiyebilmez. *(Dede. XIV. 3)*

§ Dahi çıbanda olan artık ارتق eti gidere. *(M. Bay. XIV. 3)*

§ Tâ bileler ki kamu peygamberlerden bilüsü artuktur ارتوقدر. *(Tebareke. XIV. 56 - 2)*

Çü nâkes kişi lûtf ile söz bula
Tekebürlüğü dahi artuğ ارتوغ ola *(Ferh. XIV. 21)*

§ Kara şarap gıdâ artuk آرتوق vere, liykin harareti saru şarap hararetinden azrak ola. *(Yadigâr. XIV. 10 - 1)*

§ Kadı cühûde eyitti: Bedeninden hâcetin kadar kes, şöyle kim miskal artık eksik olmaya, eğer artık veya eksik ola boynunu ururam. *(Ferec. XV. 524)*

§ Basra şehrine girdi üç günden artık eğlenmedi. *(Tez. Ba. XV. 41)*

§ Ol zamanda hareket etmek haddi rıyazat kadarı gerek, yâni gıdâyı sinirecek kadarı ancak; artuğı آرتوغ kişi ziyanına dürüşmektir. *(Hazain. XV. 19 - 1)*

§ Ol ev issi kangısın artuk ağırlaya. *(Kdeb. XV. 34)*

§ Bîş بیش [*Fa.*] : Artuk آرتوق. *(Şamil. XVI. 401)*

§ Evvelâ Reyhan, sonra İskender namı olan kimesne bir yıldan artukdur ارتوقدر ki Burusa'dan gayıp olup gitti. *(Sic. B. XV. 4, 246)*

§ Ve dahi sakladı kudretiyle her bir a'zayı ki miktarından artuk eksük olmaya. *(Müneb. XV. 1 - 2)*

Gerçi kemdir bu fakirin hârdan
Feyzin artuktur senin ebhârdan *(Vahdet. XV. 6 - 2)*

§ Bu halkın haklarını nakzedici olman, artuk ölçüp eksik vermen. *(Leys. Mu. XV. 88 - 1)*

§ Hacet olan kişilere miktarından eksik verseler faide etmez ve az artuk vericek ziyan etmez. *(M. Na. XV. 6)*

Ey Mesihi müşterilenme metâ-ı vasl içün
Dirhem-i eşkinden artık nesne gelmez surete *(Mesihi. XV. 96)*

§ Ol kişiden kim, dükeli halktan artık ibadet eder.. *(Cennet. XV. 469)*

§ Müslim'i ki kendü can-ı azizinden artuk seversin.. *(Saadet. XV - XVI. 129 - 2)*

§ Od, bunlardan, zaif koyun kurttan kaçtığından artık ارتق kaça. *(Ta. Şahi. XVI. 29 - 2)*

§ Yıldırım Han Malkoç'a sordu kim : Tatarın çerisi bizim çerimizden artuk mudur ارتوقدر ? *(Aş. XVI. 37)*

İş işi gösterir çün tutasın yüz
Ziyanı yok çıkarmaz artuğ آرتوغ iş göz
(Güvahi. XVI. 74)

§ Körfez ağzından içeri nihayetine varınca yüz milden artıktır. *(K. B. XVI. 314)*

Bed tâliim cahîmden artık yakar beni
Rahat yerine cennete girsem azap olur *(Zati. XVI. 156)*

Nihayetsüz beli bende günah çok
Değildir rahmetin bahrinden artuk *(Hadidi. XVI. 12)*

§ Er-rabiye الرابيه [*Ar.*] : Ve dahi rabiye artuk nesneye derler, zaide gibi. *(Terceman. XVI. 345 - 2)*

§ Şunlar ki bu bilürlüğü buradan bilmek istediler, artuk istediler. *(Sır. XVI. 47 - 2)*

Şu kim bağrı delindi neyden artık
Deva bulunmaz ana meydan artık *(Enis. XVI. 23)*

Ben can verem lebin üşene canım almağa
Artuk değil mi senden efendi mürüvvetim
(Âli. XVI. 143)

§ Füzun فزون [*Fa.*] : Artık ارتق , aslı efzundur. *(Deka. XVI. 41 - 2)*

Artuğ ارتوغ ibram eylemek haddim değildir Lâmii
Çün temam olmuştur anda resm ü erkân-ı kerem
(Lâmii. XVI. 35)

§ Efzun افزون [*Fa.*] : Artık ارتق, mukabili kâst. *(Nuh. Tuh. XVII - 144 - 2)*

§ Ve kubbe-nişin vüzera-yı ızamın kifayet mıktarı hasları vardır, amma sadr-ı a'zam hazretlerinin cümleden artıktır آرتقدر. *(Os. Kanun. XVII. 499)*

İki binden artuk olur topları
Kolanburnadır şaykadır ekseri *(Sabit. XVII - XVIII. 206)*

Didi Şemmas bu yavuz kavmdir katı
Her birinin şîrden artık heybeti *(Battal. XVIII. 46)*

§ Bîş بیش [*Fa.*] : Artık آرتق ve ziyade mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 137)

3. Küsur, -den fazla.

Yüzü gökçek yerince aklı kâmil
Bin artuk kul karavaş kendünün bil *(Dah. XIV. 48)*

4. Üstün.

§ Peygamber yâranlarından ve ehl-i beytinden kangısı artukdur ارتقدر . *(Tez. Lâ. XV. 15 - 1)*

§ Mal sevgisi Tanrı sevgisinden artuk ارتق gelüp...
(Leys. Mu. XV. 186 - 1)

Tenimde kulluğundur candan artuk ارتق
Veli gelmez elimden andan artuk *(Çeng. Dâi. XV. 180)*

§ Sûrette, mâ'nide ol sana muti' olanlar senden alu değüller, belkim senden artuk. *(Tuh. Le. XV. 379)*

§ Niceleri ... helâk eyledi ki kuvvette olar bundan artuğ idı.
(Leys. Ar. XV. 191)

Mey içmek zahidâ yanında kan ile beraberdir
Ve liykin rind-i meyhuru kınamak andan artuktur
(Aşki. XVI. 157)

§ Âsar-ı saltanatta ve etvar-ı riyasette mülûk-i cihanbandan artuğ idi ارتوغدی . *(Hüs. Dil. XVI. 4)*

Atâ etme mahalsiz cimriye çok
Kudurmuştan dadanmış olur artuk آرتوق
(Güvahi. XVI. 25)

§ Ne özreylesen artık ارتق gelür günahından. *(Ârifin. XVI. 9)*

Kıymetlüye di : fâhir [*Ar.*], hem artuğa آرتوغه di : râcih راجح [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 61)

§ Râcih راجح [*Ar.*] : Artuk ارتوق . *(Müntehab. XVII. 40 - 1)*

5. Büyük bir kısım, kısm-ı âzam.

§ Aykur yunt ile yıl artuğun ارتغن otlayup binilmezse, döl içün tutulursa. *(Tuh. Le. XV. 346)*

artuk etmek : → **artuk kılmak.**

artuk kılmak, (artuk etmek) : 1. Zam, ilâve etmek, artırmak, çoğaltmak.

§ Kureyş kavmı anı bildiler, gelip eyittiler : Ya Abdülmuttalip ol bizim dedemiz İsmail Kuyularındandır ve bizim anda hakkımız var, bizi dahi artuk kılkıl ارتق قلقل kim kazalım. *(Enb. XIV. 165)*

Hem almagıl dahi ilin ilencin
Ki ilenç artuk ider ارتق ايدر kişi rencin *(Şeh. Ş. XVI. 383)*

2. Tercih etmek, üstün tutmak.

§ Ben Tanrıya tesbih ve takdis kıl. Hiç Tanrı yoktur, illâ ben. Pes bana nesne artuk kılmagıl ارتق قلمغل. *(Enb. XIV.)*

§ ... Ademîleri söylemek ve dil sebebiyle ayruk hayvanlardan seçti ve artuk kıldı. *(Kel. XIV. 1)*

artuklağı : → **artuklağu.**

artuklağu, (artuḫlağu, artuklağı) : Fazla, fazla olarak.

Yakar beni avazun artuḫlağudur ارتوخلاغودر nazun
Çahar seni gammazun göz yaşlu beniz saru
(Kadı. XIV. 368)

§ Pes her kim dünyadan dirlik kaderine kani' olmaya ve artuklağu آرتقلغو nesne istemek ardınca ola... *(Kel. XIV. 47)*

§ Size nice kim anlardan cerâhat erişti elem çekersiz, sizden dahi olara erişti kim olar dahi sizcileyin elem çeküp incinürler, amma artuklağı ارتقلغی size bunca sevaplar yazılur, anlara heman acıları kalur. *(Leys. Ar. XV. 267)*

§ İzdihak ازدهاق [*Ar.*] : Habere artuklağı söz katıp kizbetmek. *(Bab. XVI. 1, 280)*

§ Zema' زمع [*Ar.*] : Artuklağı آرتوقلنی biten barmak. *(Bab. XVI. 1, 254)*

artuklamak : Üstün kılmak, üstün tutmak, tafdil etmek.

§ ...ve gazileri artukladı ارتوقلدی oturanlar üzerine ulu sevap yönünden. *(Cev. Es, XV. 138)*

artukluk, (artıklık) : Fazilet, kemâl, üstünlük, rüçhan.

§ Dimne eyitti : Hürmet ve yükseklik mürüvvet ehli ve himmet isleri arasında artukluktur ارتقلقدر. *(Kel. XIV. 26 - 1)*

§ Artukluk tartuğu şunlara tartılur ki ağır yükü arkalarına almadılar. *(Sır. XIV. 42 - 1)*

Yolumda çoktur eksiklik görürem
Veli artukluğuña ارتوقلغوکه sığınıram *(Işk. XIV. 313 - 1)*

§ Buyurdular ki, âlimin âbid üzerine artukluğu, sizin en ednanız üzerine benim artukluğum آرتوقلغم gibidir. *(T. E. XV. 42)*

§ Kamu ululuk ve artıklık ارتقلق kim vardır, erenler üzerine saçu kılınmıştır ve keramet kuşağı erenler beline bağlanmıştır. *(Tez. Ba. XV. 104)*

§ Benim artukluğum sizin üzerinize nice ise şa'ban ayının artukluğu geri kalan aylar üzre şöyledir. *(Cennet. XV. 172)*

§ Âlimin âbit üzerine artukluğu ay gibidir geri kalan yıldızlar üzerine. *(Cennet. XV. 326)*

§ Fazilet فضیلت [*Ar.*] : Artukluk آرتقلق. *(Şamil. XVI. 666)*

§ Akl ü tedbir içinde senden artıklığı آرتقلغی ve yeğliği var.
(Ta. Şahi. XVI. 42-2)

Fazilet فضیلت [*Ar.*] : oldu artukluk آرتوقلق hem eksüklük : nakisattur [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 70)

Bakıyye [*Ar.*] : Girü kalmıştır, hem artukluk آرتوقلق : meziyetdir مزیتدر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 71)

§ Fazl فضل [*Ar.*] : Artukluk ارتقلق ve ni'met.
(Müntehab. XVII. 72-2)

artukrak : → **artuğrak.**

artukraşmak : Daha artmak, fazlalaşmak.

§ Tefâdul تفاضل [*Ar.*] : Nesnenin bahası artukraşmak ارتق رشمق.
(Bab. XVI. 2, 286)

artuksı : Fazla olarak, daha başka.

§ Şol baylar vardır kim bizim gibi namaz kılurlar ve .. evet anların malları var, artuksı آرتوقسی hayırlar dahi ederler.
(Cennet. XV. 299)

İl ilden gerçi kim ayruksı olmaz
Ya bu eksik ya ol artuksı ارتوقسی olmaz
(Çeng. Dâi. XV. 260)

arturmak : 1. Yükseltmek, üstün tutmak.

Geh eder padişahı kem gedadan
Gedayı arturur آرتورر geh padişadan *(Ruşeni. XV. 50)*

Artukluğa : tereccüh [*Ar.*] : arturmağa آرتورمغه di : tercih ترجیح [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 70-2)

2. Geriye bırakmak, fazla bırakmak.

§ Dirse Han eger oğlancuğın görür ise arturmaz ارتورمز bizi hep kırar didiler. *(Dede. E. XIV. 29)*

arturu durmak : Artırmakta devam etmek, çoğaltmıya çalışmak.

Harcedersen arturu dur آرتورودر malini
Tâ ki her dem gin göresin elini *(Kel ,XIV. 23)*

aru : (I) → arı.

aru : (II) Arı.

Kara kandan yaratır müşk-i Çin'i
Dikenden gül, arudan آرودن engübini *(Ravza. XV. 3)*

Senün reşkün ile gavga-yi âlem
Başuma arudan آرودن bedter üşüptür *(Gülşeni. XVI. 86)*

aruca : → arıca.

arucak : Zayıfça, arıkça.

Düşü içinde yedi sığır görür
Kamu semiz şöyle ki nazik yürür
Yine görür yedi dahi arucak آروجق
Semizleri yir tüketir dolucak *(Yuz. Şeyd. XIII. 48)*

§ İmam taşra geldi gördü mescidin önünde bir arucak deve çöküptürür. *(Yüz. Ha. XIV. 261)*

§ Kimi yayak kimi arucak اروجق deve üzerinde yol çeküp ... *(Leys. Mu. XV. 37 - 2)*

§ Kimi yayak, kimi arucak deve üzerinde yol çeküp arıklaşmış geleler. *(Leys. Ar. XV. 60)*

aru etekli : → arı atekli.

aruk : → arık (II).

aruklamak : → arıklamak.

aruklandurmak : Zayıflatmak.

§ ...Ve oruçlar tutup tenlerünüz aruklandurduñuz ارقلاندوردوكز. *(Leys. Ar. XV. 647)*

aruluk : → arılık.

arustak : Tavan.

§ Ol köylerün divarları düşmüştür arustakları üzerine. *(Cev. Es. XV. 39)*

§ Her ki zanneder ki Tanrı hergiz yardım itmez Muhammed'e arustaka ارستاقه ip bıraksun andan sonra boğulsun. *(Cev. Es. XV. 34)*

arvana, (avrana) : Dişi deve.

Rikkat edip hûk gibi hortladı
Arvanadır اروناذر san bağırıp bortladı *(İs. H. XIV-XV. 351)*

§ ... Nam kimesnenin bir ağca, kulağı delik torum devesi ve bir bortlak kızıl arvana devesi ve... *(Sic. B. XV. 3, 364)*

§ Ne arvanam اروانم var ne erkek devem var. *(Hay. XV. 191)*

§ Salih Peygambere kavmi dediler ki: Biz sana iyman getürmezüz, tâ ki bir kaya içinden bize bir arvana çıkarmayınca. *(Hay. XV. 190)*

§ Heysem der ki: Sefere çıktım, bir arvanayla اروانيله vardım, bir Arap haymesi katında kondum. *(Hay. XV. 80)*

§ On üç bin akçaya iki arvana اروانه deve ve iki beserek torumu ve bir mâde köşeği cem'an beş deveyi... *(Sic. K. XVI. 7, 97)*

§ ...Bir arvana اروانه sağ kulağı delik, sol oyluğunda dağı olup konur tülü deve.. *(Sic. A. XVI. 7, 1554)*

§ İki 'avrana عورنه deve, ve bir yunt at ma'a tay... *(Sic. K. XVI. 4, 259)*

§ İki beserek deve ve bir 'avrana عورنه deve ve bir at ve... *(Sic. K. XVI. 7, 155)*

arzuman : İstek, arzu, iştiyak.

Aşk değmeye nasibolmaz
Aşk dilin değmesi bilmez
Ehl-i aşka arzu kalmaz
Birikir cümle arzuman آرزومان *(Alâ. XVI. 57)*

Yürü bire kahpe felek
Send' arzumanım kalmadı
Sineme sarıldı melek
Tend' arzumanım kalmadı *(Saz. Köroğlu. XVI. 55)*

Hürü melek mi var senin soyunda
Arzumanım kaldı usul boyunda *(Kara. XVII. 143)*

Sarı edik giymiş koncu dizinde
Arzumanım kaldı ala gözünde *(Kara. XVII. 17)*

as (I), (ars) : Gelincik denilen hayvan.

§ Es-sür'ûb السرعوب [*Ar.*] : As آس dedikleri küçürek canavar. *(Ah. XVI. 498)*

§ Kirpasû [*Fa.*] : As آس. *(Şamil. XVI. 435)*

§ İbni- ırs ابن عرس [*Ar.*] : Gelinciktir ki Türkide ars آرص dahi denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 278)*

as (II) : → **assı.**

asa komak : 1. Asıvermek.

§ Anı dahi tuttular asa kodular آصاقودلر. *(T. Oruç. XV. 44)*

2. Asıp bırakmak.

Asa koyalar آصاقویالر tenini iyiye
Gele kuşlar beynini ala yiye *(Yuz. Şeyd. XIII. 43)*

§ .... Birkaç gün asa koyalar اصەقویەلر tura. *(Mü. Şi. XIV - XV. 30)*

§ ... Eğer sabredemeyip yirse, üç gün tatlı üzümü asa koya آصاقویه, andan yiye. *(Hazain. XV. 23 - 2)*

asarmak, (asramak) : Muhafaza etmek, sakınmak, esirgemek, korumak.

§ Her kimin tabanında bir baş çıkmış ola; eğer azim dölekliği ve tabı' kuvveti birle anı asarmaya اسرمیا ve iri taşlar üzerine yürümeği reva duta, çare değildir ol zahim tazelenmeyince ve yenilenip ol ayağı işten komayınca. *(Kel. XIV. 152 - 1)*

§ İli asradı اسرادی şehri sakladı. *(Fütuh. XIV. 451.)*

Suçunu dağıt yüzüne suph olmağa koyma
Bu gece bizi asra آسرا ki sevda gecesidir *(Kadı. XIV. 367)*

asdar bez : Kaba, kalın bez.

§ Ḫasafe خصفة [*Ar.*] : Asdar bezden اصدر بزدن dikilmiş torba. *(Bab. XVI. 2. 178)*

ası : → **assı.**

asılacak : Asılmağa lâyık.

Kanda bir asılacak آصلاجق var ise yanınca senin
Boynuna hayf ola kim bend ola zülfün reseni
(Letaif. XVI. 76)

Reva mı ziyy-i meşayihte müfsid ü mağrur
Bir iki asılacak آصیلاجق ede da'vi-i Mansur
(Sabit. XVII - XVIII. 193)

asılan : Dik ve yüksek bir yerde asılı gibi duran.

§ Asılan asılan آصیلان آصیلان kayalardan, Kazan, oğlan uçurdun mu? *(Dede. XIV. 70)*

asılandırmak : → **assılandırmak.**

asılanmak : → **assılanmak.**

asıllu : Soylu.

Güleç yüzlü, usullu, tatlı sözlü
Açık elli, asıllu اصللو fitne gözlü *(Hurş. XIV. 6)*

asılmalu : Asılacak olan, asılması gereken.

Dostum düşmenimin boğazına dakmışlar
Şol bir asılmalu آصلملو uğru gibi urgan neyiki
(D. B. XVI. 198)

asılsız : Soysuz, asaletsiz.

Asılsız آصلسز : furûmâye فرومایه [*Fa.*], kânun [*Ar.*] : ocak
(Genç. XVII. 71)

asıl ululuğu : Soy yüceliği, asalet.

§ .. Üçüncü sebep tekebbürlüğe asıl ululuğudur ki kendinin aslına nazar eyleye kendüden aşağaya tekebbürlük eyleye.
(Müneb. XV. 17 - 1)

§ Şol kimseyi ki a'mâl-i kabîhası Hak Taâlâ Hazretinden gerü kodu, asıl ululuğu اصل اولولغی anı gerü ileri iletmez.
(Müneb. XV. 17 - 2)

askı : İpek kozası.

§ Pile پله [*Fa.*] : İpek ve ibrişim mânasınadır ve ipek kozalağına denir ki askı آصقی tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 160)

§ Pîle پیله [*Fa.*] : İpek kozasına denir ki askı آصقی tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 170)

§ Feylak فیلق [*Ar.*] : İpek kurduna ve askı آصقی tâbir ettikleri ipek kozasına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 44)*

askı küpe : Sarkan küpe.

Ra'se [*Ar.*] : küpe, kurt [*Ar.*], hem, şenf شنف [*Ar.*] dir: askı küpe آصقی کوپه
(Asım. XVIII - XIX. 14, 47)

aslan : Arslan.

§ Eğer rûbah-ı zaif çerâğâh-ı himâyetine yol bula, aslan اصلان ile muhkem pençe duta. *(Tazarru. XV. 23)*

Hıta'dan Rum iline vardı çavım
Kıya baksam olur aslanlar اصلنلر avım
(Çeng. Dâi. XV. 245)

İşitse na'ramı aslan اصلن kaçardı
Hayalim görsedi şeytan kaçardı *(Çeng. Dâi. XV. 252)*

Dime kim bir alayı kırayın hep
Bir aslana اصلانه olur iki çetük tap *(Güvahi. XVI. 59)*

Ne denlü ola korhudan ferağı
Olanın aslan آصلان ağzında durağı *(Güvahi. XVI. 27)*

aslık, (aslak) : Kadınlık organı bitişik olup karı koca olamıyan kadın.

§ El-hâyıs الحایص [*Ar.*] : ... ve ferci bitişik olan avrat ki aslık آصلق derler. *(Ah. XVI. 330)*

§ Retka رتقا [*Ar.*] : Istılah-ı fıkhîdir. Âleti ünsiyyet-i muamele-i tabiiyye müsait olmıyan avrata, kadına ıtlak olunur ki Türkçesi aslaktır آصلقدر. *(Kam. Os. XIX. 3, 422)*

asmalık : Çardak, kameriye.

§ El-merzece المرزجه [*Ar.*] : Asmalık آصمه‌لق ki kameriyye dahi denür. *(Kdeb. XVIII. 295 - 1)*

asra, (ısra) : Öte, karşı taraf, alt, aşağı, ileri.

§ Üşbu yazunun ısra ایصرا yanında konmuşlardı. *(Fütuh. XIV. 35)*

§ Andan ısra geçicek Mısır mülkünün sınırı idi. *(Fütuh. XIV. 121)*

Dilerler kim ol aradan göçeler
Fürat ırmağını ısra اصر geçeler *(Hadidi. XV. 30)*

Eydeler kim varın imdi "ni'me ecrü'l-âmilîn"
Yıldırım gibi bular da ısra اصره yoluna hemin *(Muham. XV. 309)*

Buyurmuştur anı Resûl-i Kerim
Ki Kaf dağının ısrasında اصره‌سنده hâkim *(Muham. XV. 33)*

Anın ısrasında demürden dahi yetmişin
Döşedi binasın yerün eyledi pek şidâd *(Muham. XV. 33)*

Heman-dem leşkerini hazır etti
Geçip Ceyhunu ol dem asra اصره gitti *(Şeh. Ş. XVI. 182)*

Bir ok urdu sonucu kînesinden
Ki deldi asra اصره geçti sinesinden *(Şeh. Ş. XVI. 634)*

Meğer serhadd-i Rumun sahibiydi
O sudan asrası اصره‌سی Kayser iliydi *(Şeh. Ş. XVI. 623)*

Dahi yakındır burundan buruna
Andan asra اسره baksan âdem görüne *(K. B. XVI. 66)*

Bir adım bundan ısra اصره atamazsın
Eminlik şerbetinden dadamazsın *(Ga. Ra. XVI. 113)*

Akıl serhaddidir can ü cihanın
Tarikı yoktur andan ısra anın *(Ga. Ra. XVI.)*

asra geçe : Öbür taraf, öte geçe.

Virbid' asra اسره geçey' anı Orhan
Kim gazâ ede orada bir zaman *(İs. XIV - XV. 536)*

asrağı : (Gün ve gece hakkında) Evvelki.

Biz asrağı اسراغی gün vardık anı göre
Dedik eslemedi ki şara gire *(Süh. XIV. 60)*

§ Perendûş پرندوش [*Fa.*] : Asrağı آصراغی gece. *(Miftan. XV. 57)*

§ Perendûş پرندوش [*Fa.*] : Asrağı gün ve asrağı gece, yâni dün değil öteği gün ve gece. *(Ni'meti. XVI. 140)*

§ Perendûşine پرندوشینه [*Ar.*] : Asrağı gece. *(Deş. XVI. 395 - 2)*

§ Peririne پریرینه [*Fa.*] : Asrağı günkü. *(Caf. XVI. 19 - 1)*

§ Perenduş [*Fa.*] : Asrağı آسراغی gece. *(Şamil. XVI. 150)*

§ Perîr [*Fa.*] : Asrağı آصراغی gün. *(Şamil. XVI. 111)*

asramak : → **asarmak.**

asra yüz : Öte yaka, karşı yaka.

Ol aracuktan yürüyüp denizi
Geçüben buldu varıp asra yüzi آصرا یوزی *(Cam. XV. 32)*

assı, (as (II), ası) : 1. Fayda, kâr, kazanç, menfaat.

Bana her gece senden yüzbin assı آسسی
Benim her gün işim senden kolaydır *(Velet. XIII - XIV. 16)*

Tanrı ilmin hoşturur öğrense çok
Dutmasa öğrenmeğin assısı yok *(Ga. XIV. 85)*

§ Tabipler assısını آصسنی ziyanını kitaplarda getürmüşlerdir. *(Yadigâr. XIV. 17 - 2)*

§ Kendözüme eyittim : Ey nefs, assuñ آصلك ile ziyanın ortasında fark eylemezsin. Pes nite akıl da'visin kılursın. *(Kel. XIV. 11)*

Suyu kıt iken gömmeğe bağla bel
Ne assı اصی çü taşup revan ola seyl *(Ferh. XIV. 31)*

Mahabbet ehline aşkun yeter nider zühdü
Şol assıyı اصي bu ziyanı bilen ziyanı nider *(Nesimi. XIV. 31 - 1)*

§ Ve dahi böyle i'tikat ede ki hayırdan, şerden, assıdan ve ziyandan her ne kim oldu, olacaktır. *(Si. Da. XIV. 73)*

Kamu assıdan اصیدن kim eyledin ziyan
Mazleme boynunda kalmıştır heman
(Man. Tayr. XIV. 242)

Nasihat ol dutar kim ola ussu
Deliye pent kılmaklık ne assı اصی *(Işk. XIV. 45 - 2)*

Ol uyku arasında yaş döktü çok
Düş içinde su içmek assısı اصیسی yok *(Süh. XIV. 188)*

Gel ey aşkına kuşanan; dil ü can ver, cefa cevr al
Geh assı اصی geh ziyan eyle, budur dükkânı uşşakın
(Kadı. XIV. 2)

§ ... Birisi, mu'tedil zaman mu'tedil ovmaktır hiç bir dürlü mıktar belürtmez assıda اصیده ziyanda. *(Hazain. XV. 38 - 1)*

Aşk şerbetin içtin ise can gözünü açtın ise
Dost ile buluştun ise assı اصی ziyandan fariğ ol
(Eşrefoğlu. XV. 28)

§ Erenler sözün işitmekte işitene assı ve fâide var mıdır. *(Tez. Lâ. XV. 6 - 2)*

§ Sûd [*Fa.*] : Assı آصی. *(Sıh. Ac. XV. 18 - 2)*

§ Hal budur ki sana assı ziyan değürmek elinden gelmez. *(Müneb. XV. 22 - 1)*

Bu öğütlerden bulasın assılar اصلر
Lâcerem öğüt alanlar assılar *(İbrahim. XV. 70 - 1)*

§ Ancılayın olalar kim bir kimesne konşusundan veya bir dostundan bir altun, ya bir akça almaya, illâ meğer assıyle. *(Cev. Ah. XV. 48)*

§ Bu mal senden gittiğinden bana ne assı آصسی ola. *(Ferec. XV. 231)*

Hüsn-i hulkun ile sen de issi ol
Kimseye ziyan irürme assı ol *(Anasır. XV. 408)*

Katl-i uşşakı şehâ kendine assı sanup ah
Kılma bu âdeti kim sonra ziyanın oluser *(Cem. XV. 42)*

Şefâat kıldı bunlar suçun anın
Yerine assı اصی geldi her ziyanın *(Tennuri. XV. 163)*

§ Bizimle çok adâvet kıldı, ne assı buldu.
(Kesir. XV. 1, 3)

§ Şimdi ağlamağın hiç asısı yoktur deyeler. *(Müz. XV. 415)*

Çünkü sen dahi Süleyman olasın
Assı ne çün sonra yalan olasın *(Cam. XV. 35)*

§ Buncılayın ulu assı kimin eline girer ki...
(Enfes. XV. 291)

Çü yok tâatten assısı ziyanı
Nedür hikmet ki teklif etti anı *(Muham. XV. 71)*

§ Dahi bundan korkardım ki mebazâ sermaye elden gide ve assı اصی dahi ele girmiye. *(İrşad. XV. 42)*

Assı ne çün Basra olmuştur harap
Geçti düğün neye gerek kuru kap *(Enveri. XV. 60)*

Eğer âlem dolarsa ser-beser nur
Ne assı ol kişiye kim ola kör *(Saadet. XV - XVI. 173 - 1)*

Yoktur ussu şu ki bir assı içün dert çekip
Başına buyruk iken özgenin ola nökeri *(D. B. XVI. 7)*

§ Mudârebe مضاربة [*Ar.*] : Uruşmak ve assısını yarıya ticaret etmeklik. *(Bab. XVI. 1, 314)*

§ Sûd سود [*Fa.*] : Assı, ribh mânasına. *(Deş. XVI. 76 - 1)*

§ Sûd [*Fa.*] : Assı آصی. *(Şamil. XVI. 462)*

Sana ne assı bu tûl-i emelden ey mağrur
Ki ömr yel gibi bir dem şitâbden geçmez
(Nihani. XVI. 40)

Harama sunma el çün var azâbı
Ne assı آصی idiser barmak hisabı *(Güvahi. XVI. 51)*

§ Rebûn ربون [*Fa.*] : Sifte ve assı اصی ribh mânasına ve dostluk ve satu bazar akçası. *(Ni'meti. XVI. 332)*

Kabul ettin yürü saklağıl anı
Eğer assısı ola ger ziyanı *(Şeh. Ş. XVI. 384)*

Çünkim domuzdan assı demişler kıl üzmeği
Zati rakibi bulur isen tut sakılın üz *(Zati. XVI. 261)*

Yaka bir harmanı sahrada çün tâb
Ne assı sonra saçmaktan ana âb *(Lârendi. XVI. 344)*

§ Er-ribh الربح [*Ar.*] : Assı ve faide. *(Ah. XVI. 418)*

§ Ribh ربح [*Ar.*] : Assı اصی. *(Müntehab. XVII. 41 - 1)*

§ Sevda [*Fa.*] : Assı اصی, aşk ve heves. *(Nuh. Tuh. XVII. 10-2)*

§ Er-rebah الرباح [*Ar.*] : Assı اصی ki ribh dahi denür. *(Kdeb. XVIII. 329 - 1)*

§ Sûd سود [*Fa.*] : Faide ve menfaat ve assı اصی mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 369)*

§ Nef' نفع [*Ar.*] : Menfaat, faide, kâr, ticaret... Türkçesi asıı آصی lâfz-ı mehcurudur. *(Kam. Os. XIX. 4, 588)*

2. Faiz.

§ On akçada buçuk akça assı اصی alurdı. *(Tez. Lâ. XV. 460 - 2)*

assı etmek, (assı eylemek, assı kılmak) : 1. Fayda vermek.

Çün Azrail ine duta, assı اصی kılmaz ana, ata
Kimse döyemez heybete halktan medet ermez ola *(Yunus. XIII - XIV. 64)*

§ Senün vezirlerün ve dostlarun ol vakıt sana assı edeler mi آصی ایدەلری. *(Yüz. Ha. XIV. 150)*

§ Kaçan endamlarının birisi ağrır olsa, şol otlar kim ana assı eder آصی ادر, ırak yollardan ve yad ellerden getirirler. *(Kel. XIV. 30)*

§ Her birisi kendi nefsine meşgul ola amma eyülere ve salihlere ağlaştığı assı kıla. *(Enb. XIV. 59)*

Âşık öğüt vermeği ne biliser
Âşıka öğüt ne assı kılısar اصی قیلسر *(Man. Tayr. XIV. 26)*

§ Ölüm vaktında ne mal assı kılur ne mülk assı kılur اصی قلور. *(Tebareke. XIV. 34 - 1)*

§ .. Ol dahi her kişiye değüldür belkim âdemün bir sınıfına assı kılur ve bir sınıfına kılmaz. *(Yadigâr. XIV. 9 - 2)*

Bugün kim gaflet ile geçti vaktı
Peşiman assı kılmaz اصی قلمز ana yarın *(Çeng. Dâi. XV. 203)*

§ Niteki ulular demiştir : Korkak bezirgân ne assı eder ne ziyan. *(Kab. XV. 303)*

§ Benim ilmim ayruğa assı kıldı اصی قلدی ve bana assı kılmadı. *(Tez. Ba. XV. 80)*

§ Ana mâl ve cemâl assı itmez اصی اتمز. *(Tez. Lâ. XV. 44 - 2)*

Geçer bu dünya kalmaz, ömür pâyidar olmaz
Son peşiman assı kılmaz tevbeye gel tevbeye *(Eşrefoğlu. XV. 26)*

Bugün evlenmek eyüdür haddi yok
Alıcı satıcı assı ide آصی ایده çok *(Melhame. XV. 164 - 2)*

Herze sözü ko kim itmez assı
Çok sözde gider kişinin ussu *(Ferec. XV. 254)*

§ Kimse iyilikten ziyan eylemez ve yavuzluktan assı eylemez آصسی ایلمز. *(Ferec. XV. 23)*

Gördü tedbir etmedi assı ana
Bildi takdir emridir önden sona *(Bektaş. XV. 48)*

Hakka lâyık dirlik etmeyen kişi
Assı etmez آصی اتمز ağlayıp dökse yaşı *(Bektaş. XV. 430)*

§ .. Ayruk tevbeni kabûl etmezem, şimden gerü sana tevbe assı kılmaz. *(Cennet. XV. 90)*

§ ... Kesilen baş gerü bitmez, son peşimanlık assı etmez; emriniz nedir, dedi. *(Müslim. XV. 6, 91)*

Demişlerdir bu sözü yerde kalmaz
Peşimanlık sonunda assı kılmaz *(Hikmet. XV. 144)*

Assı etmez اصی ایتمز kimseye nefs ü heva
Oldur eden nefsten seni cüdâ *(Vahdet. XV. 54 - 1)*

Sitemdir çektiğin çarh içre heyhat
Hiç assı eylemez آصسی ایلمز bin eyle feryat *(Salâtin. XV. 147)*

§ Tapar mısız Tanrıdan gayri şuna ki assı kılmaz size bir nesne ve zarar da itmez. *(Cev. Es. XV. 27)*

§ Son peşimanlık assı kılmaz. *(Cinan. XV. 36)*

§ Kaçmak ise assı eylemez ölümden eğer kaçarsanız. *(Cinan. XV. 73)*

Harama sunma el çün var azâbı
Ne assı ediser ايديسر اصى barmak hisabı *(Güvahi. XVI. 51)*

Câhın assı eylemez ey merd-i câhil gözün aç
Çâh-ı kabr içinde senden sorsalar ahvâl-i din *(Letaif. XVI. 6)*

Eylemez assı döğüp söğmek rakıbi ey habip
Ol iti ıslah ise ger bunca ihsandan garaz *(Hüs. Dil. XVI. 180)*

Anın def'ine bin sa'y assı kılmaz
Anı kim Tanrı yapmıştır yıkılmaz *(Yuz. Şems. XVI. 164)*

Âdemîden çünkü yüz döndüre baht
Ana ne tac assı ider ü ne taht *(Aş. XVI. 43)*

§ Peygamber hısımıyam, ol hısımlığım bana assı itmeye mi. *(Ta. Şahi. XVI. 17 - 1)*

§ ... Öğüt assı itmez اتمز اصى. *(Tez. Ün. XVI. 13 - 2)*

Son peşiman assı etmez firkatini bilmedim
Buldum amma yavı kıldım kıymetini bilmedim *(Yahya Bey. XVI. 110)*

İrişir sonra bir perişanî
Assı etmez o dem peşimanî *(Atai. Ha. XVII. 32*

Nef' [*Ar.*] : assı, assı etmek ايتمك آصى : intifa' انتفاع [*Ar.*] *(Genç. XVII. 17)*

2. Kâr etmek.

Arap eydür bir yük aldım satun
Assı kıldı اصي قلدي bir Mısrî kızıl altun *(Yuz. Şeyd. XIII. 45)*

Dedi ey hoca çün beni satasın
Assı edüp muradına yetesin *(Yuz. Hamdi. XV. 91 - 2)*

Gerü dönücü : âid [*Ar.*], assı edici : râbih راج [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 62)*

assı eylemek : → **assı etmek.**

assı kılmak : → **assı etmek.**

assı kovmak : Menfaat peşinde koşmak.

Baha biç dileñce senindir davar
Değil ayp bezirgân assı kovar آصی قوار *(Süh. XIV. 204)*

assılandırmak, (asılandırmak) : Faydalandırmak.

§ Er-rebah الربح [*Ar.*] : Asılandırmak اصیلندیرمق mânasına mastardır. *(Ah. XVI. 418)*

assılanmak, (asılanmak) : Faydalanmak, istifade etmek, kâr etmek.

§ .. Ve canavar kim andan assı ve ziyan gelir, anın assısından assılanmak آصیلنمق maslahattan daşradır. *(Kel. XIV. 29)*

§ .. Pes andan gerü anı besler, suvarır, anın semeresinden assılanurlar. *(Kel. XIV. 29)*

§ Ey oğlum eğer oğlanlıkta edep öğrenirsen ulalınca anınla assılanasın اسلناسن. *(Enb. XIV. 739)*

§ Nef' نفع [*Ar.*] : Menfaat, faide, kâr, ticaret... Türkçesi ası lâfz-ı mehcurdur. Asılanmak آصیلانمق kâr etmek, menfaat görmek mânasınadır. *(Kam. Os. XIX. 4, 588)*

assılı : → **assılu.**

assılu, (assılı) : Faydalı.

§ Âkıl kişi şöyle gerektir kim ayruklar ziyanından öğüt kesp kılıp tecrübe eyleye assılusın آصلوسین hasıl eyliye. *(Kel. XIV. 10)*

§ İbni-Sinâ eydür : Badem mürebbâsı boğaz ağrısına assılıdır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 35)*

§ Bir assılu nesneyi kendülere hasıl kılalar. *(Enfes. XV. 496)*

Assılu rahatlı yıldır haddi yok
Alıcı satıcı ribh eyleye çok *(Melhame. XV. 25 - 1)*

§ Bazarın assılu اسلو olsun ki senin bey'in ziyanlu olmaz.
(Leys. Dâi. XV. 73 - 1)

Baki, cihanda assılı bazar ise garaz
Al var metâ-ı canını ol dilsitan asar *(Baki XVI. 111)*

§ Râbiha رابحة [*Ar.*] : Faideli ve assılı اصیلی olan ticaret.
(Bab. XVI. 1, 193)

Husran [*Ar.*], ziyan [*Fa.*]: yâni zarar; assılu آصیلو nâfi' نافع [*Ar.*] sûdmend سودمند [*Fa.*]

Kalûn [*Ar.*] u nîk [*Fa.*] oldu : eyü, verş [*Ar.*] ü sepid [*Fa.*] : ak ey fetâ
(Naz. Cev. XVIII. 23)

assısuz : Faydasız, beyhude, boş.

§ .. Cevap verdi kim : Bir tanık ile hüküm sabit olmazdı. pes assısuz آصسوز yere bir canavara azap verdirmeği reva görmedim. *(Kel. XIV. 77)*

assıya kalmak : Bedavaya kalmak, kâr kalmak.

§ Eyitti : Ey vezir-i âfak, ıssız sahrada yürüdüm aç susuz ölmedim, Cühut elinden kurtuldum, canım assıya kalmıştır آصسیه قالمشدر. *(Ferec. XV. 533)*

aş : Yemek, çorba, yiyecek şey.

Anın içün yimedik şimdi aşı آشي
Yohsa kemürürdük açlıktan taşı *(Yuz. Şeyd. XIII. 72)*
Çü senden kişi bulmaya etmek aş آش
Senin gevherinden ne fark ede taş *(Ferh. XIV. 15)*

§ Darçını aşa آشه ekeler ve sarımsak katalar nohuda bir dirhem fülfül döğeler beze bağlıyalar bile bişüreler kuvveti aşa çıka.
(Yadigâr. XIV. 6 - 2)

Nite kim bilirdi düzetti Nakaş
Bişirdi başardı beş on dürlü aş *(Süh. XIV. 54)*
Elimden gevher aldın suya attın
İçime od aşuma اشوما zehr kattın *(Işk. XIV. 274 - 1)*

§ Rast geldiklerin kimin bastırma, kimin keşkek ve kimin eşki aş idüp... *(Hamza. XIV. 37, 50)*

Dili gaybetten anın bağlı gerek
Sözü şirin ü aşı yağlı gerek *(Man. Tayr. XIV. 181)*

§ Aşına اشنه ve şerbetine haşhaş katmaktan sakınalar. *(Mü. Şi. XIV - XV. 64)*

Şuna benzer ki oruç tutmadın kul
Sahur aşın yemeğe ola meşgul *(Tennuri. XV. 29)*

Çün Âdem indi minberden getürdüler ana üzüm
Bir ak salkumdu cennetten kim ola iptida ol aş *(Muham. XV. 57)*

§ Ve hem aşa batırmıya, taşra koya ve yarık kaşık ile taam etmeye. *(T. E. XV. 59)*

Yemeyüp Mustafa doyunca aşı
Mübarek karnına bağlardı taşı *(Ruşeni. XV. 38)*

§ Gelin ton yumağa gitti, şayet ki geç gele; akşam olmadan aşı اشی ben pişireyim. *(Bektaş. XV. 130)*

Böyle bahşeylemiş kaza vü kader
Kiminin aşı آش zehr ü kime şeker *(İbrahim. XV. 107 - 1)*

§ Hiç ol gecede çölmek urup aş اش pişürmek kayusun yemediler. *(Leys. Mu. XV. 34 - 1)*

§ Evleriniz ıraktır deyü aşımız اشز ve etmeğimizden kat'etti. *(Sic. B. XV. 7, 307)*

§ Bu zaman halkı bazar aşına اشنه benzer, kokusu güzel illâ lezzeti eksik. *(Tez. Lâ. XV. 81 - 1)*

§ Issı aş sonuna sovuk su içmeyeler ki yaramazdır. *(Hazain. XV. 32 - 1)*

§ Bir çomça süt içinde kaynadasın amma kalan aşlar gibi çok kaynatmıyasın. *(M. Na. XV. 18)*

§ Züban-ı güncişk زبان كنجشك [*Fa.*] : Kuş-dili dedikleri tutmaç aşı. *(Ni'meti. XVI. 368)*

§ Ebzar ابزار [*Fa.*] : Döğüp aşun üstüne ekecek otlar.
(Caf. XVI. 2 - 2)

§ Semn سمن [*Ar.*] : Beden semrimek ve taama sayağ katmak ve aşı anunla bişirmek. *(Bab. XVI. 1, 315)*

Göğe irürse bende kadr ile baş
Efendisi çanağından yimez aş *(Yuz. Şems. XVI 222)*

La'l-i canan hasretiyle can verirsem ey refik
Şerbet-i kand-i mükerrerle bişir aşım benim
(Zati. XVI. 393)

İllere esrarımız çun faş olur
Anın içün bize esrar aş olur *(Sır. XVI. 51 - 1)*

§ Aş آش [*Fa.*] : Şorba, Türkide dahi isti'mâl olunur.
(Deş. XVI. 161 - 2)

Az mısaydı etmeği ile aşı
Halkı çok yaratmak olmazdı işi *(Budin. XVI. 31)*

Olur bugünkü yumurda karındaş
Yeğ, olacak tavuktan irteye aş *(Güvahi. XVI. 26)*

§ Mezburân kimesnelerin yemeklerin ve aşların اشلرين bişirir idim. *(Sic. K. XVI. 5, 289)*

§ Vâ [*Fa.*] : Aş آش. *(Şamil. XVI. 928)*

§ Avrat diledi kim aşı çanağa koya. *(Tez. Ün. XVI. 30 - 2)*

§ Havuz içinde su, kazanda aş kaynar gibi kaynar.
(Ev. XVII. 149)

Felek aşımıza ağular kattı *(Kâtibi. XVII. 10)*

§ Kefçeliz [*Fa.*] : Çomça ki aş kortarırlar.
(Nuh. Tuh. XVII. 87 - 2)

§ Bire hey ahmaklar ben bişirdiğim aşı bilirim, üzerine soğuk su kodular. *(Naima. XVII - XVIII. 5, 331)*

§ El-bâce الباجه [*Ar.*] : Aş ki yiyecek tâbir olunur ve içecek nesneye dahi şâmildir. *(Kdeb. XVIII. 302 - 1)*

aşa : Aşırı, ziyade, fazla, aşkın.

Çemen gibi yeşer ü çok yaşa sen
Sözü dirsin lâtif hadden aşa اشا sen *(Işk. XIV. 51 - 2)*

§ Ömrü olsun yüz yıldan aşa آشا. *(Tuh. Le. XV. 162)*

Ziyade hadden aşa آشه hürmet etti
Saray içinde koyup izzet etti *(Şeh. Ş. XVI. 32)*

aşa gelmek : Birden aşmağa başlamak.

Yine gönlüm denizi taşa geldi
Künûzı taştı baştan aşa geldi آشه کلدی *(Tennuri. XV. 74)*

aşağa : Aşağı.

§ Bir kişi kim yemekten sonra uyumak isterse birezcik anul anul yürüye tâ taam mi'de ağzından aşağa اشنه ine. *(Yadigâr. XIV. 6 - 2)*

§ Sizden aşağa اشنا müslümanlara ve yetimlere ve dervişlere... şefkat eyleyici olun. *(Yüz. Ha. XIV. 34)*

§ Beyrek aşağa اشاغه bakdı. *(Dede. E. XIV. 98)*

§ Yüzünü kıbleye döndü çiğininden ridasını aldı, yukarı ucun aşağa, aşağa ucun yukarı kıldı. *(Si. Da. XIV. 613 - 1)*

§ Boğazın berk kıstı, şöyle kim balıkçının ussu gitti, pes havadan aşağa düştü. *(Kel. XIV. 35 - 2)*

§ Eğer baslıktan, ki ikinci tamardır, kan alsalar, boyundan aşağasın arıdur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 17)*

§ .. Ne ol yiğit çare bulur kim çıka ve ne ol kız çare bulur kim aşağa ine. *(Cennnet. XV. 391)*

Gelibolu'dan aşağa bir hısar
Yaptırır, görmedi mislin rûzgâr *(Enveri. XV. 102.)*

§ Kolunu aşağa tutalar kim dirseği böğrüne irişe. *(Hazain, XV. 10 - 1)*

§ Lâtife etme ve eğer edersen aşağa آشنا kişilerle etme.
(Kab. XV. 139)

Düşüre sipihr üzre külâhını başından
Her kim baka çarh üstüne sahnından aşağa *(Ah. Pş. XV. 12)*

§ Bunda dahi söz çoktur üş aşağa ikinci babta dinle, işitesin.
(Müz. XV. 30)

§ Andan aşağa Arştır, andan aşağa Kalem...
(Münteha. XV. 16)

Ger muradın üzre deprenmezse eflâk ü nücum
Çarh aşağa geçsin, encüm içine girsin kıran
(Mesihi. XV. 20)

§ ..., Odların söyündürdü, çömleklerin başı aşağa ahtardı.
(Leys. Ar. XV. 232)

§ ...Ya yüksek yerden aşağa اشنه işemeye. *(Zâd. XV. 41)*

§ Mürakka'ı aşağa kodu. *(Tez. Lâ. XV. 28 - 2)*

§ Bahasından aşağa اشاغه veresiz deyü emrolunmuş idi.
(Sic. K. XV. 2, 540)

§ Balık bazarı kapısından aşağa اشنا Hacı evine muttasıl kal'a dibinde bir pâre hâli yer. *(Sic. B. XV. 10, 65)*

§ Ve dahi ol heybetli ferişte gökten aşağa çağırıp eydür ki...
(Saat. XV. 19)

§ Zîrîn [*Fa.*] : Aşağaki آشناکی. *(Sıh. Ac. XV. 56 - 2)*

§ Bir nicelerinin üzerine taş yağdırdı. Şehirleriyle ve yerleriyle Cebrail götürüp havaya çıkardı, yukarısın aşağa döndürüp koyuverdi. *(Müneb. XV. 35 - 2)*

§ Su anı aşağa aldı batırdı. *(Tez. Ba. XV. 12)*

§ Ellerinde dünyacikleri bol olup aşağa اشنا yukarı varıp geldiklerine... *(Leys. Mu. XV. 227 2)*

§ ...Andan aşağası اشناسی yirmi akça ve andan aşağa, ki gayette fakir ola, on akça.. *(Fatih. Ka. XV. 29)*

§ Sabah Sîmurg kızı aşağa indirdi, gitti. *(Ferec. XV. 444)*

§ Evvel budur ki arkasını döşeyip başını aşağa, yukarı etmeye. *(Delil. XV. 58)*

Ola sevdiğime yavuz sananın
Ayağı yukarı, başı aşağa *(D. B. XVI. 29)*

Nen var idi kim elinden aldı
Ne mertebeden aşağa saldı *(Fuzuli. XVI, 233)*

Debir-i felek yazmağa varidatın
Aşağa getirmiştir altun kalemler *(Baki XVI. 9)*

§ Savlecan صولجان *[Ar.]* : Budağı aşağa آشنه eğecek eğri ve keke. *(Bab. XVI. 2, 319)*

Cihet kalmadı aşağa yukarı
Denilmez orada anaru beri *(Şeh. Ş. XVI. 5)*

§ Zîr زیر *[Fa.]* : Kesre mânasına, Türkide esre derler ve aşağa اشنه mânasına. *(Ni'meti. XVI. 366)*

Vasfın işidüp keff-i güherbarının, oldu
Dürr isteyü bahre dalanın başı aşağa *(Zati. XVI. 50)*

§ Aşağayı yukaruyı gezdiler. *(Sır. XVI. 42 - 2)*

§ Cebrail ol altı şehri çak aşağasından اشنه‌سندن aslı ve kökü ile kaldırıp ... *(Zehr. XVI. 68)*

§ Mufassal kıssa aşağa zikrolunur. *(Ta. Şahi. XVI. 5 - 1)*

§ Zîr *[Fa.]* : Aşağa آشاغه. *(Şamil. XVI. 121)*

§ ... Nerdibandan taş ile aşağa اشنه düşüp beli uvanıp... *(Sic. K. XVI. 5, 300)*

§ Koyun bazarı'nın aşağa اشغه cânibinde olan Seyyitler evi kurbinde... *(Sic. A. XVI. 4, 152)*

§ El-kıssa Nazar, aşağa yukarı çok yüğürdü. *(Hüs. Dil. XVI. 21)*

§ Zîr زیر *[Fa.]* : Aşağa, taht mânasına. *(Caf. XVI. 75 - 2)*

Yukardan vaz'a çün kim eyledi meyl
Başı aşağa düştü alçağa seyl *(Nigâ. XVII. 20 - 2)*

aşağağı, (aşağakı) : Aşağıki, aşağıdaki.

§ Her kim tekebbürlük kılsa âdemîler içinde aşağakı آشاغقی zenciri çekerler. *(Güzide. XV. 165)*

§ Zîrîn [*Fa.*] : Aşağağı آشاغاغی . *(Şamil. XVI. 451)*

aşağa kalmak : Geri kalmak.

§ Her kim belüsüzlüğe ve aşağa kalmağa اشغا قلمغا razı ola, şol enar yaprağı gibi niceme çok dölenir ise dahi fazl ve marifet ehli katında anın kadri ve ağırlığı yoktur. *(Kel. XIV. 26 - 1)*

§ . . Halktan utanırım, eydeler kim: Aşağa kaldı اشغه قالدی. Eyittiler : Nola, hatunların sözü erenlerden aşağa olur. *(Ferec. XV. 331)*

aşağa kalmış : Pespaye, furûmaye, alçak.

§ Kerim kişi bir sâatlık dizar ve bir günlük bilişmek için dürlü gönül istemeği ve şefkati vacip görür ve kardaşlığı lûtfun gayetine irürür ve aşağa kalmış, leim kişi birle niceme kim kadim sohbet olmuşsa dahi andan lûtuf ve eylik ummağa yaramaz. *(Kel. XIV. 82)*

§ Fücûr ehlinden ve yatlı himmetli ve aşağa kalmış اشغا قلمش kişilerden ırak olmak gerek. *(Kel. XIV. 28)*

aşağakı : → **aşağağı.**

aşağa kılmak : İndirmek, aşağı etmek.

§ . . . Hayran olup başların aşağa kıldılar اشغا قلدلر İbrahim'e eyittiler : İşbu haçlar söylemedüğün hakikat bildik. *(Enb.XIV.148)*

§ Baş verdün, başum aşağa kılma اشغه قلمه . *(Tazarru. XV. 130)*

aşağa komak : 1. Alçak görmek, değer vermemek.

§ . . Bu tanıklığı vermekten sakındığımın sebebi melikin yavuz gümanlılığıdır. Çün iş bu araya erdi, melikin maslahatın aşağa komayam آشغا قیم ne kim buyurursa yerine getirem. *(Kel. XIV. 76 - 2)*

§ Pes padişahlara lâyık değildir kim hüner ve kifayet islerini, ataları ve kendileri bilinmez ve adı sanı yoktur deyüp aşağa komak, ve hünersizleri ve iş görmedik kişileri ataları ma'ruftur ve... *(Kel. XIV. 2, 29)*

§ Her kim hâcet makamından kendözünü aşağa koya آشغا قویه ve kendi nefsini saklamağa dürüşmeklik göstermiye. *(Kel. XIV. 66)*

2. Alçaltmak, hafifletmek.

§ El-gadd الغض [*Ar.*] : Sesi aşağa komak آشغه قومق, meselâ yap yap söylemek. *(Kdeb. XVIII. 651 - 1)*

aşağa olmak : Aşağı eğilmek.

Aşağa oldu اشاغا اولدی kamunun başları
Öğlerine geldi fâsit işleri *(Yuz. Şeyd. XIII. 89)*

aşağarağ : → **aşağarak.**

aşağarak, (aşağarağ, aşağrak) : Daha aşağı, aşağıca, bir derece aşağı.

§ Ve ol kırk kişi ki deve yederlerdi, sizden aşağarağdı اشغه‌رغدی. *(Cev. Es. XV. 243)*

Dahi andan aşağarak آشغارق can eyü
Zahidindir şadman ü bî-kayu *(Man. Tayr. XIV. 262)*

§ Dahi kendözünü ol bildiğin miktardan dahi aşağrak آشغرق göster. *(Kab. XV. 92)*

§ Destyar دستیار [*Fa.*] : Yardımcı, muavin mânasına ve güreşcilerin baş pehlivanından aşağarak olan pehlivanına ıtlak olunur. *(Deş. XVI. 104 - 1)*

aşağaralak : → **aşağralak.**

aşağa tamar : Dirseğin iç tarafında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı, baş damarı ve baslık da denilir.

§ Baslık [*Fa.*] : Aşağa tamar آشاغه طامار. *(Şamil. XVI. 578)*

aşağı varılmak : Tenzil edilmek.

§ Fâtihan hıssaları aşağı آشاغی varıldıktan sonra bâkileri zikr ile. *(Kâni. XVIII. 337)*

aşağlık eylemek : → **aşaklık eylemek.**

aşağrak : → **aşağarak.**

aşağralak, (aşağaralak) : Birez aşağı, aşağıya doğru.

§ Bu dahi bir âfet-i âmdır evvelkiden aşağralakdır اشغر لقدر, selâmet olmaz bundan dahi illâ şol kimseler kim âkıl ola. *(Müneb. XV. 216 - 2)*

§ Zîrîn [*Fa.*] : Aşağaralak اشغارلق. *(Şamil. XVI. 451)*

aşaḫ : → **aşak.**

aşak, (aşaḫ) : Alçak, aşağı.

Ulular işidir garip ohşamak
Yüce padişah gönlü olur aşak اشاق *(Süh. XIV. 71)*

Vefa beklemekte kuşana kuşak
Duta gönlünü her bir işde aşak *(Süh. XIV. 326)*

Yemişli olucak ağaçdağı şah
Başını göğe çekmez olur aşaḫ اشاخ *(Süh. XIV. 124)*

Bile yalvardığım kibr ide vü naz
Aşak اشق söz söyler iken ola tanmaz *(Işk. XIV. 117 - 1)*

Gücü yettiğince yüceldir damın
Aşak اشق damlının hiç yiyimez gamın *(Ferh. XIV. 18)*

Habersizlerdürür Haktan, Nebiden
Aşakdır اشقدر usda avrattan, sabiden *(Ga. Ra. XV. 188)*

Kulum demiş keremden serve kaddin
Yüce himmetlinin gönlü aşaktır اشقدر *(Şeyhi XV. 93)*

aşak dilli : Alçak gönüllü.

Ulunun himmeti ulu gerektir
Aşak dilli اشق دیللی yüce hûlu gerektir *(Hurş. XIV. 71)*

aşak gönüllü : Âciz, gönlü kırık.

Nice gürbüz ayağa düşer kalur
Nice düşmüşe baht yâri kılur
Sıma gönlün aşak gönüllüleriñ اشق كوكلولرك
Ki yindek eli üstün olmaz erin *(Ferh. XIV. 27)*

aşaklık : Alçak gönüllülük, tevazu.

Aşaklık اشقلق âlemin bünyadı oldu
Ki her ne var ise ana düzüldü *(Yunus. XIII - XIV. 15)*

Aşaklık edegör ü öğünü der
Aşak budağın yemişin kimse yer *(Ferh. XIV. 44)*

aşaklık eylemek, (aşağlık eylemek, aşaklık kılmak) : Tevazû göstermek.

§ Tanrının kullarına aşaklık eylegil اشقلق ايلكيل.
(Tuh. Le. XV. 377)

§ İlâhî örü turdum hazretinde, iki dizin oturdum, yüzüm toprağa kodum, İlâhî dahi ayruksı aşaklık kılmak اشقلق قلمق elimden gelürmisse anı dahi senin ta'ziminde işleyedüm.
(Tuh. Le. XV. 267)

§ Her kim aşağlık eylese اشاغلق ايلسه yukaruğı zenciri çekerler.
(Güzide. XV. 165)

aşaklık kılmak : → **aşaklık eylamek.**

aşak varmak : Gönül alçaklığı göstermek.

Aşak varan اشق وارن kişi devlet iletti
Ana kim yetiser uzadı gitti *(Yunus. XIII - XIV. 14)*

aşamak : Yenmek, mağlûbetmek, alt etmek.

§ İbşir, Varvarı aşadı mı آشەدیمی ? Dedi. Hakir : Beli aşayup آشەیوب tarumar ettik Varvarı, Kör Hüseyin Paşayı, Hacıoğlu'nu dedim ... Varvarın inhizamını işidince.
(Ev. XVII. 11 - 454)

aşatmak : Doyurmak, yedirip içirmek.

§ .. Biz demiri diş ile çiğneriz ve bizi kılıç südü ile aşatmışlardır اشتمشلردر ve sügü ve ok birle beslemişlerdir.
(Kel. XIV. 218 - 1)

aş damı : → **aş evi.**

aşduk : Aşılan.

Gazâ kasdına Osman bindi gitti
Tomalıç tağın aşduk اشدق yerde yetti *(Hadidi. XVI. 45)*

aş evi, (aş ocağı, aş damı) : Matbah.

Can ü dil abdal ü sinem Haci Bektaş ocağı
Hân-ı gamle taze dağımdır ana aş ocağı آش اوجغی
(Aşki. XVI. 282)

§ Matbaḫ مطبخ [*Ar.*] : Aş evi آش اوی. *(Şamil. XVI. 649)*

§ Perḫu پرخو [*Fa.*] : ... Ve aş damı آش طامی matbah mânasına ve kiler, mahzen mânasına. *(Caf. XVI. 17 - 2)*

Demişler aş evine آش اوینه hem nevâ-ḫane نواخانه [*Fa.*] dahi matbaḫ مطبخ [*Ar.*]
(Men. Cev. XVII. 14)

Almış parayla sanki halâyık gibi beni
Sokmaklık ister aş evine gidi külhani *(Vasıf. XIX. 53)*

aşıḫmak : → **aşıkmak.**

aşık : Akıntı, cereyan.

§ Ve Boğazda Karadeniz aşığı آشيغي vardır ki doğru Akdenize cereyan eder. Şöyle ki oradan mürur eden gemilere ok erişmez.
(Ev. XVII.)

âşıklamak : Âşık olmak, sevdalanmak, sevda bağlamak.

§ Böyle diğeç kız Beyreği âşıklamışdı عاشقلمشدی .
(Dede. XIV. 51)

aşıkmak, (aşıḫmak) : Acele etmek, ivmek.

Göz geldi ki kıla gile saçından anun
Dedim ki aşıḫma آشیخما nola sevda-zedesin *(Kadı.XIV.585)*

Ayağın alup kimseyi yıkmagıl
Yıkılasını angıl aşıkmagıl آشیقمغل *(Ferh. XIV. 12)*

Savaşa aşıkma vü sulh eylegil
Şefâat kılup özr ile söylegil *(Ferh. XIV. 83)*

aşırma kolan : → **aşurma.**

aşıru : Aşağı,

§ İt baktı bir semiz gövde gördü, kim dilkü, şağâl üşmüş yir. Hırsı galip olmuştur, götürdü kendözünü ol kuyudan aşıru آشرو attı. *(Hazain. XV. 5 - 1)*

aşışmak : Hayvanlar birbirine aşmak, erkeklik edip birbiri üzerine çıkmak.

§ Et-tesafüd التسافد [*Ar.*] : Hayvanlar biri birine erkeklik edip aşışmak آشیشمق mânasınadır. *(Kam.XVIII - XIX. 1, 624)*

aş inciri : Küçük cins incir.

§ Kestane, aş inciri اش انجیری, Ayaş üzümü...
(Sic. A. XVI. 3, 1151)

§ Kara üzüm, aş inciri, Akşehir helvası.
(Sic. A. XVI. 4, 1273)

aş itmek : Yemek pişirmek.

Hak içün aş idüp آش ادب bir vakt Leyli
Yedirdi halka hayreyledi hayli *(Güvahi. XVI. 103)*

aşkar gözü : Bir çeşit içki kadehi.

Revani hoş sipahidir bugün meydan-i işrette
Ki dâim içtiği aşkar gözü اشقر کوزی ya at kulağıdır
(Revani. XVI. 57)

aşkınsuz : Aşkından uzak olarak, aşkın olmadıkça.

Mey-i aşkınsuz olmasın bu canım
Güm olsun ansuzın âlemde namım *(Lârendi. XVI. 133)*

aşk itmek : Sevgi, saygı sunmak.

§ Ol dem Kamerşad Bânu nikap ile gelip ehl-i meclise aşk idüp geçip yerinde karar eyledi. *(Müslim. XV. 33)*

aşlık : Yemeklik.

§ El-meyrü المير [*Ar.*] : Aşlık آشليق için ve ekmek edip yemek için bir yerden bir yere buğday götürmek.
(Terceman. XVI. 3, 206 - 1)

§ Aşlık آشلق döğülmüş buğday beher kil : 7, bulgur beher kil...
(Sic. A. XVI. 1, 143)

aşmak (I) : Taşmak.

§ Temam aşa aşa آشا آشا kaynayıcak üstüne birez sirke katalar.
(Teshil. XIV - XV. 2, 35)

aşmak (II) : Erkek hayvan dişisine binmek.

§ Bin aygır dileyüpdür kim kısrağa aşmamış اشمامش ola.
(Dede. E. XIV. 86)

§ Gûşni كشنى [*Fa.*] : Erkek hayvan dişi üzre aşmak آشمق ve çiftleşmek mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 526)*

§ Ed-dırab الضراب [*Ar.*] : Erkek hayvan dişiye aşmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 187)*

aşnuğı : Evvelki, eski, kadim, kadimî.

Varır Yakup aşnuğı آشنوغي yerine
Birkaç gün olur bunlar anda yine *(Yuz. Şeyd. XIII. 98)*

§ Pes oğlanları eyittiler... Sen aşnuğı اشنوغ azgınlığın içindesin.
(Enb. XIV. 248)

§ Kaçan benim sözümü ve haberimi bulara değürseler eydür: Bu aşnuğı اشنوغ sözlerdir ve ulaşık kelecilerdir.
(Enb. XIV. 692)

§ Dimne eyitti : Aşnuğı ulular eyitmişlerdir kim : Tedbirler kamusu Tanrı takdiri altında âciz ve müsahhardır.
(Kel. XIV. 64 - 2)

§ Zağ eyitti : Aşnuğı hakîmlerden işitilmiştir kim : Bir kişi bir ev kavmi için fida eylemek gerek. *(Kel. XIV. 64 - 2)*

Dediğim kitap aşnuğı اشنوغی Parisi
Dilince düzülmüş Hakın yarısı *(Süh. XIV. 22)*

aş ocağı : → **aş evi.**

aşuğ : → **aşuk.**

aşuk, (aşuğ) : Aşık.

§ Oğlancuklar oyunu, kozla ya aşuğla اشوغله kumardur. *(Cev. Es. XV. 57)*

§ Meydanda aşuk اشوق oynarlar idi. *(Dede. E. XIV. 16)*

§ Keçin كچين [*Fa.*] : Enek oyunu ki oğlancıklar oynarlar. Koz ile ve aşuk ile. *(Deş. XVI. 273 - 2)*

aşurma, (aşırma kolan, aşurma kolan) : Aşırtma.

§ Yirmi bir aşurma اشورمه, 14 pâybendiye, 3... *(Sic. B. XV. 9, 145)*

§ Zeberteng زبرتنك [*Fa.*]: Aşırma kolan آشیرما قولان . *(Şamil. XVI. 163)*

§ Zeberteng زبرتنك [*Fa.*]: Aşurma kolan آشورمه قولان ve tapkur. *(Ni'meti. XVI. 352)*

aşurma kolan : → **aşurma.**

aşut : Aşılacak yer, bel, geçit.

§ Kara dağa indiğinde aşut versin kanlı kanlı sulardan geçit versin. *(Dede. XIV. 119)*

§ Karşu yatan kara tağlardan aşar olsa Allah taâla seniñ oğluña aşut اشوت virsün. *(Dede. E. XIV. 75)*

Ne aşut var ol cihanda ne geçüt
Anda ne harkât ü cünbüş ne sükût *(Ga. XIV. 365 - 2)*

§ Girive كريوه [*Fa.*]: Akabe, aşut آشوت râh-ı düşvaı der-kûh. *(Caf. XVI. 137)*

§ Es-saud الصعود [*Ar.*] : Aşut ki inişli yokuşlu yere derler ki çıkılmak şanından ola. *(Ah. XVI. 580)*

aş yerikliği : Aş yerme.

§ Veham وهم [*Ar.*] : Aş yerikliği آش يركلكى. *(Bab. XVI. 2, 477)*

ata : 1. Baba.

Âşık oldum bakıcak ol surete
Bilmezem kandalığın anın ata اتا
Atas' eydür kandalığın bil anın
Seni verem ana avına canın *(Yuz. Şeyd. XIII. 23)*
Atañ آتاك anan öğüne düşmüş ola
İçin ol sebepten dutuşmuş ola *(Süh. XIV. 126)*

§ Atası آتاسى anası yedi yaşından berü yavu kıldılar. *(Tebareke. XIV. 16 - 1)*

Atasından اتاسندن diledim bir iki kat
Veribidim ana mal ü tavar at *(Işk. XIV. 206 - 2)*

§ Ey başdaşlarım, atam bana yılda üç gün destur vermiştir. *(Anter. XIV. 2, 677)*

§ .. Oğlanları yiğitlik haline irdiler pîşeden ve kazançtan yüz döndürdüler, telef eylemek elini ataları maline uzattılar. Pes ataları bulara öğüt vermeği vacip gördü. *(Kel. XIV. 22 - 2)*

Gerek kavmine şöyle şah kin tuta
Ki sevgülü oğluna müşfik ata اتا *(Ferh. XIV. 16)*

§ Ata اته ana, kavm, kabîle oğlanlarının tabiatında olan i'tidâli saklayı bilmek... *(Hazain. XV. 69 - 2)*

§ Atası dahi anasınlayın cevap veredi. *(Enfes. XV. 43)*

§ Hak Taâlânın kullarına şefkati, ata oğluna ne ise andan dahi şefkatlürektir. *(Cennet. XV. 7)*

§ Oğlu eyitti : Ey ata, namazı kazâ eyle ki kıldığın namaz değüldür. *(Güls. XV. 25 - 1)*

§ Atam Nehrivan beği idi, dünyadan gitti, beğlik bana değdi, atam آتام yerine oturdum. *(Ferec. XV. 27)*

§ Oğul atasından ve ata اتا oğlundan, kardaş kardaşından, ya er avratından, ya avrat erinden uğurlasa...
(Fatih. Ka. XV. 22)

§ Samed'dir, ne oğlu var, ne ana, ne hot ata. *(Cev. Ah. XV. 3)*

Aşktır bize ata آتہ vü ana
Gerçi surette akl olur dâye *(İbrahim. XV. 109 - 1)*

§ ... Ve kangı mahalledensin deyü süâl olundukta ne mahallesin ve ne anası ve ne atası adını dimeğe kaadir olmayıp...
(Sic. A. XVI. 6, 373)

§ Atasından müntakil olan meblağ...
(Sic. B. XV. 2, 35)

§ Ata آتہ ve ana hakkı ödenir. *(Saat. XV. 53)*

§ Çün gönleği kana boyadılar, ikindü vaktında ağlaşu ataları katına geldiler. *(Leys. Ar. XV. 629)*

Ata vü ana kardaşından kaça
Dahi evdeki evdeşinden kaça *(Muham. XV. 347)*

§ Ata آتا ana oğulu, kızı iki yıl veya üç yıl oddan, sudan bekler.
(Tuh. Le. XV. 166)

Şâhid olsan hakka ketmetme sakın
Gözle gayet ata vü ana hakın *(Vahdet. XV. 162 - 2)*

§ Ca'fer rivayet eder atasından, atası rivayet eder dedesinden...
(Zâd. XV. 70)

Muazzez Yusuf'un hüsnü hakıyçün
Atası آتاسی Ya'kub'un hüznü hakıyçün
(Çeng. Dâi. XV. 227)

Men ol püserin işvesine göneneyim kim
Aşkında anın ata آتہ ana yadıma gelmez *(Ruşeni. XV. 151)*

§ ... Eğer istidamet-i saltanat ve istikamet-i hükûmet muradın ise atañ آتاك zamanında bîatinden tehallüf edenleri bîate getür. *(Hadika. XVI. 90)*

§ Peder پدر [*Fa.*] : Ata. *(Caf. XVI. 16 - 2)*

§ Şahzade medhuş olup başından aklı gitti yıkıldı. Atası آتاسی ve karındaşları çokup emvâ' ilaçlar eylediler.
(Mevahib. XVI. 340)

Cihandan her kişi oyun utamaz
Ata yerini her oğul tutamaz *(Hadidi. XVI. 401)*

§ Ben atamı آتمی anıcak kendözümü yenemezin, içim dolar.
(Yüz. Ha. XVI. 201)

§ Üç dane saç bağı, beş yüz akça, atası اتاسی Ali Çelebi metrukâtıdır. *(Sic. K. XVI. 3, 82)*

§ Atam اتام ölüm şerbetin içti Tanrısına yöneldi.
(Ta. Şahi. XVI. 102 - 2)

§ Baba بابا [*Fa.*] : Ata آتا ki Türkide dahi meşhurdur.
(Ni'meti. XVI. 107)

§ Mâm ü bâb مام و باب [*Fa.*]: Ana, ata آنه آته, vâlideyn mânasına.
(Deş. XVI. 34 - 1)

Hulefa [*Ar.*]: vü ümera [*Ar.*]: beyler, atalar آتالر : âbâ آباء [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 86)

Ata ana bir bular kardaş idi
Gey severdi birbirin yoldaş idi *(Battal. XVIII. 57)*

2. Bektaşi şeyhi.

§ Yâd-i Hak'tan bir derunu boş yalın ayak başı kaba tennûrepûş ışık, Abdal Ata آتا huzuruna gelip...
(Letaif. XVI. 34)

ata atası : Babanın babası olan dede.

§ Cedd جد [*Ar.*] : Ata atası اته اتسی ve ana atası, ana, dede derler.
(Bab. XVI. 2, 454)

ata atlanmak : → atlanmak.

atabeğ : Lala.

Atabeğ اتا بك ettiler ol tıfla anı
Ki tedbir ede anınçün cihanı *(Şeh. Ş. XVI.)*

Bezl idüp bîgarazâne pendin
Kendüden atabeğ eyler kendin *(Atai. Ha. XVII. 89)*

§ Vezir-i âzam çün atabeğ-i devlet olup istiklâl üzre makam-ı sadarette temekkün etmişti. *(Naima. XVII - XVIII. 4, 18)*

§ Dâye [*Fa.*]: Ma'ruftur ki Türkide taya denür ve atabeğ آتابك ve lala mânasına. *(Lû. Şeh. XVIII. 32 - 2)*

at ağaç : Değnekten at.

Dâim olup zahm-zen-i levh-i âc
Eyleyesin bulduğunu at ağaç آت آغاچ *(Atai. Ha. XVII. 110)*

at aktarıcı : Binicisiyle beraber atı yere seren, düşüren bahadır ve cenkçi.

§ Esb üfken اسب افكن [*Fa.*]: At aktarıcı آت اقداريجى mânasınadır ve dilâver ve bahadır kimesneye ıtlak olunur ki yalnız başına kendisini düşman askerine urup at ve adam aktara. *(Bürh. XVIII - XIX. 60)*

ata kulu : Lala.

§ Lâlâ لالا [*Fa.*] : Bîhemta, yâni bîmisl. Meselâ. lü'lü-i lâlâ derler ve bir kişinin atası kulu اتاسى قولى lalasıdır, Türkide dahi-şâyi'dir. *(Ni'meti. XVI. 224 - 1)*

§ Lâlâ لالا [*Fa.*] : Ata kulu اتا قولى. *(Şamil. XVI. 506)*

atalar : Ecdat.

Bana meyden safa doğar, ana liyk
Demişler atalar آتالر ümmü'l-habâis *(Zati. XVI. 91)*

§ Atalar eydür : Ulu sözü yerde kalmaz. *(Ata. XVI. 2)*

atalık : Atabey, vasiy, devlet nâibi.

§ ... Oğlu Celâl Han'a atalık اتالق oldu. *(Cihan. XVII. 219)*

atar-damar : Şiryan.

§ Kaçan şerâyin damarından, yâni atar-damardan اتر طمردن kim ana yürek damarı derler... *(Yadigâr. XIV. 19 - 2)*

at arkasına gelmek : Ata binmek.

§ Ol bin kişi cümle at arkasına geldiler آت آرقاسنه کلدیلر .
(Anter. XIV. 2, 1)

§ İki bölük leşker kımraşıp, kaynaşıp at arkasına geldiler.
(Müslim. XV. 6, 191)

At arkasına geldi anda leşker
Cihanı tuttu ol gavga serâser *(Şeh. Ş. XVI. 203)*

§ Asker-i nusret-eser bir uğurdan at arkasına geleler آت آرقاسنه کله‌لر
(Solak. XVII. 131 - 1)

at bırakmak : At sürmek.

§ Tevekkül-i Hak edüp üzerlerine at birağup آت براغوب tığ u siper gibi a'dâyi biri birine urdu. *(Saadet. XV - XVİ. 162 - 1)*

at binmek : Ata binmek.

Mir İlyas ile bir bölük guzat
Gitti yayan kimisi binerdi at *(Enveri. XV. 27)*

§ ... Eğer Mirrih lezzetlerinden artuğrak düşerse at binmek ات بنمك, kılıç salmak, ok atmak ve dahi... *(Hazain. XV. 49-2)*

Dost yolunda başın ortaya ko yindek yürü
Yüğrük at bin آت بن kuş gibi koş düşman ile var kovuş
(D. B. XVI. 98)

at boynuna düşmek : Atı, boynu üzerine eğilip hızlı sürmek.

§ Meğer ki mâlik bin Hâris bir nice pehlivanla at boynuna düşüp آت بوینونه دوشوب katı sürmüştü. *(Müslim. XV.)*

§ Heman at boynuna düşüp آت بوینه دوشوب ardlarından iriştim. *(Şevahid. XVI. 83)*

§ .. Paşa-yı kâmkâr ... bilâ-rikâp esb-i sabâ-reftarına süvar olup atlar üzere amâde oldular. Bu hakir-i pür taksir dahi acele ile atıma süvar olup ... Gazâ niyyetiyle at boynuna düşerek paşa efendimizin yanına vardım. *(Ev. XVII. 286)*

§ Hakir cümle yanımdakileri bırakıp yalnız bir gulâmımla at boynuna düşerek آت بوینونه دوشرك üç sâatte Şehşan dağına çıktım. *(Ev. XVII. 578)*

at cıvlandırmak : At oynatmak (?)

§ At cıvlandırup آت جولا ندروب bir taraftan dahi kıtâle hamle kılmağa kasteyleye. *(Enfes. XV. 198)*

at çapmak : At salmak, at sürmek, atla hücum etmek.

Revan ata bindi vü depti atı
Güce gördü mişeye çaptı atı چپدی آتی *(Süh. XIV. 218)*

Yine düştü bularun artlarınca
Atın çapup seğirdür soylarınca *(Dah. XIV. 71 - 7)*

§ Pes bunun bigi muhatara yerde ko ki kiçi yollular at çapsınlar آت چاپسنلر. *(Kab. XV. 169)*

Dalbınur canım o sevdiğim benim
Her kaçan kim ata binip at çapa آت چپا *(D. B. XVI. 37)*

§ Fesahat meydanında belâğat atın çaptım اتن چاپدم ki...
(Ta. Şahi. XVI. 3 - 1)

at depmek : Atı şiddetle ileri sürmek.

§ Ceng gününde evvel meydana at depüp آت دپپ giren ol idi.
(Güls. XV. 2 - 10)

§ At depüp آت دپوپ leşgergâh-ı bed-hâha yetti.
(Saadet. XV - XVI. 159 - 1)

at depretmek : At sürmek.

§ Hassân üzerine at depretti آت دپرتدی.
(Saadet. XV - XVI. 161 - 1)

at eri : Binici, süvari.

§ Eğer yayak sefer iderse, at eri آت ار ata nice idman ettiyse, yayak yürüyen dahi yürümeğe ancılayın idman ide.
(Hazain. XV. 66 - 1)

ateşe nal koymak : Bir kimseyi büyülemek için ateşte bir nal kızdırmak.

Salıp aks-i ebru mey-i bîgaşe
Benimçün koduñ na'liñi ateşe قودك نعلكی آتشه
(Hâleti. Sa. XVII. 191)

ateşe urmak : Yakmak.

Bakma yâ Rab sevad-ı defterime
Anı ur ateşe آتشه اور benim yerime *(Hâleti. XVII. 7)*

ateş evi : Ateşe tapanların içinde sürekli olarak ateş yaktıkları ev.

§ Ateşe ibadet eyleyen kâfirlere ateş evi آتش اوی itmek içün bir kişi evin icareye vermek lâyık değildir. *(Ter. Kurt. XVI. 429)*

ateş göynüğü : Cemre, yanı kara ve kabarcık denilen hastalık.

§ Ateş-i parisi آتش پارسی [*Fa.*] : Ateşek dedikleri illetin gayri bir illettir . . . Türkide bu illete kabarcık ve yanı kara ve ateş göynüğü آتش کوینکی dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 29)*

at götlüğü : Atın sağrısını örtmek üzre eyerin arkasına dikilen parça.

§ Kefcel-pûş کفجل پوش [*Fa.*]: At götlüğüdür آت کوتلکیدر, eyerin ardına dikerler, atın sağrısı üzerine gelür; İran Türkleri örtek derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 489)*

atıcıdığı : Atıcı olduğu.

§ Her kim bir atımda okla kuş ursa sorguç götürürdü ki, atıcıdığı آتیجیدغی malûm ola. *(Ta. Sel. XV. 327)*

atı doldurmak : Atı dolu dizgin sürmek.

Doldurmuş kır atın gelir üstüme
Beni saymaz at oynattı bezirgân *(Saz. Köroğlu. XVI. 47)*

atım : Adım.

§ On beş atım اطم uzunu ve on iki atım eni olan yer. *(Sic. A. XVI. 7, 415)*

. . . atımı yer : Atılan . . . in çıkış noktasiyle ulaştığı nokta arasındaki yer.

§ Kendü diyarımızdan yer istedüm, bir at seğirdimi miktarı ve üç taş atımı yer آتمی یر bana ta'yin eyledi. *(Şevahid. XVI. 137)*

atım yeri : Ok, kurşun menzili, okun veya kurşunun erişebileceği yer.

§ Kesb كثب [*Ar.*] : Canver atım yerine اتم يرينه gelmek, kuburdan ok dökmek. *(Bab. XVI. 2, 104)*

atışmak : Birbirine atmak.

§ Ağ yelekli öteğen oklar atışayduk آتشيدق. *(Dede. XIV. 126)*

at kaldırmak : At sürmek, at koşturmak.

§ Yanında olan ümera ve askere, ne durursuz şahbazlarım deyip umumen at kaldırup آت قالديروب.
(Naima. XVII - XVIII. 3, 36)

at kasnısı : Bir çeşit zamk veren bitki.

§ Sağbin سغبين [*Fa.*] : Yunanide bir samg ismidir ki harici beyaz ve dahili kırmızıya mail çıkar, bu samg, muarrebi olan sağbin ile mâruftur, Türkide at kasnısı آت قاصنيسى dedikleridir.
(Bürh. XVIII - XIX. 355)

at koparmak : At koşturmak.

§ Mızrab, bir acayip pehlivan-ı âlem oldu ki at koparma آت قوپارمه, gürz salmada, nîze urmada, tığ çekme, ok atmada ol kadar üstad oldu ki... *(Müslim. XV. 4, 49)*

§ Heman kalb-i askerde alemler dikilen yere doğru at koparup آت قوپاروب bizzat Timur'un üzerine kasdeyledi.
(Solak. XVII. 41 - 2)

§ Birkaç yüğrük atlu dahi padişah-ı cihan tarafına at koparup haber edince... *(Solak. XVII. 192 - 1)*

at koşmak : At koşturmak.

§ İlm-i ferasette mâhir ve çâpük-süvarlıkta fâhir oldu. At koşmak آت قوشمق ve ok atmak ve kılıç salmak...
(Ferec. XV. 224)

Her yanada Nazmi kim güzeller at koşar آت قوشر yürür
Her biri can ü gönüller alur öndüller kamu
(D. B. XVI. 169)

§ Murâhene مراهنه [*Ar.*] : Öğdüllük ile at koşmaklık آت قوشمق‌لق ve tutuya nesne komaklık. *(Bab. XVI. 2, 305)*

§ Fer' فرع [*Ar.*] : At koşup آت قوشوب geçene verilen öğdüllük. *(Bab. XVI. 2, 261)*

at kulağı : Uzun kadeh.

Gözüme gelmez içmeyince benim
At kulağı آت قولاغی doluyu tâ bir iki *(D. B. XVI. 201)*

Revani hoş sipahidir bugün meydan-ı işrette
Ki dâim içtiği aşkar gözü ya at kulağıdır آت قلاغی در
(Revani. XVI. 57)

Getür sâki kanı şol at kulağı آت قلاغی
Ki azm-i Arş eder himmet ulağı *(Veyse. XVI. 7 - 2)*

Üştür-i gussayı kaldırmağ içün hatırdan
Çekelim at kulağı deve tabanı mey vâr
(Sabit XVII - XVIII. 124)

atlandurmak : Ata bindirmek.

Ferağatte atlanduran آتلندورن indiren
Kılınç eyleyen, liyk yüz döndüren *(Süh. XIV. 183)*

§ Tiz uruş yarağın idiniz, çeriyi atlanduruñuz آتلندورکز.
(Fütuh. XIV. 3)

Anı atlanduralar آتلندرالر bir buraka
Ki nûru irişe bin yıl ıraka *(Muham. XV. 366)*

atlanmak, (ata atlanmak) : Ata binmek.

Bular dahi bizi yağı sanalar
Tona girüben ata atlanalar اتا اتلانلر *(Süh. XIV. 45)*

Yeğ ol kim yayak zahmete katlana
Ki başın yenemez ata atlana اتا اتلنه *(Süh. XIV. 137)*

§ Çün Ebrehe'ye haber vâsıl oldu, atlandı اتلندی geldi.
(Si. Da. XIV. 108 - 1)

Ol suda kim Rüstem ata atlana آتا اتلنا
Bellidir kim gürzüne kim katlana *(Man. Tayr. XIV. 80)*

Seher olunca kılurdu bu kız ah
Sabah oldukta atlandı ata şah *(Işk. XIV. 184 - 2)*

Ol gice sabreyleyip katlandılar
İrte oldu durdular atlandılar اتلندیلر *(Ga. XIV. 160)*

§ Atlandılar ardına düştüler. *(Dede. XIV. 52)*

§ Halef şikâr içün atlandı آتلندی yalınızca sahraya çıktı. *(Ferec. XV. 313)*

İttifakî bir gün atlandı emîr
Bilesinde nâyib ü şah ü vezir *(İbrahim. XV. 87 - 1)*

§ Çün sabah vaktı oldu Fir'avn atlandı اتلندی bilesinde bin kez bin ve dahi iki yüz bin kişi varıdı. *(Leys. Ar. XV. 443)*

§ Sabah atlan fülân yerde bir gazi yiğit vardır... *(T. Oruç. XV. 9)*

§ Atlanuben katına geldi. *(Güls. XV. 51 - 1)*

Şah etti imdi durun atlanuñ آتلنوك
Tanrı zahmetine bu gez katlanun *(Cam. XV. 91)*

§ Her gün şikâra atlanmak اتلنمق orandan dışaradur. *(Kab. XV. 167)*

§ ... Ol beğ atlar getirtti, atlandılar ol ikisi ol arayı gezdiler. *(Aş. XVI. 78)*

Gözlerim seğrir ferahtan meğer ol şahbaz-ı hüsn
Atlanup اتلنوب seyran ediser arayup râhı görün *(Gülşeni. XVI. 41)*

§ Ol gün seğirdip bir orman içre yatıp vakt-ı seherde cümle atlanıp bir sâat kadar dahi seğirderek.. *(Ev. XVII. 13)*

ol çeri tiz atlanuben vardılar
Bir depede ol Hüseyn'i gördüler *(Battal. XVIII. 11)*

atlaz : Atlas.

§ Ol mel'una siyah atlazdan آتلازدن kefen idüp... *(Müslim. XV. 21, 5)*

atlu azuğu : Bir at menziline ulaştıracak azık.

§ Kanâat eylegil dünyadan bir atlu azuğu آتلو آزوغی kadar nesneye. *(Yüz. Ha. XIV. 40)*

atlu kişi : Süvari.

İşitir ününü havadan iner
Ol atlu kişinüñ اتلو كشينوك eline konar *(Süh. XIV. 61)*

atma ip : Dokumacılıkta enine atılan ve tarakla sıkıştırılan ip, argaç.

§ Bir bel ipi ve bir baş ip ve bir atma ip اتمه ايپ ...
(Sic. K. XVI. 4, 223)

at oğlanı, (at uşağı) : Seyis, ata bakan hizmetçi.

§ Bir kişi kurtulmadı meğer şunlar kim deveci ve at oğlanı آت اوغلانی idiler. *(Si. Da. XIV. 177 - 2)*

§ Buldukları at oğlanlarını آت اغلانلرنی ve çobanlarını kırdılar. *(Anter. XIV. 2, 1)*

§ Şâgird شاكرد [*Fa.*] : İş öğrenici ve gulâm ve hizmetkâr ve at oğlanı آت اوغلانی. *(Ni'meti. XVI. 419)*

Güneş önünce gölge gibi gitsem
Beni etse atı oğlanı Ferruh *(D. B. XVI.)*

§ Şakâr شاكار [*Fa.*]: Gulâm ve hizmetkâr ve at oğlanı ve san'at-âmuz ve suhra işi ki ücretsiz olan işler... *(Deş. XVI. 119-2)*

§ Bazı evkatta zahireye giden at oğlanlarına sarkıp mazarrat kast ederlerdi. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 35)*

§ Espir [*İtalyanca*] : Hayvana bakan uşak ki Türkçede at uşağı آت اوشاغی denilir. *(Kam. Os. XIX. 1, 296)*

at otayıcı : Baytar.

Kasnak düzücü : ettar [*Ar.*], koku satıcı : attar [*Ar.*]
At otayıcı آت اوتايجی : baytar بايطار [*Ar.*], sayru evi : mâristan [*Fa.*]
(Genç. XVII. 19)

at oynağı : At oynatılan yer.

Anımız oynağıdır آتمز اویناغیدر nahcirgâh-i mülk-i aşk
Çeşme-i Hızr'a anı iletti âb-ı pâkimin *(Ruhi. XVI. 228)*

Na'l-i zerrin-i hilâli yolda bulmuştur felek
Kim bu sahra ol şehin dâim atı oynağıdır آتی اویناغیدر
(Revani. XVI. 20)

Hizmete can verirdi ana melek
Atı oynağı olmuş idi felek *(Hâleti. XVII. 9)*

at salmak : At sürmek, at sürerek hücum etmek.

Ol deniz gibi firenge at salar آت صالار
San neheng olup deniz içre dalar *(Enveri. XV. 64)*

§ Bir kara hunhar ... çıka geldi gömgök demire gark olmuş. Hudadâd anı görüp at saldı katı ceng oldu. *(Ferec. XV. 160)*

§ Gürûh-ı a'dâya at salup آت صلوب kimin tu'me-i şîr-i şemşir ve kimin küşte-i sinan ü tîr eyledi. *(Saadet. XV - XVI. 159 - 1)*

§ İstiğvar استغوار [*Ar.*] : Bir halkın üzerine at salup basgun etmek. *(Bab. XVI. 1, 9)*

Ne dem azmeyleyüp meydana at salaydı küffara
Sanaydın berk-ı hâtıftan elinde tığ-ı üryanı
(Solak. XVI. 2 - 1)

Gulû edüp bunlar karşı geldiler
Olar dahi cümlesi at saldılar. *(Battal. XVIII. 44)*

at seğirtmek : At koşturmak.

§ ... Amma ol kim hareket-i küllîdir, ol oldur kim dükeli beden bile deprene : Yürümek gibi, güreş tutmak gibi, biri biriyle oynamak gibi her nice oyun gerekse, at seğirtmek آت سکرتمك gibi, dahi.... *(Hazain. XV. 17 - 1)*

§ Mezbur yeniçeri bir başı pek ata binip şehir etrafında at seğirtir iken attan düşüp ol darptan fevt olduğu...
(Sic. A. XVI. 6, 1339)

§ Râkiz راکض [*Ar.*] : At seğirdici آت سکردجی.
(Müntehab. XVII. 40 - 2)

at tonu : Savaşta ata giydirilen zırh, çukal.

At önüne gövde düşerdi revan
Yıkılırdı at tonu آت طونی bergüstüvan *(Süh. XIV. 166)*

Bergüstüvandır برکستواندر [*Fa.*] : at tonu آت طونی, örtünecek: pûşidenî [*Fa.*]

Dânistemed [*Fa.*] : bildim seni, ferheng [*Fa.*] : edeb, kuşak : kemer [*Fa.*]
(Genç. XVII. 54)

at uşağı : → at oğlanı.

ava binmek : Ava, avlanmağa gitmek.

§ Sabah şahinleri al halvetçe ava binelim آوه بینالم dedi. *(Dede. XIV. 138)*

Ava binmişti Tümen Han ol zaman
Geldi bu ashabı gördü nâgehan *(Enveri. XV. 73)*

§ Meğer bir padişah-zade ava binmiş آوه بنمش. *(Güls. XV. 45-2)*

avadan : İyice, adamakıllı, hakkıyle, temamiyle.

Şu denlü sıktı kuvvetle avadan آوادن
Ki tavşancıl yere düştü havadan *(Güvahi. XVI. 8)*

Sakın yadı sınamadın avadan
Benim dime ki hayrolmaz yavadan *(Güvahi. XVI. 78)*

avadanlık (I) : Bayındır (yer).

Eğer ben avadanlığ اوادانلغ ile varam
Sana arpa yerine şeker verem *(Süh. XIV. 232)*

§ Pes zağ uçtu bir avadanlığa yüz duttu, hava yüzünden gördü kim bir avrat büründüğün ev divarına komuş kendi taharetlenmeğe meşgul. *(Kel. XIV. 36)*

avadanlık (II) : Âlet, edevat.

§ .. Benim haylı esbabım zâyi' olmuş idi, işbu varya nâm avadanlık اوادانلق bunun elinde bulundu, bâkısın talep iderim. *(Sic. A. XVI. 1, 164)*

§ Edevat ادوات [*Ar.*] : Bir işi işlemeğe vasıta olan şeyler, takımlar, avadanlık آوادانلق. *(Kam. Os. XIX. 1, 84)*

av almak : Avı yakalamak.

§ . . İmdi çün kuvvetten ve av almaktan آو المقدن kaldım, pes işin bünyadını hiyle üzerine komak gerek. *(Kel. XIV. 34 - 1)*

avan : Zorba, fesatçı, kötü adam.

Meğer kuyuya düştüdü bir 'avan عوان
Ki od ölçericidi vü yel kovan
Bir âdem anı gördü kim andadı
Bıraktı taşı üstüne hem dedi
Sen erdin mi feryadına kimsenin
Ki feryadına ere, kimse senin *(Ferh. XIV. 16)*

Avan kişi mansıp edüp iş ede
Adû kuyuda yeğ ü div şişede
(Ferh. XIV. 32)

§ Beni 'avanlara عوانلره çaktın. *(Tez. Ün. XVI. 33 - 2)*

avara : Kötü, âdi, bayağı.

§ Gergi 2, sof avara اواره 20... *(Sic. B. XV. 6, 1)*

§ Hırka ma'a kürk avara اواره. *(Sic. B. XVI. 12 13 4)*

avaz çekmek : Ötmek, ses çıkarmak.

Murg-ı seherî çekende avaz چکنده اواز
Eylerdi bir özge nevha âğaz *(Fuzuli. XVI. 277)*

avaz eylemek : seslenmek.

§ Nâgâh kûşe-i vâdiden bir münâdi avaz eyledi آواز ایلدی. *(Hüs. Dil. XVI. 20)*

avaz götürmek, (avazın götürmek) : Sesi yükseltmek, bağırmak.

§ Yetmiş bin ferişte bilesinde avaz götürüp آواز کترب. *(Enfes. XV. 1)*

§ Kaçan avazın götürüp اوازن کتورب katırak okusa müşrikler anı işitüp Kur'an'a söğerlerdi, eğer anıl okusa ardındağılar işitmezlerdi. *(Leys. Ar. XV. 778)*

avazın götürmek : → **avaz götürmek.**

avaz urucu : Seslenen, bağıran.

§ Hâtif هاتف [*Ar.*] : Avaz urucu آواز اورجی.
(Müntehab. XVII. 106 - 2)

avaz vermek : Ses çıkarmak.

§ Tavus avaz verüp آواز ویروب etti, söyler ki : Ne ekerseniz anı biçersiz. *(Mevahib. XVI. 441)*

avcar : Tencereye konan yemek malzemesi.

§ Et-teblü التبل [*Ar.*]: ... ve dahi çölmeğe avcar اوجر koymak.
(Terceman. XVI. 172)

avcı delik : Para tutmaz.

§ El-maḫruk المخروق [*Ar.*] : Avcı delik آوجی دلیك tâbir olunan âdeme ıtlak olunur ki bir günde eline bir hazine verilse telef ve tebah olup ahşama bir akça kalmaz ola.
(Kam. XVIII - XIX. 893)

avdaz : Abdest.

§ Kelbî eyitti : Yûşa' bin Nûn ol Aynu'l-Hayat'tan avdaz اودز aldı. *(Enb. XIV. 455)*

avgun : Yer altındaki su yolu.

§ Kâriz كاریز [*Fa.*] : Avgun اوغون kanât mânasına, yâni yer altında su akacak yer. *(Ni'meti. XVI. 498)*

§ Şadırvana gelen suyun avgunuñ اوغونك suyuna ben kendi mâlim harc idip... *(Sic. K. XVI. 5, 165)*

§ Kâriz كاریز [*Fa.*] : Avgun اوغون. *(Şamil. XVI. 637)*

§ Kâriz كاریز [*Fa.*] : Avgun. *(Cam. Fa. XVII. 35 - 1)*

§ Ket كت [*Fa.*] : Kâriz mânasınadır ki yer altında olan su yoludur. Türkide avgun آوغون derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 472)*

§ Kâriz كاریز [*Fa.*] : Yer altında olan su yolu mânasındadır. geriz tâbir olunur. Türkide avgun derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 464)

avınmak : Avunmak, teselli bulmak.

Bitini görüben sevindim şükür
Becit ağlayuben avındım اوندم şükür *(Süh. XIV. 336)*
Sınıklıca gönlü sevineyidi
Çok ağladı birez avınayidi اوينايدى *(Süh. XIV. 127)*
Adl ide beğler raiyyet sevine
İl emin ola vilâyet avına آونا *(Melhame. XV. 84 - 2)*

avırdalık : → **avurdalık.**

avıtmak : Avutmak.

§ Ben ana söylerdim, ol bana söylerdi, beni ağlamasun deyi avıdurdı آويدردى. *(Kesir. XV. 1, 205)*

§ Et-ta'lilü التعليل [*Ar.*] : Ve bir kimesneyi bir nesneyle aldayup avıtmak آويتمق. *(Terceman. XVI. 193 - 1)*

av itmek : Av avlamak, avlanmak.

§ ... Nam mevzı'da av iderken آو ايدركن yoldaşımız Hasan bin Mehmet .... *(Sic. K. XV. 2, 76)*

avkırmak : → **Okramak.**

avkuş : Mürdük ve mürdümük de denilen bir bitki.

Buğday, arpa, taru, bakla vü nohut
Burçak u panbuk u avkuş آوقش bîcühud
(Melhame. XV. 108 - 1)

avla : → **avlağı.**

avlağı, (avla, avlağu) : Çalıdan çit.

§ Meselâ şol akılsız oğlancıklar bigi kim sırık götürüp bağ avlağusundan اولغوسندن aşıru yemiş uğurlar.
(Müneb. XV. 214 - 2)

§ Eğer köy yanında yahut köyler arasında ya tavar suvadında, ya suvat yolunda ekin olsa ki tavar uğrağı ola, anun gibiye avlağu اولاغو ideler. *(Fatih. Ka. XV. 27)*

§ Safrağun صفراغون [*Fa.*]: Kiçirek kuşcağız ki bostanlar avlağusunda ve çalılarda olur. Sarurak karalığa mâildir.
(Deş. XVI. 270 - 1)

§ Sevip dilediklerini, bu varlık avlusu avlağısı آولاغیسی içinde evcik yapan, yüksekte yanan altun alavlı od ısıcağına aş pişirip il ağırlayam deyü, su üstüne yel ile yoğurulmuş şekerden saray yapıp bacasın baldan eyleyene benzer. *(Sır. XVI. 63 - 2)*

§ Havş حوش [*Ar.*] : Ağıla şebih olan avlağı اولغی.
(Bab. XVI. 2, 165)

§ Safragûn صفراکون [*Fa.*] : Bıldırcın kuşu ki bostanlar avlağusunda آولاغوسنده ve çalılarda olur. *(Nuh. Tuh. XVII. 158-1)*

§ Berhun برهون [*Fa.*] : Varuş, hısar, duvar ve bostan kenarlarına ve tarla aralarına, diken ve çalı çırpı ile yapılan şey ki Türkçede küçüğüne çit ve büyüğüne fırakdı ve en büyüğüne avla آولا derler. Üçüncüsü hiç bir şey geçemiyecek derecede muhkem olur. *(Kam. Os. XIX. 139)*

avlağu : → **avlağı.**

avlak : Av yeri, avlanacak yer.

§ Faḫ فخ [*Fa.*] : Tele mânasınadır ki kapan ve fak tâbir olunan duzaktır ki anınla canavar tutulur ve av ve şikâr mânasınadır, ve şikârgâh mânasına gelir, yâni sayt ve şikâr eyliyecek mahal ki Türkide avlak آولاق tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 435)

§ Naḫcirgâh نخجیرگاه [*Ar.*] : Av mahalli, avlak آولاق.
(Kam. Os. XIX. 4, 576)

avlamak (I) : Yakalamak.

§ .. Hacet kaderince her gün balık dutar idi, rûzgârın ni'met ve ginlik içinde geçirir idi. Çün zayıflık ve kocalık ana yol buldu pes avlamaktan اولقدن kaldı. Kendözüne eyitti: Diriga...
(Kel. XIV. 33 - 2)

avlamak (II) : Etrafını çevirmek.

Her lâhza sim ü zerle kemer avlayup اولیوب
Koçar miyanın ol sanemin nazigâne tığ *(Lâmii. XVI. 41)*

avrana : → **arvana.**

avrat çekmek : Kadın getirmek.

§ Ferhat Paşa Bursa'ya vardıkta levendat 'avrat çekip عورت چکوب merkuma şikâyet eylediklerinde, ya beni mi çeksinler deyü eşna' tâbir ile şâkilere cevap verdi.
(Naima. XVII - XVIII. 1, 449)

avratlık : Zevcelik.

§ ..: Vezirin kızını 'avratlığa عورتلغه aldı, oğlancıkları oldu.
(Ferec. XV. 188)

§ Eyitti : Bir kız kardaşım var, bisat-ı zemin ü berr ü bahr anın gibi hûb gördüğü yok, sana 'avratlığa عورتلغه vereyim.
(Ferec. XV. 218)

avrat oğlan : Çoluk çocuk.

§ Daima padişah ol avratı okuturdu, 'avrat oğlan عورت اوغلن arasında sergüzeştini söyletirdi, mülâtafe ederdi.
(Ferec. XV. 198)

avrılmak, (abrılmak): Bir şeyin üzerine kapanır gibi eğilmek.

§ En-nahv النحو [*Ar.*]: Bir kimse bir yanı üzere meyl edip ağmak, yahut ok atan kimse yayı çekerken bir semte doğru eğilip avrılmak mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 936)*

§ El-a'sal الاعصل [*Ar.*] : Bir nesne üzerine daima eğilip avrılarak آوریلەرق meşgul ve müdavim olan adama denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 288)

§ El-ikbab الاكباب [*Ar.*] : Bir nesne üzerine kapanır gibi yüzü koyu eğilip avrılmak آورلق mânasına istimal olunur. Anaların velet üzerine ve suhtelerin mutalaa içün kitap üzerine kapanıp avrıldıkları gibi. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 242)*

avsıl : Sığır cinsinin dilinde ve ayağında hasıl olan bir türlü hastalık.

§ Avsıl اوصل olmuş tana gibi ağzının suyu aktı.
(Dede. XIV. 92)

avsun : Efsun, büğü.

§ Efsun افسون [*Fa.*] : Hiyle ve mekr ve avsun آوسون ki hasta üzerine okurlar. *(Şamil. XVI. 383)*

§ Efsun افسون [*Fa.*] : Avsun آوسون didikleri büğü.
(Nuh. Tuh. XVII. 144 - 2)

avucunu açmak : Cömert davranmak.

Gözünü avucuñu açmak آوجوکی آچمق gerek
Bağışlamağ u mali saçmak gerek *(Süh. XIV. 38)*

avuç kayası : → **el kayası.**

avuçlamak : Avuç ile tutmak, avuca almak.

Emeklerin diriga gitti yele
Yürü sen yel avuçla آوجله yele yele *(Şeh. Ş. XVI. 1034)*

avuç unu : Değirmencinin üğüttüğü undan aldığı hak.

§ El-bürke البرکه [*Ar.*]: Değirmencinin aldığı değirmen hakkına denir, avuç unu آوچ اونی tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 74)

avurda : Ebe.

§ Mamı ki avurda آورده derler, ardında otura.
(Teshil. XIV - XV. 22)

§ Bârâc ... [*Fa.*] : Kaabile ki Türkide mamı derler ve avurda آورده derler. *(Ni'meti. XVI. 114)*

§ Pîşare پیشاره [*Fa.*] : Türkide mamı derler, kaabile mânasına, avurda dahi derler. *(Deş. XVI. 309 - 1)*

§ Pîşyare پیشیاره [*Fa.*] : Kaabile mânasına ki Türkide mamı ve avurda ve ebe derler ... *(Deş. XVI. 309 - 1)*

avurda çekmek : Söze tutmak, lâkırdıya boğmak.

§ (Ermeni karısı diyor) Müezzin ezan okudukça anı avurda çekerdim چکردم آورده işitmesin deyü katı katı söylerdim. *(Letaif. XVI. 54)*

avurdalık, (avırdalık) : Ebelik.

§ Bana anam haber verdi ki avurdalığa اوردلغه hazır olmuş, Âmine Hatun Resül Aleyhisselâm'ı doğurduğu gece gördüm. *(Kesir. XV. 1, 203)*

§ En-nitacü النتاج [*Ar.*] : Bir kimesne tavara avırdalık اورده‌لق eyleyüp doğurtmak. *(Terceman. XVI. 3, 211 - 2)*

avurd etmek : Atıp tutmak.

§ Bâd-büre بادبره [*Fa.*] : Avurd edici اوردايدجى kişi kim lâf ü güzaf çok eder ve eser savurur. *(Ni'meti. XVI. 110)*

avurdu yelli, (avurdu yellü) : Lâfazan, palavracı.

§ Bâd-für بارفر [*Fa.*] : Ve avurdu yelli kişi ki muttasıl eser savurur söyler elinden nesne gelmez. *(Deş. XVI. 65 - 1)*

§ Bâd-ber بادبر [*Fa.*] : Avurdu yellü اودى يللو kimesne elinden iş gelmez itmediği nesneyi söyler, eser savurur, lâf ü güzaf urur. *(Deş. XVI. 90 - 1)*

§ Bâd-furû بادفرو [*Fa.*] : Avurdu yelli اوردى يللى kimse ki eser savırır elinden nesne gelmez. *(Nuh. Tuh. XVII. 165 - 2)*

§ Bâd-per بادپر [*Fa.*] : Avurdu yelli آوردى يللى leffaf kimesnedir. *(Bürh. XVIII - XIX. 92)*

avurdu yellü : → **avurdu yelli.**

avurt : Söz, lâf, sohbet.

§ Bunlar bu avurda آورده meşgul iken... *(Anter. XIV. 2, 544)*

§ Bunlar avurda meşgul iken... *(Anter. XIV. 2, 555)*

§ ... Oturup yine avurdlarında آوردلرنده ve sohbetlerinde ve yimelerinde ve içmelerinde oldular. *(Anter. XIV. 2, 588)*

avurtlaşmak : Sohbet etmek, çene çalmak, konuşmak.

§ Yoldaşıma : Benim koyunumu dahi gözle, ben varayım yiğitlerle avurtlaşayın آوردلشین dedüm; olsun dedi.
(Kesir. XV. 1, 218)

§ Gazle غزله [*Ar.*] : İplik eğirmeklik ve avratlar ile lâğlaşmak ve avurtlaşmak اوردلشمق. *(Bab. XVI. 1, 258)*

avurt öttürmek : Çene yormak, bağırıp çağırmak.

Âşık onlar, sen avurduñ öttürürsün اوردك اوتدررسن bülbülâ
Kül olur eczası, feryad eylemez pervaneler *(Zati. XVI. 196)*
Sen avurduñ öttürürsün âşık, hey bülbül odur
Yanar od içre girer pervane feryad eylemez
(Zati. XVI. 244)

avurt savurt : Şarlatanlık.

§ Remil eğerçi kim müşkil ilimdir amma şimdi avurt savurt آورت صاورت bazarı olmuştur. *(Letaif. XVI. 55)*

avurt urmak : Çene çalmak, sohbet etmek.

§ ... Yanınca olup avurd ura ura اوره اوره آورد giderdi.
(Anter. XIV. 2, 6)

§ Hâris çobanla avurt ururken آورد اوررکن.
(Anter. XIV. 2, 13)

§ Yoldaşı kızlar ile avurd urup tebessüm itmeğe başladı.
(Anter. XIV. 2, 14)

§ Ol gece bunlarınla avurd urdu آورد اوردی.
(Anter. XIV. 2, 106)

§ ... At üzerinde turup Melik Nu'man'ın ashabiyle avurt ururdu. *(Anter. XIV. 2, 337)*

§ ... Birbiriyle mestane avurtlar urdular آورتلر اوردلر.
(Anter. XIV. 2, 418)

§ Bir yiğide ben eyittim: Benim koyunumu dahi gözle, ben varayım Mekke'ye, bu gece yiğitlerle avurt uralım آورد اورالم dedim. *(Kesir. XV. 1, 218)*

§ Zîr زیر [*Ar.*] : Oturup avratlar ile avurt urmaktan اورد اورمقدن mahzuz olan er. *(Bab. XVI. 1, 51)*

ay : → ay demürü.

aya : 1. Avuç.

Aya آیه : kef کف [*Ar.*], aya içi : batnu'l-kef [*Ar.*]
(Uc. Gar. XV. 18)

2. Terazi kefesi.

§ Eğer lâ-ilâhe ill'Allah demek terazunun bir ayasına ایاسنه urulsa ve yedi gök ve yedi yer içindeki ile bir ayasına konsa lâ-ilâhe ill'Allah ağır gele. *(Enb. XIV. 93)*

aya avazı : Alkış, el çırpma, el şakırtısı.

§ Olmadı anların namazları Kâ'be yöresinde, illâ sıklık ve aya avazı آیه آوازی. *(Cev. Es. XV. 241)*

ayacık : Ayakçağız.

§ Ol ite Tanrı Taâlâ ayacığın آیاجغین gerü verdi.
(Tebareke. XIV. 13-1)

aya çalmak : → aya karsmak.

aya çatlatmak : → aya karsmak.

ayağ (I), (ayak (I)) : 1. Kadeh.

Kim ne bilür ne kuşum ben, her dem ol yüze tuşum ben
Tâ ezeli sarhoşum ben içmişim ayağım ایاغم anda
(Yunus. XIII-XIV. 60)

Çü Fağfur gitmeğe eyler yarak
Bağışlar Süheyl ana bir la'l ayak ایاق *(Süh. XIV. 58)*

Dünyada dahi ne diler şol kişi der-bahar
Suna ayağ آیاغ eline mâşûka-i hoş-manzar *(Kadı. XIV. 6)*

Eğer adl eylemez olursa sâki
Ayağ alma sakın zinhar elinden *(Çeng. Dâi. XV. 202)*

§ Hoş keleci söyledin, cevap verdim; nâdanlığıma güman iletme. Bir iki ayağı elimden içtin, rağbetle teşrif eyle, didi.
(Ferec. XV. 527)

Mesttir dil k'ayağın öpmek diler
Kimse mest olmadın ayağ ایاغ istemez *(Nizami. XV. 23)*

Sofiyâ ger diler isen ki dimağın ola ter
Dur ayağ al eline yatma kuru kab bigi *(Ah. Pş. XV. 123)*

§ Hoca Emin'in evinde kırk dört gümüş ayak ایاق, altı gümüş tepsi, dört gümüş ıbrık, ... üç deve tabanı gümüş ayak emanet komuş. *(Sic. K. XV. 2, 439)*

§ Meclis kurulup sîm-sak sâkiler ileri gelip elden ayak ایاق sundular. *(Müslim. XV. 33, 64)*

§ Tavaf oluna anların üzerine gümüşten ayaklarla. *(Cev. Es. XV. 318)*

Ko ayağı ayığ (ayık) oyuktur oyuk
Mest oluben ah edegör bir koyuk *(Ruşeni. XV. 97)*

Koma nergis gibi elden serv ayağında ayağ
Meclis içre şebçerag-ı câm ile yakup çerağ *(Selim. XVI. 51)*

Yazıda seher nergis ele aldı ayağı
İster ki yaza câm-ı sabuh ile humarı *(Zati. XVI. 4)*

Tâ haşr olunca olmasa hüşyar tan değil
İçti Muhibbi çünkü mahabbet ayağını *(Muhibbi. XVI. 204)*

Kalmaz ayakda آیقده mey gibi Kâmil *(Ş. G. XVI. 48)*

Şarab-ı aşkı nûş iden bir ayak آیق
Olur mest-i müdam olmayup ayık *(D. B. XVI. 119)*

Sunup destine bir zerrin ayağı
Didi ey hüsn ü hulkun taze bağı *(Veyse. XV. 1, 28-2)*

§ Dostgânî [*Fa.*] : Dolu ayak ایق ve cür'a. *(Şamil. XVI. 252)*

Mest-i bîhuddur Nihani hiç bilmez kendözün
Bâde-i gafletten içmiştir meğer kim bir ayak ایق *(Nihani. XVI. 50)*

Arakla toptoludur eldeki ayağımı gör
Garik-ı nur-ı kerâmet olan çerağımı gör *(Âli. XVI. 79)*

Ele almadı gerçi bir ayak mey
Veli mest etti hamr-ı aşk anı gey *(Lârendi. XVI. 337)*

Rahm et bir ayağ آياغ ile elim al *(Fuzuli. XVI. 274)*

Mahrem olmaz rindler bezminde mey nuş etmeyen
Ey Fuzuli çek ayağ ol bezmden ya çek ayağ
(Kelime, hem "kadeh", hem "ayak" mânasiyle kullanılmıştır.)
(Fuzuli. XVI. 161)

Hazana ermeden bu ömr bağı
Elinden sâkının gel dut ayağı *(Şeh. Ş. XVI. 368)*

Ele evvel-i şebden alup ayağ
Çıkar mah-ı bedr ile subha çerağ *(Atai. Ha. XVII. 52)*

2. Tas, çanak.

Kime sundu ol yiyesi bir ayak اياق
Kim içirmedi ağu çanak çanak *(Süh. XIV. 173)*

§ Üç pâre ayak ايق tas 150, terazi 10.
(Sic. B. XV. 6, 17)

ayağ (II), (ayaḫ) : 1. Ayak.

Bir ayağ آياغ üzre durur ha hu deyü
Yana yana derd ile yahu deyü *(Ruşeni. XV. 176)*

O dem erişti ki meyhane gibi zeynola bağ
Bir ayağ evde olup bağda ola bir ayağ آيغ *(Ruhi. XVI. 31)*

("Ayağ" kelimesi hem "kadeh" hem "ayak" mânasiyle kullanılmıştır.)

Girüp meydan-ı aşk içre başın top eyleyen gelsün
Ayaḫ ايخ yerine başını o meydana koyan gelsün
(Gülşeni. XVI. 60)

Ol zaifi yanından eyleme dûr
Ayağ آيغ altında koma nite ki mûr *(Ş. G. XVI.)*

2. Basamak.

Dahi kırk ayağ olsun nerdübanı
Delim tertip ile düzsünler anı *(Dah. XIV. 89)*

ayağa bırakmak : Ayak altında bırakmak.

Nice elli yıllık eyü adı yır
Yavuz ad ayağa bıragur اياغه براغور, sır *(Ferh. XIV. 9)*

ayağa binmek : (Savaş hakkında) kopmak, birden bire şiddetle başlamak.

§ Ceng ayağa bindi ایاغه بندی ve savaş odu yalınlandı.
(Anter. XIV.)

ayağa durmak, (ayak turmak) : Ayakta durmak, ayağa kalkmak.

Kim halife bir gün oturmuş idi
Şah u sultan ayağa durmuş idi آیغا درمشدی
(Man. Tayr. XIV. 151)

§ Andan ne haber, diyince elçi ayağa turup آیاغه طورب nâmeyi sundu. *(Müslim. XV. 2, 171)*

§ Kamerşad Bânu ayağa turup babasına baş koyup icazet alıp gitti. *(Müslim. XV. 33, 64)*

ayağa düşmek : 1. Acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek. –

Nice gürbüz ayağa düşer دشر ایاغه kalur
Nice düşmüşe baht yâri kılur *(Ferh. XIV. 27)*
Düştüm ayağa آیغه دوشدم elim tut ey mah
Zülfün gibi ömrüm oldu kûtah *(Ley. XV. 62)*
Ruşeni miskin dahi ey bînazir
Ey her ayağa düşene destgir
Eşiginin bir itidür ey Gani *(Ruşeni. XV. 111)*
Kemend-i zülfünün oldum esiri
Ayağa düşmüşüñ دشمش ایاغه ol destgiri
(İki anlam ile kullanılmıştır) *(Yuz. Şems. XVI. 219)*

2. Olduğu yere yıkılmak.

Hayranlığı ol makama yetti
Kim düştü ayağa دوشدی ایاغه rûhu gitti *(Fuzuli. XVI. 259)*

3. İtibardan düşmek, kıymetini kaybetmek.

§ Metaı evvel talep edene ver, sonra ayağa düşer ایاغه دوشر.
(Rav. Ah. XVI. 135)

ayağa kalkmak : Ayaklanmak.

§ Halk-ı vilâyet ayağa kalkup آیاغه قالقوب dükkânlar kapandığı sem-i hümayuna vâsıl olucak. *(Naima. XVII-XVIII. 3, 80)*

ayağa salmak, (ayaklara salmak) : Ayak altında bırakmak, ayak altına atmak.

Çarh ayağa salduğun آیاغه صالدوغن lâzımdurur almak ele
(Hayali. XVI. 7)

Salasın ayağa آیاغه صالاسن beni ey yâr
Bu ser ü kârı addedüp düşvar *(Miri. XVI. 72)*

Muttasıl marifet ehlini ayaklara salup آیاقلره صالوب
Felek-i sifle kılur mihnet ü gam pâmali *(Fuzuli. XVI. 217)*

ayağa turmak : → ayağa durmak.

ayağı bağlanmak : Boş yere oyalanıp kalmak, bir yerden ayrılamamak.

§ Pâbes پابس [*Fa.*] : Kendüye faidesiz yerde bir nesneden ötürü ayağı bağlanmak اینی بغلنمق. *(Deş. XVI. 153 - 2)*

ayağı düz basmak : İşi yoluna girmek.

§ Ayağım düz basarsa sizlere ikram idem.
(Müslim. XV. 8, 13)

§ Mervan : Eğer benim de ayağım düz basarsa آیاغم دوز بصارسه bu intikam sizin evlâtlarınıza kalmaya, dedi. *(Müslim. XV. 1, 33)*

ayağı kabın : Ayakkabısını.

§ Döşeğinden durup kaftanın giyse ol kaftan duâ kılur, eydür: İlâhî bu kuluna uçmak hullelerin rûzi kıl. Kaçan ayağı kabın آیاغی قابین giyse ol ayakkabı duâ kılur eydür: İlâhî bu kulun ayağın ... *(Cennet. XV. 191)*

ay ağılı : → ağıl.

ayağına balta urmak : İşine engel olmak.

Komadılar sanevberi yanınca salına
Ol derdmendin ayağına balta urdular آیغنه بالته اوردلر
(Sarıca. XV. 12)

ayağına baş urmak : Ayağına kapanmak.

Urmadı اورمادی deyü kamet-i yâr ayağına baş اياغنه باش
Nevruz erişüp elletiser cümle çınarı *(Zati. XVI. 3)*

ayağına düşmek : Ayağına kapanmak, yalvarmak.

İki yıl yatsın deyü kakır buşar
Kardaşları gelir ayağına düşer اياغينا دوشر *(Yuz. Şeyd. XIII. 79)*

§ Beyreğin ayağına düştüler. *(Dede. XIV. 61)*

§ Mihrefza'nın bentlerin açtılar. Mihrefza durdu Ferruhrûz'un ayağına düştü. *(Ferec. XV. 107)*

§ Derun-ı haymeye gir deyü ayağına düştüler آياغنه دوشديلر.
(Saadet. XV - XVI. 122 - 2)

Ayağına düşüben zülfü bigi
Eyitti ey sınık gönlüm seyigi *(Yuz. Şems. XVI. 317)*

Düşüp ayağına çün sâye eyledim rûmâl
(Nedim. XVIII. 33)

ayağın almak : → **ayak almak.**

ayağın durmak, (ayağın turmak, ayak durmak) : Ayak üzeri durmak, ayakta durmak.

§ İsa bulara gece taâmın yedirdi ve buların tapusunda ayağın durdu ایاغن دردی. *(Enb. XIV. 846)*

§ Ey kullarım enbiya ve evliya cümle ayağın turup ایاغن طرب küyerler ki ben Bîçûn cemalimden hicap giderem.
(İhlâs. XIV. 298)

§ Vezir geçip oturdu, zen-i benna karşıda karavaş gibi ayağın turdu آیاغن طوردی hizmet eyledi. *(Ferec. XV. 53)*

§ Sâre dahi gelüp hizmete ayağın turdu ایاغن طردی, oturdu İbrahim dahi bularınla başladı kendü yimeğe.
(Müneb. XV. 56 - 1)

Turuben tekfür ayağın görüşür
Birbirinin hatırını soruşur
Oturur Paşa, turur tekfür örü
Çalınır zinc ü nekare vü boru *(Enveri. XV. 40)*

§ Bireğü dünya padişahı dergâhına varsa ayağın durur ایغن درر geldüğün bildürür, andan destur olucak girüp padişah yüzün görücek iki bükülür tapu kılur. *(Tuh. Le. XV. 266)*

Büt-i sâki ele alıp ayağın
Tururlar şem' veş bütler ayağın *(Mih. XV. 307)*

§ Şunlar kim gecelerler Tanrı içün secdede ve ayağın turup. *(Cev. Es. XV. 71)*

§ Beyler çepçevre cülûs eylediler ve kimiler ayağın turdular. *(Müslim. XV.)*

§ Ol günde yimezsüzin ve içmezsüzin göğe nazar idici oldukları halde kırk yıl ayağın turalar didi. *(Delil. XV. 151)*

§ Ebû-Hafs, müritlerine azîm heybet ve edep eylerdi, şöyle kim dükelisi el bağlayup ayağın dururlardı ve kimesnenin zehresi yoğudu kim anın katında söz söyleyelerdi. *(Tez. Lâ. XV. 530 - 1)*

§ Ol sultanın gecelerde ayağın durmaktan درمقدن اياغن mübarek ayakları şişerdi. *(Müz. XV. 356)*

Tahte binmiş şah-ı sahra oturur
Ulu beyler karşu ayağın durur *(Cam. XV. 38)*

§ Cemi' beyler ayağın dururlar. *(Ta. Sel. XV. 101)*

Çıkar otağı içinden o server
Ayak durur اياق درر ta çalınınca mihter *(Salâtin. XV. 31)*

Ayağın turdu Hakka etti ta'zim
Dedi Allahü-ekber etti tahrim *(Muham. XV. 13)*

§ Ve dahi öyle gerektir ki suyu yaturken ve ayağın dururken içmeyeler. *(T. E. XV.)*

§ Ve ba'zı mânend-i serv-i cûybar ayağın turmuşlar اياغن طور مشلر. *(Saadet. XV - XVI. 215 - 2)*

Karı gitti İmam turdu ayağın طوردى اياغن
Ki göstere ol uğruya yasağın *(Fazilet. XVI. 260)*

§ Gâh ayağın turdu طوردى اياغين gâh çöktü. *(Letâif. XVI. 16)*

§ Bir kimse ayağın turmağa kaadir olsa lâkin rukûa ve sücûda kaadir olmasa ana ayağın turmak lâzım değildir.
(Ter. Kurt. XVI. 60)

§ Yahya'nın huzurunda yüz urdu, ayağın turdu.
(Tibr. XVI. 171)

§ Âdil padişah huzurunda ayağın turasın.
(Rahat. XVI. 310)

§ Osman Gazi ayağın turdu آیاغن طوردی Âl-i Osman Gazi seferde nöbet urulsa ayağın tururlar. *(Âş. XVI. 10)*

§ Çıplak kimse eğer ayağın tururken kılsa ol dahi câizdir.

§ Evvelki kubbeye girüp ayağın durdular. *(Zehr. XVI.)*

Karşısında ayağın dursun آیغن دورسون mülûk el bağlasun
Kendi çıksın bârgâh-ı adle divan eylesün *(Baki. XVI. 27)*

§ Makam-ı hizmette kıyam-ı tamla sabit-kadem olup saf saf ayağın turmuşlar. *(Tar. İs. XVI. 17)*

§ Dizin dizin olup ayağın turdular. *(Şeref. XVI. 349)*

§ ... Ve çok mülebbes hizmetkârlar ayağın tururdu.
(Cihan. XVII. 137)

ayağın turgurmak : Ayağa kaldırmak, ayak üzeri durdurmak.

§ Mansur Halife Haccac zamanında havâric-i Arap tutsaklarından birisini karşısında ayağın turgurup اياغن طورغروب lâtife yüzünden süâl idüp didi ki... *(Câm. Na. XVI. 97)*

Selim istersen ey han mülk bağın
Adû serv olsa turgurma ayağın آیاغین طورغورمه
(Veyse. XVI. 201 - 1)

ayağın turmak : → **ayağın durmak.**

ayağın yürümek : Yürümek, hareket halinde bulunmak.

§ Bağ-ı cihanda âb-ı cûybardan gayri ayağın yürür اياغن يورور ve sebze-i bahardan gayri bir oturur turur koymayalar.
(Şeref. XVI. 230)

ayağı sıvık : Bir yerde durmayıp daima dolaşan.

§ Sîmab-pâ سیماب پا [*Fa.*] : Ayağı kaçmakta ve gözü uçmakta olan kimesnedir ki ayağı sıvık صیویق اياغی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 376)*

ayağı şaşmak : Ayağı kaymak, sürçmek.

§ ... Gulâmın ayağı şaşup شاشوب اياغی taam Hüseyn'in üzerine döküldü. *(Câm. Na. XVI. 98)*

ayağı yer basmamak : Sevinçten yerinde duramamak, ayağı yere erişmemek.

Ferahtan yer mi basardı ayağı یرم باصردی اياغی
Giderdi bir edüp iki konağı *(Yuz. Şems. XVI. 182)*

ayağ üzere gelmek : Ayağa kalkmak.

§ Ayağ üzere gelüp اياغ اوزره كلوب evin içini dolanurdu. *(Rahat. XVI. 11)*

ayaḫ : → **ayağ (III).**

ayak (I) : → **ayağ (I).**

ayak (II) : Toplanmış olan suyun alttan akıp gittiği yer.

§ Karye-i mezbure türabında vâkı' Tumlu dimekle ma'ruf bınar suvadımız olup ayağında اياغنده olan gölü ve üstünde olan mer'a ve çayırı Bağdasar veled-i Arslan nam zimmi bağı içine alıp taaddi eyledi. *(Sic. A. XVI. 5, 777)*

ayak (III) : Saçak, sarkaç (lı).

§ Bir yirmi ayak آيق salkım küpe otuz beş dirhem ve... *(Sic. B. XV. 4, 174)*

aya kakmak : → **aya karsmak.**

ayak almak, (ayağın alınak) : Aleyhte bulunarak kuvvet ve itibardan düşürmek, çelme takıp yere sermek.

Ayağın alıp اياغن الب kimseyi yıkmagıl
Yıkılasını angıl ınıkmagıl *(Ferh. XIV. 12)*

§ Melik eyitti : .. Hoş ittin bu devletsizlerin hakkından geldin, bular senin erini hoş tuttuğum içün bu yola gönüldüler, anın ayağın almak ایاغن آلمق istediler, haram-zadeliği bu makama yetirdiler. Huda'dan mehil olursa cezalarını verem didi. Avrat gerü baş kodu. *(Ferec. XV. 66)*

Ayağum aldı الدی ایاغوم devran düştüm elden
Budur devran işi dünya turaldan *(Çeng. Dâi. XV. 256)*

§ Fursat el verirse ayağın almağa ایاغن المغه ihtimam eyle deyü buyurdular. *(Saadet. XV - XVI. 110 - 1)*

Ayağım almak آلمق آیغم diler sâki dahi devran gibi
Câm-ı meyden gayri kimse destgir olmaz bana
(Revani. XVI. 7)

Bu kez kim baht atından kaldı yayak
Zamâne el dutarken aldı ayak آلدی آیق
(Yuz. Şems. XVI. 380)

Ne bilem ki ayağ alıcılarsız اياغ آليجيلر سز
Tutup elden yere çalıcılarsız *(Şeh. Ş. XVI. 110)*

Seg gibi kurban etine diş biler
El alanın ayağın almak ايغن المق diler *(Atai. Ha. XVII. 28)*

Selsebilin ayağın aldı ايغن الدی bu âb-ı sâfi
Kıldı dünya yüzünü gayret-i gülzar-ı cinan
(Hâleti. XVII. 131)

aya karsmak, (aya çalmak, aya çatlatmak, aya kakmak, aya öttürmek, el çatlatmak, el kakmak, el karsmak) : El çırpmak, elleri birbirine vurarak ses çıkarmak.

§ .. Zâhit anın sözün dinlerken elin birbirine urup ayasın çatlatırdı چتلدردی ,ایاسین, tâ kim sıçanlar ürke. *(Kel. XIV. 84 - 2)*

§ Çerinin kığırıştıklarını, aya kaktıklarını آیه تقدقلرنی içeri şehir kavmi işittiler. *(Fütuh. XIV. 270)*

§ Şehir kavmi taaccübde kalıp gülüştüler ve el kakdılar ve hey hey dediler. *(Si. Da. XIV. 189 - 2)*

Ururdu serv raks avaz-ı nâya
Çınar ol şevk ile karsardı aya قرصردی آیه *(Mih. XV. 383)*

§ Er avrat üryan olurlardı, sıklık virip aya karsıp ایه قرصب.
(Cev. Es. XV. 241)

Karsa karsa elini الی قرصه قرصه silleler urdu aya
Serpe serpe kadehi değdi key-ı Keyvan'a *(Âli. XV. 46)*

§ Olarun salât ve ibadeti Beytullah'ın çevresinde illâ sıklık ve aya karsmaktır ایا قرصمقدر elleriyle. *(Leys. Ar. XV. 488)*

Kim Allah size rahmetsün nedir haliniz
Niçün el kakup ال تقوب ettiniz eller ile tenâd
(Muham. XVI. 235)

Kim el çatladup ال چتلدب eylediler işaret ki tâ
Ebubekr işide Resûle ide inkıyat *(Muham. XV. 237)*

Çemende âb ayasın çalmadan ایاسن چلمدن çok
Habap etti kefin yer yer kabarcuk *(Lârendi. XVI. 267)*

§ Feryadımı dinleyüp aya çaldılar آیه چالدیلر. *(Hüs. Dil. XVI.75)*

§ Kef zeden کف زدن [*Fa.*] ; El karsmaktan ال قرصمقدن kinayet olur, yâni ayayı ayaya urmaktan ibaret olur.
(Ha. Ş. XVI. 328)

§ Zincler ayalar karsıp آیالر قرصب. *(Selim. XVI. 170)*

§ Tasdid تصدید [*Ar.*] : El karsmak ال قرصمق ve aya öttürmek ایا اوتدرملك. *(Bab. XVI. 1, 451)*

§ Hinbaş حنباش [*Ar.*] : Raksetmek ve sıçramak ve el karsmak.
(Bab. XVI. 1, 165)

§ Rakkase رقاصه [*Ar.*] : Elin karsa karsa, belin iki tarafa sala sala, ayağın yere uru uru çalgu ile ya ırlamak ile oynayan cariye. *(Bab. XVI. 1, 200)*

Şâh-ı gül aya karsuben oynarsa acep mi
Sen bülbüle bu nağmeyi ta'lim edeni gör *(Lâmii. XVI. 60)*

§ El-musaffiku المصفق [*Ar.*] : İki elini birbirine urup öttürücü ve aya karsıcı ایا قارسیجی kimesne. *(Terceman. XVI. 3, 35-1)*

Germ olup bülbül güle karşu terennüm başlamış
Ayasın karsar ایه‌سن قرصر çınar uyup usûl ozanına
(Hadidi. XVI. 22)

El çalar şâhların raksına gülşende çınar
(Nabi. XVII - XVIII)

§ Zeng زنك [*Fa.*] : Sekiz mânası var...8- destek zen. mânasınadır, yâni el kakmak قاقق ال ki iki cihetle olur, biri, sürûd ve teganniye usûl tutarlar ve biri kibar ef'alindendir.
(Bürh. XVIII - XIX. 324)

Dendi el kakmağa قاقنه ال tasfik تصفيق [*Ar.*] : u efendi : mevlâ [*Ar.*]
(Asım. XVIII-XIX. 14)

ayak ayak : Derece derece, basamak basamak, adım adım, yavaş yavaş.

§ ... Ol mertebeyi ve menzili oldu olaldan ve bir gezden bulmadılar, belkim azın azın dürüşmek ve ayak ayak ايق ايق ağmak ve cehtlik kılmak ile ol dereceyi buldular. *(Kel. XVI. 27 - 1)*

Sutûr-ı nazm ile kıl pâye kat'ın ey Âli
Meseldir ayağ ayak ايغ ايق kişi nerdübana çıkar
(Âli. XVI. 81)

§ Küffar alayları da belirdi. Derhal bizler dahi top-ı Muhammedî olup ayak ayak ileri gitmedeyiz. *(Ev. XVII. 33)*

§ Başterde kürekçileri kartal kanadı yâni yap yap çeküp ayak ayak اياق اياق gideler, sür'atle ulak gemisi gibi gitmeyeler.
(Tuh. Ki. XVII. 144)

ayak bacı : Satılan canlı hayvanlardan alınan vergi, resim.

§ Burusa'da kapan âmili olan Şemayil bin Ya'kup el-yahudi ıkrar ve i'tiraf idip eyitti ki : İşbu hâmil-i hüccet Hoca Ömer Çelebi bin Hoca Ali'den sene tis'a ve semânîn ve semân mie (889 - 1484) yılında ne mıktar koyun aldıysa iki koyuna bir akça ayak bacı اياق باجى ve iki koyuna bir akça boğazlama hakkı hisabı üzere ve ne varsa bîkusur alıp kabzeyledim.
(Sic. B. XV. 4, 417)

ayak basımı : Kadem, yere basan bir ayağın boyunca olan yer.

§ Sâati bilmek dilersen, gün doğarken arkanı güneşe verip gölgen yirmi altı ayak basımı ایاق بصیمی olsa iki sâat olur. *(Saat. XV. 15)*

ayak basmak : Azmetmek, ıkdam etmek, ısrar etmek, ayak diremek.

Ayak basmış ایق بصمش ki kanım döke dilber
Bihamdillâh yine demdir kademdir *(Nizami. XV. 11)*

İmdi el çekmeğe ayak basalım ایق بصملم
Şol cihetten ki ola sonu nedem *(D. B. XVI. 2)*

Ayak bas ایق بص olmagıl kendüyi bilmez
Veren alur veren el bil kesilmez *(Güvahi. XVI. 11)*

Ayak bas, yok, der ise ger kıl ibram
Elinden geldüğünce eyle ikdam *(Zati. XVI.)*

Eşkıya bastı ayak ایق بصدی nûş-ı şarap eylemeğe
Eshıyâ urdu eli şevk ile cam-ı kereme *(Zati. XVI. 34)*

Ayak bas meydanda sözünden dönme *(Kâtibi. XVII. 11)*

§ Ferhat Paşa'nın başı deyü ayak bastılar. *(Naima. XVII - XVIII.)*

§ İddi'a ادعا [*Ar.*] : Haklı olsun olmasın bir hükümde ayak basmak آیاق باصمق. *(Kam. Os. XIX. 272)*

§ Israr اصرار [*Ar.*] : Azm-i kavi, bir şeyden ve bir işten dönmemek üzere iltizam-ı sebat ki lisanımızda ana ayak basmak آیاق باصمق, ayak diremek denir. *(Kam. Os. XIX. 272)*

ayak beraber : Beraberce, hep birden.

§ Asakir-i İslâmın yayasiyle atlısını ayak beraber آیاق برابر saldırtalım. *(Ev. XVII. 356)*

ayak berberi : Seyyar berber.

Kazma ile başın tıraş ettiren
Ahir ayak berberini beğenmez *(Kâtibi. XVII. 59)*

ayak çeşmesi : Ayak yolu, helâ.

§ El-mihza المحزی [*Ar.*] : Âbhane, memşa, Türkçe ayak çeşmesi آیاق چشمه‌سی. *(Kdeb. XVIII. 51 - 2)*

ayakdaş, (ayaktaş) : İşlerini el birliğiyle yapanlardan her biri.

§ Amr Ayyar'ın ayaktaşı ایقتاشی, on sekiz Sahipkıran'ın başı... *(Hamza. XIV. 2, 2)*

§ Pâdaş پاداش [*Fa.*] : Mânası ayaktaşdır. *(Deka. XVI. 34 - 2)*

§ Hem-pâ همپا [*Fa.*] : Ayakdaş آیاقداش.

(Şamil. XVI. 62)

Nâm ile kûy-i harabatın nice ayyaşıyuz
Can ile rindan-ı bezm-i aşkın ayakdaşıyuz
(Aşki. XVI. 174)

Olmazsın hırka vü tac ile ayakdaşımız
Zahidâ rıtl-ı giran ile sebük-bârız bugün *(Aşki. XVI. 178)*

§ ... Ders-i âm Keçi Mehmet Ef. ilm-i nahivde kâfiye dersinde üstadımız... Ve Maan Oğlu Keçeci Süleyman, Anber Mustafa müezzinlikte ayaktaşlarımız آیاقطاشلرمز olup...
(Ev. XVII. 245)

§ El-'uşerâ' العشراء [*Ar.*] : Ülfet edilen kimselerdir ki ayakdaş آیقداش mefhumundadır. *(Kdeb. XVIII. 126 - 1)*

§ ... Pâdaş پاداش [*Fa.*] : gibi ki ayakdaş ایاق داش tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 103 - 2)

ayakdaş olmak : Ayak uydurmak.

Senin azm-i şerifinle ayaktaş olmaz bir dem
Eğerçi Peyk-i seyyare demişler mah-ı devranı
(Zati. XVI. 14)

§ Hazreti peygamber, kimse seyrine ayakdaş ایقداش olmamıştır.
(Ârifin. XVI. 74)

§ Sür'atle reftara gelse peyk-i vehm ü hayâl anınla ayakdaş ایقداش olmak muhâl idi. *(Saadet. XV - XVI. 173 - 1)*

ayak davuşu : → ayak tavışı.

ayak deri, (ayak derliği, ayak teri) : Gelip iş yapan kimseye verilen ücret, hizmet ücreti.

§ Pây-müzd پای مزد [*Fa.*] : Ayak deri آیاق دری. *(Miftah. XV. 54)*

§ Malini ribâya verirdi, Basra şehrinde otururdu, her gün alımın almağa varırdı, eğer ellerinde akça bulursa alırdı, bulmazsa ayak derin ایاق درن alırdı, evinin nefakasın andan kılmıştı. *(Tez. Ba. XV. 72)*

§ Kenizek hâdimle yüz dinar gönderdi, hem yarın gine gel didi. Yarındası Halit va'degâhta hazır bulundu ... Hâdim yüz dinar dahi getirdi eyitti : Bu getirdiklerim ayak deridir ایاق دریدر , Cüm'a gün halk câmi'de iken kadem rencide idesin, Sitti seni görüp özür dileye didi, Halit sevindi. *(Ferec. XV. 463)*

§ Ases Hacı Ömer'i ücrete dutup dört yüz elli akça ayak derliği آیاق درلکی kavl ittim. *(Sic. B. XV. 8, 241)*

§ Pây-müzd پای مزد [*Fa.*] : Ayak derliği آیاق درلیکی . *(Şamil. XVI. 391)*

§ Pây-müzd پای مزد [*Fa.*] : Ayak deri ایق دری . *(Ni'meti. XVI. 126)*

§ İşbu pîr Nefes şahitler getirmeğe gitti, eğer üç güne değin gelirse febihâ ve eğer gelmez ise mezbur mübarek ayağı teri ایاغی تری olan elli filûriyi ben edâ ideyim. *(Sic. A. XVI. 2, 89)*

§ Eğer akça assısından verirlerse alırdı ve eğer vermezlerse ayak derin ایق درن alırdı. *(Tez. Ün. XVI. 30 - 1)*

Sevkend [*Fa.*]: and u pâ-müzd پامزد [*Fa.*]: ayak deri ایق دری, kiri [*Fa.*] : müzd

Yan : nezd [*Fa.*] ü müşteri : müzd [*Fa.*] bûs [*Fa.*] : öp, hamuş [*Fa.*] : epsem *(Genç. XVII. 49)*

§ Pâ-müzd [*Fa.*] : Ayak deri ایق دری. *(Nuh. Tuh. XVII. 46-1)*

ayak derliği : → **ayak deri.**

ayak divanı : Acele ayak üzerinde yapılan toplantı.

Yolda gördüm o şeh-i hûbanı
Gûyiya etmiş ayak divanı ایق دیوانی *(Atai. Ha. XVII. 46)*

ayak dolamak, (ayak tolamak) : İftira ederek fena duruma düşürmek.

§ Şıltak شلتاق [*Fa.*] : İftira edüp ayak tolamak ایق طولمق.
(Caf. XVI. 97 - 1)

Bana ayak tolayup آیا طولیوب zülfün ne ister dilberâ
Komamıştır cana tenden gayrı hod bir köhne şal
(Lâmii. XVI. 28)

Sohbet-i meyden sakın ayak dolar ایاق طولر nâgeh sana
Çün bilirsin hürmet etmez câm-ı sahba kimseye
(Revani. XVI. 142)

Köşe-i meyhaneyi dünyaya vermez gerçi dil
Korkarın ayak dolar ایق دولر bir gün şarab-ı nâb ana
(Revani. XVI. 6)

§ Şıltak شلتاق [*Fa.*] : İftira edüp ayak tolamak ایق طولمق ve gavga ve gargaşa. *(Ni'meti. XVI. 438)*

ayak durmak : → **ayağın durmak.**

ayak dutmak : Kadeh sunmak, kadeh vermek.

En öndin ayak duttu اياق دوتدی atasına
Zehi kız neler etti atasına *(Süh. XIV. 135)*

Şahenşaha dutgıl دوتغل bir ayak اياق dolu
Ki yoktur bu âlemde andan ulu *(Süh. XIV. 63)*

ayak götürmek, (ayak götürüp gitmek): 1. Çabucak çekilip gitmek.

Kara işiticek heman-dem yayak
Baş urdu yere vü götürdü ayak اياق کتوردی
Sanasın ki yel idi ya div idi
Yola girüp anın gibi yeldi *(Süh. XIV. 283)*

Sabâ vakt-ı seherden turdu irden
Götürdü ayağın ایغن کتوردی yel gibi yerden *(Mih. XV. 435)*

§ Heman-dem hüsn-i ferhunde-cemâl misal nesim-i şimâl ayak götürüp اياق كوتورب etraf-ı şehri girdibâd âsâ döne döne cüst ü cû etti. *(Saadet. XV-XVI. 61 - 1)*

Turma rez duhterini çek, götür ayağ gönül
Tut ki meyhanede vardır dikili bağların *(Âli. XVI. 111)*

El uciyle merhaba etse verirdi devlet el
Götürüp كوتر gam ayağı ايغى derdi o dem yahu sana
(Zati. XVI. 64)

El öptü vü ayak götürdü karı
Seğirtti muştuladı ol nigârı *(Şeh. Ş. XVI. 123)*

2. Çekilip gitmek, ayağını çekmek.

§ Ebumüslim bundan ayak götürüp gitti اياق كتورب كتدى. *(Müslim. XV. 1, 16)*

§ Hâbil mahall-i katlden ayak götürüp huzur-ı İmam'a girdi. *(Saadet. XV-XVI. 152 - 1)*

§ Pây-giriften پاى كرفتن [*Fa.*] : Ayak götürüp gitmek ايق كتورب كتمك ve bağdalamak. *(Ni'meti. XVI. 9)*

Rind isen meyli koma câm-ı musaffadan yana
Ârif isen götür ayağı كوتر اياغى Galata'dan yana
(Revani. XVI. 7)

§ Heman başım alup girîz içün ayak götürdüm ايق كوتردم. *(Şeref. XVI. 105)*

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı *(Saz. Zihni. XIX. 469)*

ayak götürüp gitmek : → **ayak götürmek.**

ayak koymak : Ayak basmak, girmek.

Yine bir meclis-ârâlık edüptür Zati vasfında
Değil kaadir koya ayak ايق قويه o bezm-i hâsa her âmî
(Zati. XVI. 12)

ayaklamak : Çiğnemek, ayak altına almak.

Aşk ile değdi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu ايقلايو gâh dişlemeğe *(Şeyhi. XV. 67)*

§ Hazreti Hünkâr ol balçığ içine girip anınla bile ayaklamağa اياقلمغه başladı. *(Bektaş. XIV. 153)*

Ayaklama ايقلمه hazer et bağbân-ı kudretten
Şükûfehâ-yi gülistan-ı Haktır ehl-i kemâl
(Yahya Bey. XVI. 44)

Sipah-ı gam nola ayaklar آيقلر ise uşşakı
Raiyyetine o şahın inayeti yoktur *(Baki. XVI. 80)*

Ayaklanmak murad ettikçe biz ayakladı ايقلدى devran
Leked-kûb-ı cefa olduk umarken sâğar-ı işret
(Hâleti. XVII. 183)

§ Ed-diyâse الدياسه *[Ar.]* : Harmanı ayaklayup آياقليوب tereke çıkarmak. *(Kdeb. XVIII. 591 - 2)*

§ Bişkeliden بشكليدن *[Fa.]*:... ve çiğnemek ve ayakla tepmek ve basmak ve ayaklamak آياقلمق mânasına gelir.
(Bürh. XVIII - XIX. 120)

ayaklandırmak : Ayağa kaldırmak.

Medet Baki'ye ey pîr-i muğan bir cür'a himmet kıl
Elin alup ayaklandır آيقلندر ki ol bîçare düşmüştür
(Baki. XVI. 97)

ayaklanmak : 1. Ayak ile çiğnenmek.

Hâleti pâmâl-i gamdır ummanuz anda hüner
Nesne hasıl eylemez zira ayaklanmış ايقلنمش türap
(Hâleti. XVII. 178)

2. Ayağa kalkmak.

Ayaklanmak ايقلنمق murad ettikçe biz ayakladı devran
Leked-kûb-ı cefa olduk umarken sâğar-ı işret
(Hâleti. XVII. 183)

ayaklara salmak : → ayağa salmak.

ayaklık : 1. Ayak zırhı.

§ Başa mesh vermek ışık urunmaktur, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık ايقلق giymektür. *(Tuh. Le. XV. 289)*

2. Tezgâhta ayakla üzerine basılan ve mekik atmak için nöbetle hareket ettirilen tahta.

§ Pâ-efşâr پا افشار [*Fa.*]: Çulhaların ayaklık ایاقلق tâbir olunan tahtalarına denir ki çukurun içine saldırıp üzerine ayakların vaz'ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 139)*

ayaklı küpe : Salkım küpe.

§ ... Ve üç ayaklı ایقلی bir altun küpe کوپه ve bir mor feracem vardır. *(Sic. A. XVI. 5, 971)*

ayak naibi : Seyyar hâkim.

Sürçenin mest deyü ayağın almak ister
Görmedim ben bu ayak naibi آیق نائبی gibi şerrir
(Sabit. XVII - XVIII. 117)

ayak orusı : Helâ.

§ Huşş حش [*Ar.*] : Ayak orusı ایق اروسی ve çöplükleri. *(Bab. XVI. 1, 165)*

§ Birâz براز [*Ar.*]: Ayak orusına ایق اوروسینه çıkmak ve gezinmeğe çıkacak tenha yer. *(Bab. XVI. 1, 107)*

ayakta kalmak : İşi ilerletemeyip yarıda bırakmak.

İşin varmağa başa terk-i ser kıl
Ayakta kalmadan ایاقده قلمدن âhir hazer kıl *(Mih. XV. 161)*

ayakta komak (koymak) : Garip, avare, meydanda bırakmak.

§ Ayak verdin ayakta koma ایقده قومه *(Tazarru. XV. 129)*

İlâhî üstümüzden eyleme dûr
Bizi ayakta koyup آیاقده قیوب eyleme hor *(Salâtin. XV. 13)*

§ Yüzün yere koyup eyitti : İlâhî ... içimi dürlü dert ve sinemi pür-ah-ı sert eyledin, bu dükeli sendendir, amma işim ayakta koma ایاقده قومه ; bu bîinsaf hocamın cevr ü cefasına nice döyem, didi. *(Ferec. XV. 275)*

ayaktan ayağa : Her bir basamakta.

Buyur kim bir ulu köşk eylesinler
Hanaylar biri bir üzre kosunlar
Dahi kırk ayağ olsun nerdübanı
Delim tertib ile düzsünler anı
Ayaktan ayağa bir kul otursun
Elinde her biri harbe götürsün *(Dah. XIV. 89)*

ayaktan başa : Baştan ayağa.

Ayaktan başa آیقدن باشه ol dildar-ı mevzun
Giyindi câme-i l'alin ü gülgûl *(Lârendi. XVI. 285)*

ayaktan bırakmak : Düşürmek, yıkmak, yürüyemez hale getirmek.

§ Bir darb-ı münker edüp ol mazlumu ayaktan bıraktı ایاقدن برقدی. *(Raufi. XVI. 110)*

ayaktan çıkmak : Harekete takatı kalmamak, kendini kaybetmek.

§ Mey-i gülgûn sıfat kan derleyüp ayaktan çıktım آیاقدن چیقدم. *(Saadet. XV - XVI. 135 - 2)*

ayaktan düşmek : **1.** Yıkılmak, takatsiz kalmak, kuvvetten düşmek.

Dut elimi kim ayaktan düşmüşem
Hem nedamet oduna dutuşmuşam *(İs. XIV. XV. 21)*
Ayakta kaldık üş düştük ayaktan ایقدن دوشدك
Bizi kurtarıver bend ü tuzaktan *(Tennuri. XV. 73)*

§ Leylâ feryat etti ki : Ey azizler, Ya'kup ayaktan düştü ایاقدن دوشدی ve elden gitti, medet kılın dedi. *(Raufi. XVI. 55)*

2. Acz içinde kalmak, felâkete uğramak.

Ayaktan düşüp آیقدن دشب nite tutsak kala
Elin düşmüşün her ki tutmuş ola *(Ferh. XIV. 27)*
Yürekte od, gözümde yaş, başumda hâk, elümde yel
Elüm tut düştüm ayaktan ایقدن دشدم hicab aç nûr-ı eclâdan
(Muham. XV. 225)

Elüm al ey düşenler destgiri
Ayaktan düşmüşemdür dest-girî *(Muham. XV. 529)*

Başı gitse düşer leşker ayaktan
Burdur söylediğim buna bayaktan *(Şeh. Ş. XVI. 468)*

Bilüm gitti vü aklım cümle şaştı
Ayaktan düştüm ایقدن دوشدم iş çün baştan aştı
(Çeng. Dâi. XV. 247)

Temaşaya bakar hep halk ıraktan
Çü baş elden gider düştüm ayaktan
(Çeng. Dâi. XV. 241)

§ Ayaktan düşmüşlere destgir ve râh-ı hizmet-i âsafîye müşir olup halimize merhamet ve arz-ı maksudumuza himmet edesiz. *(Şeref. XVI. 148)*

ayaktan salmak : Düşürmek, çökertmek.

Her dem belâ yelin müteharrik kılar felek
Her lâhza bir nihali ayaktan salar ایقدن صالار felek
(Hadika. XVI. 139 - 1)

ayaktaş : → **ayakdaş.**

ayak taşı : Kirini gidermek için yıkanırken ayağa sürülen çopur taş.

§ En-neşefe النشفه [*Ar.*] : Ayak taşı آیاق طاشی dedikleri taş ki ayağın kirin giderirler. *(Ah. XVI. 1082)*

ayak tavışı, (ayak davuşu, ayak tavuşu, ayak tavuşdusu) : Ayak sesi, ayak patırtısı.

§ Teheshüs تهسهس [*Ar.*]: Gizlice avaze etmek ve ayak tavışı آیاق طوشی ve savt-ı hafi. *(Bab. XVI. 1, 130)*

§ Debdebe دبدبه [*Ar.*] : Ayak tavışı dıpırtısı ve koyulmuş süt. *(Bab. XVI. 1, 185)*

§ Bir ayak tavuşdusu ایاق طاووشدسی işittim. *(Rahat. XVI. 433)*

§ Şelbûy [*Fa.*] : Ayak tavuşu ایاق طاوشی. *(Ni'meti. XVI. 389)*

§ Şerfâk شرفاك [*Fa.*] : Âheste ve hazin avaz ve tıpırtı ve ayak davuşu ایق داوشی. *(Ni'meti. XVI. 426)*

§ Şekâşek ve şekşek شكاشك وشكشك [*Fa.*]: Türkide ayak tavuşdusu اياق طاووشدوبى tâbir olunur ki bir kimesne meşyettikte istimaʿ olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 118 - 2)*

§ El-hems [*Ar.*] : Gizli sese denir, alâ-kavlin begayet gizli ve yapça ayak tavışına آياق طاويشنه denir.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 308)

§ Süksük سكسك [*Fa.*] : ... ve ayak sesine de denir ki ayak tavışı آياق طويشى tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 359)*

§ Şeb-pûy شب پوى [*Fa.*]: Aheste meşy halinde zuhur eden ayak sadâsına denir ki ayak tavışı آياق طاوشى tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 384)

ayak tavuşdusu : → **ayak tavışı.**

ayak tavuşu : → **ayak tavışı.**

ayak teri : → **ayak deri.**

ayak tolamak : → **ayak dolamak.**

ayak tonu : Don, iç donu.

§ Korkusundan ayağı tonu اينى طونى toptolu oldu.
(Anter. XIV. 2, 547)

§ Tuban توبان [*Fa.*]: Ayak tonu آياق طونى. Tahrif idüp tuman derler. *(Miftah. XV. 68)*

ayak üzere (üzerine) gelmek : Ayağa kalkmak.

§ Padişah ayak üzere gelüp آياق اوزره كلوب hizmetler eyledi.
(Mevahib. XVI. 725)

§ Az müddette oğlan neşv ü nemâ buldu ayak üzerine gelüp ايق اوزرنه كلوب seyrederken bir mevzıʿa vardı.
(Câm. Na. XVI. 69)

ayalama : Avucu dolduracak büyüklükte olan (taş).

§ Er-reşade الرشاده [*Ar.*] : Kayaya denir, sahre mânasına ve avucu dolduran taşa denir, ayalama آيهله tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 609)

ayamak : Saygı göstermek, saygı ile anmak.

§ Ve âdetleri beylerine adıyle çağırmak idi, yâni ayamazlardı آیمازلردی. *(Kesir. XV. 3, 372)*

§ Ve her birini ayamayup آیامیب adlı adıyle çağırırdı. *(Kesir. XV. 4, 80)*

§ Ulu emirleri kiçiler mertebesinde tutardı. Hürmet etmezdi, çoğunu ayamazdı ایامزدی adı birle çağırırdı. *(Kesir. XV. 4, 78)*

§ Kenv کنو [*Ar.*] : Adını ayamak آیەمق yâni eyü kılan deyü ta'zimle zikretmek. *(Bab. XVI. 1, 556)*

ayanmak: İyi bakılmak, korunmak.

İşitti vü şah oldu enü yanu
Dedi beslenüptü kızım ayañu ایاکو
Süheyl ol dahi bir melik-zad idi
Yüzü ay gibi, servi-azad idi
Ne bilem ikisine nitti felek
Nite oldu Tanrının anda dilek *(Süh. XIV. 173)*

aya öttürmek: → **aya karsmak.**

aya taşı : Avuç içine sığabilecek, elle atılabilecek büyüklükte olan taş, sapan taşı.

§ Müştâseng مشتاسنك [*Fa.*]: Aya taşi آیا طاشی. *(Şamil. XVI. 175)*

ay aydını, (ay ayduñı) : Ay aydınlığı, ay ışığı, mehtap.

§ Ay aydıñı آی ایدکی cihana yayılınca oturdu. *(Anter. XIV. 2, 416)*

§ Mahtâb ماهتاب [*Fa.*] : Ay aydını ای ایدینی. *(Miftah. XV. 131)*

§ Gözüne uyhu girmedi, haymeden çıktı gördü ay aydınıdır آی آیدینیدر, bir turfe hayme görünür. *(Ferec. XV. 360)*

§ Mahtâb ماهتاب [*Fa.*] : Ay aydıñı ای ایدکی. *(Sıh. Ac. XV. 8 - 1)*

§ Halit yetişti, ay ayduñıydı آی ایدکیدی. *(Hay. XV. 33)*

§ Mahtâb ماهتاب [*Fa.*] : Ay aydını آی آیدینی. *(Şamil. XVI. 510)*

§ Mehtâb مهتاب [*Fa.*] : Ay aydınlı ای ایدکی.
(Ni'meti. XVI. 154 - 2)

§ Mahtab ماهتاب [*Fa.*] : Ay aydını ای ایدینی.
(Ni'meti. XVI. 573)

§ Gece ile ay aydunuñda آی آیدوکنده ayun nuriyle giderdük.
(Şevahid. XVI. 60)

§ Şeb-efruz شب افروز [*Fa.*] : Şem' ve ay aydını آی آیدینی ve gece aydın idici demektir. *(Deş. XVI. 133 - 1)*

Oldu dav'ü'l-kamer [*Ar.*] : ay aydını, dahi mehtab [*Fa.*]
(Men. Cev. XVII. 6)

ay ayduñı: → **ay aydını.**

ayaz : Açık, bulutsuz (hava).

§ Mâhe ماهه [*Fa.*] : Ayaz ایاز yâni ay aydını ve matkap.
(Ni'meti. XVI. 574)

§ El-ısha'ü الاصحاء [*Ar.*] : Göğün yüzü açılıp ayaz ایاز olmak.
(Terceman. XVI. V. 82 - 2)

'ayb etmek, ('ayb kılmak, 'ayb eylemek) : Ayıplamak, tayibetmek.

Yarlıganmak iltimas ettiğimiz 'ayb eyleme عیب ایلمه
(Ruşeni. XV. 212)

Her gören 'ayb etti عیب ایتدی âb-ı dide-i giryanımı
Eyledim tahkik görmüş kimse yok cananımı
(Fuzuli. XVI. 198)

Beste-i dâm-ı gam-ı hicran-ı yârim neyleyim
'Ayb kılmañ عیب قلمك giryemi bî-ihtiyarım neyleyim
(Raufi. XVI. 56)

'ayb eylemek: → **'ayb etmek.**

'ayb kılmak: → **'ayb etmek.**

ayca ayca : Aydan aya.

§ Şihar شهار [*Ar.*]: Kimseyi ay hisabiyle ücrete tutmak ve ayca ayca آیجه آیجه muamele etmek. *(Bab. XVI. 2, 58)*

§ Şehrî شهری [*Ar.*] : Ayca ayca آی جه آی جه verilen nesne.
(Bab. XVI. 2, 600)

ay demürü, (ay, ay temürü, iy, iy demürü) : Marangoz kalemi, demir kalem.

§ Üç iy ای 15, bir ay ای 6, iki küşt-i erre...
(Sic. B. XV. 6, 84)

§ Duray درای [*Fa.*] : Ay demürü آی دموری dedikleri demürdür ki dülger âletlerindendir. *(Ni'meti. XVI. 319)*

§ Ezine ازینه [*Fa.*] : Küçük ay demürü ای دموری ve taş delecek külünk. *(Nim'eti. XVI. 86)*

§ Sûraḫ-ı sünb سوراخ سلب [*Fa.*] : Ay demürü آی دموری.
(Şamil. XVI. 463)

§ Mâse ماسه [*Fa.*] : Ay demürü ای دموری ve demir kürek ve maşa ve kısaç. *(Şamil. XVI. 510)*

§ Şikene شکنه [*Fa.*] : Ay ای ki dülgerlerin âletlerindendir, ve büklüm ve çivi. *(Caf. XVI. 95 - 1)*

§ El minkar المنقار [*Ar.*] :... ve dahi iy ای dedikleri ucu keskin demire derler ki anınla neccarlar ağaç delerler.
(Terceman. XVI. 3, 165 - 1)

§ El-'atele العتله [*Ar.*]: Büyük iy demürü ای دموری , beyrem gibi.
(Terceman. XVI. 2, 53 - 1)

§ El-'atele العتله [*Ar.*] : ... ve inde'l-b'az büyük ay temüri ای تموری. *(Ah. XVI. 646)*

§ El-'atele العتله [*Ar.*] : ... Ve şol demür kazmaya denir ki, baltanın başı tarzında olur. Alâ-kavlin yayvan başlı değnek tarzında olup anınla divar hedmederler. Türkide küskü tâbir ettikleri âlet olacaktır. Ve dülgerlerin ve oymacıların ay temürü ای تموری dedikleri âlete denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 278)*

§ İskene اسکنه [*Fa.*] : Dülgerlerin ay demürü آی دموری dedikleri âlettir. Arabide beyrem derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 64)*

§ El-beyrem البیرم [*Ar.*]: Divarcıların divar yıkacak âletleridir. Alâ-kavlin dülgerlerin ay demürü آی دموری dedikleridir. Farisiide iskene derler. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 399)*

aydın, (aydınlu) : **1.** Münevver, ziyadar, ışıklı.

§ Şükür ve öğmeklik ol Tanrıya kim anın kudreti eserleri aydın آيدن gündüz yüzünde yıldıramıştır. *(Kel. XIV. 1)*

Ol evi kim yavlak aydın ايدين u ulu
Kamu dürlü reng ü nakş ile dolu *(Man. Tayr. XIV. 132)*

§ Vakıt vakıt kim aydın ايدن yere çıkaralar, anul anul çıkaralar kim gözü ansızda aydınlık dokunucak hîre olur. *(Hazain. XV. 10 - 1)*

Ya fitil az kala âhir ola nur
Bir iki def'a katı şu' le verür
Bayağıdan aydın ايدن olur ev içi
Ne tefavüt az u çok ulu kiçi *(Melhame. XV. 59 - 1)*

Kamumuz aydınıyuz آيدنى يوز ol çerağın
Kamumuz yaprağıyuz bir budağın *(G. Ra. XV 47)*

§ Ruşenâ روشنا [Fa.] : Aydınlu ايدينلو ve ruşen olan nesne, nurlu kimesneye dahi ıtlak olunur. *Deş. XVI.)*

§ Ruşen روشن *[Fa.]* : Aydın آيدن. *(Şamil. XVI. 446)*

§ Ruşenâ روشنا *[Fa.]* : Aydıñ آيدك. *(Sıh. Ac. XV. 4 - 1)*

§ Seher سحر *[Ar.]* : Aydın olan gölge, zıllü'l-kamer mânasına. *(Bab. XVI. 1, 54)*

§ Kehkeşan كهكشان *[Fa.]* : Arapça mecerre-i âsmandır. Türkide iki adı vardır : Biri Saman uğrusu ve biri Hacılar yoludur. Ak bulut pâresi gibi görünür. Eydürler ki yıldız çokluğundan aydın آيدن olup ak bulut gibi görünür. *(Ni'meti. XVI. 530)*

§ Ruşen روشن [Fa.] : Aydın ki gündüzün sıfatıdır, rûz-ı ruşen gibi ve gayri nesneye dahi sıfat vâki' olur : Hat-ı ruşen ve rah-ı ruşen gibi. *(Ni'meti XVI. 346)*

§ Pertev پرتو *[Fa.]* : Mutlaka aydın آيدين ışık. *(Nuh. Tuh. XVII. 166 - 1)*

2. Nur, ışık, aydınlık.

Dedi ey iki gözümün aydını آیدنی
Bana dindürür saçının bir dünü *(Süh. XIV. 140)*

§ Ay aydını ایدنی geceler olucak dururdum, bay kişilerin evi üstüne çıkardım daracalarına gelirdim kim ay şûlesi ev içine düşmüş olurdu, yedi gez "şeylem, şevlem" derdim dakı ay aydınına yapışıp ev içine inerdim. *(Kel. XIV. 13)*

Kendözünden çün değildir ay nuru
Aydını آیدیکی kamu güneştendir varı
(Man. Tayr. XIV. 191)

§ Baharda yılan çıkıcak güneş aydınından ایدنندن gözleri yoş olur, kamaşır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 80)*

§ En yukarığı sakf üstünde bir ak kubbe var idi anın üzere bir kızıl alem var idi anın ile karanudan çeri aydınlanır idi ve anın aydını ایدك göz erimi yer balkır idi. *(Enb. XIV. 634)*

Ruşeni'nin ey gözünün nuru gönlü aydını آیدینی
Aydın ilinden ırak, üş gözü yaştır, bağrı baş
(Ruşeni. XV. 252)

§ Evvelki bereketten ay aydını ایدکی kaluptur .....
(Ata. XV. 22)

§ Anın aydınında آیدننده oturmak revâ değildir didi.
(Tez. Lâ. XV. 537 - 2)

§ ... Ayın aydınında ایدننده gördüm, mezbur Peri ile iki kimesne dahi var idi. *(Sic. A. XVI. 1, 776)*

Bir sâate denir : an [*Ar.*]: aydınlara آیدنلر• di: envar انوار [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 40)

Açılmışa : müşerrah [*Ar.*] : aydınludur آیدنلودر : münevver منور [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 47)

3. Ruşen, açık, âşikâr.

§ Hûveyda هویدا [*Fa.*] : Aydın آیدن ve görünür.
(Şamil. XVI. 535)

aydın etmek : Güzelleştirmek.

§ El-inzar الانضار [*Ar.*] : Aydın etmek آیدین ایتمك yâni güzel kılmak. *(Kdeb. XVIII. 490 - 2)*

aydın eylemek, (aydın kılmak) : Aydınlatmak.

§ Ve gönlünü iyman nuriyle aydın eyleye ایدن ایلیه.
(Si. Da. XIV. 34)

§ Nite ki güneş bir dağa dokunsa anı aydın kılur آیدن قلور.
(İrşad. XV. 182)

aydınılmak : → **eydinilmek.**

aydın kılmak : → **aydın eylemek.**

aydıñlık delüğü : Pencere, ışık girecek delik.

§ Kûḫ کوخ [*Ar.*] : Aydıñlık delüğü ایدکلق دلوکی konmayan saz damdurur. *(Bab. XVI. 1, 436)*

aydınlu : → **aydın.**

aydıvermek, (eydivermek) : Söyleyivermek,

Sana eydür ise kimin oğlusun
Aydıvergil ایدی ویرکل ana sözün doğrusun *(Yuz. Şeyd. XIII. 74)*

Aydıver ایدی ویر tâbirini anın bana
Aydayım ol gördüğüm düşü sana *(Yuz. Şeyd. XIII. 2)*

Didiler var mıdır suyu bu pîrün
İçelim, bize dahi aydıvirüñ ایدیویرك *(Fazilet. XVI. 280)*

§ El-Kıssa القصه [*Ar.*] ... ve dahi söz söylemek ve bir işi diyivermek ve eydivermek ایدیویرمك. *(Terceman. XVI. 2, 159)*

§ Ben bu uyhudan baş götürem ve sizin adlarınızı bir bir size ayıdıvirem آیدی ویرم. *(İrşad. XV. 71)*

aygırlanmak, (aykırlanmak) : Aygır tavrı takınmak.

§ Et-tefahhül التفحل[*Ar.*]: Aykırlanmak ایقیر لانمق ve erkeklenmek. *(Terceman. XVI. 196)*

§ Et-tefahhül التفحل [*Ar.*] : Aygıra öykünmek mânasındadır ki zu'münce aygırlanmak آیغرلنمق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 311)*

aygırsamak : Kısrak aygır istemek.

§ Pes Cebrail Aleyhisselâm bir aygırsamış ایغرسمش kısrak üzere geldi, buların önüne düşüp deniz arasına girdi ve bular anı kendülerden sandı. *(Enb. XIV. 414)*

aygur, (aykur) : Aygır.

§ Aygur ایغور ve iyer ve uyan ... *(Sic. B. XV. 2, 195)*

§ Aykur ایقور yunt ile yıl artuğun otlayup binilmezse döl içün tutulursa... *(Tuh. Le. XV. 346)*

Di hısan حصان [*Ar.*]: -Aygur آیغور ata, kişnemeye : sahl [*Ar.*]u suhal [*Ar.*] *(Asım. XVIII - XIX. 45)*

aygut : 1. Karşılık, mükâfat.

Sen içürme karluca su yavuza
Ki içüresin, aygutun آیغوتن yaz buza
(Fena kimseye karlı su içirme, içirirsen karşılığını buza yaz. Yani kötülere iyilik etmek, buza yazı yazmak gibidir.) *(Ferh. XIV. 43)*

2. Bilmukabele, karşılık olarak.

Nice kim eylik edesin sen ana
Aygutun آیغوتن yavuzluk eder ol sana *(Ga. XIV. 174)*

ayıd ağacı : Tohumu şehveti kesmek için kullanılan bir bitki, beş-parmak.

§ Penc-engüşt پنج انکشت [*Fa.*] : Bir ottur ki suya koyucak barmakları açılır ve sudan çıkıcak gerü yumulur. Ba'zılar ayıd ağacıdır ایدآغاجیدر dediler. *(Ni'meti. XVI. 56 - 2)*

§ Penc-engüşt پنج انکشت [*Fa.*] : ... Ve ba'zılar ayıd ağacıdır dediler. *(Deş. XVI. 37 - 1)*

§ Penc-engüşt پنج انکشت [*Fa.*] : Ayıd ağacı ki tohumuna habbü'l-ukr derler. Zira ki içen kişinin nesli kesilür. Şehvet-i cima' zayıf olsun deyü ruhbanlar altlarına döşenürler. *(Deş. XVI.)*

§ Penc-engüşt پنج انگشت [*Fa.*] : Ayıd ağacı آید آغاجی.
(Caf. XVI. 27 - 1)

§ El-Fakd الفقد [*Ar.*]: Beş-parmak ve ayıd ağacı آید اغاجی dedikleri dir ki tohumuna habbü'l-fakd derler. Ayıd tohumu ma'rufdur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 663)

§ Penc-engüşt پنج انگشت [*Fa.*] : Dilâşûb ismidir ki nebat-ı ma'rufdur. Arabide zû-hamse-i evrak ve zû-hamse-i esâbi' ve tohumuna habbü'l-fakd dinür ve Türkide nebatına beş-parmak ve ayıd ağacı آید اغاجی ve tohumuna ayıd tohumu tâbir olunur. Su kenarlarında nâbit ve yaprağı şehdane yaprağına şebih olur, tohumu istiska illetine müfiddir. . . Nisvan üzerine galebe -i şehvet vukûunda buhuru müsekkindir.
(Bürh. XVIII - XIX. 160)

ayığ : → **ayık.**

ayık, (ayığ) : Aklı başında.

Haznedâr eydür gördüm ben ayık ایق
Bir kuş indi bu kula gökten bayık *(Yuz. Şeyd. XIII. 28)*

Ayığ ایغ olman mest olun içüp müdam *(Ruşeni. XV. 134)*

§ Hüşyâr هشیار [*Fa.*] : Ayık آیق ve uslu. *(Ni'meti. XVI. 638)*

§ Sarhoşlar içinde ayık, ölüler içinde diriye benzer.
(Rav. Ah. XVI. 341)

§ Hüşyâr هشیار [*Fa.*] : Ayık آیق. *(Şamil. XVI. 134)*

Geçürme men gibi sarhoşluğ ile
Ayığ ایغ olmayuben eyyam-ı aşkı *(Gülşeni. XVI. 70)*

Bîdar [*Fa.*] : uyanık, çam ağacı : merh [*Fa.*] u bulut : miğ [*Fa.*]
Hüşyar هشیار [*Fa.*] : ayık آیق, nem [*Fa.*] : çi, kızıl: sürh [*Fa.*] ü genez : zeb [*Fa.*]
(Genç. XVII. 66)

ayıkmak : Ayılmak.

Bezm-i Elest mestanıyuz ayıkmayuz ایقمیز biz tâ ebed
(Kuddusi. XIX. 63)

ayık olmak : Uyanık bulunmak.

Tevbe kılsın sözüne olsun ayık اولسون آیق
Hâcip oldur yusuf'a bilsin bayık *(Yuz. Şeyd. XIII. 58)*

ayık oyuk : Bomboş, işsiz güçsüz. (Sarhoş olmadığı halde bostan korkuluğu gibi)

Fasıl-ı güldür içelim bâde-i gül-reng getür
Bâri oturmayalım ayık ayuk آیق اویق beng getür
(Aşki. XVI. 150)

ayın bayın olmak : Şaşıp kalmak.

Nite kişi söz söyler uğurlayın
Ki faş olıcak ola ayın bayın اوله آین بین *(Ferh. XIV. 57)*

Süheyl oldu hayran ü tanlar idi
Dediğini güç ile anlar idi
Nite olmaya اولمایه kimse ayın bayın آین باین
Ki karanuda bula Mengü suvun *(Süh. XIV. 117)*

Şeh Cihanşah bunları uğurlayın
Gözedüp olur اولور idi ayın bayın آین بین *(Cam. XV. 70)*

§ Mehlâl'in böyle ansızdan güldüğün görüp ayın bayın olup آین بین اولوب bir zaman hayran oldular. *(Müslim. XV. 31, 42)*

ayırdılanmak : Ayırtlanmak, ayıklanmak.

§ Hvadan bir kuş geldi, bir deste soğan, ayırdılanmış ایردلنمش, çölmeğe bıraktı. *(Tez. Lâ. XV. 115 - 2)*

ayırtlamak, (ayıtlamak, ayurtlamak) : 1. Seçmek, ayırıp çıkarmak.

Gümüşü ayırtlıyan آیرتلیان kurşundürür
Hem erir ü hem iner hem indürür *(Ga. XIV. 2, 99)*

§ Dükeli okuduğum ve öğrendiğimi ve işittiğimi ayurtladum ایرتلدم. *(Güzide. XV. 3)*

§ Bes her zaman içinde halâyık arasından yeri ayırtladı آیرتلدی.
(İrşad. XV. 124)

§ ... Yâ Sadık : Senin katında âkıl kimdir. Eyitti : Oldur kim iki iyiyi birbirinden ve iki yavuzu birbirinden ayıra ve fark eyleye tâ kim iyinin key iyisini ve iki yavuzdan yavuzun ayırtlaya ایرتلیه. *(Tez. Ba. XV. 10)*

§ İ'tifa' اعتفاء [*Ar.*] : Kimseden rızık talep etmek ve fazl dilemek ve hayvan dudağiyle kuru otun içinden eyüsün ayırtlayup ایرتلیوب ekletmek. *(Bab. XVI. 1, 15)*

2. Fasletmek, halletmek, ayırdetmek.

§ .. Hiç andan âdil kadı bulmayavuz; anın katına varalım, tâ biz iki arasındağı işi ayırtlaya ایرتلیه. *(Kel. XIV. 105)*

§ Melik kadılara Dimne işin ayırtlamakta ایرتلمقده ivmek ve tâcil buyurdu. *(Kel. XIV. 69 - 2)*

§ ... Taş dahi eline yapıştı gidermeğe çare bulmadı, dönüp gerü ashabı katına geldi tâ ki güc ile ol taşı elinden ayırtladılar ایرتلدلر. *(Leys. Mu. XV. 179 - 2)*

§ Senin ile bizim aramızı heman kılıç ayırtlardı آیرتلردی.
(Anter. XIV. 2, 61)

3. Ayıklamak, temizlemek.

Bir bağ ki viran ola içi dikenle dola
Ayıtlamak ایتلمق neylesin od ile yanmayınca
(Yunus. XVIII - XIV. 57)

§ Cerrah ol çürüyen barmakları gidere ayırtlaya آیرتلیه merhem vurup onulda. *(Yadigâr. XIV. 34 - 1)*

Yel ayırtlar tahılından samanı
Yıl ayırtlar ایرتلر yahşısından yamanı *(Anasır. XV. 411)*

§ Ḫışâve kerden خشاوه کردن [*Fa.*] : Bağa ve ekine timar edüp otun ayırtlamak ایرتلمق. *(Ni'meti. XVI. 19)*

§ Kelendire کلندره [*Fa.*] : Çapa, anınla bostancılar soğanın ve pamuğun otun ayırtlarlar ایرتلرلر. *(Caf. XVI. 132 - 1)*

§ İbtida bu hapsi balığını pâk ayırtlayup آیرتلایوب onar onar kamışa dizeler. *(Ev. XVII. 93)*

§ Sultan Süleyman bir kal'a yapup toprak ile dolmuş olan bürkesini ayırtlamak آیرتلمق içün on beş bin filori verüp... *(Cihan. XVII. 539)*

§ En-nebs النبث [*Ar.*] : Kuyuyu ayırtlamak آیرتلامق tathir-i bi'r gibi. *(Kdeb. XVIII. 287 - 2)*

§ El-halm الحلم [*Ar.*] Böcek üşmüş deriden ol böcekleri ayırtlayup آیرتلیوب koparmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 432)*

§ El-ḫilâl الخلال [*Ar.*] : Diş ve kulak ayırtlıyacak آیرتلیه‌جق şeye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 199)*

§ Encuc انجوج [*Fa.*] : Öd ağacına denir, mâruftur. Nakledderler ki: Öd, zatinde bir şecerin köküdür, koparıp toprağa defnederler. Bir müddet sonra çıkarıp çürüğünü ayırtlarlar آیرتلرلر halis öd kalır. *(Bürh. XVIII XIX. 78)*

ayırtlanmak, (ayıtlanmak) : 1. Ayrılmak, tefrik edilmek.

§ Bu sözleri işitip sıçan kavi gönüllü oldu, delikten ayırtlanıp ileri geldi. *(Kel. XIV. 83 - 2)*

§ Biregüye eyitseler kim : Yüz yıl azap çekmek gerek kim her gün senin endamın biri birinden ayırtlana ایرتله gerü bayağılayın bütün ola. *(Kel. XIV. 14 - 2)*

§ Bir kez nazar eyledi ol panbuk daneleri birbirinden ayırtlandı ایرتلندی. *(Tez. Lâ. XV. 793 - 1)*

§ Şol himar bigi kim kaçan dişisin görse hücum birle üzerine düşe, döğülmeyince ayırtlanmaya ایرتلنمیه, kendi nefsine mâlik olmaya. *(Müneb. XV. 215 - 2)*

Ayırtlanmadı bunlar birbirinden
Biri birin ıramadı yerinden *(Şeh. XVI. 89)*

2. Ayıklanmak.

§ Ḫışâve خشاوه [*Fa.*] : Ekin içün sürülüp taşı ve çalısı ayırtlanmış ایرتلنمش yer, Türkide nadas derler. *(Deş. XVI. 319-2)*

§ ... Hamam-ı mezburun suyunun harkı dolup ayıtlanmağa آیتلنمغه mühtaçtır. *(Sic. A. XVI. 6, 149)*

§ ...Ve han-ı mezburun zibili ve çirki ayırtlanup ایرتلانوب her senede yüz seksen akça ve yevmî birer akça...
(Sic. A. XVI. 4, 608)

§ Sahum kal'ası, kıble tarafında göl vardır. İçi ayıtlanup ایتلانوب ağzı açılırsa fırkatalar kışlar. *(Cihan. XVII. 35)*

ayırtlaşmak : Ayrılmak.

§ Süciden olmuş sirke içinde veya süci içinde bişüreler. Bişdükten sonra çıkaralar koyalar, dura, tâ sirke ayvadan ayırtlaşa ایرتلشه. *(Yadigâr. XIV. 94 - 1)*

§ Eger göyündürüp külünü iki kişinin arasına saçsalar ayırtlaşalar ایرتلشلر. *(M. Bay. XIV. 107)*

§ Bu amellerin nuru kişiden gitmez, ayırtlaşmaz ایرتلشمز ebeden. *(Müz. XV. 161)*

§ Cehdet kim bu sıfatlardan ayırtlaşup ایرتلشوب kendini ebedî selâmetlığa ulaştırasın. *(Müneb. XV. 91 - 2)*

§ Bir refik, dâim ölümde, dirimde senden ayırtlaşmaya آیرتلشمیه.
(Maarif. XV. 173)

§ Nefsinden müfârakat eyle, beni göresin ve andan ayırtlaş ki bana iresin. *(Maarif. XV. 79)*

§ Ay şol vakıtta kim ayrıldı, gökten ayırtlaşmadı.
(Kesir. XV. 1, 377)

§ Şeytan ağlar, vâveylâ ki ayırtlaşınca ایرتلشنجه yarlığandılar bu selâmları berekâtında, dir. *(Ta. Şahi. XVI. 52 - 2)*

ayıtlamak : → **ayırtlamak.**

ayıtlanmak : → **ayırtlanmak.**

ayıtmak, (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek) : Söylemek, demek, anlatmak.

Eyle kim gördüydü ayıttı ایتدی düşün
Ettiler nitmek gerek bunun işin *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

Anı bana soranlara nice nişan aydıverem
Dil ile kim ayda آیده bile bu aşkın durağı kanda
(Yunus. XIII - XIV. 59)

Tanrıyı bilgil dek dur, Tanrıyı görgil dek dur
Etme ایتمه bunu kim Tanrı kanda ola kanda ola
(Velet. XIII - XIV. 8)

§ Beğler ayıtdılar ایتدیلر. *(Dede. E. XIV. 272)*

Bunu, Şah Fağfur'a bilsin ayıt
Aramızda çok var üründü yiğit *(Süh. XIV. 171)*

§ Resûl Hazreti, Ali'ye eyitti: Vargıl müslümanları cem'eylegil, toyuna düğününe okugıl, dedi. *(Si. Da. XIV. 540 - 1)*

§ Bizim anunla muvafakatimiz ayıda آیده. *(Anter. XIV. 2, 220)*

§ Bir gün eyttı ایتدی ki: Kitapta buldum, mevizec ile künlüğü çeyneseler çok balgam indürür. *(Yadigâr. XIV. 25 - 1)*

§ Bir karıcuk geldi çağırur, eydür kim... *(Yüz. Ha. XIV. 163)*

§ Dehrîler eydür: Tanrı yoktur. Siz eydin: Tanrı vardır, adı Allahdır. *(İhlâs. XIV. 18)*

İşitti şah aydur ey nigârın
İcazettir ayıt ایت gönlünde varın *(Hurş. XIV. 11)*

§ Eyitti: Ben bu sırrı sana bildirmeğe delim keleci ve görklü ibaret endişe kılmıştım kim temam şerh ve beyan birle ayıdadım ve senin yardımın birle ol maksudu ele getiredim. *(Kel. XIV. 5)*

§ Bular sanır kim eğer benim sözüm gibi söz ayıtmak ایتمق dileseler eydübileler. *(Enb. XIV. 692)*

Ne kulağı Tanrı ilmin işitir
Ne dili Allah eyitmek ایتمك işidir *(Ga. XIV.)*
Etti ایتدی malı uğru alır ansızın
Hem harami urur ilter gensizin *(Ga. XIV. 127)*

§ Arkuncak eydür ایدور , *(Tebareke. XIV. 21 - 1)*

Ki ey diri oynama yindek oyun
Eyit ایت zikr ağız tutma ölüleyin *(Ferh. XIV. 77)*

§ Bukrat eydür: Kırkından sonra olan buhrana i'tibar olmaz. *(Mü. Şi. XIV. - XV. 20 - 1)*

§ Ba'zılar ayıttılar ایتدیلر : Levh iki dürlüdür, *(Envar. XV. 10)*

§ Ayıt ایت yâ Muhammed, sizin külliniz vakaayi - i zamana muntazırdır. *(Leys. Mu. XV. 21 - 1)*

§ Ali Radıyallahü anh Basra şehirine girdi, üç günden artık eğlenmedi, cümle minberleri sıdı, va'z idicileri, yanlış idersiz didi ayıtmaktan ایتمقدن yığdı. *(Tez. Ba. XV. 41)*

Bu gez ede ایده dördüncüsü hastadum
İbadetten anındı dem-bestedüm *(Muham. XV. 361)*

Ayıttuk ایتدق yâ Resûlâllah ki yerde tiz yürür mü ol
Ayıttı kim yel önünce bulut gibi yürür katı *(Muham. XV. 296)*

Dedim aşka mı düşeyin ya oda
Eyitti aşka düşme oda düş var *(Sarıca. XV. 8)*

Eyidüñ ایدك işbu duâya cemiiniz âmin
duâ okundu vü pes âhir-i kelâm oldu *(İrşad. XV. 256)*

§ Hak Taalâ ol fakir kullarına eydiserdir ایدسر در : Ey benim fakirlerim. *(Müz. XV.)*

§ Bundan ma'lûm oldu şiir ayıtmak آیتمق var imiş. *(Cev. Es. XV. 83)*

§ ... Yâni eyit ایت ya Muhammed.... *(Enfes. XV. 7)*

§ Amma ol bir dürlü sebep dahi kim gayr-i tabiîdir dirler, iki dürlüdür. Birisi tabiîye yakındır, aydavuz آیداواز.
(Hazain. XV. 21 - 2)

Atası eydür oğul olsun uğur *(Cam. XV. 19)*

§ Atalar eydür ایدر : Ulu sözü yerde kalmaz. *(Ata. XV. 2)*

Eydür ki yer altındaki esrarı sorarsan
Var lâleye başındağı kanlı kefeni gör *(Ah. Pş. XV. 44)*

§ Balık sudan çıkıcak talbınur. Sen benüm adum etmeyicek ایتمایجك şöyle tasalanasın. *(Tuh. Le. XV. 231)*

Döndü pîr eydür ana ey şahbaz
Ne sebep oldu ki kılmazsın namaz *(Vahdet. XV. 121 - 1)*

§ Edesin ایدەسن ki ben tanukluk verürem andan artuk Ma'bud yoktur. *(Leys. Ar. XV. 691)*

§ Ölünceyedek Hadis ayıtmaktan ایتمقدن munkatı' olmadı.
(Kesir. XV. 4, 127)

§ Yalınız elli kişiye cevap iderin ایدرن. *(Güls. XV. 44 - 2)*

§ Eydürler : İlâhi yavuzluk ettik, nefsimize zulmettik. Ben eydürüm : Yâ kulum.. *(Cennet. XV. 7)*

§ Eyde ایدە ki : Kanı ol beğlenip toğan götürücüler ve padişahlık dâvasın edip hısar edenler. *(Delil. XV. 149)*

§ ... Ve kendü kendime eyittim : Eğer mekâyid-i devrandan mühlet ve emân... *(Saadet. XV - XVI. 4 - 2)*

§ ... Sözlerin sana ayduruz ایدرز kim...
(Tez. Ün. XVI. 4 - 1)

Dedi nâzük tenin döymez belâya
Eyitti dek irişsün can safaya *(Yuz. Şems. XVI. 112)*

Eyitti ey gam ile başa çıkmayan âşık
Dilersen olmamağa dest-i gussadan pâmâl
(Hayali. XVI. 14)

Biri iderdi ایدردی bu vücûd-ı lâtif
Âşık olmasa olmaz idi zaif *(Ş. G. XVI. 46)*

§ Gûya گویا [*Fa.*] ; Gûyiden'den me'huz isimdir. Gûyiden mastardır. Mânası eytmek'tir ایتمکدر . *(Deş. XVI. 21 - 2)*

§ Gönlüm hayrette kaldı heman ayıttım ki...
(Âş. XVI. 1)

Kaygusuz eder أدر İlâhi sana şükrüm budürür
Ahmed'in gibi melâzım hem meâbım var benim
(Alâ. XVI. 55)

§ Yalımım alçaklığından yalmanıp yetimler gibi yanımda olanlara ben eyittim ایتدم. *(Sır. XVI. 44 - 1)*

§ Ve ol ikisinden biri âhare eyitti ایتدی ki : Tâlim eyle ve ol eyitti: Allahtan korkarım. *(Men. Av. XVI. 22)*

Eş'arımın füsûnunu her kim sema' eder
Eyder ایدر nedür cihanda bu câzu-şiâr âb *(Lâmii. XVI. 38)*

Mey eder ایدر ben çerağ-ı encümenem
Beng eder ایدر reşk-i sebze-i çemenem *(Fuzuli. XVI. 98)*

§ Cebrail eyitti: Yâ Âdem bir dem tevakkuf et.
(Hadika. XVI. 5 - 2)

Kul Mehemmet eydür, seher yelleri
Yarin siyah zülfün böler durmayıp
(Saz. Kul Mehmed. XVI. 16)

İnleyip bülbül gül-i rânaya eyder ایدر derd ile
Salımıp hâr ile her dem bana ettirme enin *(Zati. XVI. 6)*

§ Bahrü'l-Garaib sahibi ... bûm'un mânası beyanında eytmiştir ایتمش‌در ki.. *(Deka. XVI. 120 - 2)*

§ Şehzâde cevap verüp eyitti ایتدی : Fikrim budur ki...
(Solak. XVII. 13 - 1)

Hakir eyittim : Ya Ayasofya ile bu cami' nicedir?
(Ev. XVII. 158)

Sultan Murat eydür şimdi zamane
Bana da kalmadı beyler elvedâ *(Saz. Kuloğlu. XVII. 79)*

Kara Hamzam eydür okur yazarsın
Doğru yolu koyup niçin azarsın *(Saz. Kara Hamza. XVIII. 446)*

Emrah eydür can bülbülü kafeste
Benim hasbihalim bildirin dosta *(Saz. Emrah. XIX. 595)*

aykaklık : Kovuculuk, münafıklık.

§ Fursat bulup Oğuz'u kovladılar, aykaklık ایقاقلق ettiler. *(Ta. Sel. XV. 11)*

ay kılıfı : Hâle.

§ Sâhur ساهور [*Ar.*] : Ay kılıfı آی قلنی ve yurdu ve ağılı. *(Bab. XVI. 2, 52)*

aykırı inmak : Yol kesmek, önüne çıkmak.

§ İ'tiraz اعتراض [*Ar.*] : Kimseyi aykırı inüp آیقری اینوب soymak, kimseyi oklayup katletmek. *(Bab. XVI. 1, 193)*

aykırlanmak : → **aygırlanmak.**

aykırt duykurt : İğri büğrü.

§ El-mu'rıdu المعرض [*Ar.*] : ... ve dahi aykırt duykurt ایقرت دویقرت gidici. *(Terceman. XVI. 3 - 64 - 1)*

ay köpüğü : Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen bir çeşit taş.

§ Seng-i kamer سنك قر [*Fa.*] : Ay köpüğü آی کوپوکی tâbir ederler ki bir taştır, Arabistanda olur. Nûr-ı kamerin tezayüdü vakıtlarda gece ile bulunur, gayette beyaz ve şeffaf olur. Arabide hacerü'l-kamer dahi derler. Meyva vermiyen şecer üzere ta'lıkı, meyva tevellüdüne bâis ve masrûa işrabı gayette nâfi'dir. *(Bürh. XVIII - XIX. 366)*

§ Mehver مهور [*Fa.*] : Aarabistana mahsus bir nebattır... Bir kavlde nebat değildir. Belki bir nevi taştır. Nur-ı kamer mütezayit olduğu eyyamda bulunur. Gayette ak ve berrak olur. Müfredat sahipleri kavl-i sânide müttefiktırlar. Türkide ol taşa ay köpüğü آی کوپوکی derler. *(Bürh. XVIII - XIX 578)*

aykur : → **aygur.**

ayla : Ay hesabiyle, aylık olarak.

§ Zikr olan bozahaneyi ben mezbur İsa'ya ayla آیله verdim deyü da'vâ idip mezkûr İsa ayla آیله dutmadım deyü inkâr idip... *(Sic. B. XV. 8, 68)*

aylak : 1. Boş, işsiz, işe yaramaz, kalp.

§ Aylak ایلق kan alıcı bulucak damarlarını doğrat.

(Ata. XV. 23)

Di bir iş zikrin et onarıcı Hak
İgende turmak olmaz kişi aylak ایلق *(Mih. XV. 255)*

§ Bir gün Hasan Basri, Acemî evine geldi, önüne iki arpa kursası getirdi, nâgâh bir sâil geldi anı dahi ana verdi, Hasan şöyle aylak kaldı. Pes öyle didi kim : Yâ Habib.... kim gördüğü var kim konuk önüne gelen etmeği dükelini sâile vereler.

(Tez. Ba. XV. 77)

§ El-battal البطال [*Ar.*] : Kemal-i butlan ile muttasıf olan şeye denir ve pek bahadıra denir. Mütercim der ki : Istılahımızda aylak آیلاق tâbir olunan şahsa battal ıtlak olunur.

(Kam. XVIII - XIX. 3, 143)

2. Bedava, parasız, ücretsiz.

Bu çok sevgi ile az suça kalmak
Cefa verip gönül can aylak ایلق almak *(Işk. XIV. 120 - 1)*

Çün biz aylak ایلاق satarız ol gevheri
Hiçe alan hot ola gey müşteri *(Man. Tayr. XIV. 207)*

Niamı âm ü lûtfu aylaktır ایلقدر
Ni'metinin ehemmi elyaktır *(Yuz. Hamdi. XVI. 2 - 1)*

§ Râygân رایگان [*Fa.*] : Aylak آیلق. *(Sıh. Ac. XV. 55 - 2)*

Su satılmaz hemişe aylak gelür
Getiriveren hamallığın alur *(Anasır. XV. 407)*

§ Nice kişiler hasbeten-lillah aylak آیلاق işlerdi.

(Kesir. XV. 4, 212)

Ey gevheri aylak verici kân-ı ticaret *(K. Ü. XV. 36)*

§ Müft مفت [*Fa.*] : Aylak آیلق. *(Şamil. XVI. 78)*

Yürümek aybolur kişiye bîkâr
Oturma aylak aylak işle ey yâr *(Güvahi. XVI. 74)*

§ Müft مفت [*Fa.*] : Aylak ایلق. *(Ni'meti. XVI. 591)*

Yerimiz hoş havadır hûp yaylak
Semensizdir semenler güller aylak *(Şeh. Ş. XVI. 1036)*

Gerekmez bana ömrüm sensiz elhak
Verirlerse cihanı bana aylak *(Zati. XVI. 295)*

§ Müft مفت [*Fa.*] : Aylak ایلق. *(Cam. Fa. XVII. 12 - 2)*

aylak çadırı : Nöbetçi, bekçi çadırı.

§ Nevbetî نوبتی [*Fa.*] : mehter başıya denir ki nevbet çalar ve otak ve bârgâha da denir. Bazıları indinde aylak çadırına آیلاق چادرینه denir ki anda pâsbanlar ve nevbetçiler eğlenirler. *(Bürh. XVIII - XIX. 599)*

aylakçı : Hizmetçi, işçi.

§ Serâdâr سرادار [*Fa.*] : Ol kimesnedir ki darü'ş-şifada bîmarân hizmetini göre ve haliyâ han ve kârvansaray aylakçılarına ایلاقچیلرینه derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 347)*

aylak iletmek : Boşa geçirmek, heder etmek, zıyaa uğratmak.

§ Senin ömrün nakdini dünya gussası aylak iletür ایلاق ایلتور yâni ömrün zayi' yere geçer. *(Ha. Ş. XVI. 3, 358)*

aylandırmak : Dolaştırmak, çevrede gezdirmek.

Aylandırdıñ ایلندردك gelip hüsn atını ey şehsüvar
Mihrim artıp gitti destimden inân-ı ihtiyar
(Zati. XVI. 117)

Hûblar alayı içre aylandır ایلندر hüsn atın
Sana bu meydan içinde yoktur ey dilber yeter
(Kelime iki mâna ile kullanılmıştır.) *(Zati. XVI. 118)*

§ Günbed [*Fa.*] : Meydanda at aylandırmak آیلاندرمق.
(Şamil. XVI. 501)

aylanmak : Dönmek, devretmek.

§ ... Çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı, aylandı ایلاندی yürüyüverdi. *(Dede. XIV. 27)*

§ Et-tedvim التدویم [*Ar.*] Kuş havada daire kurup deveran eylemek mânasınadır ki aylanmak آیلانمق tâbir olunur. Bâlâya suût içün pervaz eder. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 455)*

aymak : Ayılmak.

Yüzün gör bade nüş et ay آی humarı
Nolursa nola andan sonra bâri *(G. Ra. XV. 156)*

ayna (ayna günü) : Cüma.

Ki yel gibi geçiser bil muhakkak
Gelecek ayna آینه kaçan ire ey Hak
Güvahi. XVI. 94)

§ Azine [*Fa.*] : Ayna günü اینه کونی. *(Şamil. XVI. 568)*

ayna ertesi : Cumartesi.

§ Şenbih [*Fa.*] : Ayna ertesi آینا ارتسی. *(Şamil. XVI. 468)*

ayna günü : → **ayna.**

ayrıç : İki yolun ayrıldığı yer.

§ El-mefraku المفرق [*Ar.*] : Ve dahi yol ayrıcına آیرجنه yâni ayrılıp iki olduğu veya artık olduğu yere derler.
(Terceman. XVI. 3, 96)

ayrık (I), (ayruğ, ayruḫ, ayruk) : 1. Başka, gayri, mâada, diger.

Ayruğa ایروغا varma didin hoş söyledin
Sen benimsin ben senin, kul eyledin
(Yuz. Şeyd. XIII. 34)

Ana bakın bakmanuz ayruk آیرق yüze
Kim nurundan nur gire gözünüze *(Velet. XIII - XIV. 90)*

§ Dünya tatludur, illâ Tanrı Taâlâ sizi bundan değşürür, ayruk ایرق yere iletür. *(Yüz. Ha. XIV. 169)*

§ Adaḫlusın ayruklar ایرقلر alur-iken tartup alan.
(Dede. E. XIV. 286)

§ Yağmur suyu ayruk ایرق sulardan ziyade terlik ede.
(Yadigâr. XIV. 7 - 2)

Ayruğa kuyu kazan kendü düşer *(Fütuh. XIV. 195)*
Bana çünkim olmadı senden visâl
Haşa kim ayruk ایرق kişi ola helâl *(Man. Tayr. XIV. 50)*
Belâ üstünde bir ayruḫ آیروخ belâdır *(Nesimi. XIV. 59 - 2)*
Meselde didi bir pîr-i seher -hîz
Ki ayruk atına binen iner tiz *(Işk. XIV. 273 - 1)*
Giy, iç, ye, bağışla, soyun, yun, arın
Ne gizlersin ayrıklar içün varın *(Ferh. XIV. 25)*
Çün habibullah bu nâliştedürür
Gel kıyas et ayruğu n'iştedürür *(Ga. XIV. 14)*

§ Ana göre tazarru' ve niyaz ide ki son namaz ve niyazıdır, ayrık ایرق vaktı namaza ve niyaza irişmez.
(Saat. XV. 14)

Dördü ile oldu mürekkep beden
Bunlar oldu ayruğ ایروغ olmadı neden *(Anasır. XV. 405)*

§ Her kankı gıdâyı gönlü dilerse andan doyunca yiye, ayruğuna ایروغنه mukayyet olmaya. *(Hazain. XV. 31 - 2)*

Çün ayruk ایروق dürlü kulluk gelmez elden
Dua kılmak nasibimdir ezelden *(Çeng. Dâi. XV. 182)*

§ Meymûne eyitti: Ol işi revâ görmezsen ayruk ایرق tarik tutayım. *(Ferec. XV. 73)*

Elinde sükkeri ayruğa sunup
Ağuyu kendi yutmaktır adı aşk *(Eşrefoğlu. XV. 37)*

§ Kimisine ilim verdi ayruğun آیروغن vermedi, kimisine ilim ile mâl cem'eyledi. *(Leys. Ar. XV. 4)*

§ Yâ Mansur ilk nefsini öğütle, eğer nefsine senin öğüdün koyarsa ayruklara dahi öğüt ver. *(Tuh. Le. XV. 226)*

§ Şol kâfirler putların sevdikleri kadar, ki anı koyup ayruğa tapmazlar. *(Leys. Dâi. XV. 62 - 2)*

§ Ben anı kendi nefsimden dahi gizleyem değil kim ayruklara bildirem. *(Leys. Mu. XV. 11 - 1)*

§ Kendüyi bir hoş kişi oldum sana, ucb eyleye, ayruğu hor göre. *(Müneb. XV. 88 - 2)*

Komadım müşkül ki bir dem turasın
Ya varup ayruk kişiden sorasın *(Melhame. XV. 148 - 2)*

§ Sakalınız ve yüzünüz benzer, ayruk nesneniz benzemez. *(Tez. Lâ. XV. 6 - 1)*

§ Hak Taâlâ oldur kim kamu âlemi yarattı, andan ayruk Tanrı yoktur. *(Cennet. XV. 21)*

Beni dil-hasta koyup ayruğu öldürme medet
Ki beni andan önürdü diler tığ-ı haset *(Misihi. XV. 44)*

Bize diriğ eder ancak inayet-i nazarın
Ve liykin ayruğa gey mihrüban imiş bildik *(Dâi. XV. 30)*

§ Benim ilmim ayruğa assı kıldı ve bana assı kılmadı. *(Tez. Ba. XV. 80)*

§ Tabipler hastadan ayruk kişiye darû vermezler. *(Güls. XV. 23 - 1)*

§ Yakın on bin sahabe Bakıy'de yaturlar, gayrı kalanı ayruk şehirlerde ve ayruk yerlerde yaturlar. *(Faza. XV. 153)*

§ Aḫyaf اخياف *[Ar.]* : Şol karındaşlara derler ki anaları bir ola dahi baba ayrık ايريق ola. *(Terceman. XVI. 36 - 2)*

§ ... İttifakla kethudalıktan ihraç olunup ayrık ايرق hiç bir nesneye karışmaya. *(Sic. K. XVI. 3, 2)*

Anı bildim ki Mifrak idi, kaptım
İzim azıttım ayruk yola saptım *(Fazilet. XVI. 81)*

Çun gidersin ko bu yok a'mâlini
Yi, yidir, ayruğa koma malini *(Aş. XVI. 3)*

§ Diğer دیگر [*Fa.*] : Ayrık ایرق . *(Caf. XVI. 62 - 1)*

Vaslındurur ey dost muradım dü-cihanda
Maksud arada sensin ü ayruğu bahane
(Yuz. Şems. XVI. 313)

Cilveger zatındürür her şeyde bes
Senden ayruk yok bekaa mülkünde kes *(Selâman. XVI. 3)*

§ Diğer دیگر [*Fa.*] : Ayruk ایرق . *(Şamil. XVI. 118)*

§ Biz kendözümüz ağlamayıcak, esirgemeyicek ayruklar ایرقلر ağladuğu ne faide ede. *(Ta. Şahi. XVI. 32 - 2)*

§ Benim ilmimden ayruklara faide değer, bana faide değmez. *(Tez. Ün. XVI. 34 - 1)*

§ Diğer دیگر [*Fa.*] : Ayruk, gayri mânasına. *(Deş. XVI. 104 - 2)*

2. Artık, bundan sonra, bir daha.

Gördün mü Kutayfer neyledi bize
Bu kez ayruk آیرق kayurmagil bu söze
(Yuz. Şeyd. XIII. 38)

Göğercin ki doğan sana kendözün
Nite göre ayruk yuvası yüzün *(Süh. XIV. 220)*

§ Eğer kimse bu râzı bilirse bizim karındaşlığımız şöyle bâtıl oluserdir kim ayruk anın düzülmeği mümkin olası değil. *(Kel. XIV. 5)*

§ Şimdi olan oldu, ayruk آیرق üstümüze dağlar yıkılırsa dahi geri dönmeziz. *(Anter. XIV. 2, 668)*

§ Mercanı yumuşak döğüp sahk edeler diş diplerine dürteler muhkem ede ayruk ایروق ırganmaya. *(Yadigâr. XIV. 79 - 1)*

§ Ayruk آیرق böyle işleme dedim, eslemedi. *(Yüz. Ha. XIV. 57)*

Girmeyem ayruk tanuk ol ey ahi
Kul ile Mevlâ arasına dahi *(Ruşeni. XV. 101)*

Lebini sorduğuma gamzesi çeker hançer
Dedi ki söyleme ayruk, tut ağzın ebsem dur *(Cem. XV. 45)*

§ İçmemek vaktı oldur kim isnemek, gerinmek gele, ya dımağ ağır ola, ya gönül dönmek hasıl ola... pes ayruk آيرق içmemek gerek. *(Hazain. 34 - 2)*

§ Maye-i cüvanî dükendikten sonra ayrık آيرق kesp mümkin değüldür. *(T. E. XV. 10)*

§ Ben uçmağa girdim, ayruk çıkmazın dedi. *(Mûnteha XV. 25)*

§ Bir kişi altun iğneyle kulak delse ayruk bitmeye. *(Ac. XV. 29)*

Dağılır akl ü hûş ayruk dirilmez
Kalır bîhut veli ölmez dirilmez *(Çeng. Dâi. XV. 218)*

§ Bu ne gelecek yerdir, bunda ne işin vardır; git, ayruk bunda gelme. *(Ferec. XV. 28)*

§ Allahü Taâlâ Hazretleri itti: Bundan sonra ayruk آيروق Yusuf'u anmasın. *(Envar. XV. 81)*

Mekândan geçti irdi lâmekâna
Ki şerhi gelmez ayruk bu lisana *(İbrahim. XV. 11 - 2)*

§ Nitekim bir kişi ant içer ayruk ödünç virmeyem deyü, viresiye virmeyem deyü tutu almayınca. *(Cev. Es. XV. 59)*

§ Tamu kepenkleri üstlerine yapılıp mühürlene ebedî ayruk açılmaya. *(Leys. Mu. XV. 54 - 1)*

Ki gördüm cihan bezmi bâki değil
Giden gelmez ayrık آيرق mülâkî değil *(Ah. Pş. 4. XV.)*

§ Eski akça ile ayruk satı bazar ve muâmele esbabın her kim idecek olursa... *(Sic. B. XV. 3, 53)*

§ Canına şöyle od düştü kim ayruk hiç söyünmedi. *(Tez. Ba. XV. 73)*

§ Kerem eylegil ayruk beni üşendirmegil didi. *(Tez. Lâ. XV. 16 - 1)*

§ İmden gerü bizim dairemizi değzin, ayruk senin varlığın dairesini değzinme. *(İrşad XV 163)*

Didim arada ben ü sen olmasa
Didi ayruk böyle dime sen sen ol *(Mesihi. XV. 74)*

§ Yâ Musa, ol kuluma digil, ayruk tevbeni kabûl etmezem, şimden gerü sana tevbe assı kılmaz. *(Cennet. XV. 90)*

§ İhlâs bınarın anun gönlünde akıdam, ayruk riya yöresine yörenmeye. *(Tuh. Le. XV. 305)*

Dedi beyler Timür'ü ger sıyavuz
Ki ayruk işimiz olmaz bizim düz *(Salâtin. XV. 94)*

§ Kendü avratına ya biregü avratına yâ zâniye deyü söğse... ana had ururlar, ayruk tanukluğu dahi kabûl olmaz. *(Leys. Ar. XV. 363)*

§ Buna bir ucra yerde yer verin ki ayrık Ruma gelmesin. *(Bektaş. XV. 144)*

Görsün nihal-i serv ü sanevber hiramını
Ayruk çemende beslemesin bağbân ban *(Baki XVI. 3)*

Kaçan bâtılı, hakkı bildi Faruk
Komadı doğru yolu elden ayruk *(Si. Da. XIV. 6)*

§ Iklât اقلات [*Ar.*]: Bir kerre doğurup ayruk ايرق gebe olmıyan koyun. *(Bab. XVI. 2, 126)*

§ Demedin mi ki ayruk gelmeyem. *(Şevahid. XVI. 154)*

§ Fülan oğlu fülan saâdet-i ebediyyeye uğradı kim ayruk ايرق sakavet olmaya. *(Ta. Şahi. XVI. 15 - 2)*

§ Ayruk beni üşendirmegil. *(Tez. Ün. XVI. 7 - 1)*

§ Şilk شلك [*Fa.*] : Özlü kara balçık ve çökek yer ki ayak basıcak ayruk آيرق çıkmaz. *(Ni'meti. XVI. 438)*

ayrık (II), (ayrık koçu, ayrık koyunu) : Yabani geyik ve sığır.

§ El-eraḥu الاراخ [*Ar.*] : Yaban sığırı, yâni sığın ve ayrık ايرق dedikleri canavar. *(Terceman. XVI. 46 - 1)*

§ Gurm غرم [*Fa.*] : Yaban koçudur. Türkide ana ayrık koçu ایرق قوچی derler. *(Deş. XVI. 234 -1)*

§ Şebâleng [*Fa.*] : Nahcir mânasındadır ki mutlak av ve şikârdır. Ahu ve dağ koçu ki ayrık koçu آیرق قوچی tâbir olunur, ve dağ keçisi ve kolan gibi. *(Bürh. XVIII-XIX. 384)*

§ Lûbere لوبره [*Fa.*]: Yaban koyunu, miş-i deştî mânasındadır. Gurm dahi derler. Türkide ayrık koyunu ایرق قیرق ve ayrık koçu derler. Bâzı nüshada gâv-ı miş ile mersumdur ki su sığırıdır, tonbay tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 549)*

ayrık etmek : Ayırdetmek.

Cevher eyler çün kara toprağı lûtfun tâbişi
Gam değil etmezse ayrık ایتمزسه ایرق sengden gevher güneş
(Ah. Pş. XV. 26)

ayrık koçu : → **ayrık (II).**

ayrık koyunu : → **ayrık (II).**

ayrıksı, (ayruḫsı, ayruksı) : Başka, başka türlü, farklı.

Nice söyler isen sen hakkı söyle
İcazet yokturur ayrıksı ایرقسی meyle *(Yunus XIII - XIV. 43)*
Tanrıdan her bir kişi bahşiş bulur
Hasların bahşişi ayruksı ایرقسی olur *(Velet. XIII - XIV. 72)*

§ Çarh benim üstüme ayruḫsı ایرخسی çevrindi.
(Fütuh. XIV. 266)
Dutup üş getirdiler ü gitmedim
Bilirim ki ayruksı ایرقسی iş etmedim *(Süh. XIV. 266)*

Yoğ idi şek hergiz öğüne bile
Kim kızıl ak şekli ayruksı ola *(Man. Tayr. XIV. 130)*

§ Hatice Resulün hâlini ayruksı gördü.
(Si. Da. XIV. 281 - 2)
Ger ayruksı oldu ise harf ü savt
Nite ola bir nesne m'anide fevt *(Ferh. XIV. 5)*

§ Ve anın içinde ferişteler var birbirinden ayruksı saf bağlamışlardır.

(Enb. XIV. 22)

§ His ve hareket ayruksı ایرقسی olmayaydı...

(Mü. Şi. XIV - XV. 71)

§ Şimdi bir zaman oldu kim halk ibadeti kodu, ayruksı ایرقسی ahvale meşgûl oldu. *(Müneb. XV. 112 - 2)*

Yel urup gemiyi iki ayırır
Hal ayruksı olur Paşa görür *(Enveri. XV. 42)*

§ Nefsin tizliği artar, ayruksı heva vü heves endişeleri yüz gösterir. *(Hazain. XV. 70 - 1)*

§ Süleyman didi ki: Buların hükmüne ve emrine ben hâkim olaydım ayruksı ایرقسی hükmederdim. *(Leys. Mu. XV. 22 - 1)*

Hak meğer saça inayet suyunu
Tâ birez ayruksı آیرقسی ide huyunu *(İbrahim. XV. 70 - 1)*

§ Nasuh tevbesinin on alâmeti vardır: Birisi benzin ayruksı eylemek. *(Güzide. XV. 129)*

§ Ol mahalde beğ dahi gönlün eğlemek içün kızı katına vardı gördü kim hal ayruksı آیرقسی. *(Ferec. XV. 18)*

Elâ-ey dilber-i ferruh-ruhun gül gülden ayruksı ایرقسی
Cemalin gülşen-i şengül dilin bülbülden ayruksı
(Dâi. XV. 109)

§ Dillerinde sözlerin dahi döndürüp ayruksı ایرقسی kelâm söylediler. *(Leys. Ar. XV. 59)*

§ İlâhî örü turdum hazretinde, iki dizin oturdum, yüzüm toprağa kodum. İlâhî dahi ayruksı ایرقسی aşaklık kılmak elimden gelür misse anı dahi senin ta'ziminde işleyedüm.

(Tuh. Le. XV. 267)

İl ilden gerçi kim ayruksı olmaz
Ya bu eksik ya ol artuksı olmaz *(Çeng. Dâi. XV. 260)*

§ Benim ayrıksı ایرقسی işim vardır, bu nesnelere meşgûl olmazın didi. *(Tez. Lâ. XV. 33 - 2)*

§ Hiç âferide aryrıksı ایرقسی itmeye. Her kim bu kanundan tecavüz ederse itâba müstahak olup suçlu ve günahkâr olur şöyle bileler. *(Fatih. Ka. XV. 28)*

§ Gönlüm bu nesnenün gevşekliğine şahadet eder ve hem ayruksı değüldür. *(Güls. XV. 64 - 1)*

§ İl ilden ayruksı olmaz, türesi ayruk olur. *(Ata. XV. 18)*

§ El-mütegayyirü المتغير [*Ar.*]: Ve hali ayruksı ایروقسی ve bir türlü olucu kimse. *(Terceman. XVI. 2, 244 - 2)*

Çü Mecnun gördü hal ayruksı oldu
Gözü yaş gönlü ateş birle toldu *(Lârendi. XVI. 336)*

Rişvet kapusu açılıp ayruksı oldu hal
Himmet kapusu oldu o hal ile şimdi sed *(D. B. XVI. 12)*

Cümle şeyin vardır birer sıfatı
Bir sıfattan ayruksı şey doğar mı *(Ab. Na. XVI. 295)*

§ ... Ve kavm dahi ayruksı ایرقسی oldu. *(Tez. Ün. XVI. 8 - 1)*

Hicrile ayruksı آیروقسی halim işidenlerden ırak
Dostlar düşmanlarım var ise geçmiştir nifak *(Aşki. XVI. 85)*

Allah saklasun işidenden ırağ ola
Firkat dedükleri bize ayruksı haldir *(Yahya Bey. XVI. 140)*

ayrıksımak : → **ayruksımak.**

ayrılanmak : Ayrılmak.

Çü Hurrem'den ayrılanmıştı آیرلنشدی Kâmil
Giderdi durmadın menzil-be-menzil *(Işk. XIV. 312 - 1)*

ayrılık kargası : Burnu ve ayakları kızıl karka.

§ Gurabü'l-beyn غراب البين [*Ar.*]: Burunu ve ayakları kızıl karga, ayrılık kargası آیریلق قارغەسی. *(Kam. Os. XIX. 2, 205)*

ayrılışmak : Birbirinden ayrılmak.

§ ... Andan ayrılışdılar ایرلشدیلر. *(Anter. XIV. 2, 59)*

§ Bir gün anam kakır, ol avratı evden sürdü, ben ilettim bir gayri yerde kodum, ayrılışmadım ایریلشمادم. *(Ferec. XV. 404)*

§ Kız firakına döymedi, yüzün oğlanın yüzüne sürüp ağlaştılar, ba'dehu ayrılıştılar آیریلشدیلر. *(Ferec. XV. 18)*

§ Ayrıldıkları vakıt yine ol mahabbet üzere ayrılıştılar. *(Rahat. XVI. 89)*

§ Ahşam irişüp ayrılışdılar ایریلشدیلر. *(Tuh. Ki. XVII. 118)*

ayrılmış : Ayırdedilmiş.

Hazır olan : müneccez [*Ar.*], ayrılmışa : ایرلمشه mümeyyez ممیز [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 46)*

ayruğ : → **ayrık (I).**

ayruḫ : → **ayrık (I).**

ayruḫsı : → **ayrıksı.**

ayruk : → **ayrık (I).**

ayrukca : Başka türlü.

Ayrukca آیروقجه şekl ü hoşça peyker
Yahşice sanem, güzelce dilber *(Fuzuli. XVI. 249)*

ayruksamak : → **ayruksımak.**

ayruksı : → **ayrıksı.**

ayruksımak, (ayrıksımak, ayruksamak, ayruksumak) : Başkalaşmak, başka türlü olmak, tagayyür etmek, değişmek.

§ Pes kaçan irteledıler, buların levni ayruksıdı ایروقسیدی. *(Enb. XIV. 862)*

§ Kaydâr eyitti : Bana düşman uğramadı ve yazuk dahi işlemedim ve lâkin benim belimden Muhammed nuru daşındı, şundan ötürü benzim ayruksıdı ایروقسیدی ve kuvvetim zaif oldı. *(Enb. XIV. 554)*

§ ...Niçün böyle yalnızlığı ihtiyar kıldın? Sadık eyitti: Şimdi yüz böyle gösterir kim ayruksadı ایرقسه‌دی ve bile oturan dostlar ayruksadı ایرقسه‌دی . *(Tez. Ba. XV. 9)*

§ ... Saz suyu dahi yaramazdır. Hususâ kim dadı, ya rengi, ya kokusu ayruksımış ایرقسمش ola. *(Hazain. XV. 32 - 2)*

§ Revâ görmezin kim bunlarun gibi mürdarlardan ötürü sen ayruksıyasın آیرقسیاسن. *(Tuh. Le. XV. 184)*

§ Gözünden bir katra yaş çıkmadı ve benim halim ayruksumadı ایرق‌سمدی . *(Tez. Lâ. XV. 516 - 1)*

§ Zamane yavuz oldu, kavimler dahi ayrıksıdı ایرقسدی, her kim uslu ise halka karışmaya. *(Tez. Lâ. XV. 18 - 2)*

ayruksırak : Daha başka türlü.

Kamu evlerden bu ev ayruksırak ایرقسرق
Ev içinden kapuya yavlak ırak *(Ga. XIV. 524)*

ayruksıtmak : Tağyir etmek, başkalaştırmak, değiştirmek.

§ .. Gerekmez kim padişah kendinin inamlarına, anların suçunu hakikat bilmedin kaş çata, mizacın ayruksıda آیرقسده . *(Kel. XIV. 161 - 1)*

ayruksumak : → **ayruksımok.**

ayruktan ayruk : Bambaşka.

Görünür perde çok ayruktan ayruk ایروقدن ایروق
Yakîn bil kim gümandır Haktan ayruk *(Çeng. Dâi. XV. 161)*

ayrulduğunlayın : Ayrıldığı gibi, ayrıldığı vakıt.

§ Ol verdiği sadaka döner, ol veren kişiden ayrulduğunlayın ایرلدوغنلین ol fakire vardığı sâat döner. *(Müz. XV. 109)*

ayru olmak : Ayrı kalmak.

§ Bir dem benden ayru olursa آیرواولورسه ölür. *(Tebareke. XIV. 10 - 1)*

ayrusını : Başkasını, diğerini, sairini.

Budur ahvellerin ahvali ey yâr
Buna eyle kıyas ayrusını آیرو سنی var *(Ruşeni. XV. 54)*

ay temürü : → **ay demürü.**

aytmak : → **ayıtmak.**

ayu gülü : Gelincik çiçeği.

§ Favanya فارانیا [*Fa.*] : Haliyâ şakayık dedikleri nebattır... Bu nebata Türkide gelincik çiçeği ve ayu gülü آیوکلی ve ayu kulağı dahi derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 434)

ayu inceği : Ayı yavrusu.

§ Eğer Peynir mayası ele girmese bir kiçicük ayu inceğini آیو اینجکی boğazlayalar yidüreler. *(Yadigâr. XIV. 125 - 2)*

ayu kulağı : Gelincik çiçeği, ayu gülu, şakayık.

§ Favanya فارانیا [*Fa.*] : ... Haliyâ şakayık dedikleri nebattır.. Bu nebata Türkide gelincik çiçeği ve ayu gülü ve ayu kulağı آیوقولغی dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 434)*

ayurtlamak : → **ayırtlamak.**

ay ve gün ağılı : → **ağıl.**

ay yeñisi, (ay yiñisi) : Ay iptidası.

§ Semizlik içün ay yiñisinde ای یکسنده bir dirhem içeler.
(Mü. Ş. XIV - XV. 70)

Ay yeñisi آی یکیسی gökte ne ülker satar
Değmeyicek kestiği tırnağını *(Ş. Galip. XVIII. 244)*

ay yiñisi : → **ay yeñisi.**

ay yurdu : Hâle.

§ Sâhur ساهور [*Ar.*] : Ay kılıfı ve ay yurdu آی یردی ve ağılı.
(Bab. XVI. 2, 52)

azabunsuz : Azapsız.

Hisabınsuz azabunsuz عذابسز oların
İrer anlara lûtfu girdigârın *(Tennuri. XV. 78)*

azadlu : **1.** Serbes bırakılmış, azad edilmiş.

Tanla durup başın kaldır, ellerini suya daldır
Tamudan azadlu ازادلو oldur, kullar azat olsa gerek
(Yunus XIII - XIV. 173)

2. Ahrar.

§ Ahrarın ma'nisi azatlu demek olur. *(Müz. XV. 338)*

aza saymak, (aza tutmak) : Az bulmak, az görmek, küçümsemek.

§ Kendüye verileni aza sayup آزاصیوب ayruğa verileni çoksunup haset edüp... *(Leys. Ar. XV. 5)*

Sabrım inayetin bigi az ise çoğa say
Cevrin gözüm yaşı bigi çok ise aza tut ازه طوت *(Ah. Pş. XV. 60)*

aza tutmak : → **aza saymak.**

azcuk : Azacık.

§ Gelmedi sana ol amelden, illâ azcuk ازجق geldi.
(Güzide. XV. 3)

azdırmak : Değiştirmek.

Allah sana veribiye bir gün ecel serhengini
Gele gözüne görüne azdıra آزدیره benzin rengini
(Yunus XIII - XIV. 109)

azgaş : Mücadele.

§ ... Kalmuk tatarı çok, bizimkiler ancak yetmiş seksen nefer, amma gayet güzide bahadır pürsilâh zor batır adamlar idi. Elhasıl Kalmuk ile bunlar azgaş ازغاش ve uğraş ve savaş ede ede Kalmuk bunları kova kova üzerimize geldiler.
(Ev. XVII. 5)

azgaşmak : → **azgışmak.**

azgınmak : Az görmek, azımsamak.

§ İstıksar استقصار [*Ar.*] : Kişi nesneyi az görüp azgınmak آزغنمق ve acz ızhar etmek. *(Bab. XVI. 1, 9)*

azgışmak, (azgaşmak) : Kızmak, kızışmak, azgınlaşmak.

§ Gör ki sana neylerim deyüp azgaşup آزغاشوب cenge âğaz ettiler. *(Müslim. XV. 7, 52)*

§ Söyleşerek azgışup آزغشوب cenge turdular. *(Müslim. XV. 34, 10)*

§ Esnay-ı kelâmda azgışup آزغیشوب yaka yakaya geldiler. *(Ev. XVII. 363)*

azgun, (azkun) : Sapkın.

Ey diriga hocanın azgun ازغون işi *(Beş. XV. 90)*
Sana ire her azkun ازقن sağışınca
Bile her birinin yaz u kışınca *(Tennuri. XV. 248)*

§ Gümrah گراه [*Fa.*] : Azkun آزقون. *(Sıh. Ac. XV. 75 - 1)*

§ Tebah تباه [*Fa.*] : Azkun آزقون. *(Sıh. Ac. XV. 67 - 1)*

§ Ol azkun ازقون kavmlerden olduk ki hidayet yolundan gümrah oldular. *(Leys. Mu. XV. 53 - 2)*

§ Bîrah بی راه [*Fa.*]: Azgun آزغون ve yolsuz. *(Şamil. XVI. 400)*

azgunluk : Taşkınlık, azgınlık.

§ 'Amâ' عماء [*Ar.*] : Körlük ve gözsüzlük ve önegülük ve azgunluk آزغونلق. *(Bab. XVI. 1, 43)*

İtab [*Ar.*] : kakımak u azgunluğa آزغونلنه dinildi : dalâl ضلال [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 104)*

Azgunluğa آزغونلنه : tuğyan طغیان [*Ar.*], di, avratlara : nisvan [*Ar.*] di *(Cev. Ke. XVII. 21)*

azguruşmak : Birbirine kızmak.

§ ... Azguruşdık آزغورشدیق gulû eylediler, cenâbımızdan âdem geldi, bizi da'vet itmişsiz, geldik. *(Hamza. XIV. 6, 83)*

azığzımak : Az bulmak, az görmek, azınsamak.

§ ... Âyişe bir dane alup ol dervişe verdi, biz anı azığzıyup ازغزیوب birbirimize bakıştuk. *(Leys. Ar. XV. 738)*

azık, (azuğ, azuk) : Yiyecek, yol yiyeceği, erzak.

Kovan gibi her kim güvüden kaça
Azık ازق düketip yele ağzın açа *(Süh. XIV. 202)*

§ Yol azıkıyçün آزقیچون dürlü dürlü taamlar ve şaraplar verdi. *(Anter. XIV. 2, 9)*

Çün ameldür azuğuñ آزوغنك bu yolda cismin besleme
Ten kalur senden gerü oldur gıda-yi mûr ü mar
(Nesimi. XIV. 61 - 2)

§ Ve bir niceler azuğu dükenmedin geçtiler. *(İhlâs. XIV. 38)*

§ Hastalıkta kuvvet hali, seferde müsafirin azuğu haline benzer. Nitekim seferde azuğu saklamak gerek kim temam seferde azuk آزوق kifayet ede. *(Yadigâr. XIV. 125 - 2)*

§ Yidi günlük azuğile ازوغله çıkayın. *(Dede. E. XIV. 1264)*

Azık ازق bile al Türk isen ya Moğul
Ne şefkat ede sana avrat oğul *(Ferh. XIV. 25)*

§ Kûs-ı hareket ne vakıt çalınısar malum değil, âhiret azığın ازغین düzmeğe kâhillik eylemegil. *(Kel. XIV. 11)*

§ Eyitmişlerdür kim : Tanrı Taâlâ Âdem'i yere indirdiği vakıt otuz türlü azık آزق verdi. *(Enb. XIV. 50)*

§ Yol ıraktır, kuvvet azuğun ازغن telef eylememek gerek. *(Hazain. XV. 45 - 2)*

§ Âhiret azuğun idinmişlerdir. *(Leys. Dâi. XV. 329-2)*

§ Sonra kalan düşmanlar azuğu olur, senden ileri gönderdiğin uçmakta senin azuğuñ ازغك olur. *(Leys. Mu. XV. 398 - 1)*

§ Bir gün İbrahim çok cemâat ile hacca giderdi, ol kavmin azuğu dükendi. *(Tez. Lâ. XV. 186 - 1)*

§ Azukların ve helvaların bişirip gönderdi. *(Ta. Sel. XV. 118)*

§ Bizüm götürmedüğümüz azıkı ازق götürürler âhirete. *(Tuh. Le. XV. 331)*

Dedi benim halim olmuştur acep
Azuğum ازغم rızkım harami aldı hep *(Vahdet. XV. 152 - 2)*

§ .... Dördüncü oldur kim âhiret azığını ازغی yük ittirir.
(Tez. Lâ. XV. 10 - 2)

§ Ol kimseler ki benim evliya kulumdur, dünyada takvâyı azık ازق edindiler. *(Envar. XV. 94)*

§ Gece bize azık verdi, bir zevraka koydu deniz yüzüne salıverdi. *(Ferec. XV. 242)*
Bu tesbih ile biter azuğumuz
Bağışlayan Huda'dır yazuğumuz *(Fazilet. XVI. 284)*

§ Âdeme âhiret azuğını ازوغن çok ittirir. *(Tez. Ün. XVI. 5 - 1)*

§ Gayet sarp hısardır ki yüz yıllık azık آزیق koymuş idi.
(Âş. XVI. 114)

§ Ve yahut leşkerime azuk آزوق gönder ve yahut hazır ol.
(Âş. XVI. 87)

§ Tûşe توشه [*Fa.*] : Azık آزق. *(Ni'meti. XVI. 217)*

§ Sayife صایفه [*Ar.*] : Yazın ekilen tereke ve yazın götürülen azık.
(Bab. XVI. 1, 227)

§ Azuğa آزغه tûşe توشه [*Fa.*] dedikleri tûş lâfzının mânasına, ki kuvvetdir, ihtisası olduğu içündür. *(Deka. XVI. 70 - 2)*
Görür anlara azık geldi vâfir
Eyitti olalım bâri müsafir *(Zati. XVI. 255)*

§ Ez-zad الزاد [*Ar.*] : Azık ازق ki ehl-i sefer yolda yemek için götürürler. *(Ah. XVI. 465)*

§ El-mukvi المقوی [*Ar.*] : Azığı آزیغی tükenmiş kişi.
(Terceman. XVI. 3, 121 - 2)

§ Yol azuğun kayuralum. *(Şevahid. XVI. 250)*

§ Mü'min elindeki dünya ile ol cihan yoluna azık ازق düzer.
(Ta. Şahi. XVI. 18 - 2)

§ Tûşe توشه [*Fa.*] : Azuk آزوق. *(Şamil. XVI. 412)*

Ülüye : hıssa [*Ar.*] vü kıst [*Ar.*] ü bölüğe : şeml ü melâ' [*Ar.*] Şekere: Sükker [*Ar.*] ü kand [*Fa.*] ü azuga آزوغه : kut قوت [*Ar.*] ü nebat [*Fa.*] *(Genç. XVII. 21)*

§ Zevâde زواده [*Fa.*] : Azık ازیق. *(Cam. Fa. XVII. 93 - 1)*

Azığım yok yazığım çok yolda dürlü korku var
Yolum alursa nola ger div ü şeytan bîhaber
(Niyazi. XVII. 27)

§ El-ḫabr الخبر [*Ar.*] : Büyük azık ازیق çantasına denir, tuşedan-ı büzürg mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 834)*

§ Tûşe توشه [*Fa.*] : Kut-ı lâyemut mânasınadır... ve yola giden müsafirlerin istishap ettikleri taama denir ki azık آزق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 193)*

Sâlikâ bize haber ver azığın var mı görek
(Kuddusi. XIX. 98)

azıklandırmak : Azık vermek.

§ Âdemi cennetten çıkarıcak cemi-i sanatları öğretti, cennet yemişlerinden azıklandırdı از قلندردی. *(Kesir. XV. 1, 34)*

azıklanmak : Erzak edinmek.

§ El-mütezevvidü المتزود [*Ar.*] : Azıklanmış آزیقلنمش ve azık götürmüş kişi. *(Terceman. XVI. 2, 241 - 1)*

azık tutmak : Yiyecek biriktirmek.

Menzil uzak ana göre tut azık توت ازق
Hay o yolun lâzımı azıkla git *(D. B. XVI. 17)*

azılu : Taşkın, çılgın.

Âşık olur Yusuf ana azılu ازیلو
Bir el gördü ayasında yazılu *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

azın : Biraz, hafifçe.

Özenü gerip cüst sığadı kolun
Yayı bağrının içine koyd' azın ازن *(Süh. XIV. 186)*

azın azın : Azar azar, yavaş yavaş, az az.

Azın azın آزین آزین bu ömrün geçesidür
Sorarsın sen bu ayin nicesidür *(Yunus. XIII - XIV. 47)*

Ne gerek üstada bilgil bu gezin
Kim gide tağ altına azın azın آزن آزن *(Gaz. XIV. 2, 95)*

Anınçün ki bu aşka katlanmazın
Eridi tenim külli azın azın ازن ازن *(Süh. XIV. 120)*

Çü ol kız yüzünü göre bir kezin
Gönül veriser sana azın azın *(Süh. XIV. 84)*

§ .. Ol mertebeyi ve menzili oldu olaldan ve bir gezden bulmadılar, belkim azın azın dürüşmek ve ayak ayak ağmak... *(Kel. XIV. 27)*

Veli durmaz azın azın gider ol
Kılur san gördüğün yerden güzer ol *(Hikmet. XV. 501)*

Başların azın azın kaldırdılar
Birbiri yüzüne bakıp durdular *(Cam. XV. 53)*

Şular kim ömrünün yazın, telef etti azın azın ازن ازن *(K. Ü. XV. 100)*

Aciz oldular kamu azın azın *(Bektaş. XV. 70)*

Sonra gemi yerleşicek ol dahi
Azın azın söyler olur ey sahi *(K. B. XVI. 15)*

§ Tederrüc تدرج *[Ar.]* : Nesne nesnenin içine yapca yapca, azın azın ازین ازین gitmek. *(Bab. XVI. 2, 380)*

Söze başladı andan azın azın
Dilerdi kim açа ol gizli razın *(Şeh. Ş. XVI. 839)*

Çü tuz torbası geçe azın azın آزن آزن
Yeğin olmayanın boğar boğazın *(Güvahi. XVI. 108)*

azırak : Daha az.

§ Bir nicesinin azâbı artık olur ve bir nicesinin azırak آزرق olur. *(İrşad. XV. 145)*

§ Ferrucı ya erkek şişek etini, her kankısına mizacı lâyık ise, gayet bişireler azırak ازرق kala suyu. *(Hazain. XV. 36 - 1)*

azırgamak, (azırganmak, azırkamak) : Az görmek, ehemmiyet vermemek, azsınmak, istihfaf etmek.

§ Huzeyfe, Beni-Gurab'ı azırganup آزرغنوب kardaşını andağı mâlin nehbine ve gaaretine göndermiştir.
(Anter. XIV. 2, 267)

§ Sen dahi Hak Taâlâ bunca ıklimler ve vilâyetler verdi; henüz azırganursın آزرغنورسن. *(İs. H. XIV. - XV. 774)*

§ Tanrı kendilerine verdiği ni'meti azırganalar ازرغنلر hor bakalar ni'mete, kâfir olalar deyü korhtum. *(Hay. XV. 20)*

§ Sultan Mehariş'e on bin filûri verdi, Mehariş beğenmedi, azırgandı ازرغندی. *(Kesir. XV. 3, 24)*

§ Bir bedre zer-i surh ve on tahta kumaş ve on at ve on kız-oğlan ve beş câriye verdi, azırganma آزرغنمه diyip özür diledi.
(Ferec. XV. 217)

§ Âişe ol üzümden bir dane alıp ol dervişe verdi, biz anı azırganup biri birimize bakıştık. *(Leys. Mu. XV. 476)*

§ Yahut taâm üzre kakığan ola, yiyesi yalınız yiye neden gerekse nasibin azırgana ازرغنه. *(Müneb. XV.)*

§ Resûl Aleyhisselâm buyurdu: Tiz ola ki sizden sonra bir kavm gele, kendü amellerine bakup sizün ameliniz hakir göreler, azırganalar ازرغنالر. *(Leys. Ar. XV. 568)*

Dü-cihan ni'metin azırgana bir mûrçeye
Lûtfu hânında yed-i kudret, dervişlerin *(Ah. Pş. XV. 10)*

Şeyhi'ye aşkın eştir, hem san'at ü hem iştir
Bilmez kalanı
Azırgama ازرغمه derviştir, gönlün sana vermiştir
Terketse canı
(Şeyhi. XV. 158)

Bülbülün gül güler işbu sözüne
Yâni azırgar آزرغر anı kendözüne *(Ga. XV. 82 - 2)*

§ Dost dosta ne kadar in'âm ü ihsan ederse dost hakında anı azırkaya آزرقیه. *(Câm. Na. XVI. 59)*

Çok çok cefanı çektim azırganma آزرغانمه canım al
Mülk-i fena müsafiriyim armağanım al
(Yahya. Bey. XVI. 139)

§ İstilfa' استلفاء *[Ar.]*: Kimseyi bulmak dilemek ve ulaşmak ve erişmek ve nesneyi azırganmak آزرغنمق.
(Bab. XVI. 1, 375)

§ Ol kadar ömrü azırganup ittiler: Vallâhi hergiz bize ev örtüsü ve dünyadan bir meta' gerekmez. *(Rahat. XVI. 313)*

Himmetin dûn kılan alçaktır
Kudret-i Hakkı azırganmaktır *(Atai. Ha. XVII. 64)*

azırganmak: → **azırgamak.**

azırgu: Azca.

§ Kâ'bü'l-Ahber eyitti: Yahya, görklü suretlü peygamber idi, azırgu ازرغو saçlı ve kısa barmaklı, uzun burunlu, çatık kaşlı idi. *(Enb. XIV. 790)*

azırkamak: → **azırgamak.**

azışmak: Birbirini kaybetmek.

Nite geç bulup tizcek azışdıdı ازشدیدی
Belâ gördü çok sanma az iş idi *(Süh. XIV. 276)*

Kızın Nevbahar ile hem eyle bil
Azışduk ازشدوق buluşmadık u beş yıl *(Süh. XIV. 334)*

§ Hızır eyitti: Ey melik, üş bir karanuluğa gireriz anda niçeye değin yürüyesiyüz bilmezüz ve biri birimizi görmezüz, eğer birbirimizden azışursavuz ازشورساوز ne kılalım.
(Enb. XIV. 773)

Ki yarın cümle âlem toya gelsin
Azışmasun ازشماسون ile vü boya gelsin *(Işk. XIV. 316 - 1)*

azıtmak : 1. Azmak.

§ Ez-zerf الزرف [*Ar.*]: Yara onulduktan sonra azıtmak آزمق mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 770)*

2. Kaybetmek, yolunu şaşırmak.

Ol on günde yol aldıdı yüz mil
Ki bir günü idi anın yüz yıl
Onuncu gün anın gibi yazıda
Ki yürürse div oğlanın azıda ازده *(Süh. XIV. 270)*

Eğer âşık isen azıtma آزمیا yolun
Yugıl Sâdi bigi garazdan elün *(Ferh. XIV. 39)*

Azıda ازیدا ilini terkede izzet
Uzada yolunu gözete gurbet *(Işk. XIV. 68 - 1)*

§ .. Ol tuşa baktım şu'leyi gördüm heman ol tuşa yürüdüm ol şu'leyi azıtmadım آزیتادم ırmağa vardım. *(Ferec. XV. 154)*

§ Bir gece yolun azıtdı ازتدی katı karanu idi. *(Leys. Mu. XV. 10 - 2)*

Yâr izinden Ruşeni çıhma azıtma آزمه izini *(Ruşeni. XV. 267)*

Götürüp ayağı sofi biz azıtdık ازتدق izimiz
Reh-i meyhaneye düştük göremezler tozumuz *(Revani. XVI. 63)*

3. Azdırmak, yolunu şaşırtmak, yoldan çıkarmak.

Ben ol gördüğüm kız bigi canavar
. . . . . .
Güğem gündüzün değme bir yazıda
Senin gibi bin bin kişi azıda ازیده *(Süh. XIV. 250)*

§ Yoldaştır Âdem oğlanını azıdan آزدن. *(Tazarru. XV. 167)*

§ Tanrı azıdur ازدر degüldür bir kavmi yol gösterdükten sonra. *(Cev. Es. XV. 274)*

§ Ez-rah bürden از راه بردن [*Fa.*] : Azıtmak آزمق. *(Şamil. XVI. 259)*

Eğerçi suretin âdem özün div
Azıdup ازیدوب ancaları eyledin riv *(Fazilet. XVI. 91)*

Seyre ol ahu bizimle gitmedi
Seg rakîbi ah kim azıtmadı *(Zati. XVI. 622)*

Noldu yâdetmedi bu zârı habib
Belki ızlâl idüp azıttı rakib *(Atai. Ha. XVII. 82)*

Bürden ez-rah بردن ازراه [*Fa.*]: azıtmak ازیتمق suya doymuş: siyrâb [*Fa.*] — *(Genc. XVII. 64)*

az kişi : Önemsiz, umursanmıyacak kimse.

§ Ebumüslim dahi az kişi آز کشی değildir, didiler. *(Müslim. XV. 6, 27)*

azkun : → azgun.

azlu : Nasibi, kısmeti az.

Nice azgınlara yol gösterirsin
Nice azlulara آزلولره bol gösterirsin *(Hurş. XIV. 50)*

azmak (I) : 1. Ark, su cedveli, bir sudan ayrılan kol.

§ Gün doğusu tarafına dolaştıktan sonra azmaklar ازمقلر vardır, ol azmakların içinde levent kayıkları gizlerler. *(K. B. XV. 226)*

§ Cedvel جدول [*Fa.*] : Bir ma'ruf doğru tahtadır çizgi çizmeli olsalar anınla çizerler ve su argı ve azmak ازمق. *(Ni'meti. XVI. 227)*

2. Yapışkan çamurlu bataklık.

§ Şilk شلك [*Fa.*] : Özlü kara balçık ve çökek yer ki ayak basıcak enva-ı mihnet ve zahmet ile halâs olur. Azmak ازماق dahi derler. *(Deş. XVI. 205 - 1)*

azmak (II) : 1. Bozulmak, fâsit olmak, tegayyür etmek.

Düşenleredir Hak Çalap yarıcı
Kamu azmış ازمش işleri onarıcı *(Süh. XIV. 317)*

§ Miydeyi azmış ازمش hıltlardan arıta. *(M. Bey. XIV. 5)*

§ Kırk gün anın etinden yidiler ne yiyidi, ve ne azdı ازدی ve ne eksildi. *(Müslim. XV. 1, 37)*

§ Eyü didiği şaraptan bir büyük kap içine azacık koysun, kosun yüz seksen sâat, sonra görsün eğer azmadıysa آزمدیسه eyüdür. *(Hazain. XV. 34 - 1)*

§ Suya ezginek za'feran karılsa ya ezginek sabun düşse azsa آزسا abdest ol sudan revâdır. *(Tuh. Le. XV. 245)*

Huda doğruya yardım kılıcıdır
Kamu azmış işi onarıcıdır *(Salâtin. XV. 220)*

Dem-bedem günden güne azmaktadır kârım benim
Yaşımı aynımdan ırmak istedikçe nehr olur
(Zati. XVI. 197)

§ El-ücûnü الاجون [*Ar.*] : Suyun tadı ve benzi ve rengi ve kokusu azmak ازمق. *(Terceman. XVI. 19 - 1)*

§ Tehem تهم [*Ar.*] : Etin ve yağın kokusu ve tadı azmak, mütegayyir olmak. *(Bab. XVI. 2 477)*

§ El-fâsid الفاسد [*Ar.*] : Azup yaramaz olan her şey. *(Kdeb. XVIII. 374 - 1)*

2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak.

Bana yol buluvere azmış iken ازمیشکن
Kavuştura ümmidim üzmüş iken *(Süh. XVI. 192)*

Değil tan bu mânide ger azaven ازون
Bunun gibi suret kaçan yazaven *(Süh. XIV. 241)*

Düşen miskinlerin alan elin sen
Azana ازنا gösteren doğru yolun sen *(Işk.XIV. 277 - 2)*

§ Her bir yol Mısır'ın kapılarına gelir idi ve her kim ol yolları azsa mişeye düşer idi ve arslanlar anı yerler idi. *(Enb. XIV. 377)*

Değme ulu bir yol üstünde tura
Kim bir azmışa ازمیشا ilini göstere *(Man. Tayr. XIV. 167)*

Kaçan kim ol inâyet issi Allah
Azanlara hidâyet issi Allah *(Muham. XV. 76)*

§ Yüz bin benim sınarum azmışlara delâlet, rahmetin denizinden bir katre değül. *(Tazarru. XV. 111)*

§ Bana yol gösterdi, gece gündüz yürüdüm, azmadım آزمادم, acıkmadım, susamadım. *(Ferec. XV. 376)*

Şâyed ola ki yürüyem azmayam ازمیم
Bu uzak yolda yanılıp yazmayam *(Melhame. XV. 149 - 2)*

§ Ol sahrada azup ازب Mısr'ı buluncaya değin gıdaları bunlardı. *(Cev. Es. XV. 16)*

§ Harisetü'l-cebel حریسة الجبل [*Ar.*] : Gece dağda kalan koyun ki azup ağıla gelmeye. *(Kdeb. XVIII. 602 - 2)*

3. Dalâlete düşmek.

§ İlâhi fazlın birle padişahları zulümden ve âlimleri azmaktan آزمقدن saklagıl. *(Tebareke. XIV. 2 - 2)*

§ Çün bay ola, azar آزر bâğî olur. *(Tebareke. XIV. 23 - 1)*

Çü baş aza ayak bile tayınur
Güneşle pertevi bile tutulur *(Muham. XV. 64)*

§ Hak Taâlâ Musa peygambere hitap kıldı kim : Var azmış, kendözün yavı kulmuş Fir'avn'i öğütle. *(Tuh. Le. XV. 184)*

4. Azgınlaşmak.

§ Ve uyku çok gelmek ve maraz azmakdur ازمقدر. *(Mü. Şi. XIV. 62)*

§ Vardıkça deniz kaynadı ve kumlar oynadı ve rüzgâr azdı آزدی. *(Hüs. Dil. XVI. 22)*

5. Ayrı düşmek, ayrılmak.

Ben dahi ayâllerimden azmışam آزمشم
Gece gündüz hasretinden yanmışam *(Yuz. Şeyd. XIII. 11)*

Ne üşenürdü ne yoldan azardı
Bulam deyü Gülendam'ı gezerdi *(Dah. XIV. 92 - 1)*

Bir kuzucak kim anasından azar آزر
Ha meleyüp anasın ister gezer *(Ruşeni. XV. 109)*

İşi dün gün fiğan ü gulgul idi
Gülistanından azmış bülbül idi *(Yuz. Şems. XVI. 116)*

aznavur : Azgın, kuvvetli, heybetli.

§ Ermeni aznavurlarından ازناورلرندن bir beğ var idi.
(Fütuh. XIV. 319)

§ Kâfirin atlı aznavurlarına yetiştiler. *(Fütuh. XIV. 408)*

§ Sonra bir adlu sanlu aznavur ازناور kâfir viribidi.
(Fütuh. XIV. 50)

§ Mere aznavur ازناور ne hayfumuz kaldı.
(Dede. E. XIV. 39)

az oldu : Az kaldı.

Deyürek ağlayürek yandı yürek
Az oldu kim آزاولدیکم çıkaydı canı bîşek *(Şeh. Ş. XVI. 209)*

az öğüş : Az çok, biraz, bir miktar.

Gemimiz içinde delim nesne var
Giyesi vü yiyesi mal ü tavar
Ve liykin ger olaydı bir hoşça kuş
Anın ile eğlenedim az öğüş از اوکش *(Süh. XIV. 213 - 2)*

§ Sen bu dilleri az öğüş ازاکش dinlemişsin. *(Fütuh. XIV. 231)*

§ Gündüz olursa dahi güneş doğar gibi olur yine dulunur ve uzayıcak dahi altı ay gece gündüz birle az öğüş آزاکش seçilir.
(İs. H. XIV - XV. 498)

azrak, (azrek) : Daha az, azca.

§ Kara şarap gıdâ artuk vere, liykin harareti saru şarap hararetinden azrak ازرق ola. *(Yadigâr. XIV. 10 - 1)*

§ Sarışın, azrak uzun boylu, yülük oğlan Rumili'ne gider.
(Sic. B. XV. 8, 218)

§ Eblehin işini düzme ve ana muâvenet eyleme, ana iş ve hizmet buyur amma azrek آزرك riayet ve ihsan eyle.
(Saa. Pend. XVI. 82)

azrek : → **azrak.**

azuğ : → **azık.**

azu issi : Azı dişi olan, yırtıcı hayvan.

§ Ve dahi kelp etin yimek ve pars ve dilkü etin ve cemi' azu issi ازو اسی etin ki yırtıcıdan ola ve kaynak issi etin ki kuşlar yırtıcısından ola. *(Müneb. XV. 29 - 2)*

azuk : → **azık.**

azuk vermek : Beslemek.

§ İnfak انفاق [*Ar.*]: Azuk vermek آزوق ویرمك.
(Müntehab. XVII. 8)

azur : Azar, doğru yoldan çıkar.

Hah derviş ola vü hah gani
Usu azur آزور düşünde görse seni *(Fuzuli XVI.)*

azvana urmak : Kükreyip haykırmak.

§ .. Amma vilâyetlerinde deve olmamak ile deve gibi esirip azvana urmağı آزوانا اورماغی bilmeyip paşanın alay çavuşuna bir top çuka ve bir top kumaş verip deve gibi esirip gürle meği tahsil ettiler. *(Ev. XVII. 7 - 315)*

azvay : Sarı sabır.

§ Teberzed تبرزد [*Fa.*] : Kand-i sefiddir ki nebat şekeridir ve sabır tâbir olunan darûya dahi derler... Türki-i gayr-i meşhurda azvay آزوای derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 174)*

§ Es-sabr الصبر [*Ar.*] : Bir nevi acı şecerin usaresinin ismidir ki edviyedendir. Türki-i kadimde azvay آزوای tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 930)

B

baba : 1. Çatı inşaatında tam merkeze dikilen kalın ağaç.

§ ... Irkat : 1. kıymeti : 10; çengel ma'a ökce, kıymeti : 38, baba بابا adet : 6, kıymeti : 36; kireç kıymeti : 5, avrat hamamına hatıl adet: 2, kıymeti : 20...
(Sic. A. XVI. 5, 1127)

2. Ur, yumru.

§ Davut bin Abdullah, vasatü'l- kaame, sarı sakallı, başında sol cânibinde babalu بابالو abd-i memlûkin malinden âzad etti.
(Sic. K. XVI. 8, 252)

3. Sancak ve çadır başlarına geçirilen top.

§ Mihr مهر [*Fa.*] : On mânası var.. 7 - çetr ve alem başlarına nasbolunan altın kubbedir ki baba بابا tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 579)

babadiye, (babadya) : Papatya.

§ Ukhuvan kim ak ola yiğirmi miskal. Ukhuvan sığır gözü dedükleridür, Türkice babadiyedür بابادیه‌در. *(Yadigâr. XIV. 61 - 2)*

§ Babadiye بابادیه yağın dürtmek gevdeye, bedenin yorgunluğun giderür. *(Yadigâr. XIV. 34 - 1)*

§ Babadya بابادیه ki arapça babunec derler.
(Mü. Şi. XIV - XV. 44 - 2)

§ Sığır dili ve baldırı kara ve babadya بابادیه ve hatmi ve boyan dibi... *(Teshil. XIV - XV. 56)*

babadya : → **babadiye.**

babak : Korkak.

Nergis seherde didesini pür-humar edüp
Ol çeşmi meste öykünür imiş babak babak بپق بپق
(Lâmii. XVI. 97 - 1)

babalanmak : Babalık taslamak, baba tavrı takınmak.

Baba dostu geçinen bed-mezhep
Derdi sana babalanmaktır بابالمقدر hep *(Atai. Ha. XVII. 89)*

babalı kızlı olmak : Aralarında sıkı münasebet bulunmak, içli dışlı olmak.

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla şeyh efendi de babalı kızlıdır بابالی قزلیدر
(Nedim XVIII. 137)

baba uğramak : Vebaya yakalanmak.

Çü Kaytas işitti dedi ey baba
Yalan söyler, uğrasun اغرسون ana baba بابا
Hele gördüğüm ben karavaşdürür
Cühuda inanman ki kulmaşdürür *(Süh. XIV. 200)*

babet : 1. Lâyık, haiz, muttasıf.

§ Melik eyitti : Akılsızlık sıfatı sende dürüsttür ve yüzsüzlük sıfatı sende bellidir. Vezir eyitti : Üç ten bu nişanenin babeti بابتی olur : Bir, dürger kim ağaç yonar, yonkayı ev içinde yığar, tâ kim ev ana dar olur... *(Kel. XIV. 192 - 1)*

2. Kâr, iş.

§ Sultan işi iki kişinin babetidir بابتدر : Bir, kendözün iş arasına bırağıcı mekr issi kim kendi dileğini anınla hasıl eyleye ve mekr fitnesiyle selâmet kala. Bir dahi, galip zaif kişi kim horluk çekmeği hu edine hiç nazarda ve hürmette olmaya kim hasetten ve düşmanlı olmaktan emin ola. *(Kel. XIV. 158 - 2)*

3. Nevi, çeşit.

§ Babet بابت lafzı Hindusitan ve Buhara ıstılahında nevi mânasınadır. *(Aks. XVII - XVIII. 93 - 1)*

§ Nâvek ناوك [*Fa.*] : Küçük oluk mânasınadır, sair maânisi buna kıyastır ve bir babet بابت küçük oka denir, Türkide koğuş oku ve çiğre oku dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 587)*

§ Şebeh شبه [*Fa.*] : Siyah ve berrak bir taş ismidir. Hiffet ve mülâyemette kehrübaya şebihtir, iki babet olur: Birisi Deşt-i Kıpçak semtinde fil-asıl su olup giderek müncemit olur ve birisi ma'denîdir, Geylân memleketinden getirirler. *(Bürh. XVIII - XIX. 386)*

§ El-bebb البب [*Ar.*] : Üslûp mânasınadır ki lisanımızda babet ve çeşit tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 77)*

babuc : Pabuç

§ Başmak babuc بابوج 4. .... *(Sic. B. XV. 1, 51)*

babulluk : Sefahethane, fuhuş yeri.

§ Sen de asker içinden babullukları بابوللقلری ve meyhaneleri kaldırasın. *(Müslim. XV. 6, 12)*

§ Ed-deskere الدسكره [*Ar.*]: ... Mahur yâni babulluk بابوللق dedikleri harabata ve meyhaneye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 856)*

§ Ḫarabat خرابات [*Fa.*] : Meygededir ki ma'mur makamıdır ve kumarhaneye ve babulluk بابوللق tâbir olunan mahalle dahi ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 237)*

§ Zeğaru زغارو [*Fa.*] : Harabat ve kahpehanedir ki babulluk tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 320)*

§ Pâye پايه [*Fa.*] : 8 mânası var... sâmin, te'dip ve had ve ta'zir mânasınadır. Pâye-i havz, meyhane ve harabat ve babulluk gibi mahall-i fezahat ve mevki-i melâmet olan yerden kinaye olunur. *(Bürh. XVIII - XIX 146)*

babuna : Papatya.

§ Kûbel كوبل [*Fa.*] : Papatya dedikleri ot ki tabipler katında babuna بابونه ve babuneç demekle meşhurdur. Ve bazı yerlerde koyun gözü dahi derler. *(Cam. Fa. XVII. 58 - 2)*

bac : Vergi, cizye, resim, haraç.

Eğer kafile gelmeye yite bac باج
Ekinci giderse bozula haraç *(Ferh. XIV. 13)*

§ Kaçan Peygamber Aleyhisselâm Süheyl yıldızın görse eydürdü: Lânet Süheyle gelsin kim ol Yemen'de bac derici idi. *(Enb. XIV. 75)*

Dedim yiğitlerin bacın vermen mi
Bana kahkahayle güldü bezirgan *(Saz. Köroğlu. XIV. 46)*

Terkeder elden pes ol almadı bac باج
Hem atâ halka ider mal ü haraç *(Enveri. XV. B - 5. 55)*

Genci, kânı geh azimet geh haraç
Kimseye etmezdi zulm almazdı bac *(Vahdet. XV. 82 - 1)*

§ Yük bacından باجندن ağlamaz. *(Ata. XV. 21)*

Çü dünya kahr evidir balı acı
Belâsı çok, yükü az, ulu bacı *(Tennuri. XV. 288)*

Tal'at almış felekten bacını باجنی
Bay ider bin lutfile mühtacını *(İbrahim. XV. 89 - 1)*

Başına ur bu vilâyet tacını
Canını al kâfirin ya bacını *(Bektaş. XV. 40)*

§ ... Ve bac باج bâbında, müslüman eğer taşradan gelüp kepe ve kepenek ve gön ve bal ve yağ ve bunlara benzer her ne kim varsa getirip satsalar, kırk akçadan bir akca alalar. *(Fatih. Ka. XV. 26)*

§ Germiyan'dan bir kişi geldi aydur : Bu pazarın bacını bana satın, der. *(Aş. XVI. 19)*

§ Sâve ساوه [*Fa.*] : Bac باج ve harac. *(Şamil. XVI. 212)*

§ İstanbul'dan bize sof almak içün vükelâmız akça ve şahî gönderip bize geldikte bizden âmiller bac talep iderler, olagelmiş değildir, bid'attir. *(Sic. A. XVI. 1, 474)*

Sultan pazarından, mirîden aldım
On beş sene güzellerin bacını *(Kara. XVII. 57)*

Ezelden ederdin illere acı
Darben alır idin bacı haracı *(Saz. Kul. Deveci. XVII. 122)*

§ Getirdikleri meta'dan kanun üzere gümrük alınıp hâdis olan masdariye ve kassabiyye ve reft ve bac yasakçılık....
(Naima. XVII - XVIII. 2, 80)

Korsanlık ederken Hind'in yolunda
Nemse'nin bacını aldı Cezayir
(Saz. Mağribli oğlu. XVIII. 443)

Bunu fehm eylemez her can benim bir sahib-i dîbaç
Yükümdür dürr ile mercan kanı bu yolda alan bac
(Battal. XVIII. 141)

§ Sâ سا [*Fa.*] : Dört mânası var. 1 - Baç باج ve haraç ve gümrük mânasına... *(Bürh. XVIII - XIX. 332)*

Alındı bizlerden canların bacı
(Hal. Şa. İmdadi. XIX - XX. 27)

baca : Işık deliği, pencere.

Bir saraya koydu Yusuf'u hoca
Er ü avrat doldu kamu dam u baca باجا
(Yuz. Şeyd. XIII. 21)

Liykin olur bacasınca باجسنجه her bir ev
Ol evi hâhi kühen tut hâhi nev *(Ga. XIV. 445 - 2)*

Otururlar idi meğer bir gece
Gönülleri açık, yapılı baca باجه *(Süh. XIV. 120)*

Evi bir, bacası باجه‌سی yedi, babı üç
Ehl-i beytiyle özü on yedidür *(Nesimi. XIV. 4 - 1)*

Su yolunu açmayınca akmaya
Tanrı âhir bacadan باجدن bırakmaya *(Man. Tayr. XIV. 247)*

§ Bir savmaada bir âbit kişi varmış, dünle anın bacasına gelmişler... *(T. E. XV.)*

§ Eğer devlette durursan, kapıdan kovarsan bacadan düşer. *(Maarif. XV. 156)*

Bir dahi gizli açık ev bacasuz باجاسز
Hiç göstermez ol evde nesne yüz *(İbrahim. XV. 60 - 2)*

§ Revzen روزن [*Fa.*] : Eve aydınlık girsin deyü açtıkları deliktir. Türki dilde ona baca باجه derler. *(Deka. XVI. 94 - 1)*

Atar kendüyi alçaktan yüceden
Çıkar kapuyu bağlarsan bacadan باجادن *(Yuz. Şems. XVI. 44)*

§ Evimiz aydın olsun deyenler bacaların on dört yerden ettiler. *(Sır. XVI.)*

§ Revzen روزن [*Fa.*] : ... Fazıl-ı muhakkık Dekayikü'l-Hakayık' ta böyle tahkık etmişler ki revzen eve aydınlık girsin deyü açtıkları delüktür. Türki dilde baca باجه derler. *(Deş. XVI. 262 - 2)*

§ Revzen روزن [*Fa.*] : Baca بجا. *(Şamil. XVI. 444)*

§ Mezbur Hudaverdi ve babası evimin kapısı önünde sonrada ev yaptı ve baca açtılar bile evime zararı vardır. *(Sic. K. XVI. 4, 86)*

§ Çün güneş doğdu bacadan بجادن şevk tokundu. *(Ferec. XV. 60)*

Küvve كوه [*Ar.*] ne: revzen روزن [*Fa.*]: baca بجه, pencere dahi *(Men. Cev. XVII. 54)*

§ Baceng باجنك [*Fa.*] : Küçük pençeredir ki Türkide baca باجه tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 90)*

baccı : Gümrükçü, vergi, resim alan.

§ Bâjbân باژبان [*Fa.*] : Gümrükçü ve baccı باججی ve haraççı mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 96)*

§ Rahdâr راهدار [*Fa.*] : Nigehban-ı rah mânasınadır ki yol bekçisidir ve gümrükçüye ve baccıya dahi denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 296)*

bacı : Hemşire.

§ Hazreti Hünkârın selam verdiği Fatma bacıya باجی‌یه ma'lûm oldu. *(Bektaş. XV. 106)*

Doğusardır bu bacıdan باجیدن bir oğlan
Ki izinden kaçar bebr ile arslan *(Şeh. Ş. XVI. 42)*

badem kürk : Tilki postunun bacağından yapılan kürk.

§ Badem kürk بادم کورك : Tilki paçası demektir. *(Kam. Os. XIX. 2, 56)*

badruk : Kaçak, firari.

§ Ebülfetih cenginde firar ettiği için Türkler Sultan Hasan'a Badruk بادرق, yâni firarî demişler. *(Ev. XVII. 4, 6)*

badya : Ağzı geniş, yayvan kap.

§ Seksen yerde badyalar بادیه‌لر kurulmuştu. *(Dede. XIV. 20)*

§ Badya بادیه toluların içtiler. *(Anter. XIV. 2, 216)*

§ İki tas... bir badya, iki çırak... *(Sic. B. XV. 9, 10)*

§ Üç şerbet tası, iki badya بادیه .. *(Sic. B. XVI. 12 13, 109)*

§ ... Badya بادیه 6 adet. *(Sic. B. XVI. 13 14, 15)*

bağ : Demet, bağlam.

Bağ-ı İrem sebzesi bir bağ باغ tere
Gâv-ı zemindir nite kim bir bere *(Ruşeni. XV. 92)*

Top olup yatur izarında nigârın kâkülü
Su içinde gûyiya konmuş benefşe bağıdır باغی‌در
(Revani. XVI. 20)

bağa : 1. Kaplumbağa.

Bağa بغا ol bağa hiç basmadı bir iz
Nice kim bağban olduysa âciz *(Işk. XIV. 221 - 1)*

Göründü bir bağa nâgeh tururak
Anın üstüne bindi yalvarurak *(Güvahi. XVI. 31)*

Garaz ehli ola mı ehl-i vefa
Bağadan بغه‌دن gevher ola mı peydâ *(Miri. XVI. 108)*

Ruspu : beğa [*Fa.*], bağa : بغا keşef كشف [*Fa.*], ko : bi-nişan [*Fa.*], nişan [*Fa.*] : hedef

Aya, yaya : piyade [*Fa.*], kef [*Ar.*]; oturacak : nişestegeh [*Fa.*]
(Genç. XVII. 61)

2. Kaplumbağanın kabuğu.

§ Zibl ذبل [*Fa.*] : Hindistan'a mahsus kablumbağanın kışrına denir; hâlâ bağa بغه dedikleri budur.. *(Bürh XVIII-XIX. 292)*

bağacuk : Eskiden harplerde, dinamit ve bomba yerine kullanılan savaş aygıtı (?)

Kañlı üstünde nice ev ittiler
Burç dibine çekip ilettiler
Bağacuk باغه‌جق dirler, anı tekfür ider
Burç dibine iterler ol gider
Deldiler şehri külüng ile çeri
Taş atuben hiç kayurmaz biri
Bağacuğa باغه‌جوغه zift ü katran ittiler
İçine kızgın demürü yittiler
Bağacuk باغه‌جوق yandı, çıkar taşra guzat
Tanladı Paşa, bular buldu necat
Öyleyin kâfir bunaldı dir aman *(Enveri. XV. 50)*

bağarsak : → **bağarsık.**

bağarsık, (bağarsuk, bağarsak, bağırsuk, bağursuk) : Bağırsak, barsak.

Bağarsukda بغرسقده eyler ise lokma piç
Temamet olur cahilin ömrü hiç *(Ferih. XIV. 46)*

§ Hançerle karnında dürttü, karnı bağırsukı بغرصوق ayağına döküldü. *(Anter. XIV. 2, 20)*

§ Ve yeller bağursuklarda بغرسوقلرده zahmet verir, ol kişinin bağursuklarını بغرسوقلرینی çuvalduz ile delerler sanur.
(Yadigâr. XIV. 93 - 1)

§ Miyde kuvvet bulucak müshil sebebiyle ahlâtı aşağa bağursuk بغرصوق yoliyle def'eder. *(Yadigâr. XIV. 15 - 2)*

§ Şirden, bağarsuk بغرسق ve tavarın hayası. Bunlar cümle kavi kan hasıl eder. *(Mü. Şi. XIV - XV. 89 - 1)*

§ Kaçan bağarsuklar ya sinirler ya göğüs zaif olsa ya öksürük olsa ekşilerden sakınmak gerek. *(Teshil. XIV - XV. 24)*

§ On birinci bap bağarsuklar بغرسقلر vasfın ve sıhhatin nice saklamak gerektiğin bildirir. *(Hazain. XV. 63 - 1)*

§ Debe دبه *[Fa.]* : Ma'ruf marazdır ki haya kisesine bağarsuk بغارسوق yahut yağ ya su dolar. *(Miftah. XV. 81)*

§ Karnın yarup bağarsukların çıkarıp..
(Müslim. XV. II, *96)*

§ Sana, ana rahminde ol göbek bağarsuğundan بغرصوغندن rızkını verdi. *(Müneb. XV. 3 - 2)*

§ Kurt bağarsuğundan بغرسغندن kiriş düzüp kupuza daksalar da çalsalar kalan kupuz kılları kırıla. *(Hay. XV. 93)*

§ Boş bağarsuğu bir arpa ekmeği doldurur. *(Güls. XV. 70, A)*

§ Yürek ve böğrek ve öd ve kavuk ve bağarsak بغرصق ve miyde.
(Leys. Mu. XV. 280 - 2)

§ Berniş برنيش *[Fa.]* : Boğarsuk بوغارصوق ağrısı.
(Şamil. XVI. 150)

§ Bağarsuğundan çıkan tersleri dahi gevdesindeki kılları ve ayağındaki tuynakları.. *(Rahat. XVI. 63)*

§ Karınları içinde bağarsukları kavrulup bir araya gele.
(Rahat. XVI. 89)

Vireler hem bir ısı su kaçan kim içeler anı
Bağarsukları بغرسقلرى toğrana ciğerleri dola eskam
(Muham. XV. 385)

§ ... Ve göbeğinin iki cânibinde bıçak ile urulup bağarsıkları بغرسقلرى taşra çıkmış'... *(Sic. A. XVI. 1, 191)*

§ ... Bana gönül ver, yoksa senin karnını yarıp bağarsıkını بغارسقکی yere dökerin. *(Sic. K. XVI. 4, 181)*

§ Rûde روده [*Fa.*] : Bağarsuk بغارسوق. *(Şamil. XVI. 445)*

§ Bir herifin önüne ıssı taam getirirler... kaşık sunar, od gibi taam inip bağrını bağarsuğunu بغرسوغنی yakar. *(Letaif. XVI. 72)*

Sâri [*Fa.*] : Sığırcık, gonca [*Fa.*] : domurcuk, rûde روده [*Fa.*] : bağarsık بغرسق derhûr [*Fa.*] : lâyık *(Genç. XVII. 34)*

bağarsuk : → **bağarsık.**

bağ badrık : Tuzak, canlıları hile ile yakalama aracı.

§ Dâm دام [*Fa.*] : Bağ badrık بغ بدرق. *(Şamil. XVI. 431)*

bağda : Güreşçi çelmesi, sarma.

§ Sirind سرند [*Fa.*] : ... Ve güreşçiler oyununda bağda بغده dedikleri. *(Deş. XVI. 75 - 2)*

§ Sabûd سابود [*Fa.*] : Ve güreşçi fünûnundan bir fen ve sanata denir ki ayağını hasmın ayağına sarıp yıkar; beyinlerinde sarma ve bağda باغده dahi derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 332)*

bağdalamak : Güreşte çelme takmak.

§ Pây giriften پای کرفتن [*Fa.*] : Ayak götürüp gitmek ve bağdalamak باغدالمق. *(Ni'meti. XVI. 9)*

§ Serendîden سرندیدن [*Fa.*] : Bağdalamak بغدلق. *(Şamil. XVI. 324)*

bağdamak : Güreşte sarmaya almak, çelme takmak.

§ Bu gez Beyrek kızın ince beline girdi bağdadı بغدادی. *(Dede. XIV. 41)*

§ Bağdadı بغدادی arḫası üzerine yire urdı. *(Dede. E. XIV. 80)*

§ Serend سرند [*Fa.*] : Bağdamak باغدامق. *(Şamil. XVI. 617)*

§ Şağberiyye شغبریه [*Ar.*] : Güreşçiler birbirinin ayağın bağdamaklık بغده مق لق. *(Bab. XVI. 2, 222)*

§ Tenessüf تنسف [*Ar.*] : Güreşte âharın koluna yapışıp ayakla ayağını bağdayıp yere urmak. *(Bab. XVI. 2, 294)*

§ Sirind سرند [*Fa.*] : İsm-i mastardır bağdayış بغدایش mânasına ve bir kuştur ki serçe gibi. *(Ni'meti. XVI. 384)*

bağdanmak : Çelme takılmak.

§ El-mu'tekal المعتقل [*Ar.*] : Önüne ayak bağdanmış بغدنمش ve ayak dolaştırılmış kimesne. *(Terceman. XVI. 3, 71)*

bağdaş : → **bendeş.**

bağda urmak : Güreşte sarmaya almak, çelme takmak.

§ Sirind سرند [*Fa.*] : Bir yapraktır, eftimondan fark olunmaz ve yapraksız sarmaşık ve bağda urmak بغده اورمق. *(Ni'meti. XVI. 400)*

§ Şikâl شکال [*Fa.*] : Köstek ve bağda urmak بغده اورمق. *(Ni'meti. XVI. 436)*

§ Sirind سرند [*Fa.*] : . . . ve güreşçiler oyununda bağda dedikleri. Ve bağda urmak mânasına. *(Deş. XVI. 75 - 2)*

§ Şikâl شکال [*Fa.*] : Köstek ve bağda urmak باغده اورمق mânasına. *(Deş. XVI. 221 - 1)*

bağ gözü : Üzüm kütüğünün gözü.

§ Sitâne ستانه [*Fa*] : Bağ gözü باغ کوزی. *(Şamil. XVI. 232)*

bağır : 1. Göğüs, sine, ciğer.

Yerin yardı karnın at ü er gücü
Taşın bağrını بغرنی deldi demren ucu *(Süh. XIV. 176)*

Geh yüreğin ağrıtır geh bağrını بغرك
Geh beli, geh göğsü vü geh yağrını *(Ga. XIV. 253)*

Yolunda yer yüzün düşüp döker yaş
Felek bağrında çıktı yelmeden baş *(Mih. XV. 4)*

§ Hak Taâlâ iki böğreği dahi ciğerin iki yanında ciğere yakın kodu kim kanın bağırdan suyun almağa kolay ola. *(Hazain. 64 - 2)*

Adû ile idüp harbi kılasın bağrını pür-hun
Sığınup Hakka ey mü'min duadan al ele elmas
(Delil. XV. 21)

§ Şehidleri cem'idüp yerin kara bağrın yarup defneylediler. *(Müslim. XV. 19, 19)*

§ Bizim bağrımız بغرمز susuz göyündü. *(Enfes. XV. 114)*

§ Saâdet ol kişinin kim ramazan ayında bağrı susaya, karnı aca oruç dutmaktan. *(Cennet. XV. 195)*

§ Benzi alınmış, bağrı delinmiş. *(Hüs. Dil. XVI. 71)*

§ ...Nam kimesne beni bağrımda باغرمده bıçak ile urup mecruh eyledi. *(Sic. A. XVI. 6, 812)*

§ Kudret el verdikçe halimiz ağlayu ve bağrımız dağlayu bu âstâneye geldük. *(Şeref. XVI. 147)*

Akıttı kanı gözüm yaşlı kaldı
Yüreğim deldi, bağrım başlı kaldı *(Şeh. Ş. XVI. 125)*

Her gamzen urur bir ok bağrım بغرم delinir çok çok
Bildim ki şenelmek yok hergiz dil-i viranım
(Âli. XVI. 141)

Bûstan-ı dehr içinde var mı ey dil çün enar
Bir lebi handan ki bağrı dopdolu kan olmaya
(Lâmii. XVI. 55 - 1)

§ Selsel سلسل [*Ar.*] : Bağırdan بغردن genez geçen su. *(Müntehab. XVII. 50 - 1)*

2. Akciğer.

§ Bağırdan بغردن kan gelmekliğe assısı var; süci ile kaynatıp mazmaza edicek diş ağrısın giderür. *(Edviye. XIV. 9)*

§ Dilâverler ön safa düşüp yılan dili sügüler ile düşmanın bağrın باغرين sökerler idi. *(Müslim. XV. 16, 19)*

Pes ümitler haraptır senden
Çok bağırlar بغرلر kebaptır senden *(Fuzuli. XVI. 93)*

3. Karaciğer.

§ Resûl Hazreti baktı Hamza'yı gördü ki karnını yarmışlar bağrın بغرن taşra çıkarmışlar.. *(Si. Da. XIV. 659 - 2)*

Bakar [*Ar.*] : sığır, asam [*Ar.*] : sağır, kebid كبد [*Ar.*] bağır باغر
(Fer. XIV. 25)

§ Ciğer جكر [*Fa.*] : Bağır بغر. *(Sıh. Ac. XV. 23 - 1)*

§ ... Bir dane buğday gibi bağrı بغر yerince, öykeni yerince, talağı, böğreği, yüreği ortada. *(Hazain. XV. 8 - 1)*

§ Seni kâfire sataram, işletmekten bağrıñı بغريكى çıkarır.
(Ferec. XV. 256)

§ Öyken ve bağır ve yürek ve böğrek...
(Leys. Mu. XV. 280 - 2)

§ Galiz yelleri tağıdır, böğreğe ve bağıra بغره kuvvet verir.
(M. Na. XV. 11 - 1)

§ Ciğer [*Fa.*] : Bağır. *(Şamil. XVI. 115)*

Erimiş canı bağrı بغرى suya dönmüş
Belâ nârında sızmış kalbi yağı *(Hüs. Dil. XVI. 135)*

§ Bir herifin önüne ısısı taam getirirler... kaşık sunar, od gibi taam inip bağrını بغرينى bağarsuğunu yakar.
(Letaif. XVI. 72)

§ 'Asib عصيب [*Ar.*] : Katı ısısı gün ve şerli gün ve bağırsaklar ile sarılup kebap gibi bişirilen bağır, öyken ve bağarsık.
(Bab. XVI. 2, 99)

§ Ciğer جكر [*Fa.*] : Bağır, kebid mânasına.
(Deş. XVI. 99 - 2)

§ Ciğer جكر [*Fa.*] : Bağır. *(Ni'meti. XVI. 239)*

§ El-kebid الكبد [*Ar.*] : Bağır. *(Terceman. XVI. 179 - 2)*

Kebid كبد [*Ar.*], ciğer [*Fa.*] : bağır, işkenbedir : şikembe [*Fa.*], Keriş [*Ar.*]
(Men. Cev. XVII. 11)

§ El-ekbüd الاكبد [*Ar.*] : Bağırlar ki Farisisi ciğerdir. *(Kdeb. XVIII. 370 - 1)*

§ Es-suhûr السحور [*Ar.*] : Öykenler. Öyken rie'dir, ciğerin Türkçesi bağırdır. *(Kdeb. XVIII. 504 - 2)*

§ Ciğer جكر [*Fa.*] : Mâruftur, Türkçe bağır derler, Arabide kebid denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 204)*

§ Ciğer جكر [*Fa.*] : Kebd. Türkçesi bağır ki mârufu karaciğerdir. *(Kam. Os. XIX. 3, 221)*

4. Yürek.

Dilimden gitmez oldu Yusuf adın
Bağrumı باغروى yandırdı dir senin adın *(Yuz. Şeyd. XIII. 82)*

Ol kadar zari kılar kim dağ u taş
Nevhalarından olurlar bağrı بغر baş *(Man. Tayr. XIV. 257)*

Derdile rengi saz yüzler içün
Başlı bağrile بغريله yaşlı gözler içün *(İbrahim. XV. 4 - 2)*

Derd ile bağrımı ciğer-köşem
Eyledi pâre pâre eğlendi *(Yuz. Hamdi. XV. 34 - 1)*

Şu denlü döktü epsem kanlı yaşı
San uç vermişti anın bağrı بغرى başı *(Mih. XV. 163)*

Safasından çü gayet germ olurlar
İşitip taş bağırlar بغرلر nerm olurlar *(Çeng. Dâi. XV. 198)*

§ Ve liykin 'adâ-yi devletin bağırları بغرلرى baş ve gözleri yaş olup benizleri soldu. *(Selim. XVI. 147)*

Uyarup her gice encüm çerağın
Eritürler felekler bağrı yağın *(Şeref. XVI. 331)*

Canım içinde yer eyler gönlümü alur ele
Zâhidâ bir bağrı yufka ehl-i şefkattir gülaç (güllaç)
(Yahya Bey XVI. 126)

Ola her kim cünûd-ı Hakka yağı
Çerağ-ı şehde yanar bağrı yağı *(Enis. XVI. 16 - 2)*

Od saldı harmen-i dile kibrite döndü ten
Ey taş bağırlu بغرلو tek gamın ateş-zen olmasın
(Âli. XVI. 154)

bağır basmak : Saygı göstermek için elini göğsüne koymak.

§ ... Baş indirdi, bağır bastı بغرباصدی. *(Dede. XIV. 43)*

bağırdak : Beşik bağı.

§ Şefkatli ana, anı beşiğe koyar bağırdak بغردق ipiyle anın elin ve ayağın bağlar. *(İrşad. XV. 182)*

§ Perteng پرتنك [*Fa.*]: Beşik bağırdağı باغردغی. *(Miftah. XV. 55)*

§ ... Ve bir derlik dahi diğer iki derlik ve bir kemha bağırdak باغردق ve bir... *(Sic. B. XV. 4, 443)*

§ Bir nacak ve bir bağırdak üç yüz akca ve...
(Sic. A. XVI. 7, 493)

§ Cahmata جحمطه [*Ar.*] : Bağırdak ipi ve oğlanı bağırdak بغردق ile sarakomak. *(Bab. XVI. 2, 154)*

§ Berteng پرتنك [*Fa.*] : Bağırdak بغردق. *(Caf. XVI. 17 - 1)*

§ El-kımat قاط [*Ar.*] : Beşik içinde oğlan bağladıkları ip ki bağırdak derler. *(Ah. XVI. 835)*

§ Oğlan yorganı bağırdağiyle بغرداغیله.
(Sic. B. XVI. 12-13, 45)

§ El-kamtu القمط [*Ar.*] : .... Ve dahi oğlancığın ellerini ayaklarını bağırdağ ile باغرداغله bağlamak.
(Terceman. XVI. 172 - 2)

§ Berteng پرتنك [*Fa.*] : Bağırdak. *(Şamil. XVI. 580)*

Geh bağırdak tolanıp gâh sarıldık kefene
Kaydile geldik ana kaydile gittik mutlak
(Âli. XVI. 111)

§ Berteng پرتنك [*Fa.*] : Bağırdak ki beşik esbabındandır.
(Cinas. XVI. 16 - 2)

§ Berteng برتنك [*Fa.*] : Bağırdak ki beşik âletlerindendir. *(Deş. XVI. 189 - 1)*

§ Rugû روكو [*Fa.*] : Yama ve mutlaka bez pâresi ve beşik bağırdağı. *(Ni'meti. XVI. 344)*

§ Berteng برتنك [*Fa.*] : Beşik bağırdağı بغرداغی. *(Nuh. Tuh. XVII. 111 - 2)*

§ Kımat قاط [*Ar.*] : Beşikte m'asumların göğsün bağladıkları nesne ki bağırdak tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 155 - 1)*

§ Hızam حزام [*Ar.*] : Kolana, çocuk bağırdağına ve sair bu makule nesnelere denilir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 236)*

§ Berteng برتنك [*Fa.*] : Tabkur kolanına denir ve bağırdak tâbir olunan bağa dahi denir ki çocukları beşikte onunla sararlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 107)*

§ El-ku'mut القمموط [*Ar.*] : Küçük çocuk sardıkları uzun hırkaya denir ki bağırdak tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 507)*

bağırsak sıyırması, (bağırsak sıyırıntısı) : Bağırsak sancısı.

§ Sâde şüden-i rûde ساده شدن روده [*Fa.*] : Bir rencdir ki bağırsak sıyırması بغرصق صيرمسی derler. *(Ni'meti. XVI. 372)*

§ Burniş برنيش [*Fa.*] : Yürek burusu ve bağırsak sıyırıntısı بغرسق صير نديسی ki gûya bağırsaklar kesilir ve doğranır. Arabide zahir derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 115)*

bağırsak sıyırıntısı : → **bağırsak sıyırması.**

bağırsuk : → **bağarsık.**

bağırtlak, (bağırtlak kuşu, boğurtlak (I)) : Yabani ördek, kıl kuyruk kuşu.

§ Bağırdlak بغردلق susasa tan yeri ağarıcak kalkar, gün doğunca yedi menzil yol gider... *(Hay. XV. 172)*

§ Bağırtlak باغرتلق eydür ki : Her ki epsem oldu kurtuldu. *(Leys. Mu. XV. 93 - 2)*

§ El-mutarrık المطرق [*Ar.*] : Yumurtlamağa yaklaşmış bağırtlağa derler. *(Terceman. XVI. 3, 47 - 1)*

§ İspirud اسپرود [*Fa.*] : Boğurtlak بوغرتلق kuşu. *(Ni'meti. XVI. 97)*

§ Seng-ḫar سنگ‌خوار [*Fa.*] : Bağırtlak kuşu بغرتلق قوشی ve kartal kuşu. *(Caf. XVI. 83 - 1)*

§ İsperud اسپرود [*Fa.*] : ...Bağırtlak باغرتلاق dedikleri kuş... *(Deş. XVI. 64 - 1)*

§ Kutat قطاة [*Ar.*], sefrud سفرود [*Fa.*] : Bağırtlak kuşu. Senghârek [*Fa.*] dahi derler. *(Aks. XVII - XVIII. 210-1)*

§ Kutat قطات [*Fa.*] : Rumide bir kuş ismidir, Fariside senghârek derler, Türkide bağırtlak بغرتلق ve bağrı kara tâbir olunan kuştur. Bazı diyarda kıl kuyruk derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 457)*

§ İsferud اسفرود [*Fa.*] : Bağırtlak kuşuna denir. Ufacık taşlar yediği için seng-hârek dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 63)*

bağırtlak kuşu : → **bağırtlak.**

bağlalmak : Bağlanmak, ara bulunmak.

§ Kaçan gazap kopsa bir nesneyle ki ana niza' vardır iki hasmın ortasında gine bağlalur بغللور. *(Müneb. XV.. 69 - 1)*

bağlamak : 1. Kapamak.

Mısır'lu içün müşebbek eyledi
Kamu yolları buyuruben bağladı باغلدی *(Yuz. Şeyd. XIII. 62)*

§ ... Her birisi bir söz deye, sen savaş yolun bağlağıl بغلغل elbette ağzın açmağıl. *(Kel. XIV. 51)*

§ Belkıs buyurdu askeri bir otlu sulu yere ilettiler, düşman yolların bağladılar, kemîn ittiler. *(Ferec. XV. 221)*

§ Dârü'l-emareye yettikte Nu'man'ı Beşir vehmedüp dârü'l-emare dervazesini bağlayup باغلایوب üzerine çıkup avaz yetürdü ki.. ,... *(Hadika. XVI. 102-1)*

Giden yolunu kimse bağlamadı
Meseldir düşen kendi ağlamadı *(Süh. XIV.)*

2. → **kapu bağlamak.**

3. Durdurmak, alıkoymak, menetmek.

Meseldür kendi düşen ağlamaz dir
Akan deryayı kimse bağlamaz dir *(Dah. XIV. 93, 10)*

§ Nefsimi dileğinden yığdım ve dilim yalandan ve fuhuştan ve bühtandan bağladım باغلدم. *(Kel. XIV. 2, 13)*

4. Sarmak.

§ Zahimlü olanları bağladılar, بغلديلر ölenler içün ağladılar. *(Müslim. XV. 19, 18)*

5. Hasretmek, tahsis etmek, mütevakkıf bulmak.

§ Kamu geyikler ve canavarların dirliği ve bekası melikin ömrü dâimlığına bağlanmıştır. .... *(Kel. XIV. 39)*

§ ... Ol dahi genezlikle ele girmez, ele giricek dahi himmeti ana bağlarsa بغلرسه âhiret işini harap; şuna benziye kim... *(Kel. XIV. 15)*

El urup bu hoş suhan bünyadına
Bağla بغله yâni Şeh Süleyman adına *(Selâman. XVI. 28)*

6. Hasıl etmek.

§ Kız beş yaşına vardıkta cemâl ve kemâl bağladı باغلدی pâkîze-rûy, gaaliye-mûy belirdi. *(Ferec. XV. 434)*

bağlamalu : Bağlanması lâzım, zincirlik.

Kırmışam namus ü arın Zatiyâ zincirini
Bağlamaluyam بغلمالويم görelden ol müselsel boynu ben *(Zati. XVI. 436)*

Görmeyelden anı bir bağlamalu divaneyem *(Zati. XVI.)*

Bağlamalu بغلمالو kan uğut bir kıpkızıl divanedir
Avuç avuç za'feran yer çün müdam ey yâr gül *(Lâmii. XVI. 14 - 2)*

bağlanmak : 1. Kapanmak.

§ Âdemîlerde ahlâk-ı hamîde ve ef'âl-ı sütûde mahvolmuş ve doğru yol bağlanmış بغلنمش ve dalâlet yolu açılmış. *(Kel. XIV. 15)*

Açılmaz iş birez bağlanmayınca بغلنمەينجه
Yeğ oldur kim gele devlet genince *(Yuz. Şems. XVI. 356)*

Sensiz yare varmam yolum bağlanır
Dağ başı dumandır hay kara gözlüm *(Saz. Âşık. XVIII. 108)*

2. Kuşanmak.

§ Dizçük karuçuk bağlandı بغلندى. *(Dede. E. XIV. 261)*

§ Olar Resûl ile çok ahd edüp gerü sıdılar, Mekke ehline muâvenet edüp silâh bağlandılar بغلنديلر. *(Leys. Ar. XV. 495)*

3. Şekil verilmek, sonuçlandırılmak.

§ Eğer bu maslahat bu tertip üzerine bağlanmasadı بغلانماسادى işlerin düzeni bozuladı ve ümmet arasına dartışık düşedi. *(Kel. XIV. 2)*

bağlı, (bağlu) : 1. Kapalı.

§ Çün ahşam oldu, halk yattı, durdu kim çıka, gördü kapu bağlu بغلو. *(Yüz. Ha. XIV. 73)*

§ Geri dönecek yol bağlu ve özürler makbul olusar değil. *(Kel. XIV. 22)*

Bağlıdur بغلدر Kâbül ilinde bir rasat
Ziyc idi âlem içinde mu'temet *(Enveri. B - XV. 3, 27)*

§ Vaktî ki cennet kapısına gelindiyse kapıları bağlu بغلو bulunup şahadet gelmiş ve kapılarını açıp cennete givürmüş. *(Delil. XV. 28)*

§ .. Uyandım kapıya vardım, taşradan bağlu buldum. *(Ferec. XV. 124)*

Cehd ü tâat ol tecelliden gelür
Bağlu olucak yolu kandan gelür *(İbrahim. XV. 61 - 1)*

§ Mescit kapısına geldim mescit kapısı bağlu, tâ kim subh oldu, elim mescit kapısına urdum, kapı açıldı.

(Tez. Ba. XV. 45)

Bağlu kapular açıcı oldur
Ehl-i izze inayeti boldur *(Yuz. Hamdi. XV. 147 - 1)*

Bul kilidi bunda ey merd-i İlâh
Kapu bağludur yerimdür hâk-i rah *(Vahdet. XV. 149 - 1)*

Hak duasın anın itti müstecap
Bağlu iken ana oldu feth-i bap *(Enveri. XV. 18)*

Ramazan ayı gerek açıla cennet kapusu
Ne reva kim ola meyhane kapusu bağlu
Feth-i meyhane içün okuyalım fatihalar
Ola kim yüzümüze açıla bir bağlu بغلو kapu

(Fuzuli. XVI. 189)

§ Pes Âmine'nün evine geldim, kapuyu bağlı باغل buldum.

(Şevahid. XVI. 44)

§ Halka tarik-ı Hak bağludur, illâ şol kişiye bağlu değil ki Resûlullah Hazretlerinin izine uya.

(Nasayih. XVII. 179)

Döndü Seyyid bir kiliseye vardı
Gördü kapı bağlı باغل kapıyı urdu *(Battal. XVIII. 220)*

2. Erkekliği bağlanmış olan.

§ Ve bağluya بغلویه ve oğuldan kızdan kalana ve yediği sinmeyene ve sancıya ve yüreği yellenene bu cümleye nâfi'dir.

(Mü. Şi. XIV - XV. 236 - 2)

bağlu : → **bağlı.**

bağ özdeği : Bağ kütüğü.

§ Kaayim قایم [*Ar.*] : Durucu ve bağ özdeği باغ ازدکی.

(Müntehab. XVII. 73 - 2)

bağrak : Oba.

§ Batn بطن [*Ar.*] : Kabile halkından cemâatı az olan oba ki bağrak بغرق derler. *(Bab. XVI. 2, 490)*

bağrı baş : → **bağrı başlu.**

bağrı başlı : → **bağrı başlu.**

bağrı başlu, (bağrı baş, bağrı başlı) : Ciğeri, kalbi yaralı.

Bunu dedi ağladı ol bağrı baş بغری‌باش
Oda yandı biçare miskin Nakaş *(Süh. XIV. 80)*

§ Allahı seven kişi gerektir ki... gönlü arı ola, dili tatlı ola, gözü yaşlı ola ve bağrı başlu بغری بشلو ola. *(İhlâs. XIV. 57)*

§ ... Dönüp yine gözü yaşlu ve bağrı başlu kabilesine geldi. *(Anter. XIV. 2, 53)*

Bağrı başlularıñ بغری‌باشلولرك belâsı içün
Gözü yaşlıların bükâsı içün *(Yuz. Hamdi. XV. 5 - 1)*

Garibin bağrı baştır بغری باشدر gözleri yaş
Döşeği toprak olur yastığı taş *(Çeng. Dâi. XV. 260)*

Ki gördü bir civandur taze yaşlu
Dili pür-derd ü gamkin, bağrı başlu *(Lârendi. XVI. 160)*

Habâb âsâ demâ-dem gözü yaşlı
Sadef veş dehr elinden bağrı başlı بغری‌بشلی
(Saadet. XV - XVI. 9 - 2)

Boynu eğri gözü yaşlı bağrı başlı بغری باشلی kuluyam
(Kuddusi. XIX. 179)

bağrı çıkmak : Canı çıkmak.

§ Şeytanun bağrı çıkup بغر چقوب ardınca yelsün hergiz tozun dahi görmesün. *(Tuh. Le. XV. 266)*

bağrı kara : Bağırtlak kuşu, kılkuyruk.

§ Kutat قطات [*Fa.*]: Rumide bir kuş ismidir. Fariside seng-hârek derler. Türkide bağırtlak ve bağrı kara بغری‌قره tâbir olunan kuştur. Bazı diyarda kıl kuyruk derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 457)

§ Seng-har سنكخوار [*Fa.*] : Bağırtlak kuşuna denir, bağrı kara dahi derler, siyah taçlı bir kuştur, daima kum yemekle bu isimle tesmiye olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 365)*

bağrı katı : Merhametsiz.

Dili tatlının hem dinidir dürüst
Olur bağrı katılarıñ قاتيلرك بغرى ağzı süst *(Süh. XIV. 15)*

bağrını baş eylemek : Yüreğini yaralamak.

Leşkere sen oğlunu baş eylegil
Kâfiri kır bağrını baş eylegil بغرينى باش ايلكل *(Bektaş.XV.39)*

bağrını ezmek : Yüreğini yaralamak.

Yavrum alagözün süzer
Bülbül dili bağrım ezer *(Kâtibi. XVII. 50)*

bağrı yağın eritmek : Korku ve üzüntü içinde bırakmak.

Ateş-i kahrı ol cihanbânın
Bağrı yağın eritti بغرى ياغن ارتدى a'dânın *(Hâleti. XVII. 21)*

bağşış : Bahşiş.

§ Baḫşiş بخشيش [*Fa.*] : Bağşış بغشيش. *(Deş. XVI. 163 - 1)*

§ Menh منح [*Ar.*] : Bağşış vermek. *(Bab. XVI. 1, 425)*

bağursuk: → **bağarsık.**

baḫ : Ne iyi, ne mutlu.

Baḫ بخ : zehi زهى [*Fa.*], baḫ baḫ : hoşâ [*Fa.*], mahmel [*Ar.*] : kumaş
Bâdrise [*Fa.*] : parlağıç, âyin [*Fa.*] : nihat [*Fa.*]
(Genç. XVII. 68)

bahadan inmek : Kıymetten düşmek, değerini kaybetmek.

Sınıklıktan üşenme düşem sanıp
Bahadan بهادن nite iner اينر altun sınıp *(Süh. XIV. 124)*

baha kesmek : Paha biçmek, kıymet takdir etmek.

Kutayfer söyler bezirgân hocaya
Bahasın kes بهاسين كس kulunu et niceye *(Yuz. Şeyd. XIII. 26)*

§ ... Ben bundan bu miktar çuka aldım lâkin bahasın kesmedik بهاسن كسمدك deyü cevap verip... *(Sic. A. XVI. 1, 361)*

bahaya kesmek : Belli bir ücrete bağlamak.

§ Ḫarac خراج [*Ar.*] : Bahaya kesilen بهايه كسيلن kulun her gün kazanıp efendisine verdiği akça ve kâfir başından alınan kesim.
(Bab. XVI. 1, 384)

baḫ baḫ : Ne güzel, ne hoş!

Baḫ: zehi [*Fa.*], baḫ baḫ خ خ : hoşâ خوشا [*Fa.*], mahmel [*Ar.*]: kumaş
Bâdrise [*Fa.*] : parlagıç, âyin [*Fa.*] : nihat [*Fa.*]
(Genc. XVII. 68)

baḫca: → **baḫça.**

baḫça, (baḫca, bakca, bakça) : Bahçe.

§ Sanasın cennet baḫçalarındandır باخچلرندندر .
(Anter. XIV. 2, 826)

§ Kimi evcüğez yaparlar kimi baḫça بخچه düzerler.
(Cinan. XV. 150)

Ne nazük hûbter bakça بقچا imiş bu
Enarı şekkerî veş tatlu, sulu *(Salâtin. XV. 98)*

§ Bu sahranın bir tarafında bir bakça بقچه var, divarına göz irmez...
(Müslim. XV. 6, 146)

§ Sen ne bağın gülü, kangı bakçanın sünbülüsün. Bu yad ellerde kimin âşinasısın.
(Müslim. XV. 1, 12)

§ Sahra-yı Isfahan'ı hûn-ı haricî ile Hacı Ahmet bakçasına döndürdüler.
(Müslim. XV. 10, 120)

§ Anda satın aldığı baḫçalarıñ بخچەلرك yemişin dirip devşirdikten sonra...
(Sic. B. XV. 4, 130)

§ (Sebâ - şehri hakkında) Bağların, baḫcaların بخجالرن, evlerin sel bastı.
(Hay. XV. 71)

§ Ol kişinin uçmak bahçalarından bir bahçası ola.
(Cennet. XV. 407)

§ Rıyaz-ı cennet, uçmak baḫçaları باخچه‌لری demek olur. *(Cennet. XV. 403)*

Kuru yerleri gülistan edersin
Kimin baḫça بخچا kimin bostan edersin *(Anasır. XV. 400)*

§ Baḫcasında بخجسنده fâkihesi olsa dahi âfetten havf etse, bu ismi bir kâğıda yaza dahi anı suya koya, üzerlerine saça. *(Cev. Ah. XV. 16)*

Nedir adın ne bakçanıñ بقچانك gülüsün
Ne tutisin ne bağın bülbülüsün *(Şeh. Ş. XVI. 263)*

§ Benim evim ile minberimin aralığı cennet bahçalarından bir baḫçadır بخچادر. *(Rahat. XVI. 506)*

Bu gibi hergiz cihanda görmedim tuhfe mekân
Bakçalar بقچه‌لر türlü yemişler, çok nebat bil âşikâr *(Battal. XVIII. 6)*

Bana sensiz safa vermez cinanın ni'meti hergiz
Visalinden cüdâ edüp beni ol bakçaya باقجیه tıkma *(Kuddusi.XIX. 173)*

baḫmak : Bakmak.

Çıhardı Yusuf ayda bir kez şehirden 'amu
Baḫar idi باخریدی yüzüne ol halk kamu
Baḫıcak باخیجق şeyh ü kebir ü hem sağir
Toyururdu anları ol bînazir *(Yuz. Şeyd. XIII. 57)*

Baḫa baḫa üş kamu kaldık tana
Ki sultanlık igen yaraştı sana *(Süh. XIV. 233)*

Kime kim baḫar isen tehi baḫma باخما
Kançaru baḫar isen erenlerdür *(Kadı. XIV. 594)*

Eline ayine al yüzüne baḫ باخ
Giçi barmak nice kılmış ayı şah *(Kadı. XIV. 9)*

§ Ömer, Arfece'nin yüzüne aları aları baḫdı باخدی. *(Fütuh. XIV. 114)*

Senin şol ala gözünden hazer kim kılmasun şahâ
Ki her bir baḫışı باخشی yüz min füsun ü mekr ü al eyler *(Nesimi. XIV. 74 - 2)*

Mesnevi kim vahdete âyinedir
Ana baḫ بخ kim bilesin ayı nedir *(İbrahim. XV. 21 - 2)*

Reng-i ruyünden dem urmuş sağar-i sahbaya baḫ باخ
Âftap ile kılur da'vi tutulmuş aya baḫ *(Fuzuli. XVI. 137)*

Hakir baḫma bana kimseden sağınma kemem
(Fuzuli. XVI. 205)

Gözün yum iki âlemden açup baḫ بخ
Ne yüzdür görünen bînâ-yi aşka *(Gülşeni. XVI. 66)*

baḫrac : Bakraç.

§ İki heğbe, baḫrac بخرج, tava. *(Sic. B. XV. 6, 114)*

baḫş : Kısım, cüz, parça.

§ Çün gecenin bir baḫşi بخشی geçiceğezin... *(Fütuh. XIV. 7)*

Kaçan kim dünün iki baḫşı geçti
Yerinden durdu ol Ahmet Harami *(Dah. XIV. 27, 10)*

Gelürken nagehane yolu azdı
Yol üç baḫş oldu ol birine gitti *(Dah. XIV. 71, 14)*

§ Peygamber Hazretine sordular ki : ... duanın icabet olmağa kanğı vakıt yakındır? Eyitti : Dünün son baḫşında بخشنده.
(İhlâs. XIV. 103)

Yerin altmış baḫşınıñ بخشنك birincedir
Cirmi anın geh dolu geh incedir *(İs. XIV - XV. 163)*

§ Münafıklığın üç baḫşında biri onda bulunur.
(İrşad. XV. 149)

§ Gecenin dört baḫşinden bir baḫş بخش ... *(Saat. XV. 56)*

§ Karnını üç baḫş idesin, bir baḫşin taam içün ve bir baḫşin su içün, bir baḫşin hâli koyasın nefes vermek içün.
(Müneb. XV. 114 - 1)

§ Akıl üç baḫşdır بخشدر. Kimde kim üç baḫş buluna, ol kişinin aklı temam olur. *(Güzide. XV. 9)*

§ Geceyi ve gündüzü üç baḫşederler, iki baḫşını uyurlar ve bir baḫşında uyanık olurlar. *(Kab. XV. 61)*

§ Allahü Taâlâ olara bitürdüğü ekinden bir baḫş بخش ve koyundan bir baḫş ve sığırdan bir baḫş ve deveden dahi bir baḫş; bu Allah içündür deyü kendülere zu'münce korlardı.
(Leys. Ar. XV. 392)

§ Feriştelerden sekiz baḫş olur amma adetlerin allah bilür.
(Leys. Ar. XV. 646)

§ Her kimde kim üç haslet olsa temam münafıktır ve her kimde kim ol üçün birisi olsa münafıklığın üç baḫşından birisi andadır. *(Müz. XV. 5)*

§ Mirba' مرباع [*Ar.*] : Dört baḫşde بخشده bir baḫş alıcı er.
(Bab. XVI. 1, 267)

Dünün sülsünde üç baḫş oldu leşker
İkisi sağ u sol biri beraber *(Hadidi. XVI. 105)*

§ Çünkü gecenin bir baḫşı geçti. *(Solak. XVII. 78 - 2)*

§ El-felc الفلج [*Ar.*] : Nehirden bir baḫşı ayrılmaktır.
(Kdeb. XVIII. 315-2)

§ Pâs پاس [*Fa.*] : Gecenin sekiz baḫşından bir baḫşıdır.
(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 394)

baḫt körlüğü : Talihsizlik.

§ Sen hemişe doğru söyleyici ve muhkem işli idiń ve benim şakavetimden ve baḫtım körlüğünden بخم كورلوكندن üşbu vâkıa içinde güzaf işliliğe el urdun. *(Kel. XIV. 74)*

bak : Bağ.

§ Anın (fıtığın) ilâcı oldur kim ana bir bak باق düzesin şöyle ki âdettir. *(M. Na. XV. 24 - 2)*

baka : Baksan a!

§ Baka بقه ey şehriyar, Huda kerimdir, başa yazılan gelir.
(Hamza. XIV. 35, 23)

§ Baka بقه şol nâbekâr dahi dünki oğlan tiziyye evlenmeğe kalkıp... *(Hamza. XIV. 35, 53)*

§ Baka بقه çavuşbaşı! sen beni bu kadar divan halkı içre rusvay-ı âm ettin. *(Ev. XVIII. 8)*

bakacak : 1. Her tarafı görebilecek yer, tarassut yeri.

§ Küngûre كنكوره [*Fa.*] : Bakacak بقاجق. *(Şamil. XVI. 241)*

§ Leyle-i ramazanda hilâl nümayan oluyor mu, olmuyor mu? Buradan baktıklarından bu menzile bakacak باقاجاق demişlerdir. *(Ev. XVII. 2, 31)*

2. Göz.

§ Bakacaklarıñ بقەجقلرك çıkarıp... *(Hamza. XIV. 54, 263)*

baka durmak : Bakmakta devam etmek.

Yıraktan bahayım kişi göreyim
Yerimde yine epsem oturayım
Baka durur باقادورر iken gözü oldu tuş
Görür höcre içinde bir turfe kuş *(Süh. XIV. 199)*

bakağan : Bakıcı.

§ Mevlâ dâim bendesi aybına bakağan بقغن olmaz. *(Tazarru. XV. 172)*

bakanak : 1. Çatal tırnaklı hayvanların tırnakları.

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Bakanak بقانق. *(Miftah. XV. 92)*

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Bakanak بقناق yâni çatal tuynak ki sığırın ve koyun ve geyiğin olur. Arapça zılf derler. *(Deş. XVI. 380 - 1)*

§ Zılf ظلف [*Ar.*] : Sığır ve koyun bakanağı بقنغی. *(Bab. XVI. 2, 241)*

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Bakanak, yâni çatal tuynak ki sığırın ve geyiğin ve keçinin ve koyunun ve gayri iki bakanaklı ne varsa, zılf mânasına. *(Caf. XVI. 35 - 2)*

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Bakanak بقنق çatal tuynak sığırın ve koyunun. *(Ni'meti. XVI. 360)*

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Bakanak, sığırın ve keçinin ve geyiğin olur, zılf mânasına. *(Cam. Fa. XVII. 93 - 1)*

§ Zılf ظلف [*Ar.*], zengele-i gâv زنكلهٔ كاو [*Fa.*] : Sığırın tırnağı ki çataldır, Türkide bakanak بقەنق tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 203 - 2)

§ Jengele ژنكله [*Fa.*] : Süm-i şikâfte mânasınadır. Yâni çatal tırnaklı hayvana denir ve çatal tırnağa da denir ki bakanak بقنق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 331)*

§ Sepel سپل [*Fa.*] : Deve ve fil tırnağı ki bakanak tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 338)

2. At, deve, sığır gibi hayvanlarda topukla taban arasındaki boğum, bukağılık.

§ Sabah şehre vardı birez buynuz ve birez bakanak ve birez neft hazır eyledi. Panbuk çiğidin ak nefte bulayıp buynuzları, bakanakları toldurdu sandığa koydu. *(Ferec. XV. 205)*

§ Eş'ar اشعر [*Ar.*] : Bakanakdağı بقەنقدغى meme gibice nesne.
(Bab. XVI. 1, 10)

§ El-ḫuff الخف [*Ar.*] : Devenin dabanı derisinin biriktiği yere denir ki bakanak بقەنق tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 752)

bakara : Makara.

§ Câh-ı yûz جاەيوز [*Fa.*] : Koğa çıkaracak çengel ve ol nesnedir ki bakara بقرە anın içinde döner ve çapa mânasına.
(Ni'meti. XVI. 225)

§ Bekere بكرە [*Fa.*] : Bakara بقرە. *(Şamil. XVI. 396)*

bakayorurken : Bakarken, bakıpdururken, bakmakta iken.

§ Gark ittük Fir'avn'in kavmini siz bakayorurken بقايوررکن.
(Cev. Es. XV. 15)

bakca : → **baḫça.**

bakça : → **baḫça.**

bakıcı : Falcı.

§ 'Arraf عراف [*Ar.*] : Falcı ve bakıcıya باقيجيه denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 198)

Davet edip evine büyüciyle bakıcı باقيجى
Yüm yorma öyle üstüne halkın a fışkıcı *(Vasıf. XIX. 49)*

bakım : 1. Bakış.

Eyle hûb idi ol melek simâ
Bir bakımı باقی değerdi bin dünya *(Yuz. Hamdi. XV. 44 - 1)*

Kiminin var başında hüsn tacı
Değer bir bakımı بقیمی âlem haracı *(Yuz. Şems. XVI. 56)*

Bir bakımda müptelâ-yi aşk-ı pâk ettin beni
Kanıma girdin behey zâlim helâk ettin beni
(Yahya Bey. XVI. 103)

Bir bakıma باله berf içinde deycur
Sahra dolu müşk içinde kâfur *(Hüsn. XVIII. 60)*

2. Görünüş.

§ Kafder قفدر *[Ar.]* : Manzarı ve bakımı بقمی çirkin olan er. *(Bab. XVI. 1, 79)*

§ Manzar منظر *[Ar.]* : Bakmaklık ve nesnenin bakımı بقمی. *(Bab. XVI. 1, 93)*

bakınılmak : Bakılmak.

§ Ümittir kim kabûl göziyle bakınıla بقینیله. *(Yüz. Ha. XIV. 2)*

baklağı, (baklağu, baklavı) : Baklava.

§ Tefşire تفشیره *[Fa.]* : Baklağı بقلغی. *(Caf. XVI. 33 - 1)*

§ İşkel اشکل *[Fa.]* : Baklağı باقلغی. *(Şamil. XVI. 386)*

§ Tefşere تفشره *[Fa.]* : Baklağu بقلغو ki ramazan'da bişürürler. *(Ni'meti. XVI. 203)*

§ Baklavı باقلوی tepsisi ... *(Sic. B. XVI. 13-14, 7)*

baklağu : → **baklağı.**

bakla kırı : Pul pul siyah ve beyaz reknte kır (at).

§ En-nemeş النمش *[Ar.]* : Siyah ve beyaz beneklere denir ki bir nesnenin asıl rengine muhalif olur. Alâ-kavlin beşerede alacalığa denir ki asıl rengine muhalif olur. Etibbanın nemeş tâ-

bir ettikleri ârıza bu mâna itibariyledir. Ve ol yüze ârız olur mercimek gibi siyah noktalardır ki demin veya safranın ihtirakından hasıl olur. Ekseri yiğitlerde ve hatunlarda tahaddüs eder ki çığıt tâbir olunur. Hususâ yaz günlerinde çok olur. Ve pul pul beyaz ve sevad noktaları olan ata, ki bakla kırı بقله قیری tâbir olunur, enmeş dedikleri bu cihettendir.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 357)

§ Ḫink ziver خنك زيور [*Fa.*] : Pul pul beyaz ve sevad noktaları olan kır attır ki Arabide enmeş ve eblak ve Türkide bakla kırı بقله قیری tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 252)*

baklan kaz : Angıt kuşu.

§ En-nuhham النحام [*Ar.*] : Anıt ve angıt ve baklañ kaz باقلاك قاز dedikleri kuş. *(Ah. XVI. 1068)*

bakla salmak : Bakla ile fala bakmak.

§ Bakla mı saldıñ بقلەی صالدك yohsa ğaybden mi haber aldın.
(Letaif. XVI. 52)

baklavı : → **baklağı.**

bakmak : Beklemek, intizar etmek.

§ Seksen bin frenk gelecek imiş ana bakarlar بقارلر deyü haber verdi. *(Naima. XVII - XVIII. 255)*

bakracik : Küçük bakraç.

§ İki bakracik بقرجك 15, bir tepsi 20, bir sahan...
(Sic. K. XVI. 3, 93)

bakrak : Bakraç.

§ Gârize كاريزه [*Fa.*] : Küçürek kazancuk ki bakrak بقرق ve bakraç derler. *(Caf. XVI. 123 - 2)*

baksımat : → **beksumat.**

baku : Tedavi.

§ Yâni bir hastalık ki gıdâ ile salâha gelir, heman muvafık gıdâ buyur; ot birmeğe, bakuya باقريه meşgul olup dürüşme...
(Kab. XV. 342)

bakyaz : 1. Yeni ev edinenlerin tanıdıklarına verdikleri ziyafet.

§ El-vekir الوكير [*Ar.*]: Yeni ev yaptıranlar ve alanlar akraba ve taallükat ve ahibbası içün ettikleri zıyafet ve taam. Bakyaz باقياز derler. *(Ah. XVI. 1154)*

§ Eş-şunduḫ الشندخ [*Ar.*[... Şol taam ve ziyafete denir ki bir cedit konak bina eden, yahut seferden gelen, yahut zâyiini bulan kimse tertibeder. Türkide bakyaz بقياز tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 547)*

2. Şerbetlik, bahşiş.

§ Fakyaz فقياز [*Fa.*] : Şâgirdâne, be-mâ'ni bakyaz بقياز. *(Ni'meti. XVI. 478)*

§ Mığyarî مغيارى [*Fa.*] : Bakyaz بقياز dedikleri ki yeni libas giydiği vakıt şâgirdâne verirler. *(Ni'meti. XVI. 584)*

bala (I) : Yavru.

Ne belâdır gönülüm kuşuna gözün sanemâ
Acep olmaya çü ol şeh-balaban balasıdur بالىدر
(Kadı. XIV. 212)

bala (II), (mala, vala) : Baş örtüsü.

Al balalı, mor yelekli
Kız gerek, oğlum geliyor *(Saz. Köroğlu. XVI. 54)*

Kanı gün görmeyen yüzler yüzün düşmüş yolar saçın
Kanı gül-yüz benefşe-zülf oluptur kan ile vala والا
(Muham. XV.)

§ Pâlâs پالاس [*Fa.*] : Vala والە ve hırka ve eski ve köpen. *(Ni'meti. XVI. 121)*

§ Çeşm-bend [*Fa.*] : Göz bağı ve peçe ve avratlar yaşmağı ve bir dürlü vala. *(Ni'meti. XVI. 230)*

Edüp rengin direfş al valalardan
Alem çekti reyâhin lâlelerden *(Hadidi. XVI. 450)*

Al vala pirehen kim lâle-i sahra giyer
Ana nisbet yasemen bir sâde-i yekta giyer *(Âli. XVI. 83)*

Gice ahım şerarı bir alay gösterdi balâdan
Niçe bayraklar açtı şûleler nârencî valadan *(Âli. XVI. 146)*

Başı al balalı küçücük gelin
Elinden bir bade doldur da yürü *(Kara. XVII. 145)*

§ Minsef منسف *[Ar.]*, peyken-i pile *[Fa.]* : Valadan yaptıkları ince elek. *(Aks. XVII - XVIII.)*

Alnındaki al malayı
Çöz Muhammed'i seversen *(Emrah. XIX.)*

balaban : Çakır doğan, üsküflü doğan.

Ne belâdır gönülüm kuşuna gözün sanemâ
Acep olmaya çü ol şeh - balaban بلبان balasıdur *(Kadı. XIV. 212)*

Yeler yanımca önümce seğirdür
Balaban بلابان u doğan şahin ü suknur *(Çeng. Dâi. XV. 255)*

§ Çarğ چرغ *[Fa.]* : Çakır doğan. Ba'zılar balaban demişler. *(Caf. XVI. 41 - 1)*

§ Çırğ چرغ *[Fa.]* : Balaban بلبان ki üsküflü doğanlardandır. *(Ni'meti. XVI. 239)*

Ben şahan olsam da sen bir balaban
Alsam cırnağıma çıksam yola ben *(Kara. XVII. 117)*

§ En-nehşel النهشل *[Ar.]* : ... Ve çakır doğana denir ki murat balaban بلبان tâbir olunan doğandır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 370)*

§ Zemc زمج *[Fa.]* : Mutlak zamğ mânasınadır ve inde'l-ba'z karagöz cinsinden hoş-manzar bir kuştur ki Türkide balaban بلبان derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 322)*

Setten aşar gider balaban gibi
Yakışır medhine destan kır atım *(Saz. Ruhsati. XIX. 503)*

balacık etler : Kaba et gibi şişkin olan etler (?)

§ Teni ısısı ola, damarları ve adaleleri, Türkçe balacık etleri باجق اتلری demek olur, mümteli olur. *(Yadigâr. XIV. 14 - 2)*

balak : Manda yavrusu.

§ Mezbur Seyyit Ahmet Ağa çarşamba bazarında benim nâhak yere balağum بلاغوم yidirdin deyü bir gök bez kavtanım çıkarıp cebren aldı. *(Sic. K. XVI. 4, 69)*

balçak : Kılıç sapı.

§ Ellerde kılıçların balçağı بلچاغی ve sügülerin ağacı kaldı. *(Anter. XIV. 2, 568)*

§ Elini kılıç balçağına بلچغنه urup turdu. *(Anter. XIV.)*

§ Kılıcının balçağı بالچغی kan, odaya geldi. *(Dede. XIV. 99)*

§ Kılıcının balçağına yapıştı. *(Dede. XIV.)*

§ Çavuşlar ellerine altun çevgânlar alıp alayları tertip edip er dizin er dizine, at kulağın at kulağına, tığ balçağın tığ balçağına uydurup... *(Müslim. XV. 7, 19)*

§ Kâfirin tığı buz misâl üç yerden uvandı, pâre pâre olup balçağı بالچاغی elinde kaldı. *(Müslim. XV. 34, 4)*

§ El-muğarrak المغرق [*Ar.*] : Altun kaplanmış uyana ve uyan gemine ve kılıç balçağına بلچاغنه ve gayri nesneye derler. *(Terceman. XVI. 3, 84 - 2)*

§ Ol kılıç Şeddat'tan irs ile intikal etmiş idi tûlü on beş ve kabzası ve balçağı بالچاغی üçer karış idi. *(Men. Av. XVI. 48 - 2)*

Kara yerler kızıl kana boyandı
Kılıç balçağı kandan lâ'le döndü *(Şeh. Ş. XVI. 572)*

§ El-mülal الملال [*Ar.*] : ... Ve kılıç kabzasının ağacına denir ki, balçağı بالچاغی olacaktır, üzerini tılâ ve tezyin ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 352)*

balçık ḫurma : Kabına bastırılarak konmuş ezik, yapışık hurma.

§ ... biraz balçık ḫurma بلچق خرما ve biraz bağarsık ve koyun kuyruğu mecmûun döğeler. *(Mü. Şi. XIV - XV. 198 - 1)*

balçıklamak : Sıvamak.

§ Ömeroğlu eydür: Bir gün dıvar balçıklayordum, Resûl Hazreti Aleyhisselâm geldi gördü, eydür : Neylersin yâ Ömeroğlu? Eyittim : Dıvar balçıklaram بلچقلرم yâ Resûlallah, dedim. *(Yüz. Ha. XIV. 178)*

balçuk : Balçık, bataklık.

Kaçarken nâgehan orada ol şîr
Çöker balçuğa بالچوغه atı elde şimşir *(Salâtin. XV. 110)*

baldır, (baldur) : Bitki gövdesi, saak.

§ Kezvan كزوان [*Fa.*] : Bir ottur turunç kabı gibi tadı ve rayıhası vardır. Baldırsız بالدرسز uvacık yapraklardır su teresi yaprağına benzer. *(Deş. XVI. 274 - 1)*

§ Bâd-averd بادآورد [*Fa.*] : Bir dikenlü ottur ki harif faslında yel önünce yuvalanduğu için bâd-averd derler. Bittüğü mahalde iki arşun miktarı balduru بالدورى olur. *(Deş. XVI. 64)*

§ Nâyije نايژه [*Fa.*] : Ot baldırı بالديرى. *(Şamil. XVI. 243)*

baldırlanmak : Ağaç saakı gelişmek.

§ Tesviyk تسويق [*Ar.*] : Ağaç uzayıp baldırlanmak بالديرلنق. *(Bab. XVI. 2, 329)*

baldızık : İlk ve son baharda fecir zamanı doğan bir yıldız.

§ Sarfe صرفه [*Ar.*] : Baldızık بالدزق derler bir ıldızdır ve menâzil-i kamerdendir. *(Bab. XVI. 1, 229)*

baldu : Balta.

Kovan arısının baldu بالدو dişi var
Tonuzlan kurdunun dahi işi var *(G. Ra. XV. 223)*

baldur : → **baldır.**

balığ : Balık.

Karınca vü balığ باليغ u hem kurd u kuş
Melâik ki göklerde vardur öğüş
Eğer diyeler şükrünü yer yerin
Diyemeyeler bellü binde birin *(Ferh. XIV. 74)*

Dime balığ بالغ bigi suda kanı su
Suda sen su deyü gezme sû-besû *(Ruşeni. XV. 75)*

balık ağusu : Sarı sütleğen denilen bitki.

§ Lâğiye لاغيه [*Fa.*] : Bir nevi nebattır. Çiçekleri dereotu çiçeğine şebih olur. Bal arısı tagaddi eder. Bu nebat sütleğen nev'inden sarı sütleğen dedikleridir. Bazılar kızılca sütleğen demiş. Bazı diyarda sığır kuyruğu ve balık öldüren ve balık sütleğeni ve balık ağusu آغوسى بالق dahi derler. Dalından kesip suya bıraksalar mevcut olan balıklar ana üşüp müctemi' olurlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 542)*

balıkcın : → **balıkcır.**

balıkcır, (balıkçıl, balıkcın) : Balıkcıl.

§ Zinhar sakımğıl, tâ şol balıkcır بالیقجیر bigi olmayasın kim bir yengeci helâk eylemeğe dürüştü, kendinin canın yele verdi. *(Kel. XIV. 33 - 2)*

Balıkçır بالقچر balık ile içmişti ant
Örümcek şeşüptü sinekten kement *(Süh. XIV. 294)*

§ Bûtimar بوتیمار [*Fa.*] : Balıkçıl بالقچیل. *(Şamil. XVI. 114)*

§ Bûtimar بوتیمار [*Fa.*] : Balıkcır بالقجیر. *(Şamil. XVI. 405)*

Balıkçın بالقجین oldu : subeytır سبیطر [*Ar.*], sadâ [*Ar.*] : puhu kuşudur *(Asım. XVIII - XIX. 40)*

balıkçıl : → **balıkcır.**

balıkçıl otağa : Bir türlü tuğ veya taç (?)

Murassa' idi balıkçıl otağası بلقچل اوتاغەسى bakıcak
Misâl-i zıll-i hümâ pür-safa eder canı *(Yahya Bey. XVI. 53)*

balık duzağı : Balık ağı, olta.

§ Teşbil تشبیل [*Fa.*] : Balık duzağı بالق دوزاغی. *(Şamil. XVI. 179)*

balık kulağı : At boncuğu, katır boncuğu, it boncuğu denilen deniz böceği kabuğu.

§ Ved'a ودعه [*Ar.*], gûş-i mahi كوش ماهى [*Fa.*] : balık kulağı, بالق قولاغى ki deryadan çıkar beyaz boncuktur ki himar ve bağal yularına ve pardımına dikerler.

(Aks. XVII - XVIII. 142 - 1)

balık öldüren : Sarı sütleğen denilen bitki.

§ Lâğıye لاغيه [*Fa.*] : Bir nevi nebattır. Çiçekleri dereotu çiçeğine şebih olur. Bal arısı tagaddi eder. Bu nebat sütleğen nev'inden sarı sütleğen dedikleridir. Bazılar kızılca sütleğen demiş. Bazı diyarda sığır kuyruğu ve balık öldüren بالق اولدرن ve balık sütleğeni ve balık ağusu dahi derler. Dalından kesip suya bıraksalar mevcut olan balıklar ana üşüp müctemi' olurlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 542)*

balık sütleğeni : Sarı sütleğen denilen bitki.

§ Lâğıye لاغيه [*Fa.*] : Bir nevi nebattır. Çiçekleri dereotu çiçeğine şebih olur. Bal arısı tagaddi eder. Bu nebat sütleğen nev'inden sarı sütleğen dedikleridir. Bazılar kızılca sütleğen demiş. Bazı diyarda sığır kuyruğu ve balık öldüren ve balık sütleğeni بالق سدلكنى ve balık ağusu dahi derler. Dalından kesip suya bıraksalar mevcut olan balıklar ana üşüp müctemi' olurlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 542)*

balkı : Güzel, parlak, süslü.

§ On beş bez mendil bir balkı بالق yaşmak, alaca ton.

(Sic. K. XV. 2, 228)

balkımak, (balk urmak, barkımak) : Parlamak, ışık saçmak, lemean etmek.

Evvel Âdemi yarattı sonra Peygamberleri
Âhir Muhammed nuru balkıdı بلقدى içimizden

(Yunus. XIII - XIV. 268)

Kerem et bir beri bak, nikabı yüzden bırak
Ayın ondördü müsün balk urur بالق اورر yüzde yanak

(Yunus. XIII - XIV. 183)

§ Mü'min bir gez Allah diye, pes iyman nuru mü'min gönlünden balkıya بالقيا. *(İhlâs. XIV. 203)*

§ ... Ve anın hikmeti nuru karanu dün gönlünde balkımıştır بلقمشدر. *(Kel. XIV. 1)*

§ Ol nur balkısa بالقيسه güneş dunuğurdu. *(Tebareke. XIV. 8 - 2)*

Ne var ahdan olsa gözügü tebah
Gönül gözgüsü balkır بلقر edicek ah *(Ferh. XIV. 85)*

Dedi şol orta yerde barkıyan برقين nur
Ne fırın yanmışa benzer ne tennur *(Hurş. XIV. 28)*

§ Karadağın bir yanında alnı başı balkır بالقر bir er gördüm. *(Dede. XIV. 105)*

Âlim ü âmil, muti', sahip-hayâ
Balk urur بالق اورر yüzünde nûr-ı Kibriya *(Melhame. XV. 11 - 2)*

Anduğundan mıdurur konşularını dem-bedem
K'ahıdursun gözlerinden durmadın yaş ile dem
Berk mı barkıdı برقيدى yahut dost köyünden yine
Yâ diyar-ı yârden bâd-ı nesim urdu mu dem *(Ruşeni. XV. 263)*

§ Ol savmaa içinde gice ile nur balkıyup بلقيوب çıkardı. *(Tez. Lâ. XV. 631 - 2)*

§ Mekke kıbeline nazar ettiler, gördüler nur balkır بلقر. *(Cev. Ah. XV. 187)*

§ Rahime Hatun yüzün açtı, yüzünden nur balkıdı بالقدى. *(Cev. Ah. XV. 99)*

§ Bir ulu ağaç gördü yer yer yalabır nesneler var kirbas ile sarılmış, içinden nur balkır بالقير çevresin rûşen eyler. *(Ferec. XV. 436)*

§ Kaçan ki yıldırım balkırdı, şûlesinde giderlerdi. *(Cev. Es. XV. 9)*

§ ... Yıldırayıcıdır, gece balkır بلقر gündüz tulunur.
(Cev. Es. XV. 332)

§ Ve bir yere dahi götürüle kim ana Sâhire derler... Ak gümüşten olup gün gibi balkır ola. *(Delil. XV. 149)*

Bu noktalar ki dedim halk turur
Ki yokluk âleminde balk urur بلق اورور *(G. Ra. XV. 88)*

Su içinde balk ururdu بالق اوررردی cism-i billûru acep
(Cam. XV. 72)

§ Şol sadef gibi esrar incileri birle hâmile ola andan ol incilerin envarı nutk nazarı derîçelerinden taşra barkıya برقیه.
(İrşad. XV. 240)

§ Kaçan ki Zamir ol barkıyan برقین nesneye yakın ericek, at altından çıktı, ol barkıyan nesneye yüz tuttu.
(İs. H. XIV - XV. 249)

§ ... Eyyubu Ensari'nin makberesi üzerinde nur balk urdu بالق اوردی. *(Aş. XVI. 103)*

Muhammed nuru barkırken برقرکن Arap'tan
Şerâr irerdi nâr-ı Bûleheb'den *(Şeref. XVI. 290)*

§ Uçmağın her bucağından üzerine nur balkırdı.
(Ta. Şahi. XVI. 52 - 1)

Barkır برقر yüzünün hemişe nuru
Ol veche denir tapuna hûri *(D. B. XVI. 235)*

Muhammed, Ali'nin alnında balkır
Nurum var neylerem dünya malını *(P. S. AB. XVI-XVII.)*

balkırmak : Balgam çıkarmak.

§ En - nüsretü النشرة *[Ar.]* : Tavar tığsırmak ve ağsırmak ve balkırmak بالقرمق. *(Terceman. XVI. 3, 212 - 2)*

balk urmak : → **balkımak.**

ballı börek : Çok hoş.

§ ... Yelken kürek, ballı börek بالی بورك muvafık ruzgâr ile deryaya açılıp gittiler. *(Hamza. XIV. 53, 206)*

Ballı kesri : Balıkesir.

§ ... Sonra Cartak'a, sonra Ballı kesri بالی کسری dağlarına, sonra Mudanya'ya uğrar. *(Men. Av. XVI. 63 - 1)*

bal mumu yapıştırmak : Unutmamak için işaret koymak.

Gelicek hatt-ı ruhu sen de gidersin araya
Hâl-i anber hele bal mumu yapıştır بال‌موی یاپشدر buraya
(Sûr. XVIII. 201)

bal sağmak : Kovandan veya arıların yuva yaptıkları ağaç dalından bal peteklerini toplamak.

§ El-ḫafe الخافه [*Ar.*] : Meşinden dikilmiş bir cübbedir ki kovandan bal sağanlar بال صاغانلر giyinirler.
(Kam. XVIII-XIX. 2, 758)

§ El-mihbaz المحبض [*Ar.*] : Bal sağan بال صاغان kimsenin bal sağacak ağacına denir, alâ-kavlin sağarken arıları defeyliyecek aletine denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 416)*

balsama : Misvâk ağacı.

§ Beşam بشام [*Ar.*] : Hicaza mahsus hoş kokulu bir nevi ağaçtır ki andan misvâk yaparlar. Türkide balsama بالصامه ağacı derler. *(Kam. Os. XIX. 2, 149)*

balsara, (balsıra) : Kudret helvası.

§ Terengübin ترنکبین [*Fa.*] : Balsıra balı بالصرا بالی.
(Şamil. XVI. 408)

§ Tarancübin طرنجبین [*Ar.*], terengübin ترانکبین [*Fa.*] : Gökten ağaçlar üzerine yağar bal gibi bir şeydir ki balsara بال صره tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 180 - 2)*

§ Şir-ḫuşk شیر خشك [*Fa.*]: Şir-hışt mânasınadır ki Horasan'da bir cins söğüt ağacının yaprakları üzere çiğ gibi nâzil olur bir nesnedir. Kudret helvası nev'indendir. Zira kudret helvası iki nevidir, bir beyaz olur. Arabide ana terencebin ve Türkide Basra balı ve balsıra بال‌صره dahi derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 407)

balsıra : → **balsara.**

baltız : Baldız.

§ ... mezbur Mehmet dün gece ahşam namazından çıktıktan sonra yoluma gelüp bire gidi, bire baltızın بلطزين fülân idici deyü darb-ı şedit ile darbeyledi, didikte...
(Sic. A. XVI. 3, 706)

balyemez topu : Eskiden kullanılmış olan uzun menzilli bir çeşit top

Huda'ya sığınıp karşı durunca
Kal'aya balyemez topu urunca *(Saz. Keşfi. XVII. 120)*

Balyemez toplar vurup sihrini battal eyledik
Kargalar kondurduk âhir leşine İspanyolun
(Saz. Nakdi. XVIII. 440)

Düşmanın üştü ecel arusu tatlı canına
Bal yemezden بال يمزدن gülleler gittikçe top helva gibi
(Fazıl. XVIII - XIX. 46, 2)

bam bam : Dik dik.

§ Beyrek gideli bam bam بام بام tepe başına çıktın mı kız, karmatıp dört yanına baktın mı kız? *(Dede. XIV. 59)*

bamıl kurdu : → **banbul kurdu.**

bañ (I) : Ezan.

§ ... Yâni duâ ki bañ باك ile kaamet arasında ola. Ol duâ reddolmaz. *(İhlas. XIV. 104)*

§ Eyittiler : Bañ باك ile kaamet arasında Mekke'ye varırsın.
(İhlâs. XIV. 46)

§ Bir bañ باك vaktında ve biri kâfir ile kıtâl ederken tâ hasımlar birbirine karılırlar. *(İhlâs. XIV. 104)*

§ Öyle bañını banladıklarından sonra müslümanlar öyle namazına turdular. *(Fütuh. XIV. 563)*

§ Dört kişinin kıyamet gününde özrü kabûl olmaya. Bir, ol kişinin kim, bañ باك ünün işite, cemâata gelmeye...
(Güzide. XV. 68)

ban (II) : Ulu, büyük, ileri gelen, bey.

§ Şükür ve sipas ve hamd-i bîkıyas ol bir ve ban بان Tanrının hazretine kim on sekiz bin âlemi yoktan var kıldı.
(Cennet. XV. 1)

İzmir'in banı بانی Ahad subaşı hem
Bindi kadırgaya götürdü âlem *(Enveri. XV. 22)*

Bursa'da nâgâh ol bildi haber
Niğebolu içre bir ban kızı var
Adı Mara, dört yüz ban بان âşıkı
Kalagorya bu keşiş anlar şakî *(Enveri. XV. 34)*

Dört bin banı بانی mürettep kâfirin
Dağ ü taşı tolu leşker ol yerin
Yüz bin atlıdır piyade yüz bin er
Cümle harbe elde tutmuş hem siper *(Enveri. XV. 85)*

Sohbet itti Lâz'a geldi cümle ban بان
Bile anda ol Miloş ban kaltaban
Evvel ol sultan kulu idi meğer
Murtat olmuş kaçuben ol bed-güher
Ol idi ban بان oğlu sonra ban بان olur
Daima mü'minlere gadban olur *(Enveri. XV. 86)*

Çün kim islam üzerinden esti yel
Düşmanın ömrü tınabın kesti yel
Lâz ile â'da girizan oldular
Tutsak üç yüz on yedi ban بان aldılar *(Enveri. XV. 87)*

Nice ban oğlu ban بان ile nice kıral oğlu
Serir-i saltanatında sipahi oğlanı *(Yahya Bey. XVI. 14)*

Bu sözden kâfiristana hirâsan
Düşüp, banlar بانلر danıştı cümle yeksan *(Hadidi. XVI. 248)*

Tuyup azm-i şâhenşahı ban-ı Leh
Zaruri heman itti cem-i sipeh *(Atai. Ha. XVII. 17)*

baña seni gerek : Bana sen gereksin.

Dünyayı bir yana kosalar bir yana seni
Baña seni gerek بكا سنى كرك seni ey bîvefa seni
(Aşki. XVI. 86)

Behey gözü güzel güzel baña seni gerek بكا سنى كرك seni
Bana yakış gel imdi gel baña seni gerek seni
(D. B. XVI. 190)

bañ bañlatmak : Ezan okutmak

§ Bañ bañlatdılar باك بكلتدلر . *(Dede. E. XIV. 121)*

§ Bañ bañlatdum باك بكلاتدم . *(Dede. E. XIV. 279)*

bañ barmağı : Şahadet parmağı.

Çünkü Âdem gördü Ahmet nurunu
Def'aten kaldırdı bañ barmağını باك برماغنى *(Mevlit. XV. 14)*

banbuk : → **pambuk.**

banbul kurdu, (bamıl kurdu, panbul kurdu) : Kuduz böceği.

§ Ez-zurah الذراح [*Ar.*] : Bir kızılca böcektir, üzerlerinde kara noktaları vardır, banbul kurdu بانبل قوردى derler, ağulardandır. Kuduz tutana yedirdikleri anınladır. *(Ah. XVI. 409)*

§ Pûle پوله [*Fa.*]: Bamıl kurdu باميل قوردى ki kuduz kurdu derler.
(Ni'meti. XVI. 189)

§ Zerruh زروح [*Ar.*], bağuçe باغوچه [*Fa.*] : Banbul kurdu بانبول قوردى ve başmakçı dahi derler, alaca kanatlı böcektir ve sümumdandır, kuduz böceği dahi derler; zira kuduz talayan kimesneye yuttururlar, nâfi'dir.
(Aks. XVII - XVIII. 208 - 1)

§ Kâğnû كاغنو [*Fa.*] : Ala bir böcektir, semmiyetli olur. Harzehre dahi derler. Türkide panbul kurdu پامبول قوردى ve paşmakçı ve ağ kurdu derler. Bazı yerde kuduz böceği tâbir ederler. Kuduz dalayan kimseye yedirseler nâfi'dir.
(Bürh. XVIII - XIX. 466)

bandırmak, (bandurmak) : Batırmak, bulaştırmak.

Biti yazıp atasına gönderir
Ol bitiyi kanlı yaşa bandırır باندرر *(Cam. XV. 97)*

§ Nazük kettan bezini süzülmüş zeyt yağına bandırıp باندرب göbeğine komak gerek. *(Hazain. XV. 9 - 2)*

Ağlamaktan bu libasım kanlara bandırmışam باندرمشم *(Zati. XVI. 407)*

§ Andan sonra bir fitil bala banduralar بندورەلر. *(Mü. Şi. XVI.)*

Al donunu kırmızıya bandırmış *(P. S. Ab. XVI - XVII.)*

bandurmak : → **bandırmak.**

ban ev : (ban iv) : Ulu, haşmetli, büyük çadır.

§ Altun başlu ban iv بان ايو virgil bu oğlana gölge olsun, erdemlüdür. *(Dede. E. XIV. 18)*

§ Bir altından uğlu büyük derim ban ev بان او kurdurdu. *(Ta. Sel. XV. 12)*

ban iv : → **ban ev.**

bañlamak : 1. Yüksek sesle bağırmak.

Ne yerde assın olur anlamazsın
Anınçün vaktı ile bañlamazsın باكلمزسين *(Işk. XIV. 124)*

§ Horuz her nöbet ki bañlar باكلر asla yanılmaz. *(Hay. XV. 79)*

§ Irtesi geldim gördüm horuz bañlar باكلر ve gezer. Öyle olsa ol horuzu tuttum. *(M. Na. XV. 8 - 1)*

Muhittin sözü dinle
Sözü bil sözü anla
Söz kara saman değil
Sözü yerinde bañla باكله *(Ab. Na. XVI. 215 - 2)*

Ârife kaal eyleyen horus gimi ün çeküp
Başını vermek içün vahtıyile bañlamaz باكلمز
(Gülşeni. XVI. 87)

Bañladı باكلدى çün horus vaktı ile
Kıldı Hak efserini yakut *(Şeref. XVI. 375)*

2. Ezan okumak.

§ Öyle banını bañladıklarından بكلادقلرندن sonra müslümanlar öyle namazına turdular. *(Fütuh. XIV. 563)*

§ Minarada bañlayanda باكليندە fakı görklü. *(Dede. E. XIV. 6)*

Şeh buların meskenin key anladı
Geçti ol gece müezzin bañladı بكلدى *(İbrahim. XV. 24 - 2)*

§ Bilâl bañlayıcak gökler kapısı açılır. *(Güzide. XV. 41)*

§ Bu tâifeden birisi Said bin Müseyyib'dir Radıyallahü-anhü eydür: Yiğirmi yıl hiç bir müezzin bañlamadı illâ ben hazır idim. *(Müneb. XV. 252 - 1)*

§ Kimün oğlu toğsa, sağ kulağına bañlasa, sol kulağına kamet getürse... *(Hay. XV. 36)*

§ Bir kuyuya bir damla süci damsa zamanla ol kuyunun suyu soğulsa, kuyuyu toprak ile doldursalar, üstüne ol kuyunun minare yapsalar ben ol minarede bañlamıyadım. *(Müz. XV. 197)*

§ Hay hoca yeter bañladıñ بكلادك vakıt geçmeli oldu, namazı kılalım. *(Letaif. XVI. 80)*

Dedin ezan okunıcek varayın öğleyin sana
Bañladılar hep öğleyin öyle mi bana gelmedin *(Zati. XVI. 319)*

3. Gürlemek.

§ Er-ra'd الرعد *[Ar.]*: Bulut seslenmek ve bañlamak باكلامق ki berk dahi ekser beraber olur. *(Kdeb. XVIII. 407 - 1)*

bañ vermek: 1. Yüksek sesle bağırmak, seslenmek.

§ Andan Tanrı Taâlâ İbrahim'e buyurdu kim: Ban veriñ باك ورك âdemîleri hacce kığırgıl. *(Enb. XIV. 174)*

2. Ezan okumak.

§ Yâ Resulâllah bu gece bana dahi böyle telkin ettiler ki şimdi Bilâli-Habeşî bañ verdi باك وردى didi. *(Si. Da. XIV. 527 - 1)*

§ Namaz içün bañı ben vereyim. *(Tez. Ba. XV. 146)*

§ Müezzin bañ virüp باڭ ويروب eyitti kim eşhedü en-lâilâhe illallah. *(Tez. Ba. XV. 187)*

bap tutmak : Uğurlu saymak.

§ Bâb باب [*Ar.*] : ... Bap tutmak باب طوتمق : Müteyemmen, uğurlu saymak. *(Kam. Os. XIX. 2, 49)*

bar : Kir, pas.

§ Dilde bar بار olsa ayva çekirdeği lûabı ve söğüt ağacı ve karı ısladalar... *(Mü. Şi. XIV - XV. 176 - 2)*

barabarlaşmak : Beraberleşmek.

§ Ve cirahatlerde kısas barabarlaşmak برابرلشمق eğer mümaselet mümkin olursa. *(Cev. Es. XV. 104)*

bardak, (bartak) : Testi.

§ Bir pîr gölükle çömlek ve bardak باردق yükletip gelirdi. *(Ferec. XV. 317)*

§ Bağında bir bartak بارطاق sığarca küp vaz'edip ol sudan intifa' ide. *(Sic. B. XV. 8, 211)*

§ Üç bardak 2, iki leğen 100, üç tepsi... *(Sic. B. XV. 6, 53)*

§ Mâlik eydür : Râbia katına vardım gördüm bir sınık bardaktan باردقدن su içer ve abdest alır. *(Tez. Ba. XV. 107)*

Olur mu akla vasfı zabt-ı imkân
Sığar mı bardağa باردغه derya-yi Umman *(Hadidi. XVI. 182)*

§ El-berrade البراده [*Ar.*] : Bardak بارداق soğutmak için asacak yer ve su içine astıkları bardak. *(Ah. XVI. 126)*

§ Mende مندە [*Fa.*] : Bardak باردق ve senek. *(Şamil. XVI. 513)*

§ Berrade براده [*Ar.*] : Bardak بردق asacak. *(Müntehab. XVII. 13 - 2)*

§ Berrade برّاده [*Ar.*], gûze - aviz [*Fa.*] : Suyu soğusun için bardak باردق astıkları çengel. *(Aks. XVII - XVIII. 154 - 2)*

Tıyn [*Ar.*] ü gil [*Fa.*] : Çamır; samanlı olanı : kehgil [*Far.*], siya' [*Ar.*]

Kûz كوز [*Ar.*] : bardak باردق tüng تنك [*Far.*] imiş, bardakcı : fehhar [*Ar.*] ü külâl [*Far.*] *(Naz. Cev. XVIII. 94)*

barg : Bağır.

Yusuf'u bargına بارغينه bastı ol zaman *(Yuz. Da. XIV. 94)*

barhana : Göç eşyası.

Yüklendi barhanam, çekildi göçüm
Kimseler bilmiyor kimsenin suçun *(Kara. XVII. 203)*

barınmak : Geçinmek, kendini yaşatmak.

Yemiş mişede bulunur idi bol
Anı yeyüben barınur idi بارينوريدى ol *(Süh. XIV. 229)*

§ Remle'de bir yiğit... ton bağışladı, altun verdi, bu zamanedek anınla barındım بارينديم, şimdiki halde bir dinarım kaldı beş günlük nefekadır. *(Ferec. XV. 228)*

barışık : Barışıklık, sulh.

§ Âştî [*Fa.*] : Barışık برشق, sulh mânasına. *(Şamil.XVI.247)*

barışık etmek : Sulh, barış halinde olmak.

§ El-müsalim المسالم [*Ar.*] : Bir kimseyle barışık edici بارشق ايديجى kimesne. *(Terceman. XVI. 2, 363 - 2)*

barışıklık : Sulh.

§ Âştî آشتى [*Fa.*] : Sulh, barışıklık بارشقلق. *(Kam. Os. XIX. 1, 28)*

barışmak : Uyuşmak, imtizaç etmek, hoşlaşmak.

Benim halvet ile barışır بريشر başım
Galebe olan yerde yoktur işim *(Süh. XIV. 196)*

Nur ile zulmet karışmadı bile
Od ile hem su barışmadı برشمدى bile *(İbrahim. XV. 77 - 2)*

barıştırmak : İmtizaç ettirmek, uyuşturmak.

Iss' odu soğuk suya karıştırır
İkisin birbirile barışdırır بارشدرر *(İs. XIV - XV. 238)*

§ Musahabet karıştırmış ve tabiat barıştırmış بارشدرمش.
(Hüs. Dil. XVI. 68)

barkımak : → **balkımak.**

barkmak : Bırakmak, salıvermek, sarkıtmak.

Barkmış برقش kanadın, açık dehanı
San halet-i nez'dedir anı *(Ley. XV. 136)*

barmacuk : Parmakçık.

Gül dediğin şarap ile dolmuş piyaledir
Bir barmacuk برمجق ki eksile pervazı lâledir *(Âli. XVI. 85)*

barmağa diş urmak : Parmağını ısırmak, şaşmak.

İşidüp bu sözü ol pîr-i dil-riş
Taaccüp birle urdu barmağa diş اوردی برمنه دیش
(Lârendi, XVI. 81)

barmaḫ : → **barmak.**

barmak, (barmaḫ) : Parmak.

Canı yok kişinin uykusu kanmaz
Ki canlı barmağın برمغن uykuya banmaz
(Yunus XVIII - XIV. 41)

Bak ol barmağına ki boğun boğun
Düzüptür kimi ince kimi yoğun *(Ferh. XIV. 73)*

§ .. Ebemgömeci gibi kiçirek çiçeği olur, yaprağı biş barmak بارمق yaprağı gibi olur. *(Yadigâr. XIV. 117 - 2)*

§ Elleri bileğinden kınalı, barmakları nigârlı.
(Dede. XIV. 20)

Dedi ey barmağı şûm sözleri şûm
İşi vü fikri vü kendisi meş'um *(Işk. XIV. 50 - 1)*

Elüne ayine al yüzüne bah
Giçi barmaḫ بارمخ nice kılmış ayı şah *(Kadı. XIV. 9)*

§ Eğer eşeğün sağ ayağı tırnağın yüzüğe düzdüreler, uçuklunun barmağına geçüreler, uçuğu gide.
(Mü. Şi. XIV. - XV. 74 - 1)

§ Şahadet barmağı بارمغی. *(Tez. Ba. XV. 187)*

§ Valacı Mahmud'u Eflak bıçağıyle barmakların بارمقلرین çaldım mecruh eyledim. *(Sic. B. XV. 5, 45)*

§ El, ayak sünükleri, barmaklar برمقلر resmi yerli yerince.
(Hazain. XV. 8 - 1)

Ay iki pâre oldu barmağından
Anunçün Şems-i Kevneyn oldu ebha *(Muham. XV. 3)*

Geçersem dahi bir barmak öte ben
Tutuşup şem' gibi göyünürven *(Mih. XV. 18)*

§ Kesme demrenle barmaklarının boğunlarından kesti, elleri şişti öldü. *(Kesir. XV. 360 - 1)*

Tatma ol şeker dudaktan ger oğul balı ise
Kim ana barmak برمق banarlar her zaman helvayîler
(Dâi. XV. 66)

§ Halk kulaklarına barmak tutarlardı. *(Güls. XV. 49 1)*

§ Engüşt انکشت [*Fa.*] : Barmak برمق. *(Caf. XVI. 9 - 1)*

Gümüş barmakların hinnaden altun
İdüp, hüsnünü kıldı bir iken on *(Veyse. XVI. 36 - 1)*

§ ... Sol elinin salâvat ve şahadet barmaklarında برماقلرنده eser-i cerhi olup... *(Sic. A. XVI. 3, 164)*

Tama' az itse câiz mal emini
Ki yalar bal tutan barmağını *(Güvahi. XVI. 51)*

§ ...İki baş barmağıyle iki orta barmağının برمغنك boğunlarını muhkem tutmak. *(Ârifin. XVI. 382)*

§ El ayası gin ve barmaklar بارمقلر uzun olmak..
(Mevahib. XVI. 648)

Şer' kesdüğü barmak acımadı — *(Hayali. XVI. 17)*

Bir barmağıñla برمغکله iki bölünür felekte ay
Köklü ağaçları yörütürsün bilâ-kadem *(Lârendi. XVI. 20)*

§ Sol elinin sirçe barmağiyle. *(Rahat. XVI. 65)*

§ Zema' زمع [*Ar.*] : Artuklağı biten barmak برمق.
(Bab. XVI. 1, 254)

Ayât-ı mu'cizât-ı Cenab-ı Risaleti
Her vakt halka barmağ ile gösterir hilâl
(Nasayih. XVII. 116)

Sâid [*Ar.*] : bilek, el : yed [*Ar.*], aya : raha [*Ar.*]
Usbû' اصبوع u [*Ar.*] hem usbu' اصبع [*Ar.*] oldu : barmak برمق
(Naz. Le. XVII. 11)

Ḫınsır خنصر [*Ar.*] u kihbür کهبر [*Fa.*] ü kâlûc کالوج [*Fa.*] :
Küçük barmak برمق imiş

Yüzük : engüşter [*Fa.*] ü heytam [*Ar.*] ile bazrem [*Ar.*], Hatem
(Naz. Cev. XVIII. 99)

barmakca : Parmak kadar.

§ Yoğunluğu barkmakca برمقجه olur. *(M. Bay. XIV. 7)*

barmak dişlemek : Parmak ısırmak, şaşmak.

Hayret ilen barmağın dişler برمغن دیشلر kim etse istima'
Barmağından verdiği şiddet günü Ensare su •
(Fuzuli. XVI. 16)

barmak hesabı : Alacaklının alacağı kalmadığı sonucuna varan, hileli hesap.

Harama sunma el çün var azâbı
Ne assı idiser barmak hesabı برمق حسابی *(Güvahi. XVI. 51)*

Nâfe-i zülfün Revani dağıdup her dilberin
Âşıka barmak hesabın برمق حسابن gösterirler şâneler
(Revani. XVI. 26)

Elinden zû-fünunlar zâr ü meftûn
Verir barmak hesabın okur efsun
(Veyse. XVI. 45 - 1)

bart : → **baş bart.**

bartak : → **bardak.**

bart baş : → **baş bart.**

basacak : Basamak.

§ Kaçan Süleyman ol kürsüye ağmak dilese ayağın en aşağağı basacak بسجق üzere kor idi. *(Enb. XIV. 635)*

Çıktı Rüstem kim bu ahvali duya
Ol basacaklara بصاجقلاره basa kal'aya *(Man. Tayr. XIV 79)*

basa düşmek, (basak düşmek) : Basıvermek, ansızın basmak, baskın etmek.

§ İḫtilâf اختلاف [*Ar.*] : Kimseyi gözleyip yabana gittikleyin heman halkı basa düşmek بصه دوشمك. *(Bab. XVI. 2, 283)*

§ Şehm شهم [*Ar.*] : Arslan kapanı kapısına korlar bir taştır, içine arslan giriceğiz heman basa düşer بصه دوشر.
(Bab. XVI. 2, 458)

§ Sipah-ı Osmanî nevâzil-i âsmânî gibi şeb-i siyahda basak düşüp باصاق دوشوب yattığı yerde Osman Beyi üşüp pâre pâre eylediler. *(Solak. XVII. 85 - 2)*

§ Anlar zaptına meşgûl iken asâkir-i mansûre basak düşüp بصاق دوشوب düşman ele gire. *(Solak. XVII. 81 - 1)*

§ Ol kelb-i akur köpek gibi seher zamanı uyhuda iken basak düştüler. *(Solak. XVII. 46 - 2)*

basak düşmek : → **basa düşmek.**

basamak : 1. Merdiven.

§ Pâye پايه [*Fa.*] : Sekiz mânası var ... Sâlis, nerdüban ki amme merdiven derler, Türkide basamak بصمق tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 541)

§ Lâtu لاتو [*Fa.*] : Zine pâye mânasınadır. Amme merdiven derler. Türkide basamak بصمق denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 541)

2. Rütbe, derece.

§ Rütbe رتبه [*Ar.*] : Bir basamak بصمق. *(Müntehab. XVII. 41-1)*

basberaber : → **besberaber.**

basdık : Üzüm şırasını kaynatıp içine nişasta bulamakla yapılan pelte.

§ Meyde میده [*Fa.*] : ... ve bir rivayette İran Türkisinde basdık ve bizim Türkide sucuk tâbir olunan yadigârdır ki kaynanmış üzüm şırasına nişasta çalıp mün'akit oldukta ipliğe dizilmiş fıstık veya badem ve yahut cevizi endamiyle batırıp kuruturlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 580)*

§ Fürate فراته [*Fa.*] : Azerbaycan'da basdık باصديق ismidir. Üzümün şırasını galiz olunca kaynattıktan sonra bir miktar nişasta çalıp kıvama getirirler ve ceviz ve badem ve fıstık içleri dizilmiş iplikleri ana batırıp kuruturlar. Bizim diyarda buna sucuk derler, Antep sucuğu meşhurdur ve basdık باصديق vech-i meşruh üzere kıvama gelmiş şırayı çarşaf misillü nesneler üzere yayıp kuruyunca terk ederler, bâdehu soyup kıta kıta ederler. ıktiza eyledikçe badem ve fıstık sarıp tenavül ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 444)*

basdırma : Pastırma.

§ Rast geldiklerin kimin basdırma باصدرمه, kimin keşkek ve kimin eşki aş idüp... *(Hamza. XIV. 37, 50)*

basgun, (basḫun) : Baskın.

Eğer bu gece basḫun بسخون eyleyevüz
Nitedir eyi mi ola ya yavuz *(Süh. XIV. 168)*

Yeğ oldur kim şebihun eyleyevüz
Bu gece katı basgun eyeyevüz *(Şeh. Ş. XVI. 82)*

§ Muğavir مغاور [*Ar.*] : Nice kerre basgunlar باصغونلر ve yağmalar edüp il urağan akıncı er.. *(Bab. XVI. 1, 91)*

§ Şebihun [*Fa.*] : Basgun باصغون. *(Şamil. XVI. 623)*

basḫun : → **basgun.**

basılmak : 1. Alt olmak, mağlup olmak, yenilmek, yere serilmek, çiğnenmek, tahkir edilmek.

Kaza baş götürse basılur بصیلور bilü
Anı işler uslu kim işler delü *(Süh. XIV. 268)*

§ Kavmine ısmarladı ki : Eğer basam ve basılam بصلم siz fariğ olunuz, şer ü şûr koparmanuz. *(Si. Da. XIV. 392 - 2)*

§ Yağı basıldı بصلدی düşmen sındı. *(Dede. E. XIV. 197)*

§ Eğer biz anlardan çok değilmişsevüz basılduk باصلدق idi. *(Anter. XIV. 2, 72)*

§ Erenlerde, bahadırlarda basıp basılmak باصلمق ayıp değildir. *(Hamza. XIV. 5, 43)*

§ Rum basıldı Fâris'e yakın yerde ki Ürdün'dür, Felestin'dir. *(Cev. Es. XV. 115)*

§ Ne yavuz ol asıl, ne yavaş ol basıl باصل. *(Ata XV. 9)*

Ne igen yumuşağ ol basılasın باصلاسن
Ne igen yavuz ol kim asılasın *(Ruşeni. XV. 20)*

Zemane devletine gönlünü harîs etme
Basılmasun zulem-i zulme nur-i irfanî *(Âli. XVI. 10)*

Çün basıldı بصلدی asker-i kıral-ı şûm
Azm-ı göç itti Budun'a şah-ı Rum *(Budın. XVI. 22)*

Gidicek şehleri leşker basılır
Kamunun yayı bir gezden yasılır *(Şeh. Ş. XVI. 227)*

§ Sipürden سپردن [*Fa.*] : Üç mânası var... Sâlis, basılmak باصلمق ve hakaret görmek ve paymâl olmak mânasınadır ve basmak ve çiğnemek mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 339)*

2. Bastırılmak, yatıştırılmak.

§ Tâ ki fitne basıldı باصلدی. *(Güls. XV. 11 - 1)*

basıncak idinmek : Ayaklar altına almak, yükselme aleti olarak kullanmak.

§ Biz buna yardım kıldığımızca bunlar bizi basıncak idindiler باصنجق ادندلر. *(Leys. Mu. XV. 394 - 2)*

basınç : Zulüm, istipdat, tazyik.

Raiyyetleri eyle dutardı dinç
Kim anılmaz oluptu güc ü basınç بصنج *(Süh. XIV. 333)*

Şunun gibi bir padişah oldudu
Kim avazesinden cihan toldudu
Ne zehre kim âdem ede güç basınç
Raiyyet inayet bulup oldu dinç *(Süh. XIV. 236)*

Hemişe işi zulm ola vü basınc باسنج
Ki zulmünden kimesne olmaya dinç *(Işk. XIV. 322 - 1)*

basınmak : Hakir görmek.

§ ... Bizi basınduklarına باصندقلرينه delâlet eder.
(Anter. XIV. 2, 370)

basırılmak : Bastırılmak, kapatılmak.

§ Er-resm الرسم *[Ar.]* : Eşme tâbir olunan kuyuya denir ki toprağ ile örtülüp basırılmış باصيرلمش ola. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 465)*

basırmak, (basurmak) : Bastırmak, kapatmak, saklamak.

Cevheri balçığa basurduñ باصوردوك giderdün revnakın
Âb-ı Hayvan mı umarsın şimdi bir mahbustan
(Kadı. XIV. 546)

§ Ol kavme Ashabü'r-Ress anınçün dendi kim peygamberlerin yer altında gizlediler ve Arap dilince "ress" gizlemek ve basurmak بسرمق demek olur. *(Enb. XIV. 312)*

§ Bu dağları yüce böyle muhkem yaratup anunla basırup بصرب mıhladı. *(Leys. Ar. XV. 710)*

§ Bir kavim kim kaçan kızları doğucak muştulasalar melûl olurlardı, fâş olmasun diyüp arlarından gizleyüp basururlardı بصررلردى. *(Müneb. XV. 210 - 2)*

§ Ey anlar kim iyman getirdiler, avazlarınızı götürüp ol denlü çağırışman kim Resûl'ün avazın basurasız بصرسز.
(Leys. Mu. XV. 315 - 1)

§ Yâ Muhammed yeter sen söyleme, bizim şâirlerimiz ve hatiplerimize söz söylemeğe destur ver deyü dört yanadan çağrışıp gavga kıldılar Resûl'ün (Aleyhisselâm) sözün basurdılar بصر دلر. *(Leys. Mu. XV. 315 - 1)*

§ Ağız ağıza vermedüğün içün ol ağızdan dil ısırmadın, sır basırımadın. *(Sır. XVI.)*

§ El-gaml الغمل [*Ar.*] : Çapük nadaç bulup idrâk eylemek için hurma koruğunu örtüp basırmak باصرمق yahut gömmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 307)*

§ Ed-dekk الدك [*Ar.*] : Kuyuyu toprakla örtüp basırmak باصرمق mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 86)*

§ El-İsad الايصاد [*Ar.*] :Kapıyı kapayıp basırmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 569)*

baskaklık : Valilik.

§ Toko ağa ki Han kıbelinden Rum memleketi baskaklığına باسقاقلغنه gelmiştir. *(Ta. Sel. XV. 385)*

baskı : Cendere.

§ Mi'sara معصره [*Ar.*]: Mengene ve baskı بصق ve kıskı ve cendere. *(Bab. XVI. 1, 317)*

baskıç : Merdiven.

§ Nerdüban نردبان [*Fa.*]: Muharrefi merdiven, basamak basamak yukarı çıkılan ve yahut aşağı inilen şey ki Türkçe baskıç باصقيج denir. *(Kam. Os. XIX. 4, 578)*

baskımca : Basıkça, engince.

§ Vatıyy وطى [*Ar.*] : Alçacık baskımca بصقمجه olan dağ. *(Bab. XVI. 1, 628)*

baskın : (Güreşte) herkese yıkılan.

§ Es-sur'a الصرعه [*Ar.*] : Şol âdeme denir ki herkes kendisini basıp yıkar ola ki baskın باصقين âdem tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2 - 617)*

baslık, (basluk) : Dirseğin iç tarafında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı, baş damarı ve aşağı damar da denir.

§ Baslıkdan باسلقدن kan almak talağa ve ciğere ve zatülcenp illetine.. fâide eder. *(Yadigâr. XIV. 21 - 1)*

§ Bevasırın siğiline bâsur derler. İlâcı, baslıkdan باسلقدن kan alalar ve yan başlarının ortasından hacamet edeler. *(Yadigâr. XIV. 96 - 1)*

§ Eğer baslukdan ki باسلقدنكه ikinci damardır, kan alsalar boyundan aşağısın arıtır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 17 - 1)*

§ Baslık باسليق : Aşağa tamar. *(Miftah. XV. 52)*

§ El-kıyfal القيفال [*Ar.*] : Kolda bir damar adıdır ki andan fast olunur ve bu muarreptir. Bu damar kolda olan üç damarın biridir, ve biri baslıktır ki en aşağı olan damardır, Fariside buna "reg-i şüş" denir ki akciğer damarıdır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 328)*

basluk : → **baslık.**

basmak : 1. Altetmek, yenmek.

§ Gönül yufkalığı ve şefkat bana galip olur ve gönül darlığı ve hasret beni basar باصار. *(Kel. XIV. 60)*

Belâ bilüyü bellü bil kim basar بصر
Ne sem' işitir ü ne görür basar *(Süh. XVI. 34)*

§ Erenlerde, bahadırlarda basup basılmak ayıp değildir. *(Hamza. XIV. 5, 43)*

Eğer görmezsevüz kolayda bir yer
Bizi bu vâkıa üş basuben باسبن yir *(Işk. XIV. 101 - 2)*

§ Ben dahi anınla güleş dutup inayet-i Hak ile basdığım بصدغم takdirde şayet ki yorulmuş idim deye. *(Si. Da. XIV. 218-1)*

§ Meni basar iseñ بصرسك anı dahı basarsın بصرسن didi. *(Dede. E. XIV. 79)*

Nefsi bassan باصسان pehlevansın sen katı
Bulusersin Hak katında izzeti *(Enveri. XV. 56)*

§ Eğer beni basalar بصالر başımı keseler, ya dâre asalar yeridir. *(Ferec. XV. 282)*

Ola beşinci, bahadırlık işi
Al ile basmaya بصمايه anı her kişi *(İbrahim. XV. 29 - 2)*

Dedi can kim şecâat budur ey ten
Ki bunları basasın er gibi sen *(Tazarru. XV. 73)*

Nefs kim düşmanların ulusudur
Anı basmak pehlivanlar husudur *(Vahdet. XV. 51 - 2)*

Hâsılım çün temam olup bitti
Bu er anı basup بصوب helâk etti *(Yuz. Hamdi. XV. 39 - 2)*

Anın kan edenin asmak gerektir
Çerisin İblis'in basmak gerektir *(Tennuri. XV. 135)*

§ Kurdu basmağa kurt bigi köpek gerek. *(Ata. XV. 5)*

§ İkimiz güreş tuttuk, biri birimizi basamaduk. *(Saadet. XV - XVI. 209 - 1)*

§ Mu'ârik معارك [*Ar.*] : Savaşçı recül ve güreşip basıcı بصجى bahadır. *(Bab. XVI. 1, 368)*

§ Senünle güreş tutalum, eğer beni basarsan benüm koyunlarumun yarusu senün olsun. *(Şevahid. XVI. 78)*

Asker-i kıral-ı şûmu bastılar
Tığ ile başlar kesüp tiz astılar *(Budin. XVI. 21)*

Dime kim er basaram بصارم erlik oldur
Er isen nefsi bas serverlik oldur *(Arifin. XVI. 130)*

§ Göklere emreylesem üzerine yıkılırlar, dağlara izin versem seni basarlar, arza buyursam seni yutarlar. *(Zehr. XVI. 116)*

§ Her kiminle güreş tutsa basmağa kaadirdir. *(Tibr. XVI. 39)*

§ Ahşamadak biri birimizle güreştik ne ol beni bastı ve ne ben anı bastım. *(Rahat. XVI. 35)*

§ Et-tecevvüz التجوز [*Ar.*] : Bir işte biri diğerini basamayup, galebe edemeyüp denk olmak.

(Kdeb. XVIII. 560 - 1)

§ El-iğtimat الاغتماط [*Ar.*]: Bir kimseye sözde galip olup basmak باصمق mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 498)*

Basra hûbanına kıl medd-i basar
Hüsn ile fırka-i hûbanı basar *(Fazıl XVIII - XIX. 13)*

2. Bastırmak, kapatmak.

Seyyid'e cevr ettiler zulm ile hakkı basdılar بصديلر
(Nesimi. XIV. 118 - 1)

Ahmed'in gökçek kokusu anları
Garka verdi basdı بصدى miski anberi *(Mevlit XV. 32)*

§ Revâyih-i kabîhasın basmağ içün ahu-yi sahra-yi Çin gibi müşk götürürdü. *(Saadet. XVI - XVI. 200 - 1)*

Gerçi bülbüldür fiğan etmekte üstadım benim
Liyk basmıştır anı ey gonca feryadım benim
(Figani. XVI. 3)

3. Teskin etmek.

§ Dördüncü sebebi dahi kakıdığın basmağıñ بصماغك ve gazabına sabretmeğin budur. *(Müz. XV. 284)*

§ Böyle edicek halim olur, duruvarır, imdengerü gazabını basar بصر olur. *(Müz. XV. 280)*

§ Bir cemâatı bil-külliyye kırmak olmaz ve kırmaktan nesne hasıl olmaz, heman bed-namlık hasıl olur. Maslahat oldur kim bu gavgayı basasız بصابز. *(Ferec. XV. 242)*

4. Üstüne oturmak, altına almak.

§ Kablumbağa yumurtasın hiç basmaz بصمز, yumurtlar heman karşısına geçer, nazarını kırk gün ol yumurtadan gidermez.
(Müz. XV. 55)

5. Atmak, savurmak, yağdırmak.

Ne taşlar bastı بصدی seng-endaz-ı ahım deyr-i gerdune
Düşen altun kayalardır, değil vakt-ı seher kevkep
(Baki. XVI. 67)

6. Kaplamak, bürümek.

Kiminin başı aslan, ayağı pil
Kimisini basmış بسمش keçi gibi kıl *(Süh. XIV. 222)*

Kara kaygı gönülünü basdıdı باسدیدی
Sınıklı olup gey katı bustudu *(Süh. XIV. 142)*

Basubdur بصبدر anı bir veçhile rîşi
Ki rîşinden görünmez özü kişi *(Ruşeni. XV. 63)*

Kim ki ruşenger-i mihrinle değil sâf-derun
Basar âyine-i âsayişini jeng-i nekat
(Nabi. XVII - XVIII. 10)

7. Koyup bastırmak.

§ İsmail eydür: Beni ensemden boğazlagıl, yüzüm yere basgıl بسغل. *(Tuh. Le. XV. 314)*

basrıkmak: Basılmak, çiğnenmek, basılarak sıkıştırılmak.

Ve ger basrığa باسرینا is olmaya söz ko
Gönülden yine sen kayguları ko *(Işk. XIV. 101 - 1)*

§ Pâyḫust پایخوست [*Fa.*]: Ayağ ile döğnenmiş ve basrıkmış yer... ayağ ile basrıkmış بصرقش yer. *(Caf. XVI. 23. - 1)*

bastırmak: Mağlubettirmek, alt ettirmek.

§ Yâni bizi anlara bastırmagıl بصدرمغل tâ kendüleri hak üzerine sanıp musırr olmayalar. *(Cev. Es. XV. 280)*

basurmak: → **basırmak.**

baş: 1. Başkan, topluluğu yöneten, komutan.

Ettiler budur bu kaflenin başı باشی
Aslı görklü kendisi mukbil kişi *(Yuz. Şeyd. XIII. 19)*

§ Kâfirler gördüler ki başları باشلری kaçtı, gûya kuş idi uçtu. *(Hamza. XIV. 5, 38)*

§ Serheng [*Fa.*] : Baş باش kişi. *(Şamil. XVI. 617)*

§ Nâmert olan nâmurat olur, merdâna baş olmaz.
(Mevahib. XVI. 216)

2. (İnsan ve hayvan sayımında) Tane.

§ Mezkûr iskeleden yirmi baş esir geçiren Pîri Çelebi bin Musa elinden esir başına yüz altmış akça hesabı üzere...
(Sic. B. XV. 7, 66)

§ ... İskelesinden geçirdiği dokuz baş باش esirin esir başına ikişer yüz kırkar akça resm-i penciklerin alıp kabzeyledik.
(Sic. B. XV. 5, 27)

§ ... Yedi bin yedi yüz akçaya altı yüz yirmi baş koyun satın alıp ... *(Sic. B. XV. 3, 55 - 2)*

3. Başak.

Buyurdu Yusuf ekin çok ektiler
Vaktı geldi başı باشی birle derdiler *(Yuz. Şeyd. XIII. 56)*

Ekilen dane ki bu yerden biter
Tanrı emriyle kamusu baş باش dutar *(Anasır. XV. 411)*

§ Ḫûşe خوشه [*Fa.*] : Salkım ve buğday başı ve sünbüle ve ılgım salkım. *(Ni'meti. XVI. 286)*

§ Ḫûşe خوشه [*Fa*] : Buğday başı باشی. *(Şamil. XVI. 226)*

4. Yara.

Zeliha eder zî ki bildin sen işi
İçimdedir onulmaz bağrım başı باشی
(Yuz. Şeyd. XIII. 31)

O Çalabımın aşkı bağrımı baş باش eyledi
Aldı benim gönlümü sırrımı faş eyledi
(Yunus XIII - XIV. 121)

§ Her kimin kim tabanında baş باش çıkmış ola eğer azm dölekliği ve tabı' kuvveti birle anı asarmıya ve iri taşlar üzerine yürümeği reva tuta, çare değildir ol zahm tazelemeyince.
(Kel. XIV. 152 - 1)

Bu söz idi kim bağrını kıldı baş
Gözüne karanu görünür güneş *(Süh. XIV. 35)*

Ki ok demreni sineyi etse baş
Yeğ andan ki miyde dola sinmez aş *(Ferh. XIV. 46)*

Gevher âhir boyalı bir taş olur
Bir taş için neye bağrın baş olur *(Man. Tayr. XIV. 97)*

Bunu dedi, gözünden aktı yaşı
Yine söküldü ol dem bağrı başı *(Dah. XIV. 102)*

§ Ve kavukta baş olmak ve su yolu tutulmak ve selesü'l-bevl sebebi ve alâmeti ve ilâcındadur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 59-2)*

§ Sa'fe, baş ki başta çıkar, sulanır, kaymaklanır, yahut kuru olur. Uvacuk kepek gibi nesne dökülür.
(Teshil. XIV - XV. 146)

Su iken kan oldu gözündeki yaş
Münfecir oldu yüreğindeki baş *(İs. XIV. - XV. 128)*

Bağrında çıkıpturur çü başlar
Hun-ı dil ile akıttı yaşlar *(Ley. XV. 192)*

Leşkere sen oğlunu baş eylegil
Kâfiri kır bağrını baş باش eylegil *(Bektaş. XV. 39)*

Derd ile rengi saz yüzler içün
Başlu بشلو bağr' ile yaşlı gözler içün *(İbrahim. XV. 4 - 2)*

Hiç bir kimse ol ışk ile başa çıkmadı
Başlar باشلر çıkar yürekte kim ol başa benzemez
(Dâi. XV. 27)

Gününde akmamıştır bîmahal yaş
Deminde olmamıştır bir yürek baş *(Hikmet. XV. 15)*

Ruşeni'nün ey gözünün nûru gönlü aydını
Aydın ilinden ırah üş gözü yaştır bağrı baş
(Ruşeni. XV. 249)

§ Birkaç yerde zahım yeyip başlu باشلو oldular.
(Ta. Sel. XV. 373 - 2)

Baş olup bağrım eridi oldu kan
Gözlerim yaşı gibi oldu revan *(Vahdet. XV. 17 - 1)*

En evvel zâri kıla açа baş ol
Döke yaşı yüreği ola baş باش ol *(Muham.,XV. 527)*

Yolunda yer yüzün düşüp döker yaş
Felek bağrında çıktı yelmeden baş *(Mih. XV. 4)*

§ Şebḫud شبخود [*Fa.*] : Başlar بشلر yâni bereler. *(Ni'meti. XVI. 431)*

§ Ve liykin a'dâ-yi devletin bağırları baş ve gözleri yaş olup benizleri soldu. *(Selim. XVI. 147)*

§ Şirine شیرینه [*Fa.*] : Başta olan baş باش. *(Şamil. XVI. 234)*

Akıtsam tan mı mihnet birle yaşlar
Ki pürdür sahn-ı sinem kanlı başlar بشلر
(Veyse. XVI. 138 - 1)

§ Es-sehac السحج [*Ar.*] : Bağırsak baş olup cerahat vermek. *(Ah. XVI. 489)*

§ Es-sülâlü السلال [*Ar.*] : Bir türlü baş ve çıbandır ki öykende ola. *(Terceman. XVI. 407 - 1)*

§ Göze yaş geldiği yürekte baş olduğundandır. *(Sır. XVI.)*

Yarin gamzesi yaralar yüreği
Onulmaz yüreğimin başı çoktur *(Ab. Na. XVI. 35)*

Suyun doldu gözü yaş yüreği baş
Basar şûride olup bağrına taş *(Yuz. Şems. XVI. 385)*

Aşk ile kılalı cengi savaşı
Tazelenip gider bağrımın başı *(Saz. Aşık Ömer. XVII. 224)*

başa baş : 1. Tek başına.

Silâhım temam oldu atım kavi
Er olmayam ayruk anarsam evi
Çerilere uğrar isem dürüşem
Başa baş بشاباش duruşam ü hem uruşam *(Süh. XIV. 152)*

2. Eşit, denk, müsavi.

Beşincisidürür kaçmak başa baş بشاباش cengde kâfirden
Budur altıncı sihretmek, o yola basmayalar pây
(Muham XV. 424)

§ Aded عدد [*Ar.*] : Nesnenin sağışı ve hisabı ve kişinin başa baş باشه باش duruşacak misli olan bahadır recül ve beğdeş.
(Bab. XVI. 2, 467)

Aşk serhaddinde Âli muttasıl ceng etmede
Yârimin peykânları bağrım başiyle başa baş باشه باش
(Âli. XVI. 103)

3. Baştan başa.

Ki yaktılar ü yıktılar başa baş بشاباش
Komadılar dura taş üstüne taş *(Hikmet. XV. 104)*

başa çıkarmak : Şımartmak.

Görün nitti bu pîr-i sâl-hurdı
O tıfla yüz verüp başa çıkardı باشه چقردی
(Yuz. Şems. XVI. 167)

baş açuk : Korkusuz, pervasız.

§ Meydan-ı vegaada tuğ gibi baş açuk باش آچوق cihan pehlivanı dirilen serkeşleri... bînam ü nişan etmiş...
(Saadet. XV - XVI. 83 - 1)

başa geçmiş : Başa gelen.

Başa geçmiş باشه کچمش işleri bu anlatır
Zehi Sâniʿ bunu bize söyletir *(Yuz. Şeyd. XIII. 86)*

başa gelmek : 1. Hitam bulmak, sona ermek.

Dükendi ömr ü müddet başa geldi باشه کلدی
İçim yandı yüreğim taşa geldi *(Çeng. Dâi. XV. 247)*

2. Başa çıkmak, gücü yetmek.

§ Yine başına gelen şedâid-i hevlnâk ile baş, başa gelmez باشه کلمز. *(Kâni. XVIII. 226)*

başa iletmek, (başa iltmek) : Sona erdirmek, ikmâl etmek.

Doğru kişi hergiz eğri satmaya
Ahdini böyle başa iletmeye بشا ايلتميا *(Man. Tayr. XIV. 37)*

Kim aşkı başa iltiser باشه التسر ol bîvefa (y) ile
Kim hüsn içinde pençe urur gökte ay ile *(Dâi. XV. 115)*

Ey nevcüvanım eyle bana destgîrlik
Aşkını başa iltemedim باشه التدم erdi pîrlik *(Sarıca. XV. 24)*

Selâmet gözliyen girmez savaşa
İki sanan iletmez ايلتمز aşkı başa باشا *(Ata. XV. 33)*

Başa iletti باشه ايلتدى işin âlemde destarın gibi
(Baki. XVI. 229)

başa iltmek : → **başa iletmek.**

başak (I), (başaklama) : Mahsûl devşirildikten sonra dal ve sap üzerinde kalmış olan artıklar.

§ Feca فجا [*Fa.*] : Başaklama بشقلمه. *(Ni'meti. XVI. 480)*

§ Ficay فجاى [*Fa.*] : Başaklama. *(Ni'meti. XVI. 471)*

§ Feca فجا [*Fa.*] : Başaklama, besârup mânasına.
(Caf. XVI. 113 - 1)

§ Ḫusâse خصاصه [*Ar.*] : Bağ omcasında kalan başaklama بشقلمه üzüm çingili ve azacık nesne. *(Bab. XVI. 2, 178)*

§ Feca فجا [*Fa.*] : Ol üzüm ve hurma bakiyyesine denir ki, devşirildikten sonra câ-becâ ağaçlarında kala, Türkide başak بشاق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 435)*

§ Pesaçin پساچين [*Fa.*] : Ol meyve ve galle bakiyyesine denir ki, bağ ve bostan bozulup savıldıktan sonra câ-becâ kalır, Türkide başak بشاق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 155)*

§ El-lakat اللقاط [*Ar.*] : Ekin biçildikten sonra orak dokunmamağla yerinde kalan başağa بشاغه denir ki başakcılar derip alırlar. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 511)*

başak (II) : Demren, okun ucundaki sivri demir.

§ Peykân پیکان [*Fa.*] : Ok demreni, mızrak timürü, okun ucundaki sivri timür ki Türkçede başak باشاق tâbir olunurmuş. *(Kam. Os. XIX. 2, 340)*

başakçı : Başak toplıyan.

Ziyana verür harman issi işin
Ki başakçıya باشقجیا karşu salar başın *(Ferh. XIV. 27)*

§ El-lakat اللقاط [*Ar.*] : Ekin biçildikten sonra orak dokunmamağla yerinde kalan başağa dénir ki başakçılar بشاقجیلر derip alırlar. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 511)*

başaklama : → **başak (I).**

başaklı ok : Büyük yelekli ok.

§ Peykân پیکان [*Fa.*] : Ok demreni, mızrak timürü, okun ucundaki sivri timür ki Türkçede başak tâbir olunurmuş. Başaklı ok باشاقلی اوق, yelekli okun daha büyüğü, daha uzunu demektir. *(Kam. Os. XIX. 2, 340)*

baş almak : Baş kesmek.

Çü mülkinde kaadirdürür padişah
Gehi baş alur آلور باش geh bağışlar günah
(Nigâ. Ter. XVII. 17 - 1)

baş alup baş vermek : Öldürmek, ölmek.

Komazam gayre ser-i kâkül-i anber-şikenin
Baş verüp baş alurun آلورین باش ویروب باش arsa-i aşkında senin
(Hâleti. XVII. 320)

başarmak : 1. İdare etmek.

§ Her kim ki bin kişi başara bilür بشارابلور, tümen beği olmağa yarar. *(Ta. Sel. XV. 16- 2)*

§ ... Haber gönderdi kim: Beğliği ko, rızkını isteyü git... Ayağına düştüm eyittim : Bilirim kim hatunlara er gerek.

Beni tut kim bir kulunam, ko, memleketi başarayım ve raiyyeti göreyim. Sen bir gönlüne yarar kimseyi ihtiyar it anınla zevkını sür. *(Ferec. XV. 187)*

§ Ben ne kadar kardaşlarımı esirgedimse iflâh olmadılar. Âhir sefere ıkdam ittim, kardaşlarıma bin dinar verdim, benimle sefer eylen, benden yiyin için, bu akçanızı ben başarayım بشارايم didim, bana dua eylediler. *(Ferec. XV. 236)*

2. Elde etmek, istediğini bulmak.

§ Dâye sabah kalktıkta Rıdvan Şah'ı yerinde bulmadı, sezdiği yerleri aradı başarımadı بشار يمادى feryat eyledi. *(Ferec. XV. 73)*

§ Kulağuzsuz yol başaran بشارن Kazan er idüm.
(Dede. E. XIV. 278)

başarumamak : Tahammül edememek, dayanamamak, başa çıkamamak.

§ .. Çok odun getirdiler ağacın dibine yığdılar, buyurdu kim od urdular. Koca, bir sâat sabreyledi başarumadı بشارومادى çün can korkusu erdi, pes, aman diledi. *(Kel. XIV 2 - 57)*

baş asmak : Başını kaldırıp düşünmek (?)

Bulaydım deyü ol gevher yitüğün
Baş asmıştı باش آصمشدى arardı yâni öğün
(Yuz. Şems. XVI. 389)

başa varılmak : Başa çıkılmak.

Yavuzluktan bu yorulmaz arılmaz
ana eylük ile başa varılmaz باشه وارلز *(Yuz. Şems. XVI. 337)*

§ Gördüler ki cünûd-ı akl ü dil birle başa varılmadı.
(Hüs. Dil. XVI. 119)

başa varmak : 1. Başa çıkmak.

§ Düşman çün cemi'-i hiyle ile başa varmıya باشه وارميه dostluk suretin gösterür. *(Güls. XV. 69 - 2)*

2. Olup bitmek, bitmek, neticelenmek.

Yalınız ilm ile başa varmaz باشه وارمز iş *(Beş. XV. 100)*

Dide sakkası gönülden edemez def-i gubar
Başa varınca bu hizmet dahi çok su götürür
(Âli. XVI. 88)

3. Bitirmek, neticelendirmek, tamamlamak.

İşin varmağa başa باشه ورماغه terk-i ser kıl
Ayakta kalmadın âhir hazer kıl *(Mih. XV. 161)*

§ Rah beser bürden راه بسر بردن [*Fa.*]: Başa varmak باشه وارمق ve bitirmek ve tamam etmekten kinaye olur.
(Bürh. XVIII - XIX. 296)

§ Bidirran بدران [*Fa.*] : Dirriden'den fi'l-i emirdir; dirriden, tamam etmek ve başa varmak باشه وارمق ve yırtmak, paralamak mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 106)*

başa yazılan : Kader, mukadder, alın yazısı.

§ Sernüvişt سرنوشت [*Fa.*] : Başa yazılan باشه یازلن yâni takdir-i Rabbanî ve unvan-ı nâme. *(Ni'meti. XVI. 384)*

baş bağı, (baş bezi) : Baş örtüsü.

§ Serbend [*Fa.*] : Gücimen ve baş bağı باش باغی.
(Şamil. XVI. 455)

§ Serakuç سراقوچ [*Fa.*] : Nezkep ve baş bezi باش بزی.
(Şamil. XVI. 82)

§ Ve bir nice gazileri baş bezleriyle avrat donuna koydu.
(Aş. XVI.)

baş bart, (bart baş, bart, baş bört) : Yara, çıban, sivilce, yara bere.

§ Ve eğer anı göyündürüp külüne mersin yağın katarlarsa kim başa dürteler baştan baş bart باش برت varsa onuldur.
(Edviye. XIV. 16)

§ Ve burunda olan baş barta برت بش çükündür suyun tamzurarlarsa hoş eyler. *(Edviye. XIV. 21)*

§ Ve eğer südü balla yiyeler içeğüde baş bart varsa giderir. *(Edviye. XIV. 28)*

§ Ve bu siğil çok dürlü olur, bir nev'inin başı bart olur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 193 - 2)*

§ Bir kişinün gövdesinde baş bart باش برت gibi, sirke gibi, kızamık gibi nesne ola ol sudan... *(Mü. Şi. XIV - XV. 26-2)*

§ Bağarsığında, ciğerinde eğer bir dürlü nesne sezerse, veremden, başdan bartdan باشدن برتدن, ot içmeğe lâyık olmaz. *(Hazain. XV. 42 - 2)*

Baş u bart باش و بارت öğüş cerahatlar dahi
Çok belire gide rahatlar dahi *(Melhame. XV. 131 - 2)*

Halk üzerinde hararet ola çok
Baş u bart, uyuz, çıbanın haddi yok *(Melhame. XV. 50 - 2)*

§ Eğer akrep suya düşse, bilmedin ol suyu içenün bedeni bart baş باش بارت ola. *(Hay. XV. 139)*

§ Nebḫ نبخ [*Ar.*] : Koyunda ve gayride çıkan kızamuk ve baş bört باش بورت. *(Bab. XVI. 2, 438)*

§ Habn حبن [*Ar.*] : Bedende çıkan baş bart باش بارت. *(Bab. XVI. 1, 500)*

§ Cuderî جدری [*Ar.*] : Suluca ve irinlice çıkan baş bart باش بارت. *(Bab. XVI. 1, 583)*

§ Ḫurac خراج [*Ar.*]: Uşak çıkan başlı bartlı باشلی بارتلی ve sivilciler. *(Bab. XVI. 1, 384)*

§ Şirine شیرینه [*Fa.*] : Oğlancıklar başında olan baş bört باش برت uyuz gibi şeyler. *(Ni'meti. XVI. 435)*

§ Rîş ریش [*Fa.*]: Baş bört باش بورت dedikleri ve yara ve cerahat. *(Ni'meti. XVI. 341)*

§ Düjnam دژنام [*Fa.*] : Elde olan baş bart باش بارت. *(Şamil. XVI. 439)*

§ El-ḫurac خراج [*Ar.*] : Gövdede çıkan bart baş بارت باش ve çıban ve sivilceler. *(Terceman. XVI. 293 - 1)*

§ El-mütebessir المتبثر [*Ar.*] : Gövdesinde bard baş بارد باش ve sivilce çıkmış kişi. *(Terceman. XVI. 2, 242 - 2)*

§ Şirine ve şirrine شرینه [*Fa.*]: Oğlancıklar başında çıkan baş ve bart باش و بارت. *(Caf. XVI. 96 - 2)*

§ Hevder هودر [*Fa.*] : Baş bart باش بارت ki a'zada uyuz ve çıban gibi zâhir olur. *(Nuh. Tuh. XVII. 81 - 2)*

baş baş : 1. Teker teker.

Ecel yastığına koyucağaz baş
Kığırdı beğlerini didi baş baş *(Işk. XIV. 175 - 2)*

2. Baş başa.

Kemerler anda kim baş baş باش باش çatılmış
Kemandır her biri tîri atılmış *(Şeref. XVI. 330)*

baş bezi : → baş bağı.

baş bilmemek : Hizmette kullanılan hayvan talimsiz olmak.

§ El-'asîr العسیر [*Ar.*] : Şol acemi nâkaya ıtlak olunur ki henüz baş bilmemekle باش بیلمامکله talim içün burundalık geçirilip binilmeğe şüru' olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 28)*

baş bört : → baş bart.

başbuğ, (buğ, baş ve buğ,) : Reis, baş, başkan, komutan.

§ Server سرور [*Fa.*] ; Başbuğ باش بوغ olan kimse ve bahadır ve ulu iş mânasına. *(Ni'meti. XVI. 385)*

§ Riyaset ریاسة [*Ar.*] : Reislik ve il arasında ulu olmaklık ve başbuğ olmaklık. *(Bab. XVI. 1, 203)*

§ Tere'üs ترأس [*Ar.*] : Halka başbuğ olmak. *(Bab. XVI. 2, 127)*

§ Te'ni' تأنّ [*Ar.*] : Başbuğ باش بوغ olan ulu kimse.
(Bab. XVI. 2, 21)

§ Server سرور [*Fa.*] : Başbuğ olan âli-şan, reis.
(Cinas. XVI. 76 - 1)

§ Ol gönderdiği çeri halkını başbuğiyle باش بوغیله bir kezden kırmağa buyurdu. *(Ta. Şahi. XVI. 88 - 1)*

§ Sen anların başı buğu باش بوغو olup.. *(Rahat. XVI. 310)*

§ Ruh oldur ki Leyle-i Kadr'de zaim-i melâike, yâni melâikeye baş ve buğ باش و بوغ olup nâzil olur. *(Men. Av. XVI. 130 - 2)*

§ Mahruse-i mezburede vâki' bennâ tâifesine baş ve buğ ve emr-i şerif ile kâşif olan üstât İlyas bin Üveys.
(Sic. A. XVI. 6, 521)

§ Sefer-i hümayunumda çavuşlar üzerinde baş ve buğ باش و بوغ ta'yin olunan Hasan Çavuş.. *(Sic. A. XVI. 2, 705)*

§ Bir namdâr-ı azimü'l-ıktidar kimesneyi baş ve buğ etmek.
(Mevahib. XVI. 348)

§ Halife bir mıktar asker gönderdi, varıp fesatlarını def'edip baş ve buğ باش و بوغ olan müfsidi tutup Reşid'e getirdiler.
(Mevahib. XVI. 209)

§ Bazı ehl-i fesat ve sâir feseka kısmı gelip mahallemizde geceleyip fisk u fücûr eylediklerinde, bize baş ve buğ باش و بوغ olup ve sâir masâlih-i lâzımemiz görmeğe müstehak bir kimesnedir didiklerinde mezbur mahalle-i merkumeye yiğit başı nasb ve ta'yin olunup... *(Sic. A. XVI. 7, 95)*

§ Yörük beğleri baş ve buğ olup ol tâifeyi sefer-i hümayuna sürerlerdi. *(Koçu. XVII. 24)*

§ Budin Beğlerbeğisi cümleye başbuğ باشبوغ tayin olunup...
(Naima. XVII - XVIII 456)

§ Ulûfelerini her altı ayda bir canib-i başbuğa باشبوغه teslim eylemek üzre. *(Kâni. XVIII. 336)*

§ Gürcü Mehmet Paşa Nehr-i Nitre kenarında bir beyaban çemenistanda atından inip kethudasına sancak ve bayrağı ve mihterhanesini vererek "varın siz gidin" dedi, kendisi o mesirede kaldı. Bu başsız buğsuz باشسز بوغسز asker üç sâat daha Kumran tarafına sahra içre revan olup.. *(Ev. XVII. 4 - 358)*

§ El-istiyad الاستياد [*Ar.*] : Bir kavme baş ve buğ باش وبوغ ve reis ve zâbıt olmak. *(Kdeb. XVIII. 392 - 1)*

§ İspehbüd اسپهبد [*Fa.*] : Taberistan mülûküne ism-i mahsustur ve sahib-i sipah ve serasker ve başbuğ باشبوغ mânasına gelir, sipeh : asker ve büt: sahip mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 62)

§ Pişvâ پیشوا [*Fa.*] : Başbuğ ve azizü'l-kavm ve seyyidü't-taife ve imam ve muktedâ mânalarınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 169)

§ Salâr سالار [*Fa.*] : Ulu ve azim ve her kabilenin reisi ve seyyidi ve serdar-ı leşker ve başbuğ باشبوغ ve kafile başı mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 335)

Kaaidü'l-ecnad قائد الاجناد [*Ar.*] : Serasker gibi başbuğdur باشبوغدر
(Nuhbe. XVIII - XIX. 50)

§ Râfıza رافضه [*Ar.*] : Başbuğlarını باشبوغلرینی ve seraskerlerini terkeden askere denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 168)*

§ Ser-ceng سر جنك [*Fa.*] : Baş ve buğ olan kimesne ki gayrilerin üzerine havaledir, hükmeder. Çeri başı mânasına.
(Deş. XVI. 199 - 2)

2. Baş, ilk, esas.

§ Bu fitne kelâmın başı buğu باش بوغی "Feahbebtü en u'refe" işaretinden koptu. *(İrşad. XV. 41)*

baş buñluğu : Baş darlığı, sıkıntı.

§ Usr عسر [*Ar.*] : Sarplık, düşvarlık, fakr ve baş buñluğu باش بوكلغی. *(Bab. XVI. 2, 67)*

başcı : Baş yönetici, âmir.

Ulu baş olmayınca bitmez işler
Ki bin işci vü bir başcı بشجی dimişler *(Güvahi. XVI. 30)*

baş çanağı, (kafa çanağı) : Kafa tası.

§ Âhenya آهنيا [*Fa.*] : Baş çanağı باش چناغی. *(Miftah. XV. 45)*

§ Âhiyane آهيانه [*Fa.*] : Baş çanağı باش چناغی kıhf mânasına. *(Caf. XVI. 10 - 1)*

§ Âhiyane-i ser آهيانهٔ سر [*Fa.*] : Baş çanağı. *(Şamil. XVIı 109)*

§ Âhiyâne آهيانه [*Fa.*]: Kafa çanağı قفا چنغی. *(Ni'meti. XVI. 78)*

baş çatmak : Baş başa vermek, ülfet etmek.

İsteye dâim rızâmı hem kaça hışmımdan ol
Kaça mahlûkat içinden çatmaya چتميا halk ile baş باش
(Muham. XV. 149)

Bu sermayen koyup gayrin tutarsan
Varup şeytanın ile baş çatarsañ باش چترسك *(Tennuri.XV. 247)*

Baş çatup باش چتوب kaşun gözünle kaynaturlar fitneyi
Hali olmazlar aceptür fitne vü aşûbdan *(Ruşeni. XV. 263)*

Ol göz ü ol kaşı peyveste çatup bir yere baş
Düzedürler fitneler hey bu ne gözdür bu ne kaş
(Ruşeni XV. 252)

Havf ola yollar harami çata baş چاته باش
Çok ide husran halâyık aka yaş *(Melhame. XV. 128 - 1)*

baş çeğzinmek → çiğzinmek.

baş çekmek : 1. Ayrılmak, vazgeçmek.

Çü baş çekti باش چكدی itâatten heman-dem kâfir oldu ol
Ayağı tayınup düştü dokundu başına pes taş *(Muham. XV.57)*

Hû'da hem icat var hem in'idam
Çekme hû'dan başını ol hû'ya râm *(Ruşeni. XV. 172)*

Çeküp başı باشی چكوب akl-ı bîhiretten
Aşkın sözüne muti' ü râmız *(Ruşeni. XV. 224)*

§ Tanrı sevmez tevhidden baş çekenleri باش چكنلرى .
(Ce. Esv. XV. 357)

2. Karşı gelmek, ısyan etmek, itâatsizlik etmek, serkeşlik etmek.

§ Her kavim ki artık bana baş çeke باش چكا ana aman yoktur.
(Si. Da. XIV. 755 - 2)

§ Nasihat etmek keleci eylemek hak'mane tatlı sözle güler yüzle gerek kim nefs serkeştir baş çeküp باش چكب önegülük ucun tutmaya. *(Hazain. 70 - 1)*

§ Atabeğ gelmedi baş çekti. *(Ta. Sel. XV. 75 - 2)*

§ Çün ol Âd kavmi kuvvetlerine inanup baş çeküp bize iyman getürmediler. *(Leys. Ar. XV. 15)*

Hak Taâlâ dedi ey mel'un-ı râh
Baş niçün çektin çü hükm eder İlâh *(Vahdet. XV. 33 - 1)*

Yine Eflak Rumili'de çekti baş
Yine sultan vardı eyledi savaş *(Enveri. XV. 88)*

Serv lâf-ı hüsn eder, göster kıyamın men' kıl
Baş çeken her serkeşin def'ine vâciptir kıyam *(Fuzuli. XVI.)*

§ Serkeş سركش [*Fa.*] : Baş çekici باش چكيجى .
(Deş. XVI. 168 - 2)

§ Serkeş سركش [*Fa.*] : Baş çekici باش چكيجى . *(Caf. XVI. 79 - 2)*

§ Mütemerrid متمرد [*Ar.*] : Baş çekici باش چكجى .
(Müntehab. XVII. 85 - 1)

§ Serkeş سركش [*Fa.*] : Baş çekici, inatçı, dik başlı, itaatsiz.
(Kam. Os. XIX. 4, 24)

3. Ön ayak olmak, başta gitmek.

§ Halbuki anlar gaflette baş çekicilerdir : murat Mekke kâfirleridir. *(Cev. Es. XV. 21)*

baş çenberi : Baş örtüsü.

§ Mıkne'a مقنعه [*Aa.*] : Derincek ve bürüncek ki ana baş çenberi باش چنبرى derler. *(Bab., XVI. 1, 324)*

baş çevzinmek : → **çiğzinmek.**

baş çıkarmak : Görünmek, zuhur etmek.

Baş çıkarmak باش چیقرمق istemezdi zer' vehminden anın
Gerçi fellâhın gözü yaşı ana bâran idi *(Fuzuli. XVI. 35)*

baş çiğrinmek : → **çiğzinmek.**

baş çiğzinmek : → **çiğzinmek.**

başdak : Tek başına.

§ Fakir oldur kim nesnesi yoktur illâ bir başdakdur بشدقدر. Miskin oldur kim nesnesi yoktur illâ oğlancıkları var, açlar. *(Tuh. Le. XV. 340)*

baş damarı : Dirseğin iç tarafında hacamet yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı ve baslık da denir.

§ Seraruy سراروی [*Fa.*] : Bedende bir damardır, andan fasdolunsa tepeden ve yüzden dem çekilüp bil-külliyye ihraç ve izaç olur. Arabide kıyfâl ve Türkide baş damarı باش طمری derler. İrku'l-ha yat olan üç damarın biridir. *(Bürh. XVIII - XIX. 347)*

§ El-kıyfâl القیفال [*Ar.*] : Kolda bir damar adıdır ki andan fasdolunur. Ve bu muarreptir. Bu damar kolda olan üç damarın biridir ki buna Fariside seraruy ve Türkide baş damarı باش طمری tâbir ederler. Ve biri ekhal dedikleri damardır ki ol üç damarın ortasına vâki'dir. Ve biri baslıktır ki en aşağı olan damardır. Fariside buna reg-i şüş denir ki akciğer damarıdır. *(Kam. XVIII - XIX. 3 - 328)*

başdaş, : Kafadar, emsâl, akran.

Yalvaralım başdaşımuz باشداشموز ona *(Yuz. Da. XIV. 17)*

§ Ey başdaşlarım باشدشلرم, atam bana yılda üç gün destur vermiştir. *(Anter. XIV. 2, 677)*

§ Sezavâr سزاوار [*Fa.*] : ... Başdaşa hemser derler. *(Deş. XVI. 111 - 1)*

§ Sâde ساده [*Fa.*] : Hemser yâni başdaş. *(Deş. XVI.)*

§ Ka'ad قعد [*Ar.*] : Başdaşla باشداشله turuşmak ve akranla savaşmağa hazırlanmak. *(Bab. XVI. 2, 473)*

başdaşlık : Beraberlik, müsavat.

§ Kefâet كفائت [*Ar.*] : Başdaşlık باشداشلق. *(Bab. XVI. 2, 282)*

baş dikmek : Reis tâyin etmek.

§ Turnalar ... birini baş dikerler باش ديكرلر dahi ana uyup bir elden bir ele giderler. *(Ac. XV. 62)*

baş düzmek : Kendi aklını başkasının aklına uydurmak.

Ol andı sonra bozduğun nedendir
Başıñ بشك şeytana düzdüğüñ دوزدوركك nedendir
(Tennuri. XV. 111)

baş ele gelmek : Kendine gelmek, başı yerine gelmek.

Aşkın yolunda düştüğüm ayaklara bu kim
Ya baş geliser ele باش كليسر اله ya baş vara âkıbet
(Sarıca. XV. 3)

baş eri : Komutan.

Bes oldu bu gazâya baş eri باش اری can
Buların üstüne aşk oldu sultan *(Tennuri. XV. 139)*

baş etmek, (baş eylemek) : Reis yapmak, komutan tayin etmek.

Leşkere sen oğlunu baş eylegil باش ايلكل
Kâfiri kır bağrını baş eylegil *(Bektaş. XV. 39)*

Cihanda onmadı gördüm ki Zati bağrımın başı
Ben âhir onmadıklar zümresine anı baş ettim باش اتدم
(Zati. XVI. 381)

baş eylemek : → **baş etmek.**

başga : Başka.

Eyü dimişdürür dâna-yı hüşyar
Ki başga بشقه her işin bir kişisi var *(Mih. XV. 109)*

baş götürmek : 1. Başını kaldırmak, başını yukarı kaldırmak.

Götürdü başını باشنی کوتردی secdeden gerü
"Yâ esefâ alâ-Yusuf" deyü *(Yuz. Şeyd. XIII. 82)*

Götürme baş ü hırsa dayanmagıl
Çü topraksın ü odlayın yanmagıl *(Ferh. XIV. 40)*

Başın götürüp باشن کوترب ansızın baktı ol
Yere namusu külli bıraktı ol *(Süh. XIV. 91)*

Baş götürmüş باش کوترمش hâsidin kasdına ejderha sıfat
San saçar ağzından âzer kâkül-i müşkin-i dost *(Ah. Pş. XV. 24)*

Şeh-melik'ten ejdeha tuyup tavış
Götürür baş bir kez eyledi huruş *(Enveri. XV. 79)*

Diye yâ Muhammed götür başını کتور باشکی secdeden
Şefâat kıl, edem seni ben atâma tutaş *(Muham. XV. 337)*

§ Amma ikileyin budak içinde dirildi pes budak sinlesinden baş götürüp çıktı. *(İrşad. XV. 383)*

Yere yüz yüz tevazu'la yüz urdu
Götürüp baş elin kavşurdu turdu *(Mih. XV. 287)*

§ Andan Yemliha dedi ki : Ey kardaşlarım başımız götürün birkaç lokma iftar edin. *(Leys. Ar. XV. 784)*

Yâ Rab bu turre baş götürüp کتوروب باش oldu ejdeha
(Sarıca. XVI. 61)

Götürüp başını کتوروب باشنی didi bürader
Bu denli kanda seksen deve gevher *(Fazilet. XVI. 76)*

Baş götürüp söyledi Abdüsselâm
Dedi dinlen sözümü ey hâs ü âm *(Battal. XVIII. 22)*

2. Baş göstermek, meydana gelmek.

Kaza baş götürse کتر سه باش basılır bilü
Anı işler uslu kim işler delü *(Süh. XIV 268)*

Güneş baş götürdü باش کتوردی veli Şah-ı Çin
Başın götürümezdi, tokur için *(Süh. XIV. 160)*

Delim yıllar gerek kim şol kuru taş
Akıyk ola Yemen'den götüre baş *(Kel. XIV. 2 - 67)*

baş gözü : Kalb gözü değil, vücut gözü.

Andan özge kimse Hakkı baş göziyle باش كوزيله görmedi
(Kuddusi. XIX. 215)

baş hoş etmek : → **başı hoş olmak.**

Başı aşağa : Kabahatli, şerefsiz.

Ki sen bir kahbesin giysû-bürîde
Başıñ aşağa بشك اشاغه yok yüzünde perde
(Hüs. Dil. XVI. 102)

başı aşağa olmak : Utanmak, mahcup olmak.

Aşağa oldu اشاغا اولدى kamunun başları باشلرى
Önlerine geldi fâsit işleri *(Yuz. Şeyd. XIII. 89)*

başı canı ele almak : Kelleyi koltuğuna almak, ölümü göze aldırmak.

Ne kuş uçar ne uğrar bunda kolan
Gelip aldı ele آ لدى اله bu baş ile can باشله جان *(Şeh. Ş. XVI. 539)*

başı çalkanmış : Başı dönmüş, şaşkın, aklı başında olmıyan.

§ Serasîme سراسيمه *[Fa.]* : Başı çalkanmış باشى چلقنمش.
(Sıh. Ac. XV. 71 - 2)

§ Serasîme سراسيمه *[Fa.]* : Başı çalkanmış باشى چلقنمش.
(Cam. Fa. XVII. 94 - 2)

başi çevrilmek : Başı dönmek.

§ Sergeşte سركشته *[Fa.]* : Başı çevrilmiş باشى چوريلمش.
(Şamil. XVI. 232)

başı elde : Başı yumuşak, yumuşak başlı (at).

§ Nerm-ligâm نرم لكام *[Fa.]* : Ağzı yumuşak at ki başı elde باشى الده at tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 590)*

başı hoş olmak, (baş hoş itmek) : Sevişmek, anlaşmak.

§ Mezbure Bâni ile başum hoşdu باشوم خوشد gecede ve gündüzde varır yakınnık eylerdim. Hamli zâhir olduğu vakıtta...
(Sic. K. XVI. 4, 173)

§ Kardaşın Âmir'den haberin var mıdır ki bir yıldır zâyi' olupturur; avratı, cazı ile baş ḫoş idüpturur باش خوش ايدب طورر kardaşına karşı zevk ederler. *(Ferec. XV. 393)*

başı kaba : Başı açık, başı kabak.

Dedi haşr ola kamu başı kaba باشی قبا yalın ayak
Ben dedim ayb olmaya mı avrata işbu sıfât
(Muham. XV. 313)

§ Yâd-ı Hak'tan bir derunu boş yalın ayak başı kaba tennûrepûş ışık, Abdal Ata huzuruna gelip... *(Letaif. XVI. 34)*

§ Mansur'u gördüm, başı kaba باشی قبه yalın ayak ve endamına lerze düşmüş. *(Şevahid. XVI. 242)*

§ Fâsı'a فاصعه [*Ar.*]: Hararetten dâima başı kaba yürüyen avrat. *(Bab. XVI. 2, 261)*

Kaygusuz der şah-ı cihan
Başı kaba باشی قبا teni uryan
Bizimdir ayet-i Kur'an
Biz vasl-ı dildar ehliyiz *(Alâ. XVI. 68)*

Lâlenin tacın aldı bâd-ı fena
Kıldı Mecnun misâl başı kaba *(Ş. G. XVI. 29)*

Sâlik-i meczupların yoldaşı
Başı kaba yalın ayaklar başı *(Atai. Ha. XVII. 36)*

başı kayısı olmak : → **başı kayusu olmak.**

başı kayu olmak : → **başı kayusu olmak.**

başı kayusu : → **baş kayusu.**

başı kayusu olmak, (başı kayısı olmak, başı kayu olmak, başlu başı kayusu olmak) : Başı dertte olmak, başının derdine düşmek.

§ Halka hep başı kayısı oldu باشی قایسی اولدی.
(Anter. XIV. 2, 29)

Olur اولور küffarın anda başı kayu باشی قایو
Kırardı gaziler kılıç sınayu *(Salâtin. XV. 143)*

§ Ol günde her kimsenin başı kayusu olup kartaş kartaştan ve oğlanlar atasından ve ata ana oğlancıklarından kaça. *(Delil. XV. 154)*

§ Başın kayusu olup ol ayrukların aybını zikretmekliğe mecalin kalmaya. *(Delil. XV. 115)*

§ ... Ellerine silâh verdi, bu harabeye bir etraftan koyuldular, na'ralar urdular, sû'lûklere başı kayusı oldu باشی قایوسی اولدی, ikisin depelediler, kalanın kaçırdılar. *(Ferec. XV. 492)*

§ Perişan olup başlu başı kayusu oldu باشلو باشی قیوسی اولدی. *(Ta. Sel. XV. 68)*

§ Bin ayak bir ayak üzerine ola, halâyıka başlu başı kayusu ola باشلو باشی قیوسی اوله. *(Zâd. XV. 4)*

Bulara uyanın başı kayudur
Ki mekri bunların dipsiz kuyudur *(Yuz. Şems. XVI. 304)*

Kalan divlerin oldu başı kayı اولدی باشی قایی
Yidi Mifrak Semendün Kethudayı *(Fazilet. XVI. 84)*

§ Kazıyyeden âgâh olucak her birine başı kayusu olup باشی قیوسی اولوب kimisi ceng ve kimisi firâra âheng eyledi. *(Solak. XVII. 81 - 2)*

§ Her gemiye başı kayusu olup biri birine bakmaktan kaldılar. *(Tuh. Ki. XVII. 101)*

başıkmak : 1. Yaralanmak.

Sıvıştı ara yerden şah Hurrem
Başıkmakdan بشقمقدن teni oldu müsellem
(Işk. XIV. 179 - 2)

2. Yara baş tutmak.

§ Cilüb جلب [*Ar.*] : Yağmursuz gelüp geçen bulut ve karantısı ve karanuluğu ve yaranın başıkmış باشقمش mühresi. *(Bab. XVI. 1, 79)*

başın : Başta, önce, en başta, ilkin.

Getirdiler Ya'kub'a düvit kalem
Geldi Şem'un katına eydür babam
Dileğin nedir bana ayt ki bilem
Ne buyurursan bana ayt söyleyem
Ya'kup eydür adını angıl başın باشين
Andan sonra vasfeyle gözüm yaşın
(Yuz. Şeyd. XIII. 83)

başına : Yalnızca, Tek başına.

§ İmam ile bir rek'at kılmak hayırlıdır, başına باشنه bin rek'at namaz kılmaktan. *(Zâd. XV. 96)*

başına and içmek : Adına yemin etmek.

Ol kadar aşkın beyabânında secde kılmışam
Kim başuma and içerler بشومه اند ايچرلر seng-i harâlar benim
(Sarıca.XV. 29)

Ericek beş yaşına ol meh-çihr
Başına and içerdi mah ile mihr *(Yuz. Şems. XVI. 68)*

başına çevirmek : Başı etrafında dolaştırmak, çevirmek.
(Sadaka edilecek şeylerin baş etrafında çevirildikten sonra verilmesi âdetini anlatıyor.)

Sanma pervaneleri yaktı oda şem-i münir
Çevirip başına چورب باشنه her birini âzad etti *(Mesihi. XV. 99)*

Çevir başıña چور باشيكه âzad et benim devletlü sultanım
(Sur. XVIII. 154)

başına dönmek : Hizmet için etrafında dolaşmak.

Başına döndü دوندى باشنه sipihr-i bîkarar
Hâk-i pâyine yüzün sürdü zemin *(Nabi XVII - XVIII. 93)*

§ El-mukıyt المقيث [*Ar.*] : Bir nesnenin üzerine olmak ve başına dönmek باشنه دونمك yâni iltizâm-ı hizmet-i lâzıme sahibi.
(Kdeb. XVIII. 273 - 2)

§ ... Âleminde başına döner bir iki dost bulunur.
(Kâni. XVIII. 226)

başına komak : Yalnız bırakmak, kendi başına bırakmak.

Başımıza koma باشمزه قومه bizi bir nefes
Yohsa kapar gürg-i hava vü heves *(Ruşeni. XV. 108)*

başına sovuk geçmek : Anlayışını kaybetmek, anlayıştan uzak kalmak.

§ Sâkine : Varın, sizin başıñıza sovuk geçmiş باشکزه صوق کچمش dedi.

(Müslim. XV.)

§ Ol pelid oğlu mel'unlara söyleyin, anların başlarına sovuk geçmiş باشلرینه صوق کچمش , *(Hamza. XIV. 54, 136)*

başına söylemek : Kendi kendine söylenmek.

Delü gibi el içinde o gümrah
Başına söylenür بشینه سویلنور yörürdü her gâh *(Lârendi. XVI. 95)*

başın aşağa bırakmak : başın aşağa itmek.

başın aşağa eylemek : → başın aşağa itmek.

başın aşağa itmek, (başın aşağa bırakmak, başın aşağa eylemek, başın aşağa kılmak, başın aşağa salmak, başın aşağa tutmak, başın salmak (I), başın önüne salmak) : 1. Başını önüne eğmek.

§ Kız izz ü naz ile tahte oturdu, şahzade dahi kürsi üzerinde oturdu başını aşağa eyledi باشنی آشغه ایلدی kızdan yana bakmadı. *(Ferec. XV. 332)*

§ Ol yiğit başın aşağa idüp باشن آشغه ایدوب halife önünde yer öptü. *(Ferec. XV. 277)*

§ Şah hışmedüp eyitti : Ey nâbekâr korkmadın mı, kızımı bednâm eyledin, seni iki biçeyim didi. Şahzade başın aşağa bıraktı باشن آشغه براقدی , cevap vermedi. *(Ferec. XV. 451)*

§ Mezkûr Aydoğan... ısbaten cevap vermeyip başın aşağa tutup باشن اشغا طوتوب sâkit-i mahfil oldu. *(Sic. K. XV. 1, 327)*

§ .. Ayruk söz söylemedi, başın aşağa saldı anın sözüne hayran kaldı. *(Bektaş. XV. 207)*

§ Çevgân gibi başın aşağa saldı باشن آشغا صالدی .
(Saadet. XV - XVI. 133 - 1)

Başın salur aşağa görünce hicaptan
Sanman tevazû eyleyüp alur selâmımız
(Ruhi. XVI. 222)

Yüzünü dürdü büktü nâme gibi
Öñüne saldı başın اوکنه صلدی باشن hâme gibi
(Yuz. Şems. XVI. 336)

§ Bir zaman başın öñüne saldı باشن اوکینه صلدی ve derya-yi hayrete daldı. *(Ârifin. XVI. 257)*

§ Mübarek başların salup bir miktar düşündüler.
(Solak. XVII. 228 - 2)

2. Utandırmak. mahcup etmek

§ Baş verdün, başum aşağa kılma باشوم آشغا قلمه .
(Tazarru. XV. 130)

Sarkarsa adû çâh-ı zenahdanına canâ
Başın aşağa ide باشن آشغه ایده anın Hazreti Mevlâ
(Hâleti. XVII. 165)

başın aşağa kılmak : → **başın aşağa itmek.**

başın aşağa salmak : → **başın aşağa itmek.**

başın aşağa tutmak : → **başın aşağa itmek.**

başına toprak : Yazıklar olsun, ölsün!

§ Toprak طپرق ol kutsuzun başına باشنه kim ol padişah dergâhına kendözün toprak eylemeye. *(Tuh. Le. XV. 168)*

Bu da sinemde benim dağ olsun
Be senin başıña toprağ باشکه طوپراغ olsun
(Fazıl. XVIII - XIX. 37)

başına toprak koymak : ölümünü istemek.

§ Padişah avratlar gibi sağu sağdı, yüzün yırttı, başına toprak koydu باشنه طپراق قویدی, tonun yırttı. *(Ferec. XV. 221)*

§ Habib ile taht üzerinde otururduk, nâgâh ana tep geldi, eyitti : Ah düşman zafer buldu, torbayı getir, didi. Ben torbayı getirince yanmış. Ağladım, tonum yırttım, başıma toprak koydum. *(Ferec. XV. 401)*

başına urmak : 1. Başına giymek.

§ Emirü'l-mü'minîn Ömer, Kayser'e bir kalansüve viribidi, yâni ak bezden, pamuklu, astarlı, başına uracak bir takye viribidi. Kayser ol börkü başına urdu باشنه اردی.
(Fütuh. XIV. 19)

Başıña ur باشکه اور bu velâyet tacını
Canını al kâfirin ya bacını *(Bektaş. XV. 40)*

2. Başına giydirmek.

Mir Süleyman oldu çün kim padişah
Urdular başın'anın altun külâh *(Enveri. XV. 91)*

başını almak : Başını kesmek.

§ Ey sultan, bir kişinin kan bahası on bin direm gümüştür. Ben, kan baham içün hâcibe veririm, vezire veririm, ziyade sultana dahi vereyim; Beni üşendirme, yok dirsen buyur başımı alsunlar باشمی آلسونلر. *(Ferec. XV. 231.)*

§ Fağfur'un bir kızı vardır gayet pâkizedir ve liykin yaramaz huyu vardır, bir yiğit anı dileyü gelse mes'ele sorar cevap veremezse başını alur باشنی آلور. Şimdiyedek beşyüz kan idüptür. *(Ferec. XV. 323)*

§ Gördü bir burcta bir taş, bir âdem başı asılıpturur: Bu nedir, didi. Eyittiler : Sultanın bir şatranc-bâz kızı var, be-gayet hûbdur, âlemin melik - zadelerinin şatranç ile başını alur bunda asar. *(Ferec. XV. 533)*

başını kazıtmak, (baş kazıtmak) : Saçını tıraş ettirmek, saç tıraş ettirmek.

§ Halit odasına geldi, sabah va'de vaktında düzündü koşundu, başım kazıdayım باشم قازيدايم dahi lâtif olayım didi, baş kazıcıya bir oğlan gönderdi. *(Ferec. XV. 464)*

§ Haccam usturayı eline aldı bir iki kıl kesti, eyitti : Bugün hiç nesne yidin mi? Âgâh ol, çün güneş Sevr'e geçe, sığır eti, taze balık yimek mekruhtur... Halit feryat eyledi : Hey zâlim seni baş kazıtmağa باش قازيتمنه okuttuk, müneccimliğe çığırmadım.. *(Ferec. XV. 464)*

başını ortaya komak : Canını feda etmek.

Dost yolunda başıñ ortaya ko قو اورتهيه باشك yindek yürü
Yüğrük at bin kuş gibi koş düşman ile var kovuş
(D. B. XVI. 98)

§ ... Ben dahi ol hizmeti uhdeme alup başım ortaya kodum باشم اورتايه قودم. *(Ârifin. XVI. 170)*

başını örtmek : (Bir kadını) kendisine karı olarak kabul etmek.

§ Bir hatun geldi ya Emire'l-mü'minin bir erim var idi gaip oldu, nişanı belürmedi, nefekadan âcizim... Genç kişiyim bir kimse gerek kim başımı örte باشمى اورته, bana şefkat ide. Ömer eyitti : Çün yedi yıl temam oldu erinden nişan belürmedi, seni bir ere dahi verelim. *(Ferec. XV. 370)*

başını taşa döğmek : Başını taşa çalmak.

Abes yerlerde harcettim yaşım ben
Yeridür taşlara döğsem başım ben *(Dah. XIV. 22- 2)*

başını yenmek : (Atın) başını almak, başını zaptetmek.

Yeğ ol kim yayak zahmete katlana
Ki başın yeñemez باشن يكامز ata atlana *(Süh. XIV. 137)*

başını yere komak : Secde etmek.

Ağladılar döktüler göz yaşını
Her birisi yere kodu başını يره قودى باشنى *(Zehr. XVI. 176)*

başın önüne salmak : → **başın aşağa itmek.**

başın salmak (I) : → **başın aşağa itmek.**

başın salmak (II), (baş salmak) : Başını sallamak.

Ziyana verür harman issi işin
Ki başakçıya karşu salar başın صالر بشين *(Ferh. XIV. 27)*

Surahi baş salar باش صلر avazı birle
Kadeh hunâbe ağlar sazı birle *(Çeng. Dâi. XV. 198)*

Bulut ağlar veli gül gönca handân
Benefşe baş salar mest olmuş andan *(Çeng. Dâi. XV. 187)*

§ Ahmet başın salıp : Cümleniz büyük söylediniz, hasmın karınca ise merdâne bilmek gerektir, dedi. *(Müslim. XV. 17. 12)*

§ İsfendiyar baş salıp : Yalan ise ancak olur, deyip etti.. *(Müslim. XV. 34, 8)*

§ Sultan eyitti : Bu bağı kimin içün dikersin ? Pîr eyitti : Kendim içün. Sultan başın salup باشن صلوب eyitti : Eyle sanırım ki bu bağdan yimeyesin didi. *(Ferec. XV. 515)*

§ Sana başların salsalar gerek sözünü hoş görmeyip. *(Cev. Es. XV. 381)*

Zikreder başın salar bâd-i sabâ ile müdâm
Sofiler gibi düşürmez elde tesbihin çınar *(Yahya. Bey. XVI. 27)*

§ Ser-devan سردوان [*Fa.*] : Baş sala sala صله باش yürümek ... *(Ni'meti. XVI. 383)*

§ Ser-devan سردوان [*Fa.*] : Başın sala sala yürümek. *(Deş. XVI. 266 - 2)*

§ En-nü'ub النعوب [*Ar.*] : Durmayup gitmek içün başın salan باشن صالن dişi deve. *(Kdeb. XVIII. 231 - 2)*

başı örtülü : Kadın.

§ Hergiz başı örtülüler باشی اورتلولر ile oturma, eğer ol Râbia dahi olursa. *(Tez. Ba. XV. 45)*

başı pek : Başı sert, gem almaz.

§ Mezbur Yeniçeri bir başı pek باشی پك ata binip şehir etrafında at seğirtir iken attan düşüp ol darptan fevt olduğu..
(Sic. A. XVI. 6, 1339)

başıra : → başra.

başı şaşmak : Başı dönmek, aklı başından gitmek.

Siyavûş'a tehevvür hasıl olsun
Başı şaşsun باشی شاشسون ü aklı zail olsun *(Hurş. XIV. 56)*

ba yelli, (başı yellü, başı yillü) : Hafif - meşrep, havalı.

§ Bâdsâr بادسار [*Fa.*]: Başı yelli باشی یللی, bîvakar. *(Miftah. XV. 51)*

§ Bâdsâr بادسار [*Fa.*]: Başı yelli, yâni vakarsız, hafif olan kimse.
(Deş. XVI. 90 - 2)

§ Bülheves بوالهوس [*Fa.*] : Başı yillü باشی یللو, bîsebat.
(Cinas. XVI. 81 1)

§ Bâdser بادسر [*Fa.*] : Başı yellü, vakarsız kimse.
(Cam. Fa. XVII. 22 - 2)

§ Bâdser [*Fa.*] : Başı yillü باشی یللو, hafif kimse.
(Nuh. Tuh. XVII. 61 - 2)

başı yellü : → başı yelli.

başı yillü : → başı yelli.

baş indirmek, (baş indürmek) : İtaat etmek, serfürû etmek.

Çün Azazil Ahseni - takvim'e baş indirmedi
Anda sırr-ı Kâ'be-i Hannan umarsın ne acep
(Nesimi. XIV. 77 - 2)

Baş indürmedüñ باش اندرمدك Leyli'nin meyline
Hayalin kodun geçmedin hayline *(Ferh. XIV. 36)*

Her ki baş indirdi باش اندرد ana oldu şad
Her kim ol serkeşlik etti kaldı yad *(Ga. XIV. 314 - 2)*

Zahmden korkubenin yüz döndüre
Ya varuben düşmana baş indüre باش اندره *(İs. XIV. XV. 147)*

§ Cihanın kumarbazları, âlemin tarrarları gelirler bana baş indirirler باش ايندررلر, sen bana böyle mi idersin.
(Ferec. XV. 39)

Ana indirmek اندرمك gerek cümle başı باشی *(Bektaş. XV. 77)*

Anın şerhinde râhın inşirahı
Ana baş indürür باش اندورر câm u surahi *(Çeng. Dâi. XV. 199)*

Lâle benzer ki gül-i ruyine indirmedi baş اندرمدی باش
Mug-ı Hindû gimi yandı kararup içi daşı
(Ruşeni. XV. 276)

Çü baş indirdi anın hizmetinde
Temamet gözgü oldu san'atında *(Tennuri. XV.)*

§ ana bir gerçek haber gelse Kur'an gibi, ol anı yalanlaya, tekebbürlük edüp ana baş indirmeye باش اندرميه.
(Leys. Ar. XV. 362)

Baş indürmek باش اندرمك melik derbana hayf
Hizmet eylemek melek şeytana hayf *(Vahdet. XV. 43 - 2)*

§ Âstan-ı mütâbaatına baş indirmediler.
(Saadet. XV - XVI. 111 - 2)

Dahi çok yaptı sonra kasr ü eyvan
Ki baş indüre anı görse Keyvan *(Şeh. Ş. XVI. 23)*

baş indürmek: → **baş indirmek.**

baş ip : Çözgülük, tezgâha gerilen direzilik ip.

§ Bir bel ip ve bir baş ip باش ايب ve bir atma ip..
(Sic. K. XVI. 4, 223)

başiyle : Başaktaki haliyle, kabuklu olarak.

§ Kaçan kim ekin erişe biçesiz anı döğmeden başiyle باشيله zahire kılasız. *(Leys. Ar. XV. 640)*

başka : Ortaksız, müstakil.

Ki başka بشقه buzağu, kaçma bu sözden
Yeğ olur şeksiz ortaklık öküzden *(Güvahi. XVI. 36)*

O kim yir çöreğini başka بشقه zâhir
Dişiyle kaldırır dengini âhir *(Güvahi. XVI. 27)*

başka başına : Başlı başına, kendi başına, ayrı.

§ Şiy'a شیعه [*Ar.*] : Kişinin etba' ve ensarı ve başka başına باشقه باشنه olan münferit tâife. *(Bab. XVI. 1, 226)*

§ Memlike ملکه [*Ar.*] : Nesne sahibi olmak ve başka başına dilediğün işlemek. *(Bab. XVI. 1, 330)*

§ 'Aned عند [*Ar.*] : Yoldan sapmak ve deve başka başına otlayup yürümek. *(Bab. XVI. 2, 469)*

başka çıkarmak, (başka kılmak) : Ayırmak, (öğrenciyi yetiştirip usta haline getirerek kendi başına iş yapması için) ayırmak, benzerleri arasından seçip ayırmak.

§ Delle bir gün ağır tonlar giydi bir bezzazın dükkânına vardı selâm verdi, bilesince bir gulâm var idi. Eyitti: Ey hoca seninle benim işim var amma bu dem iki kıymetli bez gerek. Bezzaz bu avratın bîbâk sözüne aldandı, kumaş arz eyledi. Delle kırk pâre bez üğürtleyip başka çıkardı بشقه چیقاردی. Söyleşürek hareketle libasın düşürdü yüzünü bezzaza gösterdi, bezzaz fitneye düştü, Delle bezleri gulâma verdi var göster didi. *(Ferec. XV. 484)*

§ Et-taḫric التخریج [*Ar.*] : Bir üstâd şâgirdini başka çıkarmak باشقه چیقارمق gerek ilm-i şerif ve gerek başka hirfette harif olsun. *(Kdeb. XVIII. 312 - 2)*

§ Ḫarrecehü خرجه [*Ar.*] ... Anı üstad idüp taşra çıkardı ki bizim ıstılahımızda şâgirdini başka çıkardı بشقه چیقردی tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 402 - 1)*

§ El-ferz الفرز [*Ar.*] : ... Bir nesneyi âhar nesneden ayırıp başka kılmak بشقه قلمق mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 192)*

başka çıkmak : Usta olup ayrı iş yapmağa başlamak.

§ Serâmed سرآمد [*Fa.*] : Her san'atın a'lâ mertebesinde olan kimesne ve başka çıkmış باشقه چقمش ve temam olmuş. *(Ni'meti. XVI. 380)*

§ Et-teḫarrüc التخرج [*Ar.*]: Bir işte üstâzından izin ve destur alup kemâl sahibi olduğu cihetten başka çıkmaktır باشقه چيقمقدر gerek ilm-i şerif ve gerek sâir hirfet olsun. *(Kdeb. XVIII. 298 - 1)*

başka kılmak: → **başka çıkarmak.**

baş kaldırmak: Belirgin durum göstermek.

§ Kibr ü nahvet, nihâdında baş kaldırdı باش قالدردی eyitti: Bencileyin cihanda kim var. *(Ferec. XV. 312)*

baş kayusu, (başı kayusu): Baş derdi, baş gailesi, can baş kaygısı.

§ Emzüklü avratlar başları kayusundan باشلری قيوسندن emzirdikleri oğlancıklarını yabana atalar. *(Delil. XV. 143)*

§ Ben eyittim ki: Utanmaz mısın, halka başı kayusu باشی قيسی sen durdun balık bişürürsün. *(Tebareke. XIV. 16 - 1)*

§ Kıyamet gününde halk sinlelerinden ... anadan doğma yalıncak kopalar.. ol gün baş kayusu olur her kişi kendi haline meşgûl olur, kimseye bakmaz. *(Cennet. XV. 151)*

Vereler bana hem bac u haracı
Bulalar baş kayusuna ilâci *(Fazilet. XVI. 36)*

Çün işitti bunu yâranlar heman
Baş kayusuna düşer anlar heman *(Battal. XVIII. 186)*

baş kazıtmak: → **başını kazıtmak.**

baş kesmek: Baş eğerek saygı selâmı vermek, alçak gönüllü davranmak.

Baş keser kaddine servi gülşende
Hey kameti balâ seni görünce *(Saz. Dertli. XIX. 272)*

Baş keseni باش کسنی çarh idemez sernigûn *(Molla. XIX. 398)*

baş kılı: Saç.

§ ... Üçüncü, baş kılın باش قلن kazıtmak. *(T. E XV 4)*

baş komak, (baş koymak) : 1. Can feda etmeğe razı olmak.

§ Vallahi ben Kazan uğruna baş komuşum قومشم باش.
(Dede. XIV. 150)

Mülk-i aşka gitmeğe tığından özge râh yok
Baş komak âsan mıdır bu yolda kim hem-rah yok
(Ruhi. XVI. 272)

2. Saygı ile baş eğmek.

Iraktan tapu kıldı vü kodu baş قودی باش
Getirdi şeker, beksimet, bişmiş aş *(Süh. XIV. 193)*

Çok kişi baş kor قر بش bana i'zaz ile
Çoklar elimi öperler naz ile *(Man. Tayr. XIV. 173)*

Didi bunu vü baş kodu قودی باش nigâra
Söğüt gibi eyildi ol çınara *(Işk. XIV. 267 - 1)*

§ Halife hizmete geldi gulâm yerinde durdu baş koyup hizmet eyledi. *(Ferec. XV. 213)*

§ Ol siyah yimekten içmekten fâriğ olur, eydür : Ey sanem beni sergerdan ve seni bend-i zindan-ı esir itme, serkeşliği ko, vefama baş ko قر باش ve illâ sana bir iş iderim ki âlem ibret tutar. *(Ferec. XV. 118)*

§ A'manın karındaşı .. taht önünde baş kodu eyitti : Buyur ezbehr-i Huda bu lâ'ini, ol bîgünah sengsâr olduğu yerde iledüp depeleyem. *(Ferec. XV. 429)*

§ Kamerşad Bânu ayağa turup babasına baş koyup قیوب باش icazet alıp gitti. *(Müslim. XV. 33, 64)*

§ Pâygâh-ı taht-ı padişahî önünde yüz yerde yüz yerde baş kodu قودی باش. *(Şeref. XVI. 220)*

Ali önünde Cabrail kodu baş
Ali kıldı çü sırrı âleme faş *(Alâ XVI. 72.)*

Hâme veş her kim ki baş korsa hat-ı fermanına
Ola berr ü bahr u Hind ü Rûm içinde kâmkâr
(Lâmii. XVI. 13 - 1)

Baş koşmak : 1. Baş başa vermek, fikir birliği yapmak.

Koşma baş قوشمه باش her yad ile şâh-ı gül-i ra'na gibi
(Sarıca. XV. 43)

Delülerdir bunun ile koşan baş
Şu kim kâmildürür koşmaz buna baş *(Salâtin. XV 148)*

Ölücek ol bana sin içre yoldaş
Benüm ile ol aralıkta koş baş قوش باش *(Salâtin. XV. 36)*

Baş koştu dil ol zülf-i siyehkâre ne müşkil
Gam bendine bağlandı bir avare ne müşkil
(Ah. Pş. XV. 93)

§ Bunca yıldır seni severim, erin zaiftir, ben cüvanım, benimle baş koş قوش باش iki bin dinar vereyim. *(Ferec. XV. 189)*

§ Neccar ... avrata kakıdı eyitti : Ne revâdır ki beni sevmek lafın ururşun, yine cüllâha baş koşarsıñ قوشارسك باش .
(Ferec. XV. 199)

Sana hercâyi deyü kimsene ta'neylemesün
Baş koşup قشوب باش her kişiye olma güneş gibi levent
(Revani. XVI. 17)

Baş koşup gül yüzün ey serv-sehi lâlelere
Bülbülün bağrını hûn eyledi efganlar ile
(Selim. XVI. 116)

Serv gibi her havaya koşma baş قوشمه باش
Gül gibi dökme yüzün suyun bilaş *(Selâman. XVI. 87)*

Görmedim dünyada rahat yüzünü
Yanılıp bu aşka başım koşalı *(Saz. Abdi. XVIII. 384)*

2. Canla başla bir işin üzerine düşmek.

İşini bilen gözler olur işin
Eli ermeyesine koşmaz başın قوشمز باشن *(Süh. XIV. 197)*

Gönül kapıcı eyle oynar oyun
Ki baş koştuğuñ قشدوغك باش bilse dartar boyun
(Süh. XIV. 84)

§ ... Serçeşme-i Nil'den haber sordu. Eyitti: Şol karşığı dağa çıkıcak Nil'in serçeşmesi olan dağın kulesi görünür amma yıraktır, yolda zahmetler çoktur, sen oğlansın, vazgel didi. Şahzade eyitti: Yâ ceddî ol zahmeti kabul itmeyen bu yolda baş koşmaz قوشماز باش bana haber ver nice itmek gerek.
(Ferec. XV. 440)

Ol dahi koşmadı bu işlere baş
Varuben etmedi dev ile savaş *(Şeh. Ş. XVI. 200)*

3. Serdar tayin etmek.

§ Peygamber Aleyhisselâm Kureyş kârvanın urmağa gönderdi, Ebu-Übeyde'yi baş koştu قشدی باش . *(Hay. XV. 141)*

§ Mısır'ın ulu beğini, Hoşkadem'i leşkere baş koştu قوشدی باش .
(Âş. XVI. 229)

4. Yarış etmek.

Kim ki bahs ile baş koşarsa قوشرسه باش bana
Ger Feridun ise harifem ana *(Fuzuli. XVI. 88)*

Tutmadım bunca bana pend edegördü şeyh ü şap
Akıbet bâd ile baş koştum قوشدم باش beni etti harap
(Ruhi. XVI. 103)

baş koymak: → **baş komak.**

başlamak: Başa geçmek, öne düşmek.

Çıkara ümmetini ol tamudan
Başlaya بشليا öndin yürüye kamudan
(Yuz. Şeyd. XIII. 54)

§ Meysere islâm sancağını eline aldı müslümanlık çerisini başladı بشلدی . *(Fütuh. XIV. 34)*

Bilesince ola anın kulavuz
Ol anı başlaya بشليه yol göstere uz *(Tennuri. XV. 52)*

Düşübeni önüme Hayrü'l-beşer
Başlaya ol âli eşiğe meğer *(Ruşeni. XV. 115)*

Bize ol başladı kılavuz olup
Doğru yoluna Hak Taâlâ'nın *(Ruşeni. XV. 213)*

başlanmak : Başaklanmak.

§ Kaçan buğday başlandı بشلند ve ovmağa yaradı, Âdem eyitti: Yiyeyim; eyitti : Yok. *(Enb. XIV. 49)*

başlık : Mehri muaccel, kalın.

§ Anam Şahzaman, karındaşım Mehmed'in kayın babası olan Yahya Fakih'e fuzulî başlık بشلق vermiş, talep iderim didikte mezkûr Yahya Fakih cevap verip zikr olan mâde deveyi kızım Hatunpaşa'ya mehr-i muaccel verdiler, ben dahi kızımdan iştirâ ittim. *(Sic. K. XVI. 7, 33)*

Başlı su : Kaynak halindeki su.

§ Vütun وتون [*Ar.*] : Bir nesne munkatı' olmayıp mütemadî ve daimî olmak mânasınadır; meselâ başlı su صو باشلی gibi. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 258)*

başlu : Yaralı, mecruh.

§ Yolda iki geyik gördü kim birbiri ile uruşur ve buynuzları biri birin başlu باشلو eylemiş, kan akar. *(Kel. XIV. 17)*

§ Bizim kavmimizin çoğu başludur باشلودر.
(Anter. XIV. 2, 450)

Aşk derdinden içi başlu idi
Fırkat odundan gözü yaşlu idi *(İs. XIV - XV. 99)*

Benzi sarı vü gözü yaşlu ola
Derdile hem ciğeri başlu بشلو ola *(K. Ü. XV. 109)*

§ Gönlü cefa okuyle başlu باشلو kılur. *Güzide. XV. 71)*

Akıttı kanı gözüm yaşlı kaldı
Yüreğim deldi bağrım başlu kaldı *(Şeh. Ş. XVI. 125)*

başlu başı kayusu olmak : → **başı kayusu olmak.**

Başluk : Başlık.

§ ... Ve zenciri ve kılâdesi ve sine-bendi ve başlığı باشلوغی gümüş eyüce rahtım ve üç dane dülbendim ...
(Sic. A. XVI. 2, 20)

başmak, (paşmak) : Ayakkabı.

Vat'ı [*Ar.*] basmak, na'l نعل [*Ar.*]: başmak بشمق, giceler gezen: ases [*Ar.*]
(Fer. XIV. 25)

Tapu idüp el başmağa بشمغا urma dur
Ver etmek bana, başıma başmak بشمق ur *(Ferh. XIV. 28)*

Yalın mı yeğ ayak ya paşmak پشمق darı
Sefer yeğ mi ya evde savaş varı *(Ferh. XIV. 63)*

§ Mezkûr Hızır'ın ayağına giydiği başmak باشماق benim maktûl olan oğlumun başmağıdır. *(Sic. B. XV. 3, 43 - 2)*

§ Sür سر [*Fa.*] : İple kıldan olan başmak باشماق.
(Sıh. Ac. XV. 25-1)

§ Yedi çift başmak بشمق, iki altun küpe, iki tay...
(Sic. K. XV. 2, 300)

§ Başmak çıkardıkları yerde oturdu. *(Tez. Lâ. 428 - 1)*

§ Hergiz ayağına başmak بشماق giymedi, ana eyittiler: Niçün yalın ayak yürürsün. *(Tez. Ba. XV. 160)*

§ Kaçan mescit kapısına gelse başmağın yere sile, temiz kıla.
(Zâad. XV. 102)

§ Pes çıkar başmaklarını, bedürüsti sen arı derede, Tuva'dasın. *(Cev. Es. XV. 9)*

§ Ve âdem gelicek ayağ üzerine durmak ve gittikte paşmağın پشماغن çevirmek ve kapuyu açıvermek gibi. *(T. E. XV. 7)*

Gider gayrını sen anınla bir ol
Ayağı başmağı bastuğu yer ol *(Tennurî. XV. 24)*

Yüzüme bastı ayağını gördüm
ki başmağının altun kevkebi var *(Sarıca. XV. 8)*

§ Kisâyi yerinden kalkınca filhâl Me'mun ve Muhammed Emin ileri yürüyüp üstatlarının başmağını önünde kodular.
(Câh. Na. XVI. 30)

Kimi kaftan u kimi kuşağ ister
Kimi takya vü kimi başmağ ister *(Güvahi. XVI. 110)*

Nevbaharın ey sabâ bizeden elin ayağın öp
Topuğuna yüzünü gözünü sür başmağın öp
(Revani. XVI. 10)

§ ... Ve dükkân-ı mezbur içinde olan babuç ve başmak بشمق ve mesh ve iç edik her ne ise... *(Sic. A. XVI. 3, 943)*

§ Kefş كفش [*Fa.*] : Başmak بشمق. *(Şamil. XVI. 155)*

§ ... Ayağına başmak giymedi. *(Tez. Ün. XVI. 58 - 2)*

Giyip çün mûzeyi geldi hirama
Hilâlin başmağı atıldı dama *(Veyse. XVI. 100 - 1)*

§ Ayağında gayette kıymetli başmak var. *(Rahat. XVI. 228)*

§ Hemlaḫt هملخت [*Fa.*] : Yama, pine mânasına ve başmak ve edik gönü. *(Cinas. XVI. 63 - 1)*

§ Kefş كفش [*Fa.*] : Başmak باشمق ayağa giyerler. *(Deş. XVI 171 - 1)*

§ Eş-şürse الشرثه [*Ar.*] : ... Paşmak پاشمق ve nalın ve sair ayakkabı. *(Ah. XVI. 541)*

§ El-maḫruz المخروز [*Ar.*] : Dikilmiş edik ve dikilmiş babıç ve başmak. *(Terceman. XVI. 2, 305 - 1)*

Yaka çâk edeni başmak gibi salur ayağa
Ey Fuzuli bak anın ettiği istiğnaya *(Fuzuli. XVI. 189)*

§ Ekvas اكواث [*Ar.*] : Ayak kabları ve başmaklar. *(Bab. XVI. 1, 232)*

§ Ve Zehepten kefş giyüp gezer ve bu cezirede kendüden gayri bir kimse altun başmak giyse ayakların kat'eder. *(Men. Av. XVI. 74 - 2)*

Yüzün sürdün deyü ayaklarına
Sürerdi yüzünü başmaklarına بشمقلرينه *(Yuz. Şems. XVI. 351)*

Çü doğdu gün gibi bedr-i cemâlin
Dama atıldı paşmağı پشماغی hilâlin *(Yuz. Şems. XVI. 266)*

§ Sendel سندل [*Fa.*] : Başmak بشمق kefş mânasına. *(Caf. XVI. 83 - 1)*

§ Sendel سندل [*Fa.*] : Kefş, yâni başmak. *(Ni'meti. XVI. 391)*

Giyer zerrin başmağ ayağına
Güneş düşer ayağı toprağına *(Şeh. Ş. XVI. 424)*

§ Sendel سندل [*Fa.*] : Başmak باشمق kefş gibi. *(Nuh. Tuh. XVII.)*

§ Kefş كفش [*Fa.*] : Başmak بشمق . *(Cam. Fa. XVII. 42 - 2)*

§ El-hızâ الحذاء [*Ar.*] : Na'leyn, Arap, paşmak پشمق yerine giyerler. *(Kdeb. XVIII. 96 - 1)*

§ Kefş كفش [*Fa.*] : Pây-efzar mânasınadır, yâni ayakkabı. Türki-i kadimde başmak بشمق ve hâlâ papûş muharrefi papuç tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 490)*

§ Ekvâs اكواث [*Ar.*]: Paşmak پاشمق mânasına olan kevs'in cem'i. Kullanılmaz. *(Kam. Os. XIX. 1, 162)*

Başmakcı, (Paşmakcı) : Ayakkabıcı.

§ Enar kabı ve merzengûş ve künlük ve nanhâh ve başmakcılar بشمقجیلر çirişi, bunları cümle beraber döğeler eleyeler. *(Yadigâr. XIV. 104 - 2)*

§ ... Dahi bir menzil istedi kim konuk ola pes bir başmakcı anı konuk elindi. *(Kel. XIV. 18)*

§ Ve dahi bir kişi gördüm, başmakcı بشمقجی katında oturur edüğün eyledür. *(Enb. XIV. 642)*

§ Biraz paşmakcı پشمقجی çirişi katıp ol kanıyan yeri düruz edesin. [*M. Na. XV. 34 - 2)*

Şöyle ısırdı anı başmakcı
Sahtiyan gibi geçti dişler ucu *(İbrahim. XV. 67 - 2)*

§ Ve başmakcıları anların içün edük ve başmak dikmekten menetti. *(Kesir. XV. 311 - 1)*

§ Kefşker كفشكر [*Fa.*] : Başmakcı باشمقجی. *(Şamil. XVI. 129)*

§ El-işkâf الاشكاف [*Ar.*] : Paşmakcı پشماقجی . *(Ah. XVI. 59)*

Muvafık ol ne çare çarh işine
Çü başmakcı بشمقجی olur gelen başına *(Güvahi. XVI. 29)*

§ Sekkâf سكاف [*Ar.*] : İç edikçi ve başmakcı بشماقجی .
(Bab. XVI. 212 - 1)

§ Kefşker كفشكر [*Fa.*] : Başmakcı باشمقجی. *(Caf. XVI. 2, 303)*

§ Ḫahel خواهل [*Fa.*] : Başmakcı بشمقجی kayışı ki kısku derler.
(Ni'meti. XVI. 287)

§ Herkes bir nesne için mahluktur, hasılı, Huda halkı birbirine hizmetkâr eylemiştir. Yâni kimini terzi, kimini başmakcı ve kimini ekmekçi ve aşçı... *(Ha. Ş. XVI. 448)*

§ Muşta مشتا [*Fa.*] : Başmakcılar ve pabuççular muştası...
(Deş. XVI. 22 - 2)

§ İskâf اسكاف [*Ar.*], kefşker كفشكر [*Fa.*] : Başmakcı tâbir olunan papuş dikicisi. *(Aks. XVII - XVIII. 168 - 1)*

§ Teşkerde [*Fa.*] : Başmakcı ve saraç bıçkısıdır ki onunla deri keserler. *(Lû. Şeh. XVIII. 90 - 1)*

başmaklık : Bir nevi eski tahsisat, has arpalık.

§ Bazı kerre Bursa Mollasına başmaklık باشماقلق bahası ihsan olunur. *(Ev. XVII. 2, 6)*

başnalmak : Başlanmak.

§ Savaş ikiledin başnaldı بشنلدی müslümanlar katı turdular.
(Fütuh. XIV. 40)

baş oynamak : Hayatını tehlikeye koymak, canını feda etmekten çekinmemek.

Benim Şah-ı Çinden çü yoktur udum
Yanar oda girem çıkaram adım
Baş oynamağuñ باش اينامغوك çak günüdür bu gün
Bana kaçan ölmektir ölüm düğün *(Süh. XIV. 176)*

Kimin ki gönlü diledi ayağını öpmek
Bu başın oynamağ باشن اوینمغ ana mukarrer olmuştur
(Nesimi. XIV. 47 - 2)

Ferağatte düzgil çerinin işin
Ki oynaya bun gün olucak başın *(Ferh. XIV. 22)*

Cem gibi çevgân-ı zülfün yadına baş oynayup باش اوینیب
Can ü dil nakdin temamet ben nisar etsem gerek
(Cem. XV, 125)

Aşkına gönlüm düşelden dilberâ can terkedüp
Daima baş oynaram باش اوینرم şol gamze-i hunrizine
(Cem. XV. 172)

Korku kaygu âr ü nâmus olmaya âşıklara
Dost içün baş oynaram vehm ü hayalet itmezem
(Eşrefoğlu. XV. 24)

§ Hak Taâlâ inayet eyledi, bir ilün halkın sana muti' eyleye, şöyle kim başların باشلرن senin içün oynarlar اوینرلر.
(Tuh. Le. XV. 379)

Var etme şem' gibi sırrını fâş
Dilin çün şem' uzattı oynadı baş اوینادی باش
(Şevahid. XVI. 4)

Gen yerde beğlerin kılıcın çok kişi salar
Haktır hemin bu da'vide baş oynıyana tığ
(Lâmii. XVI. 42 - 1)

baş öğrenmek : Binit hayvanı talimli olmak.

§ El-'aysüraniyyü العیسرانی [*Ar.*] : Baş öğrenmeden باش اوکرنمدن binilen erkek deveye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 29)*

§ El-'aruz العروض [*Ar.*] : . . . baş öğrenmemiş باش اوکرنمش acemi nâka gibi sa'b olup suhûletle talibe ram ve zelûl olmadığı için.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 428)

baş örtüsü : Taç.

§ Tac تاج [*Ar.*]: Baş örtüsü باش اورتوسی . *(Müntehab. XVII. 17-2)*

baş pekliği : Baş sertliği, sert başlılık.

§ Et-tecmih التجمیح [*Ar.*] : Atın baş pekliği باش پکلکی eylemesi.
(Kdeb. XVIII. 341 - 2)

başra, (başıra) : Başına.

§ Bir gün Kaabil geldi, Hâbil'i uyur buldu, bir taş getirdi başıra urdu, şolok dem öldü. *(Enb. XIV.)*

§ Anter'i başıra باشره eyle çaldı ki...
(Anter. XIV. 2, 315)

§ Gaafil iken başıra urasız.
(Anter. XIV. 2, 349)

§ ...Yâni, galebe halk arasında öğüt vermek başra başra بشره بشره kamçı ile vurmaktır. *(Kab. XV. 48)*

Amud ile anı başıra çaldı
Dağıttı beynisini yere saldı *(Şeh. Ş. XVI. 573)*

Bana karşı anı öğüp durursun
Ki yüğrük atı başıra urursun *(Şeh. Ş. XVI. 484)*

Gerek her gâh anı başıra باشیره kakmak
Kazık girmez yere olmasa tokmak *(Güvahi. XVI. 88)*

baş salmak : → **başın salamak (II).**

baş şeker : Kelle şeker.

§ Taberzed طبرزد [*Ar.*] : Balta ile yonulmalı olan muhkem baş şeker باش شکر . *(Bab. XVI. 1, 466)*

§ ... İki baş şeker باش شکر *25*, köhne sandık...
(Sic. XVI. 12 13, 139)

baştan candan çıkmak : → **baştan çıkmak.**

baştan candan el yumak : Hayattan el çekmek, vaz geçmek.

§ Çün âşık oldum baştan candan el yudum باشدن جاندن ال یودم, canımı feda kıldım. *(Ferec. XV. 170)*

baştan çıkmak, (baştan candan çıkmak) : Canını, başını kaybetmek, canı, başı elinden gitmek.

Şahın sırrını kim ki halka çaka
Kanına gire vü başından çıka باشندن چیقا *(Süh. XIV. 239)*

§ Ey serverler, az kaldı ki baştan candan çıkayazdık باشدن جاندن چیقه‌یازدق. Ecelsiz kul ölmez. Dahi dünyada nasibimiz var imiş.
(Müslim. XV. 17, 26)

baştan kara : Çok sarhoş, kendini kaybetmiş.

§ Siyah سیاه [*Fa.*] : Yedi mânası var... 2- Geçgin sarhoş, mest-i tâfih mânasına ki baştan kara باشدن قره ve gök kandil tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 373)*

§ Gelest کلست [*Fa.*] : Geçgin sarhoştur ki baştan kara باشدن قره ve gök kandil tâbir olunur. Arabide tâfih denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 527)

baş tartmak : Baş kaldırmak, ısyan etmek.

Beni'l - Asfer anınçün tartamaz baş طرتمز باش
K'ayağ eder başın şah ise şâbâş *(Muham. XV. 550)*

baştaş : → **başdaş.**

baş terketmek : Can feda etmek.

Tanıştılar ettiler nitmek gerek
Yehuda eydür baş terketmek باش ترك اتمك gerek
(Yuz. Şeyd. XIII. 79)

baş tutmak : Baş çıkarmak, başlanmak.

§ .. Ol sebeple yerden biten daneler üzerine baş tutup باش طوتوب evin bağlaya. *(Leys. Ar. XV. 458)*

baş u can oynatmak : Hayatını feda etmeye hazır olmak.

§ Bunu kogıl, senin uğrunda baş u can oynatsun باش و جان اویناتسون. *(Bektaş. XV. 364)*

baş ucu yastığı : Baş yastığı.

§ Bâlin [*Fa.*] : Baş ucu yastığı باش اوجی یاصدیغی.
(Nuh. Tuh. XVII. 146 - 2)

başuna çezginmek : Etrafında dolaşmak.

Ay ile gün-sıfat yüzünü gören
Başuña çezginür باشوکا چزکینور Keyvan içinde
(Gülşeni. XVI. 65)

baş urmak : Baş eğmek, saygı ile eğilmek.

Baş urdu باش اوردی vü Nakkaş oturdu heman
Hikâyetleri şaha dedi revan *(Süh. XIV. 179)*

Baş urdu yere vü dua eyledi
Şahın tapusuna bunu söyledi *(Süh. XIV. 26)*

Baş urdu dedi ey hudavendigâr
Bağışlasın oğlunu Perverdigâr *(Süh. XIV. 28)*

§ Bir gün âdeti üzerine divan-ı İskender'e geldi baş urdu باش اوردی. *(Tibr. XVI. 104)*

Kim ki gönderse Lâmii'ye cevap
Baş urup باش اورب aşkına tolular içer *(Şeref. XVI. 207)*

baş utmak : Baş almak, kelle kesmek.

Gör imdi hiyleyi Osman ne etti
Baş oynadı vü hem çok baş utdı باش اوتدی *(Âş. XVI. 16)*

baş uyuzu : Suluca denilen sivilceler.

§ Şirine شیرینه [*Fa.*] : Baş uyuzu باش اویوزی .
(Şamil. XVI. 466)

baş üzre gelmek : Serfuru etmek, saygı ile eğilmek.

Ya bileydin kapuda kim varduğun yüz sürtünüp
Başıñ üzre gelüp باشك اوزره كلوب edeydin sipas-ı bîkıyas
(Nigâ. Ter. XVII. 79 - 1)

baş varmak : Baş elden gitmek, ölmek.

Aşkın yolunda düştüğüm ayaklara bu kim
Ya baş geliser ele ya baş vara باش واره âkıbet
(Sarıca. XV. 3)

baş ve buğ : → **başbuğ.**

baş yeli : Havailik.

§ Heves هوس [*Fa.*] Baş yeli باش یلی ki sahibinde karar ve sebat olmaz. *(Cinas. XVI. 81 - 1)*

baş yerde komak : → **baş yere komak.**

baş yere komak, (baş yerde komak) : Yere yüz sürmek.

§ Ebül-Kasım çün bu ahvale vâkıf oldu sevindi, baş yere kodu باش يره قودى, söze girdi. *(Ferec. XV. 21)*

§ Ol manzarada bir sanem gördüm, vâlih olup baş yerde kodum باش يرده قودم alkış ittim, ızhar-ı mahabbet ittim. Ol dilber-i mâh-peyker yenin silkti yüzüne örttü eyitti: Hey... *(Ferec. XV. 87)*

baş yere salmak : Başını yere eğmek.

§ Mervanı-Himar'ın ağzın bıçaklar açmaz; baş yere salup باش يره صالوب gönlünden eder ki.. *(Müslim. XV. 1, 29)*

batak, (bataklu) : Bataklık.

§ Nil'in kenarında bataklu باتاقلو yerler vardır, içi tolu arslandır, üzerine çıkıcak kolam anların önüne bırağırsın, sen gidesin. *(Ferec. XV. 440)*

Çökeklerdi çepellik su yatağı
ki yazın dahi gitmezdi batağa بتاغى *(Hadidi. XVI. 213)*

§ Har [*Fa.*] : Eşek ve batak بتاق. *(Şamil. XVI. 422)*

bataklu : → **batak.**

batı : Güneşin battığı yer.

§ El-mağrıb المغرب [*Ar.*] : Güneş gurup eyliyecek cihettir ki batı باطى tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 218)*

batılmak : Batmak, batırılmak, müstağrak olmak.

Senin oğlun diridir sanma ölü
Şimdi oğlun sultandurur bellü
Değnemiştir oğlun ulu devlete
Batılmıştır باتلمشدر ol ağırlık ni'mete *(Yuz. Şeyd. XIII. 82)*

batır : Yiğit, cesur, bahadır, kahraman.

§ Güzide bahadır, pür-silâh zor batır بطر adamlardı. *(Ev. XVII. 8, 5)*

batmak : gömülmek.

Yeyip içip esridiler yattılar
Koçuştular u döşeğe batdılar بتديلر *(Süh. XIV. 118)*

Bilir dün uzunun eşikte yatan
Ne bilir döşekler içine batan بتن *(Süh. XIV. 268)*

batrık : On bin erin komutanı.

§ Et-turḫan الطرخان [*Ar.*]: Kavâdim-i Rûmdan bir kaaide derler ki, taht-ı yedinde beş bin er ola. On bin olsa batrık بطريق derler. *(Ah. XVI. 616)*

batuk : Müflis, batmış.

§ Batuk بتوق olduğundan ötürü mahbus olan Hamza bin Mihal-en-Nasrânî nin nefsine Sed başında meyhaneci Nikola bin Mihal kefil oldu. *(Sic. B. XV. 10, 76)*

batuluk : Bataklık.

§ Sevâḥi سواحى [*Ar.*] : Çamurluk ve batuluk بتولق olan mevzi'. *(Bab. XVI. 2, 598)*

batun : Çabuk, çeviklikle.

§ Konur atın çektirdi, batun بطون bindi. *(Dede. XIV. 85)*

§ Bedevi atını tutturdu batun bindi. Kırk yiğidin boyuna aldı, babası ardınca yortup gitti. *(Dede. XIV.)*

§ Gönül verip sevdiğim bey yiğidim Kazan, kalkubeni yerinden örü turdun oğlunla yelisi kara kazılık atın batun bindin. *(Dede. XIV.)*

baturu baturu : Batıra batıra.

§ Kargaya şeker versen yüzüne bakmaz, cîfe ister kim burnun baturu baturu باتورى باتورى yiye. *(Müz. XV. 31)*

batya (badya) : İçine şarap konan büyük kab.

§ Badye باديه [*Fa.*] : Yâni batya بطيه ki içine şarap korlar. *(Ni'meti. XVI. 114)*

§ Badye باديه [*Fa.*] : Türkide batya بطيه dedikleri zarftır ki içine şarap koyarlar... *(Deş. XVI. 203 - 1)*

§ Batye بطيه [*Fa.*] : Batya باطيا. *(Şamil. XVI. 217)*

Bavlamak : Zorlamak, zorla açmak (?)

§ ... Niçün böyle idersin didiğimde, kapımı bavlayup باولیوب içeri girdiklerinde mezbure hatun civarımızda olan kimesnenin evine düşüp güç ile halâs olup... *(Sic. A. XVI. 3, 172)*

bavlı : Av tutmağa alışmış, alıştırılmış.

Can ile akl ü gönülüm gözlerine bavlıdır بولدر
Zire ki her hufte gözü bâz-ı nazükdür anun *(Kadı. XIV. 580)*

§ Sitûne ستونه [*Fa.*] : Şikârî kuşları yeni bavlıttıkta önlerine atılan tu'meye saldırıp hamle etmelerine denir. Ol kuşa bavlı باولی derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 343)*

bavlımak : Tazı av tutmağa alışmak.

§ Ed-darâ'e الضراء [*Ar.*] : Tazı kısmı ava öğrenip bavlımak باولیمق mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 860)*

§ El-esde الاسده [*Ar.*] : Sayda öğrenip bavlımış kelb-i mualleme denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 569)*

bavlıtmak : Av tutmağa alıştırmak.

§ Sitûne ستونه [*Fa.*] : Şikârî kuşları yeni bavlıtdıkda باولتدقده önlerine atılan tu'meye saldırıp hamle etmelerine denir. Ol kuşa bavlı derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 343)*

bay : 1. Zengin, müstağni.

Şehr içinde bay بای ü yoksul kalmadı
Ki Yusuf üzre dirilüben gelmedi *(Yuz. Şeyd. XIII. 25)*

Sen baysın بیسین u ben yoksul, sen beğsin ü ben bir kul
Tanrıyiçün bir yalan digil ki senünven ben
(Velet. XIII - XIV. 26)

§ Baylık bana lâyıktır kim ben bayı بای ve yoksulu yaratanven. *(Enb. XIV. 375)*

§ ... Bu malı uğurluktan cemeyledim kim ol iş içinde gey üstat idim, afsunlar bilirdim kim ay aydını geceler olucak dururdum, bay kişilerin evi üstüne çıkardım...
(Kel. XIV. 13)

§ Sâlihlerden bir kişi var idi, baylardan kendözün yavlak sakınurdu, baylarun sohbetine varmazdı.
(Yüz. Ha. XIV. 41)

Delim padişahlar ana kul idi
Duacısı her bay ü yoksul idi *(Süh. XIV. 24)*

Gencine-i hüsnünü pinhan edeli dilde
Gökçekliğe bay بای oldur virane-i aşkam ben
(Kadı. XIV. 10)

Kimi bay ü kimisi yohsul gezer
Kimi başın kimi ayağın düzer *(Man. Tayr. XIV. 287)*

Dirilüp didiler yoksul ile bay بای
Hatadurur azim bu kıldığın rây *(Işk. XIV. 230 - 1)*

§ Baylar bezeğinden kaça yohsullar yengine gire.
(Fütuh. XIV. 247)

Bu dünya heft-ser bir ejdehadır
Yutar, demez bu yoksul u budur bay *(Muhibbi XV. 225)*

§ Çün Hak Taâlâ Resûle âyetin indirdi ki sen yâ Muhammed bu bayların malından algıl fukaraya taksim eylegil.
(Leys. Ar. XV. 536)

ki derler Sırf-sınuğu ol araya
Bu iş ma'lumdur yoksul u baya *(Salâtin. XV. 62)*

Bu kez çıktı ne kim varsa Medine kavmi mecmûu
Ki hattâ cümle hatunlar uşak oğlan u derviş bay
(Muham. XV. 159)

Dün buçuğu olucağaz doğdu ay
Uykuya varmış idi yohsul ü bay *(Cam. XV. 34)*

§ Bu ayda bay ve yohsul evde otururlardı. *(Ac. XV. 14)*

§ Şeyh eyitti : Baylardan بایلردن nesne dile ve fakirlerine ödünç ver. *(Güls. XV. 29, A)*

Kamusuna cennet ü tac ü burak eyle atâ
Cümle iyman ehli ile ya heme yoksul u bay
(Delil. XV. 175)

Cihan halkı raiyyet kul senindir
Kamu ger bay بای eğer yoksul senindir *(Çeng. Dâi. XV. 177)*

§ Müslümanların bayından altmış akçа alına.
(Fatih. Ka. XV. 29)

§ Dervişlere yakın ol ve baylardan ırak ol.
(Cev. Ah. XV. 276)

§ Bay kişiler mallarının zekâtın vereler. *(Güzide. XV. 4)*

Ol ki aşkın hazinesin buldu
Bir bakar cümle yoksul u baya *(İbrahim. XV. 108 - 2)*

§ Baylara بایلره buyurup dervişlere sadaka kılın didiği...
(Leys. Mu. XV. 186 - 1)

§ Tüvanâ توانا [*Fa.*] : Güçlü ve bay بای . *(Sıh. Ac. XV. 3 - 2)*

§ Tüvanger توانگر [*Fa.*] : Bay بای ve tüvanâ mânasına.
(Ni'meti. XVI. 216)

§ İbhar ابهار [*Ar.*] : Fakir iken bay olmak. *(Bab. XVI. 2, 2)*

§ El-mahzuz المحظوظ [*Ar.*] : Rızıklı ve nasipli bay kişi
(Terceman. XVI. 2, 294 - 1)

Yolda konacak çağda hep bay evine kon
Yi yemeciğin müftce hem ocağına çon *(D. B. XVI. 158)*

§ Bu kişi katı bay mıdır بایمیدر ve malı çok mudur.
(Si. Da. XIV. 206 - 2)

§ Tahkik Allah baydur بایدر yâni müstağnidir.
(Rahat. XVI. 22)

Bay olayın deyü anca fikre sen
Kendözüne fakrı bilgil fahr sen *(Aş. XVI. 52)*

§ Firaḫ - dest فراخ دست [*Fa.*] : Bay بای . *(Şamil. XVI. 77)*

§ Yohsuluna hayr eyle, baylarına eminlik ver.
(Ta. Şahi. XVI. 101 - 2)

Alan veren odur bazar içinde
Kimin bay بای ü kimini yoksul eyler *(Niyazi. XVII. 27)*

Kametin eliftir hüsnün âfitap
Hükmeder gedâya baya kaşların *(Kâtibi. XVII. 26)*

§ Kavîyy قوی [*Ar.*] : Güçlü ve bay kişi.
(Müntehab. XVII. 77 - 2)

Bay'a geda hizmet etmekten murat
Bal tutan parmağını yalar demişler
(Saz. Levni. XVIII. 360)

§ El-emir الامیر [Ar.] ; Bir kavim üzerine fermanreva olan adama denir ki ıstılahımızda beğ tâbir olunur. Mütercim der ki, Müstakım - zade merhumun beyanına göre bay بای lafzı ki Türkide zengin adama denir; evlâd-ı Arap bunu beğ ve emir mânasında istimal ederler. Tomanbay, Balbay, Kayıtbay gibi.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 751)

Mâye-bahş-i pîr ü bernâ mükrim-i bay ü geda
Mün'im-i âlâ vü edna muhsin-i hâs u avam
(Vasıf. XIX. 180)

2. Ulu, kibar, asîl.

Delim oğlanlar aldı, ay suratlı
Gözü nergis, yüzü gül, bay suratlı *(Dah. XIV. 39)*

§ Ve dahi eyitmişlerdir kim : Geçmiş melikler ve baylar kal'a ve mescit ve köprü ve ulu imaretin yaptığı değildir, illâ iyü ad kılmak ve halk dilinde söylenmek için.
(Enb. XIV. 4)

§ Ertuğrul, Boy Beği olup Konya'dan Bursa'yı, İznık, İznikmit taraflarını feth ü teshir edip tevabi' ve levahikıyle bay oldu.
(Ev. XVII. 2, 37)

3. Temiz.

§ Sâfi صافی [*Ar.*] : Duru su ve gılli gışı yok, kalbi bay بای olan tâhir kimse. *(Bab. XVI. 1, 601)*

Nereye azmederse fetheder ol
Gözü tok gönülü bay بای himmeti bol
(Çeng. Dâi. XV. 171)

baya → bayak.

bayağı : 1. Evvelki, eski, eskisi.

Aşk aldı elim benim gösterdi doğru yolum
Hakka şükür ki halim bayağıdan بياغدن hoş oldu
(Yunus XIII - XIV. 15)

Melûl olma, ey yüzü gül (ü) lâle
Bayağından şükür eyle bu hale *(Dah. XIV. 72)*

Birez günde meğer şahın ayağı
Onuldu oldu nitekim bayağı بياغى *(Işk. XIV. 278 - 2)*

§ Ol balık her vakıt kim silkinmeğe kasteder, ol canavar bir gez bakar, ol balık dölenir ve bayağı بيغ gibi sâkin olur. *(Enb. XIV. 7)*

§ Yaranlarım bayağı âdetçe ol zenbile seğrimek gösterdiler, eyle kim yiyesi el vermedi. *(Kel. XIV. 86 - 2)*

İşbununla kurtulasız yağıdan
Yeğrek ola vaktınız bayağıdan *(İs. H. XIV - XV. 143)*

§ Sâre dua kılıp elleri geri bayağı بايغى gibi oldu. *(Leys. Mu. XV. 196 - 2)*

§ Bayağı Mehmet, bayağı börkü. *(Ata. XV. 18)*

§ Âlâmet oldur kim depesi, bakıcak bayağı mıktarından ya alçak görünür ya yüksek. *(Hazain. XV. 14 - 2)*

Men bayağıdan بايغيدن anı dahı yeğ severem uş
Gerçi kim ol benimle değil bayağı gibi *(Dâi. XV. 137)*

§ Gördüm ev içi bayağıdan nur oldu, katı acebe kaldım. *(Cennet. XV. 288)*

§ Ey padişahım, beni bayağı بياغى halime döndür, ola ki amel-i salih idem. *(Delil. XV. 130)*

Gerü ol arada her kişi görür
Bayağı yerinde Mansur'u turur *(Vahdet. XV. 106 - 1)*

§ Uzeyr anları gördü ki bayağı بايغى hâl üzerine koduğunlayın turur. *(Leys. Ar. XV. 142)*

§ Duhteri mahfeye koydular geceyle çıktılar, bir nice günde ol ağaç dibine vardılar, ne var ise anda kodular, şahzade ve Mübârek, duhteri alıp derya kenarına geldiler, bayağı gemiciyi bulup bunları öte yakaya geçirdi. *(Ferec. XV. 149)*

§ Lâtif şerbet, muvafık gıdâ ile bir ay besledi, Mansur bayağı بياغى kararına geldi. *(Ferec. XV. 227)*

§ Eğer biz bulara geri dünyaya reddedersevüz dahi heman bayağı işlerinde olusarlar ki bular yalancılardır. *(Leys. Mu. XV. 276 - 1)*

§ Ol mukallitleri biz aldadık derler, gene bayağı küfürlerin söyleşirler. *(Müz. XV. 4)*

§ Müheydiyye مهيديه *[Ar.]* : Kişinin bayağı بايغى hali ve kılığı. *(Bab. XVI. 2, 337)*

§ Yerlerine rast vardılar gine bayağı بياغى gibi öldüler. *(Ta. Şahi. XVI. 19 - 1)*

Arındı Çin ü Maçin ol yağıdan
Vilâyet yeğrek oldu bayağıdan *(Şeh. Ş. XVI. 91)*

Geldi Ayasofya'ya yetti yine
Şol bayağı yerine yattı yine *(Battal. XVIII. 63)*

2. Eskisi gibi.

§ Hatırıma ol günler geldi, derdim bayağı بياغى oldu. *(Anter. XIV. 2, 35)*

§ Zire yer eksildiği ehli eksilmektir; yoksa yer yaradılalı bayağıdır. *(Enfes. XV.)*

§ Cebrail eliyle sığadı, göğsü bayağı بياغى oldu. *(Leys. Ar. XV. 729)*

§ Gerü yalvardı ki bana dua kıl. Dua kıldı, elleri bayağı oldu. *(Leys. Ar. XV. 323)*

§ Hasta oluruz ibret gelir, yine sıhhat buluruz bayağı şiddet gelir. *(Maarif. XV. 41)*

Uslanmağ olmadı bu delü gönlüme be hiç
İlkin niceyse şimdi de yine bayağıdır *(D. B. XVI. 89)*

bayağıca : Alelâde.

Nice çeşmeler var akar sû-besû
İçilmez değildür bayağıca su بياغيجه *(Mihnet. XIX. 45)*

bayağılayın : Eskisi gibi.

§ Çün evüme geldim ki yine bayağılayın بياغلين tesbihim okuyam, namazım kılam. *(Yüz. Ha. XIV. 30)*

§ Biregüye eyitseler kim: Yüz yıl azap çekmek gerek kim her gün senin endamın biri birinden ayırtlana, gerü bayağılayın بياغلين bütün ola.. *(Kel. XIV. 14 - 2)*

§ Ey balık, Tanrı desturu ile gerü bayağı hâline döngil. Pes balık bayağılayın büryan oldu. *(Enb. XIV. 840)*

Süci içti az az yedi taam
Ki bayağılayın hoş oldu temam *(Süh. XIV. 29)*

§ Heman aklı gitti, bayağılayın بياغلين değildir. *(Anter. XIV. 2, 415)*

§ Ol Sakar et komaz sünük komaz, illâ göyündürür ve ol göyünmüşle dahi komaz gerü yenilenür bayağılayın بياغلين olur. *(Leys. Ar. XV. 669)*

§ ... Âdet cihetince bayağılayın بياغلين baylıkta ve yoksullukta... *(Fatih. Ka. XV. 20)*

§ Ol pâreler birbirine ulaştılar, dirildi yine bayağılayın بياغلين oldu. *(Tez. Lâ. XV. 718 - 2)*

bayak, (baya) : Demin, geçen zaman, az evvelki zaman.

Sun bize saki ayak, geçti bulunmaz bayak بياق
Çünki cihandır geçer, bizi komagıl yayak *(Kadı. XIV. 91)*

Heman-dem ki çıktı şah evden yine
Kıza girdi hem bayağı tonuna
Yine gelmiş idi elinde ayak
Atasından öndin nitekim bayak بياق *(Süh. XIV. 138)*

Nitekim ayıttım bayak بيق yerine
Yine vardı oturdu çak yerine *(Süh. XIV. 139)*

§ Baya بيا mırlar idi, şimdi ḫırlamağa başladı.
(Dede. E. XIV. 160)

Başı gitse düşer leşker ayaktan
Budur söylediğim buna bayakdan بيقدن *(Şeh. Ş. XVI. 465)*

bayam : Badem.

§ Suluca Karayüğ'ün kurbunda Bayamlu بياملو deresi dirler bir dere vardır. *(Bektaş. XV. 172)*

Bayat : Allah'ın "Kadîm" sıfatı karşılığı.

§ Beyat بيات [*Fa.*] ... Arabide gecelemiş nesne mânasına. Bu lâfız Türkide dahi şâyi' ve müsta'meldir. Üzerinden gece geçmiş demektir. Ve Bayat بيات-lisan-ı Türkide Allahü Taâlânın-celle ve alâ - ismidir. *(Deş. XVI. 37 - 1)*

bayça : Zengin.

§ Ol kavmin şol bayçaları بايچەلرى ki dünya anları fitneye bırağıp aldamıştır. *(Leys. Mu. XV. 47 - 2)*

bayık : Açık, aşikâr, muhakkak, gerçek, şüphesiz.

Tevbe kılsun sözüne olsun ayık
Hâcip oldur Yusuf'a bilsün bayık بايق *(Yuz. Şeyd. XIII. 58)*

Turuben anda sen balık olasın
Ne kim ister isen bayık بيق bulasın
(Velet. XIII - XIV. 51)

Sen uyursun ol uyanık eksiklerin bilgil bayık بايق
Dahi nice bulam tanık daim seninle yardürür
(Yunus. XIII - XIV. 184)

§ Şol kadar kığırdı kim ol halkın iymanından nevmit oldu ve kimse iyman getirmediğin bayık bildi. *(Enb. XIV. 82)*

Dahi aldı kız oğlanlar halâyık
Huri sanur gören bunları bayık *(Dah. XIV. 39)*

Adl ü kılıç padişahlıkta gerektir bil bayık
Bu ikiyle hasıl olur iki cihan dileği *(Kel. XIV. 43)*

§ Verdüğün Tanrı içün vere vermedüğün Tanrı içün vermeye. Bayık بيق ol kişi iymanın gey temam eylemiş ola.
(Yüz. Ha. XIV. 149)

Senin fikrine batmış idim bayık بايق
Ne esrük idim belli ne hot ayık *(Süh. XIV. 113)*

Bayık bil ki kuvvet veren oldurur
Gerekse diriltir gerek öldürür *(Süh. XIV. 6)*

§ Bayık üşbu benim yolum doğru yoldur. *(Güzide. XV. 27)*

Gussa çok ola öğüştür hastalık
Hem bir ulu padişah gide bayık *(Melhame. XV. 64 - 1)*

§ Bayık inandı hiç şüphe itmedi. *(Saat. XV. 19)*

Dua makbul olur hazrette bayık
Eğerçi hazrete olmazsa lâyık *(Çeng. Dâi. XV. 182)*

Dürüş eğlenme ey âşık ibadet kıl Haka layık
Olasın bellü vü bayık ebed cennette rahatta
(Delil. XV. 41)

§ Dahi bayık بايق bildiler ki sığınacak yer yoktur.
(Cev. Es. XV. 274)

Bular iki sıfattır Hakta bayık
Tefâsir ü ehâdise muvafık *(G. Ra. XV. 170)*

Eğer hatm olmasa Ahmed'de bayık
Nebilik, ola idi ana lâyık *(Salâtin. XV. 7)*

Nedir neyyiran [*Ar.*] : ay ü güneş bayık *(Uc. Gar. XV. 26)*

Bilirim ben benim halimi bayık
Sözümü sezmezem tapuna lâyık *(Şeh. Ş. XVI. 12)*

§ İnne ان [*Ar.*] : Şeksiz, bayık. *(Müntehab. XVII. 9 - 1)*
§ Enne ان [*Ar.*] : Şeksiz, bayık بايق. *(Müntehab. XVII. 8 - 1)*

bayılmak : Telaşa düşmek, endişe etmek, üzülmek.

§ Esirler dahi elimizdedir, kimse kurtarımadı; ne bayılduñ بايلدك ? *(Anter. XIV. XIV. 2, 558)*

§ Şahzade hemyanı bağbanın önünde kodu, bin dinardır, sana bahşiştir. Senden dilek budur ki koyasın bağa girem, bir kûşeden kızın yüzün görem. Bağban:... bu sevdadan geç, senin dahi benim dahi başımızda hatardır didi. Şahz:... Ümidim sensin, eğer bu iş bitmezse helâk olurum diyip zâri kıldı. Bağbanın avratı esirgedi eyitti: Ey er bu sehl iştir bayılma بایلمه bu işi ben başarayım, maksut bir nazar ise ne kayıttır didi. *(Ferec. XV. 450)*

bayımak : Zengin olmak.

§ Koyun ucundan bayıdı بایدی. *(Fütuh. XIV. 262)*

§ Ol yoksullar kamu anın içindeki altun ile bayıdı بید. *(Enb. XIV. 762)*

§ Kaadir Tanrı vermeyince er bayımaz بایمز. *(Dede. XIV. 3)*

§ Her kişi ne kadar bayırsa بایرسه tavarı çok olursa elbette çıkarur anı dünyadan ölüm. *(Hay. XV. 187)*

§ Şol kimse ki harîs olup cem'eder malini, ol her gün durmayıp artırır amâlini, anın gibi kişi mümkün değildir bayımaz بایمز. *(Maarif. XV. 225)*

K'olur Allah anılmadın iş ebter
Huda vermese devlet bayımaz بایمز er *(Güvahi. XVI. 5)*

§ El-isarü الایسار *[Ar.]* : Bay olmak ve bayımak. *(Terceman. XVI. 147 - 1)*

Kime kim Çalap vermeye bayımaz بایماز
Anındır anın vergi hep çoğ u az *(D. B. XVI. 229)*

bayıtmak : Zengin etmek.

Arap eydür kalmadı mal haceti
Ol garip bayıtdı بایتدی gey beni katı *(Yuz. Şeyd. XIII. 47)*

§ Evvel beğlerini, boy nökerlerini bahşiş birle bayıttı.
(Fütuh. XIV. 584)

Bayık bil kanaat bayıdur بايدر eri *(Ferh. XIV. 51)*

§ Eğer fakirlerse Tanrı bayıdur بايدر anları kendü hazinesinden.
(Cev. Es. XV. 58)

bay kılmak : Zenginleştirmek.

§ Müflis-i bînevâ iken ihsanlarıyle bay kıldılar بای قلديلر.
(Hüs. Dil. XVI. 74)

bay kişi : Zengin adam.

§ Feraḫ-dest فراخ دست [*Fa.*] : Bay kişi بای کيشی.
(Cam. Fa. XVII. 91 - 1)

§ Tuvanâ توانا [*Fa.*] : Güçlü, ve bay kişi.
(Cam. Fa. XVII. 3, 2)

baylık : Zenginlik.

§ Kavm ü kabile sahiblerine ve baylıkdan بايلقدن fakirliğe mübtela olanlara.. *(Si. Da. XIV. 139 - 2)*

§ Tama'ın âdemîlerden kesgil kim ol gey baylıkdır بيلقدر ve tama' kılmaktan sakıngıl kim ol belli yoksulluktur.
(Enb. XIV. 605)

§ Her kimse ki ilim hasıl etmedi ve baylık anı ilim kespetmekten döndürüp hataya ulaştırdı. *(Kesir. XV. 323 - 2)*

§ Baylık hüner iledür, mal ile değüldür. *(Güls. XV. 11 - 1)*

§ Nevâ نوا [*Fa.*] : Ni'met ve baylık. *(Sıh. Ac. XV. 5 - 2)*

§ Şükreylemek kulu baylığa بايلغا değürür.
(Güzide. XV. 123)

§ ... Yâni baya baylığına göre, yohsula yohsulluğuna göre.
(Cev. Es. XV. 64)

§ ... Âdet cihetince bayağılayın baylıkda بايلقده ve yoksullukta.
(Fatih. Ka. XV. 20)

§ Bir gün Bennâ, hatuniyle tatlucak söyleşirken baylık yohsulluk sözü çıktı. Hatun eyitti... *(Ferec. XV. 45)*

§ Benim baylığım fakrimdedir. *(İrşad. XV. 134)*

§ Den:den دنیدن [*Fa.*] : Baylığa sevinmek. *(Miftah. XV. 27)*

§ Kaçan ki in'am idevüz âdem üzerine sağlık ile baylığ ile. *(Cev. Es. XV. 387)*

§ Dünya baylığından geçmek gerek ve dünya izzetin düşman dutmak gerek. *(Cennet. XV 472)*

§ Tüvangerî توانکری [*Fa.*] : Baylık بایلق . *(Şamil. XVI. 249)*

§ Behregî بهرکی [*Fa.*] : Baylık بایلق . *(Ni'meti. XVI. 157)*

§ Vecd وجد [*Ar,*] : Kudret ve baylık بایلق .
(Bab. XVI. 2,. 486)

§ El-gına' الغناء [*Ar.*] : Baylık بایلق yesar gibi. *(Ah. XVI. 739)*

§ Servet ثروت [*Ar.*] : Baylık. *(Müntehab. XVII. 22 - 1)*

§ Es-serva الثروی [*Ar,*] : Baylık ki gınâ ve kudret ve yesar ve servet mânasına. *(Kdeb. XVIII. 59 - 2)*

baymak : Kanmak, inanmak.

§ Sizin ol mürüvvetinize, hilminize bayıp بایپ bizi sizin hizmetinize viribidiler. *(Fütuh. XIV. 259)*

bazar (a) dutulmak : (Satılmak üzere) pazar yerine çıkarılmak.

§ Padişahın ağnamına zarar mürettep olmasın deyü marîz olan bin dört yüz otuz bir koyun ve kuzu bazar dutulup بازار دوتلوب Burusa'da satılıp on üç bin dokuz yüz kırk beş akca hasıl oldu. *(Sic. B. XV. 10, 107)*

bazar başı : Çarşı ağası, belediye zabıta âmiri, müfettişi.

§ Şerayti شریطی [*Ar.*] : Bazar başı بازار باشی ve subaşı oğlanı.
(Bab. XVI. 2, 599)

§ Karye-i Yozgat'tan Mustafa'nın bekmezi gaayette kemdir deyü bazar başı ma'rifetiyle kaydolundu.
(Sic. A. XVI. 3, 1167)

§ Nefs-i Ankara bakkalları bize bazar başı بازار باشی lâzımdır deyü meclis-i şer'a gelip Lutfi Çelebi'nin bize bazar başı olmasın talep ideriz didikleri ecilden mezbur Lutfi Çelebi ibn Şa'ban bazar başı nasbolunup... *(Sic. A. XVI. 4, 559)*

bazar eylemek : → **bazar itmek.**

bazarı döndürmek : Pazarlığı bozmak.

§ ... Mezbur Mehmet fil-vaki' bu minvâl üzre bazar eyledik ba'dehu yine bazarı döndürdük بازاری دوندردك deyü cevap vericek... *(Sic. A. XVI. 1, 1028)*

bazar itmek, (bazar eylemek, bazar kılmak) : pazarlık yapmak.

Kılurdu تلورد taşra bunlarunla bazar بازار
İçerde yâre olmuştu hıridâr *(Yuz. Şems. XVI. 156)*

§ Bundan akdem Mustafa nam kimesneden yirmi dokuzar akçaya kilesin bazar idüp بازار ایدوب zeğrek içün iki yüz seksen akça vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 3, 418)*

§ Bundan akdem yirmi altı pâre yarsıvat bezini doksanar akçaya kesip bazar itmiş بازار ایتمش idik. *(Sic. A. XVI. 4, 5)*

§ ... Mezbur Ahmet fil-vâki' bu minvâl üzre bazar eyledik بازار ایلدك ba'dehu yine bazarı döndürdük deyü cevap vericek. *(Sic. A. XVI. 1, 1028)*

§ ... Filvâki' beşyüz akça ziyadesiyle bazar eyledik بازار ایلدك. *(Sic. A. XVI. 2, 891)*

bazar kılmak : → **Bazar itmek.**

bazarlanmak : Alış veriş etmek.

§ Teserruk تسرق [*Ar.*] : Bir yerde halk alı satı etmek, bazarlanmak بازارلنق. *(Bab. XVI. 2, 329)*

ba'zınıñ : Bazısının.

Çok hastalıdır fevakih ekser
Olduğu bu ba'zınıñ بعضنك ruhu zer *(Ley. XV. 197)*

bazlama : → bazlamac.

bazlamac (bazlama, bazlambac) : Kalın açılmış yufka ekmeği, küçük saç pidesi.

§ Bazlamac بزلمج kim Arapça ana hubzu't-tabık derler, tabiatı kurudur. *(Edviye. XIV. 5)*

§ Elin yüzün yumadan dokuz bazlamac بازلمج ilen bir külek yoğurt gözler, doyunca tıka basa yer. *(Dede. XIV. 5)*

§ Pişmiş koyunlar ve kaymaklar peynirler bazlambaclar بازلم باجلر getirdiler. *(Müslim. XV. 3, 38)*

Başı izzet taâmının güveci
Ayağı devlet ehli bazlamacı بزلمجی
(Yuz. Hamdi. XV. 83 - 1)

Düşünde görmez idi bazlamacı
Sanırdı bazlamac görünce sacı *(Ruşeni. XV. 64)*

§ Varın imdi bu hamırları dört dane bazlama بازلمه idüp saç üzerinde pişirin. *(Bektaş. XV. 160)*

§ Ḫamsûk خامسوك [*Fa.*] : Bazlamac بزلمج dedikleri ki sıvık hamuru yağ içinde bişürürler. *(Deş. XVI. 195 - 2)*

Her döğün göğsümün üstünde yanık bazlamadır بازلمەدر
Sevgi odiyle bu göğsüm dahi bir kızgın saç
(D. B. XVI. 65)

§ Ḫamsûk خامسوك [*Fa.*] : Bazlamac بازلاماج.
(Şamil. XVI. 421)

Dedi yirdim, odur derdim ilacı
Teze soğanla yumşak bazlamacı بزلماجی
(Güvahi. XVI. 85)

§ (Devenin) Dudakları Çinî dibace ve tabanları Türkî bazlamaca بزلمجه benzer. *(Şeref. XVI. 244)*

Açlık çerisi tîr ü keman ile yürüdü
Bir bazlamac olaydı ederdim ana siper
(Yahya Bey. XVI. 58)

§ Tabakıyye طابقيه [*Ar.*] : Tağan içinde bişen yassıca etmek ve bazlamac. *(Bab. XVI. 2, 236)*

§ Et-tulle الطله [*Ar.*] : Küle gömmekle bişirdikleri çörek ve bazlamac. *(Terceman. XVI. 2, 41-1)*

bazlambac : → **bazlamac.**

bazu : Kuvvet, kudret.

Akl-ı âdemde bu bazu بازو yokturur
Sırr-ı âlemde terazu yokturur *(Vahdet. XV. 29 - 1)*

becek : Tül.

Becekleri بجكلارى misal-i may-i enban
Berinden sarkıp inmiş tâ be-daman *(Lârendi. XVI. 86)*

becene : Kulube, avcı kulubesi.

§ Andan Geyve'ye varıldı, kâfirleri hısarların hâli koyup Koru deresine bir becene بجنه yapmışlar. Osman Han-ı nâmdâr haberdar olup üzerlerine ılgar edüp tarfetü'l-ayn içinde küffarını târûmar eyledi. *(Solak. XVII. 7 - 2)*

§ Padişahlarına hayindirler ve bir dürlü dil söyleşüp haraç vermezler, sarp yerlerde oturup ve becene بجنه ağızlarında turup hayli cengeylediler... *(Aş. XVI. 126)*

becid : 1. Çabuk, acele, derhal.

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid بجد بجد ısmarlar gelsin alsın bezini
(Yunus XIII - XIV. 126)

Yalınız gidersin becid mi işin
Bu yad-ilde var mı senin yoldaşın *(Süh. XIV. 276)*

§ Ve bir kişi kim becid kusa, et ana ziyan eyler.
(Edviye. XIV. 4)

§ Oradan Anter becid بجد sürdü. *(Anter. XIV. 2, 9)*

§ Eğer zaruret olup becid بجد gerek olsa ıslatmadan bişürseler revadır. *(Yadigâr. XIV. 53 - 2)*

§ Kan gaalip olmak alâmetleri: Burun becid kanamak. *(Teshil. XIV - XV. 4)*

§ Ve burun becid kanamak ve ağız yarı tatlu olmak. *(Mü. Ş. XIV - XV. 3 - 1)*

§ Ol şahıs etti: Yemişin kayusu değildir, becid بجد işim var, giderim, didi. *(Bektaş. XV. 165)*

§ Benim rahmetimden ümit kesmediler, becid istiğfar ettiler. *(Zâd. XV. 19)*

§ Amma bu farz becid oldu hacdan; niçün ki hac bir farzdır ki yıl kolay olmasa gelesi yıl varam dese caiz olur. *(Kab. XV. 35)*

Nâlesin hannananenin gûş eyleyen
Hum-ı mey gibi becid cûş eyleyen *(Ruşeni. XV. 154)*

§ Uçmak içinde yazılar vardır. Kul kaçan kim tâate meşgul ola, ol yazı içinde ol kul içün dürlü dürlü ağaçlar dikerler ve becid بجد işlerler ve kaçan kim ol kul tâatten dura, anlar dahi duralar. *(Tez. Lâ. XV. 408 - 1)*

§ Öte yakada geçirdiği oğlanı kurt kaptı, ol demde Revende su içinde bulundu, becid geçeyim didi ol oğlancuğu dahi suya düşürdü. *(Ferec. XV. 543)*

Becid yürüdü cehdedip dürüştü
Germ sürdü vü ol cem'a irişti *(Ravza. XV. 45)*

§ Tiz abdest aldı seccadeyi gene omuzuna attı becidce بجدجه yürüdü, şeyhin ardından yetti. *(Müz. XV. 454)*

§ Leşkèr göçüp becid بجد yürüdüler. *(Müslim. XV. 6, 6)*

Becid yel gibi gide düşe tura
Başına yolların hâkin savura *(Mih. XV. 169)*

Verirler tiz anı bir süvare
Ki oradan becid Perviz'e vara *(Şeh. Ş. XVI. 1058)*

2. Münhemik, düşkün.

§ Üşbu katı yüzlü, iş üzerine yavlak beciddir, tâ anın gözünden dulunmayınca ol bizden gönül götüresi değildir. *(Kel. XIV. 78 - 2)*

3. Sık sık, devamlı olarak.

§ ... Ve becid yiyicek sevdavî sayruluklar mütevellit olur. *(Edviye. XIV. 4)*

Bunu söz edinmişler idi becid
Ağular yudunmuşlar idi becid *(Süh. XIV. 317)*

§ Ayva çekirdeğin lûabın nebat şekeriyle becid içüreler. *(Mü. Şi. XIV. - XV. 64 - 2)*

§ Becid جد aksurmak sebebi taşradan olursa toz gibi, tütün gibi ... *(Hazain. XV. 15 - 2)*

Ki tâ bilesin âdetin Rabbinin
Becid kılasın tâatın Rabbinin *(Muham. XV. 87)*

Anın ile katlolur nice firenk
Ceng idemez oldu kâfir kaldı deng
Gördü çün Batraş mel'un ol işi
Turmayıp atar becid bunlar taşı *(Enveri. XV. 60)*

Anmaz ol mah-lika ben kulun eyyamda bir
Becid ağyarı anar subhde vü şâmda bir *(Nihani. XVI. 37)*

4. Çok, ziyade.

Becid جد eyleme divar önünde lâğ
Ki divarın ardında olur kulağ *(Ferh. XIV. 57)*

Demektir her ne denlü döğse söğse
Becid incidse muhkem dutsa döğse *(Ruşeni. XV. 51)*

5. Gerek, lâzım.

Önürdü, meskenetle söyleyelüm
Becid olur ise, cenk eyleyelüm *(Dah. XIV. 69)*

Ağızına bah u gözümü görgil ey gavvas
Becid جد değil ki varup garka-i Uman (Umman) olasın *(Kadı. XIV. 471)*

becid durmak : → **becid dutmak.**

becid dutmak, (becid durmak, becid tutmak) : **1.** İkdam etmek, üzerine düşmek, ısrar etmek.

§ Her söz kim anı işitmekten, anı işiten kişiye kerahiyyet ve hoş olmamak gele ol sözü söylemeğe becid durmak بجددرمق olmaz. *(Kel. XIV.)*

§ .. Avrat er sözüne muti' olup başladı eyitti : Ey er, üş bunca malı kanda buldun? Er eyitti : Ne soracak vakıttır, kogıl bu sözü kim uyku vaktıdır. Avrat becid duttu. Er eydür : Çün becid duttuñ بجددتدك, bâri aydıvereyim. *(Kel.XIV.12-2)*

Bir ulu kubbeye bünyat urasız
Becid dutasız بجد دوتاسز üstüne durasız *(Hurş. XIV. 21)*

Çün becid duttu بجد دوتدی perişan oldular
Kamu şar halkı katına geldiler *(Man. Tayr. XIV. 7)*

Hüma'ya çünki ma'lûm oldu ahval
Becid duttu işin kılmadı ihmâl *(Işk. XIV. 243 - 1)*

§ Dediler ki : Sende bir biti var, tiz çıkar. Ol avrat dedi ki : Benimle biti yok. İlhah edüp becid tuttular بجد طوتديلر.
(Leys. Ar. XV. 596)

§ İlhah الحاح [*Ar.*]: Becid tutmak بجدطوتمق. *(Müntehab. XVII. 7-1)*

2. Acele etmek.

§ Andan bir sâat kadar gecikmek istemezsiz ve bir sâat kadarı andan becid dutmazsız. *(Cev. Es. XV. 145)*

Şol ağaçtan üzüp bir nar getürgil
Becid dut بجد دوت anı bana tiz yetürgil *(Salâtin. XV. 98)*

Koparup bu hilâli gel bana vir
Becid dut kılmagıl bu işi te'hir *(Salâtin. XV. 197)*

becid dutmamak : Aldırış etmemek.

Bakıp gördü kim ol igen sehl yir
Öğünde meğer utanır ola, dir
Becid dutmadı بجد دتمدی çün yiyesi yidi
Leğençe getirdiler elin yudu *(Süh. XIV. 272)*

becidlemek, (becitlemek) : 1. Sıkı, ciddî tutmak, sıkıştırmak.

§ Evet, kaçan iş iyeleri becidleyeler بجدليلر münafıkların yalanları belürür. *(Cev. Es. XV. 23)*

§ Vârîden واريدن [*Fa.*] : Becitlemek بجتلمك . *(Sıh. Ac. XV. 95-2)*

§ Vârîden واريدن [*Fa.*] : Yutmak ve becitlamek بجتلمك . *(Miftah. XV. 40)*

2. Tâcil etmek.

§ Vârîden واريدن [*Fa.*] :... ve becidlemek بجدلك acele mânasına. *(Caf. XVI. 196 - 2)*

§ Risten ريستن [*Fa.*] : Becitlemek بجتلمك ta'cil mânasına. *(Caf. XVI. 189 - 2)*

§ Vârîden واريدن [*Fa.*] : Becitlemek بجتلمك . *(Ni'meti. XV. 39)*

§ Risten ريستن [*Fa.*] : Becidlemek بجدلك . *(Ni'meti. XVI. 23)*

§ Vârîden واريدن [*Fa.*] : Yutmek ve becidlemek بجدلك . *(Şamil. XVI. 333)*

becidletmek : Hazırlatmak.

§ ... Ve yayadan ve müsellimden birer kimesne becidletüp بجدلتوب çıkıp beş on gün içinde varıp Karaman'da Anadolu Beğlerbeğisine mülâkat idip yoldaşlıkta olalar, deyü buyurmuş idim. *(Sic. B. XV. 5, 19)*

becid olmak : Sürekli çalışmak, üzerine düşmek, ısrar etmek.

İşinde becid ol بجد اول dürüş er bigi
Kim işler olur kişi iş er bigi *(Süh. XIV. 241)*

§ ... Tıp ilmin kesbeylemeğe becid oldum. Çün ol ilimden birez nesne anladım.. *(Kel. XIV. 10 - 2)*

§ Oğul sen mala becid ol, yığ. *(Dede. E. XIV. 172)*

§ Ve ol yavuz ve yaramaz işlere becid بجد oldukları içün bulara Tanrı azabın va'de kılar idi. *(Enb. XIV. 205)*

§ Bir gün bir kişi Hâtem'i da'vete kığırdı. Hâtem eyitti : Ben da'vete varmazın dedi. Ol kişi becid oldu بجد اولدی komadı. *(Tez. Lâ. XV. 427 - 2)*

§ Bir işde becid ol بجد اول deseler kaplan derisin gey derler. *(Hay. XV. 199)*

§ Eğer çok zamanla becid olup بجد اولوب bakarsa, hususâ kim tokla, ya buhar artırır nesne yimiş ola, gözün kuvvetin eğser. *(Hazain. XV. 38 - 2)*

§ Hastaları sor, cenazelere hazır ol, makberlere çok var çünki bu üç nesneye becid olasın, heman bu maraz senden gide. Vardı ol kişi bu üç nesneye becid oldu. *(Müz. XV. 135)*

§ Dört nesneden sakın ve dört nesneye becid ol. *(Müz. XV. 160)*

§ Şahzade..: Birkaç gün dünyayı gezem, işim düzem destur verin, himmetiniz bile olsun didi. Padişah eyitti: Beni koyup kanda gidersin, ben sensiz olmazam. Şahzade eyitti: Bâri Yemen şehrini göreyim geri geleyim. Becid oldu بجد اولدی ıkdâm eyledi. Padişah rıza verdi. *(Ferec. XV. 448)*

§ Kaçan ki İblis Eyyub Aleyhisselâmın sabrın ve şükrün işitti, becid oldu ki Eyyub Aleyhisselama bir iş ide. *(Envar. XV. 86)*

§ Becid olun Tanrının sünneti üzerine ki bunlardan ön geçen kavm içinde idi ... *(Cev. Es. XV. 136)*

§ Becit ol بجد اول ve ihtimam eyle. *(Şevahid. XVI. 189)*

becid tutmak : → **becid dutmak.**

becitlemek : → **becidlemek.**

bedelleşmek : Eşit olmak, müsavi olmak.

Bu emrin hasretin çektim ve Yakup'la bedelleştim *(Hen. XIX. 36)*

bedinus : → **bednus.**

bednus, (bedinus, bidnus, tebnus) : Horuz.

Kimi her dem müsafirdir bağırtlak gibi illerde
Kimi aru gibi üstaz, kimi bidnus بدنوس gibi eshâ
(Muham. XV. 542)

§ Ol ferişte bidnus بدنوس sûretindedir. *(Zâd. XV. 29)*

§ Er-r'ase الرعثه [*Ar.*] : Horusun ibiği. Horusun Türkîsi bednus بدنوس ve tebnustur تبنوس در. *(Kdeb. XVIII. 289 - 1)*

§ Ez-zukat الزقاة [*Ar.*] : Horuslardır, fil-asl ötücüler demektir, sayyah gibi. Türkçe bedinustur بدنوسدر, horus Farisîdir. *(Kdeb. XVIII. 40 - 1)*

bedrik, (bedrük) : Eğirilmek için uzunca dürülmüş pamuk lülesi.

§ Lûle لوله [*Fa.*] : .. Ve bedriğe بدرکه dahi derler ki avratlar eğirirler. *(Deş. XVI. 351 - 2)*

§ Gülûle کلوله [*Fa.*] : Bedrik بدرك ve yumak ve yuvalak yay ile atarlar. *(Deş. XVI. 349 - 2)*

§ Lûle لوله [*Fa.*] : Bedrük بدرك. *(Şamil. XVI. 647)*

§ Gülûle کلوله [*Fa.*] : ... Ve bedrik بدرك ki pamuktan eylerler. *(Caf. XVI. 142 - 1)*

§ Lûle لوله [*Fa.*] : Bedrik ve çeşme lülesi. *(Caf. XVI. 152 - 1)*

§ Kâle کاله [*Fa.*] : Bedrik ki avratlar pamuku söbüce eylerler de eğirürler. *(Caf. XVI 124 - 2)*

§ Kâle کاله [*Fa.*] : Kumaş ve âlet-i hane her nev'inden ve harbüze-i ham ve panbuk bedriği بدرک ki eğirirler. *(Ni'meti. XVI. 502)*

Değirmi : gird [*Fa.*] : ü gelûle کلوله [*Fa.*], kulâh [*Fa.*] : bedrik بدرك ü börk *(Genç. XVII. 72)*

§ Es-sebiḫ السبيخ [*Ar.*] : Hallâçlandıktan sonra eğirilmek için uzun uzun dürülmüş pamuk sebîkelerine denir ki taşra Türkisinde bedrik بدرك tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 544)*

bedrük : → **bedrik.**

beğ (I), (bek (I), biğ) : 1. Zevce, koca.

Zeliha görür bürka' altından anı
Eydür işbu kimdürür sorun bunu
Karavaşlar eydürler budur beğüñ بكك
Dilsiz olgıl başına dirgil öğün
.....
Söyler eydür bu değil benim beğüm بكوم
Uyur iken düşte üç kez gördüğüm *(Yuz. Şeyd. XIII. 24-25)*

2. Küçük devlet başkanı.

Kişi ger beğini بكيني gözedür ola
Yeğ andan ki savaş içinde kala *(Ferh. XIV. 21)*

O vaktın haseki olur dahi bek بك
Bu söz gerçekliğine tutmagıl şek *(Şeh. Ş. XVI. 8)*

§ Ḫan خان [*Fa.*] : Ulu biğ بيك ve kârbansaray.
(Nuh. Tuh. XVII. 152 - 2)

§ Key كى [*Fa.*] : Büyük biğ بيك. *(Nuh. Tuh. XVII. 161 - 1)*

Ḫem melik ملك [*Ar.*] : beğ بك oldu, hem beğler : mülûk [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 83)

§ El-emîr الامير [*Ar.*] : Buyruk sahibi ki Türkçe biğ بيك denür.
(Kdeb. XVIII. 519 - 1)

3. Âmir, nüfuzlu, ileri gelen, sözü geçen, zengin adam.

Beğüñle بكوكله irileşme tutğıl öğüt
Eğer ol katı tutsa sen sehl tut *(Ferh. XIV. 42)*

§ Biğ بيك baba ḫatun ana esen kaluñ didi. *(Dede.E.XIV.259)*

Evliya kutbu vü ârifler beği بكى
Kim cihana gelmedi anın bigi *(İbrahim. XV. 21 - 1)*

Her mühimmin akl ile zaptın bile
Nitekim buyruk gelir beğden بكدن kula *(İbrahim. XV. 37-1)*

Beğ بك olana : vali والى [*Ar.*] di, hem kulağuza : hâdi [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 54)

Beğ بك olmağa di: tevliyet توليت[*Ar.*], davul avazı: debdebe [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 77)

beğ (II) : Kuş avlamak için kullanılan başka kuş.

§ Ḫurûhe خروهه [*Fa.*] : Doğan okuyacak ve durağına kodukları beğe dahi derler. *(Miftah. XV. 76)*

§ Ḫurûhe خروهه [*Fa.*] : Ve ol kuştur ki duzağa bağlarlar gayri kuşlar anı görüp gelsün deyü, ana beğ بك dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 279)*

§ Ḫurûhi خروهی [*Fa.*] : Beğ بك kuşu ki tuzağa bağlarlar sair kuşlar anı görüp de tuzağa gelsin deyü. *(Deş. XVI. 372 - 1)*

§ Ḫuruse خروسه [*Fa.*] : ... ve ol kuş ki duzağa bağlarlar gayri kuşlar anı görüp duzağa gelsün deyü. Ana beğ بك derler. *(Deş. XVI. 320 - 2)*

§ Ḫurûhe خروهه [*Fa.*] : Duzak beği. *(Şamil. XVI. 427)*

§ Ḫarḫase خرخسه [*Fa.*] : Ol canavardır ki sayyatlar ağ kenarında bendederler ki şikâr olunacak hayvanlar firifte olup yanlarına geldikte ağa giriftar olurlar. Arabide milvah ve Türkide beğ tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 238)*

§ Pâdâm پادام [*Fa.*] : Tuzaktır ki anınla kuş şikâr ederler ve olkuşa derler ki tuzak ve tor kenarına bendederler. Anın sebebiyle sair kuşlar gelip giriftar olurlar; kuşu kuş ile avlarlar dedikleri buna mebnidir. Arabide milvah ve Türkide beğ بك ve pırlak tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 140)*

beğ börkü : Bostan güzeli, kadife, horuz ibiği de denilen çiçek.

§ Beğ börkünü بك برکی ki şahtere derler, çiğneseler diş diplerin ve etini berkite. *(Mü. Şi. XIV - XV. 96 - 1)*

§ Bustan-efruz بوستان افروز [*Fa.*] : Beğ börkü بك بورکی çiçeği. *(Caf. XVI. 29 - 1)*

§ Bustan - epruz بوستان اپروز [*Fa.*] : Ol ottur ki kızıl kadife gibi çiçeği olur mahmur çiçeği ve sultan börkü ve beğ börkü ve gül-i Yusuf demekle ma'ruftur. *(Deş. XVI. 129 - 2)*

§ Daymuran ضیمران [*Ar.*] : ... ve beğ börkü dedileri meşhur çiçektir. *(Deş. XVI. 270 - 1)*

§ Bustan-efruz بستان افروز [*Fa.*] : Kırmızı ve bîrayiha bir çi çektir, tac-ı horus ve gül-i Yusuf dahi derler. Türkide bu çiçeğe mir-i âşıkan ve bostan güzeli ve bey börkü بك بوركی ve emir-i âşık ve kadife ve horoz ibiği ve mahmur çiçeği dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 118)*

beğçüğez : Beyceğiz.

§ Gecede gündüzde dünya beğçüğezleri بكچوكزلر kapusına mülâzim olup dükeli belalara arkuru turdular.
(Müneb. XV. 116 - 1)

§ Tedebbür kılıp eydesin kim vallahi şol ki bir dünya beğçüğezidir بكچوكزیدر bana rızık vermek elinden gelmez sayru olsam sağlık vermeğe kudreti yetmez. *(Müneb. XV. 20 - 1)*

beğdeş : → **beñdeş.**

beğdeşsüz : → **beñdeşsiz.**

beğelinmek : Beğenilmek.

§ ... Meşayih muhteşemlerinden idi ve velilerden muhteremlerinden ve dükeli dillerde öğülmüştü ve dükeli gönüllerde beğelinmiş بكلنمش idi. *(Tez. Lâ. XV. 104 - 1)*

beğenecekleyin : Beyenilecek gibi, beyenmiye değer.

§ Şakof-ı Rusteniyi bile alıp kırk kul rikâb-ı cenap düzdü şöyle kim padişahlar beğenecekleyin بكنجكلين.
(İs. H. XIV. - XV. 12)

beğenesi : Beğeneceği.

Buların şahtan korkusu yoktur
Kimesne beğenesi بكناسی husu yoktur
(Yunus. XIII - XIV. 98)

beğenmezlenmek : Beğenmezlik tavrı takınmak.

§ Câhil, hikmet sözünü işitip dıhkeder, beğenmezlenür بكنمزلنور.
(Mevahib. XVI. 557)

beğirmek : Melemek.

§ El-yu'âru اليعار [*Ar.*] : Dişi keçi beğirmek بكيرمك ve çığırmak. *(Terceman. XVI. 3, 305 - 1)*

beğlemek : Emirliğe, beyliğe kabul etmek.

§ Bursa halkı bu Cem'i beğlediler بكلەديلر ve bu yeniçeriyi hayli üşendirdiler. *(Âş. XVI. 220)*

beğlenmek : 1. Bey olmak.

Yusuf'u satan hoca dahi gelür
Kırk oğliyle kendözünü kul kılur
Buğday alur ol dahi yir dinlenür
Bu kez Yusuf anın üzre beğlenür بكلنور *(Yuz. Şeyd. XIII. 57)*

2. Beylik elde etmek.

Dedi bunda sen düşeli çok mudur
Dahi eşin ü yoldaşın yok mudur
Dedi çok değildir ki eğlenmişem
Bu şarda vü sanma ki beğlenmişem بكلنمشم
Yalınızam u kimse yoktur eşim
Teferrüçlenirim budurur işim *(Süh. XIV. 257)*

3. Beylik taslamak.

§ Eyde ki: Kanı ol beğlenüp بكلنوب toğan götürücüler ve padişahlık dâvasın idip hısar edenler. *(Deli. XV. 149)*

Bir gedâ mahbubunu gördüm cihanda beğlenür
Kul idinmez kendözüne değme bir şehzadeyi
(Revani. XVI. 181)

§ Memleket etrafının a'yanı anın beğlendiğinden ar ederdi. *(Ta. Sel. XV. 379 - 1)*

Kâkülündür tuğ-ı müşkin kaametin simîn alem
Beğlenürseñ بكلنورسك yaraşır kim hüsn ili sultanısın
(Revani. XVI. 108)

Bir seg bana beğlenürdü bir kemik sundum kul ettim
Aç kurt gibi yavuz iken koyun gibi yavaş oldu
(Lâmii. XVI. 76 - 1)

beğlik : Küçük devlet başkanlığı.

Gerekmez bana beğlik بكلك ü taht-i âc
Yaraşmaz başımda benim şimdi tac *(Süh. XIV. 34)*
Bilin anı kim beylik بكلك ü saltanat
Hemin fakrdür ü dahi meskenet *(Ferh. XIV. 14)*

beğlik bez : Değersiz, bedava bez.

§ Lenduha didikleri Hindî nâbekârı beğlik bez بكلك gibi iki yırtayım. *(Hamza. XIV. 13, 138)*

beğlücak : Beyliye benzetilmek istenilen hal, beyliğe özenme hali.

§ Bu riayet beğlücağına بكلوجاغنه ve hatunlucağına ne yavlak mağrur olmuşsuz. *(Müz. XV. 116)*

beğşene : Şahane, beycesine, sultanî.

§ Ḫusrevanî خسروانى [*Fa.*] : Beğşene بكشنه kadîm akçalar. *(Ni'meti. XVI. 279)*

§ Ḫusrevâne خسروانه [*Fa.*] : Beğşene بكشنه demektir. *(Deş. XVI. 321 - 1)*

§ Ḫusrevanî خسروانى [*Fa.*] : Beğşene بكشنه demektir. *(Deş. XVI. 372 - 1)*

§ Şahvâr شاهوار [*Fa.*] : Beğşene. *(Şamil. XVI. 465)*

bek (I) : → **beğ (I).**

bek (II) : → **pek.**

bekdaş : → **beñdeş.**

bekdeş : → **beñdeş.**

bekdeşsiz : → **beñdeşsiz.**

bekinmek : Kapatılmak.

§ Mescidin çevre etrafında olan kapular seddolunsun, yâni bekinüp بكنوب gitsin, illâ Ebubekir'in kapusu bekinmesin, gitmesin. *(Rahat. XVI. 433)*

bekişmek, (pekişmek) : Katılaşmak.

§ Es-sumaliḫ الصمالخ [*Ar.*] : Koyulmuş ve bekişmiş بكشمش süttür. *(Kdeb. XVIII. 351 - 1)*

§ El-'araz العرز [*Ar.*] : Bir nesne pekişüp پكشوب salâbetlenmek mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 186)*

bekiştirmek : → **pekiştirmek.**

bekitmek : → **pekitmek.**

beklemek : **1.** Saklamak, gizlemek, kapalı tutmak.

§ Sırrı ifşa eylemek yavlak katı ayıptır ve âlimlerden râz beklemek بكلەمك içinde delim haberler gelmiştir. *(Kel. XIV. 63)*

2. Muhafaza etmek, korumak, esirgemek.

Bu sınıklı gönlümü sen eklegil
Sana sığındım beni sen beklegil بكله كل
(Yuz. Şeyd. XIII. 33)

§ Hak Taâlâ ümmet-i Muhammed'i bekleye بكليه ol azâbdan. *(Yüz. Ha. XIV. 54)*

§ Pes melik ana eyitti: Kanı yarenlerin! Oğlan eyitti : Tanrı beni buların şerrinden bekledi بكلد. *(Enb. XIV. 929)*

§ ... Eyitti : Gerekse Cebrail ol, gerekse olma... sen sırrı bekle بكله, Cebraillik perdesini yırtma. *(Ferec. XV. 208)*

§ Ata, ana oğulu, kızı iki yıl veya üç yıl oddan, sudan bekler بكلر. *(Tuh. Le. XV. 166)*

beklenmek : Pekleşmek, sertleşmek.

Demür veş beklenür بكلنور gerçi o serkeş
Taşı serd ü ciğerde, dilde ateş *(Enis. XVI. 15 - 2)*

bekler : Bekleyen.

Baktı tennurun içi dolmuş çörek
Az kalmış yanmağa acır yürek
Niçün olmadı tenurun bekleri بكلرى
Yanmalu olmuş çıkar etmekleri *(Zehr. XVI. 175)*

beklik : Kuvvet, metanet, salâbet.

Hem korkuya; mehabet [*Ar.*], hem : bekliğe بکلکه salâbet صلابت [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 19)

bekmez : Pekmez.

§ Dibs دبس [*Ar.*] : Bekmezdir. *(M. Bay. XIV. 69)*

§ Bekmez harr ü yabistür. Kanı göyündürür.
(Mü. Şi. XIV - XV. 96 - 1)

§ Ed-dibsü الدبس [*Ar.*] : Bekmez بکمز.
(Terceman. XVI. 316 - 2)

§ Fülâte فلاته [*Fa.*] : Besdil ve bekmez بکمز.
(Caf. XVI. 115 - 1)

§ Kara bekmez بکماز, lup incir, pirinç...
(Sic. K. XVI. 3, 14)

Asel hazzı çü zahm-ı nîşe değmez
Aselden yeğdürür bin kerre bekmez *(Ârifin. XVI. 55)*

§ Bekmez bişürüp ve bâ'zı mürebbâlar eylemek içün üzümü sıkmak câizdir. *(Nasayih. XVII. 70)*

Bal : engebin [*Fa.*], nesîle [*Ar.*], hûdab [*Ar.*] ü dibs دبس [*Fa.*]: bekmez بکمز
Kâtih [*Ar.*] : yiyen : hurende [*Fa.*] oldu su : âb [*Fa.*] ü dahdah [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 44)

beksimet : → **beksumat.**

beksumat, (baksımat, beksimet) : Peksimet.

§ Arınmış sumak otuz direm, arpa kavudu ve kuru beksumat بکساط onar direm. *(Yadigâr. XIV. 89)*

§ Beksimet بکسمت ısıdır ve kurudur. *(Mü. Şi. XIV-XV. 21-2)*

Her dem odur halka çeken hoş sımat
Kime veren aş ü kime baksımat بقساط *(Ruşeni. XV. 92)*

§ Kâk کاك [*Fa.*] : Baksımat بقساط. *(Şamil. XVI. 637)*

bektaş : → **beñdeş.**

bek yüzlü : Katı suratlı, yüzü tutan.

Kanı bek yüzlü بك يوزلو düşmen-i bed-gû
Aybımı bana eyleye ızhar *(Nigâ. Ter. XVII. 200-2)*

bel bağlamak, (bil bağlamak) : Ehemmiyet vermek, azmetmek, hazırlanmak.

Sen işbu işe bağla bu gece bel
Getir balta vü hacet olmaya bel *(Süh. XIV. 121)*

§ Sebzezâr-ı maânisin sîrap kılmağa hâme-vâr bel bağladım بل بغلدم. *(Saadet. XV - XVI. 6 - 2)*

Bel bağlamazsa hizmetine yâr gibi hasm
Lâzım değil ki sen çekesin ins ü cana tığ *(Hayali. XVI. 8)*

Bağlayam bil بيل بغلم idem buna çare
Tâ geçem bir lûʿb o bed-kâre *(Miri. XVI. 39)*

Hazreti Resulün katline bel bağladılar بل باغلدلر.
(Raufi. XVI. 95)

Yine bel bağlamış بل باغلمش öldürmeğe üftadeleri
Varayın yalvarayın ol şeh-i hûbana biraz *(Ruhi. XVI. 250)*

§ İki birader gazâya bel bağladılar. *(Tuh. Ki. XVII. 23)*

belek (I) : Hediye, armağan.

§ İncü danelerini Ömer'in ileyinde kodu, eyitti: Yâ Emire'l-mü'minîn, Kayser'in size belekleridir بلكلريدر, armağanlarıdır.
(Fütuh. XIV. 60)

Delim dürlü her nesneden çok belek بلك
Veribidi, dedi ki çarh-ı felek *(Süh. XIV. 335)*

Nicesi canı belek بلك birbiyem ben ol şaha
Ki çünki esriye can bahşişini kıla belek *(Kadı. XIV. 482)*

Elin öptü şahın, Ahmet Harami
Delim lûtf ile söyledi kelâmı
Beleklerin (bütün) arzetti şaha
İgen hoş geldi gayet padişaha *(Dah. XIV.)*

§ Ol şehrin ululaları dahi enva-ı türlü belekler alıp İskender Şaha arz kıldılar. *(İs. H. XIV - XV. 260)*

Hem zümürrütten uyan urgıl ana
Bu belekleri بلكلارى alup vargıl ana *(Muham. XV. 310)*

Geliser bin temam saf saf melekler
Getüriser ana dürlü belekler *(Muham. XV. 530)*

Nameyi verdiler elçi eline
Düzdüler birkaç belekler بلكلر yoluna *(Cam. XV. 90)*

İbadâtı ana verdi belekler
Ki ilte götüre andan dilekler *(Tennuri. XV. 299)*

Dahi şehten ederiz biz dilekler
Kabul ede ne kim saldık belekler *(Şeh. Ş. XVI. 75)*

§ Savgat سوغات : Hârezm lûgatinde armağan ve dürlü belekler بلكلر ve pişkeşler. *(Ni'meti. XVI. 393)*

Öğüş verdi belekler rağbet ile
Yola kıldı revâne himmet ile *(Yuz. Şems. XVI. 132)*

Gözün sil dökme encüm ey oğul sen
O mahı menziline irgürem ben
Atasına kılalım çok dilekler
Ana gönderelim türlü belekler *(Zati. XVI. 222)*

§ Hüsn'ün beğleri cümle şehriyar Dil'e mübârek-bâde gelip belekler بلكلر getirdiler. *(Hüs. Dil. XVI. 212)*

Getirmiş bile ol denlü belekler
Yazılmaz olsa ser-defter felekler *(Veyse. XVI. 150 - 2)*

Çekti enva'-ı hedayâ hem belek بلك
Tâ ola ihsan ü lûtfe müşterek *(Zehr. XVI. 370)*

Ana gönderdi elçiyle belekler بلكلر
Yazup nâme tezarru'lar dilekler *(Hadidi. XVI. 315)*

§ Eğer televvüs-i necâsetten zerrece eser görelerdi ve râyiha-i habâsetten şemme kadar behar anlayalardı anları belekleriyle red ve unf ü huşûnet gösterüp bâb-ı mülâtafeti seddederlerdi. *(Şeref. XVI. 129)*

belek (II) : → **belik (II).**

belemek, (bilemek (I)) : Kundaklamak.

§ El-hızamu الحزام [*Ar.*] .. ve dahi bağırdak dedikleri nesne ki oğlancukları bileyicek بيليجك anunla göğsün ve ayakların bağlarlar. *(Terceman. XVI. 268 - 1)*

§ Tolma bişiklerde beledüğüm بلدوكم oğul. *(Dede. E. XIV. 165)*

§ Eğer saâdet ehli ise filhal nübüvvet mâyesinin eline düşer anı şeriat beşiğine biler بلر. *(İrşad. XV. 207)*

beleñ, (bileñ) : Dağlık, sarp yer, dağ beli.

İgen üzdü açlık anın kuvvetin
Görür bir geyik, ana sürer atın
Kovar anı bir (i) ki beleñ بلك aşırır
Yeter çün kolaylanır u yanaşır *(Süh. XIV. 185)*

§ Hâbil depelendiği gün yigirmi yaşında idi; ihtilâf eylemişlerdir kim ol ne yerde depelendi, İbni-Abbas eyitti : Nuz Dağı üzerinde depelendi, bir niceleri eyitti : Hirâ beleñinde بلكنده. *(Enb. XIV. 62)*

§ Dedeyi kova kova Delü Karçar on beleñ بلك yir aşurdı. *(Dede. E. XIV. 84)*

§ Dağlar ve bileñler بيلكلر ve deniz kat'edip yürürüz. *(Ta. Sel. XV. 78 - 2)*

§ Girive كريوه [*Fa.*] : Beleñ بلك. *(Miftah. XV. 121)*

Didi benden ne dilerseniz dilen
Didiler kim bizim olsun bu bileñ بلك
Bize sultan bu yeri kılsın atâ
Hak yoluna bunda kılalım gaza *(Enveri. XV. 80)*

§ Bir kaç beleñ aşırdı gitti, âhir bir ovaya çıkardı. *(Müslim. XV. 6, 52)*

§ Kelât كلات [*Fa.*] : Şehirden taşra evlere derler ve beleñ بلك üzerinde olan kal'a şin olsun, harap olsun. *(Ni'meti. XVI. 520)*

§ Püşte پشته [*Fa.*] : Beleñ بلك. *(Şamil. XVI. 221)*

§ Girive گريوه [*Fa.*] : Bileñ ki bir arkuru dağdan ibarettir. *(Deş. XVI. 348 - 1)*

Gevzen [*Fa.*] sığın u jeng [*Fa.*] : yama, [*Fa.*] : sitebr [*Fa.*] : yoğun, filive [*Fa.*] : seme
Girive گريوه [*Fa.*] : bileñ, rügûy [*Fa.*] : yama, meguy [*Fa.*] : deme, yüzüne : berû [*Fa.*] *(Genç. XVII. 59)*

§ Türkmen lisanında yokuş olan yere hep belen بلن derler. *(Ev. XVII. 3, 48)*

§ Revad رواد [*Fa.*] : Yüksek yer beleñ بلك gibi. *(Nuh. Tuh. XVII. 51 - 1)*

§ Püşte پشته [*Fa.*] : Beleñ بلك ve depecik. *(Nuh. Tuh. XVII. 177 - 1)*

Yarma beleñli ucası bir yığın
Sımsıkı et hep yakışık bel bıkın *(Atai. Ha. XVII. 116)*

§ Pej پژ [*Fa.*] : Eğri büğrü inişli yokuşlu sarp beleñdir بلاكدر ki dağlarda olur. Arabide akabe denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 154)*

belenmek : Kundaklanmak, çocuk kundağa sarılmak.

Tuzlandım da çapıtlara belendim
Bir zaman da beşiklerde eğlendim *(Kara. XVII. 42)*

belerçin gözlü : Gözü dışarı çıkık, pörtlek gözlü, belermiş gözlü.

§ Ve hüve cahiz وهو جاحظ [*Ar.*], merd-i dide birun şüde مرد ديده بيرون شده [*Fa.*]: Gözü taşra çıkan kimesne ki belerçin gözlü بلرچين كوزلو tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 329 - 1)*

beleri kalmak : → **belermek.**

belermek, (beleri kalmak, belerü kalmak) : (Göz) fazla açılıp kalmak.

Açıldı ağzı vü gözü belerdi بلردى
Ol ağlar taşradan bunlar gülerdi *(Işk. XIV. 175 - 1)*

§ Can çekiştiği vaktın gözleri çerere ve belere بلره göğe dikile, eneği oynaya, dudakları depsere. *(Cennet. XV. 134)*

§ Câhime جاحه [*Ar.*] : Belerüp بلروب turan göz ve katı kızıl göz. *(Bab. XVI. 1, 21)*

§ Bakr بقر [*Ar.*] : Kişinin gözü belerü kalup بلرو قلوب nesneyi bakıp görmemek ve göz nûru çöngelmek ve katı yorulmak. *(Bab. XVI. 1, 21)*

§ Eş-şuḫus الشخوص [*Ar.*] : Gözleri açıp kirpikleri oynatmıyarak ve bakmıyarak dikip durmak mânasınadır ki beleri kalmak بلرى قالق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 381)*

belerü kalmak : → **belermek.**

belesüz : Gizli, bilinmiyen.

§ Belesüzleri بلسزلرى aşikâre kılam ve azları çokaltam ve yoksulları bayıdam. *(Enb. XIV. 693)*

belgülü : Aşikâr, açık olarak.

Bitikte Yusuf'u sattıkların
Üç aybı var deyuben eyttiklerin
Yazılmıştır ol bitikte belgülü بل كلوا
Ol bitidir bunlara gör ne kılu *(Yuz. Şeyd. XIII. 85)*

Adı Yehuda imiş sizden ulu
Haber verdi bu sağ bana belgülü بلكلو *(Yuz. Şeyd. XIII. 87)*

Anı bunda indeyelim soralım düşün
Ol hot bize aydıverir görüşün
Ahvalini bilelim anın belgülü
Götürelim aradan fitne kılu *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

Yine döndü ağladı zari kılu
Gülmüş iken ilerü öndin ulu
Ettiler gülmek nedir ayt belgülü بلكلو
Yine niçün ağladın zari kılu *(Yuz. Şeyd. XIII. 67)*

İki meclis var cihanda belgülü بلكلو
Her biri halli halinde sevgülü *(Ga. XIV. 90)*

Od düşe ger yere gökten ey ulu
Ot biçin ekin kıt ola belgülü بلكلو *(Melhame. XV. 135 - 1)*

belik (I) : → **bilük.**

belik (II), (belek (II)) : Nişane, alâmet, örnek.

Ya âdem suretinde ol melektir
Yahut bize meleklerden belekdir بلكدر *(Hurş. XIV. 31)*

Beliğidir بليكيدر mü'minin bu dest namaz
Kim gidermez kendözünden kış u yaz *(Ga. XIV. 261 - 2)*

beliklenmek : → **biliklenmek.**

beliñ : Ürkü, korku.

Beliñ بلك birle uyandı ol nigârın
Gönülden ışk iletmiş ihtiyarın *(Işk. XIV. 38 - 2)*

§ Hirâs هراس [*Fa.*] : Lisan-ı Fariside şol hâletten ibaıettir ki Türki dilde andan beliñ بلك lâfzı ile tâbir ederler. *(Deka. XVI. 132 - 1)*

§ Hirâs هراس [*Fa.*] : Bir dikenli ağaçtır... ve hirasiden'den ism-i mastar olur, beliñ mânasına. Hirasiden belinlemek mânasınadır. Havften dûndur. *(Bürh. XVIII - XIX. 619)*

§ Ez-zü'üd الزاد [*Ar.*]: Korkunç nesneden ârız olan korkuya denir ki Türkide andan beliñ بلك ile tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1 - 614)*

belin bağlamak : → **belini bağlamak.**

belinden gelmek : Sulbünden gelmek, evlâdı olmak.

§ Bunun içine nazar kılasın her ne ki senin belinden gelür بلينڈن كلور mürsel peygamberler ve ülül-azm nebiler ve sahib-i kerametler, evliyalar cümlesinin şekil ve sureti bunun içindedir. *(Si. Da. XIV. 38)*

belini bağlamak, (belin bağlamak, bilini bağlamak) : 1. Hazırlanmak.

Sen belini bağla Hak kulluğuna
İlle bil kim Hak Çalap kulluğu ne *(Fütuh. XIV. 269)*

Öptü Paşa ile tekfurun elin
Hizmete ol ejdeha bağlar belin باغلار بلين *(Enveri. XV. 51)*

İki gözünü dört idip katımda
Bilini bağlamış بيلنى بغلمش ney hizmetimde
(Çeng. Dâi. XV. 213)

§ Ferruhrûz hizmet eyledi eyitti: Ey şahzade-i şehr ü dehr gönlünü fâriğ dut kim belim bağlayam بلم باغلايم ekaalîm-i seb'ayi gezem maksudunu bulam, seni maksuduna irürmeyince oturmayam. *(Ferec. XV. 88)*

2. Tarikate kabul edildiğinin belgesi olarak, şeyh bir kimsenin beline kemer kuşatmak.

§ Sadreddin Konevî, Hazreti Âhi Evren Sultan'ın belini bağlayup بلينى بغليوب hayır dua kıldı. *(Bektaş. XV. 239)*

belini taş eylemek: Kamburlaştırmak, ihtiyarlatmak.

Kimin taş eyleye طاش ايليه devran belini بلينى
Biçine irişür ömrü ekini *(Yuz. Şems. XVI. 26)*

beliñlemek, (belüñlemek): Korku ile birden sıçramak, irkilmek.

§ ... Ve cemi'-i endam ağır olmaktur ve uykuda beliñlemektür بلكلمكدر ve gözleri kızıl olmaktur.
(Yadigâr. XIV. 115 - 1)

§ Beze bağlayıp boynuna asa kosalar uykuda beliñledüğünü بلكلدوكنى gidere. *(M. Bay. XIV. 51)*

Beliñleyü بالكلايو durdu vü girdi şara
Yiğit gür gerek şarda iş başara *(Süh. XIV. 156)*

Er yiğit kayda ürker ürkülerden
Yahşı at beliñlemez بالكلمز ilgülerden *(Kadı. XIV. 596)*

Gülendam korktu beliñler, uyanur
Anın ciğerine korku boyanur *(Dah. XIV. 102)*

§ Ejder ansızın bu na'rayı işitip belinledi بلنلدى.
(Hamza. XIV. 5, 203)

§ ...Bir havfnâk vâkıa gördüm, ol vâkıadan beliñleyüp بلكليوب tahtten aşağı düşüp başım yarıldı. *(Hamza. XIV. 1, 37)*

§ Bu düşten beliñleyürek بلكليورك uyandım.
(Anter. XIV. 2, 597)

§ Ve beliñleyecek ve korkacak nesnelerden sakınalar.
(Teshil. XIV - XV. 20)

§ Ve uykuda beliñlemek ve gövde ağır olmak.
(Mü. Şi. XIV - XV. 189 - 2)

§ Bir kişi korkak olsa şöyle kim her nesneden beliñlese بلكلسه ol korkak kişi bilesince bir miskal yakut-ı rummani götürse.
(İs. H. XIV - XV.)

§ Beliñleyü uyanu geldi gördü kendi hoş, yumşak döşekte yatır. *(Müz. XV. 76)*

Anı görüp şah Taymus inledi
Külli Kâbil beyleri beliñledi بالكلدى *(Cam. XV. 94)*

§ A'raz-ı nefsanî, kim redîdir, her birinden gayet perhiz ideler yâni katı kakımaktan, katı korkmaktan, katı beliñlemekten بلكلمكدن, ansızda katı ferah olmaktan. *(Hazain. XV. 5 - 2)*

İşitti uyhuda avazı kâfer
Heman her biri yerinden belüñler بلوكلر *(Salâtin. XV. 52)*

§ Kadıncık etti: Bâtın âleminden bir garip vâkıa gördüm, beliñlediğim ol idi. *(Bektaş. XV. 128)*

§ Atı önüne külahın atıverip at beliñleyüp بلكليوب oğlancığı düşürüp öldürmüş. *(Sic. B. XV. 10, 199)*

§ ... Yolu leşkergâha uğradı, arkuncak geçmek diledi, ata kamçı urdu, mahmızladı; didiği gibi olmadı, takdir işini sürdü at beliñledi بلينلەدى çeri içerisine yürüyüverdi.
(Ferec. XV. 208)

§ Nasrı Seyyar ol eski mürdar bir gezden beliñleyüp itti: Ol kimdir, dedi. *(Müslim. XV. 1, 5)*

§ Helâklik ana kim nidâ avazı kulağına girüp uyanmadı, yahut beliñleyü uyanıp gerü uyudu. *(Leys. Ar. XV. 4)*

§ Resûl Hazretine eyitti : Yâ Resulallah.. ben uyhumda beliñlerem, korkaram dedi. *(Delil. XV. 12)*

Beliñledi uyandı anda Dahhâk
Düşünün korkusundan yüreği çâk *(Şeh. Ş. XVI. 34)*

§ Çaḫşiden چخشيدن [*Fa.*] : Tay beliñlemek بلكلمك. *(Ni'meti. XVI. 16)*

§ Hirâsiden هراسيدن [*Fa.*] : Korkmak, tersiden mânasına ve ürk mek ve beliñlemek. *(Caf. XVI. 197 - 1)*

§ Ve Ayişe beliñleyip uyandı ve on iki bin dirhem tasadduk etti. *(Men. Av. XVI. 29 - 1)*

§ Nefar نفار [*Ar.*] : Davar nesneden beliñleyüp ödükmek. *(Bab. XVI. 1, 98)*

§ Bilmedüklerin bilenler bilür yanında beliñleseler gerektür. *(Sır. XVI.)*

§ Çalıda bir tavşan yaturdu, beliñleyip gidiverdi. *(Letaif. XVI. 32)*

§ Ol hâb-ı nûşinden beliñleyüp بلكليوب yerinden turur. *(Hüs. Dil. XVI. 103)*

§ Senin havf ü hirâsından beliñlerler. *(Tibr. XVI. 28)*

§ Çaḫşiden چخشيدن [*Fa.*] : Beliñlemek بلكلمك. *(Şamil. XVI. 318)*

§ Nâgâh deve beliñleyip elimden çıkıp kaçıp. *(Rahat. XVI. 77)*

§ Koyun ednâ nesneden ürker ve cüz'i kaziyyeden beliñler. *(Şeref. XVI. 142)*

Beliñler uyhudan er at ürker
Ata oğlunu çalup iki biçer *(Hadidi. XVI. 105)*

Çalındı her yanadan kûs-ı husrevâniler
Beliñledi yatağında sipihrin arslanı *(Yahya Bey. XVI. 22)*

İkisi dahi düşü korhusundan
Beliñleyü uyanur uyhusundan *(Yuz. Şems. XVI. 367)*

§ Gâhice beliñleyip gözünü açar yine yumardı.
(Naima. XVII - XVIII. 4, 307)

§ El-Hayş الحيش [*Ar.*]: Bir nesneden beliñleyip korkmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 324)*

§ Hirâsiden هراسيدن [*Fa*] : Beliñlemek بليكله مك mânasınadır ki şaşırıp bozulmak, ürküp çekinmek demektir.
(Kam. Os. XIX. 4 - 652)

beliñletmek : Korkutmak, ürkütmek.

§ Ayıyı beliñlet بلكلت temaşaya bak, kurdu beliñlet kefen yarakla. *(Ata. XV. 12)*

§ ... Kakıtmaktan ve hammamda çoğ oturmaktan ve beliñletmek بلكلتمكدن ... *(Hazain. XV. 69 - 2)*

Karanuluk ki bastı hep cihanı
Beliñletti بلكلتدى yerinden cümle canı *(Fazilet. XVI. 199)*

beliñleyü durmak : Uykudan korku ile sıçrayıp kalkmak.

Ol uyku arasında yaş döktü çok
Düş içinde su içmeğin assı yok
Beliñleyü durdu بلكليو دوردى ne budur ne ol
Canı azacuk kaldı vü kaygu bol *(Süh. XIV. 188)*

belkim : Belki.

§ .. Ol dahi her kişiye değüldür belkim بل كم âdemün bir sınıfına assı kılur ve bir sınıfına kılmaz. *(Yadigâr. XIV. 9 - 2)*

Hâli olmaz niceler şerden dahi tutmaz samah
Hak söze, belkim بلكم nasihat etseler kaçar ırah
(Delil. XV. 172)

§ Ol kişiler kim sıhhatlerin riayet kılurlar burunlarının kılın çekmezler belkim sındu ile kırkarlar. *(Hazain XV. 54 - 2)*

§ ... Bunu didi görünmez oldu. Zünnun eydür : Bana ma'lum oldu ol değilmiş, belkim Hak'tan bir uyarmaklık imiş.
(Tez. Ba. XV. 172)

§ Belkim بلکم bazarlarından evlerine gelmeğe mecalleri olmaya. *(Leys. Mu. XV. 186 - 2)*

Garibiz hep cüdâ düştük vatandan
Vatandan ayrı belkim بل کم can ü tenden
(Çeng. Dâi. XV. 260)

§ Surette mâ'nide ol sana muti' olanlar senden alu değüller belkim بلکم senden artuk. *(Tuh. Le. XV. 379)*

belleme: Yelek gibi bele kadar olan elbise.

§ Berek برك [*Fa.*] : .... ve ipten dokunmuş bir nevi abaya denir ki fukara ve dervişan giyerler ... ve nimtene muharrefi miltan ve belleme بیللمه tâbir olunan kısa câmeye dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 110)*

§ Nimten نیمتن [*Fa.*]: Âmme miltan derler, belleme بیللمه libastır. Zıbun ve içlik ve acem gömleği ve silâh abası ve göte küstü tâbir olunan esvaba şâmildir. *(Bürh. XVIII - XIX. 606)*

bellisiz : → **belüsüz.**

bellü : Belli, aşikâr.

Yusuf eydür ol süâlin nişanı
Nicedir göster görem bellü بلو anı *(Yuz. Şeyd. XIII. 61)*

§ ... Bu sebeple karışmış ısıtmanın sağışı ve adı bellü بللو değüldür. *(Yadigâr. XIV. 219 - 2)*

Ne küfr olmuş idi bellü ne iyman
Ne hayvan yaratılmıştı ne insan *(İbrahim. XV. 6 - 2)*

§ Ne bellü بلو kara ne bellü kızıldır. *(Hay. XV. 69)*

§ Gayr oduna yananın isi, pası yüzünde bellü olur. *(Sır. XVI.)*

§ Hüveydâ هویدا [*Fa.*] : Bellü بللو ve aşikâre olmak. *(Cam. Fa. XVII. 6 - 2)*

Bellü ad : Tanınan, şöhret bulan ad.

Nedir nâm ü nişanın bellü aduñ ادوك بللو
Cihanda var mı maksudun muradın
(Çeng. Dâi. XV. 206)

bellü bayık : 1. Muhakkak, kat'i surette.

§ Bellü bayık بللو بايق zekâtı fakirlere, miskinlere, dahi zekât dericilere. *(Tuh. Le. XV. 335)*

Ki dört bin dört yüz evdir bellü bayık
Kamusu sana ümmet olsa lâyık *(Fazilet. XVI. 63)*

§ Her kim bir âlimi sevindire, bellü bayık بللو بايق bil Muhammed Mustafa'yı sevindirir. *(Ta. Şahi. XVI. 101 - 1)*

2. Apaşikâr.

Ne kulluk ola sana bizde lâyık
Bilürüż eksüğümüz bellü bayık *(Yuz. Şems. XVI. 11)*

bellü bilmek : İyi bilmek, iyice anlamak, kanaat getirmek.

Deve yüküdür didiğim anı bil
Etmeyesin eşek yükü bellü bil بللو بيل *(Yuz. Şeyd. XIII. 65)*

Hoca eydür Yusuf'a eytgil özün
Bileyim bellü bana söyle sözün *(Yuz. Şeyd. XIII. 27)*

§ ... Yâni kaçan bir fâsık kişi bir söz getirdi, ol işi bellü bilmeyince iş işlemen. *(Kel. XIV. 75)*

§ ... Eğer bu kuşlar Belh dilinden dakı ayruk söz söyleyü bilirse bellü bilgil بللو بيلكيل kim ben günahkârven. *(Kel. XIV. 75)*

Bellü bildim بللو بلدم din bularındır hemin
Düzgün ü âyin bularındır hemin *(Fütuh. XIV. 469)*

§ Ben varayım, andan haber alabilesi olursam bellü bilüñ بللو بلك kim gerü gelmezem. *(İhlâs. XIV. 276)*

§ İmdi bellü bilüñ بللو بيلوك kim Tanrının meta'ı kız metâ'dur. *(Yüz. Ha. XIV. 162)*

§ Bellü bildim ki ol Muhammed Peygamberdir. *(Tebareke. XIV. 3 - 1)*

Veli bellü bildim bular bunda yok
Becit dutalım bahs igen oldu çok *(Süh. XIV. 174)*

Belâ bilüyü bellü bil kim basar
Ne sem' işitir ü ne görür basar *(Süh. XIV. 34)*

Nuh'a Âdem'den gelince bellü bil بللو بيل
İki bin iki yüz elli altı yıl *(Enveri. XV. 72)*

Mustafa geldi bu yolda pâk-dil
Can gözün aç ü bu râzı bellü bil *(Vahdet. XV. 11 - 2)*

Çalk koyun görünse bu ay bellü bil بللو بل
Çok ola yağmur bulutlu ola yıl *(Melhame. XV. 111 - 2)*

bellü kişi : İleri gelen, muteber kimse.

Eyittiler ana ki biz kamumuz
Dürüşüp bu idi bizim umumuz
Ki bir bellü kişi بللو كيشى ola bize şah
Muti' olalar il ü şar u sipah *(Süh. XIV. 234)*

§ Güriz كريز [*Fa.*] : Çare ve bellü kişi بللو كشى .
(Ni'meti. XVI. 544)

§ Rûy-şinas روى شناس [*Fa.*] : Görkem ve hürmetli ve bellü kişi بللوكشى . *(Şamil. XVI. 146)*

Furkan [*Ar.*], Nübi [*Fa.*] : Kur'an, belli söz adı : burhan
Bellü kişiler بللو كشيلر: a'yân اعيان [*Ar.*] : beylerbeği de : sultan [*Ar.*]
(Genc. XVII. 18)

bellülemek : Belli etmek, tayin etmek.

§ Size mülk verem yeriniz, suyunuz verem, bellüleyem بللوليم .
(Fütuh. XIV. 204)

§ İlerüki ümmetler zahmetler gördüler yol bellüleyince بللولينجا Muhammed ümmeti sonrarak geldiler yolu eylenmiş buldular.
(Tuh. Le. XV. 283)

Hem bellülemek بلوللك : teşḫis تشخيص [*Ar.*], kurtarmağa di : tahlis [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 56)

bellüsi : Meydanda olan, açık olan.

Bilimedim peri midi ansuzda bakıcak
Bellüsi بللوسی bu ki benzedimedim hiç âdeme *(Süh. XIV. 96)*

bellü söz : Burhan, hüccet, delil.

Furkan [*Ar.*] : Nübi [*Fa.*] : Kur'an, bellü söz بللوسوز adı : burhan برهان [*Ar.*]

Bellü kişiler : a'yân [*Ar.*] : beylerbeği de : sultan [*Ar.*] *(Genc. XVII. 18)*

bel tolaması : Kuşak.

Zîba yaraşır hil'at-ı naz ol boyu serve
İki kolumu kılsam ana bel tolaması بل طولاسی
(Baki. XVI. 240)

belük : → **bilük.**

belüñlemek : → **beliñlemek.**

belürmek, (bilürmek) : Meydana çıkmak, zuhur etmek, belli olmak.

§ Zâtü'r-rie zahmeti olan kişinin kulağı tözünde ya göksü yöresinde ya eyeğüler başlarında cerahat bilürse بلورسه .
(Yadigâr. XIV. 66)

§ Bir gürültü oldu, çatıltı koptu, her taraftan od yalını belürdü بلوردی. *(Anter. XIV. 2, 415)*

Baş u bart öğüş cerahatler dahi
Çok belüre بلورا gide rahatlar dahi *(Melhame. XV. 131 - 2)*

Ne lutfu zâhir olmuştu ne kahrı
Ne tiryakı belürmüştü بلورمشدی ne zehri *(İbrahim. XV. 6-1)*

Hem Muhammed doğması oldu yakın
Çok alâmetler belürdü gelmedin *(Mevlit. XV. 19)*

§ Bunlarda hayat ve ilim ve mârifet, ki Hakkın sıfatıdır, hiç belürmez بلورمز . *(İrşad. XV. 187)*

Bînişan olur nişanın kimse bilmez âşıkın
Nite levni hiç belürmez reng ü elvan eylemez
(Eşrefoğlu. XV. 19)

§ Peygamber Aleyhisselâm Benî Kinâne'ye çeri gönderdi haberleri belürmedi. *(Cev. Es. XV. 347)*

§ Her kim günahtan tevbe kılsa, dahi tevbesinin nişanı belürmese tevbesi kabûl olmaz. *(Cennet. XV. 319)*

Sıfatın nurunu keşfetti zatın
Belürmez بلرمز zatın ü peyda sıfatın *(Ravza. XV. 6)*

§ Gözünde akça belürmek بلزمك çoğ ağlamaktan olur. *(Hazain. XV. 15 - 1)*

§ Birkaç gün geçti vezirden nişan belürmedi. *(Ferec. XV. 58)*

§ Meşhurdur ki ol vücuda gelen evlâdın lâbüd bir yerinde belürse بلورسه gerektir. *(Bektaş. XV. 159)*

Hat-ı kâfir belürdü haddinde
Mülk-i islâma ıztırap olusar *(Sarıca. XV. 9)*

§ İlâhî sırça sınup bütün olmayınca üstatlık belürmez بلومز. *(Tazarru. XV. 161)*

Kalmışam sergeşte hayran ey aziz
Kanda gidem çün belürmez yol u iz *(Vahdet. XV. 149-1)*

Her taraftan belürdü nice süvar
Berk urup misl-i ra'd-ı ebr-i bahar *(Mih. XVI. 220)*

§ Demîde دميده [*Fa.*] : Belürmüş بلورمش ve taze bitmiş ve irte yeri aklığı. *(Ni'meti. XVI. 306)*

Belürdü karşıdan bir bahr-i ahdar
Demürden dağ amma adı leşker *(Enis. XVI. 27 - 1)*

§ Beşenc بشنج [*Fa.*] : Yüklü avratların yüzünde belüren بلورن çığıt. *(Şamil. XVI. 396)*

§ İmmâ اما [*Ar.*]: Ağacın yemişi belürmek بلورمك ve göynümeğe başlamak. *(Bab. XVI. 2, 2)*

belürtmek : Izhar etmek, meydana çıkarmak.

İnledüp ağlatmağa âşıkların bülbül gibi
Kanda ise ol peri kendin belürdür بلوردر gül gibi
(Yahya. Bey. XVI. 210)

Kişinin ne kim var ise niyyeti
Belürdür, budur eyi hâsıyyeti *(Süh. XIV. 275)*

§ Yunt karnında kulun gösterir, bin altun değir, hiç belürtmez بلردمز. *(Güzide. XV. 127)*

Od düşe ger yere gökten gündüzün
Çok ola uğru belürde بلردا kendözün *(Melhame. XV. 93 - 1)*
Ya bu âdab ü fazl-ı pehlevanî
Belürtür zübde-i sahip-kıranı *(Mih. XV. 322)*

belüsüz, (bellisiz) : Belirsiz, meçhul.

§ Bir başı ayağı belüsüz بلوسز cemâatın yöresine yörendi. *(Fütuh. XIV. 9)*

§ Her kim belüsüzlüğe بلوسزلکه ve aşağa kalmağa razı ola şol enar yaprağı gibi... *(Kel. XIV. 26 - 1)*

§ Melikin ol muhkem ve berk reyinden gizli kalmasın kim, belüsüz بلوسز ve örtülü nesneleri açmakta ve anlamaklık nurun artırmakta hiç akıl ve kifayet, gönül tanıklığı bigi nesne yoktur. *(Kel. XIV. 65 - 2)*

§ Kaçan Davut Beni İsrail'e melik oldu, anın âdeti ol idi kim kendüyi belüsüz بلسز eyleyüp âdemîler arasına çıkar idi. *(Enb. XIV. 578)*

Senin rencin belüsüz renc oluptur
Duası ananın ilenç oluptur *(Işk. XIV. 46 - 1)*

§ ... Birbirinden dilin altında ayrılır, dilin derisi altında dağılır belüsüz olur. *(Hazain. XV. 55 - 1)*

§ Yol kenarında bir derin kuyu var idi eskiden kalmış işlemez, ağzını otlar dikenler belüsüz بلوسز eylemiş örtmüş. *(Hazain. XV. 5 - 1)*

Ağzının noktası tek oldu vücudum belüsüz بلوسز
Söylemezsem göremez dünyada deyyâr beni
(Dâi. XV. 113)

Bellisizdir بلسزدر zira sol ile sağın *(Kuddusi. XIX. 98)*

beñ : Hayvanları avlamak için tuzağa konulan yem.

Göz karartıp düşme ol müşkin beñe
Kim Hümâ - pervaz olan inmez beñe بكه
(Selaman. XVI. 88)

§ Milvah ملواح [*Ar.*], ḫuriş-i dâm خورش دام [*Fa.*] : Ağa vaz'ettikleri me'kûl nesne. Meselâ serçeye arpa ya buğday ve vahşi hayvanata et paresi gibi. ... ekser lisan-ı Türkide beñ بك derler.
(Aks. XVII - XVIII. 176 - 2)

ben baña : Kendi kendime.

Aşka saldım ben beni pend almayıp bir dosttan
Hiç düşmen eylemez anı ki ettim ben baña بن بكا
(Fuzuli. XVI.)

ben beni : Kendi kendimi.

Aşka saldım ben beni بن بنّی pend almayıp bir dosttan
Hiç düşmen eylemez anı ki ettim ben bana
(Fuzuli. XVI. 122)

bencileyin : Benim gibi.

Bencileyin بنجلين gören kişi ben sevdiğimin yüzünü
Deli ola dağa düşe yavu kıla kendözünü
(Yunus. XIII - XIV. 110)

§ Bencileyin بنجلين karusından ağ ellerin bağladuban toñuz tamında yatur mı olur. *(Dede. E. XIV. 267)*

Gel ey bencileyin bende düşüren özünü bende
Dürüşelim sen ü ben de bulalım Hak olup hemdem
(Delil. XV. 114)

Bencileyin بنجلين olur mu bîhasıl
Ki ne dildâr var katımda ne dil *(Yuz. Hamdi. XV. 68 - 2)*

Bencileyin بن جلاين Kaaf-ı aşka ger düşer ise kemâl
(Sarıca. XV. 43)

§ Tanrı bir kişiyi nîk-baht idicek bencileyin bir muslih kulu anın hizmetine gönderir. *(Ferec. XV. 468)*

§ Yâ Rabbî, bencileyin بنجلين hiç bir kimseye ikram ettin mi? *(Envar. XV. 115)*

Bencileyin yüzü kara gelmemiştir hiç bir dahi
Ben ettiğim yazukları etmemiştir hiç bir dahi
(Eşrefoğlu. XV. 41)

Naz eyle çünkü vardır eyâ serv-i güli'zar
Gülzar-ı gamda bencileyin bülbülün hezar
(Figani. XVI. 7)

Gülbün-i bağ-ı kerem Şah Süleyman ki anın
Vardurur bencileyin bülbül-i gûyası hezâr
(Hayali. XVI. 2)

§ Meğer sen dahi bencileyin bir yâr-ı bîvefaya gönül bağlamışsın. *(Hüs. Dil. XVI. 136)*

Çü ısyan ehlin ede şefkatin yâd
Hezâran bencileyin بنجلاين ola âzad *(Lârendi XVI. 19)*

Nam ü neng ehli ne bilsin reviş-i rindanı
Meygede bencileyin âşık-ı şeyda yeridir *(Baki. XVI. 90)*

Yok bencileyin la'line can vermeğe mahir
Âşık çok olur gonçeye bülbül gibi olmaz *(Ruhi. XVI. 235)*

Aklı yoktur gönlü yarden cüdânın
Dostu m'olur bencileyin gedanın *(Kâtibi. XVII. 7)*

Sen de bencileyin yardan mı oldun
Göz göz oldu sinemdeki yaralar *(Kara. XVII. 149)*

beñdeş, (bağdaş, beğdeş, bekdaş, bekdeş, bektaş) : Eş, benzer.

Zaman ile toldu yedi yaş ana
Bulunmazdı âlemde beñdeş بكدش ana *(Süh. XIV. 26)*

§ Pes Tanrı Taâlâ duman ve kara bulut veribidi tâ kim biri birin görmeye ve bulara Musa eyitmiş idi : Her kim bağdaşın بغدشن şaşırsa ya ayağın azdırsa ya eliyle korunursa mel'undur. *(Enb. XIV. 439)*

§ Âlemde anın beñdeşi بکدشی yok. *(Anter. XIV. 2, 406)*

§ Şerikten münezzehim, beñdeşten بکدشدن avrattan, oğlandan, kızdan müberrâyım. *(İhlâs. XIV. 213)*

§ Put-perestler eydürler: Misli, mânendi vardır; siz eydin: Misli, beñdeşi بکدشی yoktur. *(İhlâs. XIV. 19)*

§ Bir padişahın bir kızı var idi, hüsn içinde beñdeşi بکدشی yoğ idi. *(İhlâs. XIV. 66)*

Neci [*Ar.*] : râzdaş, karin [*Ar.*] : yoldaş, Şebeh شبه [*Ar.*] : beñdeş بکدش, deva [*Ar.*] : derman *(Fer. XIV. 27)*

Ortağı yok, oğlu, kızı beğdeşi بکدشی *(Yuz. Da. XIV. 47)*

§ İller imaretlığı ve dahıllar artmağı ve dervişler, yoksullar dinlenmeği ve dirlik sebebi ve pîşe ehli kazancı ve ne kim buların beğdeşidir بکدشیدر kamusu adle müteallıktır. *(Kel. XIV. 2 - 2)*

§ ...Hürmette ve buyruğun geçirmekte anı kendi nefsine beğdeş بکدش ve beraber eyledi. *(Kel. XIV. 39 - 2)*

Anın rengi kızıl altuna bekdeş
Kanadı, kuyruğu nur ile dekdeş *(Hurş. XIV.)*

İmaretler öğüştür kubbeler çok
O şehrin yer yüzünde bekdeşi بکدشی yok *(Hurş. XIV. 28)*

§ Ve bunun beğdeşi âyet, Kur'an içinde çoktur. *(Enb. XIV. 5)*

§ Yer yüzünün durmaklığı ve onmaklığı senin ile ve senin beğdeşlerin iledir, imdi dilegil vereyin. *(Enb. XIV. 534)*

Âlem içre bekdeşin yok bir dahi
Hem dilâver, hem hünerver, hem sahi *(İs. H. XIV - XV. 839)*

§ Padişah-ı kadimdir hiç bir kimse beñdeş بکدش değildir. *(Leys. Mu. XV. 485 - 1)*

§ Pes Tanrıya mesel urman, zira anın beğdeşi yoktur. *(Cev. Es. XV. 365)*

§ Hiç bir kimse ana beğdeş değildir. *(Enfes. XV. 546)*

Nazirin yoh misalin beğdeşin yoh
İşinde aczin, ortağın, eşin yoh *(Hikmet. XV. 3)*

§ Ben ol kişiyi sizin üzerinize tafdil etmedim, belki anın bekdeşleri üzerine tafdil ettim dedi. *(Kesir. XV. 2 - 1)*

§ Mânend مانند [*Fa.*] : Beğdeş بکدش . *(Sıh. Ac. XV. 20 - 1)*

Ki tâ irşat edebile Huda'ya
Olup meşrepte bekdeş Mustafa'ya *(Ruşeni. XV. 195)*

§ Fikreylenüz kim ana hiç beñdeş بکدش ve adına benzer bir kimsenin adı var mı. *(Leys. Ar. XV. 10)*

§ Diyeler kim andan bilürüz kim anın misli ve beñdeşi بکدشی yoktur. *(Leys. Ar. XV. 642)*

Bulunmaz Rumelinde ana beñdeş *(Mesihi. XV. 33)*

Hulkuna bekdeş bulunmaz der-felek
Yüzünü gören Yusuf der ya melek *(Melhame. XV. 14 - 1)*

§ Keramet içinde bînazir idi, dostluk içinde hiç beğdeşi بکدشی yoğudu. *(Tez. Ba. XV. 35)*

§ Dürlü ulûm içinde temam idi ve erlik meydanı içinde bekdeşi بکدشی yoğudu. *(Tez. Ba. XV. 35)*

§ Her nesneyi bir nesneye bekdeş بکدش yarattı.
(Ta. Şahi. XVI. 25 - 2)

§ Himâl هال [*Fa.*]: Bekdeş بکداش ve yaşdaş.
(Ni'meti. XVI. 637)

§ Hemtâ همتا [*Fa.*] : Bekdeş بکدش ve misl mânasına.
(Ni'meti. XVI. 633)

§ Aded عدد [*Ar.*] : Nesnenin sağışı ve hisabı ve kişinin başa baş turuşacak misli olan bahadır recül ve beğdeş.
(Bab. XVI. 2, 467)

§ Mânend مانند [*Fa.*] : Beñdeş بکدش . *(Şamil. XVI. 98)*

§ Hemtâ همتا [*Fa.*] : Beğdeş . *(Caf. XVI. 167 - 1)*

§ Hemâl همال [*Fa.*] : Beğdeş, şebih mânasına.
(Cinas. XVI. 66 - 2)

§ Mânend مانند [*Fa.*] : Beğdeş, nazîr mânasına.
(Deş. XVI. 81 - 2)

Bir nokta koyımaz senin üstüne hûblar
Beğdeş bulunmaya sana bu hatt u hâl ile
(Revani. XVI. 129)

§ Nikahta kefâet mu'teberdir, yâni beğdeşine بکدشه ve nazirine varmak mu'teberdir. *(Ter. Kurt. XVI.)*

§ Eş-şebih الشبه [*Ar.*] : .. beğdeş, nazir gibi.
(Ah. XVI. 534)

§ Es-siyyü السی [*Ar.*] : Beñdeşe بکدشه derler, misil gibi.
(Terceman. XVI. 419 - 2)

§ Küfüv کفو [*Ar.*] : Beğdeş. *(Müntehab. XVII. 80 - 1)*
Misl مثل [*Ar.*] : beğdeş, hikâyet oldu : mesel [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 96)

§ Hemtâ همتا [*Fa.*] : Beğdeş ve nazir. *(Nuh. Tuh. XVII. 18-2)*

§ Manende مانند [*Fa*] : Bekdeş, manend mânasına.
(Cam. Fa. XVII. 102 - 1)

Arzu [*Fa.*] : ummak, reca [*Ar.*]; çişm [*Fa.*] ü çeşem [*Fa.*] : Tadayım; hem-çeşm همچشم [*Fa.*] : beñdeş بکدش merhem [*Fa.*] : em
(Genç. XVII.)

§ El-kefa' الفکاء [*Ar.*] : Bir nesneye müsavi ve mükâfi olmak haletine denir ki Türkide bektaşlık بکتاشلق tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 48)

beñdeşsiz, (beğdeşsüz, bekdeşsiz, beñdeşsüz) : 1. Benzersiz, emsalsiz, eşsiz.

§ Nâhemtâ ناهمتا [*Fa.*] : Beğdeşsüz بکدش سز.
(Sıh. Ac. XV. 5 - 2)

§ Yegâne یکانه [*Fa.*] : Beñdeşsüz بکدشسوز. *(Şamil. XVI. 538)*

§ Ferid فرید [*Fa.*] : Beñdeşsüz بکدش‌سوز. *(Şamil. XVI. 479)*

§ Nâhemta ناهمتا [*Fa.*] : Bekdeşsiz بکدشسز.
(Cam. Fa. XVII. 6, 1)

2. Benzemiyen, zıt, muğayir.

§ Muğayir مغایر [*Ar.*] : Beñdeşsiz. *(Müntehab. XVII. 93 - 2)*

§ Zıdd ضد [*Ar.*] : Beñdeşsiz بکدش‌سز ve düşman.
(Müntehab. XVII. 59 - 1)

beñdeşsüz : → **beñdeşsiz.**

beñ düşmek : Üzüm, elma, hurma gibi meyvalara tek tük olgunluk rengi gelmeğe başlamak.

Henüz düştü دشدی lebim hurmasına beñ بك
Bilürdün nice şîrindür diş ursan *(Yuz. Şems. XVI. 272)*

§ Eş-şekl الشكل [*Ar.*] : Asmada ve teğekte olan üzümün bazısı olmak mânasınadır ki alacalanmak tâbir olunur. Alâ kavlin siyahlanıp olmağa başlamak mânasınadır ki beñ düşmek دوشمك بك tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 256)*

benek altunlu : Altun benekli, altun işlemeli.

Sipahiler benek altunlu بنك آلتونلو câmeler giyüben
Mehâbet ile olurlar peleng-i kûh-i veğaa
(Yahya Bey. XVI. 30)

Asâkiri benek altunlu câmeler giyüben
Gazâ gününde olur kûh-ı Kaf kaplanı
(Yahya Bey. XVI. 24)

benem demek : Kibirlenmek, kendini beğenmek.

Benem didüği دیدوکی بنم şunca kıldı ana
Üşbu söz ibret yeter sana bana *(Yuz. Şeyd. XIII. 14)*

Kibri terkeyle dost dime benem دیمه بنم
Gönlünün mescidinde koma sanem *(İbrahim. XV. 69 - 1)*

beneviş : Çitlenbik.

§ Bânefş بانفش [*Fa.*] : Beneviş بنوش dedikleri ki yemişine etiba lisan-ı asâfir derler. *(Deş. XVI. 162 - 2)*

§ Benefş بنفش [*Fa.*] : Bânefş dedikleri ki Türkide beneviş derler. *(Deş. XVI. 163 - 2)*

§ El-butum البطم [*Ar.*] : Beneviş ağacı ki yemişine habbetü'l-hadr ve türkçe çitlenbik derler. *(Ah. XVI. 136)*

ben gibi : Benim gibi.

Hel şüfte mislü'l-muhterık هل شفت مثل المحترق [*Ar.*] : Gördün mü ben gibi بن کبی yanık *(Asım. XVIII - XIX. 52)*

beni : Benden.

§ Beni بنی sakınım, yoksa size peşimanlık yetişir. *(Anter. XIV. 2, 414)*

beni baña komaz : Beni kendi halime bırakmaz irademi elimden alır, hayatıma kasdeder.

Kıldı nakd-i vücûdumu ifna
Beni baña komaz بنی باکه قومز dil-i şeydâ *(Hâleti. VXII. 168)*

beñiz : 1. Renk.

Yüzün beñzi بکزی kalmadı her-demleyin
Gülef big' idi oldu çiğdemleyin *(Süh. XIV. 125)*
Senin aşkın ile oynar denizler
Senin havfinde zer olur beñizler *(Anasır. XV. 398)*

§ Gökte güneşin beñzi بکزی soldu. *(Selim. XVI. 155)*

2. Çehre, yüz.

§ Sîmâ سیما [*Fa.*] : Beñiz بکز ve çihre. *(Ni'meti. XVI. 406)*

§ Çehir چهر [*Fa.*] : Be-mâ'ni çihre, yâni beñiz. *(Ni'meti. XVI. 238)*

§ Çihre چهره [*Fa.*] : Beñiz بکز. *(Şamil. XVI. 224)*

§ Ruḫsar رخسار [*Fa.*] : Yüz ve beñiz بكز ve çehre.
(Şamil. XVI. 444)

beñiz aldırmak : Benzi atmak, korkudan sararmak.

Bana şimdi çi kuru vü çi deniz
Hiç aldırmazam آ لدرمازم korkubenin beñiz بكز
(Süh. XIV. 248)

beñiz geçmek : Yüzün rengi değişmek.

§ El-imtika' الامتقاع [*Ar.*] : Levn mütegayyir olmak mânasınadır ki beñiz geçmek بكز كچمك tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 675)

beñlemek : Nişan koymak.

Sağı gizledim yükünde beñleyü بكليو
Uğru diyem seni tutam önleyü *(Yuz. Şeyd. XIII. 76)*

benlenmek (I) : Benlik taslamak, böbürlenmek.

§ İki dürlü çeri çerilengil. Mustafa malinden hazine koyup benlenüp بنلنب turursun. Ol iki çeriyi hoş tutgıl. Bir dua çerisi, bir silâh çerisi. *(Tuh. Le. XV. 393)*

beñlenmek (II) : Koruk yumuşayıp üzüm haline gelmeğe başlamak.

§ Bâğanc باغنج [*Fa.*] : Engûr-ı nîm-res mânasınadır. Yâni yeni yumuşamış ve koruk haddini savuşmuş üzüm ki bizim diyarlarda beñlenmiş بكلنمش tâbir ederler.
(Bürh. XVIII - XIX. 98)

benlik eylemek : Kendini üstün görmek.

Gel benlik eyleme nefsini öldür
Hak yoluna canın armağan getür *(Kâtibi XVII. 74)*

benüle : Benimle.

§ Şeyh Murat bin Hamza ıkrar idip didi ki benim yoluma geldi, benüle بنوله gel, güzel sarıl didi .. *(Sic. K. XVI. 4, 151)*

benün : Benim.

§ Bir kimse gelmiş ömer bin Abdullaha kapu kakmış. İçeriden Ömer dimiş ki: Kimsin? ol kimesne etmiş: Benün بن . Ömer demiş ki: Benim ihvanım içinde "Ben" adlu kimse yoktur. *(Rav. Ah. XVI. 447)*

benven : Ben... im.

Bu benven بنون dediğim eğer ben isem
Niçün bu benliğe elim urulmaz *(Yunus. XIII - XIV.)*

Ol ten ki canı olmaya diri geze benven
Kişi ki igen can ü gönülden beze benven بنون
Şol kim dürüşe dün gün ü bir lâhza içinde
Uykusunu yenmeye yolundan aza benven *(Süh. XIV.)*

§ İlâh yoktur illâ benven بنون pes korkun benden. *(Cev. Es. XV. 355)*

§ Yâ râhip emir-i asker-i ehl-i islâm benven بنون . Bana ne diyeceksen söyle dedi. *(Raufi. XVI. 215)*

Benven şu mahv-i mahz-ı zat
Buldum vücudumdan necat *(Niyazi. XVII. 13)*

benvenlik : Benlik, bencillik, enaniyyet.

§ Amma ol başta ki benvenlik بنونلك ola çare değildir ki anın duası kabûl ola, nefesi göğe ağa. *(İhlâs. XIV. 109)*

§ Ol kişi ki benvenlik بنونلك havasında uça bizim cemalimiz kaçan görübile. *(İhlâs. XIV. 76)*

§ Hasan eyitti: Ol kişi kim Tanrısı zahmine sabır kılmaya anın da'vası doğru değil. Râbia eyitti: Bu sözden benvenlik yiyisi gelir. *(Tez. Ba. XV. 108)*

beñzedem olam : Benzetmiş olayım.

§ Bunu anmçün böyle iderim kim tâatım ferişteler tâatına benzedem olam بكزدم اولام dedi. *(Tez. Lâ. XV. 37 - 1)*

beñzenmek : Kendisini bir başkasına benzetmek.

§ Et-tebadüy التبادی [*Ar.*] : Ehl-i badiyeye beñzenmek بکزمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 766)*

beñzer : Öyle görünüyor ki, öyle anlaşılıyor ki.

§ Beñzer بکزر ki yeni âşıksın, dirlerdi. Kandaki yeni; eskiyip canımdan bezdim, dirdi.

(Hamza. XIV. 16, 59)

Ebrulerin kemanlarını yine kurdular
Beñzer بکزر yakınlarında yatur ahu gördüler

(Sarıca. XV. 12)

beñzeş : Eş, benzer.

§ Ol kız şöyle görklü idi ki cihan içinde beñzeşi بکزشی yoğudu.

(Yüz. Ha. XIV. 200)

Gönül ol uçmağa benzeştir ayan
Uçmağ ehli bunda vardır bîgüman *(Ca. XIV. 11 - 2)*

Surette gerçi beñzeşi çoktur Nesimi'nin
Mâ'nide adı her hacerin kimya değül *(Nesimi. XIV. 99 - 1)*

beñzi alınmak : Benzi bozulmak, sararmak.

§ Beñzi alınmış بکزی آلنمش, bağrı delinmiş.

(Hüs. Dil. XVI. 71)

Çü bağrım tığ-ı aşk ile delindi
Dilim pür-dert olup beñzim alındı بکزم آلندی

(Hüs. Dil. XVI. 196)

Sarılmış bir nemed içre alınmış benzi بکزی آلنمش ney gibi
Meğer kim nâr-ı mihnetten yanup hâkister olmuştur

(Hüs. Dil. XVI. 137)

beñzi boz oyunu : Bir oyun adı.

§ Ser-der-kilim سردرکلیم [*Fa.*]: Türkçe beñzi boz oyunu بکزی بوز اویني . Birisini örterler dahi bir nesne ile ururlar, kim urduğun bilürse uran yatur. *(Ni'meti. XVI. 382)*

beñzi çalınmak : Çehresi değişmek.

Cümle hayvanın çalınur beñzi چلینر بکز hem
Hep ağaçlar solanur ey muhterem *(Melhame. XV. 57 - 1)*

beñzi gülmek : Yüzü gülmek, sevinmek.

Uyanu gelür Zeliha uyhudan
Beñzi güler بکزی کولر emin olur kaygudan
(Yuz. Şeyd. XIII. 23)

beñzi ürpermek : Rengi atmak.

§ Yâ Musa diler misin kim ol azaplardan emin olasın. Musa eyitti : İlâhî dilerim; nice dilemeyem kim beñzim ürperdi بکزم اورپردی gönlüm korktu ve yüreğim ditredi.
(Cennet. XV. 442)

beraberine gelmek : Tekabül etmek, muadil olmak.

§ Âkıller katında hiç nesne gerçek dostlar yerine durmaz ve bir gönüllü yaranlar beraberine gelmez برابرنا کلمز .
(Kel. XIV. 77 - 2)

beraber itmek : Bir araya getirmek.

§ ... İmdi buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta husemâyı beraber idüp برابر ایدوب bir def'a şer'ile görülüp...
(Sic. K. XVI. 6, 78)

§ İmdi buyurdum ki vekil-i mezkûr anda varıcak mumaileyh İskender Reis ile beraber idüp برابر ادوب bu kazıyyeyi teftiş ve tefahhus idesiz. *(Sic. B. XV. 3, 28 - 1)*

beraberlik çekişmek : Beraberlik iddiasında bulunmak.

§ Bir zâhit var idi, dâim Hakîm Tirmid ile muâraza iderdi ve anınla beraberlik çekişürdü برابرلق چکشوردی .
(Tez. Lâ. XV. 711-1)

berç : Macar üzümü denilen meyvadır ki bundan ökse adı verdiğimiz yapışkan madde çıkarılır.

§ Aksus اقسوس : Yunanidir. Türkide berc برج ve Macar üzümü tâbir olunan dane ismidir ki Arabide dıbk ve Türkide ökse ve yelim kara dedikleri lüzûcetli ve yelimşek nesne bundan hasıl olur. *(Bürh. XVIII - XIX. 72)*

§ Bentume بنتومه [*Fa.*] : Berc ağacıdır ki bağ sarmaşığı gibi ekser zeytin ağacına sarılır ve badem ve incir ağaçlarında dahi olur bir yeşil nebattır. Bu nebatın yemişine ökse ve yelim kara dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 126)*

beri öte : İleri geri.

§ Kâğ کاغ [*Fa.*] : Ateş mânasınadır ... ve kuzgun avazına derler ve tas ve sahan misillü evâni içre ceviz ve boncuk misillü nesneleri koyup beri öte برى اوته tahrik olundukta zahir olan savtdan hikâyedir ki çağıştı tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 466)*

§ El-ḫazûl الخذول [*Ar.*] : Şol kısrağa denir ki doğurmak burusu tuttukta asla beri öte ıztırap eylemeyip yerinden bir kadem ayrılmaz ola. *(Kam. XVIII - XIX. 3 - 193)*

§ En-nezevan النزوان [*Ar.*]: Sıçramak ve atlamak mânasınadır... ve eşek kısmı haşarılıktan beri öte şatır gibi kalkımak mânasına müstameldir. *(Kam. XVIII - XIX. 3- 938)*

§ El-mıṭḫa المطخه [*Ar.*] : Bu, bir el ayası kadar değirmi, münakkaş tahtadır ki dairen - mâdar kertip, kertiğine ip sarıp beri öte elinden atarak oynarlar. Bizim diyarlarda ana çıkşağı tâbir ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 1 - 550)*

berk, (perk) : 1. Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli.

Kuşak bağlar Yusuf'un berk برك beline
Verdi elin kardaşları eline *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

Tama' hapsine düştüm çıkamazam
Katı berkdir برکدر duvarı yıkamazam *(Yunus XIII - XIV. 5)*

Sen benim oynum nite götürmedin
Aktarıldın atta berk برك oturmadın *(Man. Tayr. XIV. 81)*

Elini Hurrem'in bağladılar berk برك
Kim oldu ol zaman bî-yar ü bî-berk *(Işk. XIV. 179 - 1)*

§ Pes kendözün balıkçının boynu üzerine bıraktı ve anın boğazın berk kıstı, şöyle kim balıkçının ussu gitti. *(Kel. XIV. 35 - 2)*

§ Ey bizim berk بِرْك kal'amız... *(Anter. XIV. 2, 560)*

§ Bir elin mağrıpta ve birisin maşrıkta çıkarıp yer üstünden bir birine kavşurdu, tâ kim yeri berk duttu.
(Enb. XIV. 6)

§ Beyreğin sakalını berk بِرْك tuttu. *(Dede. XIV. 150)*

§ Endamların doğruldalar ve berk بِرْك tutalar.
(Mü. Şi. XIV - XV. 72 - 2)

§ İbadet meydanında kademlerin berk basalar.
(Leys. Mu. XV. 394 - 2)

§ İ'tikadı berk ola, şekki gide. *(Hazain. XV. 4 - 2)*

§ Her kimse kim hikmet licamın berk tutsa halk içinde ol muktedâ olur. *(Müneb. XV. 236 - 2)*

§ Üstüvâr استوار [*Fa.*] : Berk بِرْك . *(Sıh. Ac. XV. 21 - 1)*

§ Din berk kal'adır, ana katlanmak ve dürüşmek birle ele girer.
(Tez. Ba. XV. 68)

§ Kaçan namaza dursalar berk bünyatlar gibi duralar, benden gayriye meşgûl olmayalar. *(Envar. XV. 219)*

§ Ne ipi kesebildim ve ne belimden çıkarıbildim, berk yapıştım.
(Ferec. XV. 113)

Yürek berk olmayınca süst olur ten *(Bektaş. XV. 40)*

Mansıbı vü mâlini terk eyleye
Şeyhi ile ahdini berk eyleye *(İbrahim. XV. 34 - 2)*

§ Eşeğin berk bağla andan Tanrıya ısmarla.
(Ata. XV. 24)

§ Terk-i dünyayı halka öğretürler ve kendüler berk saklayıp yığarlar. *(Güls. XV. 29 - 2)*

§ Ve dişleri dibi berk midir yoksa gevşek midir.
(Kab. XV. 211)

§ Gördü kim ayruk derman yok, kendözün tahtaya berk sardı. *(Cennet. XV. 390)*

Dürüş gayret kuşağın berk kuşanıp savm'a cehdet kim
Kamu ettiklerin yarın olusar affolup ma'zur
(Delil. XV. 66)

§ Yağmur içinde bir büyük tolu inüp bir berk taş üzere tokunup ufattı. *(Tibr. XVI. 96)*

§ Anın eteğine yapışıp berk dutgıl. *(Tez. Ün. XVI. 5 - 2)*

§ El-ibramü الابرام [*Ar.*] : Bir nesneyi berk برك ve muhkem eylemek. *(Terceman. XVI. 5 - 1)*

§ El-ihkâ' الاحكاء [*Ar.*] : Berk برك ve kavi eylemek. *(Ah. XVI. 20)*

§ Surre صرة [*Ar.*] : İçine akça koyup ağzı berk bağlanmış kise. *(Bab. XVI. 1, 229)*

İlle demez suyunu yatağını
Ol mahalde perk برك basar ayağını *(K. B. XVI. 15)*

Ey gönül pîr-i muğanın damenini berk tut
Çünkü andan gayrı vermez sana bir kimse öğüt
(Muhibbi XVI. 12)

§ Lest لست [*Fa.*] : Kavi ve berk nesne. *(Caf. XVI. 148 - 2)*

Kasd-ı ser kıldıkça dilber berk basdık pâyımız
Aşk elinden bunca mihnet çektik epsem olmadık
(Lâmii. XVI. 96 - 2)

§ Üstüvâr استوار [*Fa.*] : Berk برك . *(Cam. Fa. XVII. 21 -)*

Şahan pençe vurdu, tüyüm ağrıttı
Kanadıma bir ok vurdu berk benim *(Kara. XVII. 83)*

§ Mübrem مبرم [*Ar.*] : Berk. *(Müntehab. XVII. 103 - 2)*

Pendetse nâsıh berk incinürdün
Ney çalsa mutrip, haz bînihayet *(Nabi. XVII - XVIII. 62)*

§ Muhkem محكم [*Ar.*] : Metanet verilmiş, sağlam, dayanıklı, kuvvetli, Türkçesi berktir. *(Kam. Os. XIX. 4, 457)*

2. Katı, sert.

§ ... Ak ak uzun kökleri olur, sinir gibi berk برك olur, geç dökülür, ebemgömeci gibi kiçirek çiçeği olur.
(Yadigâr. XIV. 117 - 2)

§ El-celâde الجلاده [*Ar.*]: Berk olmak, salâbet ve metânet gibi.
(Kdeb. XVIII. 384 - 1)

§ Saḫt سخت [*Fa.*] : Katı, berk, muhkem.
(Nuh. Tuh. XVII. 30 - 1)

§ Saḫt : سخت [*Fa.*] : Berk برك, katı. *(Cinas. XVI. 41 - 1)*

§ Çarḫ چرخ [*Fa.*]: ... Hususiyle bir nevi yaydır ki katı berk olur. *(Deka. XVI. 62 - 1)*

§ ... Saḫt'in mâna-yi Türkisi berkdir برکدر.
(Deka. XVI. 163 - 2)

§ Keşkencir کشکنجیر [*Fa.*]: Bir âlettir ki berk yay çekmeğe heves edenler ağır taşları zincire berkidirler برکدرلر.
(Deş. XVI. 119 - 1)

§ Semher سمهر [*Ar.*] : Berk برك sügü ki ana göndür derler.
(Bab. XVI. 1, 54)

Berk idermiş gamz kalbi taştan
Ayırırlar kardaşı kardaştan *(Zehr. XVI. 37)*

3. Sert, şiddetli.

§ Hevcâ' هوجاء [*Ar.*] : Kara evleri kaldırıp yere uran perk برك esen yel. *(Bab. XVI. 1, 61)*

§ Bana berk söyleyip hatırıma tokundu.
(Rahat. XVI. 81)

4. Süratli.

§ Giderek berk برك yoruldu. *(Müslim. XV. 53)*

berk etmek : → **berk eylemek.**

berk eylemek, (berk etmek) : Kuvvetli bulundurmak, sağlamlaştırmak.

Cismini Hak yoluna terk eylemiş
Gizli sırrı can ile berk eylemiş برك ايلمش *(Vahdet. XV. 104-1)*

§ Hak Taâlânın kudretlerine nazar eyle sun'unun kemalin anla, i'tikadını berk eyle برك ايله . *(Hazain. XV. 57 - 1)*

§ Ve veca-ı mefâsıla dahi faide eyler ve dişler dibini berk eyler. *(M. Na. XV. 14 - 2)*

§ Ne nesneyi terk ettiniz ve ne nesneyi berk ettiñiz برك اتديكز . *(Müz. XV. 321)*

Hudanın aşkını gönlünde berk et برك ايت *(Ruşeni. XV. 36)*

berkidilmek : Kuvvetlendirilmek, pekitilmek.

§ Müekkede مؤكده *[Ar.]* : Berkidilmiş بركدلش nesne. *(Bab. XVI. 2, 290)*

berkilmek : Tesbit edilmek, pekitilmek, pekişmek.

§ Ol taş kuyunun ağzında berkilmişti بركلمشدى , kırk kişi yerinden kaldıramazdı. *(Bektaş. XV. 32)*

berkilü : Pekitilmiş, kapalı.

§ Bir kul satın aldım, şart eyledim kim gece dahi bana kulluk kılaydı. Bu kez gece oldu, istedim bulmadım, gördüm ki kapular dahi berkilü بركلو . *(Yüz. Ha. XIV. 72)*

berkimek, (berkişmek) : Sağlamlaşmak, pekişmek, yerleşmek.

§ Anı göz yaşıyle suvarmak gerek ki kökü berkiye بركيه . *(İhlâs. XIV. 140)*

§ Hakîmler eyitmişdir kim : Eyüler ve salihler arasında dostluk tiz berkişür بركيشور geç kesilir... ve yavuzlar ve müfsitler arasında dostluk geç berkişür بركيشور ve tiz kesilür. *(Kel. XIV. 82-1)*

§ Arslan eyitti : Bu töhmeti kim sana yaptılar. İnamlık artmağı ve doğruluk berkimeği بركمكى sebebin bilmek gereksin. *(Kel. XIV. 165 - 1)*

§ Temam er ana deyeler kim çün bir işi sürmeğe anın kastı berkiye, gerek kim evvel kendi canından el yuya.
(Kel. XIV. 120 - 1)

Padişah emri vü hem kavl-i Resul
Berkidi برکدی islâm dini tuttu usul *(Ga. XIV. 319 - 2)*

§ Pes Davud'un Beni İsrail içinde heybeti katı oldu ve padişahlığı berkidi برکد. *(Enb. XIV. 578)*

§ Ol tatlı sözler içinde eser eyleyici, bilmeyene acı gelici mâ'niler nükteler ola kim gönlünde berkişe برکشه, canına boyana, tâ kim uyana. *(Hazain. XV. 70 - 1)*

§ El-'akıydü العقيد [*Ar.*] : ... ve dahi akıyde kişinin gönlünde bağlanan ve berkişen nesneye derler.
(Terceman. XVI. 2, 81 - 1)

§ Pâyiden پاييدن [*Fa.*] : Muhkem tutmak ve basmak ve ayağ ile depmek ve kaaim olmak ve berkimek برکمك ve bâki olmak.
(Caf. XVI. 183 - 1)

§ Et-tevekküdü التوكد [*Ar.*] : Berkimek برکمك.
(Terceman. XVI. 222 - 1)

§ İstihkâm استحكام [*Ar.*] : Gayet berkimek برکمك ve berk olmak. *(Bab. XVI. 1, 436)*

§ Müekked مؤكد [*Ar.*] : Berkişmek برکشمك.
(Müntehab. XVII. 84 - 2)

§ Karar قرار [*Ar.*] : Bir yerde berkişmek برکشمك.
(Müntehab. XVII. 75 - 1)

berkinmek : 1. Muhkemleşmek, pekişmek.

En yukarı el kiminse aht ana
Bağlanır ü berkinir برکنر önden sona *(Ga. XIV. 316 - 2)*

§ Amma Hak Taâlâ dileği ol idi kim anların mağaralarının ağzı berkine برکنه. *(Leys. Ar. XV. 785)*

§ Eğer başın sünüğü bir pâre olsa kim bir âfet görüp yarılaydı ayruk yine berkinmeğe برکنمکا kaabil olmazdı.

(Hazain. XV. 47 - 2)

2. Pekiştirilmek.

§ Bu yıldız şol kandil gibi asılmıştır kim ol tahtaya eğseri kakılmış gibi göğe berkinmişdür برکنمشدر.

(Leys. Mu. XV. 191 - 1)

§ ... Biri birine bir deri ile berkinmişdir برکنمشدر, taş yanından biri birine bingeşmiştir, şol gön çukala benzer.

(Hazain. XV. 55 - 2)

§ Beytullah'ın havâlisinde üç yüz altmış sanem var idi ki ayakları tuc ile berkinmiş idi. *(Şevahid. XVI. 116)*

§ Şil شل [*Fa.*] : ... ve sıpkın ki balıkçılar anınla balık avlarlar. Bir uzun ağacın ucuna hançer gibi berkinmiş برکنمش bir demirdir. *(Deş. XVI. 221 - 1)*

§ Keşkencir کشکنجیر [*Fa.*] : Bir âlettir ki berk yay çekmeğe heves edenler ağır taşları zincire berkitirler. Bir yere muhkem berkinmiş ağacın çatalından veya delüğünden geçürüp daima çeküp idman ederler. *(Deş. XVI. 119 - 1)*

§ Keşkencir کشکنجیر [*Fa.*] : Bir âlettir ki yay çekmeğe heves edenler ağır taşları zencirlere berkidürler, bir yere berkinmiş ağacın çatalından veya delüğünden çekerler.

(Caf. XVI. 130 - 1)

§ Şil شل [*Fa.*] : Zûpin, yâni harbe ki ve sıpkın ki balıkçılar anınla balık ururlar. Bir uzun ağacın ucuna berkinmiş برکنمش hançer gibi bir demürdür. *(Ni'meti. XVI. 437)*

berkişmek : → **berkimek.**

berkitmek, (perkitmek) : Sağlamlaştırmak, pekitmek, tahkim etmek.

Biz de varavuz ol ile kaçan ki vademiz gele
Kişi varacağız yere gönlünü berkitse برکتسه gerek

(Yunus. XIII - XIV. 179)

§ Ali Radiyallahü anh eydür: Misvâk unutsalıkı giderür, balgamı giderür, dişleri berkidür برکدر. *(Yüz. Ha. XIV. 196)*

§ Kapıyı berkitti برکتدی zâhidin tesbihin eline aldı.
(İhlâs. XIV. 76)

§ ... Ve endamlar süstlüğün berkidür برکدر. *(Edviye. XIV. 8)*

§ Kaçan kim müttakiler bu dünyanın yaramaz işlerine nazar kılalar, âhiret yolun bezemek himmetlerin perkideler برکدەلر, tâ nefis arılığı bunlara hasıl ola. *(Kel. XIV. 14 - 1)*

§ Dimne'ye eyitti : Eğer ... anın korkusundan emin eyler isen senin ile bile varam. Pes Dimne inamlık eyledi ve anın şartın perkitti برکتدی pes ikisi yüz arslandan yana duttular.
(Kel. XIV. 16 - 1)

Hazine kapusun berkittiler hoş
Tutup Bağdat yolunu gittiler hoş *(Dah. XIV. 26)*

§ Ağılın kapısını berkitti برکتدی. *(Dede. XIV. 21)*

Görmeyince kimse can terketmedi
Dost ile ahd ü vefa berkitmedi *(Ga. XIV. 39)*

§ Ol botucun ağzın berkideler برکدەلر.
(Mü. Şi. XIV - XV. 114 - 1)

§ Oğlancık ile dutuşmak, güreşmek, yüğürdüşmek sünüğü berkidür. *(Hazain. XV. 17 - 1)*

Ben dost ile peymanımı Elest'ten ön berkitmişem برکتمشم
Ben dostu ayan görmüşem hayâl rü'ya neme gerek
(Eşrefoğlu. XV. 4)

§ Ne kadar yer kovuğu varsa ağzını berkitti.
(Enfes. XV. 255)

§ Ve şunlar ki anlar emanetlerini ve ahdlerini berkitmişlerdir.
(Cev. Es. XV.)

§ Mü'minler canını lûtfu mıhı ile berkide.
(Cennet. XV. 483)

§ Hazreti Hünkâra ekmeği verdikten sonra geri dönüp geldi yağ küpünün ağzını berkide برکیده . *(Bektaş. XV. 124)*

Ey cihanın varlığını terkeden
Er mahabbetin gönülde berkiden برك ایدن *(Bektaş. XV. 414)*

§ Veziri z'r-i zemine indirdiler, kapısını muhkem berkittiler برکتدیلر . *(Ferec. XV. 55)*

§ Anınla buluşalım, sohbet edelim ve aht ve kavl berkidelim برکدلم . *(Ta. Sel. XV. 20 - 2)*

§ Şarktan garbe değin düpdüz döşedi ve dağlarla anı berkitti برکتدی . *(Leys. Mu. XV. 408 - 2)*

Sulh edüp udvanı terketti bular
Ahdi vü peymanı berkitti bular *(Melhame. XV. 150 - 1)*

§ Ve ilim sevgisini gönlünde berkit برکت . *(Kab. XV. 282)*

§ ... Dahi bulardan gayri birkaçı anda girdiler kapuyu perkittiler برکتدیلر . *(Leys. Ar. XV. 485)*

§ Sultan Teberdar'ın bolattan tabutun kudret devesi üzere berkittiler. *(Müslim. XV. 9, 23)*

§ ... Âhir leşkergâhtan çıkup bir kenarda nîzem diküp siperim berkidüp sâyesinde oturdum. *(Saadet. XV - XVI. 86-2)*

Gele ey râfizi insafı berket برك ایت
Hakikat söyle sâfi lafı terket *(Enis. XVI. 6 - 1)*

§ Seti سیّ [*Fa.*] : Sügü ve asâ ucuna berkittikleri demür. *(Caf. XVI. 89 - 1)*

§ İhtiyat احتیاط [*Ar.*]: Damın her tarafını yoklayup berkidüp برکدب hiç bir delik dersik yer komayup... *(Bab. XVI. 1, 207)*

§ Sipahisin çıkardılar, hısarı berkittiler. *(Âs. XVI. 26)*

§ ... Nam kimesnenin oluğuna bırağıp üzerini taş ile berkitmişler. *(Sic. A. XVI. 7, 1125)*

§ Bezirgân metâın sevicek iki tahta arasında bir iple metâın berkidür برکدر. *(Ta. Şahi. XVI. 67-1)*

Bu sözlerden bulara söyleyürek
Savaş içün olar berkitti برکیتدی yürek *(Şeh. Ş. XVI. 177)*

§ Âzden آزدن [*Fa.*] : Bıçağı bir nesneye sancımak ve iğne ile bir nesneyi sırıtmak ve berkitmek برکتمك. *(Ni'meti. XVI. 4)*

§ Senîb سنیب [*Fa.*] : Asâ ve gönder ucuna berkittikleri demürdür. *(Deş. XVI.)*

§ El-itkan الاتقان [*Ar.*] : Bir nesneyi berkitmek برکتمك ve berk ve muhkem eylemek. *(Terceman. XVI. 10 - 1)*

§ Teşdid تشدید [*Ar.*] : Berkitmek برکتمك.
(Müntehab. XVII. 19 - 2)

§ Te'kid تاکید [*Ar.*] : Berkitmek. *(Müntehab. XVII. 17-1)*

Dün dil-i zar ile sohbet ederek gitmişsin
Va'de-i lutfu kasemler ile berkitmişsin برکتمشسك
(Nedim. XVIII. 198)

Hazır oldu on iki bin müslüman
Şehri berkidüp برکیدوب oturdular nihan *(Battal. XVIII. 186)*

§ Şedd شد [*Fa.*] : .. ve Arabide berkitmek برکتمك ve pek ve muhkem eylemek ve kavi bağlamak ve ...
(Bürh. XVIII-XIX. 390)

berklik, (perklik) : 1. Sağlamlık, metanet, şiddet, sertlik.

§ Rey perkliğinin برکلیکنك ve akıl kutluluğunun faydası oldur kim... *(Kel. XIV. 42 - 2)*

§ Hamâse حماسة [*Ar.*] : Katı berklik برکلك ve bahadırlık ve kahtlık ve katımaklık. *(Bab. XVI. 2, 170)*

§ Çarḫ چرخ [*Fa.*] : ... Bir nevi' gayette berk yaydır ki kıvrılmadan halka gibi olduğu içün çarh derler,. teşbihen bu beyit berkliği vasfında denmiştir... *(Deş. XVI. 59 - 2)*

2. Güvenme, itimat.

§ ... Meğer ol işiten kişiye ve anın aklına ve temyizine bu söylenen kişinin gey inamlığı ve berkliği برکلکی ola.
(Kel. XIV. 39)

§ Vüsûkat وثوقة [*Ar.*] : Berklik برکلك ve i'timat.
(Müntehab. XVII. 103 - 2)

berk yüzlü : Yüzü yumuşak olmıyan.

§ ... Berk yüzlü برك یوزلو diyecek yerde Àcem saḫt-rûy سخت روی [*Fa.*] der. *(Deka. XVI. 163-2)*

berlü : Beri.

Men andan berlü برلو şad oldum ki gönlüm
Senün aşkun gamının hanesidür *(Ruşeni. XV. 241)*

bertinmek : Burkulup incinmek.

§ A'za sınmakta ve bertinmekde برتنمکده ve yerinden çıkmakta ve düşmekte ve nesne dokunmakta ve nesne ile urulmakta ve baş yarılmakta ve deri sıyrılmaktadır.
(Mü. Şi. XIV - XV. 201 - 1)

§ A'za sınması ve çıkması ve bertinmesi ve sebebi ve alâmeti ve ilâcındadır. *(Mü. Şi. XIV - XV. 60 - 2)*

§ Sünük sınmak ve uzuvlar bertinmek برتنمك ve yerinden çıkmak ve deri sıyrılmak. *(Teshil. XIV - XV. 146)*

§ Fekek فکك [*Fa.*]: Ayak bertinmek برتنمك. *(Ni'meti. XVI. 478)*

berü : Bu tarafa, bu yana, buraya, beriye.

Yusuf eydür varıcak eve gerü
Kardaşınız aluben dönün berü برو.
(Yuz. Şeyd. XIII. 67)

§ Berü برو gelgil arslanum oğul! *(Dede. E. XIV. 128)*

besberaber, (basberaber) : Temamiyle beraber.

Tac-ı şah ü külâh-ı dervişe
Basberaber بصر برابر konar gubar-ı fena *(Hâleti. XVII. 155)*

§ Es-samde الصمد [*Ar.*] : Şol kayaya denir ki dibi yere gömülmüş ve başı yer ile besberaber يس برابر ola.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 633)

§ Ed-dekdâk الدكداك [*Ar.*] : Çukur ve dere ve handak makulesi yerleri örtüp yer ile besberaber يس برابر olan kumluğa denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 87)

besdil, (bestil) : Pestil.

§ Fülâte فلاته [*Fa.*] : Besdil بسدل ve bekmez.
(Caf. XVI. 115 - 1)

§ Fürâte فراته [*Fa.*] : Besdil ki köfter dahi derler. Ba'zılar besdille köfteri farkederler. *(Caf. XVI. 117 - 1)*

§ Böyle itmekten varıp çarşıda bestil بستيل satmak sana çok yeğdir. *(Letaif. XVI. 89)*

beserek : → **besirek.**

besilek : Yetişmiş, etli canlı.

Anası huri de kızı besilek
Emirlerden bir kız indi pınara *(Kara. XVII. 16)*

besirek, (beserek, biserek) : Tüylü ve besili erkek deve, hecin [*]

§ Halecan eyitti: Şol kim bulut içinde görürven, temam besirekler بسركلر gibi, ol nedürür? Hût eyitti : Ol Tanrının ferişteleridir. *(Enb. XIV. 122)*

* Akselirep şöyle tarif etmektedir :
"Bîserâk -bîkarar vezninde- bir ya iki yaşında olan deve köşeği. Vazıh ve maruf olan budur ki bîserâk ol devedir ki maderi Arabi ve pederi iki hörküçlü ola ki amme tahrif edip beserek deve derler."
Burhanı Katı' da şöyle tarif etmektedir :
"Bîsürâk -ya-yı mechule ve sin-i mazmume ile- Genç ve tüvana deveye derler ve bir yaşında veya iki yaşındaki deve köşeğine dahi denir ve ol genç deveye dahi denir ki anası nâka-i Arabi ve babası iki örküçlü puğur ola. Türkide beserek tâbiri bîsürâk muharrefidir ve eşek yavrusuna dahi bîsurâk derler, Türkide koduk tâbir ederler ve katıra dahi ıtlakı reside-i nazardır, Arabide bagal denir.

§ Andan Cenda' bin-Ömer ki ol Semûd'un ulusu ve reisi idi, eyitti : Yâ Sâlih işbu kayadan bizim için bir besireğe بسرکه benzer yüklü on aylık butlacı deve çıkargıl.

(Enb. XIV. 128)

§ Her bir akrep bir beserek بسرك deve gibidir.

(Tebareke. XIV. 42 - 2)

§ Biserek biserek بسرك بسرك develerüñ katarından o zalim ayırdı ola kardaş. *(Dede. E. XIV. 232)*

§ Cehennem içinde yerler ve şol deniz kenarı gibi, anda yılanlar var her biri biserek بسرك deve gibi ve akrepler var katırlar bigi. *(Müneb. XV. 122 - 1)*

§ ... Altı deve, dördü erkek ve besirek بسرك ve ikisi lök erkek deve. *(Sic. B. XV. 4, 67)*

§ Satmak içün iki maya ve iki besirek بسرك deve getirmiş imiş. *(Sic. B. XV. 3, 403)*

§ Havadan kuşlar ine, anın gibi kuşlar kim her birisi biserek بیسرك develer gibi olalar. *(Delil. XV. 170)*

§ Gûya ki ol gün kara besereklere بسرکلر benzer.

(Cev. Es. XV. 320)

§ On beş biserek بیسراك deve ve beş nefer kul gönderdi.

(Ta. Sel. XV. 88 - 1)

Biserek بیسرك deve gibidir her biri
Hiç uşağı yoğ idi kamu iri *(Cam. XV. 19)*

§ Buḫti بختی [*Fa.*] : Lûgat-i müşterekedir, deve besireği.

(Miftah. XV. 54)

§ Eğer ak kızlar, biserekler بسرکلر gerek ise fülân yerde dört bin evlü il var ... *(Tuh. Le. XV. 373)*

§ Mü'min bin Teberrük iki maya, üç beserek بسرك deveyi altı bin akçaya Abdi bin Musa'ya bey'idip...

(Sic. K. XV. 2, 257)

§ Buḫti [*Fa.*] : Biserek بسرك. *(Şamil. XVI. 584)*

§ Mezbur Oruç Kadı benim kızıma kalın verdikleri bir sarı biserek بيسرك devemi alıp bana vermediler.
(Sic. K. XVI. 4, 25)

§ Bîsürâk بيسراك [*Fa.*] : Büyük deve ki avam tahrif edip beserek بسرك derler. *(Deş. XVI. 191 - 2)*

§ Es-sarsarani الصرصرانى [*Ar.*] : Şol deveye derler ki anası lök ve babası çatal örgüçlü buğur ola, yâni maya ve beserek ola.
(Terceman. XVI. 2, 7 - 1)

§ Buhti بختى [*Fa.*] : Besirek بسرك deve.
(Ni'meti. XVI. 175)

§ Et-tefarık التفاريق [*Ar.*] ... Asâ kat'olundukta paresinden kelpin boynuna halta olur ve çivi ve kazık olur ve çuval kulpuna geçirecek ağaç olur ve anın başına ağırşak gibi bir nesne geçirilse besirek بسرك deve burunsalığı olur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 41)

beslengi : Besleme, evlâtlık.

§ Büsr بسر [*Ar.*] : Sultanımızın öğey kızı ve beslengisidir بسلنكسى در. *(Bab. XVI. 1, 20)*

§ Merbub مربوب [*Ar.*] : Beslenmiş, beslengi بسلنكى ve memlûk mânasına. *(Bab. XVI. 1, 109)*

§ Rebeb ربب [*Ar.*] : Beslengi بسلنكى ve beslenmiş ve saklanmış nesne ve gözlenmiş kimse. *(Bab. XVI. 1, 87)*

beslü : Besili.

Nice müddetdürür beslü بسلو turur ol
Değildürür yabanlarda yürür ol *(Güvahi. XVI. 55)*

bestil : → **besdil.**

beş bucaklu : Muhammes, beşgen.

§ El-muḫammes المخمس [*Ar.*] : Beş bucaklu بش بوجاقلو.
(Ah. XVI. 949)

beşe. (peşe) : Başkan, em'r, ileri gelen adam, ağabey.

Beşe بشه bu kuş dilidir bunu Süleyman bilir
Sana derim ey hâce bu dil tehi dil değil
(Yunus. XIII - XIV. 197)

Âbı söyledük gelelim ateşe
Gey kulağ urgıl sözümüze peşe پشه *(Anasır. XV. 407)*

§ Etraf-ı erbaası Mehmet Çelebi bin Mahmut ve Arslan Dede bin Hüseyn ve Hasan Beşe بشه bin Süleyman nam kimseler mülkleri... *(Sic. E: XVI. 37, 3 - 1)*

bey : → **beğ (II).**

beyaza çıkmak : Tebyiz edilmek.

§ Bu kitab-ı şerif Antâkıyye şehrinde te'lif olundu, lâkin beyaza çıkmadı بياضه چقمدی. *(Cev. Ah. XV. 9)*

beybence : Şeyh karşısında niyaz ve teslimiyet duruşu, peymançe.

§ Bir zamandan sonra Hacı Tuğrul'un aklı geldi, yattığı yerden gözün açup baktı gördü Hazreti Hünkâr oturmuş karşısında; filhâl beybenceye بيبنجيه geçüp arz-ı niyaz eyleyüp, kem bizden, kerem sizden diyüp elini öptü. *(Bektaş. XV. 108)*

§ ... Andan sonra adı Taptık Emre oldu. Dahi Taptık Emre yerinden turugelüp beybenceye بيبنجيه geçti, yâni makam-ı insafa turup, serkeşlik idüp gelmediğine özr-i niyaz idüp başından kisvesin indirüp Hünkar'ın nazarında kodu. *(Bektaş. XV. 114)*

§ Andan ol rahip ayak üzerine kalkıp beybenceye بيبنجيه turdu, erenlerden ol çobanı dilek eyledi. *(Bektaş. XV. 175)*

beyik : Gömleğin koltuğuna dikilen üç köşeli parça.

§ Şevn شون *[Fa.]* : Beyik بيك gömleğin koltuğuna dikerler. *(Cam. Fa. XVII. 72,2)*

beyle : Böyle.

Beyle بيله diyüben bitiye yazdılar
Her biri kardaşlığından bezdiler *(Yuz. Şeyd. XIII. 16)*

Eyde Sırat beyle بيله ince hem yüce
Karanlık dün gibi sanasın gece *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

beyni : Beyin.

§ Yarın kıyamet güneşi ısısında başlarda beyni بینی çokraduğu vaktın seni Arş gölgesinde gölgelendürem.
(Tuh. Le. XV. 376)

§ Sünükleri kaç pâre ise beynisin بینسین resmince ol baş sünüğü deliklerini... *(Hazain. XV. 8 - 1)*

Oransız söyleyip ey merd-i mâ'ni
Muhakkak bil ne baş kaldı ne beyni *(Letaif. XVI. 84)*

§ Edmığa ادمغه [*Ar.*] : Kafa içindeki beyniler بینیلر.
(Bab. XVI. 1, 119)

§ Dımağ دماغ [*Fa.*] : Beyni بینی . *(Şamil. XVI. 159)*

§ Mağz مغز [*Fa.*] : Beyni بینی . *(Şamil. XVI. 659)*

§ Kınıv [*Fa.*] : kendir, sebük [*Fa.*] : yeyni, kılıç : şimşir [*Fa.*] ü muḫ مخ [*Ar.*] : beyni بینی
(Genc. XVII. 47)

Kılıcı : câil [*Ar.*] ü sâzende [*Fa.*]; zeman [*Ar.*] : hiyn [*Ar.*] ü çağ
Keş [*Fa.*], vecîh [*Ar.*] oldu: güzel; beyniye بینیه di mağz مغز [*Fa.*] ü dımağ دماغ [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 84)

§ El-muḫḫ المخ [*Ar.*] : Kemikte olan iliğe denir, ve beyniye بینیه ıtlak olunur dimağ mânasına. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 558)*

beynini suvarmak : Kandırmak, ikna etmek.

§ Şimdi anın da beynin suvarmak بینن صوارمق ne belâdır.
(Hamza. XIV. 26, 6)

beynisi : Beyni.

Her gün anın beynisin بینسن toğma eder *(İs. XIV - XV. 386)*
İrdi birisin urup öte geçer
Başını hurdetti beynisin بینسین saçar *(Enveri. XV. 64)*
Siperler şuleler ura güneşte
Ki âdem beynisi çokraya başta *(G. Ra. XV. 74)*

Eğer bir koğcuğaz şarktan irerse kevme mağrıpta
Buların beynisin بینس ısısı irüp kaynadadı tihvâl
(Muham. XV. 379)

§ Dostlar muradınca beynisin çıkar. *(Güls. XV. 19. 1)*

beynisüz : Beyinsiz, ahmak, anlayışsız, kafasız.

Kara yüzlü Sa'lûk ol beynisüz
Dedi sana kurban benim gibi yüz *(Süh. XIV.)*
Vezire şah eydür ki ey beynisüz بینسوز
Ne düzen ola kim deyem anı düz *(Süh. XIV. 48)*

bezdirme : Saç ekmeği, bazlama.

§ Rağif رغیف *[Ar.]* : Girde tâbir olunan ekmeğe denür. Elsinede yufka ve bezdirme بزدیرمه ve gözleme tâbir olunur.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 200)

bezdüm kemiği : Uca kemiği, pöç, kuyruk sokumu.

§ Es-sa'lebe الثعلبه *[Ar.]*: İnsanın ve hayvanın mak'adında ve kuyruk dibinde pöç ve kuyruk sokumu ve uca tâbir olunur mercimek kadar bir kemiktir ki fatiha-i hilkat-i beni-Âdem ve hatime-i fena ve adem ol kemiktir; bazı diyarda ana bezdüm kemiği بزدم کمکی tâbir ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 1 - 83)*

bezeğen : Çok süsleyen.

§ İlerü zamanda bir kadı var idi atın tonun yavlak bezeğen idi بزکندی. *(Yüz. Ha. XIV. 219)*

bezek : 1. Süs, ziynet.

Kogıl dünya bezeğini بزکی bu dünya yeldir ya hayal
Ne kılısar bize vefa çünki pusudadır zeval
(Yunus. XIII - XIV. 188)
Hem dahi levnâ-levin türlü çiçek
Bitti bu yer yüzüne oldu bezek بزك *(Ga. XIV. 433)*
Bezekdürür cevahir gencine söz
Ki düşmez her hazine küncine söz *(İşk. XIV. 27 - 1)*

§ Ulular görkünün arâyişi ve bezeği kiçilerin suçun ve günahın bağışlamaktır. *(Kel. XIV. 2, 45 - 2)*

§ Ol gönülde ki biz olavuz, bu zâhir bezeği anın ne işine gelür. *(İhlâs. XIV. 110)*

§ Ol mescidi yaptılar ve dürlü dürlü bezeklerle bezediler. *(Kesir. XV. 304 - 2)*

§ Kaçan deve kuşu yumurtası denlü cevher getirselerdi anı alırdı, mescide bezek ederdi. *(Faza. XV. 188)*

§ Her ne ki dünyada var ise ziynet kıldık, yâni bezek kıldık. *(Zâd. XV. 179)*

§ Ol zamanın bezeği ol dinin direği, ol... *(Tez. Ba. XV. 203)*

§ Dükeli nesnenin bezeği vardır ve ibadetin bezeği havfdir. *(Tez. Lâ. XV. 436 - 2)*

§ Ve dahi kendüyi kâfirlere benzetmek bir nesnede bezeklerinden ya binitlerinden. *(Müneb. XV. 292 - 1)*

§ Eyit yâ Muhammed anlara ki bezeklerini âşikâre kılmasunlar mahremlerinden gayri kimseye. *(Leys. Mu. XV. 62 - 1)*

§ Göz, beden şehrinin nigehbanı... hûb suretlerin bezeğidir بزكيدر âdem vücudunun varlığı gibidir. *(Hazain. XV. 50 - 2)*

§ Ziyver زيور [*Fa.*] : Bezek بزك. *(Miftah. XV. 93)*

§ Mezbuc مزبوج [*Ar.*] : Bezekler ile müzeyyen olan nesne ve munakkaş olan nesne. *(Bab. XVI. 1, 394)*

O yazı yüzü dönmüş gülsitane
Bezekte benzemiş bağ-ı cinane *(Şeh. Ş. XVI. 480)*

§ El-hilye الحليه [*Ar.*] : Bezek ve ârâyiş. *(Ah. XVI. 317)*

§ Ârâyiş آرايش [*Fa.*] : Bezek بزك. *(Caf. XVI. 4 - 2)*

§ Kula hiç akıldan görüklü bezek بزك yoktur. *(Ta. Şahi. XVI. 12 - 2)*

§ Ziyver زیور [*Fa.*] : Bezek بزك . *(Şamil. XVI. 121)*

§ Pîrâye پیرایه [*Fa.*] : Ziynet ve bezek. *(Ni'meti. XVI. 365)*

§ Dua islâmın direği ve âsman ü zeminin bezeğidir. *(Mevahib. XVI. 185)*

§ Ziyver زیور [*Fa.*] : Bezek, hilye mânasına. *(Cinas. XVI. 76-1)*

§ Zîyb زیب [*Fa.*] : Bezek, ziynet mânasına. *(Deş. XVI. 31 - 1)*

Ziyver زیور [*Fa.*] : bezek بزك ev : hane [*Fa.*], gündüzlerce : ruzâne [*Fa.*]

Kışlak evi : kâşâne [*Fa.*], de un aşına : üğre [*Fa.*] *(Genc. XVII. 44)*

Rastık adı rasuht [*Fa.*] ü vesme [*Ar.*]; bezek بزك : ziyn [*Ar.*] ü zîb [*Fa.*]

Hîne [*Fa.*] vü hinna [*Ar.*] : kına; renk adı levn [*Ar.*] ü güvaş [*Fa.*] *(Naz. Cev. XVIII. 66)*

§ Ziyver [*Fa.*] : Bezek . *(Nuh. Tuh. XVII. 71 - 2)*

§ Ez-zibric الزبرج [*Ar.*] : Ziynet ki bezek derler. *(Kdeb. XVIII. 299 - 2)*

§ Pârâye پیرایه [*Fa.*] : Ziynet ve bezek ve revnak ve yakışık mânasınadır. *(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 339)*

§ Nîka نیقه [*Ar.*] : Ziyb ü ziynet ki Türkide bezek denir. *(Nuhbe Ş. XVIII - XIX. 232)*

§ Zenend زند [*Fa.*] : Bezek بزك ve ziynet ve ârâyiş mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 325)*

§ Ziynet زینت [*Ar.*] Bir şeye hüsün hasıl etmek için ilâve olunan nesne ki bezek بزك , donak, süs derler. *(Kam. Os. XIX. 3, 483)*

2. Ziynet eşyası.

§ ...Hava yüzüne pervaz edesin ve evler ve yazılara bakasın ola kim bir bezek بزك görebilesin kim anı kapmak sana müyesser ola; pes inesin, anı götüresin uçasın, şöyle kim

âdemîler gözünden dulunmayasın, kaçan ol yılan katına iresin ol bezeği yılanın ini üzerine bırağasın tâ ol kişiler kim ol bezeği isteyü varalar ol yılanı öldüreler, andan bezeği götüreler. *(Kel. XIV. 36)*

§ Kıptilerden altun, gümüş bezek âriyet almışlar idi, bayramları için. *(Enb. XIV.)*

§ Harun Beni-İsraile eyitti : Şol kıptiden aldığınız bezek kamusu ganimettir, size helâl değil. *(Enb. XIV.)*

§ Tâ kıyamete değin uçmak ehli için donlar ve bezekler düzerler. *(Enb. XIV. 637)*

§ Varın ol aldığınız bezekleri بزكلرى altundan ve gümüşten... *(Enfes. XV. 155)*

§ ... Varun ol alduğunuz bezekleri altundan ve gümüşten, gerü cem'edüp getürün. *(Leys. Ar. XV. 449)*

§ Altundan, gümüşten olan bezekde بزكده, boğmak gibi, küpe gibi. *(Ter. Kurt. XVI. 80)*

§ Hilye حليه *[Ar.]*, pîrâye پيرايه *[Fa.]* : Bezek بزك ki mutlaka maâdinden savğ ve tezeyyün olunan nesnedir. *(Aks. XVII - XVIII. 142 - 1)*

bezekci : Süsliyen.

§ Ne fitne idi ki kaza bezekçisi بزكجيسى peyda eyledi yâni vücuda getirdi ki ... *(Ha. Ş. XIV. 323)*

bezek kılmak : Süslemek.

§ Bu yer yüzüne bir ziynet bezek kıldık بزك قلدق ki ... *(Enfes. XV. 629)*

bezeklenmek : Süslenmek.

§ Muhallâ محلى *[Ar.]*: Bezeklenmiş بزكلنمش ve müzeyyen kılınmış nesne. *(Bab. XVI. 2, 618)*

bezeklü : Süslü, ziynetli.

§ Bâ-ziyver بازيور *[Fa.]* : Bezeklü بزكلو. *(Sıh. Ac. XV. 21 - 2)*

§ Ziybâ زیبا [*Fa.*] : Güzel ve bezeklü بزکلو ve yaraşıklu.
(Ni'meti. XVI. 365)

§ Ziybâ زیبا [*Fa.*] : Bezeklü ve yaraşıklı. *(Şamil. XVI. 451)*

§ Ziybâ زیبا [*Fa.*] : Güzel ve yaraşıklu ve bezeklü, ziynetlü mânasına. *(Deş. XVI. 15 - 2)*

Cevahirlü, bezeklü بزکلو : hem murassa' مرصع [*Ar.*], hem muhallâdır محلی در [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 14)

§ Bâ-ziyver .... [*Fa.*] : Bezeklü. *(Cam. Fa. XVII. 22 - 2)*

§ Ziybâ زیبا [*Fa.*] : Bezeklü بزکلو ve yaraşıklu.
(Lû. Şeh. XVIII. 38 - 1)

§ Ziybâ زیبا [*Fa.*]: Bezeklü ve yaraşıklı ve yakışıklı mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 329)

bezek vermek : Süslemek, tezyin etmek.

Böyle verdi ویردی arus-ı lâfza bezek بزك
Dest-i meşşâta-i fikr bîşek *(Miri. XVI. 298)*

bezemek, (bizemek) : Süslemek, tezyin etmek, donatmak.

Şöyle bizedi بیزەدی anı nidem sana
Acebe kaldı gören battı tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 29)*

§ ... Diledim ki ibadet ile kendözüm bezeyem بزیم tâ benim içim daşıma münasip olup ilim ve amel ile ârâste olam.
(Kel. XIV. 14 - 1)

Bezer بزر gök yüzün gece yıldız ile
Münevver kılur yeri gündüz ile *(Süh. XIV. 3)*

§ Tesbihleriniz birle, salâvat-ı şerifini getürmek birle gökleri bezen بازن. *(Si. Da. XIV. 123 - 2)*

§ İy Âdem oğlanları daima zâhiriniz bezersiz ki manâzır-ı halktır, bâtınınız niçin bezemezsiz ki manâzır-ı Halıktır.
(Cinan. XV. 70)

Bürüyüp affinin sitrini bize
İçimiz taşımız nurunla bize بیزە *(Ruşeni. XV. 1)*

§ Bir gün ol putu taşra çıkarmışlar idi, gevher, yakut ile bezemişler idi. *(Cennet. XV. 344)*

Bezer بزر hüsnü ile ol tahtgâhı
Ki talip ola daim padişahı *(Tennuri. XV. 21)*

§ Gözde Hak Taâlâ kudretinden kirpiği kodu altı dürlü hikmet içün, evvelâ, gözü bezemek içün ikinci, kalkan olmağa... *(Hazain. XV. 51 - 2)*

Bezedi tavus mânendi özün
Gelüben Paşaya arzetti yüzün *(Enveri. XV. 29)*

§ Pîrasten پیراستن [*Fa.*] Bezemek ve sepimek ve ıslah etmek. *(Miftah. XV. 21)*

Tenin bezemeye dürlü don ile
Resûl giydi müdam eski abayı *(Eşrefoğlu. XV. 27)*

§ Kız kendözünü bezedi بزدی Ebül-Kasım'ın katına varıp yanında oturdu. *(Ferec. XV. 17)*

§ On gün düğün eylediler, Bağdad'ı bezediler. *(Şidde. XV. 44)*

§ Şeytan bulara ol hidayeti terk idip dalâlette olmağı gözlerine bezeyüp hoş gösterdi. *(Leys. Mu. XV. 302 - 1)*

Bezedi بازدی uçmağı Rıdvan mû-be-mû
Huriler tonandı yapıldı tamu *(Melhame. XVI. 7 - 1)*

§ Ve dahi bezedi بزد ol sureti dürlü dürlü a'zâ ile. *(Müneb. XV. 1 - 2)*

§ Ol karavaşı bezedi dürlü dürlü geyesiler geyürdü. *(Tez. Lâ. XV. 561 - 2)*

§ Et-tarsi' الترصیع [*Ar.*] : Bezemek. *(Ah. XVI. 176)*

§ Ârasten آرستن [*Fa.*] : Bezemek بزمك. *(Caf. XVI. 180 - 1)*

§ Tıraz طراز [*Fa.*] : Nakşeylemek ve bezemek. *(Lû. Şeh. XVII. 53 - 2)*

Bîzâr mîbaşed [*Fa.*] : bizer, pîrâyed پیراید [*Fa.*], ârâyed آراید [*Fa.*] bezer *(Genc. XVII. 55)*

§ Ârâyiş آرایش [*Fa.*] : Bezeyiş, bezemek بزمك mânasında şâyi'dir. *(Nuh. Tuh. XVII. 95 - 1)*

§ Tezyin تزیین [*Ar.*] : Bezemek بزمك. *(Müntehab. XVII. 19 - 1)*

bezenilmek : Tezyin edilmek.

§ Şeref-i ramazan içün Hak Taâlânın emriyle bir yıldan bir yıla bezenilür بزنلور. *(Delil. XV. 72)*

bezenmek : Süslenmek, tezeyyün etmek.

Şara girdiler eyledi ittifak
Ki külli bezenmiş بزنمش idi hep sokak *(Süh. XIV. 233)*

Bezene anın ile bu tac ü taht
Düzüle dahi arta ikbal ü baht *(Süh. XIV. 27)*

§ Rûzgâr katılıklarına uzluk ve sabır birle karşı vara, lâcerem anın muratları ve maksutları görklü ton ile bezenüp بزنب ana karşı gelmeği vacip göre. *(Kel. XIV. 27 - 1)*

§ Kadehler yürüye, meclisler bezene.. *(İhlâs. XIV. 49)*

§ Bezeneler uçmaklarda bilezüklerle altundan ve inciler dakınup. *(Cev. Es. XV. 36)*

Bezenmiş بزنمش nur ile yer gök felekler
Felekte ıldız u yerde çiçekler *(Çeng. Dâi. XV. 188)*

§ Cebrail Aleyhisselâm geldi bir altun taht üzre oturmuş, ayakları gümüşten yakut ile ve zebercet ile ve inci ile bezenmiş. *(Müneb. XV. 250 - 1)*

§ Kenizek zer ü ziyver ile bezendi بزندی, ahşam vaktında Mansur'un sarayına geldi. *(Ferec. XV. 232)*

§ Ol uçmakta bezenürler بزنرلر kollarında altun bilezikler ile. *(Leys. Mu. XV. 36 - 2)*

Düzüldü bâtınından âlem-i gayb
Bezendi zâhirinden şekl-i bîayb *(İbrahim. XV. 7 - 2)*

§ Nâgâh cennet melekleri bezenmiş geleler. *(Saat. XV. 103)*

§ ... Biri ol ziynettir göz, yüz anın ile bezenür بزنر. *(Hazain. XV. 52 - 1)*

§ Huriler bezenürler dahi uçmağın köşklerine çıkarlar.
(Cennet. XV. 189)

§ Her ki hilye-i din-i islâm ile bezendi iki âlemde yüz suyun kazandı. *(Saadet. XV - XVI. 38 - 2)*

§ ... Bir put idi kim dür ü cevahirlerle bezenmişdi بزنمشدی.
(Aş. XVI. 77)

Bezenmiş şebnem ile taze verdi
Yenilenmişti dilde eski derdi *(Yuz. Şems. XVI. 186)*

Ser-i hunîn asıldı her taraf dervaze-i Şam'a
Bezendi düğme-i la'l ile ol şehrin giribanı
(Hadika. XVI. 108 - 2)

§ Allahü Taâlâ uçmağı yarattı, bezen didi, bezendi.
(Ta. Şahi. XVI. 28 - 1)

§ Müveşşah موشح [*Ar.*] : Bezenmiş بزنمش.
(Müntehab. XVII. 97 - 2)

bezerlik : Bezme, usanma, bezer olma.

§ Bîzarî بیزاری [*Fa.*] : Bezerlik بزرلك. *(Şamil. XVI. 248)*

bezeyiş : Süsleyiş.

§ Ârâyiş آرایش [*Fa.*] : ... Bezeyiş بزیش demek olur.
(Deş. XVI. 161 - 2)

§ Nızam نظام [*Ar.*] : Bezeyiş بزیش ve inci dizecek iplik.
(Müntehab. XVII. 101 - 2)

bıcılgan, (bıçılgan) : Hayvanların ayaklarında hasıl olan yara, çatlak.

§ 'Arne عرنة [*Ar.*] : Ayağı bıcılgan بجلغن olmuş at ve ayağına karasu inmiş at. *(Bab. XVI. 2, 248)*

§ El-belceme البلجمه Davarın ayağını bıçılgan بچلغان ve topuk çalma gibi marazlardan nâşi sargı ile sarmak..
(Kam. XVIII-XIX. 3, 404)

§ Püştek پشتك [*Fa.*] .... ve tavar ayağında hâdis olan bıçılgan illetine dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 158)*

§ Kulkune قلقنه [*Fa.*] : Bıçılgan بچلغان illetine denir ki çarpâ hayvanat ayaklarında hâdis olur. *(Bürh. XVIII-XIX. 459)*

bıçağa düşmek : Son çeyreyi bıcakta aramak, kendini bıçakla öldürmek.

§ Melikler ve ulular ser ü pâ-bürehne cinaze önünce feryadgünân gelirler. Nice gez kastettim bıçaga düşem بچاغه دوشم, hezar cehdile kendimi zabteyledim. *(Ferec. XV. 263)*

§ Niçün halini benden pinhan idersin râzını bana di, yohsa bıçağa düşerim بچاغه دوشرم . *(Ferec. XV. 346)*

Gamzen ucundan bıçağa düşmedük بچاغه دوشمدك can kalmadı
Derdine ölmekten artuk çünki derman kalmadı
(Sarıca. XVI. 40)

bıçağa gelmek : Kesilmeğe yaraşmak, kesilecek derecede büyümek.

§ Ez-zebîh الذبيح [*Ar.*] : Bıçağa gelen بچاغه كلن kuzuya denür. *(Kdeb. XVIII. 339 - 1)*

bıçaḳ : Bıçak.

Yüzün bayramına kurban idüp di
Bıçaḳ بچق çalup bana, Allahü-ekber *(Gülşeni. XVI. 14)*

bıçaklaşmak : Birbirine bıçak saplamak.

§ Şeytan ol süci içürmeğile diler ki içinize adâvet, yâni düşmanlık ve kin bırağa. Birbiriniz ile savaşlar kılasız. Belki bıçaklaşasız بچاقلشاسز kanlı olasız. *(Cinan. XV. 97)*

bıçak sünüğe ermek : Bıçak kemiğe dayanmak.

Bıçak sünüğe erdi neyleyeyin
Bari razımı bir bir söyleyeyin *(Dah. XIV. 77)*

Benim başıma Tanrı dert verdi
Ne saklayam bıçak sünüğe erdi بچاق سكوكه اردى *(Şeh.Ş.XVI.125)*

bıkın : Böğür.

Denedin mi hiç ol belin bıkının بقينن
Ne yaraştırmış ol tonlar biçinin *(Hurş. XIV. 41)*

Yarma belenli ucası bir yığın
Sımsıkı et hep yakışık bel bıkın بقن *(Atai. Ha. XVII. 116)*

bılaşık : Bulaşık.

§ Vesen وسن [*Fa.*] : Bılaşık بيلاشيق ve alûde mutelattıh mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 613)*

§ Cütre جتره [*Fa.*] : Alûde ve bılaşık mânasına. *(Bürh. XVIII - XIX. 200)*

Etten olursa bılaşık بيلاشق : gamre غمره [*Ar.*] *(Asım. XVIII - XIX. 67 - 11)*

bılaşkan : Sıvışkan, çok bulaşan.

§ Düc دج [*Fa.*] : Ol nesneye denir ki bal ve bekmez gibi bılaşkan بلشقان ve yelimşik şeylere mütelattıh olmağla yapıştıkta el ve eteğe bılaşıp yapışa. *(Bürh. XVIII - XIX. 265)*

bılaşmak : Bulaşmak.

Çemremek : İsban [*Ar.*], bılaşmaktır بيلشمقدر : telâttuh تلطح [*Ar.*] fışkı : ravs [*Ar.*] *(Asım. XVIII-XIX. 43)*

bıldır, (buldur) : Geçen yıl.

§ ... Yâni, ömrü âhire yetürdük gaflet ile, yaramazlık ile; bu yıl buldurdan بولدردن beter, bu gün dünden. *(İhlâs. XIV. 180)*

§ Pârsâl [*Fa.*] : Bıldır بيلدر. *(Sıh. Ac. XV. 45 - 2)*

§ Pâr پار -*Fa.*] : Bıldır بلدر yâni geçen yıl. *(Ni'meti. XVI. 113)*

§ Pâr پار [*Fa.*] : Bıldır بلدر âm-ı mâzi mânasına. *(Cinas. XVI. 7 - 2)*

§ Eger bıldır بلدر hac bana karşı geldiyse bu yıl ben haçca karşı varayın. *(Tez. Ün. XVI. 39 - 2)*

Pelârek [*Fa.*] : kılıç, pâr پار [*Fa.*] : bıldır بلدر, peleşt [*Fa.*] : Çepel; gübre : serkin [*Fa.*], direktir : sütun [*Fa.*] *(Genc. XVII. 71)*

§ Pâr پار [*Fa.*] : Geçen sene, Türkide bıldı بيلدر derler.
(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 237)

Pâr پار [*Fa.*] : bıldır بيلدر, koca âdem : pir [*Fa.*], oğuldur dahi : por [*Fa.*]
(Tuhfe. XVIII - XIX. 237)

§ Pâr پار [*Fa.*] : Dört mânası var : Biri sâl-i güzeşte mânasınadır, yâni geçen yıl ki bıldır بيلدر tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 141)

bıldırgı, (bıldırkı, bıldırki, buldurkı, buldurki) : Geçen seneki.

§ İkinizi dahi buldurki بلدرکی ölmüş ölünüze kavuşturayın.
(Anter. XIV. 2, 20)

§ Buldurkı بلدرق ölülerine kavuşturdum. *(Anter. XIV. 2, 69)*

§ Pâr پار [*Fa.*] : Bıldırki بيلديرکه yıl. *(Miftah. XV. 52)*

§ Bu yılda emir-i hac oldu, bıldırgı بلدرغی emir-i hac ki mezkûrdur.
(Kesir. XV. 126 - 1)

§ Bıldırkı بلدرقی imamı görmek diler misin. *(Şevahid. XVI. 199)*

§ Pârîne پارينه [*Fa.*] : Bıldırgı بيلديرغی. *(Şamil. XVI. 217)*

§ Pâr-sâle پارساله [*Fa.*] : Bıldırgı بيلدرغی. *(Deş. XVI. 302 - 2)*

bıldırkı : → **bıldırgı.**

bıldırki : → **bıldırgı.**

bıñar (buñar) : Pınar, çeşme.

Var idi deyrimiz şarın içinde
Çemen içinde buñaruñ بوکارك içinde *(Işk. XIV. 263 - 2)*

§ Sovuk sovuk bıñarlarum بيکارلرم gerek ise aña içit olsun.
(Dede. E. XIV. 163)

§ Eğer ırmak suyu bulunmazsa bıñarlar ve çeşmeler suyun içeler. *(Teshil. XIV - XV. 12)*

§ Bakacak yer sebzezar ola, ya latif su hoş bıñar بکار ola.
(Hazain. XV. 34 - 2)

§ İhlâs bıñarın بکارن anun gönlünde akıdam, ayruk riya yöresine yörenmeye. *(Tuh. Le. XV. 305)*

Sular odsuz bıñardan kaynar oldu
Balıklar su yüzünde oynar oldu *(Çeng. Dâi. XV. 187)*

Şarabun ola yerde çeşmelerden
Buñar بکار ırmağ u enhar eşmelerden *(Muham. XV. 68)*

Çün çeşme vü bıñar periler durağıdır
Çeşmimden ey nigâr peri-vâr kaçma gel *(Ah. Pş. XV. 94)*

§ Uçmak içinde bir bıñar vardır, adı Receb'dir; yâni her kim recep ayında oruç dutsa Hak Taâlâ ol kişiye ol bıñar suyundan içüre. *(Cennet. XV. 144)*

Hudayî havzdır kaynar bıñarı
Suvarmağ içün olur halkı câri *(Mih. XV. 280)*

§ Arz-ı mezkûrede bir bıñar بیکار var imiş. *(Sic. B. XV. 5, 71)*

§ Mescit yapmak ve köprü yapmak ve kuyu kazmak ve bıñar akıtmak ve... *(Cev. Ah. XV. 507)*

§ Gülsitan-ı İreme gittiler şahzadeyi bir ulu bıñar üzerinde kodular. *(Ferec. XV. 363)*

§ Çeşme چشمه [*Fa.*] : Ma'ruf bıñar ve ayn mânasına. *(Caf. XVI. 41 - 1)*

Gelse hayâl-i kaddi cûy olsa eşk-i çeşmim
Her servin ayağında akar bıñarım olsa *(Aşki. XVI. 264)*

Makaalin nola şah-ı dehr önünde
Ne kadri var bıñarın bahr önünde *(Hadidi. XVI. 4)*

§ Humme حمه [*Ar.*] : Issı sulu ılıca ve kaynarca bıñar ki ana Tanrıdan hammam derler. *(Bab. XVI. 1, 171)*

§ Kaçan bir bıñara بکاره necaset düşse, ol bıñarın suyu çekile. *(Ter. Kurt. XVI. 28)*

§ Çeşme چشمه [*Fa.*] : Bıñar بکار ve iğne ve çuvaldız yurdusu. *(Şamil. XVI. 416)*

§ ... Gün doğusu cânibi çukurluğa ve Gün batısı çeşme bıñarına بکارینه ve Kıble cânibi Mal depesine ve bir cânibi... *(Sic. A. XVI. 6, 825)*

bıngıldayık : → bınkıldayık.

bınkıldayık, (bıngıldayık) : Bınkıldak.

§ Gül yağıyle veya gayri bir yağla dahi karışturalar burnu delüklerine dürteler ve bınkıldayığına بنقلدینه dürteler gayet faide ede. *(Yadigâr. XIV. 137 - 1)*

§ Er-remâ'a الرماعه *[Ar.]* : Oğlancuklar başının bınkıldayığı بنقلدینی. *(Ah. XVI. 451)*

§ Er-remâ'a الرماعه *[Ar.]* : Oğlancıklar depesindeki bınkıldayık. *(Terceman. XVI. 366 - 2)*

§ Yafuḫ یافوخ *[Ar.]*, firaz-ı ser *[Fa.]* : Başın yukarısı yâni ol mevzi' ki etfalin başında yumuşak ve müteharrik olur ki bıngıldayık بنقلدا یق tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 138 - 1)*

§ Er-remmâ'a الرماعه *[Ar.]* : .. Ve çocukların başlarında bınkıldayık tâbir olunan yumuşağa denir ki kımıldayıp oynar. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 589)*

§ Candane جاندانه *[Fa.]* : Başta tepe ile cephenin mâbeyni olan mevzı'dır ki tufûliyette yumuşak olmakla müteharrik olur. Arabide yafuh ve Türkide bıngıldayık بنقلدایق derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 199)*

§ Yafuḫ یافوخ *[Ar.]* : Başın makdemiyle muahharının kemikleri kavuştuğu yere denir ki, mevzı-ı mezbur etfâlde yumuşak olmağla hareket eder. Türkide bınkıldayık بنقلدەیق ve imik tâbir olunur. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 101)*

bırağındı : Döküntü, işe yaramaz hale gelmiş şey.

§ Ḫıraş خراش *[Fa.]* : ... Ve bırağındı براغندی düşkün ve kötü nesne. *(Deş. XVI. 166 - 1)*

§ Ḫıraşe خراشه *[Fa.]* : ... Ve bırağındı براغندی alçak, kötü nesne. *(Deş. XVI. 320 - 1)*

§ Ḫıraşe خراشه *[Fa.]* : Bırağındı, alçak nesne. *(Nuh. Tuh. XVII. 182 - 1)*

bırağu görmek : Bırakıvermek.

Sen od bıragu gör بيرغوكور kamışlığa giç
Yaşı kurusu yana kalmaya hiç *(Ferh. XIV. 35)*

bıraḫmak : Bırakmak.

Cihandan göçtü gitti döktü rahtı
Cihan esbabını elden bıraḫtı برخى *(Hadidi. XVI. 35)*

Ölenlerin döküldü kaldı rahtı
Diri kalanlar esbabın bıraḫtı *(Hadidi. XVI. 56)*

bırakmak : 1. Atmak, koymak.

İte nice bir bırağasın kemük
Ki bir sâat ol ola sana dümük *(Süh. XIV. 260)*

§ Ol kul eyde: Yâ Mâlik benim yerim Saîr ile Sakar'dır; beni Saîr ile Sakar tamusuna bırak بيراق. *(Cennet. XV. 34)*

Gör nebiler serverinin gücünü
Arşa bırakdı برقدى kemendin ucunu *(İbrahim. XV. 23 - 2)*

§ Hasan seccadesini su üzerine bıraktı, namaza durdu. Râbia namazlağusun hava üzre bıraktı muallak, eyitti: Yâ Hasan gel namaz kılalım. *(Tez. Ba. XV. 98)*

§ Ashab-ı Fil atlandılar ve ol fili önlerine bıraktılar بيراقديلر. *(Şevahid. XVI. 41)*

Güneş ateş bıraktı harmen-i mah-ı mücellâya *(Zati. XVI. 48)*

Bırak hicab-ı nikabın güzel cemalinden
Ki tâ göre seni ortada görmeyen nice kör *(Fuzuli. XVI. 15)*

2. Çıkarmak, salmak.

§ Şehre münâdiler bırağup براغوب ahali-i Kûfe yarağ u yasak dakınmasunlar deyü yasağ etti. *(Saadet. XV - XVI. 199 - 1)*

bıyığına gülmek : Sakalına gülmek.

§ ... Andan endişe itme kim halife bu işten âgâh ola, ko gitsin kanda halife var ise.. sen halifenin bıyığına gülme بينه كوله hatunun buyurduğu perdeyi düz. *(Ferec. XV. 215)*

bıyığın burmak : Böbürlenmek, gururlanmak.

Sakalını serper bıyığın burar بیغین یرر yâni kim
Beyem, nâibem ya bahadırven adım Şuca'
(Muham. XV. 356)

Bıyığını balta kesmez olmak : Çok kibirli olmak, kimseden korkusu olmamak.

Bıyığın kesmez بیغن کسمز idi balta بالطه veli
Verdi Seffah'ın eline sakalı *(Atai. Ha. XVII. 52)*

bıyığı yelli : Kibirli, gururlu.

§ Bâd-bürût باد بروت [*Fa.*] : Vücut ve enaniyyet ve gururdan kinayedir ve mağrur ve muaccip ve mütekebbir kimesneye dahi denür. Lâkin sükûn-ı dâl ile ve Türkide dahi bu mazmunda ol makûle kimesneye bıyığı yelli بیغی یللی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 92)*

§ Bâd-ı bürût باد بر وت [*Fa.*]:...Türkçede böyle mütekebbir, mağrur adamlara bıyığı yelli بییغی یللی denilir. *(Kam. Os. XIX. 2, 57)*

bıyıkdak : Bıyığı terlemiş.

§ Ve karındaşının bir oğlu oldu, bıyıkdak بیقدق yiğitti.
(Kesir. XV. 210 - 2)

§ Hat-âver [*Fa.*] : Bıyıkdak بیقدق. *(Şamil. XVI. 116)*

bızağu : → **buzağu.**

bibi : Hanım, hanımefendi.

§ ... Vezir bu sözü işiticek serasîme oldu eyitti: Bu ne vakıt gelecektir, bâri kapıyı açıver çıkayım gideyim .... Kenizek eyitti : Ey hudavend benim elimde ne var, bir cariyeyim, bibim بیم kapıyı bağlayıp miftahı bile alıp gitti. *(Ferec. XV. 55)*

§ ... Cariye geri geldi eyitti : Ey hudavend gece bibim sana kulluk eyleyüptür, beğendin mi didi. Vezirin gücü kesildi, feryat idüp eyitti : Lâ'net sana, bibiñe بیبکه dahi, ol mülhit bennaya dahi. *(Ferec. XV. 56)*

§ Ağaçe آغاچه [*Fa.*] : Kadıncık dimektir, ağa kadın dimektir, bânu mânasına; bibi بیبی dahi dirler. *(Deş. XVI. 299)*

bicene olmak : Bir yere kapanmak, gizlenmek, sığınmak.

§ Geyve'ye vardılar kâfir hisarı boş komuş gitmiş; Kurt deresi derler anda bicene olmuş بجنه اولمش oturmuş, Osman Gazi'ye bildirdiler... *(Âş. XVI. 24)*

bicik : Meme.

Yürekte damar var bicikte بجكده anı
Görü bil ki süttür yüreğin kanı *(Ferh. XIV. 73)*

bicük : Selin yırttığı yer, sel yolu.

§ Seylâb-kende سيلابكنده [*Fa.*] : Sel yolu, bicük بجوك mânasına. *(Deş. XVI. 333 - 1)*

§ Seylâb-kend سيلابكند [*Fa.*] : Sel bicüğü بيجوك. *(Deş. XVI. 75 - 2)*

biçik : Kesik, kesilmiş.

§ Bunlar kızlara : Bire saçı biçik بچك ben size bir azap edeyim ki olmaya deyüp. *(Müslim. XV. 35, 142)*

biçime gelmek : Biçilecek kadar olmak.

§ El-istihsad الاستحصاد [*Ar.*] : Biçime gelmek بچيمه كلمك yâni ekin ve emsali biçüp cem'eylemek vaktına gelmek. *(Kdeb. XVIII. 392 - 2)*

biçin (I) : Ekin biçme, biçim, hasat.

§ Bu yıl ekin biçin بچين olmaz dirler idi. *(Fütuh. XIV. 215)*

§ Temam biçin بچين vaktı olucak çıkarız biçeriz. *(Enfes. XV. 163)*

Ekin tohmunu anda bulmadılar
Biçin بچن vaktında kaydın yemediler *(Tennuri. XV. 320)*

§ Durv درو [*Fa.*] : İsm-i mastardır durviden lâfzından, vakt-ı durv derler, biçin vaktı demektir. *(Miftah. XV. 82)*

§ Ekine çünkü biçin بچين vaktı gele gök ve yeni tahıl gibi salınmaz. *(Güls. XV. 60)*

Hem fevakih burrucak u ot biçin
Doldura bunlar bu dünyanın için *(Melhame. XV. 26 - 2)*

Ekin eyyü ola dir hem ot, biçin بیچین
Yıl saâdetlü gele der Rum u Çin *(Melhame. XV. 21 - 2)*

§ Direv درو [*Fa.*] : Biçin بیچین . *(Ni'meti. XVI. 311)*

Kimin taş eyleye devran belini
Biçine erişür ömrü ekini *(Yuz. Şems. XVI. 26)*

§ Durûd درود [*Fa.*] : Biçin بچین , hasat gibi.
(Nuh. Tuh. XVII. 50 - 2)

biçin (II) : Biçim, kesim.

Denedin mi hiç ol belin bıkının
Ne yaraştırmış ol tonlar biçinin بچینن *(Hurş. XIV. 41)*

Keşan ilettiler kal'a içine
Çü Zengi baktı ol boya biçine بچینه *(Işk. XIV. 160 - 1)*

biçinmek : Kendine elbise biçtirmek, kestirmek.

Boyandım ser-beser hâr-ı gam ü âh-ı ciğersûze
Duhanî hâre bir hil'at biçindim بچندم yine nevruze
(Aşki. XVI. 250)

Biçinmiş بیچنمش bağlar 'idiyye cümle fıstıkî atlas
(Nedim. XVIII. 40)

biçmek : Kesmek, kökünü kazımak.

§ Şahzade dahi serir-i saltanata geçip oturdu adl ile taht-ı hükûmette yamanları biçdi بچدی , eyülere riayet idüp...
(Ferec. XV. 68)

biçmeli olmak : Biçilecek hale gelmek.

§ Bir miktar tohum ektim, bitip zuhura gelip biçmeli oludukta بچملی اولدقده işbu kişi gelip ekinimi çiğneyip bana ziyan eylemiş.
(Rahat. XVI. 250)

bider : Tohum.

§ Recep ayı bider بدار saçmak gibidir ve şa'ban ayı sıvarmak gibidir ve ramazan ayı biçmek gibidir. *(Cev. Ah. XV. 555)*

bidnus : → **bednus.**

bigi : Gibi.

Hamd ü şükretti deyü ey Zülcelâl
Bin benim bigi بکی yaratsan ne muhâl
(Yunus. XIII - XIV. 1)

Kişinün ki gözü görür bize can verürken eydür
Ne ki bu yola verevüz yüz anun bigi بکی alavuz
(Velet. XIII - XIV. 20)

§ Eğer padişaha kulluk etmek isterseniz bana kulluk eylen ki benim bigi بکی padişah bulmayasız. *(İhlâs. XIV. 128)*

Meğer kim bu bir ıklimin beğidir
Sanur musuz bunu bizim bigidir *(Dah. XIV. 40)*

Bir lâhza eger senden kendüme olam meşgul
Âdem bigi بکی olam ki meyleyledi gendüme *(Kadı. XIV.31)*

Sûsen gibi gözümü kara kıldın
Tenimi gonca bigi بیکی pare kıldın *(Işk. XIV. 297 - 1)*

§ Yıltırım bigi yetişü geldi. *(Fütuh. XIV. 87)*

§ Döndüm baktım bir atlu gelür hiç anun bigi gökçek...
(Yüz. Ha. XIV. 191)

§ Issı ve ter yemeklerden rişte gibi ve tutmaç bigi بکی ve çok et ve şarap ve tuzlu aş ve acı nesnelerden perhiz edeler.
(Yadigâr. XIV. 5 - 1)

Süheyl'in gözün gördü ol dem Nakaş
Ki dökmüş idi seyl bigi بکی kanlı yaş *(Süh. XIV. 95)*

§ Yaprağı kasnı ve marul yaprağına benzer, kökü pelit bigi بکی olur. *(M. Bay. XIV. 33)*

§ ... Şol aç it bigi kim bir sünüğe kalur ve bir pare etmeğe hoşnut olur... *(Kel. XIV. 25 - 2)*

§ Şol dört ayaklı bigi vaktının nakdine razı olup.
(İrşad. XV. 10)

§ Mestâne مستانه [*Fa.*] : Sarhoş bigi بکی demektir.
(Miftah. XV. 132)

Hulkı Kur'an ü hilkatı tâhir
İki âlemde gün bigi zâhir *(İbrahim. XV. 3 - 2)*

§ ... Derler ki : Biz Allahü Taâlâ katında şol müşfik ata katında oğul bigiyüz. *(Leys. Ar. XV. 3 - 4)*

Beni gördükçe ah ol zülfü kara
Ali bigi بیگ el urur Zülfekar'a *(Sarıca. XV. 35)*

Müdam açma ağzın surahi bigi
Harama yol etme mübahî bigi *(Ah. Pş. XV.4)*

§ Kurdu basmağa kurt bigi köpek gerek. *(Ata. XV. 32)*

Çün fasih söyler idi âdem bigi بگ
Hem ol imiş ol yılanların beği *(Cam. XV. 15)*

Adem bigi görünür cümle âlem
Ne Kâ'be kalır u ne deyr ol dem *(G. Ra. XV. 48)*

§ İmdi ey oğul bilmiş ol kim insan ile hayvanın misali mum ile taş bigidir. *(Kab. XV. 14)*

Harc-ı ömr etsen yolunda mah ü sâl
Çün saçı bigi بیگ ola âşufte-hâl *(Selâman. XVI. 45)*

Tut belâbil pendine gülşende gül gibi kulağ
Azm-i gülzar et sabâ bigi dime yakın ırağ
(Selim. XVI. 51)

§ Sâ ـا [*Fa.*] : Bigi بگ mânasına. *(Şamil. XVI. 452)*

§ Akıl bigi بگ muhkem bünyad yoktur.
(Ta. Şahi. XVI. 12 - 2)

§ Tanrı yolunda dağ bigi dura. *(Tez. Ün. XVI. 203 - 8)*

Fiğan eyleyüben derd ile ağlar
İki çeşme bigi kan yaşı çağlar *(Fazilet. XVI. 200)*

Bakup çün görmedi gül yüzlü yâri
Gönülden kıldı bülbül bigi بیك zâri *(Yuz. Şems. XVI. 86)*

Dedim, ey gonca-i cennet, cemalin taze gülşendir
Dedi müşkil mi hallettin güneş bigi bu ruşendir
(Zati. XVI. 157)

§ Zevale زوال [*Fa.*] : Her nesne ki top bigi yusyuvarlak ve desdeğirmi ola. *(Caf. XVI. 75 - 2)*

Gerü gün bigi çıktı seyrane
Gerü gül gibi çıktı mestane *(Ş. G. XVI. 68)*

biğ : → **beğ (1).**

bil : **1.** Bel.

Nice boyum bükülüp olmaya yüzüm zer kim
Bilüñü بيلوكى sim ile koçtum deyü kemer öğünür *(Sarıca. XV. 7)*

§ Kara polat öz kılıcum bilüme بيلومه bağlar idüm. *(Dede. E. XIV. 297)*

§ Ata bilinden بيلندن inen meni... *(Hazain. XV. 7 - 2)*

Bili بيل muhkem veli sadrı siperdir
Boyu divar u hem boynu kemerdir *(Çeng. Dâi. XV. 255)*

§ Üst dudağının sol tarafı yirik, bili açık yağır ve omuzu yağır deveyi ... *(Sic. K. XVI. 5, 260)*

Karıncaya demişler böyle bilüñ بيلوك
Nedendir ince söyle varsa bilün *(Güvahi. XVI. 75)*

§ ... Gece ile bilimden giden altı yüz seksen akçayı mezburdan talep iderin. *(Sic. A. XVI. 6, 469)*

Zünnar-ı aşkı bilüñe kim bağladı desen
Deyr-i cihanda bir sanemin yadigârıdır *(Hayali. XVI. 63)*

§ Muhtecez محتجز [*Ar.*] : Bilde çepçevre futa bağlanacak mevzı'. *(Bab. XVI. 8, 117)*

§ Miyan میان [*Fa.*] : Bil بيل . *(Nuh. Tuh. XVII. 162 - 2)*

İnce biliñüñ letafetini
Yeğ bilmeye kimsene kemerden *(İbrahim. XV. 134 - 1)*

2. Yamaç, dağ beli.

İlim didi seninle hacetaşem
Niçün sen rahat u ben biller بللر aşam *(İbrahim. XV. 64-1)*

§ Kelât كلات [*Fa.*] : Biliñ بيلك üzerinde olan kal'a, şin olsun, harap olsun. *(Nuh. Tuh. XVII. 32 - 1)*

3. Ayakla basılarak toprağı işlemeye yarıyan tarım aygıtı.

§ Bil بيل ve çapa ve üç kazma. *(Sic. B. XV. 9, 93)*

§ Bil بيل ve balta ve kazma... *(Sic. B. XV. 6, 37)*

bilân, (belen) : Çoğu süslü ve işlemeli olan kılıç kemeri.

§ Zikrolunan kılıcı dört bin akçaya ve altı yüz akçaya bilâmı بلانى mezbur Mustafa'dan iştira eyledim. *(Sic. A. XVI. 4, 1143)*

§ Mehmet bin Abdullah ve Hasan bin Bayram bizim bir kemer kılıcımız, bir sade gümüşlü kılıç ve bir kıbralı raht bir gümüş taşlı bilân بلان, bir... kalkan, bir tobusumuz alıp gitmişler idi. *(Sic. A. XVI. 6, 681)*

§ İki hamaylı kesesi münakkaş ve iki gümüş bilan بلان ve üç dane... *(Sic. A. XVI. 7, 742)*

bilaş : beleş, boş yere.

Serv gibi her havaya koşma baş
Gül gibi dökme yüzün suyun bilaş بلاش
(Selâman. XVI. 17)

bil bağlamak : → **beb bağlamak.**

bildiñ ola : Bildin mi?

Bildiñ ola بلدك اوله Hak ile bazarımı
Şûrişimi nâlişimi zarımı *(Ruşeni. XV. 102)*

bildirdi ola : Bildirdi mi?

Ey gül gamında eşk ruh-ı zerdim etti al
Bildirdi ola بلدردى اوله suret-i halim sabâ sana
(Fuzuli. XVI. 125)

bildüklü : Tanıdığı olan, bildiği bulunan.

§ Ey kullarım, tamuya nazar eylen bildüklü بلدكلى bildüklerinizi çıkarın. *(Rahat. XVI. 518)*

bile : 1. Birlikte, beraber.

Kişinin kim bunca kardaşı ola
Ya anın bunca bile بيله eşi ola *(Yuz. Şeyd. XIII. 6)*

Deniz içre balıkların göresin
O balıklar ile bile بله durasın *(Velet. XIII - XIV. 52)*

Ki dün gün yiyevüz içevüz bile بيله
Yeğ oldur ki oğlum yanımda ola *(Süh. XIV, 56)*

§ Ve temürhindi suyun aşına katup bile بيله içse ve yalğuz dahi içse revâdır. *(Yadigâr. XIV. 110 - 2)*

§ Dört bin mü'min mücahit ve murâbıt seninle bile yoldaştır, ne kayurursun. *(Fütuh. XIV, 35)*

Mekke kavmi girdiler hurrem yola
Leşker ile bey dahi gelir bile بله *(Man. Tayr. XIV. 10)*

§ Süleyman Paşa Bolayır'ı aldıkta Gazi Timur Bey bile idi. *(T. Oruç. XV. 19)*

§ Ne kadar bahadır isen yalınız depinme, karındaşlarınla bile depin. *(Tuh. Le. XV. 289)*

§ Dediler ki biz dahi sizinle bile varalım, arka bir edelim oları aslıyle helâk edelim. *(Leys. Ar. XV. 239)*

§ Şevk, teveccüh ikisi bile بله zahir olucak heman bir kuvvet kopar ol vücuttan kim... *(Hazain. XV. 3 - 1)*

§ On yedi rek'at farzı vaktında kılsa sünnetleri ile bile ve cemâat ile bile kılsa.. *(Cennet. XV. 17)*

§ Ruhefzâ dâyeye eyitti : Gel dur benim ile bile gidelim, varalım tefahhus idelim. *(Ferec. XV. 74)*

§ ... Sonra yine girdi bir çuval çıkardı, mezkûr kul ile bile بله aldık gittik. *(Sic. B. XV. 7, 17)*

§ Behem بهم [*Fa.*] : Bile, ma'a mânasına. *(Caf. XVI. 23 - 1)*

Seyr-i gülşende ne hasıl, bile yâr olmayıcak
Şâh-ı gülde ne biter taze bahar olmayıcak *(Baki XVI. 145)*

§ Ol kimse ile evine bile بله dahil olup ana vesvese eder. *(Men. Av. XVI. 39- 2)*

§ Celîs جليس [*Ar.*] : Senünle bile oturan recül, eş ve yâr mânasına. *(Bab. XVI. 1, 131)*

§ Ben ve emmim kızı gücücükten bile بله büyüdük. *(Rahat. XVI. 105)*

Seyf-i islâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gaziler ile rûz-i kıtâl *(Yahya Bey. XVI. 33)*

§ Sen dahi bile بله gelir misin. *(Tez. Un. XVI. 16 - 1)*

§ Gece ile başım altından kendi esbabım ile bile بله sirkat olundu. *(Sic. A. XVI. 7, 712)*

§ Seferin ekserisinde bile idim. *(Ev. XVII. 3, 139)*

§ El-kasva القثوى [*Ar.*] : Bile gelmek, maiyyet gibi ve bir yere cem'olmak. *(Kdeb. XVIII. 602)*

§ Bâ با [*Fa.*] : Maâni-i adîdesi dibacede zikrolundu; ez-cümle musahabet içün gelür; Arabide maa mânasına, Türkide ile ve bile بيله ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 89)*

Bir satranç dizerek yar ile bile
Sürdük piyadeyi atlar da gele *(Saz. Dertli XIX. 673)*

2. Dahi, de.

Her kim ol mevsuf oluptur aşk ile
El yumuştur iki âlemden bile *(Vahdet. XV. 67 - 1)*

§ Bu iki bile بيله kısmın hatları müstakim olmak şart değildir. *(Cihan. XVII. 6)*

§ Adla'-ı erbaası olanın dört bile dıl'ı beraber olup dört bile بيله zâviyesi kaaime oldukta kendisine mürebba' tesmiye olunur. *(Cihan. XVII. 6)*

§ Müsattah üç kısım olup birine mütesavi'l-adla' dirler ki üç bile بيله dıl'ı beraberdir. *(Cihan. XVII. 5)*

3. İle.

Toprağı odu suyu kardı yele
Gör ne hikmet gösterir dördü bile بيلا
(Melhame. XV. 3 - 2)

§ Bir gün Abdülvâhid Zeyd katında birkaç ulular bile بيله otururlardı. *(Tez. Lâ. XV. 103 - 1)*

§ Uluların devleti gericek devlet bile. *(Ata. XV. 20)*

Hutbe vü sikke anın adı bile بلا fahr eyler uş
Ol biri âli-senâdır bu biri handan bugün *(Dâi. XV. 13)*

Hak'ın emri bile بلا ferman irişti
Kamu a'zasına hep korku düştü *(Çeng. Dâi. XV. 223)*

bilece : Birlikte, beraber.

§ Gönder Harun'ı ki bilece بلجه ola. *(Cev. Es. XV. 73)*

§ Şeyh Edebalı kızın bilece getirip... *(T. Oruç. XV. 9)*

§ Uçardı ördek ü kaz ile her baz
Yürürlerdi bilece بيلجه gösterüp saz *(Salâtin. XV. 12)*

§ ... Ve giderken mezbur Nebi'ye haber dahi gönderdik bilece gidelim didik. *(Sic. A. XVI. 1, 286)*

§ Mezkûr Davut ile kârban-sarayın damı üzerinde bilece yatır kalkardım. *(Sic. K. XVI. 7, 6)*

§ Kıvam قوام [*Ar.*] : Kimseyle bilece örü turmak. *(Bab. XVI. 2, 467)*

Câm-ı hilâli hep bilece بيلهجه gördüler bu şep
Halk-ı cihana kıldı Huda rûzeyi haram *(Baki XVI. 46)*

§ Ömer Ağa ... Vilâyetine hedayâ götürdüğünden hakir de bilece gittim. *(Ev. XVII. 2, 94)*

§ El-cülesâ' الجلساء [*Ar.*] : Her şeyde bilece oturanlar, üns ve ülfet refikları. *(Kdeb. XVIII. 121 - 1)*

bilecen : Her şeyi bilen, anlıyan.

§ Dihkan دهقان [*Fa.*]: Köylerin söz sahibi mânasına ki ana bazıları bilgiç ve bilecen بيلجن derler. *(Tuhfe Ş. XVIII - XIX. 220)*

Bile doğmuş : Yaşdaş.

§ Hem-zâd همزاد [*Fa.*] : Bile doğmuş بله طغمش. *(Sıh. Ac. XV. 20 - 2)*

bilegen : İyi bilen.

§ Nessâb نساب [*Ar.*] : Her kişinin soyunu sopunu katı bilegen بله کن kimse ve türkü yakıcı. *(Bab. XVI. 2, 112)*

bileğin almak : Eline yapışmak.

Aldı الدی Behzad anın heman bileğin بلکن
Düştü pâyine eyledi dileğin *(Miri. XVI. 17)*

bilekçe : Bilek, hayvanın topuğu ile tırnağı arasındaki yer.

§ Fe'r فار [*Ar.*] : Dabbe kısmının bilekçesine بیلکچه‌سنه ârız olur bir cins riyhin ismidir ki sığanıp sıkıldıkta dağılıp, terk olundukta yine müctemi olur. *(Kam. XVII - XIX. 62)*

bilekçek : Kelepçe.

Düzün anınçün evvel bend ü zencir
Bukağu hem bilekçek بلكچك , habse tedbir
(Fazilet. XVI. 243)

Bile komak : Bir arada bulundurmak.

Ağlamağın sonu yine gülmektir ol Hakîm
Düşvar ile bile kodu بله‌ترد âsanı gam yime
(İbrahim. XV. 147 - 1)

bile koşmak : Eklemek, birleştirmek, arkadaş etmek.

§ Her bir amel kim kılur hâlis lillâh içün kıla dahi dünya garazın ana bile koşmaya بله قشمیه . *(Leys. Ar. XV. 5)*

§ Nitekim Muhammed'in ashabı tasdik ettiler, ol tasdiklerini ikrara bile koşup hâlis mü'minler oldular.
(Leys. Ar. XV. 32)

§ Ol kendi ile bile gelen dervişleri anınla bile koşup بله قشوب gönderdi. *(Bektaş. XV. 253)*

§ Meblağ-ı mezburânı mezkûrdan tahsil idip kulum ile kapıma gönderesin ve âmili, yahut yarar âdemin bile koşup بله قوشوب gönderesin. *(Sic. B. XV. 4, 16)*

§ ... Eyle olsa kasap Horasan oğlu ases Mustafa ve rızkı uğurlanan mezkûr Ali, mezkûr Manol'a bile koşulup gönderildi. *(Sic. B. XV. 3, 12 - 2)*

bilelerince : Beraberlerinde, yanlarında.

§ ... Nam kimesneler meclis-i şer'a gelip bilelerince بيلەلرنجه kebabcı Pîri bin Hüseyn üzerine da'vâ kılıp didiler ki... *(Sic. K. XVI. 5, 132)*

bilelerinde : Beraberlerinde, yanlarında.

§ Bilelerinde بللرنده bir arslan var idi. *(Hay. XVI. 43)*

bilelerine : Yanlarına.

§ Bu cümle-i etbâ'u eşbâ'ı bilelerine بلالرنه koşup dârü'l-mülk-i kudsden dârü'l-fenâ-yi ünse gönderdi. *(Tazarru. XV. 108)*

bileli : Bilelim, anlayalım.

Yusuf eydür sen haber ver bileli بيلەلى
Sor anlara nice gündür geleli
Vezir eydür geleli beş gün ola
Ken'an'dan geldiler hem buğday ala
(Yuz. Şeyd. XIII. 65)

bilelik : Maiyet, beraberlik.

Eyle olsa aşk ebet-bünyat olur
Aşk içinde bilelik بيللك âbat olur *(Ga. XIV. 117)*

Bilelik câmından içirdin şarap
Ne firak adın bilirdik ne hicap *(İbrahim. XV. 94 - 1)*

§ Maiyyet معيت [*Ar.*] : Bilelik بلەلك. *(Bab. XVI. 1, 318)*

bilemce : Yanımda, beraberimde.

Ol kiş'eydür altun akçam yokturur
Üş bilemce بيلمجه kâle kumaş çokturur *(Yuz.Şeyd.XIII.15)*

§ Sizi bilemce بلمجه tutsak iletirem. *(Fütuh. XIV. 99)*

Eğri gittiğim de doğrudur veli
Nişe kim bilemcedir yârin eli *(Ruşeni. XV. 204)*

§ Bilemce bir tilmiz-i makbulüm vardı; çünki Bolu şehrine geldik, ol tilmizime eyittim.... *(M. Na. XV.)*

Benim de buncılayın bil ki ey can
Bilemce بلمجه var heva vü nefs ü şeytan *(Tazarru. XV. 73)*

§ Bilemce nesnem yok, açlık ve susuzluk hadden geçti. *(Güls. XV. 36 - 2)*

Kaçıp kurtulumadım aşk elinden
Bilemce görürem her yere gittim *(Gülşeni. XVI. 130)*

bilemek (I) : → **belemek.**

bilemek (II) : bulamak, bulaştırmak.

§ Eş-şeym الشيم [*Ar.*]: ... ve bir âdemin ayaklarını toza toprağa bilemek بيلەمك mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 494)*

§ الوعكة Va'ke [*Ar.*] .. Ve toprağa bilemek بيلەمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 121)*

Bilemek بيلەمك toprağa oldu : ta'fir تعفير [*Ar.*] *(Asım. XVIII - XX. 68)*

bileñ : → **beleñ.**

bileñce : Beraberinde, yanında .

Bileñce بلكجه göçe üşte nefsin ölmüş
Anı öldürmedin kim yolu bulmuş *(Temnuri. XV. 56)*

§ Şol bunduklardan birkaçını al, bileñce olsun, yol canavarların ve mekkârların anınla def'edersin. *(Ferec. XV. 379)*

Semûm için götür bilence tiryak
Ki tiryak olsa ağudan değil bâk *(Şeh. Ş. XVI. 207)*

§ Sordu ki bileñce بيلكجه nen vardır. *(Şevahid. XVI. 102)*

bileñde : Yanında, beraberinde.

§ Hak Taâlâ buyurdu ki : Yâ Nuh, kaçan sen bileñdeki بلكدەكى mü'minlerle karar tutup gemide oturursuz. *(Leys. Ar. XV. 16)*

§ Pes Erbat Yemen'de mukim oldu ve Habeşe Meliki Necaşi ana biti yazdı kim bileñdeki بلكدك çeri ile anda durgıl.
(Enb. XIV. 938)

bilenmek : Her tarafı bulaşmak.

§ El-irmâl الارمال [*Ar.*] : ... ve bir nesne kana bilenmek بيلنمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2 - 229)*

bileñüze : Yanımıza.

§ Yunus Aleyhisselâm eydür : Yoldan kalmış garibim, iltimas kıluram sizden ki beni dahi bileñüze بلكوزه gemiye alasız.
(Müneb. XV. 47 - 1)

bile olmak : Bebaber bulunmak, birlikte bulunmak.

§ Peygamber buyurur: Yetimi sahlayıcı kişi benümle bile olasıdur بله اولسىدر uçmak içinde. *(Yüz. Ha. XIV. 163)*

§ Âlât-ı harpleri ve esbab-ı ceyşleri ile gelip bu mübarek gazâda benimle bile olup بله اولوب mesûbât-ı gazeve ve cihaddan mahzuz ve behrement olup toyumluklar bulalar.
(Sic. B. XV. 4, 87)

§ Gerektir kim ol kızı sana nikâh idevüz bir gece bile olasıñ, sabah talak veresin. *(Ferec. XV. 287)*

§ Kızın dahi yalınızlıktan tâkatı tak oldu, atasına bildirdi, alıp kasra getirdiler, atasıyle anasıyle bile oldu بله اولدى .
(Ferec. XV. 206)

§ Hemdem همدم [*Fa.*]: Bile olucı بله اولجى .
(Sih. Ac. XV. 51 - 1)

Sen dahi anınla bile olasın
Anın ile çok gazâlar kılasın *(Battal. XVIII. 7)*

bile oturmak : Birlikte bulunmak.

§ Ben bile oturucıyın بيله اوتوجين beni zikredene.
(Zâd. XV. 14)

bilesince : Beraberinde, yanında, birlikte.

İlettiler bunları bir yere dahi
Bilesince بیلاسنجه varır ol Yusuf dahi *(Yuz. Şeyd. XIII. 73)*

§ Bilesince بیلەسنجه alup babasına varsun. *(Dede. E. XIV. 17)*

Ererler İsfahan şehrine bir gün
Bilesince Gülendam, hûb ü mevzun *(Dah. XIV. 60)*

§ Sem'-i rahibe iletürler ve bilesince üç kişi vardır. *(Si. Da. XIV. 196 - 1)*

§ Ahşam vaktında dervaze-i şehirden taşra çıkup Güvenç Abdal bilesince بلسنجه azm-i Rum kıldılar. *(Bektaş. XV. 189)*

§ .. Katına geldim, âdetce önüne taâm getirdim bilesince yidim, oturdum. *(Ferec. XV. 404)*

Keserden bıçkıdan yatı yarağı
Bilesince بلاسنجا Ebumüslim nacağı *(Çeng. Dâi. XV. 241)*

Dedi gördümdü Resulullah gider
Bilesince بیلسنجه iki kişi ceng eder *(Muham. XV. 194)*

§ ... ve bilesince بلسنجه kardaşı Harun'ı vezir eyledin. *(Cev. Es. XV. 68)*

§ Cebrail geldi, her bir gökten yetmiş bin ferişte bilesince geldi. *(Cennet. XV. 290)*

Yangulandı nevhasından dağ u taş
Canavarlar bilesince töktü yaş *(Ruşeni. XV. 177)*

Bilesince بلاسنجه ola anın kulavuz
Ol anı başlaya yol göstere uz *(Tennuri. XV. 52)*

§ Bir zaman bilesince oldu. *(Ta. Sel. XV. 44-1)*

§ Bilesince بلسنجه uçmak reyhanlarından bir deste bile getiriserler. *(Cinan. XV. 84)*

§ Minnet Beği okuttu getirdi, bilesince Filibe yüresine geçirdi. *(Âş. XVI. 91)*

Bilesince hayâ vü akl ü iyman
Nebiyy-ullah'a Cibril eder ey can *(Câm. Na. XVI. 5)*

§ Hacı Nebi bin Yusuf Fakih meclis-i şer'de hazır olup bilesince بلسنجه karye-i mezbure ahâlisi... *(Sic. K. XVI. 5, 96)*

Bilesince بلاسنجه yürürdü dâye gibi
Yanınca sürünürdü sâye gibi *(Yuz. Şems. XVI. 61)*

§ Endervâ اندروا [*Fa.*] : Bilesince demek olur ma'a mânasına. *(Deş. XVI. 7 - 2)*

§ Bilesince olan hizmetkârları firar üzere iken giriftar olup... *(Solak. XVII. 209 - 2)*

§ Endervâ اندروا [*Fa.*] : Bilesince بيله‌سنجه .
(Nuh. Tuh. XVII. 5 - 1)

Bilesince gelmiş idi bir kefer
Çaldı iki pâre etti bil hüfaz *(Battal. XVIII. 359)*

bilesinde : Beraberinde, yanında, birlikte.

§ Ve dahi bu ismi vefk-ı muhammesle resmedüp bilesinde بيله‌سنده götürse hiç bir iş ana müşkil olmaya. *(Leys. Dâi. XV. 6 - 2)*

§ Çün sabah vaktı oldu Fir'avn atlandı, bilesinde bin kez bin dahi iki yüz bin kişi varıdı. *(Leys. Ar. XV. 443)*

§ Melikin yalın kılıç elinde, yatlu sözler dilinde, vezir bilesinde girip geldi. *(Ferec. XV. 242)*

§ Yetmiş bin ferişte bilesinde بلسنده avaz götürüp...
(Enfes. XV. 1)

İttifakî bir gün atlandı emîr
Bilesinde بيلسنده nâib ü şah ü vezir *(İbrahim. XV. 17 - 1)*

§ Hususâ ki bunca ni'metler dahi bilesinde بلسنده ola.
(Müneb. XV. 3 - 1)

§ Anın bilesinde çok yiğitler tevbe eylediler.
(Tez. Lâ. XV. 257 - 2)

bilesine : Beraberinde, yanında.

Biz varavuz Yusuf'un bilesine بيلاسنه
Kurt mu gelür Yusuf'un yöresine *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

§ Sandıkcı oğlu İskender şeri'at mahfiline hâzır olup bilesine Eşkilice oğlu Ali'nin oğlu Mustafa'yı ihzar idüp ...
(Sic. B. XV. 7, 33)

§ Mevlânâ Seydi bin Nasuh meclis-i şer'a hazır olup bilesine بلسنه muhzır Hacı Ali bin İsa'yı ihzar ettikte...
(Sic. B. XV. 8, 143)

§ Ef'i yüreğin kurutup bilesine بيلسنه götürse sihir eser kılmaz.
(Hay. XV. 13)

§ Bilesine بلەسنه yetmiş bin melek geldi. *(Cev. Ah. XV. 134)*

§ Bilesine بلسنه güccük oğlan olsa, ağlasa, sabretmese...
(Cev. Ah. XV. 20)

Nazmiyâ malini beğler şu kadar saklar kim
Sanki mali bilesine gidecektir sine *(D. B. XVI. 114)*

bileye : yanına.

Bünyamin'i ilettiler saraya
Yusuf dahi turdu vardı bileye بيليا *(Yuz. Şeyd. XIII. 73)*

bilezük urunmak : Bilezik takınmak.

§ ve urunalar bilezükler بلزكلر اورنلر ki gümüşten ...
(Cev. Es. XV. 318)

bilge : Âlim, hakîm, bilgin.

Dedin idi bana ey er bigesi
Ki suya vü damdan düşe gölgesi
Sen olmaya dama nazar kılasın
Sebük sallamasın seni bilesin *(Süh. XIV. 83)*

Tanışıkta bilge بلكه vü sözde zarif
Çeride bahadır sücide herif *(Süh. XIV. 293)*

Gelüben Çin içinden bilge بلكه Nakkaş
Yazarmış ol saraya göz ile kaş *(Işk. XIV. 182 - 1)*

İkisi arasına yer gölgesi
Düşücek ey bilmeyenler bilgesi بلكسى *(Man. Tayr. XIV. 191)*

Pes bu şer' ol Arştürür ya gölsesi
Anı şöyle bildi halkın bilgesi بلکسی *(Ga. XIV. 423 - 2)*

Kamu bilgeleri بلکالری cem' etmişim dün
Buların sözüne sem' etmişim dün *(Hurş. XIV. 93)*

§ Çün kişi aakıl ve bilge بلکه ola, ulu işlere yapışır. *(Kel. XIV. 26 - 2)*

§ .. Ol kişiler kim işlerden gafildir ve hünerlerden âtıldır, şol aakıller ve hünermentler ve bilgeler üzerine yeğlemeye. *(Kel. XIV.)*

§ İşbu iki kişi yavlak bilge cazulardır, imdi bana ne buyurursuz öldürsem ola mı? *(Enb. XIV. 313)*

§ Aakıllere ve bilgelere بیلکالره ve muhasiplere mal ve tavar cem'etmek ve harcetmek ve kethudalık ve vezirlik ve yazıcılık verdi. *(Ta. Sel. XV. 16 - 2)*

§ Her söz ki, üç bilge ana ittifak ederler, ol sözü her yerde demek olur. *(Ta. Sel. XV. 16 - 2)*

§ Severin kim âdemlerin bilgesi بلکاسی olam. *(Güzide. XV. 109)*

Âlim ü aakıl haris olduğu hem
Bilgeler بلکلر maksudunu bulduğu hem *(Melhame. XV. 14-2)*

§ Dânayî دانایی [*Fa.*] : Bilgelik بیلکهلك . *(Şamil. XVI. 251)*

bilgi, (bilgü) : Bilici, kâhin.

§ Pes melik muabbirleri ve falcıları ve bilgileri بلکلر derdi ve bu düşü söyledi. *(Enb. XIV. 258)*

§ Peygamber Aleyhisselâm eyitti : Cümle avratların bilgüsi بلکسی iki avrattır kim ikisi dahi Musa Peygambere bilgelik eylediler, her birisinin bilüsi yerince oldu. *(Enb. XIV. 364)*

bilgiç : Her şeyi bilen, anlıyan.

§ Dihkan دهقان [*Fa.*] : Köylerin söz sahibi mânasına ki ana ba'zıları bilgiç بیلکج ve bilecen derler. *(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 220)*

§ Dânişver دانشور [*Fa.*] : İlim sahibi, bilgiç بیلکج . *(Kam. Os. XIX. 4, 622)*

bilgü : → **bilgi.**

bili : → **bilü.**

bilici : Bilgin, hakîm, âlim.

§ Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi بيلجيسيدى. *(Dede. XIV. 3)*

§ Ey bizim Tanrımız, bu evi yapmağı bizden kabul kılgıl kim sen duaları işidici ve hacetleri bilici بلج Tanrısın. *(Enb. XIV. 173)*

§ Ya bilici بلجى ol, ya öğrenici ol, ya dinleyici ol; sakın dördüncü olma ki helâk olursun. *(Câm. Na. XVI. 27)*

Çocuğun mektebe ver kim bilicilerden بيلجيلردن ola
Kûdeket dih bi-debistan ki şeved ez-ülemâ
(Naz. Cev. XVIII. 18)

§ A'lem اعلم *[Ar,]* : En âlim; pek bilici بيليجى adam. *(Kam. Os. XIX. 1, 133)*

bilik (I) : → **bilük.**

bilik (II) : Akıl, us, anlayış, kavrayış, bilgi.

§ Aklı şaşmış biliği بلكى yitmiş koca babam var. *(Dede. XVI. 19)*

biliklenmek, (beliklenmek) : Sadağını takınmak; silâhlanmak.

Yaraklandı, beliklendi, donandı
Yüzü karardı, gözü kana döndü *(Dah. XIV. 98)*

bilili : → **bilülü.**

bililü : → **bilülü.**

bilincek çıkmak : Tanımak, bilmek.

§ ... Merkum Mahmut bir keçi ve iki koyun ile gelip bana konuk oldu, ben dahi ertesi iki keçi kendimin bile gelip bazarda satılmağa getirdik, sonra koyunu bu bilincek çıkıcak بلنجك چقيجق ol firar eyledi. *(Sic. A. XVI. 6, 492)*

bilini bağlamak : → **belini bağlamak .**

bilinmek : Adı çıkmak, adı yayılmak.

Nûş kıl şehriyar-ı aşk ile câm
Bilinürseñ بلنرسك ne gam il ü şara *(İbrahim. XV. 109 - 2)*

bilinmelü olmak : Herkesçe bilinmek.

§ Irağ olsun ol endişe hatırdan ki eğer âşikâre olup bilinmelü olursa بلنملو اولورسه kişiyi udlu ider.
(Câm. Na. XVI. 105)

bilip bilmeyip : Bilir bilmez; bilerek bilmiyerek.

Ana dedi Nakkaş ki ey aklı çok
Senin gibi âlemde bir uslu yok
Bilip bilmeyip بلمايپ بلپ buşmak olmaz eyü
Gerek sözü söyleyeler anlayu *(Süh. XIV. 169)*

bilirlenmek : → **bilürlenmek.**

bilisi şaşmak : → **bilüsü şaşmak.**

biliş : 1. Bildik, tanıdık, dost, âşina.

Dahi görmemiştir cihan içini
Ne yadını anlar ne bilişini بليشنى *(Süh. XIV. 33)*

Kimse güman ü zannile Hak ile olmadı biliş بيلش
(Nesimi. XIV. 7 - 1)

Reva mıdır bilişi بليشى yad kılmak
Unutulmuş suçumu yad kılmak *(Işk. XIV. 122 - 1)*

§ Konuk eyitti : Fülân şehirde bir biliş evine konuk oldum.
(Kel. XIV. 85)

Birisinin diri garḳ oldu adı
Kim bilişden بلشدن bilmedi hergiz yadı
(Man. Tayr. XIV. 272)

Kanı benim has kulumu neyledin
Nişe biliş بلشن bendemi yad eyledin
Yadı biliş بيلش eyle dedim ben sana
Bilişi yad et demedim Musiyâ *(Ruşeni. XV. 96)*

§ Uş ehlim benden üşendi ve hısımlarım yüz döndürdü, biliş-lerim beni bilmez oldu. *(Enb. XIV. 325)*

Birikenler buldular kirtü murat
Mahkûm oldu bunlara biliş ü yad *(Ga. XIV. 35)*

Havaya verdi cismi toprağın bâd
Bilişler arasından eyledi yad *(Ravza. XV. 107)*

§ Ol şehir melikinin âdeti ol imiş kim her bir taraftan anı dile-yip kim gelse, a'yan-ı devleti istıkbâle gönderir imiş, yad, biliş بيلش katında beraber imiş. *(Ferec. XV. 179)*

Niçün ol âşna yârin işi bîgâne-vâr oldu
Döker bilişlerüñ بيلشلرك yaşın hemişe güldürür yâdı
(İbrahim. XV. 144-2)

§ Ol mü'min dahi gerek yad gerek biliş olsun.
(Leys. Mu. XV. 45 - 2)

§ Âşna آشنا [*Fa.*] : Biliş بلش.
(Sıh. Ac. XV. 2 - 2)

§ Benim bilişlerim بلشلرم vardır baylardır ve eğer dilersen vara-yım sana örtü döşek getireyim. *(Tez. Lâ. XV. 126 - 2)*

Âşık kendüden el yudu dünyayı ahreti kodu
Hiç anmaz bilişi yadı kendözün yoğa sayıcı
(Eşrefoğlu. XV. 18)

§ Tanrı bana bildirdi ve benim canım senin canını bildi kim mü'minler canı birbiriyle biliştir. *(Tez. Ba. XV. 26)*

Mevci beni aşkın eyledi gark
Yad ü bilişi edemezem fark *(Ley. XV. 189)*

Cihanı gördü biliş yad içinde
Ki vâhit gibidir a'dat içinde *(G. Ra. XV. 4)*

Eski bilişim بلشم gibi sorar eyü beni ol
Her kime kim irerse kaza gökten aşağa *(Cem. XV. 10)*

§ Yad mısın, biliş misin ben seni bilmezem der.
(Müz. XV. 423)

§ Âşna آشنا [*Fa.*] : Biliş بیلیش ve suda yüzmek.
(Miftah. XV. 44)

Herifin kimdürür yoldaşın işün
Bu yad illerde kimlerdir bilişüñ بلیشوك *(Çeng. Dâi. XV. 207)*

Yad it bilişleri dahi yadı biliş بلش idin
Yad ile gerçi bir değil ol âşna hakı *(Dâi. XV. 42)*

§ Ve dahi eri sevmedüğü ve hoş görmedüğü kimseleri evine komaya gerek er olsun gerek avrat olsun, gerek biliş بلش olsun gerek yad. *(Leys. Ar. XV. 124)*

Belkıya aydur yiğit ne kişisin
İşbu yad ilde kimin bilişisin *(Cam. XV. 28)*

Ki bed-nâm olmaya âlemde adın
Sana ta'netmeye biliş ü yadın *(Fazilet. XVI. 180)*

§ İylik, yadı biliş بلش ve düşmanı dost eyler.
(Câm. Na. XVI. 99)

Ne yerdensin, adın ne, ne kişisin
Bu yad illerde kimin bilişisin *(Ârifin. XVI. 119)*

Eyitti ey oğul sen ne kişisin
Bu yad ellerde kimin bilişisin بلشسن *(Zati. XVI. 194)*

§ Hatırıma hutûr etti ki şehirde bilişler var, varıcak bana ziyafet ederler. *(Mevahib. XVI. 46)*

Biliş olan Nihani Hak ile
Bir iki günlük âşnayi nider *(Nihani. XVI. 29)*

§ Âşna آشنا [*Fa.*] : Biliş بلش ve yüzgeç. *(Şamil. XVI. 51)*

Reva mıdır sana bu resme işler
Ki ta'n ede bize yad ü bilişler *(Lârendi. XVI. 89)*

§ Âşna آشنا [*Fa.*] : Biliş بلش ve yüzgeç ve yüzme.
(Ni'meti. XVI. 70)

Günden günilerin ben o bedr-i temamımı
Allah saklasın ki biliş ola yad ile *(Yahya Bey. XVI. 196)*

Bildiğimdir dermiş ol gül ansalar dil bülbülün
Yıl geçer yâd eylemez nice biliştir bu biliş
(Hâleti. XVII. 277)

§ Âşna آشنا [*Fa.*] : Biliş بلش ve yâr. *(Nuh. Tuh. XVII. 4 - 1)*

Lûtfunla hatırım kıldın küşade
Sırrımı açmayıp bilişe, yade *(Saz. Gevheri. XVII. 149)*

§ Yâr یار [*Fa.*] : Dost ve muhib ve muin mânasınadır ve biliş بیلش ve âşna mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 634)*

Kanal iskelesi meşhurdur Süveş
Bilmediğim ihvan hep oldu biliş
Gözünü sevdiğim şu Ahmet Çavuş
Emektar kullara nazır yetişti
(Hal. Şa. Fil. Ahmet. XIX-XX. 93)

2 Marifet.

Kimde ki ola biliş بیلش kapunda yazılur kul
Bilişi bulmayan bigâne gelimez ol *(Kadı. XIV. 168)*

§ Aydarım ki marifet biliş بلش demek olur, ve bilü ilim demek olur. *(Kab. XV. 473)*

biliş görüş : Bildik, tanıdık.

§ Bağban şahzadenin elin öptü, aldı bağa girdi, yidirdi içirdi, eyitti: Bu sevdadan geç, senin dahi, benim dahi başımızda hatardır, gel fârig ol didi. Şahzade eyitti: Ey can-ı peder, bir garibim, bilişim görüşüm بیلشیم کوروشم yok, bu sevda dahi başımda vardır, dilerem bir kez görem. Ümidim sensin.
(Ferec. XV. 450)

bilişlik : Âşinalık, tanışıklık.

§ Ben ettim : Bilmez misin ki ben kimin? Eder : Haramiler katında bilişlik بلشلك olmaz. *(Yüz. Ha. XIV. 116)*

§ Bir gün Râbia dağa çıkmıştı, geyikler ve kuşlar, çiçekler anın yöresine derilip yüzüne nazar kılırlardı, bilişlik بلشلك ve yakınlık gösterirlerdi. *(Tez. Ba. XV. 96)*

§ Âşnayî آشنایی [*Fa.*] : Bilişik بلشلك ve yüzgeçlik.
(Ni'meti. XVI. 70)

§ Kaçan günahdan tevbe kılsa bilişlikten dostluk mertebesine varır. *(Cennet. XV. 79)*

§ Kanı ol sizünle bizüm aramızdağı bilişlik ki dünyada varıdı. *((Leys. Ar. XV. 420)*

Ey yel senin kokunda bilişlik nişanı var
Zinhar ecnebi görücek esme, ol hamuş *(İrşad. XV. 188)*

§ Âşnayî آشنايى [*Fa.*] : Bilişlik ve yüzgeçlik. *(Deş. XVI. 364-2)*

§ Âşnayî آشنايى [*Fa.*] : Bilişlik بيلشلك. *(Şamil. XVI. 247)*

§ Anınla benim hergiz bilişliğim yoğudu. *(Rahat. XVI. 193)*

§ Âşnayî آشنايى [*Fa.*] : Bilişlik بلشلك ve yüzgeçlik. *(Nuh. Euh. XVII. 204 - 1)*

bilişlik vermek : Aşinalık göstermek.

§ Kârbansaraya girdim gördüm kardaşlarım oturur, tonlarım giymişler. Yanlarına vardım bilişlik vermediler بلشلك ويرمديلر. *(Ferec. XV. 236)*

bilişmek : Tanışmak.

Gide gussa gönlünde vü dola mihr
Bilişmekliğe بلشمكلكا gey sebep ola mihr *(Süh. XIV. 46)*

§ Âdem Hind ilinde, Havva Cidde'de idi, yüz yıldan sonra birbirin istedi, pes Müzdelife'de biri birine yaklaştı, ol yere Müzdelif onunçün dendi, andan Arafatta arefe günü biliştiler بلشدلر. Ma'rifet Arap dilince bilişmek olur. *(Enb. XIV. 116)*

Buluşup bilişüp بيلشب çok ağladılar
Bulaşıp kana yürek dağladılar *(Işk. XIV. 182 - 1)*

Ger dilersen bilişesin بيلشاسن gül ile
Munis olgıl dün ü gün bülbül ile *(İs. H. XIV - XV. 18)*

§ Bir fuzuli fakih konşusu var idi bu avratı severdi amma gönlünde gizli tutardı, rûzgâr ile bilişmeğe fursat gözetirdi. *(Ferec. XV. 189)*

Eşiğinde buluşan derban ile
Bilişür بيلشور cennette san Rıdvan ile *(Mesihi. XV. 97)*

§ Kıyamet ehline diyeler kim : Bilir misiz bu kimdir, diyeler. Tanrı saklasın bunun ile bilişmekten diyeler. *(Cennet. XV. 52)*

Aceptir bu senin özün ki dönmez dünyadan yüzün
Bakar doymaz ana gözün biliştiñ بلشدك olımazsın yad
(Muham. XV. 286)

Her can ile bilişmeğe
Gönüllerde yolu gerek *(Ab. Na. XVI. 392)*

§ Çünki biliştiler bilenle buluştular. *(Sır. XVI.)*

biliştirmek : Tanıştırmak.

Tanışık eyleyelim şah ile biz
Yamanlaman bizi biliştirin siz *(Dah. XIV. 41)*

Abdü(r)rezzak idi ol ulu adı
Kim bilişdürür idi بلشدورردى hakka yadı *(Man.Tayr.XIV.23)*

bili turmak : Bilip durmak, bilmekte olmak.

§ Hakkı gizlerler ve anlar bili tururken بل طوررکن hak Peygamber idügini.... *(Cec. Es. XV. 37)*

bilmedik : Bilinmiyen, meçhul.

Görmese göz kimseden vermez nişan
Bilmedik بلمدك ilmi bu dil kılmaz beyan *(Ga. XV. 123 - 2)*

bilmek : Anlamak, idraketmek.

§ Kelile eyitti : Ne kim dedin, bildim; ve liykin öküzü helâk eylemeğe nite duruşayın? *(Kel. XIV. 33)*

bilmez : Bilmeyen, cahil.

§ Bilürler ile bilmezler بيلمزلر beraber midir.
(Tebareke. XIV. 30 - 1)

§ Bilmezler بلمزلر işin işledin. *(Anter. XV. 2, 248)*

Mürşit olan kişiye telvin gerek
Sanma ey bilmez kişi temkin gerek *(Ruşeni. XV. 201)*

Dirilme bilmediğin işte çâpük
Sor utanma ki bilmeze • بلماز bulut yük *(Güvahi. XVI. 35)*

Bilmeze • بيلمز : cahil جاهل [*Ar.*], mürayi sofuya : zerrak [*Ar.*] de
(Asım. XVIII - XIX. 6)

bilmeze urmak : Bilmez görünmek, bilmezlikten gelmek.

§ Ben ettim : Bilmez misin ki ben kimin? Eder : Haramiler katında bilişlik olmaz; eğer seni bilsem dahi bilmeze urusardım بلمزه اورسردم. *(Yüz. Ha. XIV. 116)*

Kendözün bilmeze urur بلمزه اورر ol nigâr
Şeyhe eydür neden oldun bîkarar *(Man. Tayr. XIV. 31)*

§ ... Belki bu inat kıldukları andandır ki buların ekseri Hakkı bilmeze urup بلمزه اورب inkâr ederler. *(Leys. Ar. XV. 37)*

§ Çün ol bilir kişiye uğrayasın sen seni bilmeze ur...
(Kab. XV. 91)

Özünü bilmeze urmak بيلمزه اورمق : tegafüldür تغافلدر [*Ar.*], tecahüldür تجاهلدر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 38)

bilmezlenmek : Bilmez gibi görünmek, tecahül etmek.

Nice bir pinhan yanam ol bilüben bilmezlene بلمزلنه
Baş açıp razım önünde aşikâr etsem gerek *(Cem. XV. 125)*

§ Tecâhül تجاهل [*Ar.*] : Bilürken bilmezlenmek بلمزلمك.
(Bab. XVI. 2, 383)

Benim her halimi hâl-i siyahın
Bilür bilmezlenür yüzü karadır *(Figani. XVI. 6)*

Hadden efzun mihrin ol nâ-mihriban bilmezlenür
Hep bilür çok sevdiğim amma, heman bilmezlenür
(Baki XVI. 90)

§ Et-tenakür التناكر [*Ar.*] : Bilmezlenmek بيلمزلمك tecahül gibi.
(Ah. XVI. 220)

Müptelâsı olduğum dilber bilür bilmezlenür
(Nabi. XVII - XVIII. 65)

bilmezlik : 1. Cehalet, cehl.

§ Bilmezlik بلمزلك : Savaş eyleyesi yere lûtfeylemek ve eylik eyleyesi yere kahır ve ziyan eylemektir. *(Kel. XIV. 33 - 1)*

§ .. Vakıttır kim senin bilmezliğini ve cahilliğini ve yüzün berkliğin ve azgınlığın sana anlatam. *(Kel. XIV. 54 - 1)*

Ahmet acep mi cennet-i vaslından olsa dûr
Bilmezlik ile âdem elinden neler çıkar *(Ah. Pş. XV. 74)*

2. Bilirim iddiasında bulunmamak.

§ Yüzün kendi mukarreplerine duttu, eyitti : Hünerli ve mürüvvetli kişi niceme kim alçaklık ve bilmezlik بلمزلك menzilinde ola ve düşmanı çok ola, kendi akıl ve hüneri birle kendözün belirtir. *(Kel. XIV. 29 - 1)*

bilmezsin mi : Bilmez misi ?

Sayyad sakın, cefa yamandır
Bilmezsiñ mi بيلمز سنمى ki kana kandır *(Fuzuli. XVI. 272)*

bilmiş ol : İyi bil.

Sen sen ol gönlün evine Ruşeni mihrini sal
Ruşenîsiz haneyi bir kimse almaz bilmiş ol بلمش اول
(Ruşeni. XV. 259)

bilü, (bili) : 1. Bilgi, ilim irfan, idrâk, malumat.

Kanı bana sabr u karar senin sözünü dinleyem
Kanı bana akl ü bili بل tutubanı seni sevem
(Yunus. XIII - XIV. 209)

§ Tâ bileler ki kamu peygamberlerden bilüsü بلوسى artuktur. *(Tebareke. XIV. 56 - 2)*

Meğer yoldaşlarından durdu biri
Ki bilüde eşekten kem zamiri *(Isk. XIV. 236 - 1)*

§ Aklını yeyniser, bilüñe بلوكا inkâr ider. *(Anter. XIV. 2, 248)*

§ Ve çok bilü bilenler anı bilmekte böyle âciz ve sergerdan...
(Si. Da. XIV. 3)

Biz umduğumuz sende hiç yok imiş
Bilüñ بلوك az u fikrin igen çok imiş *(Süh. XIV. 169)*

Bunlara Haktan gelüptür bu bilü بلو
Uğrayıp geçse gerek uslu delü *(Ga. XIV. 444)*

İlim Türktür dilim Türktür, bilim tat
Eğerçi tat dilinde vardurur yat *(Hurş. XIV.)*

§ Ferişteler Âdem'in bilüsin بلوسن ve ilmin sınayu eyittiler : Yâ Âdem işbu nedir? *(Enb. XIV. 110)*

§ Mal re'yin ve bilinüñ بلنك saykalıdır. *(Kel. XIV. 86 - 2)*

Gerçi ki akl kocadur la'l-i lebine ericek
Terkedüben bilülerin emcek emer değil midir *(Kadı. XIV. 12)*

Dağılıp bilü vü gidüp akl ü huş
Öğütten kulak dolu vü beyni boş *(Ferh. XIV. 34)*

Ne dilim var anı şerheyleyem ben
Ne bilüm var ki şerhin söyleyem ben *(Dah. XIV. 21)*

§ İskender Şahın şeytan iğvasından bilisi بلسی şuna erdi kim kendi kendüye eydür.... *(İs. H. XIV - XV. 55)*

Çü buldun idi çıkardın elinden
Ne hasıl ola pes senin bilüñden بلكدن *(Ravza. XV. 57)*

Bilüm âciz senin hikmetlerinden
Dilüm kaasır senin ni'metlerinden *(Muham. XV. 67)*

Vakt ola kim küng ü lâl ola dilün
Gide hergiz kalmaya aklın bilüñ *(Vahdet. XV. 22 - 1)*

§ İlâhî bizim bilümüzün ne mertebesi var kim senün zâtını bilibilevüz. *(Tazarru. XV. 226)*

§ Her kim Tanrı Taâlâye münacâtın halk birle söylemekten yeğ bilmese anın bilüsi azdır, gönül gözü kördür. *(Tez. Ba. XV. 68)*

§ ... ve tâbi' olma şuna ki ana bilüñ بلك yoktur. *(Cev. Es. XV.)*

Bilüm بلوم gitti vü aklım cümle şaştı
Ayaktan düştüm iş çün baştan aştı *(Çeng. Dâi. XV. 247)*

Didi sevda halel verdi bilüñe بلوكه
Ki ne gelürse söylersin diline *(Mih. XV. 180)*

Dirayette meğer Dârâ idi ol
Bilide بليده Bu-Ali Sinâ idi ol *(Hikmet. XV. 444)*

Gâhi olur yavlak deli, gider kamu akl ü bilü بلو *(K. Ü. XV. 121)*

Öğüt verin bana ey hal bilenler
Ki bildim assı yok kendi bilimden بلمدن *(K. Ü. XV. 79)*

§ Kankısının çeri bâbında bilüsü ve akıl ve kifayeti ziyade olsa anı hoş tutardı. *(Ta. Sel. XV. 164-2)*

Sana eşyayı kemahî görsedüp bildürdü Hak
Kimse bilmez bildüğün kurban olayın bilüñe
(Ruşeni. XV. 233)

§ İlm-i nücumdan dahi fehmi ve bilüsü var idi.
(Kesir. XV. 227-1)

§ Dâniş دانش [*Fa.*] : Bilü. *(Caf. XVI. 56 - 1)*

§ Ma'rifet معرفة [*Ar.*] : Bilmeklik ve bili بل ve iyman ve yakîn ve ilm. *(Bab. XVI. 1; 18)*

Dedi dâye gerü kim ey peri-vâr
Kamumuzdan ulu aklın bilüñ var *(Yuz. Şems. XVI. 103)*

Karıncaya demişler böyle bilün
Nedendir ince söyle varsa bilüñ *(Güvahi. XVI. 75)*

§ Üç nesne levâzım-ı cehildendir... Üçüncü, kendinin kuvvet-i dânişine mağrur olup bilüsine بلوسنه dayana ve emin ola.
(Câm. Na. XVI. 34)

§ Dâniş دانش [*Fa.*] : Bilü بيلو. *(Nuh. Tuh. XVII. 96 - 2)*

§ Dâniş دانش [*Fa.*] : Bilü بيلو. *(Şamil. XVI. 152)*

§ Dâniş دانش [*Fa.*] : Bilü mânasına ism-i mastar.
(Deş. XVI. 166 - 2)

Şükür halloldu müşkilim
Dört kapıdan elim vardır
Şeriatten tarikatten
Marifetten bilim بيلم vardır *(Ab. Na. XVI. 198)*

§ Bu bilmekliği bilü bilenlere kendiliğinden kendi bildirdi.
(Sır. XVI.)

Şükr ü sipas o Tanrıya insanı yeğledi
Zireklik ile söz ü bilü بيلو akl ile dahi *(Men. Cev. XVII. 2)*

2. Zihin, fikir.

Başımdadı sevda elinde ayak
Bilüsünde بيلوسنده hiyle belinde kuşak *(Süh. XIV. 141)*
Yolda kâfir çok, şaşar aklım bilim بيلم *(Bektaş. XV. 66)*

bilü bilenler : Bilgililer, âlimler.

§ Yahudilerin âlimleri, bilü bilenleri بلوبلنلر Resûle ne tarik ile düşmanlık ederlerdi. *(Si. Da. XIV. 523 - 2)*

§ Bilüsüzler bilü bilenler بلوبلنلر işine karıştınız. *(Si. Da. XIV. 322-2)*

bilüç : Piliç.

§ Lâtif gıdâ yeyeler, tavuk ve bilüç بلج eti gibi. *(Teshil. XIV - XV. 9)*

bilük, (belük, bilik (I), belik (I)) : Ok ve yay kuburu, sadak.

§ ... Eslemedi, belüğünden bir tutam ok çıkardı, beline soktu. *(Dede. XIV.)*

§ Belüğünde doksan okun ne öğersin? *(Dede. XIV. 22)*

§ Belik, sadak takınıp, çukal, cevşen geyip, çomak ve sügü götürüp il yattıktan sonra azm-i rah itti. *(Anter. XIV. 2, 225)*

§ Sizi bunlardan saklayam, beliğümdeki بلکمدکی ok dükenince. *(Anter. XIV. 2, 21)*

§ Yayın omuzuna aldı, beliğin بلکینی ok ile doldurdu. *(Anter. XIV. 2, 17)*

Nice yaylar sınıp oklar uşandı
Belik بلك belden düşüp tirkeş boşandı *(Çeng. Dâi. XV. 246)*

§ Kılıç ve belik بلك ve yay : *30*, köhne iyer ve uyan... *(Sic. B. XV. 2, 13)*

§ Belik بلك ve yay, kılıç ve kalkan. *(Sic. B. XV. 9, 33)*

§ Biregüyü köye koymazlar imiş bilüğüm بیلوکوم kethüda evine asın der imiş. *(Ata. XV. 17)*

§ Ve altun kurlu bulgari ok ve yay birle belik kuşandı. *(Ta. Sel. XV. 307)*

§ El-karen القرن [*Ar.*] : Sadak ve bilik بليك dedikleri nesnenin ok koydukları yanına derler. *(Terceman. XVI. 2, 154 - 2)*

§ Segâ سكا [*Fa.*] : Tîrdân, yâni belikte بلكده ok koyacak tarafı ve kubur. *(Ni'meti. XVI. 388)*

§ Vech-i meşruh üzre sol kolunda kılıç ile, dirseğinde ve yine sol talısında çaldım ve belinden kılıcın ve beliğin بلكين aldım. *(Sic. K. XVI. 7, 149)*

Verildi değme belikler kuşansa rûz-ı kıtâl
Kanatlu şahin eder gaziyân-ı meydanı
(Yahya. Bey. XVI. 54)

§ Nimleng نيملنك [*Fa.*] : Beliğiñ بليكك yay koyacak yanı, yâni kurban. *(Şamil. XVI. 526)*

§ Kemandân كندان [*Fa.*] : Bilik بلك. *(Şamil. XVI. 492)*

§ Kurban قربان [*Fa.*] : Beliğiñ yay duran yanına kurban ve ok duran yanına kiş derler. Kiş ve kurban beliktir بلكدر.
(Deş. XVI. 273 - 1)

Oklarınla kim doluptur bu göğüs
Ey kaşı yayım oluptur çün belik *(D. B. XVI. 128)*

bilülü, (bilili, bililü) : Bilgili, âlim, hakîm.

§ Meliklerin bezeği ve arâyişi şol üründü kullukçular ve şol uslu ve bililü بللو tapuculardır. *(Kel. XIV. 54 - 4)*

Ulu bilülü بيلولو kici yaşlu idi
Sebük canlu hem ağır başlu idi *(Hikmet. XV. 511)*

§ Dânâ دانا [*Fa.*] : Bilülü بللو. *(Şamil. XVI. 603)*

§ Dânişmend دانشمند [*Fa.*] : Bilülü بللو âdem. *(Şamil. XVI. 431)*

§ Dânâ دانا [*Fa.*] : Bilici, dânisten lâfzından sıyga-i mübalaga-i fâildir. Fâzıl-ı muhakkik böyle tahkik eylemişler ki dânâ bilülüdür بيللودر, bu elif ki âhir-i kelimeye lâhık olur, mâna-yi ittisaf ızhar eder. *(Deş. XVI. 13 - 2)*

§ Elma' المع [*Ar.*] : Katı zeki, gözü açık, çok bilili بلی kimse. *(Bab. XVI. 1, 237)*

§ 'Arûfe عروفه [*Ar.*] : Bilili بلی er ve ma'rifetli kimse. *(Bab. XVI. 1, 248)*

bilür : Bilen, âlim.

§ Bilürler بلورلر ile bilmezler beraber midir. *(Tebareke. XIV. 30 - 1)*

Beraber olmaya hergiz bilür بلور ile bilmez
Kabuliyette bir olmaya bid'at ü mesnun *(İbrahim. XV. 116 - 1)*

bilürlenmek, (bilirlenmek) : Bilirim davasında bulunmak.

Sanında hikmetîsin mantıkîsin
Bilürlendiñ بلورلندك bu ilmin mâ-bakisin *(Ga. Ra. XV. 130)*

§ Et-te'akkul التعقل [*Ar.*] : Ve bilmek ve bilirlenmek جلرلمك. *(Terceman. XVI. 192 - 2)*

§ Bilür yanında bilürlendiler. *(Sır. XVI.)*

bilürmek : → **belürmek.**

bilürün işlemek : Bildiğini yapmak.

§ ... Lâkin şol kimse kim diler Allaha ulaşmaklığa mâlin infak etmekte vesile tutuna, kendü bilürün işlesün بلورن اشلسون. *(Leys. Ar. XV. 124)*

bilüsü şaşmak, (bilisi şaşmak) : Bilgisi dağılmak, bildiği şeyleri zihninde toplıyamamak, bildiğini şaşırmak.

§ Server ve serfiraz, sergiran mübarizler kendüye üştü, var bilisi şaşdı بلسی شاشدی. *(İs, H. XIV - XV. 378)*

§ Bunu diyicek Nuh'un benzi sarardı, dili tutuldu, bilüsü şaşdı بلوسی شاشدی. *(Ea. Şahi. XVI. 126 - 1)*

§ Ensi endüp ve bilüsü şaşup بلوسی شاشوب. *(Rahat. XVI. 417)*

Belinin fikri ile hasılı şaştı bilimiz شاشدی بلمز
Lebinin bûselerin anmağa varmaz dilimiz
(Revani. XVI. 59)

Bükülür belimiz şaşar bilümüz
Heman yüz karasıdır hasılımız *(Şeh. Ş. XVI. 1)*

Bilisi şaşdı vü بلیسی شاشدیو aklı ırıldı
Kamu beğleri yanına derildi *(Fazilet. XVI. 125)*

bilüsü yañılmak : Ne söylediğini bilmez hale gelmek, bunamak.

Seni üş görürem yañıldı bilüñ بلوك یکلدی
Ömür kovanından döküldü balın
Dişin aşınıptur ü titrer başın
Yaşın doldu, gözden dökülür yaşın *(Süh. XIV. 266)*

bilüsüz : Bilgisiz, cahil.

Ecel kişinin bağlayıcak yolun
Bilüsüz olur ürce söyler sözün *(Süh. XIV. 165)*

Bilü ile kişi başarır işi
Bilüsüz بلوسز kişi yele verir aşı *(Süh. XIV. 35)*

§ Bilüsüzler bilü bilenler işine karıştınız.
(Si. Da. XIV. 322 - 2)

§ Aklın anlamağın, fehmin meta'ların bilüsüz بلوسز kişilerin zihnine derceylemegil. *(Fütuh. XIV. 8)*

§ Sayruluklar bilmekte marifetsiz ve otalamak ahvalin anlamakta reysiz ve ten cümle endamlar şerhin anlamakta bilüsüz بلسوز. *(Kel. XIV. 70 - 2)*

Bilüsüz بلوسز kişiye su gibi akmak
Bilüsüzdür dahi gayette ahmak *(Isk. XIV. 61 - 2)*

§ Pes ayıp olurdu Yaradana kim rızkın bilüsüz ve sipassızlara yedire. *(Kab. XV. 21)*

Bunu bilen bilir bilmez bilüsüz
Ki yoklukta olur varlık belüsüz *(G. Ra. XV. 107)*

bilüsüzlük : Bilgisizlik, cehalet.

Senin bilüsüzlüğüñ بيلوسزلكوك ucundan uş
Kızım gitti kaldı saray içi boş *(Süh. XIV. 180)*

§ Bilüsüzlük idüp bunlarınla uğraşasın. *(Fütuh. XIV. 37)*

§ Bunca kitaplar mütalâa kılmışsın, çok yerlere sefer kılmışsın, bu ne bilüsüzlük بلسزلك idi kim kıldın. *(S. Da. XIV. 271-2)*

Hacaletten başım aşağa saldım
Bilüsüzlükten üş dermande kaldım *(Şeh. Ş. XVI. 99)*

bilüsüzün : Bilmiyerek.

Kim ey hayf bilüsüzün بلوسوزن ettim iş
Kişi sandığı doğru gelmez imiş *(Süh. XIV. 263)*

bilü vermek : Akıl öğretmek.

§ Dimne'ye eyitti : Bana ne bilü verürsün بلوورسن, nitsem gerek? *(Kel. XIV. 49 - 2)*

biñ anca : Bin misli.

Şükür seni gördüm ki biñ ancasın بيك انجهسين
Diriğ eylemedin kadem rencesin *(Süh. XIV. 117)*

biñ artuk : Binden fazla.

Vurup idbâr-ı tâlı' bâr-ı mihnet
Dem olur günde biñ artuk بيك ارتق yiriz let *(Şerif. XVI. 102)*

biñ başlar : Binbaşılar.

§ Bin başlarına بيك باشلرنه, tümen beylerine haber ittiler. *(Fütuh. XIV. 4)*

§ Bin başları بيك بشلرى, yüz başları, on başları cümle gelip cem'-oldular. *(Müslim. XV. 10, 174)*

biñ beği : Binbaşı.

§ Moğul çerisinden Taban adlu biñ beğiyle بيك بكيله mütevec-cih oldu. *(Ta. Sel. XV. 378 - 1)*

biñ biñ : Binlerce, türlü türlü.

Güğüm gündüzün değme bir yazıda
Senin gibi biñ biñ بيك بيك kişi azıta *(Süh. XIV. 250)*

Ey bir selâm ile andın çü Ahmed'i
Darü's-Selâmdan sana biñ biñ selâm ola *(Ah. Pş. XV. 58)*

Gerçi eyler âsiler biñ biñ بك بك günah *(Mihri XV. 96)*

Satvetinin yeline biñ biñ Süleyman mûrçe
Rahmetinin hânına tâvus-ı kutsîler meges *(Şeyhi XV. 2)*

Sarf eder her lâhza biñ biñ lü'lü-i şehvar subh
(Fuzuli XVI. 135)

§ Ve dâr-ı fenadan ma'mûre-i bakaya râci' oldukta kendüye biñ biñ ve evlâdına ızhar-ı kemâl-i terahhüm kılam.
(Hadika. XVI. 5 - 2)

Görünürsün karşu biñ biñ reng ile
Gösterürsün yüzü yüz âheng ile *(Vahdet. XV. 50 - 2)*

biñden bir : Binde bir.

Eğer deyeler şükrünü yer yerin
Deyemeyeler bellü biñden birin بكدن برن *(Ferh. XIV. 75)*

Sınıktırmıştı kâfir leşkerini
Diri kurtarmayup biñden birini بكدن بر بنى *(Hadidi. XVI. 124)*

binen bineniñ : Binen binene.

§ Padişah-ı Cem-câh hazretleri süvar olunca umûmen sipah-ı zafer-penah dahi binen bineniñ بنن بننك olup...
(Solak. XVII. 217 - 1)

§ Cümle halk agâh olup heman binen bineniñ بنن بننك olup...
(Hamza. XIV. 53, 124)

biner : Binici.

§ Eğer savaş olurmuşsa binerler بينرلر dükelimiz başımız oynadırdık, seni kurtarır idik. *(Tez. Lâ. XV. 43 - 2)*

bingeşik : Üst üste binmiş.

§ Revâşih رواشح [*Ar.*]: Koyunda diş ardınca biten bingeşik بنكشك diş. *(Bab. XVI. 2, 410)*

§ Sürmül ثرمل [*Ar.*] : Dişler arasında bingeşik biten diş. *(Bab. XVI. 1, 389)*

bingeşmek : I. Birbiri üzerine binmek.

§ Gûya ki yayılmış çekirgedir birbiri üzerine bingeşmişlerdir. *(Cev. Es. XV. 255)*

§ Yürekten çıkan damar her endamın nice kim her yerine varır, ciğerden çıkan damarlar dahi anlarınla bile varır yürek damarının üzerine bingeşmişdür saklamağ için âfetten. *(Hazain. XV. 61 - 2)*

§ Biri birine bir deri ile berkinmiştir, taş yanından biri birine bingeşmiştir بنكشمش در, şol gön çukala benzer. *(Hazain. XV. 55 - 2)*

§ El-ıttıraku الاطراق [*Ar.*] : Bir nesne biri biri üzerine bingeşmek بنكشمك . *(Terceman. XVI. 88-2)*

§ İrtihas ارتهاس [*Ar.*] : Çekirge biri birinin üzerine bingeşmek بنكشمك . *(Bab. XVI. 1, 121)*

§ Leff لف [*Ar.*] : Damar bingeşmek بنكشمك . *(Bab. XVI. 1, 394)*

§ El-gaml الغمل [*Ar.*] : Bazı otlar gürlüğünden biri birinin üzerine bingeşmek بنكشمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 307)*

§ El-müradefe المرادفه [*Ar.*] : .... Müradefetü'l-cerad, erkek çekirge dişiye ve onlara da sâlis bingeşmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 764)*

2. Birbiri arkasına binmek, artlaşmak.

§ Bir gün atasiyle ikisi bir ata bingeşdilerdi بنكشدلردى bir kuyuya düştüler. *(Kesir. XV. 45 - 1)*

§ El-müradefe المرادفه [*Ar.*] : Bingeşmek بنكشمك ve artlaşmak. *(Ah. XVI. 961)*

§ İrtidaf ارتداف [*Ar.*] : Ata binmiş kimsenin ardına binüp bingeşmek ve ardlaşmak. *(Bab. XVI. 2, 284)*

§ Redefan ردفان [*Ae.*] : Davar ardına ardlaşmak ve bingeşmeklik. *(Bab. XVI. 2, 509)*

3. Birbirine uymak, birbiri arkasından gelmek.

Revâdif روادف [*Ar.*] : oldu bingeşler بنکشلر vezâif oldu : günlükler [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 50)*

Terâdüf ترادف [*Ar.*] oldu : bingeşmek بنکشمك tesadüf [*Ar.*] hem : bilişmektir *(Cev. Ke. XVII. 37)*

4. Birbiri arkasından, sıra ile binmek.

§ İ'tikab اعتقاب [*Ar.*] : Nesneyi kişi sonuna koymak ve nevbetle davar üzerine bingeşmek بنکشمك. *(Bab. XVI. 2, 67)*

bingeştirmek : → **bingeştürmek.**

Bingeştürmek, (bingeştirmek) : 1. Birbirinin üzerine bindirmek.

§ Sonra birbiri üzerine bingeştürür بنکشدرر pes görürsün yağmuru ki çıkar arasından. *(Cev. Es. XV. 60)*

2. Birbirinin ardına bindirmek, artlaştırmak.

§ El-irdafü الارداف [*Ar.*] : Bir kimseyi bir kimseye artlaştırmak ve bingeştirmek بنکشدیرمك. *(Terceman. XVI. 46 - 1)*

§ Bir nice âlimler eyitmiş kim : Ol kişi Abdülmuttalib'i kendü bindiği katıra bingeştürdü بنکشدرد. *(Enb. XVI. 941)*

Bini : Kozadan ipek sağmak için kullanılan aygıt (?)

§ Kazan *35*, hereni *20*, bini بنی *6*. *(Sic. B. XV. 1, 3)*

§ On vukıyye ebrişim baha : *1750*, bini بنی *8*... *(Sic. B. XV. 2, 30)*

§ Küpecik *3*, tepsi *15*, bini بینی *15*. *(Sic. B. XV. 6, 82)*

§ Köhne iki sandık *15*, dört bini بینی *32*, bir mut buğday. *(Sic. B. XV. 9, 1)*

biniden taraf, (biniden yanı) : Hayvanın binilecek tarafı.

§ Mezburun yedinde olan al, alnı sakar, biniden tarafda بنیدن طرفده, kayasa yanında iki beyaz beni olup sağ elmacığı yoluk at benim. *(Sic. A. XVI. 5, 641)*

§ ... Biniden yanı بنیدن یانی kulağı ini (enli), alnı bir miktar beyaz iki yaşar doru ulak... *(Sic. A. XVI. 5, 577)*

biniden yanı : →**biniden taraf.**

binilmelü etmek : Binilecek hale getirmek.

§ Ya ol bu katırı binilmelü ede بینلملو ایده ve râm eyleye, ya bu katır anı helâk kıla. *(Şevahid. XVI. 266)*

biñin biñin : Binlerce.

Nedir dünya yolunda can verenler
Ki her bir gûşede biñin biñindir بیکین بیکیندر *(Eşrefoğlu. XV. 5)*

biñinde birini : Binde birini.

İrişti hâb-ı ecel mâceramın ey Yahya
Biñinde birini بیکنده بیرنی dahi hikâyet edemezin
(Yahya Bey. XVI. 176)

binisi : Binilmesi.

§ Müsterih مستریح [*Ar.*] : Binisi بنی‌سی tatlı, yürüyüşü güzel at. *(Bab. XVI. 2, 422)*

biniş : Eskiden ulemanın cübbe üzerine giyindiği bedeni ve kolları geniş üstlük.

§ Ed-düvac الدواج [*Ar.*] : Üstlük tâbir olunan libasa denir ki cümle esvap üzerine giyilir, hâlâ biniş بنش tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 402)*

biniş olmak : Atlılar yürüyüşe hazırlanmak.

§ Yarın biniş olsun بنش اولسون ben anların haklarından kılıclarla geleyim dedi. *(Müslim. XV. 5, 16)*

binit, (binüt) : Binecek hayvan.

§ Arfece yol yarağın eyledi bir yüğrük binidi بندی sürdü Medine şehrine vardı. *(Fütuh. XIV. 113)*

§ Âdem Aleyhisselâm Hint yerinden ayağı üzere kırk haç kıldı. Pes Abdullah İbni-Abbas'a eyittim : Ey hacılar atası binüde بنوده binmez midi? *(Enb. XIV. 171)*

İrişti bahre vü kıldı yarağı
Gemi oldu binidi بنید vü durağı *(Işk. XIV. 180 - 1)*

§ Şahbaz atlarım sana binit بنت olsun. *(Dede. XIV. 61)*

§ Can nice kim kuvvetlerin binüdi بنود gibidir, her bir endamına bedenin kuvevet canla varır. Kan dahi canın binüdüdür بنوددر her bir endama can kanla varır. *(Hazain. XV. 61 - 2)*

Binit olmasa hem yolda kalur ol
Çü kaldı Mekke'yi kanda bulur ol *(Tennuri. XV. 52)*

§ Bin kişi cem'oldu ve dükelisine binit بنت ve nefaka verdi.. *(Tez. Lâ. XV. 158 - 2)*

§ Evlerin anın ile ginittiler, sinlerin anın ile taralttılar, binütlerin بنوتلرین semrittiler, dinlerin arıklattılar. *(Müneb. XV. 116 - 1)*

§ Mahşere binitleri بنتلری Burak üzerine binip varalar. *(Cev. Ah. XV. 784)*

§ Sen olara dedin kim size verecek binüt بنوت bulımazam. *(Leys. Ar. XV. 540)*

§ Eğer binit بند istersen üş Burak. *(Tuh. Le. XV. 175)*

§ Yavuz binitlere ve yavaş binitlere binerdüm. *(Kesir. XV. 241 - 2)*

§ Binütleri hassa atlardan ve yemekleri matbahtan buyurulmuştur. *(Ta. Sel. XV. 110 - 1)*

§ Bu yatan davar ölülerin kim görürsün, bunların binitleri idi, bunlar bunlara binip diledikleri yerlere varırlar, gelirlerdi. *(Müz. XV, 72)*

§ Azıksız binütsüz بنتسز kancaru gidersin.
(Tez. Ün. XVI. 245 - 2)

§ Bâregî بارگی [*Fa.*] : Binüt بنوت. *(Şamil. XVI. 247)*

§ Palâd پالاد [*Fa.*] : Binit بنت matıyye mânasına.
(Cinas. XVI. 61 - 2)

§ Cehl bir matıyyedir, yâni bir binittir ki her kim ki ana bindi.
(Rav. Ah. XVI. 40)

§ 'İnan عنان [*Fa.*] : Çılbır, yâni uyanın elde tuttukları kayışı ki anınla biniti بنتی istedikleri yerlere kulavuzlarlar.
(Deşr. XVI. 270 - 1)

§ Ergun ارغون [*Fa.*]: Binüt بنوت. Deşt-i Kıpçak lûgatlerindendir.
(Deş. XVI. 242 - 1)

§ Sende yorgunluk alâmetini müşahede eyledim, gel biraz benim binidime بندمه bindireyin. *(Rahat. XVI. 349)*

§ Palâd پالاد [*Fa.*] : Binit بند matıyye gibi ve yedek.
(Nuh. Tuh. XVII. 46 - 1)

§ Merkeb مرکب [*Ar.*], ber-nişestenî برنشستنی [*Fa.*] : Binecek dabbe ki binit بنیت tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 192-2)*

Er-rekûb الرکوب [*Ar.*]:... Binit بنیت davarına denür ki binilmeğe tahsis olunmuştur. ... Ve rekûbe şol dabbeye ıtlak olunur ki hem binit بنیت ve hem iş davarı ola.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 148)

§ Zâver زاور [*Fa.*] : On mânası var : 5 - çârvar-i süvari yâni binecek at ve katır ki binit tâbir olunur; Arabide râhile denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 314)

§ Râcil راجل [*Ar.*] : Piyade kimesneye denir ki biniti olmayıp yaya olan kişidir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 77)*

binitlü, (binitli) : Atlı, süvari.

§ Cennet içinde bir ağaç var, gölgesinde seri' binitlü بنتلو, yüz-yıl sefer iderse intihasına varmaya. *(Cev. Ah. XV. 139)*

§ Bir sınıfı yayan ve bir sınıfı binitlü بندلو. *(Rahat. XVI. 482)*

§ Fâris فارس [*Ar.*] : Süvar mânasınadır. Türkide binici ve binitli بندلی denir. *(Nuhbe Ş. XVIII - XIX. 339)*

biñ kez biñ : Milyon.

§ Çün sabah vaktı oldu Fir'avn atlandı, bilesinde biñ kez biñ بیك كز بیك ve dahi iki yüz bin kişi vardı. *(Leys. Ar. XV. 443)*

§ Everip Bektemür Saki'nin kızını alıverdiler, biñ kez biñ بیك كز بیك filorilik cihaz yazdılar. *(Kesir. XV. 246 - 1)*

binmek : çıkmak, oturmak, cülûs etmek.

Tahte bindi بندی sultan oldu kamuya
Ulu kici kamu turdu tapuya *(Yuz. Şeyd. XIII. 51)*

binü : Binme, biniş, rükûp.

§ Ve sığırdan, deveden uşağı gibi ki binüye بنویه, yüke salahı olmaya. *(Enfes. XV. 78)*

§ Ve dahi deveden ki köşeğinin köşeği binüye بنویه yarayadı.. *(Enfes. XV. 75)*

... binülü : ... e binmiş, bineği ... olan.

§ Eyitti : Muştuların kim sana bir himar binülü بنلو kişi gele ve anın sonunca bir deve binülü kişi gele. *(Enb. XIV. 684)*

binüt : → **binit.**

binüye yaramak : Binilecek çağa, hale gelmek.

§ Ve dahi deveden, ki köşeğinin köşeği binüye yarayaydı بنویه یر یدی derlerdi ki şimden gerü buna binmek haram oldu. *(Leys. Ar. XV. 393)*

bir : 1. Bir kere, bir defa.

Döndü eydür imdi bir ر tur varalım
İkimiz ol put katına girelim *(Yuz. Şeyd. XIII. 19)*

Heman gördü Kaytas gitti öğü
Revan düştü derhal ölü bigi
Buyurdu ki öd ü gülâb ü abir
Kohudun görün ussu gele mi bir ر *(Süh. XIV. 191)*

Bu yiğitten üş sana yol sorayım
Ne bilü verir bir بر anı göreyim *(Süh. XIV. 228)*

§ Bunu bir بر göreyin kancaru varur. *(Tebareke. XIV. 20 - 2)*

§ Kör oldur ki bir بر düştüğü kuyuya bir dahi düşe. *(Hamza. XIV. 16, 24)*

§ Kelile eyitti : Ne kim beyan eyledin, işittim. Liykin bir بر kendi aklın ile danışgıl kim her bir taifenin bir menzileti vardır. *(Kel. XIV. 26)*

Didüm nefsüm feda sana bana bir
De, yemek yemedüğünden nedür sır *(Ruşeni. XV. 34)*
Der lâtife lûtfile bülbül güle
Açılup gönlü gülün ta bir بر güle *(Ruşeni. XV. 153)*

2. Öbür.

§ Ve her gâh ki göklüğü azala selâmetlık nişanı ola, ve eğer göklüğü artmaya yakın ola bir بر elinden dahi kan alalar. *(Yadigâr. XIV. 22 - 2)*

bir adlu : Aynı adı taşıyan.

§ Her bir sinleden, kim vardır, bir adlu برادلو yetmiş kişi ve bir adlu yetmiş avrat ve bir adlu yetmiş oğlan kopa dedi. *(Delil. XV. 159)*

bir ağız : Bir defa, bir kere, bir defacık.

§ ... Bir ağız براغز sen vârissin dimiş oldum. *(Sic. B. XV. 3, 74 - 2)*

Bir ağız sözde bunca dillerin var
Delim diller bilen çok nesne anlar *(Çeng. Dâi. XV. 221)*
Âli'ye kûyun Kâbe'dir ger sunsa Zemzem leblerin
Ne var bir ağız söylesen ihsan edüp Hassan'ına *(Âli. XVI. 179)*

bir bakmak : Eşit tutmak, bir görmek.

Ol ki aşkın hazinesin buldu
Bir bakar بر بقر cümle yoksul u baya *(İbrahim. XV. 108 - 2)*

bir baş : Bir düzüye, durmıyarak, hedefe doğru.

§ Et-tulk الطلق [*Ar.*] : ...ve at kısmının bir baş برباش seğirtmesine denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 13)*

bir bir : Birer birer.

§ Göjenin ini kapısından tâ yılan inine değin değme yerde bir balık bırakgıl, ol göjen anı bir bir برر yeyü yılan kapısına gele. *(Kel. XIV. 57 - 1)*

bir birin : Birer birer.

§ Zağ kendi kıssasın, şol aradan kim göğercinlerin suyunca varmış idi ve sıçanın görklü ahdin buları kurtarmak içinde görmüş idi, kamusun bir birin برين aydıverdi. *(Kel. XIV. 84)*

§ Yigân yigân يكان يكان [*Fa.*] : Bir birin برون.
(Ni'meti. XVI. 645)

Boğunlardan kesin barmaklarını
Yarınız bir birin tırnaklarını *(Şeh. Ş. XVI. 579)*

Anın ardınca bir birin beğler
Urdular pâye-i serire ser *(Miri. XVI. 24)*

Her taraftan Ahali-i meydan
Çaldılar gûye bir birin çevgân *(Miri. XVI. 218)*

birbirine çalmak : Birbirine düşürmek.

Cengte birbirine برينه âdemi çalmak چالق : tehriş تهريش [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 32)

birbirini almak : Birbiriyle evlenmek.

§ ... Ol cemâat içinde îcab-ı şer' olan ne ise birbirimizi aldık برمزى الدق , hutbeyi kendimiz okuduk, er ve avrat olduk. *(Ferec. XV. 120)*

birbirini basmak : Birbirini çiğnemek.

§ Cümlesinin aklı başından gidüp serâsime oldular, birbirini basarak بريني بصارق kapıdan taşra çıktılar. *(Bektaş. XV. 241)*

bir biriyle koşulmak : Birbirine eş olmak.

§ Mukarenet مقارنت [*Ar.*] : Birbiriyle koşulmak بربریله قوشلمق. *(Müntehab. XVII. 94 - 2)*

bir çakım : Bir çakımlık, bir çakmada kullanılacak miktarda.

Bir çakım بر چقم kav olur gamında gönül
Tutuşur, bir şirare katlanmaz *(Baki XVI. 131)*

Beni yakmağa olup bir çakım بر چقم kav
Ki bu vechile yüz gösterdi Husrev *(Mih. XA. 101)*

§ Hay nâbekâr bir çakım ateş ancak deyüp...
(Müslim. XV. 19, 42)

bir çala : Göz açıp kapayıncaya kadar.

Bir çala yüzünü gördüm
Hemen savuştun yel gibi *(Saz. Tâlibi. XX. 733)*

bir dahi : 1. Bir daha, tekrar.

Yâni her şahs birer suret alur
Bir dahi بر دخی misli ne geldi ne gelür *(Fazil XVIII-XIX. 2)*

§ Bâz باز [*Fa.*] : Togan dedikleri şikârî kuşa denir ve tekrar ve muâvedet mânasına gelür. Türkide andan gerü ve yine ve bir dahi بر دخی ile tâbir olunur. Meselâ yine söyle ve bir dahi بر دخی söyle deyecek yerde bâz bigû derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 96)

2. Başka türlü.

Çokturur kamet ü ebrusu güzel liyk senün
Hâletin bir dahidir بر دخی در dehri yakar anun içün
(Lâmii. XVI. 103 - 1)

Bir döşek : Birlikte yatma.

§ Bir döşek بر دوشك zamanı değil, birkaç gün sabreyle.
(Hamza. XIV. 16, 13)

Bir düzen : Bir biçim.

§ Yeksan یکسان [*Fa.*] : Bir düzen بر دوزن. *(Sih. Ac. XV. 60 - 2)*

bir düzeye : Aynı düzlükte, hep bir tarzda, devamlı olarak.

§ Nabız : Eğer müstevi olursa, yâni bir düzeye بر دزیه olursa, hareketi düz eylerse eyüdür. *(Teshil. XIV. - XV. 6)*

§ Nefes aldıkça karnı kalkmaya, nefesin daim bir düzeye بر دزیا alabilsin kim içeğüsü tendürüsttur. *(Hazain. XV. 22 - 1)*

§ Mığlec مغلج [*Ar.*] : Bir düzeye بر دوزیه düzce yürüyen feres. *(Bab. XVI. 1, 395)*

Yindek ol yârin değildir ah işi bir düzeye
Yakışır bana ara, benden kaçar yine ara *(D. B. XVI. 32)*

§ Yeksan یکسان [*Fa.*] : Bir düzeye. *(Cinas. XVI. 40 - 2)*

§ Yeksan یکسان [*Fa.*]: Herbâr ve daima mânasınadır ve bir üslup ve bir nesak üzre mânasınadır ki bir düzeye بر دوزیه tâbir olunur. *(Bürh XVIII - XIX. 638)*

bire : Hey! ey! be! aman!

§ Bire bire بره بره nedir bunun aslı. *(Müslim. XV. 4, 143)*

§ Nasrı-Seyyar çün Ebumüslim'in hurucun işitti. Bire koman deyü feryadeyledi. *Müslim. XV. 1, 171)*

§ Bire بره çoban ırağından yakınından beri gelgil. *(Dede. XIV. 22)*

Gün yüzün eylemesün kahbe felek zerd sakın
Aç gözün er gibi depren bire namerd sakın *(Âli. XVI. 148)*

Bire yüklet bire göç dimedesin leyl ü nehar
Güç olur hasılı sanman sefer asândır hem *(Âli. XVI. 27)*

§ Bir herifi şarap içer deyü kadıya götürürler. Kadı ider: Bire بره gerçek midir? Hâşâ sultanım dir. Kadı ider: Bire and içer. misin? Vallahi içerim billahi içerim dir. *(Letaif. XVI. 64)*

§ Bire bâis ne oldu ki geç geldin, benim halim hot bilirdin. *(Rav. Ah. XVI. 75)*

§ Mezbur ahmet ... evin üzerine gelip bire Hacı Bayram çık taşraya deyip haylı itâle-i lisan eylediklerinde...
(Sic. A. XVI. 2, 1417)

Bire ağalar, bire beyler
Ölmeden bir dem sürelim *(Saz. Kara. XVII. 318)*

Selâmı sabahı kestin
Bire karanfilli dilber *(Kâtibi. XVII. 53)*

§ Bire برء nişlersiz diyesiye kalmayup ulemâdan, sulehâdan nice kimseyi telef edüp... *(Solak. XVII. 398 - 2)*

bireği : → **biregü.**

biregü, (bireği) : Bir kimse, başkası.

Kimesne bir gün anun ol mübarek ağzından
İşitmedi biregü برکر hakkına yavuz nefrin
(Yüz. Ha. XIV. 279)

§ Eğer biregüñün dişi yinse anı dişe yapıştırsa yinmekten kalur.
(Edviye. XIV. 8)

§ Benim mezhebimde hergiz dileyici yığmak ve mahrum eylemek yoktur, hassa kim biregü dostluğunu can ile dileye, ol dostluğu andan yığmak haramdır. *(Kel. XIV. 82)*

§ Sinek hortumunu filin derisine şöyle baturur ki biregü barmağın pâluzeye baturmaya. *(Tebareke. XIV. 23 - 1)*

§ Benden sonra biregüler mâlik olsa gerektir.
(Anter. XIV. 2, 183)

§ Eğer biregü yüz etmeği çeğneyip tükürse hergiz karnı doymaz. *(İhlâs. XIV. 5)*

Biregü برا کر kılsa Hak zikrini yoldaş
Bulunur Hak ana kuru eğer yaş *(Hurş. XIV. 73)*

§ Ben aç kalırsam kalayım, tek biregü aç kalmasın.
(Müz. XV. 329)

§ Biregü yumruğun yemiyen kendi yumruğun demür sanır. *(Ata. XV. 24)*

§ Her kim bireğiye برکیه zulmederse ve nâhak yere bir akçalık nesne alırsa boğazından asarım dedi. *(Ta. Sel. XV. 73 - 1)*

Biregü براکو içün her ki kuyu kazar
Hemin kendü düşmeğ' içün yer düzer *(Ta. Sel. XV. 3 - 2)*

§ Hergiz kimse kendü cahilliğine ikrar etmiş degüldür. Meğer şol kimesne ki biregü sözünü henüz düketmedin ol söze başlıya. *(Güls. XV. 47 - 2)*

§ Harmanı oda yanan, biregü harmanı dahi yansa deyü arzular. *(Cinan. XV. 82)*

§ Bir kişi biregüyü ağırlamak istese evine davet etse ve biregü dahi okunmadın şöyle ektilenü varsa. *(Kab. XV. 34)*

§ Kaçan bir kişi biregüye برکویا müstahık olmadan atâ ve bahşiş kılsa ol anı sever. *(Müneb. XV. 5 - 1)*

§ Eğer biregü براکو hamr içse, türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zir ura. *(Fatih. Ka. XV. 21)*

Kendi aybın göremez bir pilcesin
Bireğinüñ برکنك gözetir bir kılcasın *(Delil. XV. 96)*

§ Bennâ menzil be-menzil gittikte Güvâşir şehrine yetişti, hem-hirfetlerin istedi, kimseyi bulamadı. Biregüye sordu: Kanı bu şehrin bennâları? Padişah zindanında mahbustur, didi. *(Ferec. XV. 46)*

§ Biregü üç günlük sefere gönülse orucun yise gerek. *(Euh. Le. XV. 350)*

İşitti kim biregü tahtın aldı
Özü gitti vü mülk özgeye kaldı *(Şeh. Ş. XVI. 924)*

§ Mürraşe مراشه [*Ar.*] : Biregü üzerine kalan azacık hak. *(Bab. XV. 2, 303)*

§ Cahil oldur ki özün biregüden yiğ sana. *(Ta. Şahi. XVI. 12 - 2)*

§ Kendi hücrende rahat otur, zahmet çekip biregü elinde olan hana girme. *(Mevahib. XVI. 385)*

§ Biregüyü برکوی namaz içinde sügü ile ursalar... *(Tez. Ün. XVI. 14 - 2)*

§ ... Bu ana benzer kim bir kişi biregüye bin akça verdi. *(Leys. Ar. XVI. 15)*

bir elden : Birden, hep birden.

§ Tîr-i yek-dest تیریکدست [*Fa.*] : Bir elden برالدن yâni bir uğurdan atılan ok. *(Ni'meti. XVI. 211)*

bir elden çıkmış : Yeknesak.

§ Dest دست [*Fa.*] : On beş mânası vardır.. 7 - hem-cins ve hemnevi ve muvafık mânasınadır; ıstılahımızda bir elden çıkmış برالدن چیقمش tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 272)*

bir eylemek : Birleştirmek.

İkilik gussasından âzad et
Birlik ile bir eyle برایله dilşad et *(İbrahim. XV. 5 - 2)*

birez : Biraz.

§ Ol yufkayı yidi, birez dahi su içti, yattı uyudu. *(Yüz. Ha. XIV. 4)*

§ Birez برز dahi ilerü varalum didi. *(Dede. E. XIV. 272)*

Didi ana kim al birez بیرز çeri sen
Ferah şehrinin üstüne yürü sen *(Isk. XIV. 243 - 2)*

§ Senin ana birez برز benzerliğin var. *(Anter. XIV. 2, 407)*

İki çiğninde birez kıl var idi
İçi taşı top tolu envâr idi *(Muham. XV. 120)*

§ Namazlağusu üzerinde secdeye vardı, birez برز ımızgandı. *(Tuh. Le. XV. 220)*

§ Bular şöyle zannettiler ki hemişeğî uyhularından birez artucak uyudular. *(Leys. Ar. XV. 787)*

§ Evvel sağ yanına yata birez برز vakıt miydesi sarksın deyü ağzında ne varsa dibine gitsin deyü.

(Hazain. XV. 40 - 2)

§ ... Eyitti ki: Çarşıda kuyumcularda oturan bir kuyumcuda akçam var idi, birezin برزن verip ve birezine duta yüz dane gönlek düğmesi verdi. *(Sic. B. XV. 7, 18)*

§ ... Ekser kademi önünce geçtiyse birezi dahi ardına kaldı.

(Maarif. XV. 84)

Hak meğer saça inayet suyunu
Tâ birez ayruksı ide huyunu *(İbrahim. XV. 70 - 1)*

§ Sabah şehre vardı birez buynuz ve birez bakanak ve birez neft hazır eyledi. *(Ferec. XV. 205)*

§ Dü-mûy دوموی [*Fa.*] : Kırgıl ki sakalın birezi ağ ve birezi kara ola. *(Ni'meti. XVI. 327)*

Heman dem gaaip oldu anı gördüm
Birez برز dem aradım yeldim yüğürdüm

(Fazilet. XVI. 182)

Götürüp Ahmed'i azmetti derhal
Birez gitti anınla gör nolur hal *(Lârendi. XVI. 27)*

Birez yer gittiler uyup ol aya
Nitekim âftap ardınca sâye *(Yuz. Şems. XVI. 136)*

Birez ağlayu yana böyle âhir
Kefen sardı ol iti gömdü zâhir *(Güvahi. XVI. 21)*

Sücinin bilmek istersen iyisin
Birez برز tat gör önürdü sonradan kok

(D. B. XVI. 118)

Yürürdüm ancak evvel sonra geldi yelmeğe kudret
Birez yeldim yopurdum ba'dehu ancak yürür oldum

(Nigâ. Ter. XVII. 186)

Ağız açmadı dilruba bir kez
Dâmeninden kesüp getirdi birez برز *(Atai. Ha. XVII. 36)*

birezcük : Birazcık.

§ Bir kişi kim yemekten sonra uyumak isterse birezcük برزجك anul anul yürüye tâ taam miyde ağzından aşağa ine.
(Yadigâr. XIV. 6 - 2)

§ Tâ kim dünyada birezcük artucak yaşayam.
(Rahat. XVI. 347)

§ Vedes ودس [*Ar.*] : Sözün birezcüğünü برزجوکنی diyivermek.
(Bab. XVI. 2, 155)

birez gün : Birkaç gün.

Birez gün برزکون ol arada eğlenürler
Seferdir danışurlar öğlenürler *(Hadidi. XVI. 30)*

bir gezden : → **bir kezden.**

bir göç mikdarı : Bir konaklık.

§ Bir göç mıkdarı مقداری برکوج bile vardı. *(Anter. XIV. 2, 9)*

birgurdane : → **bir uğurdan.**

bir hâl etmek : Bir şeye benzetmek, çaresine bakmak.

Hey benim canım yeter cevrinle pâmâl et beni
Ya bana rahmeyle ya öldür ya bir hâl et برحالایت beni
(Yahya Bey. XVI. 228)

bir ḫoş olmak : Tuhaflaşmak.

§ Mezkûr Nasuh burnu bir ḫoş olup برخوش اولوب enva-ı şirret ile müttehim olduğu.... *(Sic. B. XV. 3, 10 - 2)*

biribimek : → **veribimek.**

biri bir : Birer birer, birbiri ardınca.

Söz öğüş biri bir bulları kırdı
Teninden başların cümle ayırdı *(Dah. XIV. 101-8)*

biri birine : Birbiriyle.

§ Bin yedi yüz akçaya Karagöz nam bir kul ve bin altı yüz akçaya Devlet nam bir cariye satın alıp biri birine بری برینه çiftlendirip mezkûrlardan bir karından iki kızcağız mutevellide olmuş. *(Sic. B. XV. 3, 27 - 1)*

biri birine koymak : Birbirine düşürmek.

Misâl-i halka-i zülf-i girihgir ü ham ender-ham
Biri birine koydu بری بیرینه قویدی tığ-ı kahrın kâfiristanı
(Baki. XVI. 28)

biri birine urmak : Birbirine katmak.

§ Tevekkül-i Hak edüp üzerlerine at bırağup tığ u siper gibi a'dâyı biri birine urdu بری بریه اوردی.
(Saadet XV-XVI. 162-1)

biri birisinden : Biri birinden.

Biri birisinden بری بریسندن kaçar yad gibi
Olmaz,bular hiç er avrat gibi *(Süh. XIV. 211)*

El ayak biri birisinden aziz *(Ferh. XIV. 73)*

biricik : Bir kerecik.

§ Bu senin düşmanın ne halli kimselerdir, biricik بریجك temaşa eylesen dedi. *(Müslim. XV. 5, 2)*

Kanda görsen kulunu bakmazsın
Biricik برجك ah o yana beyciğezim *(D. B. XVI. 154)*

Bâri lûtf eyle a zâlim biricik yüz süreyim
Pâyin olmazsa eğer kûşe-i daman olsun
(Nedim XVIII. 200)

biri gün : → **birisi gün.**

birike : Hazine, mahzen, sarnıç.

§ Yolda su birikeleri برکه‌لری vardı, anları harap gördü.
(Aş. XVI. 208)

bir iki : Birkaç.

§ Ol bana hırsızsın didi, ben dahi anı bir iki برکی urdum.
(Sic. K. XVI. 4, 227)

bir iki dimemek : Tereddüt etmemek, vakıt geçirmemek.

§ Bir iki dimeyüp برایکی دیمیوب mânend-i peyk-i pûyan leb-beyk-zenân-ı bâverd ü niyaz dûr ü dirâz yollara düşüp.
(Şeref. XVI. 96)

bir iki günlüğeyüz: Bir iki günlüğüz, bir iki günlük ömrümüz var.

Güzeran üzredürür çün bu cihan
Bir iki günlüğeyüz بر ایکی کونلکه یوز bunda heman
(D. B. XVI. 226)

birikmek, (birükmek): Birleşmek, bir araya gelmek, ittihat etmek.

Zehi devlet ki birikti بیرکدی iki yâr
Şunun gibi ki gönlek oldu ağyar *(Hurş. XIV. 44)*

§ Oğuz'un bazı uruğları ve hısımları anunla biriktiler بیرکدلر.
(Ta. Sel. XV. 8 - 2)

§ Pes Musa eşiyle çıktı Mecmaü'l-Bahreyn'e Hızır'ı bulmak için yüz duttu, andan eyitti eşine kim, ol Yuşa' bin Nundur, Irılmadın gidisevüz, tâ Mecmaü'l-Bahreyn'e irince; yâni Fâris Denizi ve Rum Denizi birikdüği برکدك yerin meşrıktın yanına. *(Enb. XIV. 454)*

§ Atamuz Nizar bin Ma'd'de birikür برکور. *(Fütuh. XIV. 413)*

Hikâyet eyledi şah-ı cihana
Dedi bununla birikmez بیرکز zamane *(Şeh. Ş. XVI. 312)*

§ Su ile odun arasında zıddiyyet ve muhalefet vardır şöyle kim ikisi bir yerde birikmez. *(İrşad. XV. 36)*

Akl ile gönül biriküp بریکب gittiler
Bir zaman âlemde der-yaft ittiler *(Melhame. XV.)*

§ ... Amma icmalinde cemi'isi temam birikür بریکور.
(Maarif. XV. 161)

Birikti برکدی suret ü ma'ni düzüldü
Yine fer' aslına irdi süzüldü
(İbrahim. XV. 8 - 2)

§ İkisinin dileği birikmeyeydi birisi öldürmek dileyedi ikisinin arasına ihtilâf düşeydi. *(Güzide. XV. 13)*

Saray-ı vahdete çün kim girevüz
Gide senlik ü benlik birükevüz بیرکاوز
(Yuz. Şems. XVI. 108)

§ ...Karye-i mezbureden gelen iki yol birikdüği برکدوکی yerde mezkûr Kasım mezbur İbrahim'i beş yerde kılıç ile çalıp yaralayıp... *(Sic. A. XVI. 4, 33)*

§ Ol sâat (kamer) şakkolmuş iken, biriküp bütün oldu. *(Zehr. XVI. 180)*

Bir idi çünkü meşhud ile şahid
Birikse برکسه tan mı mescud ile sâcid *(Veyse. XVI. 178 - 2)*

Çü değmez nice bulsun sahibi yüz
Birikse bin ağız bir ağıza söz *(Güvahi. XVI. 28)*

§ Ez-zakan الذقن [*Ar.*] : İki çene biriktiği برکدیکی yer ki enek derler. *(Ah. XVI. 411)*

biriktirmek, (biriktürmek) : Tevhit etmek, birleştirmek.

Birikdürdi برکدرد iki ten can u gönül
Yola girip giderler anıl anıl *(Işk. XIV. 105 - 1)*

§ İsa Aleyhisselâm kıyametten ön inse gerek ve cemi-i şeriatleri biriktirse برکدرسه gerek. *(Tazarru. XV. 246)*

biriktürmek : → **biriktirmek.**

bir illü : Bir illi, hemşehri, yerdeş.

İkisi dahi bir illü برایللو çıktılar
Birbirine sırlarını çaktılar *(Cam. XV. 22)*

birim (I) : Bir tanem, biriciğim.

Sabahtan uykudan kalktım
Yavrum Hakk'emanet ettim
Yağma birimiñ برعلك üstüne *(Ha. Şa. Emine XIX-XX. 39)*

birim (II) : Yolsuz salınan vergi.

§ Ve dahi şol nesneden almak kim müsülmanlara zulüm birle salındı birim برم gibi. *(Müneb. XV. 190 - 1)*

birim birim : → **birin birin.**

birin birin, (birim birim) : Birer birer.

Ettiler bildir düşümüz ta'birin
Ne olusar ayt bize birin birin برين برين *(Yuz. Şeyd. XIII. 43)*

Âşıklara ne deyem aşk haberinden şirin
Aşkile dinler isen söyliyem birin birin
(Yunus XIII - XIV.)

Eğer kullukçularını deresin
Birin birin برن بيرن kamusun sınayasın *(Kel. XIV. 163 - 2)*

Birin birin çıkın taşra varınuz
Olun hazır, yolunuzu görünüz *(Dah. XIV. 33 - 1)*

Durur ol sâatte giyür tonların
Ârâyişlerin düzdü birin birin *(Süh. XIV. 91)*

Zebaniler birin birin tutalar
Götüreler bile nâre atalar *(Hikmet. XV. 410)*

§ Yegân yegân يكان يكان [*Fa.*]: Birin birin برن برن demektir.
(Miftah. XV. 145)

Kimsenin rencîde kılma hatırın
Canına zahmı erer birin birin بيرن برن *(Vahdet. XV. 159 - 2)*

§ Hazreti İmam anları birin birin bağrına basup...
(Raufi. XVI. 427)

§ Yegân yegân يكان يكان [*Fa.*] : Birin birin برين برين.
(Şamil. XVI. 538)

Sarı edik giymiş koncu kısarak
Gidiyor da birim birim basarak *(Kara. XVII. 116)*

Ne rezaz [*Ar.*] ü tall [*Ar.*] : püseñ yagar, gece karanusuna di : hudr [*Ar.*]
Döküle yagardan o katralar ki birin birin برين برين ana di : resen [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 16)

Birin birine : Birbirine.

§ Akrep misâli olan oldur ki konşuları evin birer birer gezer, birin birine برين برينه katup onu buna kovlar ve bunu ana çakar. *(Tibr. XVI. 221)*

birince (I) : Biri nispetinde, biri kadar.

Yerin altmış bahşının birincedir بیرنجدر
Cirmi anın geh dolu geh incedir *(İs. XIV - XV. 164)*

birince (II) : → **bir nice.**

birin ikin : Birer ikişer.

§ Uzatmıyalım, sahabeler birin ikin برین ایکن göçtüler.
(Si. Da. XIV. 491 - 2)

Yağmadı yağmur bitmedi ekin
Başladı halk kırılıp birin ikin برین اکین
(Bektaş. XV. 86)

§ Birin ikin برن اکن gelüp Sultan'ın önünde yer öptüler.
(Ta. Sel. XV. 46 - 2)

§ Horasan'ın Beyleri birin ikin gelmeğe başladılar.
(Ta. Sel. XV. 43 - 2)

§ Birin ikin göçüp Anadolu'ya geçerlerdi. *(Ta. Sel. XV. 43-2)*

birisi gün, (biri gün) : Öbür gün.

§ Yarındası Avarın nam kal'anun ve birisi gün برسی کون Korun nam hısarun mefâtih-i ebvabını hâk-i pây-i kîmya-sây-i padişaha arza kıldılar. *(Şevahid. XVI. 307)*

§ Pes-ferda پس فردا *[Fa.]* Yarın değil biri gün بیری کون.
(Deş. XVI. 9 - 2)

§ Berda بردا *[Fa.]* : Yarın, ferda mânasına ve yarın değil birisi gün بریسی کون pes-ferda mânasına. *(Deş. XVI. 9 - 1)*

Birisi gün بیرسی کون yine tekrar eyledi
Dest-i ihsanın güher-bâr eyledi *(Selâman. XVI. 66)*

birisi yıl : Ertesi sene, öbür yıl.

Birisi yıl بیرسی یل yine girdin sen düşe
Öğüt verdin söyledin bana paşa *(Yuz. Şeyd. XIII. 34)*

bir kezden, (bir gezden) : Birden, hep birden.

Her kim görürse beni aklı gider
Külli bir kezden برکزدن canın dir terkeder *(Yuz.Şeyd.XIII.20)*

§ Mü'minlerün birisine bir zahmet iricek bir kezden برکزدن melûl olup yardımlaşurlar, dedi. *(Yüz. Ha. XIV. 210)*

§ Kaçan Tanrı Taâlâ bulara söz söylemeğe destur verse bir gezden برکزدا eydürler : Lâilâhe İllallah. *(Enb. XIV. 9)*

§ Padişah gerektir kim kendi kullukçuların şefkatinden ve iyiliğinden şöyle mahrum eylemeye kim bir gezden ümiz keseler ve padişahın düşmanlarına varmağa meyledeler. *(Kel. XIV. 41 - 2)*

§ Her âdem evvelden neyi âdet idinirse anı terk etmek bir kezden reva değildir. *(Hazain. XV. 31 - 2)*

§ Ey kavm tiz dirneşün bir gezden tevbe kılun. *(Tuh. Le. XV. 213)*

§ Çünkü göğercinler ses işittiler, heman bir gezden pırlaşıp minareden taşra gittiler. *(Müslim. XV. 1, 222)*

§ Ve ol nidadan cemi'-i halâyık bir kezden uçmağa varmak kayusuna düşeler. *(Delil. XV. 155)*

§ Ol gönderdiği çeri halkını başbuğiyle bir kezden kırmağa buyurdu. *(Ta. Şahi. XVI. 88-1)*

§ Yekparegî یکپارکی [*Fa.*] : Bir gezden ve bil-külliye demektir. *(Deş. XVI. 284 - 2)*

Bir gezden oklamağa cihan halkını yine
Hûnî gözüne kaşları yârin nişan verir *(Yahya Bey XVI. 147)*

Bir uğurdan aceptir işbu hâlet
Kamu bir kezden eder arz-ı hâcet *(Hadidi. XVI. 7)*

§ Cemm-i gafir bir kezden tekbir getirüp saray-i behcet-efzayi yankulattılar. *(Solak. XVII. 185 - 2)*

§ Yekser یکسر [*Fa.*] : Bir uğurdan, bir gezden برکزدن. *(Nuh. Tuh. XVII. 82 - 1)*

bir koyun aşığı olmak : Ayni soydan olmak, soyu sopu bir olmak.

§ Ben sizin ile kan katılur kavmüz, bir ata oğlanlariyuz, bir koyun aşuğıyuz اشوغی یوز برقیون bir ağaç yaprağıyuz, bir yazı toprağıyuz. *(Fütuh. XIV. 491)*

birle : İle.

Buyurdu Yusuf ekin çok ektiler
Vaktı geldi başı birle ریلە dirdiler *(Yuz. Şeyd. XIII. 56)*

Od ile geldi bile dört türü dat
Şehvet ü kibr ü tama' birle haset *(Yunus XIII - XIV. 2)*

§ Evvel bir yeşil cevher yarattı, yer gök tabakalarından ulu andan ol cevhere heybet nazarı birle baktı. *(Enb. XIV. 5)*

§ Ol düşmanı, kim müdarâ ve yumşaklık birle ele girmez andan kurtulmak olmaz, illa anı kahreylemek birle. Arslan eyitti... *(Kel. XIV. 43 - 2)*

§ İlâhî fazlın birle padişahları zulümden ve âlimleri azmaktan saklagıl. *(Tebareke. XIV. 2 - 2)*

§ Evvel beğlerini, boy nökerlerini bahşış birle bayıttı. *(Fütuh. XIV. 584)*

Çü arzetti bu hali Pârsa'ye
Edep birle ریلە dönüben didi daye *(Işk. XIV. 40 - 1)*

Edep birle der, ey devletlü ata
Sahavet kânı, ey mürvetlü ata *(Dah. XIV. 52)*

§ Pes maslahat oldur kim zelillik ve horluk ve hakirlik birle miskinlik ve fakirlik birle tazarru' kılalım ve yalvaralım. *(Si. Da. XIV. 3)*

§ Tâ ol kuvvet birle bizim kadîm haberlerimizi fâni kullarıma değüresin. *(İhlâs. XIV. 37)*

§ Dilemezdi ki atası ve ammileri birle karışa. *(Ta. Sel. XV. 6 - 2)*

§ Taliplere yadigâr olup müellifini hayr birle yâd edeler. *(M. Na. XV. 2 - 1)*

§ ... Lûtfu birle taze lâtif iki yaprak bitürüp uzatur ve...
(Leys. Ar. XV. 632)

Çün kamusundan münezzehtir Ahad
Pes beraberdir ezel birle ebed *(Vahdet. XV. 5 - 2)*

Merdüm ki düşüptür gözü yaşına Kemal'in
Zülfüne digil k'anı resen birle çıkarsın *(Sarıca. XV. 32)*

İşitmek birle buldun bunca halât
Eger görse idin heyhat heyhat *(Çeng. Dâi. XV. 219)*

§ Hasan firaset birle anı bildi, ardına düştü.
(Tez. Ba. XV. 41)

§ Katı korktu ve zarılık birle ağladı. *(Tez. Lâ. XV. 59 - 2)*

§ Bozahaneler emaneti dergâh-ı muallâdan hükm-i padişahî birle ﷺ Mevlâna kâtip Bâli bin Ivaz'a sadaka olunup...
(Sic. B. XV. 4, 83)

§ İmdi biz zaifliğimiz birle bu Saatname'yi okuyup, dinleyip..
(Saat. XV. 75)

§ Hadden taşra tekellüfat ve esbâb ü âlât birle Fahrünnisa ile şahzadeyi gönderdi. *(Ferec. XV. 462)*

§ Hüthüt gördü ki ukkab ana yavuz kast birle iner, ant verip didi ki yâ ukkab... *(Leys. Mu. XV. 95 - 2)*

§ Ve dahi şol nesneden almak kim müsülmanlara zulüm birle salındı birim gibi. *(Müneb. XV. 190 - 1)*

§ A'lâ beyaz buğday unundan yağla, bademle, zağferan birle nefis çörekler pişirip getirdi. *(Bektaş. XV. 204)*

Mushaf-ı Hak'tır taharet birle bak *(Beş. XV. 54)*

§ Senin Rabbin seni üründüleyip nübüvvet, risalet birle ihtiyar kıla. *(Enfes. XV. 404)*

§ Cercis'i duttular ağaca astılar, üzerine sirke ile hardal kaynatıp koydular ve demür tarak birle etin taradılar.
(Cennet. XV. 348)

§ Hırmen-i cem'iyyetlerin bâd-i tefrika birle savurdu.
(Saadet. XV - XVI. 162 - 1)

Huda versin serir-i saltanatta
Saâdet tacı birle izz ü temkin *(Baki. XVI. 10)*

§ Ol zevk ü safalar birle can-ı azizi gönlü muradına irgürür.
(Tar. Is. XVI. 5 - 2)

Şöyle aşk odunda misk âsâ göyündürdük ciğer
Bûy-i dûdı birle toylar âlemi biryanımız
(Lâmii. XVI. 62 - 2)

Şu kim cihanda sana al eylemek ister
Tenini âhir özü kanı birle eyler al *(Hayali. XVI. 14)*

Meta-ı vaslını ister gönül dağ-ı sitem birle
Sanur kim satılur Yusuf nice eşg-i direm birle
(Figani. XVI. 4)

Akıtsam tan mı mihnet birle yaşlar
Ki pürdür sahn-ı sinem kanlı başlar *(Veyse. XVI. 138 - 1)*

§ Fergande فرغنده [*Fa.*] : Arpa birle برله buğday karışmış etmek.
(Şamil. XVI. 478)

§ Mülk-i müşterâm olan menzilim imerkum Bahadır'a altı bin beşyüz akçaya bey'-i bât-ı sahih birle bey'idüp...
(Sic. A. XVI. 6, 675)

§ Gördüler ki cünûd-ı akl ü dil birle başa varılmadı.
(Hüs. Dil. XVI. 119)

§ Has ü hâşâk birle برله doldurup od urdular ki...
(Hadika. XVI. 127)

Başımda yazı imiş Nazmi ol kim
Güzeller sevgisi birle kocalam *(D. B. XVI. 145)*

Şevk-ı dîdar birle vâlih ü deng
Gitti refrefle nice bin ferseng *(Sabit XVII - XVIII. 219)*

§ Meramına iblağ ve çerağ-ı efruhtegân kaalebine ifrağ birle.
(Kâni. XVIII. 28)

birlemek : Birliğini kabul etmek, şirk koşmamak, tevhid.

Gelin imdi terk idin siz bu putu
Hakka kılın kulluğu dün gün katı
Ol Bir'i birleñ برلك inanın Tanrıya
Birdürür kulluk idin bîriya *(Yuz. Şeyd. XIII. 18)*

§ Andan ol Fir'avn'e haber değdi kim bu şehrinde Tanrıya tapar ve Tanrıyı birler برلر kavim var. *(Enb. XIV. 461)*

Hakı birle برلە vü şükrün etgil anın *(Ferh. XIV. 76)*

§ Maksut tevhiddir, ins ü cinni anın içün yarattı ki anı birleyeler برليلر. *(İhlâs. XVI. 159)*

Adam oğlusun Tanrıyı birlegil
Değilsin taş andan yana bir eğil *(Süh. XIV. 6)*

Yine birliğin anın kendi birler
Muhakkıkler bu sözü böyle derler *(G. Ra. XV. 95)*

İkisi de Tanrıya birler idi
Hem Muhammed'dir resul derler idi *(Cam. XV. 44)*

Olan ey birliği bîçend ü bîçun
Seni birler ezelden Ruşeni çün *(Ruşeni. XV. 54)*

§ Dedi ki birleñ برلك ol Allahı ki sizi var kıldı. *(Leys. Ar. XV. 76)*

§ Kullarımın dükeli yazukların affederin ve ayıpların yüzlerine urmazın mademki beni birleye ve benim üzerime ayruğu ihtiyar eylemeye. *(Tez. Lâ. XV. 67 - 1)*

Çün niyaz ittim Çalab'ı birledim برلدم
Gönlüme yazdım temam ezberledim *(Melhame. XV. 11 - 2)*

§ Biz seni birleyip برليب sana şâkirlerden olavuz. *(Enfes. XV. 34)*

§ ... Yâni ey kâfirler Tanrımızı birleñ. *(Cev. Es. XV. 9)*

§ Yâ Musa bana kulluk eyle ve beni birle ve bana şirk getirme. *(Cennet. XV. 273)*

§ Hak Taâlâ buyura kim ey beni dünyada birleyen برلين kulum, ey beni görmedin arılığıma tanukluk veren kulum, seni yalunuz mu kodular. *(Tuh. Le. XV. 174)*

§ Anduğumuz varlığı bir bilmeyen milk issini nice birlemiş olur. *(Sır. XVI.)*

Tevahhüd [*Ar.*] : yalnız olmaktır, oluptur birlemek برلك : tevhid توحيد [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 80)*

Çün müselmandır : yegâne-gû [*Fa.*], muvahhid]*Ar.*]; kün [*Ar.*], şev [*Fa.*] : ol

Birlemek برلك : tevhid توحيد [*Ar.*] ü yek kerden يك كردن [*Fa.*]; Çalap : Îl [*Ar.*] ü Huda [*Fa.*] *(Naz. Cev. XVIII. 13)*

§ Et-tevhit التوحيد [*Ar.*] : Lisanımızda birlemek برلك ile tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 705)*

birlik : Bir olma hali, vahdaniyet, ahadiyet.

Ey yarenler siz bu sözü dinlen gönül kulağıyle
Can dudağı halis gerek birlik برلك şarabın tatmağa
(Yunus XIII - XIV. 48)

Eder ıkrar âlem birliğine برلكينه
Kamu varlık tanıktır varlığına *(Ravza. XV. 4)*

Çü birlik برلك düştü gaybetten huzura
İkilik geldi suretten zuhura *(G. Ra. XV. 5)*

İkilik gussasından âzad et
Birlik ile bir eyle dilşad et *(İbrahim. XV. 5 - 2)*

§ Ma'lumdur ki ikilikten birlik برلك ve ölümden dirlik yeğdir. *(Saadet. XV - XVI. 180 - 2)*

Yetenler birliğe hiç yitmediler
Koyanlar birliği hiç yetmediler *(Şeh. Ş. XVI. 91)*

§ Birliği bulmuştur dirliğe ermiştür. *(Sır. XVI.)*

Birlik برلك : yekiden يكيدن [*Fa.*] yelmek : tekiden [*Fa.*]
Küsmek : zükiden [*Fa.*], yarar : dilaver [*Fa.*]
(Genc. XVII. 39)

Birlik etmek, (birlik eylemek) : Birleşmek.

Anın ıldızı benden alçakturur
Aramızda erlik hem ancakturur
Ki gönlüm düzedür, birlik eder برلك ايدر
Ne fursat gözedür, dirlik eder *(Süh. XIV. 279)*

Benim ile birlik eyleseñ برلك ايلسەك gerek *(Yuz. Da. XIV. 39)*

§ Bu vilâyet senin elinde kala Osmanlı ile birlik idiñ برلك ايدك dedi. *(Âş. XVI. 56)*

birlik eylemek : → **birlik etmek.**

bir nice, (birince) (II) : Birkaç, birçok, pek çok.

§ Kankı çeri kim kâfir ile savaşa, dahi kâfirden ganimet ala, daha üleşmedin çerinün bir nicesi برنجسی uğrulaya. *(Yüz. Ha. XIV. 36)*

§ Dahi müslümanlarun birincesi بيرنجاسی göçtüler ardınca geldiler. *(Yüz. Ha. XIV. 4)*

§ Bir niceler برنجلر eyitti : Tanrı Taâlâ halkı cümle Muhammed Mustafa için yarattı. *(Enb. XIV. 103)*

§ Her gün bir zenbil taam getirirlerdi bir nicesin برنجسين yerdi, bir nicesin gece için kor idi. *(Kel. XIV. 84 - 2)*

Halil'ine odu gülistan eder
Birinceye برنجايه duru suyu kan eder *(Ferh. XIV. 1)*

Ganimet bil anı ki bir nice gün
Biri birimiz sohbetidir düğün *(Süh. XIV. 19)*

Bular işret ü zevk eylediler
Acep dürlü diller ki söylediler
Birincesi oynar, birince büker
Birincesi seğrir, birince seker
Birincesi برنجاسی yırlar hoş avaz ile
Birincesi برنجسی çalgı çalar saz ile *(Süh. XIV. 223)*

Gider yüzden nikabını ki hüsnün âleme düşsün
Ne lâzımdır senin içün bizi taşlaya birince بيرنجه
(Kadı. XIV. 280)

§ Ol ağaç üstüne ağan kavmin bir nicesini tanıdı.
(Fütuh. XIV. 382)

§ Bir nice gez bu sözü söyledi, İbrahim cevap vermedi.
(Kesir. XV. 63 - 1)

§ Bir nice برنجه hekimler demiştir kim yudukları sunun içine...
(Hazain. XV. 10 - 2)

Varup seyreylese birincesine برنجسینه
Biri görmeye kim birincesi برنجسی ne *(Muham. XV. 453)*

§ Elümden gelende ala tutmadım. Gönlüm benim elimde değül. Eğer gönül kendüsi birincesin برنجسن ala tutarsa anı benden tutmagıl. *(Tuh. Le. XV. 364)*

§ ... Kaynarca hamamı içinde Eflak bıçağıyle ve hançeriyle bir nice برنجه yerinden urup öldürdük didiler.
(Sic. B. XV. 4, 274)

§ Ol kadıncık, karye ehlinden bir nice hatunlar ile pınara ton yumağa vardılar. *(Bektaş. XV. 129)*

§ Irağı yakını aradı nişan bulmadı, bir nice برنیجه gün gezdi, âhir bir mergzare irişti. *(Ferec. XV. 160)*

§ Od bizi yakmayiser, illâ bir nice برنجه gün sayılmıştır, sehilce.
(Cev. Es. XV. 22)

Ola dembeste her biri kaluben bir nice günler
İkincide helâk olup üçüncüde kopa sinden
(Delil. XV. 140)

§ Hazreti Hünkâr etti : Bu kuzunun bir nicesi برنیجه‌سی kifayet eder, ne lâzım cümlesini boğazlamak, didi.
(Bektaş. XV. 200)

§ Bir nicesin برنیجه‌سین döndürünce ol birleri bölünmeyüp Hünkâr'ın ardına düşüp giderlerdi. *(Bektaş. XV. 115)*

§ Meğer ki Mâlik bin Hâris bir nice pehlevanla at boynuna düşüp katı sürmüştü. *(Müslim. XV. 5, 57)*

§ Tîr تیر [*Fa.*] ; Bir nice mânaya gelir. Ok ki meşhurdur.. ve kulavuz ve... *(Ni'meti. XVI. 210)*

Meterizlerle toplar kim kuruldu
Hısara bir nice برنیجه gez top uruldu *(Hadidi. XVI. 344)*

§ Anun iki yağrını ortasında bir nice kıllar olsa gerek. *(Şevahid. XVI. 46)*

§ Bunların bir nicesi برنجسی Âdem ve bir nicesi İbrahim sıfatlıdır. *(Tez. Ün. XVI. 2 - 1)*

§ ... Merkum Musa'dan üç yüz akçaya bir bargir almış idim, lâkin bir nice برنجه gün va'demiz dahi vardır. *(Sic. A. XVI. 5, 59)*

§ Birinceleri birinceye برنجلری برنجیه düşmandır. *(Rahat. XVI. 550)*

Bir nice er mağaraya vardılar
Leşleri Ascid'e haber verdiler *(Battal. XVIII. 323)*

bir nice el : Birkaç defa.

§ Balla ma'cun edüp alîle vereler yuta bir nice el برنجه ال ishâl ola, andan sonra bir şerbet tiryak-ı berşaisa veresin, şifa ola. *(M. Na. XV. 18 - 2)*

bir niceler : Bir çokları.

§ Ve bir niceler برنجالر azuğu dükenmedin geçtiler. *(İhlâs. XIV. 38)*

§ Birniceler برنجلر katında yirmi bir (ay) süt emse gerek, bir niceler برنجلر katında otuz bir ay. *(Hazain. XV. 12 - 1)*

bir uğurda : → **bir uğurdan.**

bir uğurdan, (bir uğurda, bir uğurdane, birgurdane) : Birden, defaten, hep birden, birden bire, derhal.

Yusuf'un kardaşları iriştiler
Bir uğurdan بیراوغردن kapıda çığrıştılar *(Yuz. Şeyd. XIII. 10)*

Yusuf eydür sağ uğurlandı bilin
ol kafleyi bir uğurda براوغرده dönderin *(Yuz. Şeyd. XIII. 77)*

Kamusu bir uğurda and içtiler
Turuben yüklü yükünü açtılar *(Yuz. Şeyd. XIII. 68)*

Kamusu bir uğurda براوغرده söylediler
Yusuf'u kurt kaptı baba didiler *(Şeyyat. XIII. 10)*

Yusuf bakar köşkten anları görür
Yere düşer bir uğurda uğunur *(Yuz. Şeyd. XIII. 65)*

§ Pes bir uğurdan براوغردن bigler hısara yörüyüş ittiler. *(Dede. E. XIV. 212)*

§ Şadlığın hareketi nâgâh ola ve bir uğurdan براغردن ola. Melûlluğun hareketi âhesterak ola. *(Yadigâr. XIV. 31 - 1)*

§ Ölmek dahi ol nefs-i emmarenin yaramaz sıfatlarından bir uğurdan kurtulmaktır. *(Müz. XV. 23)*

§ Veli demezem ki bir uğurdan yiğitliği terkeyle. *(Kab. XV. 104)*

Biri içti bir uğurda براغرده mürettep
Mey ü meyhaneyi vü sakiyi hep *(G. Ra. XV. 186)*

§ .. Bir uğurdan şühud-ı âdil çağrıştılar, fakıhin ıkrarına şahidiz didiler. *(Ferec. XV. 198)*

§ Hay mollaya noldu deyüp bir uğurdan karga gibi başına üştüler. *(Bektaş. XV. 266)*

Gürleyip kâfir yürür atlı yayan
Bir uğurdan hamle kıldı ol zaman *(Enveri. XV. 23)*

§ ... Ve anın lûtfundan birisi oldur ki her kula rızkını ölünceyedek bir uğurdan vermedi. *(Leys. Ar. XV. 414)*

§ Mâkir ماكر [*Ar.*] : Hud'a edici ve âsıye yaramazlığı mukabelesinde eylükler veren, sonra bir uğurdane براوغردانه berk hışmedici ve mekrine göre azab edici. *(Bab. XVI. 1, 83)*

§ İdfak ادفاق [*Ar.*] : Bardaktan suyu birgurdane برغوردانه döküvermek. *(Bab. XVI. 1, 322)*

§ Yekbâregî يكبارگى [*Fa.*] : Bir kezden ve bir uğurdan بر اوغردن.
(Ni'meti. XVI. 644)

§ Bir uğurdan suya boğulsalar ve yahut ateşe yansalar.
(Ter. Kurt. XVI. 548)

§ Bir uğurdan kâfir askerine top olup depinelim.
(Rahat. XVI. 39)

Bir uğurdan بر اوغردن aceptir işbu hâlet
Kamu bir kezden eder arz-ı hâcet *(Hadidi. XVI. 7)*

§ Yekser يكسر [*Fa.*] : Bir uğurdan براوغوردن bir gezden.
(Nuh. Tuh. XVII. 82 - 1)

§ Asker-i nusret-eser bir uğurdan at arkasına geleler.
(Solak. XVII. 131 - 1)

Bir uğurdan kâfire girdi anlar
Kılıç ile kâfiri kırdı anlar *(Battal. XVIII. 48)*

§ Hemidun همیدون [*Fa.*] : .... Hemin dem ve hemin sâat ve şimdicik ve burada ve işte şurada mânalarınadır ve birden ve ansızın ve bir uğurdan براوغوردن mânasına gelir.
(Bürh. XVIII - XIX. 629)

bir uğurdane : → **bir uğurdan.**

birükmek : → **birikmek.**

bir yakadan baş çıkarmak : Toplu bir halde, dirlikle yaşamak.

Baş çıkarmışlar چقرمشلر باشی idi bir yakadan بر یقادن ser-cümle
Dil-i viranları memlû idi gencine-i cûd *(Âli. XVI. 54)*

bir yana etmek, (bir yan etmek) : Bertaraf etmek, ortadan kaldırmak.

Bağrımı biryan eder her lâhza bir berk-ı belâ
Bir belâyı hüsn-i tedbir ile bir yan etmedin بر یان ایتمدك
(Hadika. XVI. 59 - 1)

Didi Seyyid varayım şimdi ana
Hem anı dahi ideyim bir yana *(Battal. XVIII. 393)*

Gözende cazu gelince ben sana
İdeyim ایدهیم bu leşkeri bu dem bir yaña بر یکا
(Battal. XVIII. 310)

bir yaña olmak : Uzaklaşmak, ayrılmak, bir tarafa çekilmek.

§ Tecafi تجافی [*Ar.*] : Irak olmak, bir yaña olmak بریکا اولمق . *(Müntehab. XVII. 18 - 1)*

§ İ'tizâl اعتزال [*Ar.*] : Bir yaña olmak. *(Müntehab. XVII. 4 - 2)*

§ 'Uzlet عزلت [*Ar.*] : Bir yaña olmak. *(Müntehab. XVII. 64 - 2)*

§ Feysal فیصل [*Fa.*] : Bir yaña olmak *(Müntehab. XVII. 73 - 2)*

bir yan etmek : → **bir yaña etmek.**

bir yerde dirilmek : Bir arada yaşamak, birlikte ömür sürmek.

§ Cariye ... bir dellalı okudu eyitti: Var bu cevheri sat beni al, atam ol, bir yerde dirilelim بریرده دیریلهلم didi. Dellal cevheri sattı cariyeyi aldı evine iletti. *(Ferec. XV. 544)*

bir yere gelmek : Birleşmek.

§ Bunu bana atan, bir yere geldüğümüz بر یره کلدو کوز gece verdi idi. *(Anter. XIV. 2, 42)*

bir yidim : Alıç.

§ Kühic کهج [*Fa.*] : Bir yidim بریدم yemişi ve alıç. *(Caf. XVI. 147 - 1)*

§ Kühinc کهنج [*Fa.*] : Bir yidim yemişi ve aluç. *(Ni'meti. XVI. 560)*

bir yiyim : Bir defa yenilecek miktar.

§ Bu tiryâkın şerbeti bir yiyimi بر یمی bir denkten buçuk dirheme değindir. *(M. Na. XV. 6 - 2)*

bir yol : Bir kere, bir defa.

§ Yek-reh یکره [*Fa.*] : Bir yol بر یول ve bir kerre ve bir nazar. *(Ni'meti. XVI. 646)*

§ Yek-reh یکره [*Fa.*] : Bîriya ve bînifak mânasınadır ve yekbâr mânasınadır ki Türkide dahi bir yol بر یول ve bir kerre tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 637)*

bisbütün : Büsbütün.

Gördü gönlek bisbütün بس‌بتون ("b"ye esre konulmuştur) yırtığı yok
Ah kıldı ağladı döğündü çok *(Yuz. Şeyd. XIII. 10)*

biserek : → **besirek.**

bislemek : Beslemek.

Uyhuya key verme seni bisleme بسلمه ("b"ye esre konulmuştur) bu nefs ü teni
İçme heves ağusunu yi şekerinden gecenin *(İbrahim.XV.137-1)*

§ Perverdigâr پروردکار [*Fa.*] : Bisleyici بسليجى *(Sıh. Ac. XV. 22-1)*

bismil : → **mısmıl.**

bisü : Besi, semirtmek için besleme.

§ Pervar پروار [*Fa.*] : Besleme ve bisü بيسو mânasına. Meselâ gâv-ı pervar derler, bisü sığırı derler. *(Deş. XVI. 95. 2)*

§ Perveriş پرورش [*Fa.*] : Bisü بسو. *(Şamil. XVI. 150)*

biş : Beş.

Anun biş بيش nevbet kapusunda ur
Ki yâr-i muvafık kapusunda dur *(Ferh. XIV. 62)*

§ Begil biş بيش gün oldı divana çıkmadı. *(Dede. E. XIV. 242)*

§ Ebemgömeci gibi kiçirek çiçeği olur, yaprağı biş barmak yaprağı gibi olur. *(Yadigâr. XIV. 117 - 2)*

§ Girü biş بيش dahi ben diyeyin, dutun yirmi olsun. *(Yüz. Ha. XIV. 7)*

Biş on gün vuslet ile olunup şad
Şehenşah etti ahd-i evveli yad *(Mih. XV. 414)*

§ Bin yüz altmış biş بيش ayettir. *(Enfes. XV. 1)*

§ Mizac dokuzdur. Bunu böyle bilmek sana şol faideyi verdi, erkânı üç ya biş بيش sanmayasın. *(Hazain. XV. 5 - 2)*

Yidi yüz on biş yıl olmuş idi sâl
Bey olup on biş yıl ider intikaal *(Enveri. XV. 14)*

§ Kalemin yüz boğunu var, her iki boğunun arası biş yüz yıllık yoldur. *(Zâd. XV. 75)*

§ Biş بيش kile zeyrek, bezir üç batman.. *(Sic. K. XVI. 3, 102)*

§ Penc پنج [*Fa.*] : Biş بش. *(Sıh. Ac. XV. 12 - 1)*

§ ... Yirmi sekiz mut biş بيش kile bâkı dokuz mut buçuk kile arpa... *(Sic. B. XV. 7, 211)*

Götürgil nisbetin bu dörd ü bişden بشدن.
Dahi usanmadın mı yaz u kıştan *(İbrahim. XV. 17 - 1)*

§ Pes her bir elde biş بش barmak vardır. *(İhlâs. XVI. 122)*

§ Penc پنج [*Fa.*] : Biş بيش, hamse mânasına. *(Cinas. XVI. 11-1)*

§ Deve bahasından on biş بيش sikke altunuma kefil... *(Sic. K. XVI. 5, 19)*

§ Cebr جبر [*Ar.*] : Biş بيش sahâbe ismidir. *(Bab. XVI. 1, 34)*
Biş biş بش بش olan : muḫammes مخمس [*Ar.*], on on olan : muaşşer [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 46)*

bişeğen : Çabuk pişen.

§ Beseniyye بثنيه [*Ar.*] : Bişeğen بشه‌كن iri daneli yumuşak buğday. *(Bab. XVI. 1, 133)*

bişi, (Pişi) : Yağda kızartılmış çörek.

§ Bişi بيش gövdeyi kurudur, susadur geç hazmolur südde eyler. *(Teshil. XIV - XV. 33)*

§ Rûğancuş روغنجوش [*Fa.*] : Bişi بشى. *(Sıh. Ac. XV. 35 - 1)*

§ Lâleng لالنك [*Fa.*] : Bişi بشى ki yağ içinde bişürürler. *(Deş. XVI. 209 - 2)*

§ Garyaseng غرياسنك [*Fa.*] : Bişi dedikleri taâm ki yağ içinde bişürürler. *(Deş. XVI. 206 - 1)*

§ Rugancuş روغن جوش [*Fa.*] Bişi dedikleri taâm. *(Deş. XVI. 107 - 2)*

§ Lâleng لالنك [*Fa.*] : Bişi بيشى. *(Şamil. XVI. 506)*

§ Verdâne وردانه [*Fa.*] Bişi بشى oklağusu. *(Şamil. XVI. 529)*

§ Lâleng لالنك [*Fa.*] : Bişi ve tatlı. *(Ni'meti. XVI. 561)*

§ Rûğancuş روغن جوش [*Fa.*] : Bişi بيش ki bayramlarda ve Rağaaib ve Berat namazında bişirirler, taam kısmındandır. *(Caf. XVI. 70 - 2)*

§ Lâleng لالنك [*Fa.*] : Bişi بشى ki taamdır. *(Caf. XVI. 147 - 2)*

Ağız bucağı : lünc [*Fa.*] ü bucak : künc [*Fa.*]: ü arı: münc [*Fa.*] Kencûr [*Fa.*] : hazine, bişi بيشى : lâleng لالنك [*Fa.*] ü heme [*Fa.*] : hep *(Genc. XVII. 66)*

§ On yedi adamları şehit olup birer birer cenaze namazların kılıp defnedip gazâ malinden ruhlariyçün helvalar ve bişiler بشيلر bişirip fukaraya bezl ve ıt'am edüp...
(Ev. XVII. 7 - 386)

§ Zülenbağ زلنبغ [*Ar.*] : Bişi بيشى ki hâlâ sakin olduğumuz diyarda namaz lokması tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 183-2)*

§ Garmaseng غرماسنك [*Fa.*] : Gözleme ve pişi پشى makûlesi yufkadır ki yağda kızartıp tenavül ederler.
(Bürh. XVIII - XIX. 427)

bişik : Beşik.

§ Mere kâfirler bu arabayı bişiğüm بيشكم sandum.
(Dede. E. XIV. 274)

§ Gâhvare كاهواره [*Fa.*] : Bişik بشك ("b"ye esre konulmuştur).
(Sıh. Ac. XV. 76 - 1)

bişirmek : → **bişürmek.**

bişirtmek : Pişirtmek.

Ki bişirdüp بشردب nice ni'metler elvan
Bile ahşamlar idi çokluğ insan *(Güvahi. XVI. 13)*

Bişmek : Pişmek.

§ Ol bişen بشن kalyanın buğu ağzına ve burnuna ve gözüne gide. *(Yadigâr. XIV. 75 - 2)*

§ Zira mümkin değüldür ki yaş ve ıssı nesne kaynamayınca bişe بشه . *(Mü. Şi. XIV - XV. 190 - 2)*

Söyletir idi oda bişmişleri
Sağ ederdi küt olup kalmışları *(Mevlit XV. 43)*

§ Kangı taam ki altun içinde bişe بشه . *(Ac. A. XV. 56)*

Kamu çiğler hep ol od ile bişer
Halâyıklar yemeğe andan üşer *(Anasır. XV. 407)*

Od içinde bişmeyince بشمينجه ol hamır
Ne kiliçe olur u ne kimse yir *(İbrahim. XV. 52 - 2)*

§ Puḫten پختن [*Fa.*] : Bişmek بشمك. *(Caf. XVI. 183 - 1)*

§ Puḫten پختن [*Fa.*] : Bişmek بشمك ve bişürmek. *(Ni'meti. XVI. 13)*

Özünü şeyh-i şehir şöyle kıldı nâpuhte
Tenûr-ı aşka koyarsan yanar gider bişmez *(Âli. XVI. 98)*

bişürmek, (bişirmek) : 1. Pişirmek.

§ Süciden olmuş sirke içinde veya süci içinde bişüreler بشرلر bişdükten sonra çıkaralar. *(Yadigâr. XIV. 94-1)*

§ Sen durdun balık bişürürsün. *(Tebareke. XIV. 16 - 1)*

Gönülle gel benim gönlümü avut
Bişürme hiyle ocağında kavut *(Işk. XIV. 301 - 2)*

§ Seni koyun gibi boğazlar, keşkek içinde bişirüp بشروب şaha yidirse gerektir. *(Hamza. XIV. 12, 95)*

§ Evvel birkaç gün müfettih ve mundıç verip hıltı bişürmek بشورمك gerek. *(Mü. Ş. XIV - XV. 15-1)*

§ ... Gayet bişüreler بشرلر, sakınalar göyünmeye, çiğ kalmaya. *(Hazain. XV. 30 - 2)*

Sen dahi çiğleri bişür puhte kıl
Kaalin ile halini âmihte kıl *(Anasır. XV. 407)*

§ Bir miktar un tahmir etmiş ve su ısıtmış ki etmek bişüre. *(Saadet. XV - XVI. 71 - 1)*

Dedim kim, dur bana helva bişür بشور tiz
O helva ola misk ü sükker-âmiz *(Zati. XVI. 189)*

§ Mezburan kimesnelerin yemeklerin ve aşların bişirir بشرر idim. *(Sic. K. XVI. 5, 289)*

§ Od yaktılar bişürdüler, nâgâh hereni altından bir azim od çıktı. *(Şevahid. XVI. 310)*

§ Semn سمن *[Ar.]* : Beden semrimek ve taama sayağ katmak ve aşı anunla bişürmek. *(Bab. XVI. 1, 515)*

§ Tâbe تابه *[Fa.]* : Tava ki içinde yumurta bişürürler بيشورلر *(Deş. XVI. 311 - 2)*

§ Puḫten پختن *[Fa.]* : Bişmek ve bişirmek بشرمك . *(Ni'meti. XVI. 13)*

Demâdem ateş-i hurşit ile şâd
Bişirir بشيرر âb içinde her taraf bâd *(Lârendi XVI. 277)*

§ Bekmez bişürüp بشوروب ve ba'zı mürebbâlar eylemek içün üzümü sıkmak câizdir. *(Nasayih. XVII. 70)*

2. Olgunlaştırmak.

§ Katı ıssı su mi'deyi balgamdan yur ve öksürük maddesini bişürür. *(Yadigâr. XIV. 1 - 1)*

§ Baldırıkara itidale yakındır. Hıltları bişürür. *(Teshil. XIV - XV. 43)*

3. Beslemek, geliştirmek.

Nesne bildim deyü bişürme بيشرما heves
Aferiniş sanma budur cümle bes *(İs. XIV - XV.)*

biteğen : İyi yetişen, çok biten.

§ Sulu ve balçıklı yerde bitegen بتكن olur. *(Ac. A. XV. 46)*

bitek : Bitki biten yer.

§ Meşcer مشجر [*Ar.*] : Katı ağaç biteği بتەکی olan menbit. *(Bab. XVI. 1, 88)*

§ Ḫamîle حميله [*Ar.*] : Şol alçağrak durucu olan, ot biteği بتەکی olan kalınca yer. *(Bab. XVI. 1, 182)*

Hasan dağının eteği
Çevresi güller biteği *(Kara. XVIII. 242)*

biten : Nebat, bitki.

Men neyem dedi bitende بيتنده her biten بتن
Enbet-Allahü nebaten tayyiben *(Ruşeni. XV. 139)*

biter : Beter, daha ziyade.

§ Dahi biter بتر üzerine üşerlerdi. *(Anter. XIV. 2, 567)*

biterli : Bitki biten yer, bitkili yer.

§ Biterlide بترليده otlarına kargamagıl. *(Dede. E. XIV. 28)*

bite turmak : Bitmekte olmak.

§ Tarir طرير [*Ar.*] : Henüz bıyığı bite turan بته طورن yiğit. *(Bab. XVI. XVI. 2, 63)*

bitevi : Düzgün, bir sırada.

Sana secdedir sehl ü armaz boyu
Ki arkan sünüğü değül bitevi بيتوی *(Ferh. XIV. 73)*

biti, (bitik (I)) : 1. Mektup, yazılmış şey.

Bir biti بتی yaz Mısr'a varsın bir kişi
Söylesin anda ana üşbu işi *(Yuz. Şeyd. XIII. 24)*

İki ferişte ine gele karşına dura
Günahlarını yaza sala boynuna biti بتی
(Yunus XIII - XIV. 169)

§ Ömer bitiyi evvel arhuncak okudu. *(Fütuh. XIV. 214)*

Şah-ı Haveran'a dahi bir biti
Yazıp dedi müştak oldum katı *(Süh. XIV. 335)*

Hümâ kaldı biti بتی mâ'nisine deng
Bu söze saza bulmadı bir aheng *(Işık. XIV. 117 - 1)*

Yazdı gönülünde sanasın hicr bitiğin بتیکن
Nakş eyledi ayruluğu gûya ki hacerde *(Kadı. XIV. 276)*

Ne bilmek yarar don içinde ne var
Bilür bitüği بیتوکی ol ki yazu yazar *(Ferh. XIV. 50)*

Sana irte bitiler yazdırayım
Hekime dahi şerbet düzdüreyim *(Dah. XIV. 109)*

§ Bir fakih, Abdullah bin Tahir'e biti بت yazdı kim : Benim ile ol mecusiyi söyleştirgil kim anın cevabın vereyin. *(Enb. XIV. 14)*

Bitidir ki bunu hüthüt getirdi
Süleymandan işaretler yetirdi *(Hurş. XIV. 79)*

§ Bu cevapları bitünün ardına yazdılar, bitiyi بتی بی bana verdiler. *(Yüz. Ha. XIV. 151)*

§ Çün Abdullah bin Huceş Resûl Hazretinin bitisin بتسن aldı, yarenleri birle revane oldu. *(Si. Da. XIV. 598 - 2)*

Bes kalem aluben ol gülşende şah
Gülşehe bir biti بت yazdı dolu ah *(İs. XIV - XV. 3, 600)*

§ Abdülaziz Hasan'a biti بتی yazdı. *(Tez. Lâ. XV. 52 - 2)*

§ Şuna benzer ki bir padişah bir kavme biti biribidi, içinde yazdı kim kaçan bu biti size değse işbu işleri işleyesiz. *(Müneb. XV. 100 - 1)*

§ Sultan Alâüddin'e biti بتی yazup nâ-m'akul sözlerle elçi gönderdi. *(Bektaş. XV. 361)*

Bir biti nâgâh İzmir'den gelür
Açtı paşa okuyup anı bilür *(Enveri. XV. 35)*

§ Süleyman Aleyhisselâm bir biti gönderdi... *(Kesir. XV. 129 - 2)*

Göndere ana mühürlü bir biti بتی
Yâ İlâhî bize de anı biti *(Muham. XV. 402)*

§ ...Çün Ömer'e gelüp bitii بِتّی sundular. Ömer dedi ki: Bu ne nesnedir. Dediler ki: Sadakadan nasibimiz dilerüz.
(Leys. Ar. XV. 329)

§ Bânu issine mektup yazmış kazıyyeyi bildirmiş bitiyi بِتّیِی iledene Bânu'yu teslim idesin dimiş. *(Ferec. XV. 528)*

§ Ömer, Yemen nâibine biti بِت yazdı. *(Hay. XV. 65)*

Bitiler yazdılar Maçin ü Çin'e
Haber uçurdular Haver-zemin'e *(Şeh. Ş. XVI. 78)*

§ Nâme نامه [*Fa.*] : Şol mektuba derler ki unvanında ya âhirinde veya ikisinde bile ad yazıla; biti بِتّی mânasına.
(Deş. XVI. 353)

Bu haşyet odu çün düştü içine
Biti بِتّی yazdı nihan Fağfur-ı Çin'e *(Veyse. XVI. 160 - 2)*

§ Nâme نامه [*Fa.*] : Biti. *(Şamil. XVI. 653)*

§ Cevaz جواز [*Ar.*] : Müsafirin boy beyinden bir vilâyete gitmek içün aldığı biti بِتّی . *(Bab. XVI. 2, 109)*

Nazar kıldı bitiye بِتّیه Şah-ı Merdan
Dimiş kin ile yazıp İbni- Süfyan *(Fazilet. XVI. 318)*

§ Nâme نامه [*Fa.*] : Biti, mektup mânasına.
(Cam. Fa. XVII. 13 - 2)

§ El-mevedde المودة [*Ar.*] : Mektup ki Türkçe biti derler.
(Kdeb. XVIII. 366 - 1)

Ba's [*Ar.*] : gönderme, firistaden [*Fa.*] ü men [*Ar.*], kes [*Fa.*] : kimse

Nâme [*Fa.*], ruk'a [*Ar*], biti بِتّی ; âhîden [*Fa.*]: irişmek de bülûğ [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 83)

§ Bitik بِتِك [*Fa.*]: Nâme ve mektup mânasınadır. Türkide dahi bu mânayadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 102)*

2. Defter-i a'mâl.

§ Muhammed ümmetinin bitilerin ak kılgıl.
(Tebareke. XIV. 21 - 1)

§ İlâhî işbu günah bitisi بتسی gece kara idi, şimdi ak olmuş. *(İhlâs. XIV. 153)*

§ Kimdir ki kulların bitisin بتسن ak kıla, meğer Allah. *(İhlâs. XIV. 114)*

§ .. Anın bir yiğit avratı var idi, yüzü şol zahitler hasılı bigi ağ idi ve zülfü şol yazuklu bitisi bigi kara idi. *(Kel. XIV. 110 - 2)*

§ Mü'minlerin bitisi ak ola sağ eline verile. *(Münteha. XV. 97)*

§ Konşu, sana dahi hüccet verdiler mi, biti aldın mı kim Hak Taâlânın evine vardın, tamudan azad oldun. *(Müz. XV. 51)*

§ ...Bitisin بتیسین dahi eline vereler gör imdi dünyada eylediğini diyeler. *(Saat. XV. 80)*

§ Pes ol bitileri بتلری terazûnun bir kefesine koyalar. *(Zâd. XV. 8)*

§ Ol vakıt kim kullar eline biti بتی vericek benim sağ elime mi vereler yohsa sol elime mi vereler. *(Tez. Ba. XV. 110)*

§ Ve amma şol ki virildi anın bitisi sağ eline, pes eydür gelin okun benim kitabımı. *(Cev. Es. XV. 302)*

§ ... Bu şundan idi ki Peygamber Aleyhisselâm kıyamet gününde âsilerin bitisi sol elinden virilür didi. *(Cev. Es. XV. 171)*

§ Kaçan imam Kur'an okusa, kıyamet günü bitiler okunduğun anmak gerek. *(Cennet. XV. 269)*

§ Kaçan kolların yusa Hak Taâlâ dört keramet vere. Evvel, bitisin sağ eline vereler. İkinci... *(Cennet. XV. 11)*

§ Bunun gibi mü'minlerdir ki bitileri بتلری sağ ellerine verilip rahmete ve cennete vâsıl olalar. *(Leys. Mu. XV. 467 - 1)*

Vereler eline kara bitisin
Karara karaya kara bitisin *(Muham. XV. 342)*

Solundan gele kâfire bitisi
Azâbın ire kâfire itisi *(Muham. XV. 342)*

§ ... Ve ol ferişteler hakkıyçün kim kıyamette bitiler neşreder. *(Leys. Ar. XV. 681)*

§ Ashabü'l-yemin اصحاب‌اليمين [*Ar.*] : Bitileri sağ eline verilen kişiler. *(Müntehab. XVII. 3 - 2)*

3. Senet, belge.

Gelin ana yazınız hem bir biti بتی
Muhkem olsun aramızda bu satı *(Yuz. Şeyd. XIII. 15)*

Ol kuyudan çıkarıp sattıkların
Üç aybı var diyü bitide بتیده yazdıkların
Yalan yere biti بیتی yazdıkların
Yazdırdı ol saraya birin birin *(Yuz. Şeyd. XIII. 72)*

bitik (I) : → **biti.**

bitik (II) : Bitişik.

§ El-ḫalaku الخلق [*Ar.*] : ... ve dahi bitik بتك olup iremik olan avrata da halaku derler. *(Terceman. XVI. 307 - 1)*

§ El-fetaku الفتق [*Ar.*] : ... Yâni iremik ve bitik olmak. *(Terceman. XVI. 120 - 1)*

Bitikci : Kâtip.

§ Melik buyurdu kim bitikciler بتكجيلر bitiler yazdılar. *(Fütuh. XIV. 385)*

§ Bitik بتك [*Fa.*] : Aslı Çağatayi'dir, nâme, mektup ve yazı mânasınadır. Vaktiyle Türkçede dahi ayni lâfız gene bu mânada kullanılır ve kâtip, mektupçu makamında bitikçi بتكجی denilirdi. *(Kam. Os. XIX. 2, 211)*

bitilemek : Bir kimsenin yanına mektup vermek.

Yusuf saldı beni bitileyü بتی‌لیو
Geldim anı ya'kub'a muştulayu *(Yuz. Şeyd. XIII. 92)*

bitimek, (bitümek) : **1.** Nasibetmek, mukadder kılmak.

§ Tanrı Taâlâ anın gibi günü dostlara bitimesün بتماسون didi. *(Anter. XIV. 2, 220)*

Göndere ana mühürlü bir biti
Yâ İlâhî bize de anı biti بڭى *(Muham. XV. 402)*

2. Mukadder olmak, kısmet olmak.

Çü ben ettiğim fikr yanlış imiş
Ne kim bitimiş بتمش ise ol imiş iş *(Süh. XIV. 239)*

Konuk gerçi ki bulur konmağa yer
Yimez umduğunu bitüdüğün بيتو دكن yir *(Işk. XIV. 163 - 2)*

§ Konuk umduğun yemez bitüdüğün بتودكن yer. *(Ata. XV. 7)*

Devredelden cihanda çarh-ı felek
Kime yemek bitidi kime emek *(Yuz. Hamdi. XV. 88 - 2)*

Bu meseldir umduğun yemez konuk
bitidüğün yer bu söze Hak tanık *(Cam. XV. 24)*

bititmek : 1. Takdir etmek, nasibetmek, yazmak.

Yaradılmışa bu cevri bititme بتمه
Bu devranım gibi devri bititme *(Hurş. XIV. 74)*

§ Amelini riya ile edenlere hitap ede Allah dört ad ile kim ol adı Hak Taâlâ ümmet-i Muhammede bititmesün بتماسون. *(Müz. XV. 396)*

Hak sana hizmet bititsün بتسون kıl dua
Leyse lil-insani-illâ mâ-seâ *(Vahdet. XV. 161 - 1)*

Şu sudan kim size bititti بيتدى Allah
Ya andan kim size rızketti Allah *(Muham. XV. 414)*

§ Tanrı hışmeyledüğü kutsuzlarun sadakasın bunlara bitidür بتدر. *(Tuh. Le. XV. 339)*

Hem yazılmış idi işbu bitide
Çün yüzün görmek bize Hak bitide بيتده
Can ü başı yoluna kılam feda
Cümle bu iller senindir ey Paşa *(Enveri. XV. 46)*

Dir Ahad Bey ister idik bu günü
Hak bugün bititti بتدى işbu düğünü *(Enveri. XV. 52)*

Bu işi sen bititme بتمه gel İlâhi
Ki İranlı ede Hinde penahı *(Şeh. Ş. XVI. 621)*

2. Meydana getirmek, hâsıl etmek.

Safa kıl gönlünü verme zaruret
Zaruretten bititme بتتمه hiç küduret *(Işk. XIV. 5 - 1)*

bitlemek : Başkasının bitini ayıklamak.

§ Saksağan danayı atası caniyçin mi bitler? *(Ata. XV. 29)*

§ Nâgâh zindanban uyandı gördü avratı arkam kaşır, başım bitler بتلر , bana istimâlet verir. *(Ferec. XV. 271)*

§ El-bekbeke البكبكه *[Ar.]* .... ve keçi kısmı oğlağının gövdesini bitler بتلر gibi dişlemek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 76)*

bitmek : 1. Meydana gelmek, hâsıl olmak, çıkmak.

Yunus şikâyet eyleme yardan cefa gördüm deyü
Cümle âşıklar hâceti ma'şuku yanında biter بتر
(Yunus XIII - XIV. 310)

§ Eğer sözüm dutarsan altun bize kalır, ol kadar dakı ana ödedevüz. Atası eyitti: Ol kim benimle biter nesnedir. Zirek eyityi... *(Kel. XIV. 56 - 2)*

Ve liykin ne söz şol ki candan biter بتر
İşiden kişi andan öğüt tutar *(Ferh. XIV. 4)*

Uşak toprak ol ü gözetme öte
Dilersen ki senden nesene bite بيته *(Süh. XIV. 124)*

§ Süt dişi, yâni genç oğlan dişi düşe ve ayruk kavi diş biter. *(Mü. Şi. XIV - XV.)*

§ Su yolunda biten بتن taşları giderir. *(Mü. Şi. XIV-XV. 45-2)*

§ Ciğerden biten بتن damarlara evride derler dükeline, birisine verid derler. Nitekim yürekten bitenleriñ بتنلرك dükelisine şerayin derler, birisine şiryan derler. *(Hazain. XV. 6 - 2)*

Ah edersem ne biter بيتر ahımdan
Çün müessir değil günahımdan *(İbrahim. XV. 2 - 2)*

Gel berü derviş ol geç işten
Nesne bitmez بتمز akıbet-endişten *(Ruşeni. XV. 292)*

§ Altıncı : Ol eti, yağı haram ile bitmiştir teninde, anı arıtmak, gidermek riyazat ile oruç dutmak ile... *(Cennet. XV. 63)*

Önürdem ben diyince hamlesinde
Melik bitti heman dem kellesinde *(Mih. XV. 269)*

§ Revâşih رواشح [*Ar.*] : Koyunda diş ardınca biten bingeşik diş. *(Bab. XV. 2, 410)*

2. Bitişmek, kaynaşmak.

§ Kesilen baş gerü bitmez بتمز son peşimanlık assı etmez. *(Müslim. XV. 6, 91)*

§ Bir kişi, altun iğneyle kulak delse ayruk bitmeye بتميه , *(Ac. XV. 29)*

§ Kesilen baş geri bitmez. *(Ata. XV. 22)*

3. Mahvolmak, iflâs etmek.

§ Ekinci kırk yılda biter بيتر bezirgân kırk günde. *(Ata.XV.33)*

4. (İnsanlar için) yetişip büyümek.

Hûblardan vazgelmek yok Nihani ölmedin
Hasıl olmaz gitti bu bitmeyesi بتمايه‌سى oñmayası *(Nihani. XVI. 100)*

bitmiş gün : Son gün, vâde günü.

§ Vezir-i Azamımız Edirne'ye gitmiş, anın da vadesi bitmiş güne بيتمش كونه değin yetmiş. *(Ev. XVII. 6, 522)*

Bitnel : Münbit.

§ Bir dönüm bitnel بتنل arı yer yeğrektir ki timar idip ana tohum saçarsın bite, yüz dönüm çorak yerden ki timar idip tohum saçasın bitmeye. *(Leys. Mu. XV. 266 - 1)*

bitrişmek : Hesaplaşmak, ödeşmek.

Azrail ne kişidir kastedesi canıma
Ben emanet issiyle anda bitrişüp بترشب geldim *(Yunus XIII - XIV. 239)*

§ ... İstiğfar ile gitmez tâ ol hak issini razı kılıp hoşnut kılmayınca, ya vere bitrişe بترشه, ya helâl kıldıra. *(Müneb. XV. 289 - 2)*

bitrüm : Üstün vasıfları bulunan.

Ulu kayayıdı gayette bitrüm بترم
Ziyade yüce vü etrafı uçrum *(Güvahi. XVI. 95)*

bitümek : → **bitimek.**

bitün : Bütün.

Gerü bitün بیتن olmaz kesilen boyun *(Ferh. XIV. 17)*

Bilirsin can âhir satun olmaz
Şişe kim sına yine bitün بیتن olmaz *(Işk. XIV. 202 - 1)*

bitünile : Bütün olarak.

§ Bezr-i katunayi kavuralar, döğmeyeler bitünile بترنله gül yağiyle cerp edeler, bir dirhem kadarı vereler derhal için bağlaya. *(Yadigâr. XIV. 16 - 1)*

bitüri : Bitinciye kadar.

§ Temam bitüri بتورى akmayınca dutmamak gerek. *(Mü. Şi. XIV - XV. 87 - 1)*

bitürmek : **1.** Peyda etmek, hasıl etmek, meydana getirmek.

§ Kaynamış şarap böğrekte ve kavukta kum ve taş bitüre بتوره ola ki istiska getüre. *(Yadigâr. XIV. 11 - 2)*

§ .. Yavlak bilürven korkulu iştir amma senin erliğine ve mürüvvetine ol lâyıktır kim beni arzuma irüresin. Eğer anı bitürmekte بتورمکده renç ve zahmet göresi olursan... *(Kel. XIV. 5 - 2)*

Bir iki gün karar etti, oturdu
Görün fikrinde ne nesne bitürdü *(Dah. XIV. 39)*

§ Derviş-i müstemendin hacetin bitür بتر ki senin dahi hacetüni Allah bitüre. *(Güls. XV. 24 - 1)*

2. Bitiştirmek, kaynaştırmak.

§ Yılan yastuğu dedükleri ot dahi onulmaz yaraları bitürür بتورر . *(Yadigâr. XIV. 125 - 1)*

§ Paça yemeğe müdavemet etmek, sınmış sünükleri bitürür. *(Mü. Şi. XIV - XV. 211 - 2)*

§ Tiz bir cerrah getirirler, taze et pârelerin yerli yerine diker ve üzerine münasip merhemler urup bitürücü بتورجی otlar eker. *(Letaif. XVI. 45)*

biz, (böz) : Bez, kumaş.

Şah işitti bu sözü dedi ki tiz
Verin yohsula altun u akça, biz بیز *(Süh. XIV. 28)*

Kamusu karşı çıksın Ferruh'a tiz
Döşe tâ şehre varınca ağır biz بز *(Işk. XIV. 316 - 1)*

§ Kan Turalı altunlu ince keten bizini بیزنی biline sardı. *(Dede. E. XIV. 179)*

§ Mezbur zimminin zimmetinde biz boyası bahasından iki bin sekiz akça hakkım vardır. *(Sic. A. XVI. 4, 603)*

§ ... Ciğerden dahi bir damar gelir, yürekten dahi bir damar gelir üçü karışır şol ince biz argacı direzisi gibi biri birine örülür. *(Hazain. XV. 54 - 2)*

§ Üç arşın biz بیز. *(Sic. B. XV. 1, 78)*

§ Fert فرت [*Fa.*] : Biz بز arışı. *(Sıh. Ac. XV. 10 - 2)*

§ Bir yük biz ki iki bin arşındır. *(Sic. K. XV. 1, 311)*

Okuyucu cem'edüp gönderdiler tiz
Bile bir nice altunlu ağır biz *(Hadidi. XVI. 48)*

§ Fert فرت [*Fa.*] : Böz بز arışı ve örümcek evi. *(Şamil. XVI. 77)*

§ Sefk سفق [*Ar.*] : Biz بیز sık ve kalın olmak. *(Bab. XVI. 1, 339)*

§ Fert فرت [*Fa.*] : Biz بز arışı, târ gibi. *(Nuh. Tuh. XVII. 31-2)*

Dediler direfş درفش [*Fa.*] ü işfa اشفی [*Ar.*] : bize بزه ; kefş [*Fa.*] ü na'l [*Ar.*] : başmak *(Men. Cev. XVII. 40)*

bizcileyin, (bizçileyin) : Bizim gibi.

Verziş-i aşk eylese bizçileyin بزچلين kişiler
Nola çü verziş kılur günbed-i devvar-ı aşk *(Kadı. XIV. 2)*

§ Bizcileyin بزجلين karındaşların terkedip bir bigâne herife uyup giderler. *(Hamza. XIV. 26, 79)*

§ Bunlar dahi bizcileyin namaz kılurlar, oruç dutarlar. *(Yüz. Ha. XIV. 194)*

§ Bu dahi bizcileyin بزجلين imiş didi. *(Tez. Lâ. XV. 138 - 1)*

Ya Rab bizi bu gaflet içinden sen uyandır
Hem şunları kim bizcileyin nefse uyandır *(K. Ü. XV. 37)*

bizçileyin : → **bizcileyin.**

bizden : Bizim tarafımızdan.

Nevbaharın ey sabâ bizden بزدن elin ayağın öp
Topuğuna yüzünü gözünü sür başmağın öp *(Revani. XVI. 10)*

bizden iyiler : → **bizden yeğler.**

bizden yeğler, (bizden iyiler) : Peri, Cin.

Görünmez bir belâdır aşk-ı huban-ı cihan şimdi
Nedimâ kıl hazer germ-ülfet olma bizden iylerle *(Nedim. XVIII.)*

§ Peri پری [*Fa.*] : Cin mânasınadır ki nev'i mâhuttur. Türkler bizden yeğler بزدن يكلر derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 153)*

bizemek : → **bezemek.**

bizemsek : Âciz, düşkün, muhtaç.

§ Bizemseğin بزمسكين umudu, Emet Suyunun aslanı..
(Dede. XIV. 19)

bizgin : Bezgin, bizar.

§ Bîzar بيزار [*Fa.*] : Bizgin بزكن berî mânasına.
(Cinas. XVI. 36 - 2)

bizlenc : → **bizlengec.**

bizlengec, (bizlenc, bizlengic) : Yük hayvanlarını sürmek için kullanılan ucu sivri demirli değnek.

§ Eşeğe sormuşlar : Bugün kanda gidersin? Anı bizlengec بزلنكج bilir demiş. *(Ata. XV. 34)*

§ Naḥis نحيس [*Ar.*] : Tavarın karnı yanında bizlengec yeri. *(Bab. XVI. 1, 154)*

§ Mihmez مهمز [*Ar.*] : Ökçe mhimezi ve bizlengic بزلنكج. *(Bab. XVI. 1, 118)*

§ Mişras مشراص [*Ar.*] : Bizlenc بزلنج. *(Bab. XVI. 2, 189)*

§ Güvaj گواژ [*Fa.*] : Bizlengec بزلنكج. *(Şamil. XVI. 502)*

§ Merkebe eyitmişler : Ne acep tünd ü tîz rehvâr ü sebük-hîz olmuşsun. Eyitmiş ki: Bizlengec bilür. *(Şeref. XVI. 147)*

§ Çardevâl چاردوال [*Fa.*] : Ol değnektir ki bir karış miktarında olup ucuna mahmız gibi bir ince demir geçirüp ve bir kaç halkadan düzülmüş bir zinciri dört ince tasma ile dört tarafından bendederler, anınla eşek sürerler; Türkide bizlengec derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 212)*

§ El-mihmez المهمز [*Ar.*] ... Ve değneğe, alâ kavlin öğendere ve bizlengec بزلنكج tâbir olunan başı eğserili değneğe denir ki anınla eşek sürerler. *(Kam. XVIII - XIX, 2, 210)*

bizlengic : → **bizlengec.**

bizlik : Bize yarar.

§ Hafta geçti bana yüzün göstermedi. Âhir haber gönderdi kim: Beğliği ko, rızkını isteyü git, dahi sen bizlik بزليك değilsin. Dilteng oldum cevabında âciz oldum. *(Ferec. XV. 186)*

boduç, (botuç, buduç) : Emzikli su kabı, çömlek.

Dahi dedi bu sureti ansızın
Çü gördüm anı andım ü gensizin
Elimden boduç بودج düştü eyledim ah
Hemin üşbudur benden olan günah *(Süh. XIV. 245)*

§ Evvel bir botuca بوطوجه kül koyalar.
(Mü. Şi. XIV - XV. 114 - 1)

§ ... Dokuz adet guruş ve bir sikke-i hasene ve iki yüz otuz akça, bir boducuñ بودجك içine koyup evimde hıfzeylemiş idim.
(Sic. A. XVI. 3, 945)

§ Cümle halkı çam ağacından buduç بودوج yaparlar, Türkçede emzikli bardaklara buduç derler. *(Ev. XVII. 2, 400)*

boğ : Bohça.

§ Bir boğ بوغ don Fâtıma'ya ilet ve vergil.
(Tebareke. XIV. 54 - 2)

§ Münakkaş boğ بوغ 30, münakkaş tafta boğ 40 ...
(Sic. B. XVI. 12 - 13, 13)

§ ... Filhâl bir boğ بوغ ton hazır geldi, ol sâat hazır boğu بوغ şeşti, geydi. *(Tez. Ün. XVI. 9 - 1)*

§ Orman içinde hırsız ararken bulunan iki nakışlı boğ بوغ ve bir nakışlı yastık ve bir nakışlı minder ve...
(Sic. B. XV. 5, 393)

boğanak : → **buğanak.**

boğarsuk : → **bağarsık.**

boğasa, (boğası) : Kalın çulha bezi.

§ Altı buçuk arşın Karaman boğasası بوغاصسی ağırlık ile bir keten verdim. *(Sic. A. XVI. 7, 140)*

§ ... Bir çuka kaftan dahi ve bir kara boğası بوغاسی tolama ve iki eskirek.... *(Sic. B. XV. 5, 18)*

§ Mezburun zimmetinde beyaz boğası بوغاسی bahasından üç yüz on dokuz akça vardır. *(Sic. A. XVI. 1, 179)*

§ Mezburun zimmetinde Karaman boğasısı بوغاصیسی bahasından dört yüz akça hakkım vardır. *(Sic. A. XVI. 4, 354)*

§ ... Babamız müteveffa-yi merkumun mezbur Dimo zimmetinde boğası بغاسی bahasından sekiz bin altı yüz kırk akça hakkı vardır... *(Sic. E. XVI. 18, 26 - 1)*

§ Zeft زفت [*Fa.*] : ... Sık ve muhkem ki ekserya boğasa بوغاسه ve bez gibi iplik câmelerde sıfat olur. *(Bürh. XVIII-XIX. 320)*

§ Zend-piçî زند پیچی [*Fa.*]: Galiz ve haşin iplik ile sık ve muhkem nescolunmuş bez ve astar ve boğasa بوغاسه makûlesine ve bunlardan yapılan esvaba denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 324)*

boğasamak : → **boğasımak.**

boğası : → **bogasa.**

boğasımak, (boğasamak) İnek boğa istemek.

§ Davr ضور [*Ar.*]: Sığır boğasımak بوغه‌صمق. *(Bab. XVI. 2, 62)*

§ Ikfaḥ اقفاخ [*Ar.*] : İnek boğasımak بوغه‌سمق ve kurt yalıkmak ve kürdükmek. *(Bab. XVI. 2, 428)*

§ El-istihram الاستحرام [*Ar.*] : Ve dahi sığır boğasamak بوغاسمق. *(Terceman. XVI. 60 - 1)*

boğaz deliği : Hulkum.

Kutsuz kişi di : meş'um [*Ar.*], burun düdüğü : hayşum [*Ar.*]
Boğaz deliği بوغازدلیکی : hulkum حلقوم [*Ar.*], enek çukuru : nûnan [*Ar.*]
(Genc. XVII. 19)

boğazı ele vermek : Yakalanmak, yakayı ele vermek.

§ Tilki ne kadar çevik ise bir gün boğazı ele virür بغزی اله ورر. *(Ata. XV. 37)*

§ Az kaldı ki boğazı da ele vireyazdım. *(Müslim. XV. 34, 38)*

Bozup kapuyı girdi cümle gazi
Tekür gaafil ele verdi boğazı بغازی اله وردی - *(Hadidi. XVI. 69)*

boğazı kulu : Pisboğaz, obur.

§ Mâkûl ماكول [*Fa.*] Yiyegen kişi bisyar-hâr mânasına, boğazı kulu بوغازی‌قول demek olur. Çok yiyici olanların sıfatıdır ki leyl ü nehar âr ve namusu terkedip boğazlarına hizmetkâr olmuşlardır. *(Deş. XVI. 223 - 2)*

§ Rüs رس [*Fa.*] : Ol ki boğazı kulu بوغازی‌قول ola.... ektülük ede. *(Caf. XVI. 63. 2)*

§ Şereh شره [*Fa.*] : Gelü-bendegî, yâni boğazı kulu بوغزی‌قول olmak ki çok yemeğe harîs ola. *(Ni'meti. XVI. 426)*

boğazın almak : Boğazına yapışmak, boğazından yakalamak.

§ .... Kolay bulduğu gibi şah-ı maran'ı ok ile ursun, heman şah-ı maran yere düşer, boğazın alsun بوغازین آلسون . *(Ferec. XV. 154)*

boğazı tolusuna : Boğaz tokluğuna.

§ Şikem - bende شكم بنده [*Fa.*] : Ol kimesnedir ki boğazı tolusuna بوغازی طلوسنه hizmet eder tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 119 - 1)*

boğazlağı : → **boğazlağu.**

boğazlağu, (boğazlağı, boğazlavu, boğazlağu düdüğü) : Gırtlak, hançere.

§ Atan seni işbu dağ depesine çıkarduğu sâat elcüğezin bağlayup boğazlağucuğuñu بغزلغوجغك bıçağ ile kestüğü, katı acıya koyduğu ..... *(Tuh. Le. XV. 310)*

§ Ne kadar nefes kim girer çıkar, evvel boğazlağuya بوغزلغویه girer, yine andan çıkar. *(Hazain. XV. 55 - 2)*

§ Yaramaz buharlar irkilir...boğazlağuya بغزلغویه dökülür, öykene iner zatü'r-riye olur. *(Hazain. XV. 23 - 2)*

§ ... Kızıl ünük varır ağıza çıkar, boğazlağu düdüğünüñ بغزلغو ددكنك önüne yapışmıştır. Her ne kim su aslından, gıdâ aslından ağızdan girerse andan ayruk yere gitmez. *(Hazain. XV. 58 - 2)*

§ Nây-i gelû نای‌گلو [*Fa.*] : Boğazlağı بغزلغی. *(Miftah. XV. 135)*

§ Nay-i gelû نای‌گلو [*Fa.*] : Boğazlağı بوزغالاغی Arabide hulkum mânasına. *(Deş. XVI. 294 - 1)*

§ Surḫe سرخه [*Fa.*] : Kızıl ünük, yâni ciğerin yukarı başı ki boğazlağu derler. *(Ni'meti. XVI. 410)*

§ Nây-i gelû نای‌گلو [*Fa.*]: Boğazlağı بغزلغی. *(Ni'meti. XVI. 599)*

§ Nây-i gelû نای‌گلو [*Fa.*]: Boğazlavu بغازلو. *(Şamil. XVI. 653)*

boğazlağu düdüğü : → **boğazlağu.**

boğazlavu : → **boğazlağu.**

boğaz yari : Boğazına düşkün.

Ve ger çok yeye çün bakalar ana
Boğaz yarı بوغزیاری adın dakalar ana *(Ferh. XIV. 69)*

boğmağ : → **boğmak.**

boğmak, (boğmağ) : Gerdanlık, kolye.

§ Yâ ma'şere'l-ashab, işbu boğmağı alınız Ebül-Âs'ı âzat ediniz. *(Si. Da. XIV. 632 - 1)*

§ Yirmi miskal altun boğmak بوغماق ve yirmi beş dane inci ve bir dana... *(Sic. B. XV. 3, 12 - 1)*

§ Boynuna altun boğmak بغماق ve ayağına altun bukağı taktı. *(Kesir. XV. 4 - 1)*

§ ... Ve tonuz boynuna boğmak بوغمق asmış gibi olur. *(Leys. Ar. XV. 527)*

§ Gelûbend [*Fa.*] : Boğmak بوغمق. *(Sıh. Ac. XV. 19 - 2)*

§ Ve dahi bilekte bilezik ve kulakta küpe gibi ve dahi boynunda boğmak بوغمق gibi... *(Leys. Mu. XV. 62 - 1)*

§ Sinle üzerine dür nisar kılmış gibi, ya hınzir boynuna boğmak بغمق takmış gibi, ya... *(Müneb. XV. 185 - 1)*

§ Vatana giderem, bu iki dürrü kızının boynuna boğmak بوغمق eyle, veda' olsun. *(Ferec. XV. 354)*

§ El-'ıkdü العقد [*Ar.*] : Boyun-bend yâni boğmak بوغمق dedikleri bezek ki avratlar boyunlarına takarlar.
(Terceman. XVI. 2, 81 - 1)

§ El-kılâde القلاده [*Ar.*] : Boyuna taktıkları boğmak بوغمق.
(Ah. XVI. 830)

§ Altundan, gümüşten olan bezekte, boğmak gibi, küpe gibi ve bunların emsali ne varsa. *(Ter. Kurt. XVI. 80)*

§ Hiç bir hatun kişi hilmden ahsen boğmak ile boğmaklanmadı.
(Rav. Ah. XVI. 380)

Gonca-i nesrinleri dizmiş bir ince ipliğe
Boynuna asmış, temaşa eyleyup boğmağın بوغماغن öp ·
(Revani. XVI. 10)

§ Tavk طوق [*Fa.*] : Boyun boğmağı بوغماغی. *(Şamil. XVI. 628)*

§ ... Bir incili altun boğmak ziyade kalıp hâlâ vekâleten ve asâleten zikrolunan boğmağı بوغماغی mezbur Hacı Mahmut yedinden alıp... *(Sic. A. XVI. 6, 1181)*

§ Gerden-bend گردنبند [*Fa.*] : Boğmak بوغمق kılâde mânasına.
(Ni'meti. XVI. 512)

§ Gerden-bend گردنبند [*Fa.*] : Boğmak ki avratlar ve kızlar ve gelinler boyunlarına dakınurlar, kılâde mânasına.
(Caf. XVI. 128 - 1)

§ Ferrad فراد [*Ar.*] : Boğmaklar بغماقلر ve incili, kıymetli taşlı kılâdeler düzücü ve satıcı. *(Bab. XVI. 1, 470)*

§ Çenber چنبر [*Fa.*] : Halka ve kasnak ve boğmak, kılâde mânasına. *(Deş. XVI. 99 - 1)*

§ Boynunda iki bucaklu boğmağ بغماغ ola nurdan.
(Ta. Şahi. XVI. 30 - 1)

§ Kılâde قلاده [*Ar.*] : Boyun boğmağı.
(Müntehab. XVII. 77 - 1)

§ Cenber جنبر [*Fa.*] : Halka ve kasnak ve boğmak بوغمق.
(Nuh. Tuh. XVII. 66 - 2)

§ Miḫnaka مخنقه [*Ar.*], gerden-bend-i pehin پهين كردن بند[*Fa.*]: Hatunlar boyunlarına taktığı kılâde ki Türkide boğmak بوغمق tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 442 - 2)

bağmaklanmak : Boğmak denilen gerdanlık takınmak.

§ Hiç bir hatun kişi hilmden ahsen boğmak ile boğmaklanmadı بوغمقلنمدی. *(Rav. Ah. XVI. 380)*

boğun : Boğum, mafsal.

Bak ol barmağına ki boğun boğun بوغن بغن
Düzüptür kimi ince kimi yoğun *(Ferh. XIV. 73)*

§ Sügüyle göksünde şöyle dürttü ki yedi boğun بوغن ileri geçti.
(Anter. XIV. 2, 276)

§ Beşinci yer içinde akrepler vardurur katırlar gibi ve kuyrukları sügü gibi, değmesinin kuyruğunda üçyüz altmış boğun بغن var. *(Enb. XIV. 11)*

§ Boğunluca otu derler, boğunu بغونی çok olur, kökü ak olur, boğun boğun olur. *(M. Bay. XIV. 37)*

§ Tâ omuzdan barmak ucuna gelince bir fehmeyle anla gör kim bunca boğunlar بوغنلر ve bend-küşâlar yerli yerince kıldı.
(Müneb. XV. 141)

§ Söz dokuz boğundur بغوندر boğa boğa söyle. *(Ata. XV. 18)*

§ Kalemin yüz boğunu بغنی var, her iki boğunun arası biş yüz yıllık yoldur. *(Zad. XV. 75)*

§ Bende بنده [*Fa.*] : Bağ ve boğun بوغون. *(Miftah. XV. 60)*

§ ... İki baş barmağıyle iki orta barmağının orta boğunlarını muhkem tutmak... *(Ârifin. XVI. 382)*

Boğunlardan kesin barmaklarını
Yarınız bir birin tırnaklarını *(Şeh. Ş. XVI. 579)*

§ Bend [*Fa.*] : Boğun بوغون . *(Şamil. XVI. 397)*

§ Her kuyruğun üçyüz altmış boğunu var, içi dolu ağudur. *(Ta. Şahi. XVI. 11 - 2)*

§ El-ünbûbe الانبوبه [*Ar.*] : Kamışın iki boğununuñ بوغنك arası. *(Terceman. XVI. 130 - 1)*

§ Bur'um برعم [*Ar.*] : Otun ve ağacın tomurcuğu ve boğunu. *(Bab. XVI. 2, 441)*

§ Ḫurde خرده [*Fa.*] : Uvak ve bilek ve barmakların boğunu بوغنی . *(Caf. XVI. 53 - 1)*

§ Zânû-yi kâh زنوی‌کاه [*Fa.*] : Saman boğunu. *(Ni'meti. XVI. 351)*

§ Zânû-yi kâh زانوی‌کاه [*Fa.*] : Saman boğunu. *(Deş. XVI. 323 - 2)*

§ Cennet içinde bir kamış vardır. Anın dört boğunu vardır. *(Rahat. XVI. 560)*

§ Yılanın ağzına vurdu azuların döktü, akrebe vurdu boğunların بغونلرن kesti, tâ kim Âdem oğlanın incitmeyeler. *(Ta. Şahi. XVI. 121 - 2)*

§ Burcüme برجمه [*Ar.*], bend-i engüşt بندانکشت [*Fa.*] : Parmak بوغوفی boğunu. *(Aks. XVII - XVIII. 160 - 1)*

boğunmak : Kendi kendini boğmak.

Ben ansız kalır isem uğunurum
Gamından ip bırağıp boğunurum بوغينورم
(Şeh. Ş. XVI. 237)

Bu sözlerden eşitip uğunurum
Bu gamdan ip bırağıp boğunurum بوغنورم *(Şeh. Ş. XVI. 1132)*

boğurtlak (I) : → **bağırtlak.**

boğurtlak (II) : Gırtlak, boğaz.

§ El-hancur الحنجور [*Ar.*] : ... Hulkum mânasınadır... Galsame boğazda boğurtlak başındaki yumruya denir. Kaldı ki boğazın fezâsında iki mecrâ vardır ki biri hava girüp nefes alacak mecrâdır, buna hancur ve hulkum ve kasaba-i riye derler. Türkide boğurtlak بوغرتلق ve Fariside nây-i gelû denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 812)*

§ Ḫancere خنجره [*Ar.*] : Nefes borusudur ki Türkide boğurtlak ve hırtlak tâbir olunur. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 246)*

§ Ḫuşk-nây خشکنای [*Fa.*] : Nây-i gelûdur ki boğazda taam ve şarap mecrasıdır. Boğurtlak بوغورتلق derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 247)*

boğuz : Boğaz.

§ Ol ağu temamet ol avratın boğuzuna بغوزنه gitti, şolok sâat avrat helâk oldu. *(Kel. XIV. 18)*

bağuzlamak : Boğazlamak.

Boğuzladı بغوزلادی yidi ol at etini
Dimedi hiç hill ü hürmetini *(Çeng. Dâi. XV. 257)*

Boğuzladı بغوزلادی revan üzdü derimi
Ayırdı birbirinden peykerimi *(Çeng. Dâi. XV. 247)*

bokça : Boğça, bohça, büyük çıkın.

Görür bir bokçai بوقچهٔ almış kucağa
Görüp hatunu sindi bir bucağa *(Şeh. Ş. XVI. 123)*

§ .... Ve bir küçük bokça بوقچه ve dört Mekke sabunu, bir cönk ve bir ... *(Sic. K. XVI. 8, 312)*

bola kim : → **bolay ki.**

bolaltmak : Bollaştırmak, çoğaltmak.

§ Durak otu... Anın tazesi kurusundan yeğrektir ve ol sütü bolaldır بللدر. *(Edviye. XIV. 23)*

bolat : Çok, bol.

§ Andan dürlü ağaçtan bolat بولاد odunlar derdiler. *(Enb. XIV. 149)*

bolay kı : → **bolay ki.**

bolay ki, (bola kim, bolay kı, bolay kim) : Ola ki, belki, inşallah.

İletin anı atama kim sevine
Ağlamaktan ol bolay ki بوليك avına *(Yuz. Şeyd. XIII. 89)*

Bolay ki بوليك ahım göre esirgeye
Özü göyne bana bir kez söyleye *(Yuz. Şeyd. XIII. 59)*

Geri feryat ede bu gez beni kon
Bolay ki بوليكى ala idi tâliim ön *(Yunus XIII - XIV. 30)*

§ Bolay kim بوليكم bir tarik ile katledip kurtulavuz didiler. *(Hamza. XIV. 37, 5)*

§ ... Göreyin seni, bolay ki بولايكى her gün böyle birin getiresin. *(Hamza. XIV. 1, 143)*

§ Bolay kı بوليق ol Beni-Kinâne esirlerin kurtaram. *(Anter. XIV. 2, 705)*

§ Vara araya, bolay ki بوليكى bir iz bula. *(Anter. XIV. 2, 11)*

Bola kim بولاكم bir iş ola tedbir ile
Savaş karılırsa çeri kırıla *(Süh. XIV. 179)*

§ Azrail aydur : Mire Dumrul Allahü Taâlânın emri böyle oldu kim Deli Dumrul canı yerine can bulsun, anın canı azat olsun, dedi. Deli Dumrul aydur : Men nice can bulayım, meğer bir koca babam, bir karı anam var; gel gidelim ikisinden biri bolay ki بوليكى canın vere, algıl. *(Dede. XIV. 83)*

Aldı eline tîr-i kaza vü keman ecel
Bolay ki beni eyleye yâ Rap nişan ecel *(Mesihi. XV. 73)*

§ Anın havfinden kaçarız, duymadın, bolay ki بوليكه geçibilelim. *(Müslim. XV. 1, 127)*

Çıka kâfir kılmağa seninle ceng
Son demi bolay ki بوليك kıram çok firenk *(Enveri. XV. 70)*

§ Ben dahi ana öyküneyim. Bolay ki بولیکی ol a'lâ mertebeye ben dahi yetişem. *(Cinan. XV. 48)*

§ Meliklik bizim sıptımızdan olsa gerek, ana mal verilmedi, bola kim بولکم bizim üzerimize harceyleye. *(Leys. Ar. XV. 133)*

Tutalım fal seni bu işümüze
Gele bolay ki بولیکه eylik başumuza *(Salâtin. XV. 197)*

§ Bize nasihat edin, sizin mübarek nefesinizden bizim bu ölü gönlümüz bolay ki بولیکی dirile. *(Müz. XV. 43)*

Varalım ol sâliha hatuna gel
Ola yüzünden belâ bolay ki hall *(Zehr. XVI. 62)*

Didi Mihr ana tut dilin hoş var
Ola âsan bolay ki bu düşvar *(Miri. XVI. 135)*

§ ... Gel var su kenarına anlara istimâlet eyle, bolay ki بولیکی Rumillü seni görücek bize meyledeler. *(Aş. XVI. 58)*

§ Bu ılanlar bu pervaneler bolay ki yürüyüşümüz ana hoş gele deyü seğirdürler. Beğenmek anın beğenmesidür. *(Sır. XVI.)*

Dedi Behram gel bir çare eyle
Bolay ki edevüz gitmeğe hiyle *(Şeh. Ş. XVI. 944)*

Düşe Mecnun bolay ki yanıma rûz-ı kıyamette
Anınla söyleşeydim çektiğim âlâmı firkatte *(Hâleti. XVII. 433)*

§ A'yan-ı devlet biri birine bed-dua etseler bolay ki Sultan Selim'e vezir olasın derler idi. *(Solak. XVII. 229 - 2)*

§ Affetmeleri ihtimali baittir. Biz sa'y ederiz bolay ki بولایکه halâs edebileydik. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 87)*

Bolay ki hıfzede Allah ol duadan kim
Ola dilenci münacatı gibi bîte'sir *(Sabit. XVII-XVIII. 24)*

İzzet bolay ki بولیکه Sûr-ı Srâfil uyandıra
Geldi sabah-ı haşre ne saht oldu hâb-ı çarh *(Molla. XIX. 224)*

Baban vereydi seni bolay kim بولایکم mevâliye
Sayende biz de taşınırız belki yalıya *(Vasıf. XIX. 47)*

bolay kim → bolay ki.

Bolka : Hırka.

§ Sekiz lidre kırmızı put 480, bolka بلقه ma'a hurda ebrişim. *(Sic. B. XVI. 12 - 13, 11)*

bolmak : Olmak.

Hemişe âşık gönlü biryan bolur بولر
Her nefes garip gözü giryan bolur *(Kadı. XIV. 588)*

Boldu بولدی yiğirmi sekiz menzil kamer
Tâ hurufu bildüre ey bîhaber *(Beş. XV. 5)*

Bolmadım بولدم ben müptelâ vaslına yarin dest-res *(Cem. XV. 97)*

§ Denile kim : Kanı ol bana şerik tutup beni koyup taptuğunuz gelse sizi bu azâbdan kurtarsa ne bolur بولر. *(Leys. Ar. XV. 407)*

§ Pes ol azâb bunlara dünyada şöyle ansızın bolur, anı hiç duymayalar, bilmeyeler. *(Leys. Ar. XV. 142)*

Peri bîhud bolur بولور adın işitgeç
Tapunu huri görgeç tabu kılgay *(Ruşeni. XV. 280)*

§ Amma bu nevi' ma'rifet sebeb-i necat bolumaz بولز. *(İrşad. XV. 106)*

§ ... Ve tamarları ırmaklar mesâbesinde ve sünükleri dağlar mesâbesinde boldu بولدی. *(Ta. Şahi. XVI. 48 - 1)*

§ ... Ve cefa çekmedin hiç sâlik maksuda dest-res bolmaz. *(Hadika. XVI. 153 - 1)*

§ İcrad اجراد [*Ar.*] : Dazlak olmak ve çılpak olmak ve kavlak bolmak بولق. *(Bab. XVI. 1, 440)*

Nâr-ı celâle perr-i vücudunu yakmıyan
Nur-ı cemâlden bola mı بولی çeşmi ruşenâ *(Lâmii. XVI. 4 - 2)*

§ Daha bu Osmanoğlu ile bizim yek düşmemiz ne bolur. *(Âş. XVI. 234)*

bolsımak : Çok saymak, çok görmek.

§ İstiğzar استغزار [*Ar.*] : Nesneyi bolsımak بولسمق.
(Bab. XVI. 2, 8)

bor (I), (por) : Sürülmemiş, otsuz, pek toprak.

Hey'et [*Ar.*] ü peyker [*Fa.*] : kılık; rûy [*Fa.*] ü muhayya [*Ar.*] : yüz dimek
Gök : sema [*Ar.*] vü âsman [*Fa.*]; bor بور yer adı : türs ترس [*Fa.*] ü cehad جهاد [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 49)

§ El-gamir الغامر [*Ar.*] : Alâ kavlin şol arza denir ki henüz sökülüp sapan girmemiş ola ki bor بور tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 58)

§ El-'akkûk العكوك [*Ar.*] : ... Ve toprağı pek katı ve por پور yere denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 105)*

§ Şec شج [*Fa.*] : Ol ak ve sulp zemine denir ki anda nebat kısmı nadir bitip hububat makûlesi kat'an bitmiye, Türkide por پور tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 389)*

bor (II) : Boz, boz renk.

§ Eşheb اشهب [*Ar.*] : Bor بور at. *(Miftah. XV. 48)*

bora (?) : Maden eğintisi, maden cürufu (?)

§ Husâfe حسافه [*Ar.*] : Yabana atılacak çürüntü ve gümüş borası بوره‌سی. *(Bab. XVI, 1, 166)*

§ El-husâfe الحسافه [*Ar.*] ... ve gümüş borasına بوره‌سنه denir.
(Kam. XVIII - XIX 2, 740)

boran : Bora, fırtınalı, tipili yağmur.

§ Üç gün üç gece, kar, tipi, boran بوران eksik olmadı.
(Ev. XVII. 2, 128)

Yarın emaneti var senin olsun
Sakla dağlar boranından kışından *(Kara. XVII. 109)*

Ilgınca sılgınca görünen dağlar
Yoksa Türkmen ili başın boran mı *(Saz. Dadaloğlu. XIX. 572)*

borc issi : Alacaklı, alacak sahibi.

§ İlerü zamanda alımlunun vaktı yetişse malın dilerdi, borçlu nesnecük verirdi; borç issi اسی بورج birez dahi mühlet verirdi. *(Cev. Es. XV. 78)*

borgu, (burgu) : Boru.

§ Ruyîn borgular بورغولر avazı kûh u sahraya yanku verdi. *(Ta. Sel. XV. 118 - 1)*

borlağ, (bozlağ) : Sürülmemiş tarla.

Bağım ile borlagumu بورلغوی nideyim
Hanumanı kime koyup gideyim *(Man. Tayr. XIV. 254)*

bortlak : Deve yavrusu.

§ ... Nam kimesnenin bir ağca, kulağı delik torum devesi ve bir bortlak بورتلاق kızıl arvana devesi ve...uğurlanıp... *(Sic. B. XV. 3, 364)*

bortlamak : → **botlamak.**

boryaz : Poyraz.

§ Sabâ صبا [*Ar.*] : Kıbleye karşı esen yel, ana boryaz بوریاز derler. *(Bab. XVI. 1, 38)*

boşandırmak : Boşaltmak.

Birer birer bana etti havâle müjgânın
Siham-ı nergis-i çeşmin boşandırıncayadak بوشاندرنجیه‌دق
(S. Vehbi. XVIII. 267)

boşanmak : Boşalmak, boş kalmak.

§ .. Çün bu söze ağzın açtı, ağzı ağaçtan boşandı بوشاندی havadan aşağa düştü. *(Kel. XIV. 51 - 2)*

Döşekten kopuben havaya düğer
Yukarı çıkıncak boşanur بوشانر meğer
Sanır kim düşer ü yere boyanır
Heman lâhza çün uykudan uyanır *(Sük. XIV. 43)*

§ Yüklü avrata içürseler yükünden boşana بوشنه.
(Mü. Şi. XIV - XV. 28 - 1)

§ Yüreğin ol yukaruğı yassı yerine Hak Taâlâ bir geyrek gibi sünük kapak eylemiştir kim ağzını örter, dımağdan bir nesne boşanıp بشانب yüreğe dökülüp helâk etmemek için.
(Hazain. XV. 57 - 2)

§ Cemi'-i tevellâdan boşanan بوشانن bizim tevellâmıza karar ide, amma bizim tevellamızdan boşanan bir yerde karar etmeye.
(Bektaş. XV. 112)

Fâsık ü fâcirlerin kanı kurudu nâgehan
Oruç ayında boşanmış بوشانمش câma döndüler heman
(Yahya Bey. XVI. 87)

§ Heman ki kise ve ev boşanur erinden usanır.
(Tibr. XVI. 220)

boşatmak : Boşaltmak.

Boşatmadın بوشمادين sebûn aparma suya *(Ruşeni. XV. 68)*

Ger felek küplerini nûş idüben boşadur بوشدر
Dehr meyhanesine var süci vâm eyle bugün
(Dâi. XV. 34)

Gözümden aktı yaşım eyledi şahadeti hem
Boşatdılar بوشاتديلر sanasın mâ ile tolu kırebi
(Nigâ. Ter. XVII. 173 - 1)

boş bağarsuk : Kör bağırsak.

§ Hak Taâlâ ol a'ver didikleri boş bağarsuğu بوش بغرسغ komuştur kim yel karşı ana gire, sifl bağarsuğa güç etmeye.
(Hazain. XV. 64 - 1)

boş böğür : Böğürün eğe ve kalça kemikleri arasındaki boş kısmı.

§ Tehigâh تهيكاه [*Fa.*] : Hâsara mânasına, boş böğür.
(Miftah. XVI. 68)

§ Tehigâh تهيكاه [*Fa.*] : Boş böğür بوش بوكور. *(Şamil. XVI. 410)*

§ .... Bârik şüd tehigâh-ı o او تهيكاه شد باريك [*Fa.*] : Anın boş böğürü ince oldu demektir. *(Aks. XVII - XVIII. 451 -1)*

Keşah كشح [*Ar.*] : Boş boğur بوش بوكر.
(Aks. XVIII - XVIII. 160 - 2)

Dıl' [*Ar.*] u pehlûdur [*Fr.*] : iyeğü; eğridir : efkam [*Ar.*], şigeft [*Fa.*]

Keşt كشت [*Fa.*] ü sukle صقله [*Ar.*] : boş böğür بوش بوكور oldu; göbektir: sürre [*Ar.*], nâf [*Fa.*]

(Naz. Cev. XVIII. 87)

§ Tehigâh تهيكاه [*Fa.*] : Boş böğür بوش بوكور tâbir olunan mevzı'dır', batn ile pehlû beynidir. *(Bürh. XVIII. - XIX. 194)*

boş komak : Serbest bırakmak.

Buyurdu getirin şu tutgunları
Ki tutula uğrayıcağaz çeri
Buların gibi gey eren görmedim
Yara yara kılıç uran görmedim
Kamusunu bağlı getirin k'anı
Nite boş komağa بوش قومغه yarar aslanı *(Süh. XIV. 181)*

boşlamak : 1. Serbes bırakmak, kendi haline terk etmek.

§ El-behl البهل [*Ar.*] : ...Bir adamı kendi rey ve iradesine koyup hodser olarak boşlamak بوشلامق mânasınadır.

(Kam. XVIII - XIX. 3, 149)

§ Ateş dâden آتش دادن [*Fa.*] : Boşlamak بوشلمق ve terk ve ferağat eylemek ve bir kimseyi darıltıp hararetlendirmek ve bir şahsı bir sebeple muztarip ve bîzar etmekten kinayedir.

(Bürh. XVIII - XIX. 30)

§ Bedrud بدرود [*Fa.*] : Sağlık ve esenlik ve selâmet mânasınadır. ve esenlemek ve vedâ mânasına gelir.. Ve bil-külliye vazgeçmek ve el çekmek ve boşlamak بوشلمق ve ferağat gelmek mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 105)*

2. Boşaltmak.

§ Iḫtilâ اختلا [*Ar.*] : Hâli kılmak ve boşlamak بوشلمق.

(Bab. XVI. 1, 5)

boşlanmak : Terkedilmek.

Hudâ'ya vuslet olmaz mâsiva boşlanmayınca بوشلانمينجه

(Kuddusi. XIX. 178)

boşluk : Boşanmış olma.

§ Melek'in Resûl'den üç talâk boşluğuna بوشلغنه hükmolundu. *(Sic. B. XV. 8, 417)*

boş olmak : Boş durmak.

Ferağat فراغت [*Ar.*] : dahi boş olmak بوش اولق belâğat [*Ar.*]: sözde uz olmak *(Cev. Ke. XVII. 74)*

boş salmak : Boş bırakmak.

Di katmağa : hem ilhak [*Ar.*], boş salmağa بوش صالمغه di : ıtlak اطلاق [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 13)*

botlacı, (potlacı) : Gebe (deve).

§ Ol ki kuzlacı koyunu var, ya botlacı بوتلج devesi var, benümle gelmesün. *(Hay. XV. 72)*

§ Eyitti : Yâ Salih, işbu kayadan bizim için bir besireğe benzer on aylık botlacı بتلجی deve çıkargıl. *(Enb. XIV. 127)*

§ Kenuf كنوف [*Ar.*] : Botlacı بوتلاجی iken yine boturasan nâka. *(Bab. XVI. 2, 313)*

§ Zecr زجر [*Ar.*] : Botlacı بوتلهجی deve köşeğini bırakmak. *(Bab. XVI. 1, 49)*

§ İntac انتاج [*Ar.*] : Devenin doğurması yakın olmak ve botlacı بوتلاجی deve bir tarafa başın alup gidüp... *(Bab. XVI. 1, 378)*

§ Minye منيه [*Ar.*] : Devenin potlacı پوتلاجی uvumlağı eyyam. *(Bab. XVI. 2, 333)*

botlamak, (potlamak, bortlamak) : Deve yavrulaakm.

§ Develeri bortladı بورتلدی . *(Anter. XIV. 2, 402)*

Rikkat edip hûk gibi hortladı
Arvanadır san bağırıp bortladı برتلدی *(İs. H. XIV - XV. 351)*

§ Reca' رجاء [*Ar.*] : Te'hir etmek ve küymek ve deve botlaması بوتلمهسی yakın olmak. *(Bab. XVI. 1, 32)*

§ Mülkaha ملقحه [*Ar.*] : Botlayıcı بوتلەيجى olan deve.
(Bab. XVI. 2, 327)

§ Muaşşir معشر [*Ar.*] : Develeri potlamış پوتلمش recül.
(Bab. XVI. 1, 90)

§ El-bikrü البكر [*Ar.*] : . . . . ve dahi bir defa botlayıp بوتليب artık botlamıyan بوتلميان deveye dahi bikr derler.
(Terceman. XVI. 164 - 1)

botlamalı olmak : Deve yavrulıyacak duruma gelmek.

§ Melâbi' ملابئ [*Ar.*] : Botlamalı olan بوتلمەلى اولان develer.
(Bab. XVI. 1, 55)

botuç : → **boduç .**

botur : Potur.

§ Vadic وادیج [*Fa.*] : Dizlik ve botur بوطور tâbir olunan sevbdir ki şâtır ve sâi makûlesi yola gittiklerinde ayaklarına çekerler.
(Bürh. XVIII - XIX. 608)

boturasamak : Dişi deve erkek istemek (?)

§ Kenuf كنوف [*Ar.*] : Botlacı iken yine boturasan بتوراسن (boturasıyan?) nâka. *(Bab. XVI. 2, 313)*

Boy (I) : Tohumu pastırma çemeninin yapılmasında kullanılan bir bitki.

§ On direm ayva çekirdeği ve on direm boy بوى tohumu, bunların ayrı lüâbın alalar. *(Yadigâr. XIV. 53 - 2)*

§ Oğlan doğurmuş avrata kim içeğüsünde zahmet ola doğurduktan sonra boy tohmu suyiyle... *(Yadigâr. XIV. 115-2)*

§ Aşpuğûl اشپغول [*Fa.*] : Boy بوى otu ki meşhurdur. Ba'zı nüshalarda aşpuğur vâki' olmuştur. *(Ni'meti. XVI. 69)*

§ El-hulbe الحلبه [*Ar.*] : Boy بوى dedikleri nesne ki hububattandır. *(Ah. XVI. 314)*

§ Ferika فريقه [*Fa.*] : İsm-i şenbeliledir ki Arabide hulbe ve Türkide nebatına boy بوى ve tohumuna boy tohumu dedikleri nebattır. *(Bürh. XVIII - XIX. 443)*

§ Şelmiz شلميز [*Fa.*] : İsm-i hulbedir ... ve Türkide nebatına boy بوى ve tohumuna boy tohumu dedikleri nebattır.
(Bürh. XVIII - XIX. 397)

§ El-hulbe الحلبه [*Ar.*] : Türkide boy بوى ve tohumuna boy tohumu ıtlak olunan galle ismidir. Emraz-ı sadriyyeye ve suâl ve balgamdan mütekevvin rebv ve bevasır illetlerine ve arka ve ciğer ve mesane evcâına nâfi' ve takviyet-i cima'da acîbü'l-eserdir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 113)*

boy (II) : Bir aşiretin kollarından her biri.

§ Evvel beğlerini, boy بوى nökerlerini bahşiş birle bayıttı.
(Fütuh. XIV. 584)

Kim ol vardığınca yola il ü boy
Tavar ü kişi bula vü şar ü köy *(Süh. XIV. 228)*

§ Resul Aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyundan بويندن Korkut Ata derler bir er koptu. *(Dede. XIV. 3)*

§ Tanrı Taâlâ bulara esbât dedi anın için kim buların her birisi bir boy بوى ve bir kabile atasıdır ve esbât deyü Arap sözü içinde budakları çok ağaçlara eydürler.
(Enb. XIV. 202)

Doldu anlardan hısar u şehr ü köy
Her taraf çoğaldı oldu il ü boy بوى *(Vahdet. XV. 36 - 2)*

§ Çepni boyunuñ بوينك ulularından İdris bir kız almış idi.
(Bektaş. XV. 127)

Kimi elden gelir dil söyleyicek
Sebep olur sürülür il ü boylar *(Âş. XVI. 69)*

Kamu boy beyleriyl' İsfendiyar'ın
İrişti elçisi cümle diyarın *(Hadidi. XVI. 111)*

§ Bunda il boy بوى var imiş. *(Letaif. XVI. 87)*

§ Dûdman دودمان [*Fa.*] : Boy بوى, kabile gibi.
(Nuh. Tuh. XVII. 154 - 1)

§ Dûde دوده [*Fa.*] : Aşiret ve kavmdir ki Türkide boy denür, göçer kabiledir. *(Lû Şeh. XVIII. 32 - 1)*

§ El-kabile القبيله [*Ar.*] : Bir pederin zürriyyetinden münşaip olan cemâattır. Terakime beyninde boy بوی ve oymak tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 322)*

§ Ḫilḫane خيلخانه [*Fa.*] : Kavm ve kabile dûdman ve aşiret ve ve boy mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 258)*

boy (III) : Beden, vücut.

Gönül ana verdidi gönülsüzün
Gerü vardı Kaytas'a verdi sözün
Ne söz, hiyle boyuna بينا ton biçtidi
Katı katı Tevrit'e and içtidi *(Süh. XIV. 203)*

Ne oyun kamuyu verir oyuna
Çeviklik ton imiş anın boyuna بوينه *(Süh. XIV. 139)*

Boy (IV) : Derece, mertebe, ayar.

Kendi boyunda بويندە iki yüz bin dilir
Kamusu hem pür-nijad ü şir-gîr *(İs. XIV - XV. 208)*

boyak : Boya.

Meni sen hâb-ı gafletten uyandur
Uyanuklar boyağına بوياغينه boyandur *(Ruşen. XV. 2)*

Gezerken bir boyakçı بويقجی küpüne ol
Düş olup düştü nâgeh yanılıp yol *(Ruşeni. XV. 69)*

boyandırmak : Boyamak.

Meni sen hâb-ı gafletten uyandur
Uyanuklar boyağına boyandur بوياندر *(Ruşeni XV. 2)*

§ Sünbül-i Ya'kup'leyin kaftanın siyaha boyandırmıştı بوياندرمشدی. *(Şeref. XVI. 268)*

boyan dibi : Meyan kökü.

§ Irku's-sûs yâni, boyan dibi بويان دبی mûtedildür. *(Mü. Şi. XIV. - XV. 57 - 1)*

§ Boyan dibi بويان دب mûtedildir harerete, rutubete mayildir. *(Teshil. XIV - XV. 47)*

boyanık : Boyanmış.

Ciğerim dağına bak gör ne kadar baş yatur
Deme kim lâle gibi kana boyanık بویانق değilin
(Âli. XVI. 155)

boyanmak : Erişmek, ulaşmak, uzanmak.

Döşekten kopuben havaya düğer
Yukarı çıkıncak boşanır meğer
Sanır kim düşer ü yere boyanır بوینور
Heman lâhza çün uykudan uyanır *(Süh. XIV. 43)*

Öğütten, uyuyan gönül uyanır
Kulağa giren söz cana boyanır *(Süh. XIV. 20)*

Ah edersem boyanur بوینور Arşa benim tütünüm
Etmez isem nideyüm üştü baluma aru *(Kadı. XIV. 384)*

Boya yetmek : Yükselmek, boylanmak.

Hısarında boya yetti بویا یتدی ulaldı
Bıraktı şah ü besletti ol aldı *(Hurş. XIV. 10)*

Büyüdü kıvandı boya yetti ol
Ata bindi yay çekti ok attı ol *(Süh. XIV. 339)*

boy başı : Kabile reisi.

§ Her kim ki bir tümen başarabilür, boy başı بوی باشی olmağa ve bir boya han olmağa yarar. *(Ta. Sel. XV. 16, 2)*

boy beği : Aşiret boyunun başkanı.

§ Sifir سفیر [*Ar.*] : Vekil ve boy beği بویبکی. *(Bab. XVI. 1, 53)*

§ Sâmir سامر [*Ar.*] : Bir boy beği بوی بکی. *(Bab. XVI. 1, 53)*

§ Zû-mu'ahir ذو معاهر [*Ar.*] : Humyer'de bir boy beği. *(Bab. XVI. 2, 90)*

§ Betârika بطارقه [*Ar.*] : Boy beğleri ve keşişler. *(Bab. XVI. 2, 136)*

Düştüler lûtfuna sultan-ı baharın mazhar
Oldular boy beği بوی بکی gülzarda serv ü şimşat
(Ruhi. XVI. 32)

Bu sümbül-i hoş-bû ki düşer pâyine, gûyâ
Şah ayağına baş komuş boy beğidir بوی بکیدر *(Zati. XVI. 185)*

§ Azim askerle Mısr'ımı fetheyle, elin altında kemter bir boy beğin olayım ـــ. diye. *(Ev. XVII. 1, 530)*

§ Sultan Alâüddevle katlolunup yetmiş adet boy beyleri kelleleri ile Mısır sultanı Gavri'ye gönderdiler. *(Ev. XVII. 1, 146)*

Yanına dirdi asker-i ezharı her biri
Gûya ki iki boy beğidir serv ile çınar
(Hâleti. XVII. 43)

§ Et-tâni' التانى [*Ar.*] : Dihkan mânasınadır ki köyün sahibi ve ulusu demektir. Lisanımızda boy beği ve köy kethudası tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 8)*

boy bosun : Boy bos, endam.

§ Kaamet قامت [*Fa.*] : Boy bosun بوى بوسن. *(Ni'meti. XVI. 488)*

§ Yâl ü bâl يال وبال [*Fa.*] : Boy bosun ve tas tarım derler. *(Ni'meti. XVI. 641)*

§ Şeng شنك [*Fa.*] : Ol kimseye derler ki boyda bosunda بويده بوصونده surette ve sirette gözlerde ve gönüllerde makbûl ola. *(Şamil. XVI. 468)*

§ Yâl يال [*Fa.*] : Boy ve bosun بوى و بوسون. *(Şamil. XVI. 537)*

§ Bâlâ بالا [*Fa.*] : Boy bosun بوى بوسون ve depe ve ferman ve yukarı. *(Şamil. XVI. 390)*

§ Berz برز [*Fa.*] : Boy bosun بوى بوسون. *(Şamil. XVI. 393)*

boy boylamak : Bir kimsenin soyunu sopunu sayarak öğmek.

§ Dedem Korkut boy boyladı بوى بويلدى soy soyladı... *(Dede. XIV. 19)*

boy çekmek : 1. Boy atmak, uzamak.

§ Otlu sulu yerde büyüyüp yiyip içip enine uzununa istediği gibi boy çeküp بوى چكوب bir haylı karın kasık salmış. *(Hamza. XIV. 4, 62)*

2. Ayrı baş çekmek, bağımsızca iş görmek.

§ Eyâletgâhlarında olan ümerâ, mutasarrıf oldukları diyarda da'vâ-yı istiklâl edüp kendü namlarına hutbe okuttular ve başlu başlarına boy çektiler بوی چکدیلر . *(Solak. XVII. 6 - 1)*

boydaş : Akran, emsal.

§ Birkaç boydaşı بویداشی kızlar ile ve birkaç avratlar ile göl kenarına çıktı. *(Anter. XIV. 2, 15)*

§ Lâtifeyi terkedemezsen bâri kendi beraberin ve boydaşlarıñ بیداشلرك sözü sana ağır gelmiye. *(Kab. XV. 139)*

Adı çıkmazdı lebine gonca adaş olmasa
Serv ra'nalanmaz idi sana boydaş olmasa *(Revani. XVI. 144)*

boylamak : 1. Boy ölçmek, boy ölçüşmek.

Ak doğan her giz çekirge avlamaz
Erkek arslan dilkü çakal boylamaz بیلمز *(Kel. XIV. 2, 32)*

2. Boylu boyunca dalmak.

İlm-i ledün bahrine dalalı dir Gülşeni
Yetemezem ka'rine her nite kim boylaram بویلرم
(Gülşeni. XVI. 50)

Bağdad'ın yaylağın bile yayladı
İndi aşkın deryasını boyladı *(P. S. Ab. XVI - XVII.)*

Muhabbet bahrine daldım
Boylayıp gezer yürürüm *(Kuloğlu. XVII. 41)*

Hadden tecavüz eyledim derya-yı zenbi boyladım بویلدم
(Kuddusi. XIX. 7)

3. Sürekli olarak izlemek.

§ Kengal کنغال [*Fa.*] : Cemmaş mânasınadır. Yâni ol ki mahfi şikârın ve dostun gözedir. A'câm kengalgî kerded derler. Ve şikârın gözedüp boylamak بویلامق. *(Deş. XVI. 222 - 1)*

boylaşmak : Boy ölçüşmek.

§ Lâye's لایأس [*Ar.*]: Yâni her uzun boylular onunla boylaşsalar بویلشسلر cümlesinden yine boyu yüce görünür idi.
(Bab. XVI. 2, 157)

boymul : 1. Boynu halka gibi vücudunun renginden başka renkte olan hayvan veya kuş.

§ El-veşca' الوشجاء [*Ar.*] : Boğazı ak boymul بویمول dişi keçi. *(Terceman. XVI. 3, 267 - 2)*

§ El-hamam الحمام [*Ar.*] : Boymul olan kuşlara derler, zevatü'l-etvak gibi. *(Terceman. XVI. 282 - 2)*

2. Doğan cinsinden yırtıcı bir kuş.

§ Yuyu یویو [*Fa.*] : Boymul بویمل kuşu. *(Ni'meti. XVI. 647)*

§ Yuhe یهه [*Fa.*] : Boymul بویمل dedikleri yırtıcı kuş ve dediler ki delüce doğan. *(Caf. XVI. 180 - 1)*

§ Yuhe یوهه [*Fa.*] : Boymul بویمل. *(Şamil. XVI. 539)*

§ Kırguy قیرغوی [*Fa.*] : Atmaca .. ve boynul بویمول. *(Şamil. XVI. 478)*

boynıra : Boynu üzerine.

§ Kılıcım çıkardım saldım boynıra بوینره filhal başı kesildi ardına düştü. *(Cinan. XV 139)*

boynu burulmuş : Boynu bükülmüş, mahzun.

Burulmuş boynu بوروللش بوینو san armut sapıdır
Salınmış yüreği na'na çöpüdür *(Letaif. XVI. 30)*

boynu burulu : Boynu bükük.

Boynu burulu بوینو بوریلو, ayağı bağlu
Şehlâ gözü nemlü, canı dağlu *(Fuzuli. XVII 272)*

boynuna almak : Üzerine almak, deruhte etmek.

§ Melik buyurdu kim : Berzaveyh'in bizim ile sıdkını ve ihlâsını ve dakı bu zahmetli işi kim bizim buyruğumuzla boynuna aldı بوینه آلدی. *(Kel. XIV. 2, 7)*

§ Beni-Kırad fârislerini katletmeği boynuna aldı بوینه آلدی. *(Anter. XIV. 2, 285)*

§ Ya'kup eyitti: Ey şehriyar-ı Çin, çün işini bitirmeğe boynuma aldım بوينومه آلدم ben dahi halimi sana şerhedeyim. *(Ferec. XV. 80)*

§ Boyunlarına aldılar بوينلرينه آلديلر ki rûzgârlá sa'yedip itmamına eriştüreler. *(Ta. Sel. XV. 183 - 1)*

§ Sultan ne kim buyurdu ise bunlar boyunlarına aldılar بيونلرينه الدلر gönüldüler. *(Tuh. Le. XV. 201)*

§ Nevbet İdris'in idi, sen güderim dedin, boynuña aldın. *(Bektaş. XV. 146)*

§ .. Vılak oğlu Engürüs vilâyetini boynuna aldı, müslümanlığa zarar gelmeye.. *(Âş. XVI. 118)*

§ Bundan akdem benim ba'zı yerde iki bin akçam var idi, mezbur almasını boynuna almış idi بوينته المش ايدى, inkâr ider, almadığına yemin etsin. *(Sic. A. XVI. 2, 233)*

§ Kasım Voyvoda, ki serhat beylerinden yarar ve namdâr bir merd-i rûzgâr idi. Padişah-ı memâlik-ârâ hazretlerinin uğurunda can ü başı feda etmeği revâ görüp on iki bin asker-i müntehap dilâverler ile düşmanın iç illerin urmağı boynuna aldı بوينته الدى. *(Solak. XVII. 474)*

boynuna el bırakmak, (boynuna kol bırakmak) : Boynuna sarılmak.

§ Ol iki .... nihâl-i nevres-i gülzâr-ı melâhat benefşe-vâr birbirinin boynuna el bırakup بوينته ال براقوب hây hây ile bî-ihtiyar ağlarken. *(Hadika. XVI. 110 - 2)*

§ Birbirinin boynuna kol bıraktı بوينونه قول براقدى bûse-kenar ittiler. *(Ferec. XV. 528)*

§ Ol mah-peyker turdu şahzadenin boynuna kol bıraktı بوينونه قول براقدى, birkaç bûse dudağında ve yüzünde kodu. *(Ferec. XV. 338)*

boynuna kol bırakmak : → **boynuna el bırakmak.**

boynuna salmak : Kendisine bırakmak, uhdesine tevdi etmek.

Anın içün gelmişem işbu kızı ben
Ele getürem işit bu dem sözü sen
Velid dedi sen anı benim boynuma sal بوینومه صال
Saraya girdiler ikisi derhal *(Battal. XVIII. 265)*

boynuna sarmak : Bir kimseye hoşlanmadığı bir iş tahmil etmek.

§ .. Bir işi güç ile kişinin boynuna saralar بوینه سرلر ol işi düzmek ve zabteylemek ana müyesser olmaz.
(Kel. XIV. 158 - 2)

§ Bunca kişi geldiler kim bu işi boynuma sararlar بوینومه صرلر senin izzetin hakkıyçün kabul kılası değilim. *(Tez. Ba. XV. 21)*

boynunu burmak : Boynunu bükmek, tezallüm etmek.

Boynumu burdum بویمٔ بوردم yerindim eyledim ah ü figan
Mâcera-yi sohbet-i canânı andım ağladım
(Yahya Bey. XVI. 103)

boynun urmak : → **boynunu urmak.**

boynunu urmak, (boynun urmak) : Başını kesmek.

Avrat eydür Şatt'a ayruk girmegil
Geçmeğe vü ömr boynun urmagıl بوینن اورمغل
(Man. Tyar. XIV. 21)

Niçe zahitlerin kim boynun urdu بوینن اردی
Giderken al ile boynunu burdu *(İbrahim. XV. 55 - 1)*

Meşayihin himmeti kılıcını alayım
Kendi nefsim boynunu kendim urayım canım
(Eşrefoğlu. XV. 30)

Keser tama' damarını urur nefsin boynunu
Gör âşıklar dün ü günü nice savaşır canım
(Eşrefoğlu. XV. 36)

§ Elleri bağlı, ciğerleri dağlı divan sahninde çökerdiler ki boyunların uralar بوینلرین اورەلر. *(Câm. Na. XVI. 52)*

Boynuñu uralar بوينوكى اوره‌لر şimdi ey nâbekâr
Didi Asatur Seyyid'e kim nâmdâr *(Battal. XVII. 315)*
Abdülvahhab'ın buyur iki elin
Bağlayup boynunu ursunlar hemin *(Battal. XVII. 169)*
Getürdüler, didi Kelep imdi durun
Bunu söyletmen hemen boynun uruñ بوينون اوروك
(Battal. XVIII. 117)

boynuzlu böce : Kabuklu sümüklü böcek.

§ El-halezun الحلزون [*Ar.*] : Boynuzlu böce بوينوزلو بوجه dedikleri böcek ve sümüklü böcek. *(Ah. XVI. 315)*

boyraz : Poyraz.

Ezl [*Ar.*] : darlık, yolsuz iş tutan : 'amûs [*Ar.*]
Mis' مسع [*Ar.*] : boyraz yeli بويراز يلى , müşkil iş : gamûs [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 39)

boyu bükülmek : Beli bükülmek.

Nice boyum bükülüp بويم بوكلب olmaya yüzüm zer kim
Belünü sim ile koçtum deyü kemer öğünür *(Sarıca. XV. 7)*

boyun : 1. Kefil.

Boyun بوين ismi : kefil كفيل [*Ar.*] ü hem zamindir ضمين‌در [*Ar.*]
(Uc. Gar. XV. 27)

§ Filân nesneye filân kişi boyundur بويندر. *(Güls. XV. 38 - 1)*

§ ... Bu yerde kurt ile yürür koyun, eğer habbeniz giderse ben boyun بويون. *(Letâif. XVI. 53)*

Veca' [*Ar.*] : ağrıdır, hem boyunlar بوينلر : zimem ذم [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 103)

2. Deve boynu denilen gerdanlık.

§ Altmış gergü 30, dokuz pâre boyun بويون 9 ...
(Sic. B. XVI. 12 - 13, 188)

boyuna almak : Yanına almak, kendine arkadaş etmek.

§ ... Yiğitlerin okşagıl, boyuña algıl آلغل بويكه. *(Dede. XIV. 12)*

boyun almak (?) : Kefalet (→ boyun olmak).

Kefalet كفالت [*Ar.*] : boyun almaktır? بوين آلمقدر zaman ضمان [*Ar.*] hem
(Uc. Gar. XV. 27)

boyun bezi : Boyun atkısı.

§ Ridâ ردا [*Fa.*] : Taşına giyilen ton ve boyun bezi بوين بزى .
(Ni'meti. XVI. 339)

bayun cebesi : Boyunu kaplıyan gerdanlık.

§ ... Rehin bir boyun cebesi بوين جبه‌سى ve bir arpa bilezik ve iki zencir... *(Sic. A. XVI. 4, 1205)*

boyun çekici : Kimseye boyun eğmiyen, itaatsiz.

§ Gerden-keş كردن‌كش [*Fa.*] : Boyun çekici بيون چكيجى .
(Cam. Fa. XVII. 42 - 2)

boyun dutmak, (boyun tutmak) : **1.** Azmetmek, üzerine almak.

Saadet değil mi ki tutup boyun بين طوتب
Sözü düze Mes'ut Sa'di'leyin *(Ferh. XIV. 5)*

2. İnkıyadetmek, itâat etmek, rıza göstermek.

§ .. Din ve mürüvvet canibin aşağa kodu, şeriat ve tarikat yolundan çıktı, oğlu işaretiyle ol yatlu işe boyun duttu.
(Kel. XIV. 2, 57)

Boyun dutdu بين‌دتدى vü bindi ol boynuna
Güherleri sokmuş idi koynuna
Yapıştı perinin çak omuzuna
Bulut gibi düğdü hava yüzüne *(Süh. XIV. 252)*

Cühut ol dediğine tuttu boyun
Ne bilir ki ütüzüserdir oyun *(Süh. XIV. 197)*

§ Ben kocaldım ve zaif oldum, İmran kızı Meryem'i beslemeğe tâkatım yok, imdi kankınız boyun dutar بوين دڭر kim anı besleye. *(Enb. XIV. 783)*

§ Çün Meryem yetim kaldı. Zekeriyya beslemeğe boyun tuttu. *(İhlâs. XIV. 227)*

§ Ol gevheri ... göklere ve yerlere ve dağlara arzeylediler kimsesi anı saklamağa boyun tutmadı بوين طتمدى. *(İhlâs. XIV. 138)*

Gamzesinden dem-bedem yağsa başıma tığ u tir
Hükm anındır kul anın duttuk boyun بوين دتدق fermanına *(Şeyhi. XV. 155)*

§ Yâ Rab, eğer bu arzın bize ihtiyar üzre ise biz anı götürmeğe boyun tutamazuz بيون طوتامزز. *(Leys. Ar. XV. 269)*

§ .. Dördüncü : Hak Taâlâ buyruğuna boyun duta. *(Cennet. XV. 305)*

§ Râm رام [*Fa.*] : Dölek ve boyun tutucu بوين طوتجى ve muti' ve mülâyim. *(Ni'meti. XVI. 330)*

İtâ'at اطاعة [*Ar.*] : Boyun tutmak بوين طتمق. *(Müntehab. XVII. 3 - 2)*

boyun komaḳ : 1. Teslimiyet göstermek.

2. Selâm verene karşı esenlik dilemek.

Vermek selâm [*Ar.*] : ısmarlamak, boyun komaḳ بوين قومغ : teslimdir تسليم در [*Ar.*] *(Uc. Gar. XV. 5 - 2)*

boyunlamak : Boynunu kırıp öldürmek.

§ El-fers الفرس [*Ar.*] : Yırtmak ve paralamak ve katletmek ve boyunlamak بوينلمق. *(Ah. XVI. 755)*

bayunluk : Kefalet.

§ Boyunluğuma بوينلغومه muhalefet etmem. *(Anter. XIV. ?)*

boyun olmak: Kefil olmak, üzerine almak.

§ ... Sana vahyettüğümüz Kur'an'ı gönlünden ve mushaflardan mahvedüp götüreydük andan sonra bir kimse bulmayadın ki sana boyun olaydı بيون اوليدى. *(Leys. Ar. XV. 772)*

§ Ben size delâlet edeyin mi bir ehl-i beyte ki anı emzirup beslemeğe boyun olalar. *(Leys. Ar. XV. 174)*

§ Devenin sinirin kırmağa boyun olan ol idi. *(Leys. Ar. XV. 164)*

§ Sor anlara ki kangısı boyun olmuştur ana. *(Cev. Es. XV. 300)*

§ Hod Allahı, firişteleri getüresin birbirine boyun olalar بيون اولار ve risaletine tanıklık vireler.. *(Cev. Es. XV. 388)*

§ Ez-zamanü الضمان *[Ar.]* : Bir kimse bir kimsenin malına boyun olup ödeyecek olmak. *(Terceman. XVI. 2, 29)*

Bilişin var mı k'ola sana boyun
Yok ise vermeziz biz kurda koyun *(Şeh. Ş. XVI. 625)*

§ Cümlesi birbirine kefil ve boyun olup بيون اولوب... *(Ev. XVIII. 8, 133)*

boyun sunmak : İtâat etmek.

§ ... Ve biz ol hazrete boyun sunucuyuz. *(Cev. Es. XV. 35)*

§ Nevmid oldu her mütekebbir ki inad idicidir hakka boyun sunmaz بيون صونمز. *Cev. Es. XV. 342)*

Kaçan kim geldise ferman-i Kaadir
Boyun sundu بويون صوندى ana Eyyub-ı sâbir *(Çeng. Dâ. XV. 223)*

§ Tanrı Taâlâ emrine boyun sunduysa بوين صونديسه saâdet ile gide. *(Saat. XV. 87)*

boyun tartmak : 1. Kendini geri çekmek, kaçınmak.

Gönül kapıcı eyle oynar oyun
Ki baş koştuğun bilse dartar boyun درتر بيون *(Süh. XIV. 84)*

2. Boynunu kaldırmak, kibirlenmek.

Boyun tartuben بوين طرتبن od kaldırdı baş
Düşüp yere toprak oldu yavaş *(Ferh. XIV. 40)*

boyun vermek, (boy vermek) : 1. İtâat ve inkıyat etmek, teslim olmak, boyun eğmek.

Tanrı içün ey uslular gönlüm bana alıverin
Vardı bilişti dost ile geri bana boyun vermez بوين ورمز
(Yunus XIII - XIV. 382)

Tekebbürlüğe vermeyigör boyun
Anın udu yele verir yüz suyun *(Süh. XIV. 124)*

§ Bir kişinün gönlü bir avrata düştü meğer ol avrat eyitti : Ben sana boyun vermezin بوين ويرمزين dedi, tâ üç nesneden birin işlemeyince. *(Yüz. Ha. XIV. 171)*

Boyun vermeyen بين ورمين padişahlar başı
Eşiğinde sürünmek olur işi *(Ferh. XIV. 1)*

Adı mü'min dirliği münkir gibi
Hakka boy vermez بوى ورمز temam kâfir gibi
(Ga. XIV. 200 - 2)

§ Pes bu ma'niden ötürü dindar padişahlara muti' olmak ve boyun vermek farîza oldu. *(Kel. XIV. 2 - 2)*

§ Anın üzere ol bana inandı ve benim emrime boyun verdi بين ورد. *(Enb. XIV. 637)*

Ol gazâya korkudan varmadılar
Hakkın emrine boyun vermediler بيون ورمادلر
(İs. XIV-XV. 542)

§ Buhara halkı ana boyun vermezlerdi, Hıtayîler dahi anlara yardım ederlerdi. *(Kesir. XV. 279 - 2)*

§ Tâ ki halâyık anın ile hulklanalar padişahın kulluğunu idebileler, anın emrine boyun vereler بيون ورلر.
(İrşad. XV. 140)

§ Bir pâre taştan on iki çeşme çıkardı kırk yıl benim ümmetim içün ve dahi Tur dağını iki ferseng ululuğıyle koparıp getirdi bana boyun versinler içün. *(Cennet. XV. 384)*

§ Kaçan kim bir kimse size boyun verüp münkad olsa, mütâbaat kılsa... *(Leys. Ar. XV. 262)*

§ ...Tutmak istediler boyun vermedi بوين ورمدى cengetti. *(Ta. Sel. XV. 67 - 2)*

§ Kırk gemi, on bin kişi helâk oldu. Şahzade, Said içün, yaranları içün çok ağladı, mukadder bu imiş diyip kazaya boyun verdi بوين ويردى. *(Ferec. XV. 350)*

§ Lâkin bular anın aksin tuttular, Hakka boyun virmeyüp بيون ورميوب tekebbürlük idip şeytana ve hava-yi nefse mütâbaat kıldılar. *(Leys. Mu. XV. 272 - 1)*

§ El-iḫtişa'ü الاختشاع [*Ar.*] : Tevazu edip boyun vermek بوين ويرمك. *(Terceman. XVI. 30 - 1)*

§ Teslim تسليم [*Ar.*] : Kimseye muti' olup boyun vermektir. *(Bab. XVI. 2, 445)*

Rızasına verdim boyun
Lûtf ile kahrı bir bana *(Alâ. XVI. 41)*

§ İnkıyad انقياد [*Ar.*] : Boyun vermek. *(Müntehab. XVII. 9 - 1)*

§ El-inkıyad الانقياد [*Ar.*] : Bir kimsenin emr ü fermanına boyun vermek ki itâat eylemektir. *(Kdeb. XVIII. 392 - 1)*

2. Kefil göstermek.

§ Çok mal kessin, boyun vereyin بيون ويراين varıp getireyin. *(Anter. XIV. 2, 575)*

boy vermek : → **boyun vermek.**

Boz (I) : Sürülmemiş (toprak).

§ Ca'fer bin Musa Ericek ve Ötecik kethudalığın ve koruculuğun Mü'min bin Mustafa'ya verdi. ve kendi yerine vekil eyledi ki boz بوز yatan yerleri ekmek içün... *(Sic. B. XV. 8, 386)*

boz (II) : Göz bebeğinde görmeye engel olan beyazlık, aksu.

§ Bir himar aldım sağ ve sâlim deyü, bir gözü bozdur بوزدر. *(Sic. A. XVI. 7, 1173)*

bozaç : Boz renkte, boz renkli.

§ Sakallı bozaç بوزاج turgay sayradıkta. *(Dede. XIV. 7)*

bozarak, (bozırak) : Bozca, bozumsu.

§ Ve eğer bozarak بوزارق ve bulanık olursa balgam galipliğine delildür. *(Mü. Şi. XIV - XV. 4 - 2)*

§ Eğer bozırak بزرق ve bulanık olursa balgam galipliğine delâlet eyler. *(Teshil. XIV - XV. 7)*

bozarmak : Kırlaşmak, ağarmak, sararmak.

§ Bir gün Davut Tâî'yi gördüm kim benzi bozarmış بوزرمش korku ile, katı ağlar. *(Cennet. XV. 130)*

§ ... Dudakları depsere, benzi bozara, igen derleye, dili dutula. *(Cennet. XV. 134)*

§ Korkan âdemin benzi ya sarı, ya ak olur; zira can içeri gider, beden hararetten taşra kalır bozarur بوزرر. *(Hazain. XV. 39 - 1)*

§ Gâh kızarır gah bozarur بزرر, kuvveti zaif olur, âciz olur. *(Hazain. XV. 39 - 2)*

Bozarmış بوزرمش benzi kandan ergavanın
Zamiri rûşen olmuş daymuranın *(Çeng. Dâi. XV. 188)*

§ ..Yeşil renk ola, ana bakam, yohsa işbu beyaz kirece bakmak ile benim gözlerim bozarır بوزارر. *(Bektaş. XV. 144)*

§ Beyaz kirece bakmaktan gözleri temam bozarırdı, nûru feri kalmazdı. *(Bektaş. XV. 143)*

§ Kâliden كاليدن [*Fa.*] : Dağıtmak ve basmak ve saç bozarmak بوزارمق ve karış muruş olmak ve koñaklanmak. *(Ni'meti. XVI. 32)*

bozca aş, (bozca aşı) : Yoğurtlu çorba.

§ Duğbâ دوغبا [*Fa.*] : Toğa, yâni bozca aş بوزجه اش. *(Caf. XVI. 64 - 2)*

§ Mastâve ماستاوه [*Fa.*]: Ma'ruf bir aş adıdır, ba'zılar ana bozca aş derler. *(Caf. XVI. 153 - 1)*

§ Duğbâ دوغبا [*Fa.*] : Toğa ki bozca aşı بوزجه اش derler. *(Ni'meti. XVI. 326)*

§ Duğbâ دوغبا [*Fa.*] : Yoğurt aşıdır ki bozca aş بوزجه اش ve toğa dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 286)*

bozca aşı : →**bozca aş.**

bozcıl : Boz renkli, bozumtrak.

§ Merhum Tat Ali Paşa bir bozcıl بوزجيل, burnu abraş zebun bargiri şehir kethudası İbrahim Çelebi'de emanet vaz'ettikte... *(Sic. A. XVI. 7, 892)*

bozdağan (bozdoğan, boztağan, boztoğan) : Demir topuz, gürz.

§ Lâin kolayına büyümüş, kavi hasma rast gelmemiş! İl yumruğunu yimemiş, kendi yumruğunu bozdoğan بوزدغان sanır. *(Müslim. XV. 17, 3)*

§ Omuzlarında altun bozdoğanlar بوزدوغانلر ile. *(Müslim. XV. 10, 36)*

§ Boztağan بوزطغان demürü 10, terazi 10 ... *(Sic. B. XV. 9, 3)*

Hamle kıldı aldı ele boztoğan بوزطغان
İsteyip Tırfil'i yürüdü revan *(Enveri. XV. 64)*

Bahadırlar binüben hayzerani
Yetürdü birbirine bozdoğanı بوزدغانی *(Hikmet. XV. 448)*

Dağılmış baş ü beyni bozdağandan بوزدغاندن
Bahadırlar yumuşlar dest candan *(Şeh. Ş. XVI. 559)*

§ Şeşper ششپر [*Fa.*] : Bozdağan بوزداغان. *(Şamil. XVI. 467)*

§ Dürbaş درباش [*Fa.*] : Boztoğan بوزطوغان. *(Şamil. XVI. 153)*

§ Miytu ميتو [*Fa.*] : Bozdağan بوزداغان. *(Şamil. XVI. 514)*

§ İskender Paşa hazır bulundu, heman dem karşıda bozdoğanla بوزدغانله atıp urdu, depesi üzerine yıkıldı. *(Aş. XVI. 126)*

Bozdağanlar بوزدغنلر muştile göğsün döğüp kalkanlar od saçup top u tüfekler yalmınup yalmanlar
(Selim. XVI. 94)

§ Kam' قع [*Ar.*] : Başına çomağla veya boztağanla بوزطغانله urmak. *(Bab. XVI. 1, 263)*

§ Kırmîd قرميد [*Ar.*] : Kızıl pişmiş kiremit ve tuğla ve bozdağan بوزدغن. *(Bab. XVI. 2, 473)*

§ Debbus دبوس [*Ar.*] : Demür bozdağan بوزدغان ve demürden çomak. *(Bab. XVI. 1, 134)*

§ Bin beş yüz boztağan بوزطغان ile kurtulamazsın.
(Sır. XVI. 150 - 1)

§ Şeşper شپر [*Fa.*] : Boztağan بوزطغان yâni bozdağan بوزدغان dedikleri çomak ki altı yapraklu olur. *(Caf. XVI. 94 - 1)*

§ Şeşper شپر [*Fa.*] : Bozdağan بوزدغان. *(Ni'meti. XVI. 427)*

§ Debbus دبوس [*Ar.*] : Bozdoğan ve çomak. *(Deş. XVI. 156-2)*

Elinden ol kadar yemişti düşman bozdağanı kim
Kızıl-elmadan ayva koptu nâgâh işidip anı *(Baki. XVI. 27)*

§ Şeşper شپر [*Fa.*] : Altı yapraklı bozdağan بوزدغان.
(Nuh. Tuh. XVII. 74 - 1)

§ Şeşber شپر [*Fa.*] : Altı yapraklı çomak ki bozdoğan derler.
(Cam. Fa. XVII. 28 - 1)

§ Esna-yi harb ü kıtâlde bir kolu kopası kâfir-i bîdin şah-ı rûy-i zeminin ardından gaafilâne mübarek başlarına bir boztağan havale edüp... *(Solak. XVII. 34 - 2)*

§ Laḫt لخت [*Fa.*] : Dokuz mânası var : 1 - Gürz ve çomak mânasınadır. Lâkin bu çomağı topuz şeklinde başı demüre kaplı ve dendaneli olur, hûdu ve zırhı pare pare eder deyü vasfederler. Zahiren boztağan بوزطغان dedikleridir.
(Bürh. XVIII - XIX. 545)

bozdoğan : → **bozdağan.**

bozgun söylemek : Bir şeyin iyi ve fena taraflarını söylemek.

§ İntikad انتقاد [*Ar.*] : Sözü bozgun söylemek بوزغون سويلمك . *(Müntehab. XVII. 9 - 1)*

bozırak : → **bozarak.**

Bozkun : Bozuk.

§ Er-remid الرمد [*Ar.*] : ... ve tadı ve rengi bozkun بوزقون ve bulanık su. *(Terceman. XVI. 366 - 1)*

§ Zamanın böyle bozkunluğunu بوزقونلغنى ve halkın şöyle azgınlığını görüp. *(Rahat. XVI. 366)*

bozlağ : → **borlağ.**

Bozlamak : Bağırmak, böğürmek.

§ Deve dört gez bozladı بوزلدى Peygamberler âmin dedi. *(Hay. XV. 29)*

§ Bay Böre Beğ ne ağlayıp bozularsın? *(Dede. XIV. 35)*

§ El-müstahinnü المستحن [*Ar.*] : Bozlayıcı بوزليجى erkek deve. *(Terceman. XVI. 3, 15 - 2)*

Boz muḫalif : Kirli boz.

§ Bin akçaya bir boz muḫalif بوز مخالف , bir ayağı karıncalı bir eşek aldım. *(Sic. A. XVI. 6, 199)*

§ İşbu boz muḫalif بوز مخالف ve sol kıçında kemik dağı olup ve kıçları çağşak merkebe... *(Sic. A. XVI. 7, 1100)*

boztoğan : → **bozdağan.**

boztoğan : → **bozdağan.**

bozuk : Tanburaya benzer bir çeşit saz.

Bunu ben bir kolay san'at sanırdım
Mızrabım kırıldı bozuk çalarken *(Saz. Kâmil. XVIII. 389)*

bozumtuk : Boza çalar.

§ El-erbek الاربك [*Ar.*] : Bozumtuk بوزمتق siyah deveye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 89)*

bö, (böy) : Zehirli örümcek.

§ Yılan soktuğuna ve akrep soktuğuna ve böy بوی soktuğuna fâide ede. *(Yadigâr. XIV. 114 - 2)*

§ Dilmûk دیلموك [*Fa.*] : Bö بو dedikleri ağulu örümceğe benzer böcektir. *(Miftah. XV. 86)*

§ Gande غنده [*Fa.*] : Bö بو derler örümcek gibi bir böcektir, âdemi sokucak öldürür. *(Ni'meti. XVI. 463)*

§ Deylemûk دیلموك [*Fa.*] : Bö بو bâşed, yâni âdem sokucu. *(Şâmil. XVI. 163)*

§ Es-setat الثطاة [*Ar.*] : Böcek envaından böy بوی derler bir böcektir. *(Ah. XVI. 234)*

§ El-ʿadrafut العضرفوط [*Ar.*] : Erkek bö بو yâni bö بو dedikleri ağulu böceğin erkeği. *(Terceman. XVI. 2, 75 - 2)*

§ Es-setat الثطاة [*Ar.*] : Böبو dedikleri böcek envaından bir böcektir. *(Terceman. XVI. 227 - 1)*

§ El-ʿazae'tü العظاءة [*Ar.*] : Ve bazı lûgatte böy بوی ve örümcek deyü kaydolunmuştur. *(Terceman. XVI. 2, 77 - 2)*

§ Deylemek دیلمك [*Fa.*] : Bö بو dedikleri ağulu böcek ki Arapça rüteylâ ve rüteyded derler. *(Cam. Fa. XVII. 51, 2)*

§ Ḫâyegir خایه‌گیر [*Fa.*] : Böy tâbir olunan canavardır ki örümcek cinsindendir, kaatildir. Arabide rüteylâ denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 235)*

§ Dîlemek دیلمك [*Fa.*]: Ankebut cinsinedn böy بوی tâbir olunan canavara denir. Akrep gibi zehrnâktir ve mûziyattandır. *(Bürh. XVIII - XIX. 290)*

böce : Böcek.

§ Kûzen کوزن [*Fa.*]: Tonuzlan böcesi بوجه‌سی . *(Miftah. XV. 126)*

§ El-halezun الحلزون [*Ar.*] : Boynuzlu böce بوجه dedikleri böcek ve sümüklü böcek. *(Ah. XVI. 315)*

§ Fasiyâ فاسیا [*Ar.*] : Osurgan böce بوجه . *(Bab. XVI. 1, 45)*

§ Gıfr غفر [*Ar.*] : Bir cins böcedir بوجه‌در . *(Bab. XVI. 1, 73)*

böcü : Umacı, öcü.

§ Ed-dayağta الضيغطى [*Ar.*] : Ol şeydir ki oğlancıkları anınla korkuturlar, lisan-ı sıbyanda ana böcü بوجو derler. *(Kdeb. XVIII. 68 - 2)*

§ Arus-ı kec عروس كج [*Fa.*] : Ol zişt ve mehip surettir ki çocuklar yanazlık eyledikte anınla korkuturlar. Türkide böcü بوجو derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 419)*

§ Keḫ كخ [*Fa.*] : Ol zişt ve mühevvil surettir ki bazı nesneden düzüp anınla çocuk korkuturlar. Türkçe böcü بوجو tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 474)*

böcük : Böcek.

§ Ḫarek خرك [*Fa.*]: Devecük dedükleri böcük بوجوك ki çekirge şeklinde incerek, uzunrak, kanatları yok, uzun ayakları vardır. *(Caf. XVI. 48 - 2)*

böget : → **büget.**

böğrek, (böğrik) : Böbrek.

§ Ve eğer biregünün böğriğinde بوكركنده daş ola anı çok kaynadalar. *(Edviye. XIV. 12)*

§ Böğrek بوكرك ağrısı içün su ile ve kereyağı ile kaynadalar vereler. *(Yadigâr. XIV. 65 - 1)*

§ Böğrekte ve kavukta olan taş içün demür suyiyle veya turup yaprağı suyiyle.. *(Yadigâr. XIV. 115 - 2)*

§ Kaynamış şarap böğrekte ve kavukta kum ve taş bitüre. *(Yadigâr. XIV. 11 - 2)*

§ Ve ıssıdan hasıl olan baş ağrısına ve kulak ve böğrek بكرك ağrısına... *(Mü. Şi. XIV - XV. 2 - 1)*

§ Bulanuk su içmekten sakınalar kim böğreğinde بكركنده, yüreğinde taş eyler. *(Hazain. XV. 17 - 1)*

Külye كليه [*Ar.*]: böğrek بوكرك, kebd [*Ar.*]: bağır, riye [*Ar.*] ne *(Uc. Gar. XV. 50)*

Seğirttiğim görüp illerde yağı
Sızardı korkudan böğrekte بوكركده yağı *(Çeng. Dâi. XV. 254)*

§ Öyken ve bağır ve yürek ve böğrek بوكرك ve öd ve...
(Leys. Mu. XV. 280 - 2)

§ İki böğrekte بكركده menfaatleri kim yellerini dağıtır.
(M. Na. XV. 6)

§ Pülk پلك [*Fa.*] : Böğrek بوكرك külye mânasına.
(Ni'meti. XVI. 182)

Öykene : rie [*Ar.*], böğreğe بوكركه : külye كليه [*Ar.*]
Ant : eliyye [*Ar.*] cem'i elâyâ [*Ar.*] *(Naz. Le. XVII. 10)*
Dalağın adı : tıhal [*Ar.*] ü dahi böğrek : külye كليه [*Ar.*]
(Nuhbe. XVIII - XIX. 112)
Böğreğe : بوكركه külye كليه [*Ar.*] : denir, akciğerin adı : rie [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 49)

böğrek eriği : Can eriği.

§ Şah-lûh شاه لوح [*Fa.*] : Can eriği ve böğrek eriği بوكرك اريكى dedikleri sarıca hurde eriğe denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 383)

böğrik : → **böğrek.**

böğrüşmek : Hayvanlar hep birden böğürmek, insanlar bu şekilde böğürmek.

§ Yalınuz kardaş deyip ağlaştılar, böğrüştüler بوكرشدلر.
(Dede. XIV. 47)

Böğür iği : Yakınında bulunup sürekli olarak rahatsızlık veren (şey veya kişi).

§ ... Ol dahi bize bir böğür iği بوكراكى ola didi.
(Anter. XIV. 2, 268)

böğürtlen kuşu : Bokluca bülbül.

§ Sânenc سانج [*Fa.*] : Bir siyah ve küçük kuştur, bu kuşu ötleğen ve böğürtlen kuşu بوكرتلن قوشى ile tefsir ederler, hoş-avaz olur. Hâlen bokluca bülbül dedikleri kuştur.
(Bürh. XVIII - XIX. 336)

bölge : Mıntaka.

Diyarbakır, Afşar benim timarım
Bölge bölge timarlarım kal demiş *(Kara. XVII. 198)*

bölme : Parça

§ El-kıt'atü القطعة [*Ar.*] : Bir nesnenin pâresi ve bölmesi بولمسی. *(Terceman. XVI. 2, 163 - 1)*

bölücek : Ufak bir bölük.

§ Nedeetün ندأة [*Ar.*] : Bir bölücek بلوجك ot. *(Bab. XVI. 1, 342)*

bölüç : Bölük.

§ Zafiretün ظفيرة [*Ar.*] : Bir bölüç بلوج örülmüş saç ve örme. *(Bab. XVI. 1, 230)*

bölük, (belik (I)) : 1. Saç bölüğü, saç örgüsü.

§ Bir niceler eyitti : Anın başı önünde etten iki buynuz gibi nesne var idi andan ötürü ana Zülkarneyn demek, Arap dilince iki buynuzlu demek olur. Bir niceler eyitti : İki görklü bölüğü بلك var idi önünde asılmış idi. *(Enb. XIV. 758)*

§ Eğer avrat gusleylese, saçları dibine su yetiştirse bölüklerini بلكلرنی çözmek lâzım değildir. *(Ter. Kurt. XVI. 29)*

Salıverirsin kolunca
Beliğin kara değil mi *(Kara. XVII. 233)*

Döküvermiş mar beliği kolunca
Sarılaydım ince belin üstüne *(Kara. XVII. 26)*

2. Parça, kısım.

§ Bir bölük بلوك bal iki bölük su şol kadar kaynatalar üç bölükten بلوكدن bir bölüğü kala. *(Mü. Şi. XIV - XV. 151 - 2)*

bön : Saf, ahmak.

§ İki ortak var idi : Birisi yavlak zirek ve bilge ve birisi bön بون ve gafil idi... *(Kel. XIV. 55 - 2)*

Bön بون kişi zireklere çok aldana
Zirek ol aldamağı gey iş sana *(Man. Tayr. XIV. 242)*

§ Eğer ebleh ve bön بون isem niçün dünya işün güzaf işlemezem. *(Tazarru. XV. 182)*

§ Kâlû ve kâlûş کالوکالوش [*Fa.*] : Bön, ahmak mânasına.
(Miftah. XV. 116)

§ Mâzenderanîler bir uğuz ve bön soydur.
(Müslim. XV. 22, 22)

§ Ebleh ve bön kişiler eline ağaç verip deve ve sığır gütmeğe gönderdi. *(Ta. Sel. XV. 16 - 2)*

§ Surette bön gözükürler amma kılı kıldan seçerler.
(Maarif. XV. 283)

§ Sâde-dil سادەدل [*Fa.*] : Ebleh ve bön kimesne ki nesne bilmez.
(Ni'meti. XVI. 372)

Cihanı bön sanıp deprenme gaafil
Ki âlem toptolu mekr ü hiyeldir *(Letaif. XVI. 69)*

§ Zencir altında yürümek ayyarlar işidir, bön ve ahmaklar işi değildir, zira bön بون ve ahmak vehham olur.
(Ha. Ş. XVI. 103 - 1)

Üçüncüsü budurur kim olan bön
Zarafetten edepten anlamaz yön *(Güvahi. XVI. 97)*

§ Kâliv کالیو [*Fa.*] : Bön ve ahmak ve sergeşte.
(Şamil. XVI. 485)

§ Gûl کول [*Fa.*] : Bön ve ebleh mânasına.
(Cam. Fa. XVII. 58 - 2)

Sebk [*Ar.*], izâbe [*Ar.*], ceml [*Ar.*] : eritmektir, küdâzîden [*Fa.*] gibi
Suht [*Fa.*]: yandırdı, suliyy [*Ar.*], kâlîvegî کالیوکی [*Fa.*] : bönlük بونلك tükûk تكوك : [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 93)

§ Ratit رطیط [*Ar.*] : Bön ve ahmak kimseye denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 172)

§ Peth پتخ [*Fa.*] : Denk ve hayran ve mebhut ve bön بون ve seme mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 146)*

§ Sade-dil سادەدل [*Fa.*] : Ebleh ve ahmak ki uğuz ve bön tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 333)*

bön düşmek : Budalalık etmek.

§ Keklik bön düşüp بون دوشوب gafletle gözlerin yumar. *(Letaif. XVI. 82)*

börk (börke, börki) : Başa giyilen külâh, kalpak gibi şeyler.

§ Kayser ol börki برکی başına urdu. ... *(Fütuh. XIV. 19)*

İster isem kim kişiye kasdedem
Börkü برك altından başını iledem *(Man. Tayr. XIV. 240)*

Esen olucak baş ü buluna börk
Mizaç olsa sağ yavu varmaya görk *(Süh. XIV. 245)*

§ Baş esen olsa börk برك bulunmaz mı olur. *(Dede. E. XIV. 193)*

Belinde kuşağı eğninde kürkü
Yüzünde burkaı başında börki برکی *(Hurş. XIV. 10)*

§ Kamu leşkerlerin kızıl börk giysinler, sen ak börk بورك giygil. *(T. Oruç. XV. 15)*

§ Bunların misali şol şahine benzer kim av yerine ilettiler, dahi başından börkünü aldılar, avını gösterdiler dahi ol şahini ardınca saldılar. *(Müz. XV. 25)*

§ Amma Ebumüslim elem çekti, sağ olan baş gine börk بورك bulur, didi. *(Müslim. XV. 5, 111)*

§ Hân-ı zeman ise başına bir acayip börki geymiş. *(Müslim. XV. 10, 45)*

§ Ol şahbaz ki garip düşmüştür dönüp celve börkünü başına urur. *(İrşat. XV. 494)*

Cümle kızıl börk بورك giydi subh-dem
Kal'aya anlar dahi, göründü hem *(Enveri. XV. 83)*

§ ... Ve keçeden börkü var idi ve elinde asâsı var idi. *(Cennet. XV. 395)*

§ Giydiği cübbe ve kaftan ve kur kuşak ve nevruzî börkünü ana bağışladı. *(Ta. Sel. XV. 88 - 2)*

Yeniçeri ki ak börki بورکی giyerler
Anın kisvetini andan sayarlar *(Salâtin. XV. 38)*

Başına börk urur bağlar ayağın
Doğancılar eli olur durağın *(Ga. Ra. XV. 125)*

§ Tanışıkçun yok ise börküñ برکوك yanına ko. *(Ata. XV. 8)*

Börkecüğüm بورکه جکم vere idüm giyedün
Her ne ki bunda bulunur yiyedün *(Ruşeni. XV 89)*

Giyme gerekmez ana Hâlık'turur
Börke بورکه senün bigiye lâyıkturur *(Ruşeni. XV. 91)*

§ Giderken bir çoban gördü kim keçe giymiş ve keçeden bir börk başına urmuş koyun güder. *(Tez. Ba. XV. 130)*

§ Gök kaftan 52, bir börk برك ve bir kalkan...
(Sic. B. XV. 9, 158)

§ Bertale برطله [*Fa.*] : Börk بورك ve kızıl takye.
(Sıh. Ac. XV. 65-2)

§ Yâ İbrahim Hacı, başında giydiğin börki بورکی bizim nazarımızda indir, didi. Meğer kim ol vakıt İbrahim Hacı'nın başında ahu postundan börkü var idi. *(Bektaş. XV. 115)*

§ Alevî eyitti: Ey ahmak ne dirsin, çık taşra, yohsa çeneni uvadıp dişini düşürürler, seni eski börk بورك gibi oka dikerler.
(Ferec. XV. 472)

§ Külâh کلاه [*Fa.*] : Börk, kalensüve mânasına.
(Caf. XVI. 141 - 2)

Saltanat tacın giyen âlemde mağrur olmasın
Nice sultan börkün بورکن atmıştır beğim bâd-ı hazan
(Baki. XVI. 45)

Başına urunmuş bektaşi börkü
Sırtına da almış çılkava kürkü *(Saz. Köroğlu. XVI. 47)*

Bu Osman nesli börk بورك bilmezdi asla
Bularda börkü Orhan etti peydâ *(Hadidi. XVI. 70)*

§ Külâh کلاه [*Fa.*] : Börk بورك ve takye ve mutlaka başa giyecek nesne. *(Ni'meti. XVI, 546)*

§ Kefkûl كفكول [*Fa.*] : Eski börk بورك. *(Şamil. XVI. 481)*

§ ... Sen, Yeniçeri geçinip başına Yeniçeri börkü بوركى giyip müslümanların gece ile evin basıp taaddi idersin diyip.. *(Sic. A. XVI. 3, 269)*

Nedir teşviş gitse câh ile kürk
Çü baş ola esen tiz bulunur börk *(Güvahi. XVI. 32)*

Saltanat tacın giyürse baht mağrur olma kim
Nice sultan börkün almıştır beğim bu rûzgâr
(Ârifin. XVI. 35)

§ ... Yahut başlarından börklerin بوركلرين çıkarturdu... *(Aş. XVI. 50)*

Değirmi : gird [*Fa.*] ü kelûle [*Fa.*] : kulâh كلاه [*Fa.*] : bedrik ü börk بورك *(Genç. XVII. 72)*

§ Kırmızı ve sarı ve siyah börkler giyilmek.. *(Solak. XVII. 10 - 2)*

§ Külâh-i gird كلاه كرد [*Fa.*] : Bir nevi' değirmi takye ve börk بورك. *(Nuh. Tuh., XVII. 55 - 2)*

§ Nice Sultanların başı börksüz بوركسز. *(Naima. XVII - XVIII. 346)*

§ El-kalensat القلنساة [*Ar.*] : Takıyye dedikleri şeydir. ki başa giyerler ve Türkçede takye ve börk ve fes derler. *(Kdeb. XVIII. 79 - 2)*

§ Bârânî بارانى [*Fa.*] : Yağmurluk ve başlık tâbir olunan börk ve kaput ve aba ve kebe misillü libastır. *(Bürh. XVIII - XIX. 95)*

§ Samender سامندر [*Fa.*] : Semender mânasınadır ve ol canavardır ki sıçan heyetinde olur, ateşte tekevvün eder, derisinden kalpak ve börk بورك ve takye yaparlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 336)*

börke : → börk.

börki : → börk.

börtdürmek : Az pişirmek (eti).

§ El-înadu الايناض [*Ar.*] : Eti börtdürmek بورتدورمك ve katı bi şirmemek. *(Terceman. XVI. 149 - 2)*

böy : → **bö.**

böyle ile : Böylelikle, bu suretle.

Gördüler böyle ile ايله بويله olur değil
Bildiler anda varan gelür değil *(Mevlit XV 91)*

böyleme : Böylesi.

Gözlerüm bâde-furuş ü gözüdür bâde-perest
Böyleme بويلمه içkiciye düşmemiş ola göze göz
(Kadı. XVI. 466)

böylesine : Böyle, bunun gibi, bu yolda.

Hûbda çehre ile sine gerek
Belki mahbup böylesine بويلەسينه gerek *(Baki. XVI. 153)*

§ Meğer Süleyman Paşa-yı Gazi'ye bu hal vâki' olmazdan mukaddem yanında olan gazilere bir gün böylesine بويلەسنه dedi ki: Eğer ben bu yakında âhirete intikaal edersem sizlere vasıyyetim böyle olsun ki beni bu vilâyette Bolayır'da defnedesiz. *(Solak. XVII. 14 - 2)*

§ Ba'demâ ferman-ı şehriyar-ı memâlik-sitan böylesine cereyan buldu ki... *(Solak. XVII. 285 - 1)*

böz : → **biz.**

bu ara : Bura, burası.

Buyurur haznedara var haneye
Bir sandık var getir bu araya بوآريا
(Yuz. Şeyd. XIII. 85)
Bu arada بوآراده nükte geldi hoş latif
Dinle size aydayım ben kul zaif *(Yuz. Şeyd. XIII. 57)*

§ Yâ seyyid bu ara بوآرا nakam ağzıdır. *(Fütuh. XIV. 224)*

§ Amma meşayih-i ızam bu arada çok dürlü kavil idüptürler. *(Si. Da. XIV. 13)*

§ Bu makamda söz çoktur amma bu araya بوارایه bu kadar yeter. *(Hazain. XV. 43 - 2)*

§ Her hastalığa bir dürlü ilâç tedbirin etmiştir, komuştur. Bu arada بو آراده elimden geldikce bildireyim. *(Hazain. XV. 13 - 2)*

§ Pes bu arayadek بو آرایه‌دك okudu. *(Cev. Ah. XV. 7)*

§ Pes bu arada بوآراده dahi Hak Taâlâ iki vechile temsil kıldı. *(Leys. Ar. XV. 35)*

§ Hâzin bir nice kişiyle ol eve vardı gördü bir harabe yerdir, mahalle halkından sordu, ol kavm eyitti: Bir nice yıldır bunda âdem girdiği yoktur. Bir iki gün bu araya بوآرایه bir iki cerrar geldi gine gitti. *(Ferec. XV. 501)*

§ ... Ve bu sâatte ibadette olanların vasfın ve mertebesin bu aradan anla ki... *(Saat. XV. 54)*

§ ... Bu araya ne mekân denir? Tercüman dedi kim: Bu araya Medinetü's-Selâm denir. *(Rahat. XVI. 3)*

bu asıl : Bu gibi, böyle.

§ Bu asıl بواصل çalgu ile ve ırlamağ ile ... *(Hamza. XIV. 55,84)*

§ Bu asıl بواصل tenha yerde oturmaktan muradınız nedir. *(Hamza. XIV. 35, 39)*

§ Bu asıl بواصل kadıların anca bunun gibi ef'âlleri olur. *(Maarif. XV. 185)*

§ Fe-emma zinhar bir dahi bu asıl gerçek sözü söyleme kim inandırınca altı ay zahmet çekersin dedi. *(T. E. XV. 54)*

buba : Baba.

§ Bilmez misin kim ol kişi uçmakta benim ve bubam بوبام İbrahim'in yoldaşıdır. *(Cennet. XV. 3)*

bucacık : Köşecik.

Verme Kuddusi'ye sıklet hem safadır bucacığım بوجاجغم
(Kuddusi. XIX. 125)

bucağ : → **bucak.**

bucak, (bucağ) : Köşe.

§ Zahit ev bucağında بجاغنده oturup bu hali göre dururdu.
(Kel. XIV. 18 - 1)

§ Yüzüğü alup getürüp verdi, misk gibi kokusu var idi ve yıldız gibi nur verirdi ve dört bucaklu بجقلو taşı var idi.
(Si. Da. XIV. 77)

§ Çünkü akşam oldu Hamza bucakta بوجاقده oturdu.
(Hamza. XIV. 1, 144)

Gehi bir bucakta بوجاقده yamar hırkasın
Gehi oda urmak umar hırkasın *(Ferh. XIV. 34)*
Gözetirdi Nakkaş gece olucak
Ki doldu karanuluk her bir bucak بوجق *(Süh. XIV. 104)*

§ ... Gördü birkaç dahi âdem konmuşlar, atların bağlamışlar. Bu dahi atını bir bucağa بجاغه iletti bağladı.
(Hazain. XV. 25 - 2)

§ İmdi ben bir avratım, yurdum bucaktır بوجقدر.
(Ferec. XV. 125)

§ Her kim bu ismi tan yeri ağarmadın evinin dört bucağında بوجاغنده ikişer gez okusa.. *(Cev. Ah. XV. 15)*

§ Kanâat bucağında himmet ayağını teslim eteğine sarmıştım.
(İrşad. XV. 77)

§ Bunun bigi kimse lâyık değil mi kim izzetten, kerarmetten sürüğüp hûr u hakir gerü külhan bucağına بجاغنه müstahık ola.
(Müneb. XV. 27 - 2)

§ Bir pîr heybetli oturmuş, çok halk anın yöresinde oturmuş ben dahi vardım bir bucakta بوجاقده oturdum.
(Tez. Ba. XV. 48)

§ Gördü kim bir koca oturur ve çok kavm yöresinde oturur ve ben bir bucakta بوجقده oturdum. *(Tez. Lâ. XV. 55 - 1)*

§ Dili kesilmiş kişi bucakta بجقده oturmuş yeğrektür. *(Güls. XV. 3 - 2)*

§ Kâ'be, Nuh zamanında gark olup yıhıldı; İlyas buldu açtı. Makam-ı İbrahim'i bir bucağında بجقنده vaz'etti. *(Hay. XV. 22)*

Devlet ol k'ide bir bucakta بجقده makam
Ardına ata güft ü gûyü temam *(Tazarru. XV. 37)*

Nâgehan baktı vü gördü Âmine
Evi bucağında nigû-siyreti *(Mevlit. XV. 31)*

§ Peygule پیغله [*Fa.*] : Bucak بوجاق yâni evin ve her nesnenin köşesi. *(Deş. XVI. 308-1)*

§ Ve ol nesnas-ı pür-rîvi günbed-i dımağda bir bucağda بوجاغده bulup... *(Hüs. Dil. XVI. 129)*

§ Ekaalim-i Osmaniyye gaziler ocağı, din-i kavîmin karargâhı, islâm-ı selâmet-encamın yatağı ve bucağı بجاغی olmağla ... *(Mevahib. XVI. 7)*

§ ... Pençereye tükürürüm bucağa düşer. *(Letaif. XVI. 35)*

§ Biregü kim bir bucakta oturmuş ola... *(Tez. Ün. XVI. 7 - 1)*

§ Ol tacın yetmiş bucağı ola, her bucağında bir yakut ola. *(Ta. Şahi. XVI. 30 - 1)*

§ Peygûle پیغوله [*Fa.*] : Bucak بوجق ve dar sokak. *(Şamil. XVI. 219)*

Çü gördü Lâmii mihrab-ı taak-ı ebrunu
Bu çeşmi hasta gibi çıkmaz oldu bucaktan *(Lâmii. XVI. 102)*

Devr-i ruhunda bulmadı bir kûşe-i ferağ
Bu köhne bağı aradı gönlüm bucak bucak *(Ruhi. XVI. 274)*

Dîdare karşı Zati sâfi sürer safalar
Sofi bucakta daim hayran olup uyuklar *(Zati. XVI. 152)*

§ Günciden كنجيدن [*Fa.*] : Sığmak ve bucakta بوجاقده oturmak. *(Ni'meti. XVI. 35)*

Görür bir bokçayı almış kucağa
Görüp hatunu sindi bir bucağa *(Şeh. Ş. XVI. 123)*

Gevdeler : ecsam [*Ar.*] ü tenhâ [*Fa.*] ; zâviye زاويه [*Ar.*], gûşe [*Fa.*] : bucak بوجاق

Yazmadır : resm [*Ar.*] ü nigâşten [*Fa.*]; ısıcak : germ [*Fa.*] ü hanez [*Ar.*] *(Naz. Cev. Dürrü - nızam. XVIII. 41)*

§ Künc كنج [*Fa.*] : Bucak بوجق ve köşe mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 501)*

§ Keş كش [*Fa.*] : Sekiz mânası var ... 4 - umumen bucak ve hususan but tâbir olunan uzvun bucağına ve içine denir ki kasık tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 485)*

bucakta oturmak : Bir köşeye çekilmek, inziva etmek.

§ İnziva انزوا [*Ar.*] : Bucakta oturmak. *(Müntehab. XVII. 9 - 1)*

bucurgat : Vinç.

§ Ol rîsman bucurgatlar بوجرغاتلر ile çekilirse ol taplayı ol semte çeker. *(Sûr. XVIII. 144)*

buçuğar : Yarımşar.

§ Ve helile-i Kâbüli ve saru helileyi buçuğar بچوغر direm şahm-i hanzal ve sakmonya ve birer direm.... *(Mü. Şi. XIV - XV. 102)*

buçuk : Yarım, yarı.

Anınçün dost yüzünden gözün ırmaz
Buçuk sâat bu ansız hiç dem urmaz *(Yunus XIII - XIV. 36)*

Buçuk gün turmayan aklın katında
Ne lâyık ola şahın hazretinde *(Yunus XIII - XIV. 5)*

§ Buçuk بچق direm nişadırı döğeler, oğlak ödiyle karışturalar dürteler. *(Yadigâr. XIV. 129 - 2)*

§ Üzerine buçuk بچق direm yumuşak döğülmüş ravend-i çini ve buçuk direm lâcivert saçalar.
(Mü. Şi. XIV - XV. 14 - 2)

§ Kumaş arşınıyle buçuk بچق arşın mıktarı yeri hem-sâyesi Şehdan'a verdi. *(Sic. B. XV. 10, 126I)*

§ ... Yirmi sekiz mut biş kile bâkı dokuz mut buçuk بچق kile arpa... *(Sic. B. XV. 7, 288)*

§ Sığır yağıyle buçuk بچق dang içireler.
(Hazain. XV. 16 - 1)

Et getirdi eve buçuk بوچق batman
okumak istedi meğer mihman *(İbrahim. XV. 81 - 1)*

§ Hadem ve haşemle Musul'a gönderdi. Bağdat'tan buçuk بچق ferseng yer gitmişlerdi...
(Ferec. XV. 41)

§ Bir gün Şiblî vardı buçuk بچق akçalık et aldı. *(Hay. XV. 53)*

§ Buçuk miskalin dört ülüden bir ülüsün vere.
(Tuh. Le. XV. 342)

§ Bir yiyimi bir denkten buçuk بچق dirheme değindir, yahut buçuk miskale değin demişlerdir. *(M. Na. XV. 6)*

§ Amma nızam-ı âlem için şöyle gerektir ki bir dirhem suç edeni buçuk بچق dirhem suç etmiş gibi kınayasın.
(Kab. XV. 272)

§ Nîm-dest نیم‌دست [*Fa.*] Bir sere ve buçuk بوچوق karış.
(Deş. XVI. 47 - 1)

§ Yeğen Bey minaresinde kandil yakmağa icazet verildi, her gece buçuk بوچق vukıyye yağ yanar. *(Sic. A. XVI. 4, 6)*

§ Mezburun zimmetinde buçuk بوچق mut arpam vardır.
(Sic. A. XVI. 5, 686)

Habab-ı mey gibi şevk-ı lebinle oldum avâre
Buçuk sâat ne bir yerde kararım ne mekânım var
(Aşki. XVI. 130)

§ Kırat قیراط [*Fa.*] : Buçuk denk. Ba'zılar bir çekirdek dediler. *(Ni'meti. XVI. 493)*

Gel ey can gafil olma aç gözünü
Buçuk sâat birez dergil özünü *(Şeh. Ş. XVI. 8)*

buçukluk : Yarım (para) lık.

§ Bânu-yı cihan buçukluk بوچوقلق ciğer gibi nîzenin ucunda asıla kaldı. *(Müslim. XV. 19, 38)*

budak, (butak) : 1. Dal.

Ol ağacın budağı بوداغی on bir idi
Bir kesilmiş kamusundan yeğ idi *(Yuz. Şeyd. XIII. 45)*

§ Söbüce söbüce tohumları olur, gılâf içinde olur. Budakları بدقلری ba'zı yerlerde çok olur, uzanur. *(Yadigâr. XIV. 60 - 2)*

Serv ağacı budağında بودغنده oturun
Perde her bir gül yüzünden götürün *(Man. Tayr. XIV. 91)*

Budaktan بدقدن çü sana kızıl gül gerek
Diken zahmına hem tahammül gerek *(Ferh. XIV. 63)*

Ol gül budağı kim var anın iki goncesi
Biri Hasan ü biri Hûseyn Şah-ı Kerbelâ *(Nesimi. XIV. 9)*

§ Şol yemişli ağaç şol yemişi tatlılığı budaklar بدقلر sınmağına sebep olur. *(Kel. XIV. 46)*

§ Her bir ağaç budağında hezar-destan ırlar idi. *(Kel. XIV.)*

Ol ağaç başında kurumuştu çak
Nite kim kuruya yemişsiz budak *(Süh. XIV. 262)*

Veli ol yaş budaktır sensin özdek
Budak بودق hiç olmaya özdek ile dek *(Hurş. XIV. 75)*

§ Gülün bağçavana ne suçu dokundu ki budaktan üzer. *(Tebareke. XIV. 31 - 2)*

§ Kabı soyulmuş incir budağiyle بوداغیله karıştıralar.
(Mü. Şi. XIV - XV. 135 - 2)

Kanat büzülüp ağaca yapışur
Kalur ağaç butağında بطاغنده apışur *(Salâtin. XV. 191)*

Hutûr idinc'anın gönlüne bu söz
Budağından ağacın düştü bir koz *(Hikmet. XV. 296)*

§ Ol damarın budakları بدقلر var, cemi'-i bedene yayılmıştır.
(Hazain. XV. 20 - 1)

§ Ol vakıt zikr ağaçlarının budakları gönül kökünden yana çekilmeğe başlar. *(İrşad. XV. 80)*

§ Ol budaklarda yemişler vardır ki enfüs iştiha edip a'yün telezzüz eder ola, dedi. *(Delil. XV. 166)*

Gördü düşünde ölüp olmuş türap
Bir ağaç andan biter, olmuş harap
Ol ağaç üzre biter altı butak بوطاق
Cümle halka ol ağaç olmuş turak
Ol butağıñ بوطاغك biri dünyayi tutar
Gölgesini âlem üstüne atar *(Enveri. XV. 75)*

§ Ol ağacın budakları بداقلری Arş altındadır. *(Zâd. XV. 7)*

§ İki yana bağçelerin ağaçları ve budakları بوداقلری yolu bürümüş idi. *(Leys. Mu. XV. 166 - 1)*

§ İyman anın özdeğidir, zekât budağıdur بدغدر. *(Güzide. XV. 6)*

§ Yâ ardıç, sen bu dem bizi berg ü budağıñla بوداغكله sakla, yarın kıyamet gününde biz dahi seni saklayalım.
(Bektaş. XV. 126)

§ Ol asânın başı iki budağ idi çevgân gibi eğilmişti.
(Leys. Ar. XV. 17)

§ Ol ağaçtan bir budak بودق kes asâ idin. *(Ferec. XV. 396)*

Sabâ çünd epretir sünbül budağın بوداغن
Muattar müşk eder reyhan dımağın *(Çeng. Dâi. XV. 187)*

Bir serve mâil oldu gönül şahbazı kim
Tûba vü Sidre ana nazar bir budak değil
(Yahya Bey. XVI. 141)

§ El-üskûl الاثكول [*Ar.*] :.... ve bazılar üskûl ve iskâl budağa derler deyü zikretmişler ki Fürs dilinde şâh derler. *(Ah. XVI. 13)*

§ Kuş budağa بداغه her vakıt konmaz. *(Tibr. XVI. 229)*

§ Şâḫ شاخ [*Fa.*] : Budak بوداق. *(Şamil. XVI. 622)*

Gül budağında بداغنده kızıl güller açıldı sanırım
Sâkı-i meh-rûlar aldıkça ele peymâneler *(Revani. XVI. 26)*

§ ... Ol dağ başında bir ağaç var idi ki bin budağı olup her budağı yer yüzünde olan ağaçlardan bülent idi. *(Mevahib. XVI. 442)*

Tubâ budaklarında uçup sayd-ı hûr eder
Şahbaz-ı Kuds ü tâyir-i bağ-ı cinan kanı *(Lâmii. XVI. 53)*

§ Yusuf etti : Ey birader, ol bâdiyede hiç bir dıraht-i bâr-ver gördün mü ki on iki budağı olup âfet-i sarsar birini koparıp.. *(Raufi. XVI. 64)*

§ Savlecan صولجان [*Ar.*] : Budağı بداغی aşağa eğecek eğri ve keke. *(Bab. XVI. 2, 319)*

Gül budağı âşiyan-ı bülbülü edindi taç *(Zati. XVI. 93.)*

Tıfl iken dayesi kucağında
Gül idi kopmadık budağında *(Baki. XVI. 205)*

§ Mâze مازه [*Fa.*] : Ağaç kabı ve kuru budak بداق. Ekser bağban kesüp giderdüğü budaktır. *(Ni'meti. XVI. 571)*

Ağaç budakları gibi uzandı
Görüp Dahhâk anı canı yandı *(Şeh. Ş. XVI. 29)*

2. Şube, teferruat.

§ Üşte civanmertliğin budakları bunlardır. *(Kab. XV. 454)*

§ Hayâ iymandan bir budaktır بودقدر. *(Rav. Ah. XVI. 226)*

budaklanmak : Dallanmak, dal vermek.

§ .... Üç yıldan sonra budaklanır بدقلنر. *(Hay. XV. 17)*

buduç → : boduç.

budur ola : Bu olsa gerek.

§ Merkum Receb'in evinde bir mıktar buğday bulundukta buğdayın sârıkı budur ola بودر اولا deyü şüphe itmişlerdi. *(Sic. A. XVI. 2, 1013)*

bu dükeli : Bütün bunlar.

§ Pes Tanrı buların üzere dahi od yağdırdı, pes kamusu göyündü, bu dükeli بودكل arasından melikin oğlu katı sayruluk ve azap dartar idi. *(Enb. XIV. 530)*

bu dükeliyle : Bununla beraber, bu cümleden olarak.

§ .. Benden hiç söz ve işaret gelmemiştir kim ol sözde anın bir belli faidesi ve bir eşkere assısı olmadı; bu dükeliyle بودكليله ben "bu işi böyle gerekmez" deyü cemi' içinde ve ulular katında eyitmiş değilven. Anın heybetin ol sözde saklamışven. *(Kel. XIV. 46 - 1)*

bu düzene : Bu suretle, bu şekilde.

§ Pes yel bekcileri eyittiler : Ya Rabbî, dutmağa gücümüz yetmez, eğer bu düzene بودزنا eserse, yer yüzündekini cümle helâk kıla. *(Enb. XIV. 121)*

buğ (I) : Buğu, buhar.

Yedi kat yer yarattı ol gevherin tozundan
Yedi kat gök yarattı ol gevherin buğundan بغندن
(Yunus XIII - XIV. 274)

Gevherden buğ بوغ çıkardı ol buğdan gök yarattı
Gök yüzünün bezeğin çok ıldızlar eyledi
(Yunus XIII - XIV. 120)

§ Ol bişen kalyanın buğu بوغی ağzına ve burnuna ve gözüne gide. *(Yadigâr. XIV. 75 - 2)*

§ Pes ol sudan köpük ve buğ بغ ve buhar götürüldü, Tanrı Taâlâ anın buğundan بغندن ve dütününden gökleri yarattı. *(Enb. XIV. 5)*

§ Üzerine bir yufka nesne örterler havanın eseri kurutmaya, hem ağır olup ısı iken buğı بوغ yaş eylemeye. *(Hazain. XV. 30 - 2)*

§ İsfâ' اثفاء [*Ar.*] : Derlemek içün üzerine su serpilmiş kızgın taşın buğuna بوغنه kendini verip turmak. *(Bab. XVI. 1, 14)*

§ Buḫar بخار [*Fa.*] : İlm ü fazl mânasınadır ve Arabide ecza-i nediyyeye tesir-i hararet-i şems sebebiyle mütesâit olan bug بوغ ve tuman mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 104)*

§ Tef تف [*Fa.*] : Dört mânası var : Biri, buhar mânasınadır ki hararetten hasıl olur, Türkide buğ derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 184)*

buğ (II) : → **Başbuğ.**

buğanak, (boğanak, buğunak) : Sağanak.

§ Er-rasade الرصده [*Ar.*] : Yağmur buğunağı بوغوناغی ki bir uğurdan yağar dökülür. *(Ah. XVI. 436)*

§ El-hedme الهدمه [*Ar.*] : Buğanak بوغناق yağmur ki bir uğurdan yağar. *(Ah. XVI. 1169)*

§ Bâran-şitab باران شتاب [*Fa.*]: Buğanak بوغنق. *(Caf. XVI. 14 - 1)*

§ El-hedme الهدمه [*Ar.*] : Yağmur buğanakı بوغنق. *(Terceman. XVI. 3, 286 - 2)*

§ Şü'bûb شؤبوب [*Ar.*] : Yağmur buğanağı بوغننی ve miktar ve güneş yolu. *(Bab. XVI. 2, 92)*

§ Ol öteden beri gürleyü gelen gölgesüz, buğanaksuz, بوغاناقسوز bulut bulanuğundan yeğdir. *(Sır. XVI. 2 - 2)*

§ El-karn القرن ve yağmurun birden sağanaklı yağmasına denir ki bora ve buğanak بوغناق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 686)*

buğda : Buğday.

§ Konşumuz değirmene buğda بغده iletmiş. *(Yüz. Ha. XIV. 185)*

Yoğun hırsı vü yolu ince gibi
Yarımca buğda بغدا yer karınca gibi *(G. Ra. XV. 210)*

Birez dahi katup ol kân-ı ihsan
Alup buğda بغدا olup hoş şad ü handan *(Ruşeni. XV. 38)*

Âsiya [*Fa.*], tâhun [*Ar.*] : değirmen; fûm فوم [*Ar.*], gendüm كندم [*Fa.*] : buğdadır بغدادر
Ard [*Fa.*], dermek [*Ar.*] : un dimek; bîrun şüden [*Fa.*] : çıkmak, birûz [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 58)

buğday eñlü : Buğday beñizli.

§ Âdem buğday eñlü بغداى اكلو oldu. *(İhlâs. XIV. 151)*

§ ... Ya uzun, ya kısa boylu yarattı, ya karayağız, ya saruşin, ya buğday eñlü بغداى اكلو. *(Leys. Ar. XV. 700)*

§ Hızır nam buğday eñlü, yalın yüzlü, emret, kara gözlü.
(Sic. B. XV. 8, 43)

§ Bir yiğit gördüm hûb yüzlü, buğday eñlü. *(Şevahid. XVI. 247)*

§ Gendüm-gûn كندم كون [*Fa.*] : Buğday eñlü بغداى اكلو.
(Şamil. XVI. 205)

§ Gendüm-gûn كندم كون [*Fa.*] : Buğday eñlü demektir esmer mânasına. *(Deş. XVI. 274 2)*

§ Esmer اسمر [*Ar.*] : Karayağızrak buğday eñlü بغداى اكلو recül.
(Bab. XVI. 2, 7)

§ Âdemî آدى [*Fa.*] : Buğday eñlü بغداى اكلو. *(Caf. XVI. 4 - 1)*

§ Âdem آدم [*Ar.*] : Buğday eñlü. Âdem peygamber Aleyhisselâm. *(Müntehab. XVII. 1 - 2)*

§ Âdemî آدى [*Fa.*] : Buğday eñlü ve âdeme mensup.
(Ni'meti. XVI. 64)

§ Es-semra' السمراء [*Ar.*] : Buğday eñlü hatun.
(Kdeb. XVIII. 125 - 1)

buğday gün : Güneşin Sünbüle burcuna girdiği zaman, ağustos ayı.

§ Pes ol ikiyi alıp buğday gün بغدی‌کن Minâ'ya vardı, öğleyi, ikindiyi, ahşamı, yatsıyı buların ile bile kıldı. *(Enb. XIV. 173)*

buğday günü : Aşure günü, muharremin on ikinci günü.

§ Şeyhi buğday günü بغدای‌کون Basra'da gördüler ve arefe günü Arafat dağında görürlerdi. *(Tez. Lâ. XV. 91 - 1)*

buğdayık : Siğil.

§ Gendüme کندمه [*Fa*] : Buğdayık بغدایق ve siğil. *(Caf. XVI. 133 - 2)*

§ Gendüme کندمه [*Fa.*] : Buğdayık بغدایق ve siğil ki gövdede çıkar. Etibba sü'lûl derler. *(Deş. XVI. 347 - 1)*

bu'ğız : Bu ağız, bu kez, bu defa.

Büşr eydür eylese ayruk sana
Dınmayam bağışlagıl bu'gız بوغز bana *(Man. Tayr. XIV. 193)*

buğra : Erkek deve, puğur.

§ Bin buğra بوغرا getirin kim maya görmemiş ola. *(Dede. XIV.)*

§ Bir yazın bir güzin buğayile buğrayı بوغرای savaşdırırlar idi. *(Dede. E. XIV. 15)*

buğunak → : buğanak.

buğur (I) : Bundan sonra, bu defa, şimdi.

Olan oldu nitmek gerektir buğur بغور
Kızı veriniz gidin olsun uğur *(Süh. XIV. 170)*

Çü gitmektedir gönlün olsun uğur
Yolundan seni nice koyam buğur بوغر *(Süh. XIV. 307)*

Buğur بغور dahi bu işe çare ey can
Dilerem senden ola eyle derman *(Hurş. XIV. 20)*

Geçtim ol dördüncü menzile buğur
Yine gördüm anda bir mahfil durur *(Ga. XIV. 446)*

Asılsız kişi çün büyüye buğur بغر
Yükün yoksulun boynuna bırağur *(Ferh. XIV. 18)*

§ Pes müşk ve za'feran yiyisi şöyle saçıldı kim saray içi doldu, pes Muaviye buğur inandı. *(Enb. XIV. 297)*

§ Buğur بغور, Boğazça Fatma dirler bir hatun var idi, kalk sen oyna didiler. *(Dede. E. XIV. 113)*

§ Pes buğur بغور yüzbin zorla çekici götürüp direkteki sikkeyi bir gez kim urdular, yer yarıldı tılısımla su taştı. *(İs. H. XIV - XV. 4)*

§ Ve eğer ikinci, gönüle uyup rıza verirsen bu uğur üçüncü gez yine görmek ister. *(Kab. XV. 143)*

Şis doğdu ana nakletti buğur بغور
Anın alnında tecelli kıldı nur *(Mevlit XV. 16)*
Erdi huriler bölük bölük buğur
Yüzleri nurundan evim toldu nur *(Mevlit XV. 21)*

§ Şöyle ki hayal ana bir münasip nakş bağlamıştı, buğur بوغر hayâl tasarrufu vasıtası aradan götürülüp.. *(İrşad. XV. 298)*

§ Mali ile zafer bulam dedi, bulamadı, buğur geldi, oğlancıklarına kasteyledi. *(Müz. XV. 259)*

Hâki söyledük buğur geldik yele
Emrolundu kim gece gündüz yele *(Anasır. XV. 410)*

§ ... Buğur بغر sormak gerek kim kaçı farîzadır, kaçı vâcip ve kaçı sünnet. *(Tuh. Le. XV. 248)*

§ Buğur بوغور kurt arslana dilküyü kovladı. *(Hay. XV. 41)*

§ .... Andan sonra sıçradı gine bindi, girü düştü, buğur tuttular başın kestiler ve beylerine ilettiler. *(Kesir. XV. 2, 69)*

Atası eydür oğul olsun uğur
Hoş niyyet eylemişsin var buğur بوغور *(Cam. XV. 17)*

§ ... Bir kez dahi okudu, buğur بغور beni diri kıldı. *(Tez. Ün. XVI. 95 - 2)*

§ Müfsitler hot çeri gidince gine hurûc ettiler, fesadın mübâlâğasın buğur ettiler. *(Ta. Şahi. XVI. 88 - 1)*

buğur (II), (puğur) : Erkek deve, iki hörgüçlü deve.

Yola gider ola mı şol ner buğur بوغر
Yolu uğradı hele olsun uğur *(Kadı. XIV. 598)*

§ Yavaşup yola girende kara buğur بغر görklü..
(Dede. E. XIV. 7)

§ Bu kenizekler kimi sazende, kimi gûyende, kimi rakkas; mahafelere koydular, her çift mahafeyi birer buğurlara yüklettiler, her bir katarı birer zengi abitlere yettirdiler.
(İs. H. XIV. XV. 756)

§ El-buḫtu البخت [*Ar.*] : Bir nevi devedir ki Türkçe erkeğine biserek ve dişisine maya derler, anası Arabidir ki lök derler ve babası Acemidir ki buğur derler, çatal örküşlüdür.
(Terceman. XVI. 153 - 2)

§ Mümâhaza مماحظه [*Ar.*] : Buğur بغور yüğürmek içün dişi deveyi çökermek. *(Bab. XVI. 1, 330)*

§ Çatal örküçlü buğur develer Deşt-i Kerbelâ hâdisesinde..
(Ev. XVIII. 7, 716)

§ Fahl فحل [*Ar.*] : Ol erkek deve ki mücerret dölünü almak için hıfzeyliyeler, bizim diyarımızda buğur بوغور derler.
(Aks. XVII - XVIII. 200 - 2)

§ Buḫt بخت [*Fa.*] : Buğur tâbir olunan iki örküçlü deve ile Arabi deve beyninde tevellüt eden develere denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 138)

§ El-ye'are اليعاره [*Ar.*] : Darap vaktında nâka puğurdan nüfur eylemekle puğur پغور arkasından yetişip çökerdikten sonra aşmağa, alâ kavlin nâka pek soy olmağla develer içre daraptan imtina eder olmağın tenhaca yere çökerip puğuru پغوری ana götürüp aştırmağa denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 158)*

§ El-mümâhaza المماحظه [*Ar.*] : Puğur پوغور nâkayı aşmak içün zor edüp çökermek. *(Kam. XVIII. XIX. 2, 539)*

§ El-fahl الفحل [*Ar.*] : Her hayvanın erkeğine yâni dölü alınır olan erkeğine denir ki atta aygır ve devede puğur پوغور tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 310)*

'Avd [*Ar.*] : yaşlı deve, fahl فحل [*Ar.*] : oldu buğur بغر *(Asım. XVIII - XIX. 33)*

§ Küşni كشنى [*Fa.*] : Erkek hayvan dişi üzre aşmak ve çiftleşmek mânasınadır, buğur بوغور deveye ve aygır ata küşni dedikleri bu mülâbese iledir. *(Bürh. XVIII - XIX. 526)*

buğursamak : Dişi deve buğur istemek.

§ El-ibtisar الابتسار [*Ar.*] : Erkek deve dişisine buğursamadan بوغرسمدن kalkmak ve basmak. *(Terceman. XVI. 3 - 2)*

§ İstıdba' استضباع [*Ar.*] : Nâka katı buğursamak بغورسمق, avrat ersemek. *(Bab. XVI. 1, 235)*

§ Dab'a ضبعه [*Ar.*] : Buğursamış بغورسمش nâka ve kösnümüş avrat. *(Bab. XVI. 1, 234)*

§ İstıdrab استضراب [*Ar.*] : Deve buğursamak بغورسمق ve bal ağarmak ve koyulmak. *(Bab. XVI. 2, 65)*

bugünki gün : Bugün, işte bugün.

§ Kıyamet gününde Hak Taâlâ halâyıkı cem'ettiği vakıt münâdi koyup çağırtısar ki bugünki gün بوكونكى كون kendüyi Allahın affine kim lâyık görürse kalksın. *(Câm. Na. XVI. 88)*

bugünlicek : Bugünciğeze mahsus olarak.

Edelim ayş ü nûş tâ dem-i şâm
Bâri olsun bugünlicek بوكونليجك bayram
(Atai. Ha. XVII. 38)

bukağı → : **bukağu.**

bukağu, (bukağı) : Hayvanın ayağına vurulan köstek.

§ Ağır bukağu بوقاغو topuçağın döğer diyeyin mi.
(Dede. E. XIV. 146)

§ Dâhis bukağulu بقغلو dururdu, anı bunun gibi savaşa getirmezlerdi. *(Antar. XIV. 2, 239)*

§ Bir güzel kız bendli yatur boynunda demir halhal, ayağında bukağu var... *(Ferec. XV. 105)*

Kelepçe elde, ayakta bukağı بوقاغی *(Bektaş. XV. 59)*

§ İki uyan 6, on bukağı بقاغی 15, hurdevat 50. *(Sic. B. XV. 6, 9)*

§ Eşkül اشکل [*Fa.*] : Bukağu بوقغو. *(Ni'meti. XVI. 87)*

Düzün anınçün evvel bend ü zencir
Bukağu hem bilekçek hapse tedbir *(Fazilet. XVI. 243)*

§ Kayd قید [*Ar.*] : Ayak bağlayacak tuşak ve bukağu بوقغو. *(Bab. XVI. 2, 474)*

§ El-edhem الادهم [*Ar.*]: Ve dahi bukağuya بوقاغویه edhem derler. *(Terceman. XVI. 40 - 2)*

§ Amma nice tarihlerde hünkârı at karnı altından bukağuya urdular derler. *(Ev. XVII. 7, 180)*

§ Kayd قید [*Ar.*], bend بند [*Fa.*] : Bağ ki bukağu tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII.150 - 1)*

§ Pâvent پاوند [*Fa.*] : Ayak bağı ve bukağı بوقاغی mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 144)*

§ Tatûre تاتوره [*Fa.*] : Bukağı ve na'lbent muharrefi narbent dedikleri demir bağdır ki at ve katır ayaklarına ururlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 171)*

bula : Abla, hizmetçiye göre evin hanımı.

§ Hatunlar, bulalar بولهلر dün ki gördüm, sabrım, kararım kalmadı. *(Anter. XIV. 2, 373)*

§ ... Ey bula بوله neylersin, nedir ol elindeki saza didi. *(Hamza. XIV. 10, 125)*

§ Bire bula بولا olmaz, şimdengerü sen benim elimden kurtulamazsın deyip... *(Hamza. XIV. 10, 126)*

§ Ol kul vardı, bulasına eyder : Bula بولا işte efendim bir halvet yerde yatır der; gel, sakalından kıl alırsın. *(Müz. XV. 342)*

§ Bu oğlan bulasına بولاسنه ider: Şu benim efendim der, seni sevmez, diler kim senin üstüne bir karavaş ala. *(Müz. XV. 341)*

§ .. Bir kenizek taşt, âftabe getirdi elin ayağın yudular. Delle küçük kızına eyitti : Bulalaruñı بولالروکی çağır gelsinler, babaların buldum, elin öpsünler. Bu sözü gözsüz işitip korktu, ulu kiz gelip beni bilirse âlem bana güler didi. Ulu kız geldi babacığım diyü sarmaştı, niçün bizi terkettin didi. *(Ferec. XV. 487)*

bulak : Kaynak, pınar, çeşme.

§ Ben anı oğlanlarla bile Yedi Bulak بلق ağaçlarına yakın yerde gördüm. *(Kes. XV. 1, 213 - 2)*

Zihni'yim akıttım didem yaşların
Yedi yıl bekledim bulak başların *(Saz. Zihni. XIX. 470)*

bulamak : 1. Karıştırmak.

Şu kim arı inin her dem bulaya بولایه
Acep mi ger düşe renc ü belâya *(Işk. XIV. 155 - 2)*

§ .... Gâhi sütü bir ağaç ile bulayup بولایوب karıştırırlar, ol ağaca mimhaza derler. *(Aks. XVII - XVIII. 228-1)*

§ Bir derviş geldi bizden taam istedi. Bir mıktar yağ bulayup بولهیوب ekmeğin içine dahi koyup verdim. *(Bektaş. XV. 130)*

2. Bulandırmak.

Savulmuş dert ile gönlün bulama بولامه
Utan ilden tükürdüğün yalama *(Güvahi. XVI. 115)*

3. Sallamak.

Buyurdu getirin şu tutgunları
Ki tutula uğrayıcağaz çeri

. . . . . .

Kamusunu bağlı getirin k'anı
Nite boş komağa yarar aslanı
Getirdiler ü karşı durdu bular
Bulara bakar şah başın bular بولار *(Süh. XIV. 181)*

§ Âdeti, kelp âdeti gibi olan avrat, erinin önünde yatur yuvalanır, kuyruğun bular بولار. *(Tibr. XVI. 220)*

bulanmak (I) : Yoğurulmak, karışmak.

Âb-ı hayat ile dahi hâkim bulanmadın بولانمدين
Can riştesine târ-ı beden hem ulanmadın *(Âli. XVI. 160)*

bulanmak (II) : Salınmak, hiram etmek.

§ Merah مرح [*Ar.*] : Sürur ve demşeklik ve salınma, bulanma بولنه ve ucb ve enâniyet. *(Bab. XVI. 1, 422)*

bular : Bunlar.

Birinin adı Beşir birinin Mamil
Adları budur bularıñ بولارك anlagıl *(Yüz. Şeyd. XIII. 13)*

Bularuñ şahtan korkusu yoktur
Kimesne beğenesi husu yoktur *(Yunus. XIII - XIV. 98)*

Bular بولر her nesneyi zâhir görürler
Pes andan bâtını âhir görürler *(Işk. XIV. 156 - 2)*

§ Nitekim Tanrı Taâlâ bularuñ بلرك dilinden Kur'an içinde haber verdi. *(Enb. XIV. 2)*

Bularıñ بولارك çün çerağı yahtuludur
Buları kim severse bahtludur *(Si. Da. XIV. 99)*

Bular بولر söylediği sözün bir kaçın
İşitirdi uğurlayın Şah-ı Çin *(Süh. XIV. 206)*

§ Bularıñ بولرك her birisi bir ejderhayıdı. *(Dede. XIV. 88)*

§ ... Bular çok zarlık kıldılar ve minnetler getirdiler kim buları daşıya. Pes balıkçır her gün bir kaç balık götürürdü. *(Kel. XIV. 2, 34)*

§ Sen bularuñ malın üleştürürsün, bular râzı mıdır. *(Yüz. Ha. XIV. 150)*

§ Söğüt yaprağı ve marul ve haşhaş, buları بولارى kaynadalar başa vuralar. *(Yadigâr. XIV. 71 - 1)*

Dünü güne katıp bular çü gitti
Beş on günde bular Bağdad'a yetti *(Dah. XIV. 27)*

Sefer-i hicrde dâim gam ile gussa yirin
Doymaz oldum bulara yimelü oldukça yirin
(Mesihi. XV. 86)

Seni sana gerekse can ü dilden
Bularuñ eteğin hiç koma elden *(Salâtin. XV. 193)*

Bular her biri asl idi biner fer'i görünürdü
Anunçün on sekiz bindir budur sözlerde gerçek sağ
(Muham. XV. 524)

Gerçi kim cümlesi mükemmel idi
Liyk Yusuf bulardan ekmel idi *(Yuz. Hamdi. XV. 17 - 2)*

Çün bulardan kasr-ı din âbâddır
Canları cennette dâim şâddır *(Vahdet. XV. 13-2)*

Bulursam ger bulardan ben halâsı
Değülven emrine bir lâhza âsi *(Tazarru. XV. 73)*

§ Ev kapısın açtılar ki buları بولارى çıkaralar.
(Güls. XV. 34 - 1)

§ Buları بلار ko uyusunlar şu gün ki sayha gele...
(Kesir. XV. 1, 169)

Tâ bularıñ بلارك arta izz ü hürmeti
Dahi yeğrek ola Hakka kurbeti *(Mevlit XV.)*

§ Aldı buları Mekke'nin altın yanından gitti. *(Enfes. XV. 254)*

§ Hudâdan mehil olursa bulara بولره cezalarını verem didi.
(Ferec. XV. 66)

Nice kim bu fena evde olavuz
Bularuñ بولارك halini fikret kılavuz *(İbrahim. XV. 18 - 1)*

§ Çün Zekeriyya çıktı gördüler benzi mütegayyir, bulara بولره kelam söylemedi. *(Leys. Mu. XV. 2 - 1)*

Çünkü aklın sözün işitti bular بولار
Sevnişüben şazılık itti bular *(Melhame. XV. 13 - 2)*

§ Kişiyi bular بولر helâklik çukuruna bırağırlar, hal budur ki anın haberi yok. *(Müneb. XV. 10 - 1)*

Giyüp hil'atleri sürdü safalar
Bulara بولاره eyledi bin bin dualar *(Zati. XVI. 320)*

§ İnan اينان [*Fa.*] : Bular بولر. *(Şamil. XV. 286)*

Bu sözde olmasın hergiz gümanın
Bular Deccal'ıdır âhir zamanın
(Veyse. XVI. 4 - 2)

Bulardan görünen halkın vücudu
Serabün fi-serabin fi-serabî *(Niyazi. XVII. 12)*

Ata ana bir bular kardaş idi
Gey severdi birbirin yoldaş idi *(Battal. XVIII. 57)*

bularca : Bunlar kadar.

Yağı olası olur ise gelip
Varam üstüne şar çerisin alıp
Bu şarda nice kim yok ise çeri
Bularca بولارجه üç olalar ölüm eri *(Şah. XIV. 48)*

bularcılayın : Bunlar gibi.

§ Yusuf eydür: Bu sağ der ki : Yâ melik işbu kavm ki gelüp durmuşlardır, hiç senin katına bularcılayın بولرجلين yalancı kavm bir dahi gelmemiştir. *(Leys. Ar. XV. 653)*

bularuñçün : Bunlar için.

Bularuñçün بولاركچون kodum can ü cihanı
Ne dini belki mülk-i câvidanı *(İbrahim. XV. 14 - 2)*

bularuñla : → **bunlarınla.**

bulaşmak : 1. Karışmak, fenalaşmak.

Çü tâli' döne iş bulaşır بولاشير imiş
Yürür iken ayak dolaşır imiş *(Süh. XIV. 268)*

2. Musallat olmak.

§ Hurd خورد [*Fa.*] : Taam mânasına ve hurden lâfzından sıyga-i mâzidir ve ism-i masdardır ve sataştı, yâni bulaştı بولشدی mânalarına dahi gelür. *(Ni'meti. XVI. 284)*

3. Çatmak, sataşmak, duçar olmak.

Tekin gelmedi bunlar bu araya
Bulaşmıştır بولشمشدر bular bir mâceraya *(Salâtin. XV. 24)*

4. Meşgul olmaya başlamak.

Satın alıp satmağa çün bulaşur بولشر
Asısın ol hoca ile üleşir
(Man. Tayr. XIV. 198)

5. Alûde olmak, bulanmak.

Kimde kim işbu nazar var şaşmadı
Bu fena rengine ol bulaşmadı بولشمدی *(İbrahim. XV. 27 - 2)*

§ Baksa görse oğlancuğı alça kana bulaşmuş بولشمش yatur.
(Dede. E. XIV. 27)

bulatmak : Bulandırmak.

Kibir geldi seni bulattı بولتدی gitti
Ecel atı seğirtir erdi yetti *(Yunus. XIII - XIV. 12)*

§ .. Kaçan umduğu menzilete irse ve padişah korkusundan eminlik bulsa hayır suyun bulatmağa بلتمغه ve şer odun yandırmağa başlar. *(Kel. XIV. 41 - 2)*

§ Bir bınara kasdeyledin kim ol benim adıma mensuptur ve çeriyi anda ilettin ve anın suyunu bulatdun بلتدك.
(Kel. XIV. 104 - 2)

bulcaş : Va'd.

Can diledi benden ki lebin ağzuma vere
Ol fitnece durmaya bu bulcaşa بولجاشه nice bir
(Kadı. XIV. 215)

buldur : → **bıldır.**

buldur buldur : Tane tane, damla damla, boncuk boncuk.

§ Buldur buldur بولدر بولدر gözlerinüñ yaşı akar. *(Dede. E. XIV. 113)*

buldurkı : → **bıldırgı.**

buldurki : →**bıldırgı.**

bulgalak : Karışıklık.

§ Halkın içine bulgalak بولغاق düştü. *(Anter. XIV. 2, 849*

§ Anter iriştiğin bildi, içlerine bulgalak بولغاق düştü. *(Anter. XIV. 2, 558)*

bulgarı : Sahtiyan.

§ Elli çift bulgarı بلغارى, def'a on çift, def'a iki çift. *(Sic. K. XV. 1, 191)*

buluç : → **puluç .**

bulun : Esir, tutsak.

Nakaş'a dedi üş gey oldum buluñ بلوك
Nedir bu işin çaresini kılın *(Süh. XIV. 29)*

Bir gürûhu bilir iken Hak yolun
Nefsini yenemedi oldu bulın بولين *(Ga. XIV. 167)*

§ Bir melik buların üzere akın kıldı ve bular on kabile idi, pes buların yedi kabilesin ve dahi bir kabilenin yarısın bulun eyledi, iki kabile dahi bir kabilenin yarısı kaldı. (*Enb. XIV.*)

§ Amma çün bulara horluk ve depelenmek ve bulun بلن olmak yetirü oldu, yazukları şûmundan ötürü. *(Enb. XIV. 548)*

§ Pes Tanrı Taâlâ anın cezasın Beni İsrail'e İle'i Mecusiyi musallat kıldı kim Beni İsrail'in ululaın kırdı, yüz bin dahi yiğirmi bin kişi bulun aldı. *(Enb. XIV 799)*

buluntu : Birisi tarafından kaybedilip başkası tarafından bulunan şey.

§ Raygân رايكان [*Fa.*] : Buluntu بولونتى ve lükaata makûlesi ve müft ve meccanen ele geçen nesne. *(Bürh. XVIII-XIX. 296)*

§ Zeb زب [*Fa.*] : Müft ve raygân mânasınadır. Buluntu بولونتى ve lükaata gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 315)*

buluşmak : Karşılaşmak, raslamak.

§ Karşu yatan kara tağdan aşup geldüğünde kiçdüğünde Beyrek adlu bir yigide bulışmaduñ mı بولشمدكى .
(Dede. E. XIV. 104)

§ Bigler, kardaş uğruna Depegöz ile bulışuram بولشورم .
(Dede. E. XIV. 224)

§ Musa heman şehirden çıktı Medyen taraflarına azimet etti, yolda bir çobana buluşduبولشدى .
(Mevahib. XVI. 82)

§ Yol üzerinde evvel her kime buluşulursa بولشلورسه anı hâkim edelim.
(Mevahib. XVI. 30)

buluşuk : Buruşuk.

§ Gaḍıyn غضين *[Ar.]* : Eli buluşuk بولشق yüzü buluşuk.
(Müntehab. XVII. 69 - 2)

buñ : Zaruret, felâket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç.

Kamu âlem rahmetinden şükreder
Buñ بوك gününde cümle seni zikreder
(Ga. XIV. 413)

§ Sizleri buñ بوك deminde kendime a'vân ve ensar idinem.
(Anter. XIV. 2, 4)

§ Hiç yigide virmesün Kadir Tañrı göz buñını بوكنى .
(Dede. E. XIV. 233)

Ki âlemde er göreler kim imiş
Başa buñ gelicek kim işlermiş iş
(Süh. XIV. 164)

§ Kimlersiz, böyle buñ deminde bizlere gelip imdat edersiz.
(Müslim. XV. 2, 116)

§ Bîm بيم *[Fa.]* : Korku ve buñ بوك .
(Miftah. XV. 64)

§ Muradım oldur ki ruhaniyyetlerinden buñ بوك deminde bir medet yetişe.
(Maarif. XV. 294)

§ Muhip ol sarraftır ki buñ deminde anın mededine irişdi.
(Bektaş. XV. 190)

§ Her kim bana salavat verse dünyada buñ deminde bulunurum ve kıyamet gününde şefi' olurum. *(Cev. Ah. XV. 205)*

Yâ İlâhî sen bize ihsan kıl
Buñ بوك deminde işimiz âsan kıl *(Tazarru. XV)*

Ne kim aldın ise ömrün gününde
Ödetirler ânı ol buñ بك gününde *(Tennuri. XV. 192)*

§ Bir pîşe olsa âdeme buñ deminde medet erür. *(Kab. XV. 293)*

§ Derdmend دردمند [*Fa.*] : Dertli ve buñlu بوكلو demektir. *(Deş. XVI. 72 - 1)*

Sabr kıl gelse kaçan başına nâgeh bir buñ
Buna kim sabr kılur dime heman eyle sükût *(D. B. XVI. 59)*

Necat içün başına gelicek buñ بوك
Ulular hizmetin kıl devşir ussun *(Güvahi. XVI. 30)*

§ Hiras هراس [*Fa.*] : Buñ بوك. *(Caf. XVI. 177 - 1)*

§ Bâs باس [*Fa.*] : Korku ve buñ. *(Ni'meti. XVI. 118)*

Ola tâ buñ deminde bana penah
Alem-i lâilâhe il'Allah *(Ş. G. XVI. 7)*

Sana lâzım olur bir buñ deminde
Diriğ etme dosta elden geleni *(Kâtibi. XVII. 14)*

Bizim ahvalimiz buñdur
Ali'yi sen bize göndür *(Kuloğlu. XVII. 44)*

buña : 1. Buraya.

§ ... Tâ Bedr'den buña بوكا değin yeldim, benim haberim yok ki ayağımda na'leyn var, yok. *(Leys. Ar. XV. 236)*

Der ki Mehmet Ali'm böyle olalı
Böylesin görmedim buna geleli *(Saz. Mehmed Ali XIX. 559)*

2. Bunu.

Buña بوكه kılmaz cihanda kimse inkâr
Kim olmaz bir yalınız taş divar *(Mih. XV. 35)*

buñalsalık : Bunaltı, sıkışık durum.

Ferağatte atlandıran, indiren
Kılınç eyleyen liyk yüz döndüren
Buñalsalık بوكالسالق olsa pes ana değin
Güder dınclığını gözetmez beğin *(Süh. XIV. 183)*

buñar : → **biñar.**

buna uğramak : Sıkıntıya düşmek, kederlenmek, bunalmak.

Kamu çaresizler sığınır sana
Buna uğradım بوكا اغردم merhamet kıl bana *(Süh. XIV. 143)*
Sözün doğrusun deyelim biz buna
Kim incinmesin uğramasun buña اغرمسون بوكا *(Süh. XIV. 140)*
Hümâ'yı vermez isen ger buna sen
Muayyen uğrayısarsın buña بكا اغريسرسن sen *(Işk. XIV. 132-1)*

bunbur : Domuzlan böceği, bok böceği.

§ Hunfesa [*Ar.*] : Fariside gûgâr ve Türkide bunbur بونبور derler. *(Men. Av. XVI, 149)*

bunca : 1. Bu kadar, birçok.

Kişinin kim bunca بنجه kardaşı ola
Ya anın bunca bile eşi ola *(Yuz. Şeyd. XIII. 6)*

§ Bunca gönüller kapıcı gökçek gökçek suretleri vücut yazısına getirdi. *(İhlâs. XIV. 1)*

§ Bunca بونجه kitaplar mutalâa kılmışsın, çok yerlere sefer kılmışsın, bu ne bilüsüzlük idi kim kıldın. *(Si. Da. XIV. 271 - 2)*

§ Bunca بونجه kişi geldiler kim bu işi boynuma saralar, senin izzetin hakkıyçün kabul kılası değilim. *(Tez. Ba. XV. 21)*

Verirdi kara bahtine karışlar
Ki başına getürdü bunca işler *(Yuz. Şems. XV. 382)*

§ Armağan düzdüler şehir melikine vardılar eyittiler : Bunca ferseng yol gittik, eyü adına geldik, garipleriz. *(Ferec.XV.237)*

Bir ağız sözde bunca بونجه dillerin var
Delim diller bilen çok nesne anlar *(Çeng. Dâi. XV. 221)*

§ Hak Taâlâ ol tevbe berekâtında bunca günahların yarlıgar. *(Cennet. XV. 66)*

§ Bunca mali yığdın zekâtın ve sadakasın çıkarmadın. *(Saat. XV. 8)*

§ Neye cem'edersin bunca mali, çün senden sonra alışsalar gerek. *(Maarif. XV. 174)*

§ Bir parmak bal içün bunca بونجه arınun ağulu zahmetin yirsin. *(Leys. Mu. XV. 274 - 2)*

Ana ger vermeyeydi Hak medetler
Kaçan koyup geçeydi bunca بنجه setler *(İbrahim. XV. 10 - 1)*

Bize kıldın bunca lutf ile atâ
Bunca بنجه hâcetlerimiz kıldın revâ *(Vahdet. XV. 6 - 2)*

Bu memleket hep hot senin hâcet ne bunca ceng içün *(Sarıca. XV. 31)*

Cem'olup bunca dürlü derd-i giran
Yusuf olmuştu arada hayran *(Yuz. Hamdi. XV. 47 - 1)*

§ Bunca zamandan beri cihanın germ ü serdin görmüştür. *(Müslim. XV. 8, 107)*

§ Bunca emektar cariyeler âzad ettin. *(Saadet. XV-XVI. 202 2)*

§ Çendin چندين [*Fa.*]: Bu kadar ve bunca بونجه *(Şamil. XVI. 197)*

Sıyt-ı nâyın sûrde Sûr-i Srafil olmasa
Dirilüp bir yire gelmezdi şehâ bunca ümem *(Figani. XVI. 1)*

İnayet bezminin olsak nola bir cür'a-keş hâki
Harabat-ı muğanda bunca devlet-hâhımız vardır *(Hayali. XVI. 60)*

Size tan gelmesin bunca بونجه keramet
Ali'dir mahzen-i sırr-ı vilâyet *(Fazilet. XVI. 57)*

Eylemez assı döğüp söğmek rakıbi ey habib
Ol iti ıslah ise ger bunca ihsandan garaz *(Hüs. Dil. XVI. 180)*

Eğerçi anlarınçün bunca te'lif
İdüp lâyık değildi böyle tahfif *(Güvahi. XV9. 23)*

Bunca dem sarkardı bûs-ı dâmen-i canâne zülf
Azmedüp başını kodu âhiri meydana zülf *(Atai. XVII. 41)*

§ Bunun ucundandır ki nice yıldır seferlerde fütûhat vukûa gelmeyüp yok yere bunca hazâin... *(Solak. XVII. 241 - 1)*

2. Böyle, büyle bir, böylesi.

§ Hazreti Ömer bunca بونجه hilâfet içindeyken eğninde bir eski pelâs idi. *(Tazarru. XV. 278)*

Cümle melekleri göktedir derler
Ya bir melek bunca yerde ne gezer *(Kâtibi. XVII. 28)*

Pâydar olmadı kalkan, kana müstağrak olup
Ol dem atından yıkıldı bunca بونجه ism ü san ile
(Battal. XVIII. 34)

buncadan berü : Şu kadar zamandır, bu kadar vakıttan beri.

§ Ben buncadan berü بونجه‌دن برو görürem bir zerre barmağım kesmedim. Siz bir kez gördünüz, elleriniz doğradınız. *(Tebareke. XIV. 53 - 2)*

§ Süleyman eyitti : Hay şuna razı olmadın mı kim bana boyun vermedin ve buncadan berü بنجدن برو kulluğa gelmedin. *(Enb. XIV. 642)*

§ .. Cariyenin gözlerini açtı, cariye acep nesneler gördü mütehayyir oldu. Mansur'a eyitti : Buncada berü بونجه‌دن برو harcettiğin ne yerden aldın didi... *(Ferec. XV. 233)*

bunca dürlü : Bu kadar, çeşit çeşit, türlü türlü.

§ Şol kişi kim bedenindeki hıltı bişmedin çıkarmağ ister, bilsin kim tabiatına zulmeyler. Zira tabiat tekaazâsı değildir. Tabiat gücenir, belkim bunca dürlü بنجه درلو zıyana uğrar. *(Hazain. XV. 43 - 1)*

buncağız : Bu kadar.

§ İnek اينك [*Fa.*] : Üşte ve buncağız بونجغز ve şimdi. *(Nimeti. XVI. 101)*

§ İnek اينك [*Fa.*] : Üşte ve şimdi ve buncağız. *(Caf. XVI. 11 - 2)*

buncak : Bu kadar.

§ Bu gez buncak بونجاق ile ma'zur tut. *(Müslim. XV. 3, 83)*

§ İnek [*Fa.*] : Buncak بونجق. *(Şamil. XVI. 541)*

§ Hemin [*Fa.*] : Böyle ve buncak. *(Şamil. XVI. 535)*

buncalar : Birçokları, birçok kimse.

Buncalar بنجه‌لر kendözün uçmaklık sana
Anda tamuda teni oda yana *(Man. Tayr. XIV. 134)*

Buncalar بنجه‌لر dahi kılıçtan öldüler
Niceler dahi cerahatl'oldular *(İs. XIV - XV. 298)*

buncılayın, (muncılayın) : Bunun gibi, böyle.

§ Dânişmend eydür : Ben işledüğümü öğersin. Bir dahi muncılayın منجلين işler, kığırıcak gelür, kovucak gider. *(Yüz. Ha. XIV. 229)*

Umduğun kıymete bunu kim ala
Buncılayın بونجلاين meta'dan ne gele *(Yuz. Hamdi. XV. 47 - 1)*

§ Ocağuña bunçılayın بونجلين avrat gelmesün. *(Dede. E. XIV. 8)*

§ Hiç kimse buncılayın kazaya uğramış değildir. *(Si. Da. XIV. 747 - 1)*

§ Bes buncılayın بنجلين her tayife kendi san'atlarında ve hirefllerinde gerek. *(İrşad. XV. 19)*

§ Buncılayın ulu assı kimin eline girer ki... *(Enfes. XV. 291)*

§ Dükeli halk taaccüp etti, buncılayın kişiden bunun gibi iş nite gele didiler. *(Ferec. XV. 315)*

§ Çünin چنين [*Fa.*] : Buncılayın بونجلين. *(Sıh. Ac. XV. 54 - 2)*

Oldu hilâl kaşlarına bende etme ret
Zira kişiye buncılayın bende kem düşer *(Sarıca. XV. 12)*

Benim de buncılayın bil ki ey can
Bilemce var heva vü nefs ü Şeytan *(Tazarru. XV. 73)*

§ ... Ve mâl ve menâsıp dahi buncılayın بنجلين ve hüsn-i hulk ile hüsn-i halk dahi gerü böyle. *(Leys. Ar. XV. 5)*

§ Çünin چنين [*Fa.*] : Böyle ve buncılayın بونجلين .
(Ni'meti. XVI. 248)

§ Hemçünin همچنين [*Fa.*] : Buncılayın بونجلين.
(Deş. XVI. 283 - 2)

§ İnçünin اينچنين [*Fa.*] : Buncılayın بونجلاين . *(Şamil. XVI. 193)*

Paşalar buncılayın tedbir etti
Veli ne kim olursa takdir etti *(Âş. XVI. 101)*

§ Heminest همينست [*Fa.*] : Buncılayın بونجلين .
(Nuh. Tuh. XVIII. 34 - 2)

§ İdûn ايدون [*Fa.*] : Böylece ve buncılayın بونجلين ve burada ve bu dem ve şimdi ve bu sâat mânalarınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 88)

bunda : 1. Buraya.

Bunda بنده geldi onumuz üş tapuda
Evde kaldı birimiz kulluk ide *(Yuz. Şeyd. XIII. 66)*

§ Bunu re'y gördüm ki suret değiştirip anda varam ve oğlanı uğurlayıp bunda بونده getirem. *(Si. Da. XIV. 65)*

§ ... Buların birisi eyitti kim : Bundan ise ol filân gölde balık çoktur, varalım anı avlıyalım, anı dükedicek bunda gelevüz.
(Kel. XIV. 34)

Adın dahi sormadılar kim acep
Nite bunda بنده düştün ne idi sebep *(Süh. XIV. 223)*

§ Sizi ne nesne bunda بونده givirdi. *(Tebareke. XIV. 56 - 1)*

§ Ubeyd bin Mervan dedikleri lâin sağlık ile bunda gelmeye idi.
(Müslim. XV. 34, 82)

Kanı bunda gelenler mülk benimdir diyenler
Şimdi gör nice anlar toprak oluben yatur
(Eşrefoğlu. XV. 44)

İrte bunda iriser şeyh-i kebîr
Sûret ü mâ'nide oldur bînazir *(Vahdet. XV. 104 - 2)*

§ ... Ele girerse bunda برنده irsâl etmeğe himmet idesiz.
(Sic. B. XV. 8, 101)

§ Eğer nâs mescidde olan fezaili bileydi cemi'an bunda gelirlerdi.
(Men. Av. XVI. 229)

§ Karye-i mezkûrdan kayın atam Veli bin Mehmet beni görmek içün bunda برنده geldikte.. *(Sic. K. XVI. 6, 83)*

§ Satılmış, bana gelip: Ben yabanda bir köhne ferace buldum didiğinde ben dahi : Razı değilim, var bir yere sokako, bunda getirme didim. *(Sic. A. XVI. 2, 903)*

Vatandan ayrılıp bunda düştüğüm
Aşkın belâsıdır gayri değildir *(Kâtibi. XVII. 31)*

Hazansız gül görüp şad olmak isterse eğer ömrü
Sabâ lûtfet haber ver bunda gönder bülbül-i zarı
(Nabi. XVII - XVIII.)

Bunda konan göçer, eğlenmez kervan
Devredip dönmede bu çarh-ı devran *(Saz. Mecnuni. XVIII.)*

2. Burada.

Bunda بنده bir hoş nükte geldi dile
Ölenleri Hak yarın diri kıla *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

Ki ben bir zaman bunda kalıserem
Genimce vü yalıncak oluserem *(Süh. XIV. 215)*

§ Yigregi budur ki bunda برنده kırılavuz didiler.
(Dede. E. XIV. 273)

Alemşah kaldı gitti atası Ray
Yidiler içtiler bunda بنده iki ay *(Işk. XIV. 137 - 2)*

Eyitti, ne acep söz söyledünüz
Beni bunda katı denk eyledünüz *(Dah. XIV. 48)*

§ Bunda adam yudar canavar vardır. *(Müz. XV. 118)*

Bugün bunda yiyen az anda yir çok
Aç ölen bunda anda olıser tok *(Ruşeni. XV. 36)*

Ömrünü olmaz yere harceylediğin bilmedin
Bunda sen assı didiğin anda id iser ziyan *(Eşrefoğlu. XV. 26)*

§ Ey nefs, bunda birkaç gün zahmet gör, anda dibelik rahat bulgıl. *(Tuh. Le. XV. 219)*

§ Gitmelü olucak görür ki bu öğrendüğü halk bunda kalur. *(Tazarru. XV. 110)*

Bul kilidi bunda ey merd-i İlâh
Kapu bağludur yerimdür hâk-i rah *(Vahdet. XV. 149 - 1)*

§ Ol cihad kılmak size hayırlıdır bunda oturmaktan, eğer bilürseniz. *(Leys. Ar. XV. 524)*

§ İbrahim eyitti: Bu gece bunda düneyelim didi. *(Tez. Ba. XV. 159)*

§ ... Açık kaşlı, orta boylu kâfir bunda çobanlık idip Gazi Hudavendigâr vakfının koyunun güdermiş. *(Sic. B. XV. 8, 251)*

Her kimin gözün açmaz ise bu nur
Bunda بنده vü anda ol kişidir kör *(İbrahim. XV. 3 - 1)*

§ Bir şehir bucağına varalım, mesturü'l-hâl bir yerde duralım. Bunda şâyet bir hınzir eline düşevüz. *(Ferec. XV. 20)*

§ Hoş imdi seni de berdâr ederim, beni de bunda yok ederler diyip... *(Müslim. XV. 11, 4)*

§ Beni bunda görücek sizi talep etmezler ve sizin ardınıza düşüp arayu gitmezler. *(Saadet. XV-XVI. 154 - 1)*

Güzeran üzredürür çün bu cihan
Bir iki günlüğeyüz bunda heman *(B. D. XVI. 226)*

§ Mustafa bunda برنده bu hal ile meşgul iken Sultan Murad'ın paşaları... *(Âş. XVI. 102)*

Ko bunda برنده örtülü kalsun bu hali
ki vardır her makamın bir makaali *(Yuz. Şems. XVI. 84)*

Bunda olmaz bu gice ev sahibi
Âşıkınven dürr-i vaslun talibi *(Zehr. XVI. 173)*

§ Sen anı dünyada görmedin, bunda بنده dahi göresi değilsin. *(Tez. Ün. XVI. 10 - 1)*

§ İncâ اینجا [*Fa.*] : Bunda بونده . *(Şamil. XVI. 540)*

§ Karındaşım mezbur Hızır bunda vefat etti.
(Sic. A. XVI. 3, 447)

§ Kızıl Saray duvarına Sultan Süleyman kendi hattiyle :
Gaziler meskenidir, bunda beğim gayr olmaz
Bunda zulmeyleyenin âkıbeti hayr olmaz
Yazıp altına da... *(Ev. XVII. 6, 227)*

§ Bunda بونده kabarmış talazlarını kırarsın ve bozarsın.
(Cihan. XVII. 86)

Bu kerre şimdi belâ bunda بونده hanesin bilmem
Ki azm edip olam ifa-yi nezre hahişkâr *(Nedim. XVIII. 30)*

İllere yaz gelmiş, bunda neden kış
Yaylaları karlı duman göründü *(Saz. Zülâli. XIX. 537)*

Binamazlar kılar oldu namazı
Asumana çıktı bunda avazı *(Hal. Şa. İmdadi XIX-XX. 27)*

bundak : Böyle, bu kadar.

Bunların tâatleri bundakturur بندقطورر
Hiç riya yok işleri mutlakturur *(Ga. XIV. 2, 250)*

bundalığımız : Burada bulunduğumuz.

§ Bundalığımızı بوندەلغمزی haber vere. *(Anter. XIV. 2, 64)*

bundan : Buradan.

§ Dünya tatludur, illâ Tanrı Taâlâ sizi bundan بوندن değşürür ayruk yere iletür. *(Yüz. Ha. XIV. 169)*

§ Eğer ben bundan gece çıkıp gidersem âlemde çav olup söylenir.
(Anter. XIV. 2, 64)

§ Gelür bundan بوندن kiçer. *(Dede. E. XIV. 101)*

Tarfetü'l-ayn içre çün tîr-i nazar
Kıldı bundan Kaabe kavseyn'e güzâr *(İs. XIV-XV. 560)*

§ Hazır ol, tedarük gör, bundan göçevüz. Erenler bize Konya şehrin yurt verdiler anda gidevüz. *(Bektaş. XV. 410)*

§ Ehren her vakıt katına varırdı, tereddüt iderdi, üşenirdi, en son beni bundan بوندن bu sürdürür dirdi. *(Ferec. XV. 98)*

bundan öte : Bundan fazla.

Teni semen, saçı sünbül, ruhu gül-i ra'nâ
Olur mu bundan öte بوندن اوته hiç tenasüb-i a'za
(Hâleti. XVII. 164)

buñdaş : Dert ortağı.

Bırakmış Hurrem'i yanına buñdaş بوكداش
Yürümüş çok deniz ü dağ ile taş *(Işk. XIV. 264 - 1)*

bunduk : Fındık, fındık kadar.

§ Pes balçıktan iki bunduk بندق alıp anın gözü yerine kodular, şolok sâat görür göz oldu. *(Enb. XIV. 855)*

bunduk taşı : Fiske ile atılan küçük taş.

§ Yel buların altından girip buları götürdü ve başların gövdesinden ayırıp bunduk taşı بندق طاش gibi attı. *(Enb. XIV. 122)*

buñ gün : Bunlu gün, sıkıntılı gün.

Kişi kavminin kadrin ol dem bilir
Ki buñ güne بوك كونه uğrar yalınız kalır *(Süh. XIV. 260)*

buñlanmak : Bunalmak.

Gökten yağmur yağmaya halk buñlana بكلانا
Yedi yıldan sonra halâyık dinlene *(Yuz. Şeyd. XIII. 49)*

bunlarıñla, (bularuñla, bunlaruñla) : Bunlarla.

§ Müslüman çerisi güclendi, kuvvetlendi, cemi'i silâhlandı atlandı; imden gerü bunlarıñla بونلركله müdarâ birle dirilmek gerektir. *(Si. Da. XIV. 597 - 2)*

§ Bularuñla بولركله kimse başa çıkamaz, bular yaptığı dıvarı kimse yıkamaz. *(Fütüh. XIV. 248)*

§ Ol gece bunlaruñla بنلروكله avurt urdu. *(Anter. XIV. 2, 106)*

Bunlarıñla بونلركله ey şehenşah-zade-i Sultan Cem
Bir gece zevk eylemek mi'rac-ı Arşistandır *(Cem. XV. 12)*

§ Mevlama sığınırın bunlaruñla بونلروكله bile giderin. *(Müz. XV. 50)*

Vezirin yine cem'etti ikisin
Bularuñla بولاركله danışık etti için *(Hadidi. XVI. 179)*

bunlaruñla : → **bunlarıñla.**

buñlu : Muztarip, sıkıntılı.

§ Evgâr اوكار [*Fa.*] : Buñlu بوكلو ve mest ve harap. *(Ni'meti. XVI. 96)*

§ Derdmend دردمند [*Fa.*] : Dertli ve buñlu بوكلى . *(Ni'meti. XVI. 298)*

buñlu gelmek : Keder, yeis, kaygu gelmek.

§ Hemişe Kazan'ın başına buñlu gelsün بوكلو كلسون . *(Dede. XIV. 148)*

buñlu olmak : Kederlenmek, tasalanmak, sıkıntılı, gam çeker olmak.

§ Ağ sakallu baban buñlu oldu بوكلى اولدى . *(Dede XIV. 75)*

bunuñ bigi, (bunuñ gibi) : Bu gibi, böyle.

§ Dâhis bukağulu dururdu, anı bunuñ gibi بونك كى savaşa getirmezlerdi. *(Anter. XIV. 2, 239)*

§ Bunuñ gibi بنوك كبى sözler benim gussam artırdı ve derdim çokalttı. *(Anter. XIV. 2, 432)*

§ Bunuñ bigi بنوك بكى hûb nakşı senin suretine kudret kalemi ile yazdı. *(Müneb. XV. 3 - 2)*

bunuñ birle : Bununla beraber, mamafih.

§ Bâ-an ki با آنكه [*Fa.*] : Bunuñ birle بونوك بيرله ki ve şol halde ki demektir. *(Deş. XVI. 301 - 1)*

§ Bâ-an ki با آنكه [*Fa.*] : Bunuñ birle بونك برله ki şol halde ki. *(Nuh. Tuh. XVII. 172 - 2)*

bunuñ gibi : → **bunuñ bigi.**

buñ yeri : sıkıntı zamanı.

§ ... Bir gün seni görmüş âşık olmuş, beni sana gönderdi, diler ki ana merhamet idüp kendini gösteresin, ola kim derdi sâkin ola. Her kim bir mü'minin feryadına irişe... bir buñ yerinde يوك يرنده Hak Taâlâ sana feryad irişe.

(Ferec. XV. 480)

bura : Buraya.

Alın gelin anamı bura dedi. *(Dah. XIV. 81)*

burakmak : Bırakmak.

Bulanlar rütbe-i hâs u kemali
Burakmaz بوراقز hizmet-i ashab-ı hâli *(Ş. Galip. XVIII. 113)*

Hat-âver olmadan evvel o fitneyi bastır
Burakma بوراقه gamzesi cem'-i levent idinceyedek
(Ş. Galip. XVIII. 195)

burc : 1. Taze dal, filiz.

§ Deveye burc برج gerek ise boynun uzata. *(Ata. XV. 7)*

2. Ökse otu.

§ ... Andan sonra söğüt ağacında biter burc بورج dedükleri yaprağı yumuşak döğeler üzerine ekeler.

(Yadigâr. XIV. 122 - 2)

§ Ed-dıbk الدبق [*Ar.*] : Burc برج dedikleri nesne ki ağaçta biter nebattır, yazda kışta gitmez. *(Ah. XVI. 375)*

§ Dıbk دبق [*Fa.*] : Burc yemişi. Türkide ökse derler ve ba'zılar yelimkara derler. *(Ni'meti. XVI. 309)*

§ Büntûme بنتومه [*Fa.*] : Burc ve yelimkara demekle meşhurdur, gökçe gökçe ağaçlarda olur, ekser emrut ağacında olur.

(Ni'meti. XVI. 183)

§ Maḫlec مخلج [*Fa.*] : Bir nebattır, tenâvülü hayvanlara sekir verir. Bu nebatı râvendin nebatiyle tefsir ettiler. Türkide eşhun muharrefi aşkın ve burc بورج tâbir ettikleri nebattır.

(Bürh. XVIII - XIX. 560)

burca burca, (burcu burcu) : Güzel kokuyu anlatmak için kullanılan bir zarf.

§ Et-tevehhüc التوهج *[Ar.]* : Ve bir gökçek kokulu nesne burca burca بورجه بورجه kokmak. *(Terceman. XVI. 222-2)*

Yel urdukça dertli dolap iniler
Burcu burcu kokar gülü Hama'nın *(Kara. XVII. 139)*

burcalamak : Buram buram tüterek her tarafa koku yaymak.

Yanardı öt ağacı külhanında
Kokusu burcalar بورجلر camekânında *(Hurş. XIV. 41)*

burcu burcu : → **burca burca.**

burçukturmak : Sıkıştırmak, taciz etmek.

§ Tefrim تفريم *[Ar.]* : Katı borçlu edüp burçukturmak بورچقدرمق. *(Bab. XVI. 2, 445)*

bu resme : Böyle, bunun gibi.

Âşıkın öldürücü bu resme بورسمه
Dahi bir şûh-ı şiveker gelmez *(Cem. XV. 90)*

bu resmile : Bu suretle, bu şekilde, böyle.

Bu resmile ايله بورسم gölge bıraktı suya
Sanasın ki girmişti ay busuya *(Süh. XIV. 97)*

burgaç, (burgaş, burkaç, burkaş) : 1. Büklüm, kıvrım.

§ Pîç پيچ *[Fa.]* : Burgaçtır بورغاج در. Burgaç burgaç olan nesneye pîçâ-pîç derler. *(Deka. XVI. 68 - 2)*

§ Pîç پيچ *[Fa.]* : Büklüm ve burgaş بورغش ve kıvrım mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 166)*

§ Çeğal چغل *[Fa.]* : Büklüm ve buruşuk ve burgaç بورغاچ mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 220)*

§ Sene'l-vâdi ثنى الوادى *[Ar.]* : Derenin burgacına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 778)*

§ Pîç پیچ [*Fa.*] : Türkice burgaş بورغاش ve tâb [*Fa.*] : büklüm demektir ki her biri ıztırabı müstelzimdir.
(Aks. XVIII - XIX. 92 - 2)

2. Kıvrılmış, kıvrık, dolaşık.

§ El-'akadü العقد [*Ar.*] : ... ve buynuzu eğri ve burkaş بورقاش olmak. *(Terceman. XVI. 2, 81 - 1)*

§ Çin چین [*Fa.*] : Iklim-i maruftur. Muarrebi Sın'dır. Ve büklüm ve buruşuk ve burgaç بورغاج mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 228)

§ Pîç پیچ [*Fa.*] : Büklüm ve dolaşık ve burkaç بورقاج mânasınanadır. *(Tuhfe Ş. XVIII - XIX. 148)*

§ 'Akad عقد [*Ar.*] : Kelbe ıtlak olunur ve kuyruğu burgaç بورغاچ kurda denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX)*

burgaş : → **burgaç.**

burgaşık, (burkaşık) : Bükülmüş, kıvrılmış, bükük, kıvrık.

§ Pîç پیچ [*Fa.*] : Dolaşık ve burgaşık بورغاشیق.
(Miftah. XV. 62)

§ Es-su'rûr الصعرور [*Ar.*] : Bir pâre ağaç püsüdür ki uzun ve burgaşık بورغشق olur. *(Terceman. XVI. 2, 9 - 1)*

§ El-ekşefü الاکشف [*Ar.*] : .....kuyruğunun ilinmeği ve zıpkını eğri ve dolaşık ve burkaşık بورقاشیق olan at.
(Terceman. XVI. 2, 9 - 1)

§ Pîçiş پیچش [*Fa.*] : Burgaşık بورغاشیق ve dolaşık.
(Şamil. XVI. 400)

burgaşış : Bükülüş, kıvrılış.

§ Pîçiş پیچش [*Fa.*] : Pîçiden lâfzından ism-i mastardır. Burgaşış بورغشش ve dolaşış ve karçaşış mânasına.
(Deş. XVI. 63 - 2)

burgaşmak : Bükülmek, kıvrılmak.

§ Tâb تاب [*Fa.*] : Şû'le ve hararet... ve karcaşmak ve burgaşmak برغشمق . *(Ni'meti. XVI. 191)*

§ Tâb تاب [*Fa.*] : ... ve karcaşmak ve burgaşmak بورغاشمق . *(Deş. XVI. 28 - 2)*

burgu (I) : → borgu .

burgu (II) : Bir işkence aleti.

§ El-'azra' العذراء [*Ar.*] : Demirden bir gûne alete denir ki anınla uğru makulesi mücrimleri ikrar ve ihbar için işkence ederler, burgu بورغو tâbir ettikleridir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 25)*

burkaç : → burgaç.

burkamak : → burkmak .

burkaş : →burgaç.

burkaşdırmak : Bükmek, bükülmüş, kıvrılmış hale getirmek.

§ Et-telviyetü التلوية [*Ar.*]: İki kat edip bükmek ve burkamak ve burkaşdırmak بورقاشدرمق . *(Terceman. XVI. 209 - 1)*

burkaşık : →burgaşık .

burkmak, (burkamak) : Bükmek.

§ El-ihsafü الاحصاف [*Ar.*] : Urganı berk burkmak بورقق ve berk örmek. *(Terceman. XVI. 25 - 1)*

§ Et-telviyetü التلوية [*Ar.*] : .. ve iki kat idip bükmek ve burkamak بورقامق ve burkaşdırmak. *(Terceman. XVI. 209 - 1)*

burkun burkun : Bükük bükük, kıvır kıvır.

§ Fetil فتيل [*Ar.*] : Bükülmüş ip ve burkun burkun بورقون بورقون olmuş ot. *(Bab. XVI. 1, 414)*

burlağan : → burulgan.

burma (I) : İğdiş etme, eneme; iğdiş edilmiş hayvan.

§ El-vicâ' الوجاء [*Ar.*] : Erkek davarın hayasın ezip düğmek ki Türkçede burma بورمه tâbir olunur. *(Ah. XVI. 1123)*

burma (II) : Telleri burularak yapılan bilezik.

§ Altun yüzük ve burma برمه . *(Sic. B. XV. 6, 108)*

§ Hâtem ma'a burma بورمه . *(Sic. E. XVI. 2, 22 - 1)*

burmaç : Ucu çengel gibi eğri demir.

§ El-bıtan البطان [*Ar.*] : Şol kolandır ki devenin karnı altına aykuru edip bir ucundağı halkaya burmaç بورمج takıp ve bir ucundağı halkaya havut kolanın takarlar.
(Terceman. XVI. 161 - 2)

burmak : 1. Bükmek, sarmak.

§ . . . Savt, devenin kamçısıdır, yoğun kendir ipinden bir kulaç kadarınca burarlar بورارلر . *(Fütuh. XIV. 62)*

Ey Süleyman şol kupuzun kılını
Bur بور kim öğrenlüm bu kuşlar dilini
(Man. Tayr. XIV. 297)

Çü Sencer oğlunun halini gördü
Belini büktü vü boyunu burdu بردی *(Işk. XIV. 201 - 2)*

§ Tefin yüzüne tabanca urup tanburun gûşun burdılar بوردیلر .
(Müslim. XV. 6, 34)

§ Neccar Cüllâh'a etti : Mıhı sağ yanına bur بور didi, Cüllâh burdu بوردی sandık harekete geldi havaya kalktı. Cullâh mıhı katı burdu بوردی, sandık dahi kalktı. *(Ferec. XV. 200)*

Nice zâhitlerin kim boynun urdu
Giderken al ile boynunu burdu بردی *(İbrahim. XV. 55 - 1)*

Kulağımı burup بروب zülfüm çekerler
Önüme nukl için şeker dökerler *(Çeng. Dâi. XV. 212)*

Sakalını serper bıyığın burar برر yâni kim
Beyem, nâibem ya bahadırven adım Şüca'
(Muham. XV. 356)

§ Attarların işi neyi olursa kâğıda burmak بورمق ola. *(Zati. XVI. 701)*

Dedi anınla oynar gibi olun
Buruñuz بوروکوز pençesin kolunu gerin *(Şeh. Ş. XVI. 223)*

§ Tâḫten تاختن [*Fa.*] : Yarışmak ve koşmak ve katı ivmek ve seğirtmek ve iplik kıvratmak ve burmak بورمق ve bir nesne domalup çıkmak. *(Ni'meti. XVI. 14)*

Sâye gibi rehgüzerde turmuş
Hayretle boyuncuğunu burmuş بورمش *(S. Vehbi. XVIII. 210)*

2. Çevirmek, yöneltmek.

Kalıp hayran ferid-i dehr ü asra
Revan burdu بوردی inan şeh râh-ı kasra *(Mih. XV. 321)*

3. Sancılanmak.

§ Eğer ki pek burarsa برسه hatmi kaynatıp süzüp içeler. *(Mü. Şi. XIV - XV. 115 - 2)*

burma saç : Kıvırcık saç.

§ Mergul مرغول [*Fa.*] : Burma saç صاچ بورمه . *(Şamil. XVI.)*

burma sadef : Kabuklu sümüklü böcek, mühre.

§ . . . Halezun, burma sadeftir صدفدر بورمه . *(M. Bay. XIV. 55)*

§ Tûtiyay-ı ekber توتیای اکبر [*Fa.*] : Sadef nev'inden Arabide şenec ve Türkide burma sadef صدف بورمه dedikleridir. Kâğıt ve bez mühreledikleri böcektir. *(Bürh. XVIII - XIX. 192)*

burnamak : Uç yapmak, uç koymak.

§ Ol taştan alıp getirdiler ve pişekârların aletine andan burnadılar برندلر pes taşları yonmak ve cevherleri delmek bulara genez oldu. *(Enb. XIV. 644)*

burnaz : Burun kemiği yüksek olan.

§ Eşemm اشم [*Ar.*], bülend-binî بلند بینی [*Fa.*] : Burnu yüksek yâni burnaz بورناز kimse. *(Aks. XVII - XVII. 163)*

Gözü yırtlaza denir: eşter [*Ar.*] ü burnaza بورنازه : eşemm اشم [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 30)

burnuna yel girmek : Kibirlenmek, gururlanmak.

Diriga ki câhil gözün açamaz kim göre
ki burnuna yel girdi برنینه یل کرد etti ana ittiba'
(Muham. XV. 356)

burnunu sınak : Burnunu kırmak, gururunu kırmak.

Anı kim diler eyleye aşk esir
En öndin fodullukta burnunu sır بورنینی سیر
Sınıklığı ol kişi eyler kabul
Ki fazıl ola yok ki nefsi fuzûl *(Süh. XIV. 124)*

burnu yere depilmek : Burnu sürtülmek.

§ Burnu yere depildi بورنی یره دپلدی yâni dünya ve âhirette hor oldu. *(Rahat. XVI. 73)*

Kaldı ayakta fazl ü kemâl ehli muze vâr
Gün yok ki hâk-i zillete burnu depilmedi بورنی دپلمدی
(Âli. XVI. 201)

burtarık : Ekşi ve asık (çehre hakkında).

§ El-gazub الغضوب [*Ar.*]: Ve dahi gazup, ekşi yüzlü ve burtarık بورتریق yüzlü. *(Terceman. XVI. 2, 109 - 1)*

burtarmak, (yüz purtarmak, yüz burtarmak) : 1. Yüzünü buruşturmak.

Yüzün burtarıp یوزن برترب dedi Nakkaş'a hay
Ohu attın u gizledin ahı yay *(Süh. XIV. 168)*
Rıza verdi veli gam duttu gönlün
Kaşını çattı vü burtardı برتردی alnın *(Işk. XIV. 186 - 2)*

Ayruğu oddan nice kurtarısar
Ya ana uymayana burtarısar برتارسر
(Man. Tayr. XIV. 12)

Hakı halk ile her dem kâfir örter
Kaşın çat bunlara yüzünü burtar *(G. Ra. XV. 199)*

Yüzün burtarmadı çatmadı kaşın
Sözüne buşmayıp salmadı başın *(Ruşeni. XV. 38)*

§ Kaçan üzerine vahy nâzil olsa mahzun olurdu ve yüzün burtarırdı یوزن برتردی. *(Kesir. XV. 1, 284 - 1)*

Bir sınık hâce gibi yüzünü burtarsa nola
Eyledi reşk-i cebinin meh-i tabânı şikest
(Zati. XVI. 84)

§ Dijem [*Fa.*] : Burtarmak. *(Şamil. XVI. 604)*

Yüzün burtardı vü gey çattı kaşın
Dudağın dişledi vü saldı başın *(Şeh. Ş. XVI. 278)*

§ El-katab القطب [*Ar.*] : Yüzün purtarmak. *(Ah. XVI. 820)*

§ Et-tecahüm التجاهم [*Ar.*]: Yüz purtarmak یوز پورتزمق.
(Ah. XVI. 164)

§ El-ikfihrar الاكفهرار [*Ar.*]: Yüz purtarmak یوز پورتزمق ve türş-rû olmak *(Ah. XVI. 84)*

§ Keleha vechühü كله وجهه [*Ar.*],ferahem şüd ruy-i o فراهم شد روی او [*Fa.*]: Anın yüzü burtardı یوزی بورتاردی. Esasta dedi ki kelaha'r-recül derler taabbüs etmekten ön dişleri nümayan olsa.
(Aks. XVII - XVIII. 324 - 31)

§ Timük تیموك [*Fa.*] : Teabbüs mânasınadır ki yüzünü burtarup یوزونی بورتروب kerahat ve inkıbaz göstermekten ibarettir.
(Bürh. XVIII - XIX. 197)

2. Buruşmak.

§ Türünciden ترنجیدن [*Fa.*] : Sıkılmak ve kısılmak ve buruşmak ve kıvrılmak ve munkabız olmak mânalarınadır. Ateş tesiriyle çekilip burtarmış بورتزمش deri ve bir veca' ve mihnete uğramış âdem gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 182)*

burtuk : Asık, ekşi (surat), çatık (kaş).

§ Âjeng آژنك [*Fa.*] : Burtuk بورتق kaş. *(Şamil. XVI. 380)*

§ El-hâzir الحازر [*Ar.*] : Hâmız ve ekşi ve burtuk بورتق çehreye ıtlak olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 817)*

burtuşmak : Buruşmak.

§ El-cerbeze الجربزه [*Ar.*] : Gitmek, alâ kavlin büzülüp burtuşmak بورتشمق yahut düşmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 164)*

buru : Ağrı, sancı.

§ Ol kimseyi âdet üzerine oğlan ağrısı tuttu, haylı zahmet çekti, gittikce burusu بوروسی ziyade oldu. *(Bektaş. XV. 157)*

§ Bir kerre buru بورو çekdiğimin hakkını yerine komağa kaadir olamadın. *(Rahat. XVI. 73)*

§ Derd درد [*Fa.*] : Sızı ve buru بوری ve ağrı veca' mânasına. *(Deş. XVI. 72 - 1)*

§ Şevsa شوصه [*Ar.*] : Yürekteki buru بوری ve ağrı. *(Bab. XVI. 1, 225)*

§ Derd درد [*Fa.*] : Ağrı ve sızı ve buru. *(Ni'meti. XVI. 297)*

§ Mehâz محاض [*Ar.*] : Avradı buru dutmak. *(Müntehab. XII. 87 - 1)*

§ Derd درد [*Fa.*] : Sızı, buru بوری, ağrı. *(Nuh. Tuh. XVII. 50 - 1)*

§ Zih زه [*Fa.*] : Sekiz mânası var. 4 - Doğurmak mânasınadır ki buru بورو tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 328)*

§ El-kudad القداد [*Ar.*] : Bir nevi karın ağrısının ismidir. Buru ve kesinti tâbir olunur, veca' olacaktır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 667)*

§ El-ḫazûl الخذول [*Ar.*] : Şol kısrağa denir ki doğurmak burusu tuttukta asla beri öte ıztırap eylemeyip yerinden bir kadem ayrılmaz ola. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 193)*

burulgan, (burlağan) : Su çevrintisi, girdap.

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlük ki su çevrinen yere derler, burulgan بورلغان ola ve eğrek. *(Caf. XVI. 137 - 1)*

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Burulgan ve çevlük. *(Sıh. Ac. XV. 7 - 2)*

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Burulgan su. *(Şamil. XVI. 640)*

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Burlağan بورلغن . *(Cam. Fa. XVII. 8, 1)*

burulmak : Dönmek, bükülmek.

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlük ki denizde su burulur بورلر muttasıl döner, gemi uğrayıcak çıkamaz ve eğrek mânasına. *(Ni'meti. XVI. 533)*

§ Ol yumrucaktan içerisi deliğinin şol cendere ağacı deliği gibi burulur برلر iki tabaka olur. *(Hazain. XV. 52 - 1)*

burunda kokmak : Burunda tütmek.

Düşmenin helvası da burnunda koktu بورننده قوقدی galiba
Zannım oldur kim zaman-ı sayfedek etmez karar
(Nedim. XVIII. 74)

burundalı : Emzikli tas.

§ Cergatu جرغاتو [*Fa.*] : Cür'a-riz mânasınadır ki burundalı برونده‌لی tâbir olunan emzikli tastır, iki kısım olur; büyüğiyle karılar hamamda iğtisâl ederler ve ba'zı şırlağan satanlar kullanırlar..
(Bürh. XVIII - XIX. 201)

burunduğın : İptidadan, önceden, başlangıçta.

§ Her işleri ve maslahatları burunduğın برندغين bir öğütçü vezir eline ısmarlaya, her giz muratsızlık anın ikbali eteğine irmeye. *(Kel. XIV. 23 - 1)*

burunduk : → **burunduruk.**

burunduruk, (burunduk) : 1. Deveyi zapt ve idare için burunlarına takılan ağaç veya halka.

§ Mehar مهار [*Fa.*]: Yular burunduğu بورندوغی.
(Miftah. XV. 133)

§ Zira mü'min burunduruklu بورندرلو deve gibidir. Nereye yedseler yedilmek gerek. *(Hay. XV. 47)*

§ Şol ak deve gibi ayakları anberden ve boyunları za'ferandan, başları misk-i ezferden, burundurukları برندرلری yeşil zebercetten ola, yedicileri...
(Müneb. XV. 257 - 1)

§ Getürüle ol günde tamu yitmiş bin burunduruk urulmuş..
(Cev. Es. XV. 340)

§ Tesgıyr تسغیر[*Ar.*] : Deve burnuna burunduruk بورندرق geçirmek.
(Bab. XVI. 1, 28)

§ Erci'a ارجعه [*Ar.*] : Deve burnuna takılan ipler ve burunduruklar. *(Bab. XVI. 1, 121)*

§ Bers برس [*Fa.*] : .. ve kaşağu ve burunduruk yavaşa ağacı ki atların nalbantlar burnuna geçirirler. *(Deş. XVI. 155 - 1)*

§ El-ḫaşş الخش [*Ar.*] : Deveye burunduruk eylemek.
(Ah. XVI. 346)

§ Es-sifarü السفار [*Ar.*] :.... ve az olur ki ipten ederler, dahi bir ucunu devenin burunduğuna برو ندوغنه bağlayıp üzerine dolandırıp bâki kalanını yedek ederler. *(Terceman. XVI. 399-2)*

§ Mahar ماهار [*Fa.*] : Zimam-ı üştür, yâni deve yuları ve burunduruk بورندرق. *(Ni'meti. XVI. 573)*

§ Mehar مهار [*Fa.*] : Burunduruktur برو ندرقدر ki halka gibi ağaçtır, devenin burnuna geçirirler, yuları ana takarlar, atın reşmesi menzilindedir. *(Bürh. XVIII - XIX. 578)*

§ 'İran عران [*Ar.*], bers-i şütür برس شتر [*Fa.*]: Devenin burnuna geçirdikleri ağaç ki burunduruk بورندورق derler.
(Aks. XVII - XVIII. 202 - 2)

§ Ed-dâne الضانه [*Ar.*] : Devenin burnuna geçirdikleri burunduruğa برونده‌رغه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 662)*

§ El-mihar المهار [*Ar.*] : Develerin burunlarına geçirilen ağaç burundalığa برونده‌لغه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 114)*

2. Yular.

Eşecc [*Ar.*] : başı yarık, zimam زمام [*Ar.*] : nedir burunduruk بورندرق
(Fer. XIV. 31)

§ Sonra gelen kavmleri göresiz dedi kim size nice uyarlar, burundurukları elinüzde ola. *(Yüz. Ha. XIV. 93)*

§ Ömer deve burunduruğun dutar idi bir ferseng yürürdü, andan Ömer binerdi kul deve burunduruğun بورندورغن dutardı bir ferseng yürürü. *(Cennet. XV. 42)*

§ Bu halkın gönlü burunduku برندق dahi Hak Taâlâ kudreti kabzasındadır, nice dilerse dönderür. *(Müneb. XV. 288 - 1)*

§ Mehar مهار [*Fa.*] : Burunduruk بورندورق. *(Şamil. XVI. 514)*

burun düdüğü : Burun deliğinin yukarı kısmı, geniz.

Kutsuz kişi de : meş'um [*Ar.*], burun düdüğü بورون دودکی : ḫayşum خیشوم [*Ar.*]
Boğaz deliği : hulkum [*Ar.*], enek çukuru : nûnan [*Fa.*]
(Genc. XVII. 19)

burunlu : Mağrur, kibirli.

Kişi kim burunlu بورنلو vü hodbin ola
Fil veş murdar ü bed-âyin ola *(İş. XIV - XV. 274)*

burunluluk : Azamet, kibirlilik.

§ Anın işi bünyadın kendözün görmek ve tekebbürlük ve burunluluk برنلولق üzerine yapılmış gördüm. *(Kel. XIV. 123 - 2)*

burun otu : Enfiye.

Mus'ut مسعط [*Ar.*], dârudân دارودان [*Fa.*]: Mutlaka dâru kodukları, lâkin burun otu برون اوق koyacak zarfta isti'mali şâyidir. *(Aks. XVII - XVIII. 154 - 2)*

burunsalık : 1. Hayvan başlığının burunu üzerine gelen parçası.

§ Dört burunsalık برونسالق 10, yirmi dört sencir 60...
(Sic. B. XV. 9, 145)

§ El-mersin المرسن [*Ar.*] : Atın burnu üzerinde ip duracak ve yular burunsalıkı بورنسالقی duran yere derler.
(Terceman. XVI. 2, 342 - 1)

2. Bir şey yemesine engel olmak için hayvanın ağız ve burunları üzerine geçirilen şey.

§ El-ḫaşş الخش [*Ar.*] : Devenin burnuna bakır veya ağaç veya kıldan yapıp kodukları şeydir ki ana burunsalık بورنسالق derler. *(Kdeb. XVIII. 614 - 1)*

burun soñağı : Burun deliği.

§ Nây-i bînî نای بینی [*Fa.*] : Burun soñağı بورون صوکاغی .
(Miftah. XV. 135)

§ Nây-i bînî نای بینی [*Fa.*] : Burun soñağı بورون صکاغی .
(Şamil. XVI. 653)

burun sürtmek : Birisinin hoşlanmıyacağı işi inadına yapmak.

§ Rağm رغم [*Ar.*] : Birisinin hoşlanmıyacağı, çirkin göreceği, işi inadına işlemek ki Türkçede körlük vermek, burun sürtmek بورن سورتمك tâbir olunur. *(Kam. Os. XIX. 3, 434)*

burun tomurmak : Burun kanamak.

§ Nâzile ve zükâm ve burun tomurmasında بورن طمرماسنده ve kanda ve sebebinde ve alâmetinde ve ilâcındadur.
(Mü. Şi. XIV - XV. 79 - 1)

buruş yarış olmak : Çok buruşmak, buruş buruş olmak, sölpümek.

§ Haddede lâhmehû حدد لحمه [*Ar.*] : Hüzâlden nâşi eti buruş yarış oldu. *(Aks. XVII - XVIII. 419 - 1)*

İnkabaze'l-cildü انقبض الجلد [*Ar.*] : Deri münkabız oldu ki buruş yarış oldu بورش یارش اولدی tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 469 - 1)

§ En-naḫs النخص [*Ar.*]: Pek arıklıktan gövdenin derisi yiv yiv buruş yarış olmak بورشن یارش اولق mânasınadır.
(Kam. XVIII-XIX. 2, 403)

buru tutmak : Gebe kadına doğum sancısı gelmek.

§ Hatununu ol gece buru tuttu بوری طوتدی ki hâmile hatunların emrazındandır. *(Ha. Ş. XVI. 172)*

Gördü ol ejder-i pür-âbileyi
Tuttu oğlan burusu kaabileyi *(Sabit XVII - XVIII. 82)*

§ Maḫaz مخاض [*Ar.*] : Hatunu doğurmak zahmeti tutmak ki buru tutmak بوری طوتمق tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 485 - 2)

busarık :→ pusarık.

busu : Pusu.

Çü lenger bırağır u suda durur
Kara pili sanki busuda بوسوده durur *(Süh. XIV. 196)*

§ Anter cemi-i ashabın bir yerde busuya بوسویه komuştur.
(Anter. XIV. 2, 28)

Geh olup âşikâra geh busuda بصوده
Olam her bir mahalde cüst ü cûda *(Mih. XV. 217)*

Gece anda busuya بوسیا Paşa girür
Subh-dem kâfirleri gaafil görür *(Enverni. XV. 19)*

Didi Paşa gireyim ben busuya بوصویا
Gireyin derya kenarında suya
Didi Dündar'a sehergâh sen görün
Bir kaç er ile gezip busu yerin
Çıka kafir kılmağa seninle ceng
Son demi bolay ki kıram çok firenk
Gece Paşa geldi busuya بوصویه girür
Geldi Dündar ol busı بوصی yerin görür
Çünkü tenha gördü Dündar'ı adû
Cümle taşra çıktı öttürdü boru
Alay ile çünkü taşra çıktılar
Busu yok sanıp kenara baktılar *(Enveri. XV. 70)*

§ Düşman busudadır بصوده‌در çukalın eğninden çıkarma.
(Tuh. Le. XV. 289)

Çünki açıldı maâni bususı بوسوسي
Geldi erişti bölük bölük süsi *(Mevlit XV. 56)*

Çün hararet bususını بوصيق od açar
Hep bürudet leşkeri sınur kaçar *(Anasır. XV. 408)*

§ Kemin كين [*Fa.*] : Busu بوصو . *(Şamil. XVI. 492)*

Busuda بصوده merk durmuştur muallak
Çü vakt ire hemin ol demdir el-hak *(Lârendi. XVI. 37)*

§ Kemingâh كين‌گاه [*Fa.*] : Busu yeri. *(Caf. XVI. 133 - 1)*

§ Çakal mişe içinden busudan بسودن nâgâh çıkıp...
(Câm. Na. XVI. 64)

busu açmak : Pusu kurmak.

Sonucu ki başımdan aştıydı su
Belâlar haramisi açtı busu اجدى بسو *(Süh. XIV. 127)*

Gehi göz kor gönül ocağına su
Gehi açar kulaktan fitne busu بوسو *(Yuz. Şems. XVI. 116)*

buşmak, (puşmak) : Öfkelenmek, kızmak.

Zelha kakır Yusuf'a şol dem buşar بوشر
Yusuf'un kuşağını şol dem şeşer *(Yuz. Şeyd. XIII. 41)*

Nereye kim varam başlar kesilür
Kime buşar isem بوشارسم olok dem ölür
(Yunus XIII - XIV. 16)

§ Çün Mesih kendi kullarına kakıdı, buştu بوشدى .
(Fütuh. XIV. 99)

Sakk [*Ar.*] : urmak, makt مقت [*Ar.*]: buşmak بوشمق , ezz [*Ar.*]: günaha kındıran
(Fer. XIV. 5)

Zaif oldu yüzü üstüne düştü
Zemane güldü ana baht buştu بشدى *(Işk. XIV. 164 - 1)*

Öğüdüm dut kimseneye buşmagıl بشمغل
Bir gül için bin dikene düşmegil *(Man. Tayr. XIV. 20)*

Yaramaz ki her kişiye buşasın بوشسن
Çü kendi işin üstüne düşesin *(Ferh. XIV. 71)*

Kimin ussu var ise hiç dınmaya
Tarıkmaya buşmaya بوشمایه , incinmeye *(Süh. XIV. 3)*

Gerek sen bana buş بوش gerekse kakı
Ben açmazvenin sırrı Tanrı hakı *(Süh. XIV. 244)*

§ Ey kâşki kim yer yarıladı ve ben aşağa geçedim kim bir nesne söyledim ve Tanrım bana buştu بشدی ve cümle belâ bana dergendi. *(Enb. XIV. 328)*

Söğer ü buşar بوشار ana yavlak kakır *(Yuz. Da. XIV. 28)*

Yoksa her söze kakıyuben buşan بشن
Devletinden oldurur tizcek düşen
Sen vakarın bekle, buşma بشمه kakıma
Nefse uyup yıldırım tek şakıma *(İs. H. XIV - XV. 16)*

Meğer kim bir Yezidî Bayezid'e
Tarikatte meratipte mezide
Buşurgayıp kakıyıp saluben ser
Dedi ey kelp ü ey hınzir ü ey har
İşidüp cümle yoldaşları puşup پوشب
Biri birine başlarını koşup
Dilediler döğeler ol yezidi
. . . . . *(Ruşeni. XV. 51)*

Ne döğer ne söğer puşup پوشب ne kakır
Basar bağrına sevdüğünden ahir *(Ruşeni. XV. 12)*

Yüzün burtamadı çatmadı kaşın
Sözüne buşmayıp بوشیب salmadı başın *(Ruşeni. XV. 38)*

İyi iş işliyene buşmağ بوشمغ olmaz
İyi söze dahi danışmağ olmaz *(Şeh. Ş. XVI. 689)*

buşu : Öfke.

Buşu بشو kimde ise iymanı gider
İman gerek ise var anı gider *(Yunus XIII - XIV. 17)*

§ Beş nesne öğülmüş sıfatları bâtıl eyler : Hışım ve buşu بشو kişinin halimliğini bâtıl eyler... *(Kel. XIV. 194 - 2)*

buşurgamak : 1. Kızmak, öfkelenmek.

Meğer kim bir Yezidî Bayezid'e
Tarikatte meratipte mezide
Buşurgayup بشرغايب kakıyup saluben ser
Dedi ey kelp ü ey hınzır ü ey har *(Ruşeni. XV. 51)*

2. Sıkılmak, canı sıkılmak.

§ Delle bir gün oturmaktan buşurgadı بوشورغادى Ali Fatinî maldâr bahildir, ana bir oyuncuk gerek. Kazayâne tonlar giydi, sakal takındı, taylasan bıraktı, yola düştü. Meğer Ali Fatinî avratıyle cenk itmiş; bir maslahatcı isteyip ev kapısına çıkıcak Delle'yi gördü kadı sandı.. *(Ferec. XV. 502)*

buta : → puta.

butak : → budak.

butlacı : → botlacı.

butluğ : → butluk.

butluk, (butluğ) : Eskiden elbise üzerinden giydikleri şalvar, zırhın şalvar kısmı.

§ Kolluğun ve butluğun بوطلوغن cümle cebesin giyip.. *(Müslim. XV. 7, 49)*

Subh-dem a'dâ giyip sâz ü selep
Bürüme çukal ü cevşendir acep
Ellik ü kolluğ ü butluk بوطلوق hem ışık
Hep musaykal, çevre verirdi ışık *(Enveri. XV. 60)*

§ Bunlar zırh, külâh, kolçağ, butluğ بوطلوغ giyinmiş olup. *(Ev. XVII. 2, 203)*

§ Ran ران [*Ar.*] : Esvabı muhafaza için giydikleri şalvar ve butluk tâbir olunan sevp ki diz çakşırı tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 186 -2)*

§ El-mi'tebe المتبه [*Ar.*] : Alâ kavlin paçasız dona denir, butluk tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 72 - 1)*

§ Pâcame پاجامه [*Fa.*] : Ayak tonu mânasınadır ki mutlaka ayağa giyilen sevptir; don ve çakşır ve butluk بوطلق gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 140)*

§ Tunban تنبان [*Fa.*] : İç tonu denir. Tahrif edip tuman derler ve umumen ayağa giyilen sevbe derler. Çağşır ve şalvar ve dizlik ve butluk بوطلق ve potur gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 190)*

butrak 1. Üç köşeli diken.

2. Bu diken gibi olan eski bir savaş aracı.

§ Hasek حسك [*Fa.*] : lâfz-ı Arabidir. Demir dikeni dedikleri üç bucaklu dikene derler ve mezkûr diken gibi demürden idüp düşman yollarına ve konacak yerlerine dökerler. Ol demürden ittiklerine butrak بوتراق derler, elbette bir köşesi yukarı durur, at ve adam gafletle basıcak ayağın sakat eder. *(Deş. XVI. 195 - 2)*

§ El-haseketü الحسكة [*Ar.*] : Demür dikeni dedikleri ottur ki butrakları بوترقلری olur ve her butrakta بوترقده üçer çatal dikeni olur. *(Terceman. XVI. 269)*

§ Dûje دوژه [*Fa.*] : Butrak بوترق. *(Şamil. XVI. 440)*

butraşmak : Çok kuvvetlenip azgınlaşmak.

§ El-ığliylâ' الاغليلاء [*Ar.*] : Otlar butraşıp بوتراشب sarmaşmak. *(Ah. XVI. 74)*

buturluk : Haşarlık, zıpırlık.

§ El-Ferah الفراح [*Ar.*] : Fart-ı ikbal ve meserretten mest gibi lâübaliyane havsalayı taşırmaktan ibarettir. Henüz ahırdan çıkmış perveride atın ve tayın ve mest-i mey-i ikbal ü devlet olan şahsın evzâı gibi, Türkide ana gürelik ve buturluk بوطورلق ve taşkınlık tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 499)*

§ El-işmi'lal الاشمعلال [*Ar.*] : .. Ve develer buturluk بوطورلق edip her biri bir canibe perakende olmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 260)*

butu sınmak : → **putu sınmak.**

bu üzere : böyle, bu veçhile.

§ Emrim bu üzeredir بو اوزره‌در ki abadanlık işliyen kuyumcu ve sarrafcı gibiye iki yüz dirhemine varınca gümüş satıla, anın bahanesiyle ziyade gümüş alıp satmıyalar.
(Sic. B. XV. 3, 53 - 2)

bu yanadan : Beri yandan, diğer taraftan.

Çü düğün savulup âhire erdi
Harami ol gece gerdeğe girdi
Eşit imdi bu yanadan acepler
Eşitenler anı yavlak acepler *(Dah. XIV. 55)*

buyan dibi : Meyan kökü.

§ Ebemgömeci tohumu dört direm, pazu yaprağı bir kabza, buyan dibi بویان‌دب kabı soyulmuş, nîm-kuft döğülmüş üç direm... *(Yadigâr. XIV. 27 - 1)*

buydurmak : Dondurmak.

§ Huy-ı bed... sovukta âdem buydurur بویدرر berde benzer.
(Mevahib. XVI. 31)

bu yer : Bura.

§ Abdullah bunu gördü eydür : Ey kul sana etmek ne kadar yeter günde. Eydür : Üç çörek verürler dedi. Abdullah eydür : Ya niçün ite verdün? Eydür : Onun içün kim gördüm ol it bu yerlü بو یرلو değil, karnı aç geldi.
(Yüz. Ha. XIV. 141)

Çün anı ol bilebilmez ola nâs
Bu yerde بویرده kimse pes çınratmaya tas
(Muham. XV. 499)

§ Ey yegâne-i zaman çok zahmet çektin bu yere بو یره geldin bir niyyet üzerine. *(Ferec. XV. 96)*

§ ... Değirmenci şöyle dir : Bu yerde kurt ile yürür koyun, eğer habbeniz giderse ben boyun. *(Letaif. XVI. 52)*

buymak : İnsan ve hayvan soğuktan donmak.

§ Nice kadılar olur ki, bir öksüz üşüyüp sovuktan buyar بویار, bu, anın gönleğini alup sandığa koyar. *(Maarif. XV. 185)*

Geysi verüp kimse hiç Nazmi giyürmez seni
Sen gerek ise donup sovuğ ile ditre buy بوی
(D. B. XVI. 200)

§ Andan kalkıp yine şiddet-i şita çekerek dipi ve boran azap ve elemin görerek giderken hemen hakirin bir toykun doğanı kolumda iken buyup بیوب öldü. *(Ev. XVII. 8, 17)*

§ Seciden سجیدن [*Fa.*] : Soğuk şiddetli olmak ve hava ve sair kızgın nesne gereği gibi soğumak ve üşümek ve buymak بویمق mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 344)*

bu yol : Bu defa, bu kere, bu sefer.

§ İnbâr انبار [*Fa.*] : Bu kerre ve bu yol بویول ve bu defa mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 83)*

buyruğ : → **buyruk.**

buyruğunlayın : Buyruğuna göre, emri üzere.

§ Pes Tanrı buyruğ nlayın بیرغلین Musa işledi.
(Enb. XIV. 407)

buyruğunda bulunmak : Emrini yerine getirmek.

Ol Rahim'dir rahmet ider kuluna
Şol kula kim buyruğunda بویروغنده بولنه buluna
(Yuz. Şeyd. XIII. 1)

buyruğunda olmak : Emri altına girmek, hükümranlığını kabul etmek.

Kamu anın buyruğunda oldular بیورغنده اولدیلر
Ne ki ol buyurdu anı ettiler *(Yuz. Şeyd. XIII. 18)*

buyruğu yürümek : Hükmü câri olmak, emri tutulmak.

Beğ oğlanları vü han urukları
Kim illerde yürürdü buyrukları یورردی بیورقلری *(Süh. XIV. 132)*

buyruk, (buyruğ, buyuruk) : 1. Emir, ferman.

Buyruk بويرق oldu Cebrail tiz in yere
Komagıl Yusuf'u ki yere ire *(Yuz. Şeyd. XIII. 7)*

§ Bayındır Handan buyruk böyledir Hanım dediler.
(Dede. XIV. 7)

Zülfünü gösterür isen gülde biten benefşeye
Buyruğ بويروغ eğer olur ise kulluğuna yazıla hat
(Kadı. XIV. 138)

§ Şeybetü'l-Hamd nola didi, buyruk senindir, her nice murad olursa emrine mutiim. *(Si. Da. XIV. 68)*

§ Pes âdil padişahların buyruğun بيرغن tutmak ve işaretin yerine getirmek farîzadır. *(Enb. XIV. 1)*

Bu buyruktan بيرقدن nitesi olavuz dûr
Ki şah âmirdürür ü bende me'mur *(Işk. XIV. 35 - 1)*

§ Pes padişah gerek kim Tanrı buyruğuna ve edebe uya ve Kur'anı imam edine. *(Kel. XIV. 41 - 2)*

Anın hükmü vü şer'i vü buyruğu
Ne var ise oldur nedir ayruğu *(Süh. XIV. 8)*

§ Ferman فرمان [*Fa.*] : Buyruk بويرق. *(Sıh. Ac. XV. 57 - 2)*

§ Şeytan buyruğun بيروغن bırağın, Tanrı buyruğun tutun.
(Saat. XV. 62)

§ Biz bulara Kur'an indirdik, anın içinde helâl, haram nedir ve tutacak buyruk nedir ve tutmayacak...
(Leys. Mu. XV. 370 - 1)

Her mühimmin akl ile zaptın bile
Nite kim buyruk بيرق gelir beğden kula
(İbrahim. XV. 37 - 1)

§ Hak Taâlânın buyruğun evvel Levhimahfuza İsrafil Aleyhisselam götürür. *(Envar. XV. 20)*

§ Seyyit bir ruk'a ile hali halifeye bildirdi. Buyruk بويرق geldi, anın kanı senindir, ne gerekse eyle, didi. *(Ferec. XV. 472)*

§ Rıdvan şah kapudadır, girsin mi didi, girsin deyü buyruk oldu. *(Ferec. XV. 72)*

§ Çavuş İbrahim Bey hükümler getirip şöyle buyuruk بيورق almış ki rızkının bazısını kimden almış ise bâki terekesinden dahi andan hükmedesiz. *(Sic. K. XV. 1, 137)*

Kazâ takdir idip Hak buyruğunu
Yilisin kesti andan kuyruğunu *(Çeng. Dâi. XV. 257)*

§ Şol ki ululadı Tanrının buyruğunu kurbanın büyüğün ve semizin üğürtleyüp. *(Cev. Es. XV. 37)*

§ Ol ayda Tanrı buyruğun yerine getirmek gerek. *(Cennet. XV. 216)*

Arınur vesvese gönlünden anın
Çü buyruğuna yapıştı Huda'nın *(Tennuri. XV. 67)*

§ İlkinki secde buyruk بيرق secdesidir. *(Tuh. Le. 278)*

§ Anın gibi izzetten düştüğü bir buyuruk بويورق sıduğundan ötürü idi. *(Leys. Ar. XV. 438)*

§ Gerektir ki âlem içinde anın tasarrufu ola, hiç bir buyruğu بويروغى âlem içinde gerü def'olunmaya. *(Leys. Ar. XV. 10)*

Mülk-i Mağrıp'ta var idi bir şah
Râm idi buyruğuna mülk ü sipah *(Yuz. Hamdi. XV. 63 - 1)*

Bunda dahi anda dahi kuluyuz
Her ne olsa buyruğuna kaailüz *(Tazarru. XV. 173)*

§ ... Hak Sübhanehu ve Taâlânın buyuruğu بيوروغى üzre tezviç ve tenkih... *(Sic. A. XVI. 4, 57)*

§ Şeytan buyruğun dutarven. *(Tez. Ün. XVI. 28 - 2)*

§ Fermûde-i Huday فرمودهٔ خداى [*Fa.*] : Tanrı buyrugu بويروغى. *(Şamil. XVI. 255)*

§ Kara Rüstem eydür: İşbu esirlerden kim, gazâdan gaziler getirirler, Tanrı buyruğunda بيرغنده beşte biri padişahındır. *(Aş. XVI. 22)*

§ El-emrü الامر [*Ar.*] : .... ve dahi buyruka بويروقه derler.
(Terceman. XVI. 125 - 2)

§ Ferman فرمان [*Fa.*] : Buyruk. *(Caf. XVI. 114 - 2)*

§ Fermûde-i Huday فرمودهٔ خدای [*Fa.*] : Tanrı Taâlâ buyuruğu بيوروغی , yâni a'mâl-i mefrûza. *(Nuh. Tuh. XVII. 12 - 1)*

§ Fısk فسق [*Ar.*] : Tanrı buyruğundan taşra çıkmak.
(Müntehab. XVII. 72 - 1)

Mesalih [*Ar.*] : oldu eylükler, di buyruklar بويرقلر : evâmirdür اوامردر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 27)

Didi Kayser yarın ana varayım
Buyruğun dutup anı öldüreyim *(Battal. XVIII. 172)*

§ El-ḫatavât الطوات [*Ar.*] : Evâmir, yâni buyuruklar بيورقلر.
(Kdeb. XVIII. 264 - 1)

§ Fergüft فركفت [*Fa.*] : Hükm ve ferman ve buyruk mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 440)

§ El-emrü الامر [*Ar.*] : Buyurmak mânasınadır ki Fariside ferman, Türkide buyuruk بيورق ve buyrultu tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 751)

2. Âmir.

§ İlyas eyitti : Yedi yıl gök hazinelerine beni buyruk بيرق eyle, hiç bulut kopmasın, illâ benim duam ile; yağmur yağmasın, illâ benim şefâatım ile. *(Enb. XIV. 534)*

Benim fikr ü sağıncım ayrukturur
Veli aşk başıma buyrukturur *(Süh. XIV. 307)*

Vay ana ki buyruk بيرق değil kendüye
Gerek türlü türlü belâya döye *(Süh. XIV. 307)*

§ Şol elindeki koynundağı, sandığındağı sanıp sakındığın nesnelere biregüler buyuruk بيورق olsa gerektir. *(Müz. XV. 145)*

§ İsüz eve it buyruk بيرق. *(Ata. XV. 32)*

buyruk buyurmak, (buyuruk buyurmak) : Emretmek.

§ İv'az اوعاز [*Ar*] : Emredüp buyruk buyurmak بويرق بيورمق.
(Bab. XVI. 2, 106)

§ Muâmere مؤامره [*Ar.*] : Kimseye buyruk buyurmaklık.
(Bab. XVI. 2, 290)

§ Fermandih فرمانده [*Fa.*] : Buyruk buyurucu emîr mânasına...
(Deş. XVI. 341 - 1)

§ İlḫan ايلخان [*Fa.*] : Buyuruk buyurıcı بيورق بيوريجى padişahlar elkabındandır. *(Nuh. Tuh. XVII. 145 - 2)*

buyruk dutmak : Emre itaat etmek.

§ Pes İlyas ana eyitti : Anı Tanrı bana buyurmadı ve ben bir buyruk dutar بيرق دتر kulvan. *(Enb. XIV. 533)*

Dutup buyruk بيرق دتب yola gönüldüler tiz
Sürerlerdi katı çün tîr-i hunriz *(Işk. XIV. 33 - 1)*

buyruk eyesi : → **buyruk issi.**

buyruk geçirmek : Emrini infaz etmek.

§ Melik, ol ni'met bilmez gaddara şol kadar ikram ve eylik eyledi ve hürmette ve buyruğun geçürmekte بيروغن كچورمكده melik anı kendi nefsine bendeş ve beraber eyledi.
(Kel. XIV. 39 - 2)

buyruk geçmek : Hüküm yürümek, emir nafiz olmak.

§ Hükûmet حكومة [*Ar.*] : Kesip biçmek ve emir ve buyruk geçmek بويرق كچمك. *(Bab. XVI. 2, 169)*

buyruk issi, (buyruk eyesi) : Emir sahibi, baş, bey, hâkim.

§ Muti' olun Peygambere ve buyruk issilerine بويرق اصلرينه.
(Cev. Es. XV. 130)

§ İskender onlardan sordu: Niçün arayerinizde buyruk eyesi yoktur. Ne hâkiminiz var, ne kadınız. *(Fütuh. XIV. 163)*

§ Buyruk eyesi بيرق ايامى idi. *(Fütuh. XIV. 21)*

buyruk itmek, (buyuruk itmek) : Emir vermek, emretmek.

Geldi Cebrail Yusuf'a etti ki Hak
Buyruk itti بیورق ایتدی kim bu şehrden daşra çık
(Yuz. Şeyd. XIII. 57)

Ettiler sultan olursa ol bize
Buyruğ idiserdürür بویرو غ ایدیسردرر kamumuza
(Yuz Şeyd. XIII 3)

§ Pay Püre Big bazirgânlarını yanına oḫıdı, buyuruk itdi بیورق ایتدی. *(Dede. E. XIV. 69)*

Taht-ı zerrine geçti şeh yerine
Sipehin buyruğ itti بیرغ ایتدی her birine
(Yuz. Hamdi. XV. 150 - 2)

Buyruk itti şubanlarına revan
Bir sürü kuzu hazır oldu heman *(Yuz. Hamdi. XV. 108 - 2)*

buyruk sımak, (buyuruk sımak) : Emre aykırı hareket etmek.

§ Biz Allahü Taâlânın buyruğunu sımazuz بویروغنی صمازز.
(Fütuh. XIV. 57)

§ Nuh Aleyhisselâm buyurdu : Madâm kim gemide olalar, hiç erkek dişiye yakın varmasın. Pes it buyruk sıdı بیرق صدی birbirine katıldı. *(Enb. XIV. 86)*

§ Anın gibi izzetten düştüğü bir buyuruk sıduğundan بیورق صیدوغندن ötürü oldu. *(Leys. Ar. XV. 438)*

§ Ol dahi buyruk sıyup yiyicek, arkasından hülleleri uçtu ve kendü dahi cennetten çıkarıldı. *(Delil. XV. 89)*

§ Hak Taâlâ eyitti: Yâ Kaabil, İblis bir buyruk sıdı, sen iki buyruk sıdın. *(Cennet. XV. 48)*

§ Bir gün Hak Taâlânın buyruğun sıdı بویروغن صیدی suçlu oldu.
(Cennet. XV. 253)

buyruk sınmak : Emir yerine gelmemek, getirilmemek.

§ Musa eydür: İlâhî senin buyruğuñ sınınca بيرغك صنمجا ben sürçeyim, ara kıyam ile, ara rukû' ile, ara dizin düşüp, ara yüzün sürünüp götürem. *(Tuh. Le. XV. 274)*

buyruk tutucu : İtaatlı, halîm, muti.

§ Râm رام [*Fa.*] : Dölek ve buyruk tutucu بويروق طوتيجى mânasına. *(Deş. XVI. 232 - 1)*

§ Mü'temir مؤتمر [*Ar.*] : Buyruk tutucu بويرق طتوجى recül. *(Bab. XVI. 1, 83)*

§ Ferman-berdâr فرمان بردار [*Fa.*] : Buyruk tutucu, muti' mânasına. *(Caf. XVI. 114 - 2)*

buyruldu, (buyuruldu) : Yazılı emir, ferman.

Kim verür kıt'a-i Yakut'a o buyrulduyu بويرلدىي kim
Ser-kalemden ede anı yed-i lûfun tesvit *(Ruhi. XVI. 30)*

§ Umûr-ı âleme müteallık ahkâmı vezir-i a'zam buyruldusı بيورلديسى ile yazıla ve malime müteallık olan ahkâm defterdarlarım buyruldusı بويرولديسى ile yazalar ve şer'-i şerif üzre da'va hükmün kadaskerlerim buryldusu ile yazalar. *(Kanun. Os. XVI. 16)*

§ Buyuruldu بيورلدى Fi gurre-i şehr-i zilka'de sene *997* : Nefs-i Karahisar-ı sahib'de Atbazarı medresesinde müderris olan Mevlânâ Mustafa terakki olmak üzere bakıyye-i müddetinden fâriğ olup mezbur dâilerine kanun üzre terakki sadaka buyrulup... *(Sic. A. XVI. 2, 1797)*

§ Vüzera-yı 'ızamdan birine bir eyalet ihsan olunsa tâ mansıbına varınca esnâ-yi tarıkta da'va dinleyip def-i mezâlim içün şer'-i şerif ve kanun üzere buyuruldu بيورلدى vermeğe ve mezâlimi def'etmeğe me'murlardır. *(Os. Kanun. XVII. 28)*

§ ... Ve Tersane-i Âmireye vardıkça, ıktiza ederse ol semte müteallık da'vaları istima' eder ve ol semt kadısına buyuruldu بيورلدى yazup istima' ettirir. *(Os. Kanun. XVII. 3)*

§ İşbu buyuruldu بیورلدی tahrir ve ısdar ve bîrun ağalarımızdan Mehmet ağa ile irsal olunmuştur. *(Kâni. XVII - XVIII. 338)*

§ El-emr الامر [*Ar.*] : ... ve ism-i masdar olur ki Fariside ferman ve Türkide buyuruk ve buyuruldu بیورلدی tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 751)*

buyur almak : Emir, buyrultu almak.

§ Hazreti Mehmet Paşa yesser - Allahü mâyeşa cânibinden mektub-ı şeriflerini ibraz eyleyip buyur almış بیور آلمش ki, sen ki İbrahim Subaşısın, elinde olan suçluları mezbur Pîri Beye teslim eyleyesiz. *(Sic. K. XVI. 4, 1)*

buyurdum : Buyurultu, emirname.

§ Melek Ahmet Paşa fetihname suretlerini Eyalât-ı Bosna'da olan şehirlere cümle ağavat ile ve buyurdumlariyle بویوردملریله gönderip. *(Ev. XVII. 5, 451)*

§ Bu esnada Sadrıazamın bir ağası ile buyurdum بویوردم geldi ki... *(Ev. XVII. 6, 288)*

buyurmak : 1. Emretmek.

Kullarına buyurur بیورر eydür bilin
Beğiniz budur buna tapu kılın *(Yuz. Şeyd. XIII. 18)*

§ Ve dahi ben sana ve ümmetine yılda otuz gün oruç buyurdum. *(İhlâs. XIV. 20)*

Beğiniz benim sözüm dutmaz ise
Ben buyurduğum بیوردوغم işi itmez ise *(Man. Tayr. XIV. 8)*

§ Sultan ne kim buyurdu بیوردی ise bunlar boyunlarına aldılar, gönüldüler. *(Tuh. Le. XV. 201)*

Buyura zebânilere tutalar
Yüzün sürüyü odlara atalar *(Muham. XV. 354)*

§ ... İşte kulum silahdar Hüseyn'i gönderdim ve buyurdum بیوردوم kim... *(Sic. B. XV. 3, 6 - 1)*

§ .. Bana bir hizmet buyurursan gündüz buyur, gece buyurma. *(Cennet. XV. 12)*

Buyur بیور tuti dilin kılsın şeker rîz
Ola bazarımız aşkın gibi tiz *(Çeng. Dâi. XV. 184)*

§ Fir'avn dedi kim: Ben size buyurmazın بیورمزین işlen diyü illâ şol nesneyi buyururam بیوررم kim... *(Leys. Mu. XV. 231-2)*

§ Eblehin işini düzme ve ana muâvenet eyleme, ana iş buyur. *(Saa. Pend. XVI. 82)*

§ ...İmdi buyurdum بیوردم ki: Hükm-i şerifimle vardıklarında husemâyı beraber idap... *(Sic. A. XVI. 3, 1090)*

§ Ol gönderdiği çeri halkını başbuğiyle bir kezden kırmağa buyurdu بیوردی. *(Ta. Şahi. XVI. 88 - 1)*

Kazıyye böyledir bilin efendi
Eğer buyurasız بویوروسز içerüz andı *(Güvahi. XVI. 22)*

2. (Saygı gösterilen kimse) Söylemek, demek.

§ Ve döndü buyurdu kim eğer üşbu didüğünüz keleciler gerçek ise... *(Yüz. Ha. XIV. 7)*

§ Halilullah redd-i selâm edüp buyurdu : Siz kimsiz? *(Saadet. XV - XVI. 14 - 2)*

§ Musa Aleyhisselâm buyurdu بیوردی ki yâ Rabbi seni ne yerde bulayın. *(Rav. Ah. XVI. 13)*

buyurtu : Nızam, kanun, emir, ferman.

§ Istılah اصطلاح [*Ar.*] : Her kişi muradını edâ edecek sözü ve kelecisi ve her tâifenin kanunu, üslûbu ve buyurtusu بیورتوسی. *(Bab. XVI. 2, 400)*

buyuruk : → **buyruk.**

buyuruk buyurmak : → **buyruk buyurmok.**
buyuruk itmek : → **buyruk itmek.**

buyuruk sımak : → **buyruk sımak.**

buyuruk sürmek : hüküm yürütmek.

§ Hüküm geçmeklik, buyuruk sürmeklik بيورق سورمكلك dünyada dahi anındır, nice dilerse hükmeder. *(Leys..Ar. XV. 187)*

buyuruldu : → **buyruldu.**

buyurulmak : Emir almak, emredilmek.

§ Süleyman Aleyhisselâm Melekül-Mevt'e eyitti : Kaçan benim canım almağa buyurulsañ بيرلسك bana bildirgil.
(Enb. XIV. 680)

buzağı : → **buzağu.**

buzağılık inek : Doğuracak inek.

§ ... Mezburun zimmetinde bin dört yüz otuz akça ve bir buzağılık inek بضاغلق اينك var, talep iderin.
(Sic. A. XVI. 3, 1001)

buzağu, (buzağı, bızağu, buzakı) : İnek ve benzeri hayvanların yavrusu.

§ Bir kişinin bir buzağulu بوزغولو ineği var idi, buzağusun ol inek katında boğazladı... *(Yüz. Ha. XIV. 8)*

Gazâl غزال [*Ar.*] : Geyik bızağusu بزاغوسى yerin, yüzüdürür : edim [*Ar.*] :
(Fer. XIV. 28)

§ Bızağudan بزغودن zekât yoktur. *(Tuh. Le. XV. 346)*

§ Dağfel دغفل [*Ar.*] : Fil buzağısıdır, dilkü eniğine de derler.
(Hay. XV. 84)

§ İnekleri ve tosunları ve buzağuları ve danaları...
(Sic. B. XV. 3, 290)

§ Buzağu بزاغو veya koyun girse ekine...
(Fatih. Ka. XV. 31)

§ ... Kalınına duta, ki beş yüz akçadır, bir su sığırı ineği buzağusıyle بزاغوسيله ve bir dahi kara sığır ineği buzağusıyle verdim. *(Sic. B. XV. 7, 310)*

§ Meblağ-ı mezbur mukabelesinde bir buzağılı بوزاغیلی ineğin dört yüz akçaya aldım. *(Sic. A. XVI. 5, 792)*

Ki başka buzağu بوزغو, kaçma bu sözden
Yeğ olur şeksiz ortaklık öküzden *(Güvahi. XVI. 36*

§ Kahd قهد [*Ar.*] : ... ve sığın geyik buzağusu ve kulaksız kuyruksuz bir cins koyundur ve güccük nârince düğe. *(Bab. XVI. 2, 474)*

§ Ben mezbure iki buzağulu بوزاغولی inek ve üç re's öküz emanet vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 2, 39)*

§ Bir ala inek, bir sakar inek iki buzakısı بوزاقسی, bir ala düğe, bir kara düğe... *(Sic. K. XVI. 4, 168)*

buzağu dişi : Dana burnu denilen bücek.

§ Meges-gîr مکس‌گیر [*Fa.*] : Buzağudişi بوزاغودشی derler haşerat-ı arzdan bir mûzidir ve ankebuttan bir nevi'dir. *(Ni'meti. XVI. 580)*

§ Meges-gîr مکس‌گیر [*Fa.*] : Buzağıdişi بوزاغی‌دیشی. *(Şamil. XVI. 131)*

§ Meges-gîr مکس‌گیر [*Fa.*] : Yelpaze ve buzağudişi derler haşerat-ı arzdandır bir mûzidir ve ankebuttan bir nevidir. *(Deş. XVI. 122 - 2)*

buzakı : → **buzağu.**

buzalamak : Buzağılamak, hayvan doğurmak.

§ Uğurlayın yüküren aşikâre buzalar بوزلر. *(Ata. XV. 17)*

buzalatmak : Hayvan doğurtmak.

§ Es-sabiya' السابیاء [*Ar.*] : Ve davar tutup kuzladıp bortladıp ve buzalatmak بوزلتمق nitac gibi. *(Terceman. XVI. 388 - 1)*

buz urmak : Buz üzerinde kaymak.

§ Zelak'den زلقیدن [*Fa.*] : Buz urmak بوزاورمق ve gayrı yerde tayınmak. *(Ni'meti. XVI. 24)*

§ Zilḫ زلخ [*Fa.*] : Buz urmak بوز اورمق ki eyyam-ı şitada su tonucak taze cüvanlar üzerinde ururlar. *(Deş. XVI. 315 - 1)*

§ Çepçele چپچله [*Fa.*] : Sıyrıncak oyunu, buz urmak. *(Deş. XVI. 315 - 1)*

büdremek : → **büdürmek.**

büdrimek : → **büdürmek.**

büdürmek, (büdremek, büdrimek) : sendelemek.

§ Çapar iken ağ boz atın büdürmesün بدرمسون. *(Dede XIV. 19)*

büğdek : → **büğet.**

büğelek, (Büvelek) : : Sığır sineği, eğrice.

§ Çaḫiden چخيدن [*Fa.*] : Dürüşmek, kûşiden mânasına ve danayı büğelek بوكلك tutmak ve... *(Ni'meti. XVI. 16)*

§ En-nea'retü النعرة [*Ar.*] : Eğrice ve büğelek بوكلك ve göygün dedikleri böcektir. *(Terceman. XVI. 3, 234 - 2)*

§ Ḫarmünc خرمنج [*Fa.*] : Har meges mânasınadır ki eşek sineğidir, eğrice ve bövelek بووالك dedikleridir. *(Bürh. XVIII-XIX. 240)*

§ Gur meges غورمكس [*Fa.*] : Yeşile mail bir nevi kızıl sinektir. Türkide övez tâbir olunur ve inde'l-baz arı nevindendir, gözleri gök ve endamı yeşil ve küçük olur. Türkide büvelek بووالك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 432)*

büğelmek : → **büğenmek.**

büğemek : Önünü engel ile tutarak suyu yükseltmek.

§ Varmış suyu büğemiş بكمش çok çok olmuş, daşmış, bizim yere dahi akmış. *(Yüz. Ha. XIV. 185)*

§ Peygamber Aleyhisselâm eyitti : Eğer Hacer ivip önün büğemesedi بكسدى şimdi Zemzem akar su olasıdı. *(Enb. XIV. 161)*

§ Nehri başından seddeylemek, yâni büğemek بوكامك câiz değildir. *(Ter. Kurt. XVI. 434)*

§ Sannâ'a صناعه [*Ar.*] : Su büğemek بوكمك içün aykırı bırağılan ağaç ve savak tahtası. *(Bab. XVI. 1, 232)*

büğenmek, (büğelmek) : Bir şeyin önü engel ile tutulmak.

Yokuşa varmağa su kesmegil ark
Büğenür بكنر önü vü seni kılur gark *(Işk. XIV. 40 - 2)*

§ Bu Buhayre müstenkıat ve ehaştır, yâni bir mevzide bügelmek بوكلمك ile irkilmiş sudur. *(Men. Av. XVI. 90)*

§ El-istidad الاستداد [*Ar.*] : .. ve dahi bir nesnenin önü büğenip بوكانيب delüğü tutulmak. *(Terceman. XVI. 61 - 1)*

§ El-insidad الانسداد [*Ar.*] : Bir nesnenin önü ve yolu büğenmek بوكنمك. *(Terceman. XVI. 139 - 1)*

§ .. Bu suda adam gark olmasının sebebi : Köprü kırılıp nice bin adam köprünün kazıklarına ve iplerine yapışıp atlar ve katırlar ve adamlar köprüye dayanıp büğendiğinden بوكنديكندن su derya gibi olup adamlar boğuldular. *(Ev. XVII, 7, 96)*

§ .. Amma bazı âkıl iş görmüş fetâlar gördüler kim su derya olup buğendiğinden atlar ve adamlar birbirlerine karışıp gark oluyorlar, heman nice bin yiğitler bu gark olan yerlere atlariyle girmeyip.. *(Ev. XVII.)*

büğet, (büğdek, böğet, büğet su) : Su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur yer.

Büğet بوكت suyu gibi ömrün bakası
Deşilip akmak olur intihası *(Işk. XIV. 321 - 1)*

Delü ile nice söyleştiğini
Büğet بوكت gibi ileyin eştiğini *(Hurş. XIV. 75)*

§ Bazısı anın yer yüzünde büğetler بوكنلر ve göller olur ki. *(Enfes. XV. 529)*

§ Deryaçe دریاچه [*Fa.*] : Büğet بوكت ve göl. *(Şamil. XVI. 433)*

§ El-fecrü الفجر [*Ar.*] : Önü bağlı ve büğetli suyun önünü açıp ve büğedini deşip akıtmak. *(Terceman. XVI.)*

§ El-'arim العرم [*Ar.*] :...Su büğedine بوكدنه ve bendine dirler. *(Terceman. XVI.)*

§ Ḫurâbe خورابه [*Fa.*]: Büğet بوكت ve bent sızıntısı. Şol ırmağa derler ki andan su alalar. *(Caf. XVI. 54 - 2)*

§ Çemen - bend چمن بند [*Fa.*] : Büğet بوكت ve bunar. *(Deş. XVI. 69 - 2)*

§ Sedd سد [*Ar.*] : ... ve büğet بكات ki suda isti'mâl olunur. *(Deş. XVI. 74 - 2)*

§ Garvaşe غرواشه [*Fa.*] : Büget su بوكت صو. *(Şamil. XVI. 474)*

§ Fergar فرغار [*Fa.*] : Büğdek بوكدك. *(Şamil. XVI. 477)*

§ Ten-şûy تن شوی [*Fa.*]: Akar çayda su mecmaıdır ki anda gus-lederler. Türkide ana gölet ve böğet بوكت dahi derler. *(Aks. XVII - XVIII. 9 - 2)*

büğet su : → **büğet.**

büğlimek : → **büklümek.**

büğmek : Önünü tutup engel olmak.

Eğer yolumu büğer بوكر ise ölüm
Yine gelmeğe değmez ise elim *(Süh. XIV. 38)*

büğrü : Kambur, tümsek, eğik.

§ Kej-miyan كژميان [*Fa.*] : Büğrü بوكری beli bükülmüş. *(Ni'meti. 517)*

§ Kûz كوز [*Fa.*] : Büğrü بوكری. *(Şamil. XVI. 142)*

§ El-livâ اللوی [*Ar.*] : Sancaklar ve bayraklar ve bükünüler ve bucaklar ve eğilicler, büğrüler ve eğrice yığılmış kumlar. *(Bab. XVI. 2, 16)*

§ Edfa' ادفاء [*Ar.*] : Önüne büğrü بوكری olan kimse. *(Bab. XVI. 2, 5)*

§ El-ihdidabü الاحديداب [*Ar.*]: ... büğrü بوكری olmak. *(Terceman. 23 - 1)*

Görüp ol tâk veş başlı anamı
Beli büğrü بكری gözü yaşlı anamı *(Letaif. XVI. 30)*

büğrüce : Kanburcağız.

§ Meğer bir gün büğrüce بكرجه kocacık bükülüp giderdi.
(Kab. XV. 108)

bük (I) : Sık çalılık, fundalık.

§ Davarların, develerin, atların ol deniz sahilinin büklerinde بوكلرنده otaralar. *(Fütuh. XIV. 229)*

Sıkl [*Ar.*] ü vi'a [*Ar.*] vü haml [*Ar.*] : yük, gayda غيدا [*Ar.*] vü gayl غيل [*Ar.*] ü gaabe غابه [*Az.*] : bük بوك
(Naz. Le. XVII. 23)

§ Ez-zâre الزاره [*Ar.*] : Bük بوك mânasınadır.
(Kdeb. XVIII. 474 - 2)

§ ... El-gaabe الغابه [*Ar.*] : ...ve bük بوك tâbir olunan sıkı ormana ıtlak olunur, ekseri arslan yatağı olur.
(Kam. XVIII-XIX. 1, 222)

Eceme اجمه [*Ar.*] : bük بوك, dahi bükler بوكلر, meşelikler : âcam آجام [*Ar.*]
(Nuhbe. XVIII - XIX. 254)

§ Eceme اجمه [*Ar.*]: Birbirine girmiş ve karışmış sık ve gür ağaçlığa ve meşeliğe denir ki buk بوك tâbir olur.
(Nuhbe Ş. XVIII - XIX. 254)

bük (II) : Yem, lokma, nasip.

§ Issı döşekten çıktınız yılanlar çıyanlar bükü بوكى oldunuz.
(İhlâs. XIV. 59)

§ Ya budur ki muradıma irişem, ya budur ki ol yolda kurt kuş bükü بوكى olam. *(Anter. XIV. 2, 153)*

§ Rızkımız üşde düşman büki بوكى oluyorur; kâşki bu yiyeydi.
(Anter. XIV. 2, 641)

§ Muti' olmayanları kılıçtan geçirelim ve kurtlar kuşlar bükü بوكى eyleyelim. *(Anter. XIV. 2, 86)*

§ Atını kurtlar ve kuşlar bükü بوكى eylerdim.
(Anter. XIV. 2, 563)

büklemek : → **büklümek.**

büklimak : → **büklümek.**

büklük : Meşcere, ağaçlık yer.

§ Bizim asâkir-i adüv-şıkâr-ı Tatar kanıkmış arslan gibi büklükten büklüğe بوكلكدن بوكلوكه küffarı kova, kıra...
(Ev. XVII. 7, 22)

büklüm : Kıvrıntı.

§ Tedavvuc تضوج [*Ar.*] : Dere añlıç añlıç olup büklümü بوكلمى çoğalmak. *(Bab. XVI. 1, 381)*

büklümek, (büğlimek, büklemek, büklimek) : Bükülmek, kıvrılmak.

§ At bükleyüp بكليوب Cendah'ı yere urdu.
(Anter. XIV. 2, 96)

§ Ben genüm ile mi büklürem بكلورم beni erenler büklütür.
(Ata. XV. 40)

§ Sigzîden سكزيدن [*Fa.*] : Sucumak ve öneğülenmek, ve büklümek بوكلومك ve çalıklanmak. *(Şamil. XVI. 324)*

§ Sigzîden سكزيدن [*Fa.*] : Çalıklanmak ve suçımak ve büğlimek بكلمك. *(Caf. XVI. 190 - 2)*

§ Sigzîden سكزيدن [*Fa.*] : Sıçramak ve büklümek بوكلومك ve çalıklanmak. *(Ni'meti. XVI. 26)*

§ Tedeffuk تدفق [*Ar.*] : Su büklüyüp بوكلويوب dik dik atmak.
(Bab. XVI, 2, 328)

büklütmek : Bükmek, eymek.

§ Ben genüm ile mi büklürem, beni erenler büklütür بكلدر.
(Ata. XV. 40)

bükmek : 1. Hareket etmek.

Kimisi boş yer içer, oynar büker بوكر.
Kimi dün, gün durmadan zahmet çeker *(Ga. XIV. 392)*

2. Oynamak, raksetmek.

Saçı saçtılar şazılık ettiler
Muti' oldular ana yüz tuttular
Delim dürlü çalgı ile büktüler بوكديلر
Biraz geçicek dahi han döktüler *(Süh. XIV. 233)*

Birincesi oynar birince büker بوكر
Birincesi seğrir birince seker *(Süh. XIV. 223)*

Dürlü dürlü kalkıyuben büktüler بكديلر
Her birisi oynayuben sektiler *(Cam. XV. 57)*

§ ... Padişahlığım yerinde, mukbil ferzend elimde niçün ömür dadını rûzgâr-ı sitemkârdan almayam, nihâl-i muradı işret bağında dikmeyem, gülüp oynayıp bükmeyem بوكيم çün kârvan-ı ömr râh-ı fenadadır. *(Ferec. XV. 312)*

bükük : Dönemeç.

§ El-mahniye المحنيه [*Ar.*] : Dere büküğüne بوكوكنه ve dolamacına derler. *(Terceman. XVI. 2, 301 - 1)*

bükün : Bükülme izi, büküm yeri.

§ Beşere بشره [*Ar.*] : Derinin taş yüzü ve bükün بكن ve bükün-tüler ve yivler ve derinin buruşuk yerleri. *(Bab. XVI. 1, 136)*

§ ... Sevp tayyolundukta hasıl olan büküne بوكونه garre derler. Anı evelki bükünü üzerine büktüm ki Türkide yatımına büktüm tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 474 - 2)*

bükün bükün olmak : Kıvrım kıvrım olmak, şişmanlıktan vücdun bazı yerleri kat kat olmak.

§ Te'âkkene batnuhu تعكن بطنه [*Ar.*] : Anın karnı bükün bükün oldu بوكون بوكون اولدى ki semiz oludkta olur.
(Aks. XVII - XVIII. 495 - 2)

büküşmek : Yere kapanmak.

Şerm kıl sergiranlığ etme büküş بوكش
Haddini tanı gel ayağıma düş *(Fuzuli. XVI. 87)*

bükütmek : Eğilmek.

Bakıp gördü bir kal'a igen yüce
Ki yüksekliğin eydimezem nice
Kıyas eyle işbu kadar ey aziz
Ki yedi gök anınla idi sekiz
Damında kişi yürüseydi yaya
Büküdeydi بوكديدى kim göğe dohunmaya *(Süh. XIV, 278)*

bülezük : Bilezik.

Söyledi İmranî'ce güldü bana
Bülezük بلازوك verdi gören batar tana
(Yuz. Şeyd. XIII. 71)
Ol Yehuda söyledi etti kamı
Ol bülezük بولازوك göreyim göster anı
(Yuz. Şeyd. XIII. 71)

bülüç : Piliç.

Gitmeğe ol gün tutar yüz karlağuç
Devlügeç gider ferah bulur bülüc بلوچ
(Melhame. XV. 18 - 2)

büñ büñ atmak : Büngül büngül kaynamak.

§ Bana haber ver malın hayırlısı ne nesnedir. Emed etti : Büñ büñ atar بوك بوك آتار bınardır. *(Rahat. XVI. 363)*

§ Ma'in معين [*Ar.*] : Gözü büñ büñ atar بوك بوك آتار bınar kim suyu ebeden kesilip eğsilmez. *(Rahat. XVI. 535)*

bürcek : → **pürçek.**

bürçük : → **pürçek.**

büre, (püre) : Pire.

Koca iken ol dem olasın yiğit
Büre بورا incidüben ısırmaya bit *(Süh. XIV. 301)*

§ Ve ger yedi dirhemin kaynatıp saçsalar büreleri kıra. *(M. Bay. XIV. 15)*

§ Bin dahi hıraca karaca büreler diledi. *(Dede. XIV. 46)*

Bürgus برغوث [*Ar.*] : büre بره , sofra ; hivan [*Ar.*], idhan [*Ar.*] : müdarâ eylemek *(Fer. XIV. 17)*

§ ... Eğer suyunu eve saçalar ne kim evde büre بره var ise kırıla. *(Edviye. XIV. 8)*

§ Kulakta çirk her zaman eksik olmamak için, kim kulağı saklaya, nâgâh bir canavar gelip içine girip mazarrat irürmeye, meğer ansızda gaafilin düşe büre بره gibi. *(Hazain. XV. 53 - 2)*

Yemedi nazik tenin bit ü büre بوره
Görmedi hiç kimse ana kelp üre *(Mevlit XV. 44)*

§ İncidici canavarlardan büre gibi, sinek gibi nesne yoğ idi. *(Kesir. XV.)*

§ ... Bazılar derler kim kımmel büre'dür. *(Kesir. XV. 1, 98 - 1)*

§ Dünyada büre ısırduğuna döymezsiz. Cehennemde develer boynu gibi yılanlar soktuğuna nice tahammül edeceksiz. *(Cinan. XV. 63)*

§ Keyk كيك [*Fa.*] : Büre بوره . *(Şamil. XVI. 174)*

§ Keyk كيك [*Fa.*] : Büre بوره bürgus mânasına. *(Deş. XVI. 208 - 2)*

§ Resûl sâllallahü aleyhi ve sellem eyitti : Bir kimesne büreye بوره یه şetmeyler... *(Şeref. XVI. 227)*

§ Püre پوره eğerçi çâbük ve serbâz ve ayyar... *(Şeref. XVI. 227)*

§ Ebül-vessab ابوالوثاب [*Ar.*] : Büre. *(Terceman. XVI. 9 - 1)*

bürgü : Baş örtüsü.

§ Dokuz dane dülbent bürgü بورکی . *(Sic. B. XV. 9, 142)*

bürimek : → **bürümek.**

bürüm bürüm : Birbiri üstüne sarılmış.

§ İltifaf التفاف [*Ar.*] : Çiçekler bürüm bürüm بوروم بوروم katmer katmer olmak. *(Kam. Os. XIX. 1, 439)*

bürüme : Bütün vücudu kaplıyan.

Subh-dem a'dâ giyip sâz ü selep
Bürüme بورمه çukal ü çevşendir acep
Ellik ü kolluğ ü butluk hem ışık
Hep musaykal, çevre verirdi ışık *(Enveri. XV. 60)*

bürümek, (bürimek) : Örtmek, setretmek, sarmak.

Yüzünü büri بورى deve üzre otur
Kardaşını var saraya sen getir *(Yuz. Şeyd. XIII. 69)*

§ Bir kanadın kendi üzerine örter ve birisiyle başını ve yüzünü bürür بورر . *(Delil. XV. 142)*

Simden çadır bürürse tan mı âlem başına
Her seher cevlân urup tavus-ı zerrin-per güneş
(Lâmii. XVI. 10)

§ Yüzünü berk bürüyüp بوريوب gelip saf arasında gizlenip gendüyi bildirmeğe razı olmadı. *(Rahat. XVI. 202)*

Çoğ olmağa di : izdiham [*Ar.*], oldu bürimek برىمك : iştimâl اشتمال [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 45)

bürüncek : Bürümcek.

§ Bürüncekleriñ بورنجكارك endirsünler, yüzleri ve elleri göründüğü günah olmaz. *(Saat. XV. 24)*

§ ... Bir destimal ve iki bürüncek برنجك ve iki çift çizme...
(Sic. B. XV. 5, 18)

§ Bir yeşil nezkep, bir çenberlik bürüncek بورنجك ve on iki dane gerdan pulu... *(Sic. A. XVI. 7, 1206)*

§ Mıkne'a مقنعه [*Ar.*] : Derincek ve bürüncek برنجك ki ana baş çenberi derler. *(Bab. XVI. 1, 324)*

§ Seriş سريش [*Fa.*] : Bürüncek برونجك ve nezkep, avratlar gi yerler. *(Caf. XVI. 80 - 2)*

§ Bâşâme باشامه [*Fa.*] : Bürüncek. *(Ni'meti. XVI. 119)*

Var ol havz içre bir billûr zevrak
O zevrak vermiş ol hoş havza revnak
Sütunu var anın halis gümüşten
Bürüncekten بورنجكدن takılmış ana yelken *(Zati. XVI. 160)*

§ Serpuş سرپوش [*Fa.*] : Bürüncek برنجك mikna'a mânasına... *(Deş. XVI. 168 - 2)*

§ Sereş سرش [*Fa.*] : Bürüncek بورنجك ki avratlar başlarına sa rarlar ve boyunların örterler mikna'a mânasına. *(Deş. XVI. 168 - 2)*

§ Siriş سيرش [*Fa.*] : Bürüncek بورنجك ve tuvak. *(Nuh. Tuh. XVII. 100 - 1)*

Başına bürünmüş ibrişim bürüncek
Duramıyom yar ben seni görüncek *(Kara. XVII. 60)*

bürünmek : Giyinmek.

§ Ve Ebrehe meliklik tacını büründü بورندى ve filleri dahi bezediler. *(Si. Da. XIV. 111 - 2)*

büsük : → **pisi.**

büt : Bit.

§ Reşke رشكه [*Fa.*] : Büt بت. *(Şamil. XVI. 443)*

§ Üspüs اسپس [*Fa.*] : Büt بت. *(Şamil. XVI. 387)*

bütün : Mükemmel, tamam, sağlam, eksiksiz, parçalanmamış.

§ Cebbar'ın mâ'nisi bütün بتون sıyıcıdır, bir mâ'nisi de sınığı bütün eyleyicidir. *(İhlâs. XIV. 69)*

Muhibbim dirse yanlıştır inanman
Bütündur بتوندر ahdi mahbub ile sanman
(İbrahim. XV. 56 - 2)

Cem'olmuşa : muhassal [*Ar.*], dahi bütün بتون : mükemmel مكمل [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 47)

bütünce : Tamamiyle.

Olup malihulya emekdarımız
Bütünce بتونجه verildi ana varımız *(Mihnet. XIX. 20)*

bütün eylemek, (bütün itmek) : Bitiştirip sağlam hale getirmek, tamamlamak.

§ Cebbar'ın bir mâ'nisi bütün sıyıcıdır, bir mâ'nisi de sınığı bütün eyleyicidir بتون ايليجى در. *(İhlâs. XIV. 69)*

Bütün itmekdürür بتون اتمكدرر : tekmik تكيل [*Ar.*] : uzatmaktır dahi : tatvil [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 58)*

bütün itmek : → **bütün eylemek.**

bütün olmak : Bitişip sağlam hale gelmek.

Zelha eydür bildir imdi Tanrıya
Bütün ola بوتون اولا bu sanem gerü ona
Dudağın tepretti Yusuf söyledi
Allah anı gerü bütün eyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 30)*

§ Şol sırçadan düzülmüş kap kacak gibidir ki sınup fenaya varmağı ve sınduktan sonra bütün olmağı بتون اولمغى dahi mümkün değildir. *(Leys. Ar. XV. 673)*

büvelek : → **büğelek.**

büylük : Konca.

§ Gonca غنجه [*Fa.*] : Düğülcük, Türkçe büylük بويلوك derler. *(Caf. XVI. 111 - 2)*

büyük bazar : Panayır.

§ Bundan akdem mezbura yirmi yedişer akçaya on beş çapak vermiş idim, hâlâ semenin talep iderin diyicek mezbur dahi anın kelâmın tastik idüp: Lâkin büyük bazar بويوك بازار zamanına va'demiz vardır diyicek... *(Sic. A. XVI. 5, 460)*

büyük er : Cengâver.

§ Erbat bir gövdeli büyük er بيوك ار idi ve elinde harbe dutar idi. *(Enb. XIV. 938)*

büyüklemek : İkram etmek,saygı göstermgek.

§ El-ibrah الابراح [*Ar.*] : Vezn ve mânada ikram, büyüklemek بیوکلمك ve ta'zim eylemek. *(Kdeb. XVIII. 333 - 1)*

§ El-ibrah الابراح [*Ar.*] : ... Bir nesneyi büyüklemek بویکلمك ve ululamak. *(Terceman. XVI. 4 - 2)*

büyüklenmek : Büyüklük taslamak.

Nârence çünkü kellelenir daima turunç
Limona pes büyüklenir بویکلنر ise nola turunç
(D. B. XVI. 66)

Tekebbür تکبر [*Ar.*] : hem büyüklenmek بیوکلنمك , ululamakdurur : tekbir [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 80)

§ El-ifşa' الافشاء [*Ar.*] : Bir kimse büyüklenmek istikbar ve taazzum mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 41)*

§ Naḫvet نخوت [*Ar.*] : Büyüklük taslamak, büyüklenmek بویوکلنمك , kurulmak. *(Kam. Os. XIX. 4, 577)*

büyünmek : Büyümek.

§ Çok olur ki istiska dalak büyünmekten بوینمکدن ve şişmekten sonra ciğer zaif ola. *(Mü. Şi. XIV. - XV. 125 - 1)*

büzdüm : Kuyruk sokumu.

§ Düm-guje دم غژه [*Fa.*] : Büzdüm بزدم. *(Şamil. XVI. 228)*

büzmek : Burmak.

§ ... Gayet eyüsü oldur. Şimdiki asırda değme tabip bilmez, katı kaabızdır mazu gibi, dili büzer بوزر .
(Yadigâr. XIV. 60 - 1)

büzülü düşmek : Buruşup kalmak.

İrgürdü bu sovuk haberi var ise sabâ
Zerd ü nizar olup büzülü düştü بوزلی دوشدی bûstan
(Yahya Bey. XVI. 89)
